

Hva med oss andre som bor her?

Profesjonsetiske utfordringer i møte med
fosterforeldres egne barn

Cecilie Revheim

Cecilie Revheim
Hva med oss andre som bor her?

Profesjonsetiske utfordringer i møte med
fosterforeldres egne barn

Avhandling for graden philosophiae doctor (ph.d.)

Universitetet i Agder
Fakultet for Samfunnsvitenskap
2019

Doktoravhandlingar ved Universitetet i Agder nr. 250

ISSN: 1504-9272

ISBN: 978-82-7117-950-2

© Cecilie Revheim, 2019

Trykk: 07 Media

Kristiansand

Forord

Først og fremst vil jeg takke mine ti hovedinformanter som har delt sine tanker, følelser og livserfaringer, og gjort det mulig å skrive denne avhandlingen. Dere har gjort inntrykk på meg hver og en. Takk til Barnevern Sør som åpnet dører og gav meg muligheten til feltarbeid og mange gode samtaler med fosterforeldre.

En stor takk til kloke og støttende medstipendiater og gode kollegaer ved Institutt for sosiologi og sosialt arbeid ved Universitetet i Agder. Ingen nevnt, ingen glemt. Her er et godt sted å være for fagprat og hyggelig fellesskap. Studien er del av et større prosjekt om fagutvikling og tjenesteutvikling, finansiert av Norges Forskningsråd. Takk til prosjektleder professor Anne Marie Støkken for oppmuntrende støtte i hele prosjektperioden. Jeg har vært heldig å delta i forskerskolen PROFRES for profesjonsrettet og praksisnær forskning. Jeg har også fått delta ved noen samlinger på doktorgradsprogrammet «religion, etikk og samfunn» ved UiA. Samlet har disse fagmiljøene vært til uvurderlig hjelp og bidratt til stadig utvikling av prosjektet.

Jeg vil rette en særlig takk til mine to veiledere. Dere utgjør et svært godt team, og har med kunnskap og klokskap ledet meg fram til det endelige sluttresultatet. Takk til hovedveileder professor Pål Repstad for lun humor, struktur og tro på prosjektet. Takk til biveileder professor Solveig Botnen Eide for at du har vist vei inn i profesjonsetikkens spennende landskap. Takk til professor Trygve Wyller ved Universitetet i Oslo for konstruktiv lesning og viktige innspill på sluttseminaret.

Og ikke minst min familie som har heiet meg over målstreken. Takk til mine foreldre for uendelig mye praktisk hjelp og korrekturlesing. Takk til min rause og tålmodige mann, Kenneth. Du er fremdeles min beste venn! Og mine to fantastiske barn, Mathias og Oliver, som minner meg på hva som er aller viktigst i livet. Dette arbeidet tilegnes dere.

Mandal, 17. juni 2019

Cecilie Revheim

Summary

Introduction

My thesis is both an empirical and ethical study, which means that I do an ethical analysis of the empirical material. The empirical part of the study is a qualitative analysis of how challenges in foster care placement may impact on foster carers' own children. This is followed by an ethical analysis of professional ethical challenges raised by the circumstances of foster carers' children. To identify such challenges, knowledge about the foster sibling relationship, first and foremost through the life experiences of children of foster parents, is crucial.

In Norway, limited research attention is given to how the foster parents' own children make meaning of their role and participation in foster care. International studies on experiences of biological children in foster care abroad, have found potential tensions and risk of loss and difficulties growing up with foster siblings and conclude that more research is needed. The lacuna of this research is professional discussions on how ethical dilemmas and challenges are embedded in foster care, and the moral responsibility of the social workers for the well-being of these children. In this way, the study can be said to focus on ethical issues in social work practice, more specifically on how professionals encounter ethical difficulties in their professional relationship with biological children in foster families.

The main issue in my research project is: *what professional ethical challenges can foster care placement represent regarding foster carers' own children as an affected third party?*

The overall aim of the study is guided by four research questions:

1. How do children of foster carers reflect upon their own experiences with growing up with foster siblings?
2. How do foster parents reflect on how foster care placement impact on their own children?
3. How can my results in research question 1 and 2 bring up professional ethical challenges?
4. In what ways do guidelines, legislation and social politics governing Foster Care take foster carers' own children into consideration?

Theoretical perspectives

The theoretical framework that informs my theory-based interpretation is found in social work ethics. Inspired by Sara Banks, I am doing ‘ethics work’ by identifying ethical dimensions and analysing the context of the ethical issues identified.

The lines of arguments follow two main ethical traditions, namely principle-based and relational-based approaches in professional ethics. Universal principles, the legal system, guidelines and ethical codes constitute important framework conditions in Norwegian Child Protection Services (CPS) and Foster Care. Consequently, the structure of social politics has implications for foster families and their own children’s everyday life. A characteristic aspect of professional practice is also the relational encounter with others. Face to face with foster carers’ children; the social worker encounters ethical demands, norms and values. Therefore, to explore ethical difficulties in professional practice, both perspectives are essential. Discourse ethics, virtue ethics, phenomenological philosophy and ethics of care are particularly relevant to my theoretical discussions.

In addition to professional ethical theory, I have added Axel Honneth’s recognition theory, as recognition and violation emerged as central issues in the empirical data. Honneth links the individual’s self- confidence, self-respect and self-esteem to recognition in three dimensions: the dimension of love (private sphere), the dimension of legal recognition (public sphere), and the dimension of solidarity (social sphere).

Method

In order to bring in a broad perspective, five sources of data are used to explore foster parents’ own children’s experience. First, the dataset consists of qualitative interviews with ten children of foster parents, aged 8-21. I carried out three interviews with each participant: introduction, research interview and follow-up conversation analysis. Second, field notes from participant observation conducted in a course in “trauma-informed care”, where 25 foster parents shared their experiences with fostering. Third, focus-group interviews with eight foster parents. Fourth, the study also makes use of systematic literature studies on

previous research on foster carers' own children. Finally, document analysis of public documents, legislation and guidelines in CPS and Foster Care.

This qualitative study adopts an Interpretative Phenomenological Analysis (IPA). IPA draws upon phenomenology and hermeneutics. The phenomenological approach aims to explore the participants' personal experiences and to understand how they make sense of their social world, combined with a hermeneutic interpretation where the researcher is trying to make sense of the participants' meaning-making.

The dual interpretation process entails different levels of interpretation. Firstly, a qualitative thematic content analysis, using Nvivo to categorize the emergent themes. Secondly, I interpret ethical challenges raised in the empirical material in the light of the context and theoretical resources. In this way, it can be said that the phenomenological orientation goes beyond a strictly descriptive analysis, by combining ethical reflection and further investigation of how context, structures and professional theory enable a deeper understanding. The theory-based analysis also identifies ethical issues that stand out as relevant.

Results

The complex and multifaceted relationship between foster children and biological children in foster families creates many paradoxes and dilemmas. First and foremost, the relationship must be understood as a sibling-like relationship between children living in the same household, a relationship with a significant influence on foster parents' own children's well-being. The foster sibling relationship moves along a continuum: from an affectionate, intimate and close relationship, similar to biological siblings, to strong conflicts and a strained relationship where the informants do not regard the foster child as a family member. This relationship can change over time and move back and forth, with ambivalence.

As well documented in other studies, loss of parental time and attention is a central issue in this study as well. The foster child's continuous need for attention and their play for a position in the foster family may lead to a change in space and position in the family for the foster carer's children.

Particularly challenging is being exposed to foster sibling's self-destructive behavior, like witnessing emotional outburst, acting-out, violent actions and self-harm. According to foster parents' own children in this study, the most difficult is to experience the foster child's physical attacks, verbal assaults and social rejection. Recognition, from both parents, foster siblings and professionals, is crucial for how the informants cope with the difficulties.

In this study, foster parents are proud and impressed by their children's contribution and care for foster siblings. However, they worry about the long-term consequences of their children's negative experiences, especially what they call social rejection and bullying.

The joint empirical analysis shows that there is considerable variation with regard to the extent to which the social workers follow up the foster carers' children. The professionals' understanding of the complex interaction between foster siblings, and how they support the children of foster parents, is of great importance for whether the placement succeeds, or not. Foster parents' own children lack recognition and acknowledgement for their contribution to foster care. They demand more information, better preparation and help to solve conflicts. Foster parents request knowledge about how they can take precautions and take care of all the children in the foster family.

Theory-based ethical analysis and discussions

Ethical issues, as reflected in the participants' statements, and professional ethical implications derived from this discussion, are outlined. One professional ethical challenge is that foster care placement, with the good intentions of helping a child, can have unintentional consequences for an affected third party, in this case, other children. Foster carers' children are at risk of situations which normally give rise to concern, for instant loss of parental attention, care and daily support, overexertion by emotional responsibility, and invasion of their personal space. The analysis suggests that the position of being a child of foster parents, might in itself create a vulnerable situation at risk of being subjected to rivalry and violation. I discuss how the violation of physical and emotional integrity can be understood as sibling abuse. Further, it is argued that the complex pattern of

family interaction in foster families, where children of foster carer's take the role as caregivers, can be interpreted as parentification.

I have shown that Honneth's theory of three dimensions of recognition is significant when discussing the lack of recognition for foster parents' own children. In the private sphere, their love and care are not recognized by the foster sibling who rejects and violates them. The lack of legal recognition occurs when universal principles developed to equalize children's opportunities, like participation, protection and provision, is not put to use when it comes to foster parents' own children. I also discuss how caregivers' children are made liable through rules and contracts, although they do not have legal obligations. The dilemma here is between lack of legal protection and elements of public administration, a dilemma not easily solved, but which must be considered. This forms a problematic part of foster care, as formalized domestic life is an invasion of the children's lifeworld.

The thesis sheds light on the foster carers' own children as an affected third party. Hitherto, the practice has not given sufficient attention to what extent these group of children are affected. With references to Honneth's perspectives of solidarity, I question the lack of social recognition, reciprocity, participation and equal moral status of foster parents' children in foster care. A crucial point in the ethical analysis is relational perspectives in the foster sibling relationship. Social workers can underestimate or fail to see the costs of being a brother or sister to a child with severe behavior problems and care needs. However, the analysis of foster families' experiences also demonstrates that social workers do not necessarily acknowledge and support these children in their need of help and protection. Nor do they recognize the children's efforts, moral responsibilities and contribution to foster care. The social workers face an ethical challenge concerning preserving the well-being of both foster children and foster parents' own children, by the principle of the child's best interest.

Sammendrag

Introduksjon

Avhandlingen er både en empirisk og en etisk studie, hvilket betyr at jeg gjør en etisk analyse av det empiriske materialet. Det empiriske grunnlaget er en kvalitativ analyse av hvilke utfordringer en fosterhjems plassering kan innebære for barn som vokser opp i hjem som tar imot fosterbarn. Deretter kommer en påfølgende etisk analyse av hvilke profesjonsetiske utfordringer situasjonen til fosterforeldres egne barn reiser. For å identifisere slike utfordringer er kunnskap om fostersøskenrelasjonen, først og fremst gjennom fosterforeldres egne barns livserfaringer, spesielt viktig.

I Norge har vi begrenset kunnskap om hvordan fosterforeldres egne barn forstår sin egen rolle og deltakelse i forhold til fosterhjemsoppdraget. Utenlandske studier av fosterforeldres egne barns erfaringer finner risiko for tap og belastninger ved å vokse opp med fostersøsken, og konkluderer med at vi trenger mer forskning. Hva som mangler er en profesjonsetisk drøfting av etiske dilemmaer og utfordringer i fosterhjemsomsorgen, og hvilket moralsk ansvar sosialarbeidere har for disse barna. Studien fokuserer på etiske utfordringer i sosialt arbeids praksis, nærmere bestemt hvilke profesjonsetiske problemstillinger profesjonelle kan støte på i møte med fosterfamiliens barn. Problemstillingen er:

Hvilke profesjonsetiske utfordringer kan fosterhjems plassering representere knyttet til fosterforeldres egne barn som berørt tredjepart?

Problemstillingen er operasjonalisert gjennom følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken?
2. Hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn?
3. På hvilke måter aktualiserer mine funn i forskningsspørsmål 1 og 2 profesjonsetiske utfordringer?
4. På hvilke måter ivaretar retningslinjer, rettsprinsipper og sosialpolitiske føringer som regulerer fosterhjemsomsorgen hensynet til fosterforeldres egne barn?

Teoretiske perspektiver

Det teoretiske rammeverket for min teori-informerte fortolkning er sosialt arbeids profesjonsetikk. Inspirert av Sarah Banks gjør jeg et stykke etisk arbeid ved å identifisere etiske dimensjoner, og analysere de etiske utfordringene ut fra kontekst.

Argumentasjonslinjen følger både relasjonsbasert og prinsippbasert tilnærming i profesjonsetikken. Universelle prinsipper, lovgivning, retningslinjer og etiske kodekser utgjør viktige rammebetingelser for barnevern og fosterhjemsomsorg, følgelig får sosialpolitiske føringer implikasjoner for fosterfamilien og egne barns hverdagsliv. Men sosialt arbeid karakteriseres også av relasjonelle møter med den andre. Stilt ansikt til ansikt overfor fosterforeldres egne barn, møter den profesjonelle etiske krav, normer og verdier. Begge perspektiver er derfor nødvendig for å utforske profesjonsetiske utfordringer i praksis. Særlig relevant for mine etiske drøftinger er diskursetikk, dydsetikk, fenomenologisk filosofi og omsorgsetikk.

I tillegg til profesjonsetikk, har jeg supplert med Axel Honneths anerkjennelsesteori, da anerkjennelse og krenkelse framstår som sentrale tema i det empiriske materialet. Honneth kobler menneskers selvtillit, selvrespekt og selvverd til anerkjennelse i tre dimensjoner: kjærlighet (i den private sfæren), rettslig anerkjennelse (i den offentlige sfæren) og solidaritet (i den sosiale sfæren).

Metode

For å anlegge et bredt perspektiv, er kunnskap om fosterforeldres egne barn hentet inn gjennom datamateriale fra fem kilder: 1) kvalitative forskningsintervju med ti barn av fosterforeldre i alderen 8-21 år. Jeg har gjennomført tre samtaler med hver informant: introduksjon, forskningsintervju og oppfølgingssamtale, 2) feltnotater fra deltakende observasjon på kurset "Traumebevisst omsorg", hvor 25 fosterforeldre delte sine erfaringer, 3) fokusgruppeintervju med åtte fosterforeldre, 4) systematisk litteraturstudie av tidligere forskning på fosterforeldres egne barn, 5) analyse av offentlige dokumenter, retningslinjer, rapporter og styringsverktøy knyttet til norsk barnevern og fosterhjemsomsorg.

Denne kvalitative studien gjør bruk av *interpretative phenomenological analysis* (IPA). IPA trekker vekslers både på fenomenologi og hermeneutikk. Den fenomenologiske tilnærmingen søker å utforske informantenes subjektive erfaringer, og å forstå hvordan de skaper mening i sin sosiale virkelighet, kombinert med hermeneutisk fortolkning der forskeren forsøker å analysere hvordan intervjupersonene forstår seg selv.

Den doble fortolkningsprosessen innebærer ulike nivåer av tolkning ved at jeg først foretok en tematisk innholdsanalyse ved bruk av Nvivo for å kategorisere framtrepende tema. Deretter ble det empiriske materialet fortolket videre i lys av kontekst og teoretiske ressurser. Den fenomenologiske orienteringen går ut over en ren deskriptiv analyse, ved at jeg kombinerer etisk refleksjon og forsøker å peke ut det som har etisk relevans. Den teoriinformerte analysen utforsker også hvordan kontekst, strukturelle rammevilkår og profesjonsetiske teorier kaster lys over det empiriske materialet.

Resultater

Fostersøskenrelasjonen er en sammensatt og mangesidig relasjon som frembringer ulike dilemmaer. Først og fremst må den forstås som en søskenlignende relasjon mellom barn som bor i samme hushold, en relasjon som har stor innvirkning på egne barns velbefinnende. Fostersøskenrelasjonen beveger seg langs et kontinuum, fra en hengiven, fortrolig og nær relasjon, på lik linje med biologiske søsken, over til et konfliktfylt og anstrengt forhold, der informantene ikke oppfatter fosterbarnet som et familiemedlem.

Fostersøskenrelasjoner kan endres over tid og bevege seg fram og tilbake med innslag av ambivalens.

Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet er et sentralt funn, noe som også er veldokumentert i andre studier. Fostersøskens kontinuerlige behov for oppmerksomhet og kamp om å skaffe seg en posisjon i fosterfamilien, kan føre til at fosterforeldres egne barns plass og posisjon i familien endres.

Særskilt utfordrende er å bli eksponert for fostersøskens selvdestruktive atferd, som å være vitne til sterke følelsesutbrudd, utageringer, voldelige handlinger og selvskading. Fosterforeldres egne barn i denne studien rapporterer at det aller vanskeligste er å bli utsatt for fysiske angrep, verbale fornærmelser og sosial

avvisning fra fostersøsken. Anerkjennelse, både fra foreldre, fostersøsken og profesjonelle er avgjørende for hvordan informantene håndterer utfordringene.

Fosterforeldre er stolte og imponerte over egne barns innsats og omsorg for fostersøsken. De bekymrer seg også for hva de negative erfaringene kan bety for egne barn på lang sikt, særlig det fosterforeldre omtaler som sosial avvisning og mobbing.

Den samlede empirien viser betydelige variasjoner i hvilken grad sosialarbeidere følger opp fosterforeldres egne barn. Hvordan profesjonelle forstår det komplekse samspillet mellom fostersøsken, og støtter fosterfamiliens barn, har stor betydning for om fosterhjems plasseringen lykkes eller ei. Fosterforeldres egne barn savner anerkjennelse for sin innsats i fosterhjemsomsorgen. De etterspør mer informasjon, bedre forberedelser og hjelp til å løse konflikter. Fosterforeldre ønsker mer kunnskap om hvordan de kan forebygge problemer og ivareta alle barna i fosterfamilien.

Teoriinformert analyse og diskusjon

Avhandlingen løfter fram etisk relevante tema i empirien, og drøfter hvilke profesjonsetiske implikasjoner disse fenomenene kan innebære. En profesjonsetisk utfordring er at fosterhjems plassering, gjort i beste mening for å hjelpe et barn, kan få utilsiktede konsekvenser for en berørt tredjepart, i dette tilfellet andre barn. Fosterforeldres egne barn risikerer å komme i situasjoner som vanligvis vekker bekymring, som for eksempel tap av foreldres oppmerksomhet, omsorg og støtte, overbelastning ved emosjonelt ansvar og invadering av privatliv. Å være barnet til fosterforeldrene kan i seg selv være en sårbar posisjon, som gjør egne barn særlig utsatt for rivalisering og krenkelse. Jeg drøfter hvordan krenkelse av fysisk og emosjonell integritet kan forstås som søskenmishandling. Videre argumenterer jeg for at komplekse familiemønstre i fosterfamilien, der egne barn påtar seg omsorgsoppgaver, kan fortolkes som parentifisering.

Jeg har vist hvordan Honneths tredimensjonale anerkjennelsesteori er av betydning for å drøfte ulike grader av krenkelse for egne barn. I den private sfæren risikerer de å bli avvist av fostersøsken som ikke anerkjenner den omsorgen og hengivenheten egne barn legger i en søskenrelasjon. Den rettslige

krenkelsen oppstår når universelle prinsipper som er utviklet for å sikre barns like muligheter, slik som barns rett til deltakelse, beskyttelse og omsorg, ikke kommer til anvendelse overfor fosterforeldres egne barn. Jeg drøfter også hvordan fosterforeldres egne barn blir ansvarliggjort gjennom regelverk og avtaler, skjønt de ikke har en lovfestet plikt. Her er det dilemmaer mellom manglende rettsvern og innslag av offentlig forvaltning som ikke er lette å løse, men som må reflekteres over. Dette utgjør problematiske sider ved fosterhjemsomsorg, fordi formalisering av familielivet blir en invasjon av barnas livsverden.

Avhandlingen retter søkelyset mot fosterforeldres egne barn som berørt tredjepart. Denne gruppen barn er berørt i langt større grad enn hva praksisfeltet hittil har viet oppmerksomhet. Med utgangspunkt i Honneths teori om sosial verdsettelse, stiller jeg spørsmål ved manglende anerkjennelse av egne barns medvirkning, gjensidige og likeverdige moralske status i fosterhjemsomsorgen. Relasjonelle perspektiver i fostersøskenrelasjonen utpeker seg i den etiske analysen. Sosialarbeidere står i fare for å underkjenne eller overse de omkostningene det kan ha å være søsken til et barn med utfordrende atferd og store omsorgsbehov. Analyse av fosterfamiliens egne erfaringer viser at sosialarbeidere ikke nødvendigvis bistår barna med nødvendig hjelp og beskyttelse. De anerkjenner heller ikke i tilstrekkelig grad barnas innsats, moralske ansvar og bidrag i fosterhjemsomsorg. En etisk utfordring er å ivareta både fosterbarn og egne barns behov ut fra prinsippet om barnets beste.

Innhold

1 INTRODUKSJON	1
1.1. Avhandlingens tema og relevans	1
1.2 Personlig erfaring og egen forskning som bakteppe.....	4
1.3 Etisk arbeid – valg av teoretisk tilnærming.....	6
1.4 Begrepsavklaring – hvem er fosterforeldrenes egne barn?.....	9
1.5 Utviklingstrekk og aktuell situasjon i fosterhjemsomsorgen	12
1.5.1 På vei mot en profesjonalisering av fosterhjemmet?	15
1.5.2 Familiebaserte løsninger framfor institusjonsplasser	20
1.5.3 Implikasjoner for fosterfamiliens barn.....	22
1.6 Rammevilkår for fosterhjem	23
1.6.1 Retningslinjer som omhandler fosterforeldres egne barn.....	25
1.6.2 Taushetsplikten	26
1.6.3 Krav om uttømmende politiattest	28
1.7 Barnerettslige prinsipper	30
1.8 Avhandlingens struktur og videre oppbygning	36
2 KUNNSKAPSSTATUS	39
2.1 Innledning.....	39
2.1.1 Internasjonal forskning på fosterforeldres egne barn	39
2.1.2 Nyten av utenlandske studier i en norsk kontekst	41
2.2 Belastninger og press overskygger positive erfaringer	45
2.3 Endringer i fosterfamiliens indre liv	47
2.4 Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet.....	49
2.5 Å bli eksponert for omsorgssvikt.....	51
2.6 Fostersøskenrelasjonen	53
2.6.1 Betydning av alder og kjønn i fostersøskenrelasjonen	57
2.6.2 Emosjonelt ansvar	59
2.7 Når fostersøsken må forlate familien	61
2.8 Forhold til barneverntjenesten	63
2.9 Avsluttende refleksjoner	66
3 FORSKNINGSDESIGN, METODER OG FORSKNINGSETIKK	69
3.1 Innledning.....	69

3.2 IPA – Interpretative Phenomenological Analysis	70
3.2.1 Kjennetegn ved en fenomenologisk tilnærming	72
3.2.2 Kjennetegn ved en hermeneutisk tilnærming	75
3.3 Utvalgskriterier og rekruttering	77
3.3.1 Presentasjon av hovedinformantene	80
3.4 Det kvalitative forskningsintervjuet	81
3.4.1 Intervjuguide	82
3.4.2 Introduksjonssamtalen.....	84
3.4.3 Forskningsintervjuet.....	86
3.4.4 Oppfølgingsamtalen	88
3.5 Deltakende observasjon.....	93
3.5.1 Å forske blant sine egne	95
3.5.2 Fosterforeldre som informanter	97
3.6 Gruppeintervju	97
3.6.1 Beskrivelse av deltakerne.....	100
3.7 Forskerrollen	101
3.8 Analyse og fortolkning.....	104
3.9 Fremstilling av forskningsmaterialet.....	107
3.10 Avslutning.....	111
4 EMPIRISKE FUNN	113
4.1 Innledning.....	113
4.2 Fostersøskenrelasjonen – en relasjon med forbehold.....	114
4.2.1 Som en ekte bror eller søster	115
4.2.2 Å være søsken – men ikke helt som en familie	119
4.2.3 Jeg vil så gjerne være storesøster – men får ikke lov.....	122
4.2.4 Ulikheter til hinder for utvikling av en søskenrelasjon	126
4.2.5 Fostersøsken – et spørsmål om alder, kjønn eller biologi?.....	130
4.3 Ressurssterke og stolte bidragsyttere	133
4.3.1 Den gode hjelper	136
4.3.2 Buffer – å være en beskytter.....	139
4.4 Omsorgssvikt - innvirkning på familielivet og betydning for fostersøskenrelasjonen	142
4.4.1 Selvskading og destruktiv atferd	144
4.4.2 Utageringer og fysiske angrep.....	147
4.4.3 Sosial avvisning og psykiske angrep	152

4.5 Når fostersøsken trenger ekstra oppmerksomhet.....	156
4.5.1 Han vil aldri legge seg om kvelden.....	160
4.5.2 Hun tåler ikke at andre er i fokus.....	162
4.5.3 Ofte så blir det litt annerledes stemning rundt bordet.....	164
4.5.4 Han trengte den plassen mye mer enn det jeg trengte.....	166
4.5.5 Det gjelder å holde ut.....	170
4.6 Forberedelser til å få et nytt søsken.....	177
4.6.1 Det første møtet.....	181
4.6.2 Forventninger til plasseringen.....	183
4.6.3 Behov for informasjon.....	187
4.7. Taushetsplikten – hvem kan jeg snakke med?.....	192
4.8 Avlastning – å få et pusterom.....	197
4.9 Fostersøskens biologiske familie – venn eller fiende?.....	201
4.10 Fosterfamiliens møte med barneverntjenesten.....	205
4.10.1 Barneverntjenesten må vise at de virkelig bryr seg.....	208
4.10.2 Informantenes råd og tips.....	214
4.11 Avsluttende refleksjoner.....	219
5 TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	221
5.1 Innledning.....	221
5.1.1 Prinsippbasert tilnærming.....	222
5.1.2 Relasjonsbasert tilnærming.....	223
5.2 Barnevernsarbeiderens profesjonsetikk.....	225
5.2.1 Profesjonsetikkens grunnlag.....	230
5.3 Diskursetikk.....	234
5.4 Axel Honneths anerkjennelsesteori.....	237
5.4.1 Presiseringer av begrepet anerkjennelse.....	241
5.4.2 Anerkjennelse som kjærlighet.....	243
5.4.3 Anerkjennelse som rettigheter.....	245
5.4.4 Anerkjennelse som solidaritet.....	247
5.5 Dydsetikk.....	250
5.6 Fenomenologiens betydning for profesjonsetikk.....	251
5.6.1 Livsverden.....	254
5.7 Omsorgsetikk.....	258
5.7.1 Omsorg som etisk verdi.....	262

5.7.2 Omsorg som kjærlighet	264
5.7.3 Den altruistiske forståelsen av omsorg	266
5.7.4 Omsorg som moralsk kompetanse (mature care)	269
5.7.5 Omsorg som konfliktforebygging	270
6 TEORIINFORMERT ANALYSE	273
6.1 Innledning	273
6.2 En relasjonsbasert tilnærming	275
6.2.1 Når søskenkjærlighet ikke gjengjeldes	278
6.2.2 Fysisk og emosjonell krenkelse i fostersøskenrelasjoner	281
6.2.3 Å være fosterforeldrenes eget barn – en utsatt posisjon	284
6.2.4 Å finne sin plass og komme i posisjon	286
6.2.5 Å bli skjøvet ut på sidelinjen	289
6.2.6 Å ofre seg for andre	293
6.2.7 Fosterhjemsomsorg og parentifiserte familiemønstre	296
6.2.8 Kursing og opplæring av fosterfamilien	301
6.2.9 Oppsummerende refleksjoner	304
6.3 En prinsippbasert tilnærming	305
6.3.1 Fosterforeldrenes egne barns rettslige anerkjennelse	308
6.3.2 Betydning av samfunnsmandatet og det etiske blikket	312
6.3.3 Profesjonsetikken og hensynet til den berørte tredjepart	317
6.3.4 Profesjonens inngripen i livsverden	320
6.3.5 Å bringe barn til taushet	322
6.3.6 Når fosterbarns rettsvern får følger for egne barns personvern	327
6.3.7 Barn som virkemiddel i profesjonelt arbeid	328
6.3.8 Søskenrelasjoner og det moralske ansvaret	331
6.3.9 Å bli sett og verdsatt i fosterhjemsomsorgen	334
6.3.10 Er omsorgsgivernes barn likeverdige aktører i fosterhjemsomsorgen?	338
6.3.11 Hva med oss andre som bor her – om den sosiale kampen for anerkjennelse	340
6.4 Sosialarbeiderens moralske ansvar	343
6.4.1 Nye sosialpolitiske føringer om fosterfamiliens barn	345
6.4.2 Når ulike interesser står på spill – hensyn til egne barn versus hensyn til fosterbarn	346
7 SAMMENFATNING OG REFLEKSJONER	355
7.1 Innledning	355

7.2 Hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken? (forskningsspørsmål 1).....	356
7.3 Hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn? (forskningsspørsmål 2).....	358
7.4 På hvilke måter aktualiserer mine funn profesjonsetiske utfordringer?	359
(forskningsspørsmål 3)	359
7.5 Hvordan ivaretar retningslinjer, rettsprinsipper og sosialpolitiske føringer hensynet til fosterforeldres egne barn? (forskningsspørsmål 4).....	360
7.6 Metodologiske refleksjoner over studiens reliabilitet, validitet og muligheter for generalisering.....	363
7.7 Styrker og svakheter ved en problemdrevet avhandling	366
7.8 Hva er hovedbudskapet mitt og hva bør forskes videre på?	370
LITTERATURLISTE.....	373
Vedlegg 1 Traume Bevisst Omsorg (TBO)	386
Vedlegg 2 Oversikt over internasjonale forskningsstudier	387
Vedlegg 3 Mal for introduksjonssamtale	389
Vedlegg 4 Temaguide for intervju med barn av fosterforeldre	390
Vedlegg 5 Temaguide for gruppeintervju med fosterforeldre.....	391
Vedlegg 6 Følgeliste til barneverntjenesten.....	392
Vedlegg 7 informasjonsskriv til barn og unge	394
Vedlegg 8 Informasjonsskriv til deltaker på TBO-kurs	396
Vedlegg 9 Godkjenning fra NSD	398

1 INTRODUKSJON

1.1. Avhandlingens tema og relevans

Avhandlingen er en etisk analyse av utfordringer en fosterhjems plassering kan innebære for barn som vokser opp i hjem som tar imot barn plassert etter barnevernloven, det vil si fosterbarn. For å identifisere slike utfordringer, er innsikt i fostersøskenrelasjonen, først og fremst gjennom fosterforeldres egne barns livserfaringer, spesielt viktige. Å få fostersøsken kan innebære mer komplekse utfordringer enn å få søsken på andre måter, men ikke nødvendigvis. Når et nytt familiemedlem flytter inn, permanent eller over en periode, påvirkes familiesystemet. Hvordan barn reagerer og hvilken betydning endringene får, vil variere fra familie til familie og utvikles og endres over tid, selvsagt også i fosterfamilien. I en norsk kontekst finnes begrenset kunnskap om fosterforeldres egne barns erfaringer, og hvordan de forstår seg selv og sin egen rolle i forhold til fostersøsken og fosterhjemsoppdraget. Dette temaet er mangelfullt utforsket, både empirisk og etisk. Målet med avhandlingen er å undersøke et felt hvor det empiriske materialet gir grunnlag for profesjonsetiske drøftinger.

Avhandlingen er empiridrevet og problemdrevet framfor teoridrevet, ved å ta utgangspunkt i de problemområdene som trekkes opp. Argumentasjonslinjen følger spenningen mellom prinsippbasert tilnærming og relasjonsbasert tilnærming i sosialt arbeids profesjonsetikk (Banks, 2006). Problemstillingen er gitt følgende formulering:

Hvilke profesjonsetiske utfordringer kan fosterhjems plassering representere knyttet til fosterforeldres egne barn som berørt tredjepart?

Problemstillingen er operasjonalisert gjennom følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken?
2. Hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn?
3. På hvilke måter aktualiserer mine funn i forskningsspørsmål 1 og 2 profesjonsetiske utfordringer?
4. På hvilke måter ivaretar retningslinjer, rettsprinsipper og sosialpolitiske føringer som regulerer fosterhjemsomsorgen hensynet til fosterforeldres egne barn?

Forsknings spørsmål 1 og 2 søker å utforske informantenes erfaringer, egen forståelse, vurderinger og refleksjoner, og besvares i den empiriske analysen. Forsknings spørsmål 3 undersøker hvordan det empiriske materialet kan leses i et etisk lys, og fortolkes utfra sosialt arbeids profesjonsetikk. Forsknings spørsmål 4 undersøker hvordan fosterhjemsomsorgens rammevilkår og lovbestemmelser hensyntar fosterforeldres egne barns behov og rettigheter. Forsknings spørsmål 3 og 4 besvares ved teoriinformert analyse.

Det empiriske materialet som ligger til grunn for etiske refleksjoner er samlet inn ved samfunnsvitenskapelig kvalitativ metode. Kunnskap om fosterforeldres egne barn er innhentet gjennom kvalitative intervju med ti barn og unge, ved tre samtaler med hver informant. I tillegg suppleres materialet med feltarbeid, gruppeintervju av fosterforeldre, litteraturstudier samt dokumentanalyse av relevante dokumenter knyttet til fosterhjemsomsorg. Analysen er inspirert av fenomenologisk fortolkende analyse kombinert med en teoriinformert analyse, der først og fremst etiske teorier, men også drøftinger av fosterhjemsomsorgens strukturelle rammer, kaster lys over problemstillingen.¹

Formuleringen *profesjonsetiske utfordringer* retter oppmerksomheten mot etisk relevante fenomener og etiske problemstillinger profesjonelle kan støte på, knyttet til ulike utfordringer en fosterhjems plassering kan medføre for fosterfamiliens barn,² og videre hvilke implikasjoner innsikt i dette får for praksis.

Begrepet *berørt tredjepart* er mangedimensjonalt. Det har ikke lyktes meg å finne en tydelig definisjon, og berørt tredjepart er lite omtalt i profesjonsetikken. Det er derfor nødvendig å presisere hva som legges i begrepet.

En prioritering eller rangering mellom 1., 2. og 3. part snevrer inn betydningen og kan i denne sammenheng innebære en degradering av fosterforeldres egne barns moralske status i fosterhjemmet. Begrepet berørt tredjepart handler ikke om hvem som har første, andre eller tredje plassen, men snarere om å være berørt og involvert, uten å ha selvstendige partsrettigheter.

¹ Kapittel 3 redegjør nærmere for metode.

² Kapittel 2 redegjør nærmere for ulike problemområder knyttet til fosterforeldres egne barn, slik det er dokumentert i tidligere forskningsstudier.

I samfunnslivet og internasjonale spørsmål brukes gjerne begrepet tredjepart om en part, gruppe, stat eller organisasjon som er utenforstående i forhold til relasjoner mellom andre parter. Det kan enten bety at man er en nøytral part, ved at man ikke har egne interesser av, eller blir berørt av, det som skjer mellom andre parter. Eller at man er berørt, uten å delta direkte, ved at man ikke har noen mulighet til å påvirke eller skjerme seg. Hva som utspiller seg mellom to eller flere parter kan således få (bi-)virkning for en tredjepart.³ En slik forståelse er relevant for mitt prosjekt hvor fosterforeldres egne barn blir berørt av en fosterhjems plassering, men har begrensede muligheter til medvirkning.

Fra et juridisk perspektiv dreier spørsmålet seg om hvem som anses som berørt part i en sak, altså hvem saken gjelder. Fosterforeldres egne barn har ikke juridiske partsrettigheter i barnevernssaker. Men fordi fosterhjemsoppdraget utføres i barnets privat hjem, blir de likevel berørt av en fosterhjems plassering. Fosterhjemsavtalen er en rettslig kontrakt mellom det private hjemmet (foreldrene) og barnevernstjenesten, noe som omfattes av offentlig forvaltning.

I avtalerett er berørt tredjepart betegnelse på en part (tredjemann) som blir berørt, eller begunstiget, i en avtale mellom to eller flere andre parter.⁴ Tredjemann kan også opptre som fullmektig og hjelpeintervenient som partshjelp for en av partene. Denne definisjonen er ikke helt treffende, men kan bidra til å synliggjøre hvilken utydelig posisjon fosterfamiliens barn har i avtaleverk som regulerer fosterhjemsomsorg. Gjennom fosterhjemsavtalen blir fosterfamiliens barn berørt av juridiske forpliktelser og retningslinjer som regulerer familielivet. Hvorvidt profesjonelle oppfatter fosterforeldres egne barn som utenforstående, direkte eller indirekte berørt av fosterhjems plassering, virker inn på hvordan barna følges opp.

Empirien er kunnskapsutviklende for praksisfeltet og vies derfor stor plass. Kunnskap om barn som berørt tredjepart i en fosterhjems kontekst, vil kunne bidra til å styrke sosialt arbeids profesjonsutvikling og profesjonsetikk. Målet er å komme frem til kvalifiserte etiske refleksjoner, et resultat som myndighetene og profesjonelle kan ta i betraktning i videre utforming av fosterhjemsomsorgens praksis. Således er avhandlingen både en empirisk studie og et etikkfaglig bidrag, der representanter for de berørte parter selv får komme til orde.

³ <https://snl.no/tredjepart - internasjonal politikk>

⁴ <https://jusleksikon.no/wiki/Tredjemann> <http://jusinfo.no/index.php?site=default/721/839/840/841>

1.2 Personlig erfaring og egen forskning som bakteppe

Tuftet på den fenomenologiske ideen om at mennesker i enhver situasjon er relasjonelt forbundet med hverandre (Eide, 2011; Wyller & Heimbrock, 2010), kan jeg ikke innta en nøytral posisjon. Som forsker har jeg et utkikkspunkt og et valgt perspektiv. En videreføring av denne forståelsen er at forskeren heller ikke er verdifri. I tråd med kravet om en kritisk selvrefleksjon (Engelstad, 2003), gjør jeg rede for den forforståelsen som ligger til grunn for resultatene som presenteres. Min erfaringsbakgrunn preger den jeg er, hva jeg velger å forske på, de spørsmålene jeg stiller, og hvordan jeg velger å gå fram (Neumann & Neumann, 2012). Det er ikke tilfeldig at jeg finner det interessant å forske på fosterforeldres egne barn, ei heller valg av problemstilling.

Fosterhjemsarbeid engasjerer og berører meg på flere plan. Jeg har vokst opp med fostersøsken. Tre fosterbarn har bodd i vår familie. Vi erfarte både oppvekstplassering, akutt-plassering, tilsiktet og utilsiktet flytting. I flere år var vi forsterket fosterhjem, og i perioder besøkshjem for to ulike barn. Jeg skriver *vi*, fordi det å vokse opp i et fosterhjem innebar at jeg som barn opplevde å være sterkt involvert i mine fostersøken og fosterhjemsoppdraget. Jeg har inngående kjennskap til fosterhjemsarbeid fra innsiden. Erfaringene var langt på vei styrende for valg av utdanning og yrke.

Jeg er utdannet sosionom, i tillegg til grunnfag og mellomfag i psykologi. Videre har jeg mastergrad i velferdsstudier og sosialt arbeid, med fordypning innen etikk. Før jeg ble doktorgradsstipendiat hadde jeg praksiserfaring innenfor barnevernsfeltet. Jeg har arbeidet som miljøterapeut på institusjon, saksbehandler i kommunalt barnevern og som frilanser med oppdrag innenfor veiledning, utredning, oppfølgingstiltak, tilsyn under samvær, tilsynsfører i fosterhjem, og i en periode som besøkshjem.

Som mastergradsstudent var jeg interessert i fosterhjemsarbeid generelt og fosterforeldres egne barn spesielt, et tema jeg hadde erfaring med både fra eget liv og fra praksisfeltet. Jeg startet med å fordype meg i emnet gjennom systematiske litteratursøk. Jeg fant en rekke utenlandske studier som omhandler barn av fosterforeldre, men svært begrenset norsk litteratur.

Forskningsresultatene, som jeg kommer tilbake til i kapittel 2, var i stor grad sammenfallende, problemfokuserende og gjentakende på tvers av landegrensene, og uavhengig av publiseringsår. Et annet fellestrekk var at problemområdene var

omfattende og fokuserte på stressfaktorer, plikter, press og forventninger til barn av fosterforeldre. Studiene pekte på behovet for økt kunnskapsutvikling, og konkluderte med at fosterforeldres egne barn har behov som må ivaretas. Litteratursøket viste at egne barn risikerer livserfaringer og utfordringer det er grunn til å vie profesjonsmorsalsk oppmerksomhet.

Selv om studiene kommer med forslag til endringer og tiltak som kan bedre situasjonen, fant jeg ingen studier som inngående drøfter utfordringene i et profesjonsetisk lys. Slike refleksjoner og nyvunnet innsikt satte meg på sporet av hva jeg anså som relevante og interessante forskningsspørsmål. Når egne erfaringer og et personlig engasjement møter det fremmede kan ny kunnskap utvikles ved å gå veien om vitenskapelige perspektiver (Svenaeus, 2009, s. 20). Jeg ønsket å undersøke hvilke erfaringer sosialarbeidere har knyttet til fosterforeldres barn, og eventuelt hvilke profesjonsetiske utfordringer og dilemmaer profesjonelle står overfor i praksisfeltet.

Resultatet av masteroppgaven jeg skrev⁵ viser at profesjonelle både blir berørt av og engasjert i fosterfamiliens barn. Empirien samsvarer i stor grad med annen forskning, med hensyn til hvilke belastninger fosterforeldres egne barn møter, som følge av at hjemmet deres blir et fosterhjem. Sosialarbeiderne bekymrer seg for at totalbelastningen på fosterfamilien i noen tilfeller går ut over egne barns ve og vel, slik at fosterforeldres evne til å beskytte og ivareta egne barn svekkes. En overbelastning kan føre til at egne barn selv utvikler problemer og trenger profesjonell behandling. Studiens etiske omdreiningspunkt er at fosterforeldrenes egne barn risikerer å utsettes for belastninger, og i en slik grad at de lider overlast, som følge av barnevernets innsats for å hjelpe andre barn (Revheim - Rafaelsen, 2013).

Konsekvensene av fosterhjems plasseringer skissert ovenfor indikerer utfordringer av etisk og moralsk karakter, som igjen gir grunnlag for videre forskning. I forsøket på å løse *ett* problem, å ivareta fosterbarnet, oppstår et *annet* problem, problemer som ikke var til stede forut for fosterhjems plasseringen. Således kan fosterhjems plasseringer, som er gjort med de beste intensjoner, enkelte ganger få implisitte og utilsiktede konsekvenser for en berørt tredjepart.

⁵ Cecilie Revheim-Rafaelsen (2013) *Sosialarbeiderens etiske blikk. En kvalitativ studie av profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldres egne barn*. Masteroppgaven er en fenomenologisk studie som baserer seg på kvalitative intervjuer av 10 profesjonelle med praksiserfaring innenfor fosterhjemsomsorg.

I denne sammenheng er tredjepart barn, hvilket igjen utløser særskilte etiske utfordringer for profesjonen. Denne forforståelsen danner bakteppe for utarbeidelsen av doktorgradsprosjektet.

Fornemmelsen av at «noe etisk står på spill» ledet meg til valget om å se nærmere på fosterhjemsomsorg i lys av profesjonsetikk, og fra fosterforeldres egne barns subjektive ståsted. Hvilke forhold virker inn på selve barnelivet i fosterfamilien, og hvilke utfordringer kan oppstå? Opplever fosterforeldres egne barn å bli sett, hørt, informert og involvert i det som skjer, og på hvilke måter ivaretar profesjonen barnas perspektiv?

Mens masteroppgaven undersøker profesjonelles synspunkter og erfaringer, søker avhandlingen å komme mer på innsiden og undersøke hvordan det oppleves av barna selv. I denne studien er fosterforeldrenes egne barn, og fosterforeldre, informanter. Avhandlingen supplerer og bygger videre på teoretiske perspektiver og konklusjoner fra tidligere innhentet kunnskap. Doktorgradsprosjektet plasserer seg inn i et etablert forskningsfelt, hvor jeg gir et etikkfaglig bidrag, økt innsikt i fostersøskensrelasjonen i en norsk kontekst, samt drøfting av hvordan profesjonen og praksisfeltet kan respondere på utfordringer og ivareta fosterfamiliens barn.

1.3 Etisk arbeid – valg av teoretisk tilnærming

I de senere årene har det vært vanlig å anlegge barneperspektivet og aktørperspektivet i forskning på fosterforeldrenes egne barn (Nordenfors, 2015; Raineri, Calcaterra, & Folgheraiter, 2018; Targowska, Cavazzi, & Lund, 2016; Williams, 2016). Dette er i tråd med den nye barndomssosiologien og utviklingen av barns sterke rettigheter gjennom barnekonvensjonen.⁶ Aktørperspektivet er relevant også i mitt prosjekt, men må ses opp imot barnets rett til beskyttelse og krav på omsorg, barnets særegne sårbarhet, avhengighet og status i familien. Synet på «det kompetente barnet» (James, Jenks, & Prout, 1998) innebærer etiske problemstillinger, fordi det kan tilsløre hvordan barns aktørskap i utsatte situasjoner begrenses av betingelsene. Fosterforeldrenes egne barn lever under andre betingelser enn foreldrene, der barnet risikerer å bli invadert av

⁶ Punkt 1.7 redegjør nærmere for barneperspektivet og barns rettigheter.

fosterhjemsomsorgen som system. En skyggeside ved å tildele fosterforeldrenes egne barn en aktørstatus i barnevernet er at de også blir en målgruppe for sosialpolitikk, og dermed risikerer å bli «klientifisert».

Psykologiske teorier i møte med barn og familier kan tildekke politiske og etiske dilemmaer, der andre forklaringsmodeller og strukturelle forhold kommer i bakgrunnen (Hennum, 2016a; Madsen, 2016). Selv om både psykologiske teorier og barndomssosiologi gir nyttige perspektiver også i mitt prosjekt, tilfører fenomenologisk filosofi og etiske teorier andre perspektiver, og dermed et annet blikk på barndom, omsorg og familieliv.

Det har ikke lyktes meg å finne litteratur som spesifikt omhandler profesjonsetikk i fosterhjemsarbeid. Det finnes heller ingen profesjonsetikk knyttet til fosterforeldres egne barn spesielt. Berørt tredjepart er lite omhandlet i profesjonsetikken. Dette tyder på at problematikken er mangelfullt belyst. Profesjonsetikk er å forstå som noe mer enn «allmenn etikk».

Menneskebehandling profesjoner forventes å utvikle en egen profesjonsetikk knyttet opp til det særegne profesjonelle arbeidet som utføres (Banks, 2004; Christoffersen, Wyller, & Ruyter, 2011; Grimen, 2010). Hvilket betyr at barnevernsfeltet må utvikle en profesjonsetikk knyttet til fosterhjemsomsorg.

Profesjonsetikken skal bidra til at profesjonelle, i denne sammenheng sosialarbeidere, kan identifisere etiske dimensjoner ved arbeidet, og slik sett forstå det profesjonelle arbeidet som etisk arbeid (Banks, 2016). Inspirert av Sarah Banks (2016) ønsker jeg å brette ut et felt, så å si, som etisk relevant. Banks beskriver en bevegelse fra profesjonsetikk forstått som teorier, normative prinsipper og modeller for å løse etiske problemer, over til etikk i sosialt arbeid der etikken er innvevd i sosialarbeiderens hverdagspraksis. Hun skriver:

I am using the term 'ethics work' to refer to the effort people (in this case professionals) put into seeing ethically salient aspects of situations, developing themselves as good practitioners, working out the right course of action and justifying who they are and what they have done (Banks, 2016, s. 2).

Etisk arbeid handler ifølge Banks om å gjøre etikk. Det vil si å utvikle den etiske praksisen i sosialt arbeid gjennom å sette ord på de etiske utfordringer feltet byr på. Å identifisere og analysere hva de etiske dimensjonene er, innebærer å reflektere over hva mennesker gjør og hvordan etiske spørsmål, problemstillinger og dilemmaer konstrueres. Denne forståelsen plasserer etiske spørsmål i en større

sosial og politisk ramme, hvor den moralske aktøren opererer innenfor en gitt kontekst (Banks, 2016).

Mitt etiske arbeid i denne avhandlingen innebærer å fremskaffe data om fosterforeldrenes egne barn, identifisere hvilke verdier og etiske perspektiver empirien «spør» etter, fortolke dette, og søke å forstå de profesjonsetiske utfordringene dette innebærer. Sagt på en annen måte – hva er det som etisk står på spill? Slike sentrale spørsmål må ifølge Banks identifiseres slik at en kan utvikle en profesjonsetisk refleksjon knyttet til komplekse sider ved praksis. Med dette ønsker jeg å tilføre forskningsfeltet noe nytt som kan åpne opp og utvide forståelsen av fostersøskenrelasjonen. Intensjonen er å identifisere etiske dimensjoner og utfordrende sider knyttet til fosterforeldres egne barn, som en berørt tredjepart, et perspektiv som tidligere ikke er gjort gjenstand for profesjonsetiske drøftinger. Gjennom empirisk forskning, og etisk refleksjon over funnene, gir avhandlingen økt innsikt, og dermed et bidrag, for å tette et kunnskapshull i profesjonsetikken.

Banks (2006) presenterer to grunnleggende tilnærminger til sosialt arbeids profesjonsetikk: en prinsippbasert tilnærming og en relasjonsbasert tilnærming. Sosialt arbeid befinner seg i spenningspunktet mellom disse to. Avhandlingen speiler denne spenningen. For å besvare problemstillingen er det nødvendig å belyse etiske utfordringer ut fra begge perspektiver. Jeg har strukturert teorien i kapittel 5, og den teoriinformert analysen i kapittel 6, i hovedsak som en diskusjon mellom prinsippbasert og relasjonsbasert etikk.

Mitt hovedanliggende er en fenomenologisk tilnærming⁷ med vekt på relasjonelle sider ved menneskers liv. Et nedenfra-og-opp perspektiv er egnet til å ta utgangspunkt i informantenes livserfaringer og forståelse av seg selv, og av etiske utfordringer slik de kommer til uttrykk i levd liv. Fenomenologi kan være et fortolkningsverktøy for empirisk forskning, en måte å oppdage og reflektere over hva som står på spill i profesjonsetikken (Wyller & Heimbrock, 2010), og en plattform for sosialpolitikk, profesjonsutvikling og styrking av praksis (Solbakk, Førde, & Ruyter, 2000). Denne styrkingen innebærer først og fremst en tilnærming som søker å identifisere etiske momenter og etiske utfordringer. Men juridiske forpliktelser og strukturelle rammer i selve virksomheten må også trekkes inn i studien, for å forstå tilstand og utfordringer på dette feltet.

⁷ Kapittel 5.6 redegjør for fenomenologiens betydning for profesjonsetikk.

Hensikten er ikke bare å beskrive informantenes subjektive erfaringer, men også se på implikasjoner for praksisfeltet. Dermed går den teoriinformerte etiske analysen ut over en rent deskriptiv fenomenologisk tilnærming.

For å finne relevante prinsipper har jeg hentet inspirasjon fra Axel Honneths anerkjennelsesteori⁸ (Honneth, 2008a). Honneths perspektiver er tilføyd etter den empiriske analysen, fordi anerkjennelse og krenkelse fremkom som viktige temaer i materialet. Den hermeneutiske spiral forutsetter en vekselvirkning mellom empiri og teori, der en også finner nye teorier når empirien krever det.⁹ Slik jeg leser Honneth er en av styrkene ved hans teori at den tar opp i seg flere fagdisipliner på en konstruktiv måte. Han anvender både politologiske, sosiologiske, filosofiske og psykologiske teorier i sine analyser (Honneth, 2003a). Honneths teori er normativ i den forstand at han setter ord på hva som skal til for at mennesker kan leve gode liv, nemlig anerkjennelse, og samfunnskritisk idet han identifiserer samfunnsstrukturer og kulturelle mønstre som hindrer mennesker å leve gode liv. Anerkjennelsesteorien peker ut noen standarder og normer som kan lede som rettesnor, og er således anvendelig for å bygge bro mellom empiri og profesjonsetikk. Teorien er nyttig for å se nærmere på fosterhjemsomsorgens struktur, lovgivning og sosialpolitiske føringer, og igjen hvordan dette får innvirkning på fosterforeldrenes egne barn.

Banks forståelse av etisk arbeid i profesjonsutøvelse og Honneths anerkjennelsesbegrep tilfører ulike perspektiver til problemstillingen, og representerer mine teoretiske hovedressurser i den etiske analysen. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

1.4 Begrepsavklaring – hvem er fosterforeldrenes egne barn?

Relasjonen mellom fosterfamiliens egne barn og fosterbarn omtales som *fostersøsk*. Betegnelsen brukes om begge parter, de er hverandres fostersøsk, og bidrar dermed ikke til en tydelig avklaring av hvilke barn vi snakker om. Derfor er det av to grunner nødvendig å presisere begrepet *fosterforeldrenes egne*

⁸ Honneth har et omfattende forfatterskap. Jeg har valgt å avgrense meg til deler av hans teoriutvikling, nærmere bestemt anerkjennelsesbegrepet, og hans tredimensjonale forståelse av anerkjennelse. For nærmere redegjørelse, se punkt 5.4.

⁹ For nærmere utdyping av metodologi og hermeneutisk fortolkning av empirien, se kapittel 3.

barn. For det første som et analytisk grep for å klargjøre hvem som her er gjenstand for undersøkelse. Men det handler ikke bare om hva det er hensiktsmessig å kalle informantene. For det andre er det vel så viktig å løfte fram denne gruppen barns stemme i fosterhjemsomsorgen. I dette avsnittet vil jeg avklare hvem som faller inn under definisjonen av fosterforeldres egne barn, og argumentere for hvorfor denne gruppen barn trenger et begrep i praksis.

Ofte trekkes et skille mellom *egenfødte* barn og *fosterbarn*, når en omtaler barn og unge i fosterhjem. Implisitt innebærer det å trekke opp et skille mellom de «ekte» barna og «de andre» barna i familien. Når fosterbarnet vokser opp som en integrert del av familien oppleves et slikt skille unaturlig. I mange tilfeller regner fosterforeldres barn fosterbarnet som «ekte søsken» eller «som en av oss» (Aaøyen, 2014; Heggdalsvik, 2007; Knutsen, 2014; Njøs, 2012; Nordenfors, 2006; Øyre, 2012). Ikke alle fosterfamilier vil kjenne seg igjen i de problemstillinger som reises i denne avhandlingen. Det trenger ikke være en motsetning mellom å være glad i fostersøsken som en ekte bror eller søster, samtidig som det knytter seg særskilte og komplekse utfordringer til fostersøskenrelasjonen. Det er nettopp i disse situasjonene behovet for å begrepsfeste barna oppstår.

Fosterfamiliens barn omtales ofte som «egne barn» eller «biologiske barn» i fosterhjem. Betegnelsen *biologiske barn i fosterhjem* kan være fremmedgjørende, og er lite egnet i vårt moderne samfunn. Dagens barn og unge vokser opp i komplekse familiemønstre hvor mange kjernefamilier går i oppløsning og erstattes av nye samlivsformer. I kjølvannet av dette kommer ulike former for søskenrelasjoner som stesøsken og bonussøsken. Hvem en regner som søster eller bror avhenger ikke nødvendigvis av genetiske forhold. Adoptivbarn vil eksempelvis også oppfattes som ekte søsken, og mange barn kan føle en sterkere tilknytning til andre familiemedlemmer enn sitt genetiske opphav. NOU 2016:16¹⁰ tar hensyn til endrede familiemønstre og velger å ikke ta inn definisjoner av begrepene «hjem», «foreldre» og «familie» i forslag til ny barnevernlov. Loven viser til at det kan være store variasjoner i hva som legges i

¹⁰ NOU Norges offentlige utredninger (2016:16): «Ny barnevernlov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse». Avgitt til Barne- og likestillingsdepartementet 29. september 2016. Formålet med ny barnevernlov er en mer fleksibel, tidsriktig og rettighetsbasert tilnærming til beskyttelse av barn, hvor prinsippene om barns beste og barns rett til medvirkning styrkes. Barnevernlovutvalgets innstilling er allerede delvis fulgt opp gjennom lovendringer som trådte i kraft 1.juli 2018. Departementet arbeider med å vurdere resten av utvalgets forslag, og nye lovforslag er sendt på høring, med høringsfrist 01.08.2019. Lovendring etter 2019 tas ikke med, da skrivingen avsluttes tidligere.

begrepene. Familie kan også forstås som en person man deler husstand med, er juridisk forbundet med, eller har en psykologisk tilknytning til (NOU 2016:16, 2016, s. 31). Et perspektiv der familierelasjoner utelukkende forstås ut fra biologisk tilknytning er for snevert. Jeg velger å ikke bruke betegnelsen «biologiske barn i fosterhjem». Formuleringen kan bidra til forvirring om barnet er fosterhjemsplassert, hvilket det ikke er. Det vi her snakker om er barn som bor hos egne foreldre, nemlig *fosterforeldrenes egne barn*.

Begrepet er først og fremst et uttrykk for profesjonelles behov for å navngi de ulike aktørene i fosterhjemmet, en avklaring av hvilke barn det er snakk om. Behovet for en kategorisering oppstår når omsorgspraksisen utøves i et privat hjem, og følgelig får innvirkning på de andre barna som bor i hjemmet fra før. Hvem disse barna er påkaller behovet for en begrepsavklaring. Jeg velger å definere det slik:

Fosterforeldres egne barn er alle barn, både mindreårige og myndige, som har sin naturlige tilhørighet i familien og oppfattes å være et familiemedlem, forut for en ny fosterhjemsplassing. Det omfatter egenfødte barn, adoptivbarn, stebarn og fosterbarn.

Denne forståelsen er i tråd med «The Fostering Network» i Storbritannia, som bruker terminologien *sons and daughters of foster parents*. De definerer begrepet slik:

Those Children born to or adopted by foster carers, or for whom foster carers have parental responsibility through some other court order (e.g. Special Guardianship Order). The circumstance of children placed on a permanent basis will vary, but in many situations they will see themselves, and be seen by other family members, as a full member of the family (Walsh & Campbell, 2010).

At fosterforeldrenes egne barn til nå har vært oversett i fosterhjemsomsorgen, kan henge sammen med at de har manglet et begrep. Begreper har betydning, de gir assosiasjoner og setter oss på sporet av bestemte måter å tenke på. Når vi i praksisfeltet snakker om «barnevernsbarn», «løvetannsbarn», «utsatte barn», eller «enlige mindreårige asylsøkere», snakker vi om grupper av barn som kjennetegnes av felles erfaringer og egenskaper. Slike overordnede begreper har den funksjonen at vi kan drøfte fenomener, identifisere felles problemområder, behov og utfordringer, slik at vi kan sette inn tiltak og jobbe sosialpolitisk opp mot grupper av barn i samfunnet. Betegnelsen «fosterforeldrenes egne barn» har på mange måter manglet et innhold, og har derfor ikke hatt en tilsvarende posisjon som et innarbeidet begrep i samfunnsdebatten (Revheim, 2018). Når

denne gruppen barn ikke settes på agendaen, ikke blir diskutert, aktualisert eller forsket på, så går viktige problemområder under radaren. Dermed har praksisfeltet ikke nødvendigvis et felles kunnskapsgrunnlag eller en felles faglig forståelse av hvilke fellestrekk og utfordringer vi snakker om med hensyn til disse barna.

Mangel på et felles begrep som synliggjør barnas rolle i fosterhjemsomsorgen problematiseres også i utenlandske studier¹¹ (Roche & Noble-Carr, 2016; Serbinski & Brown, 2016; Williams, 2016). Artikkelen påpeker at barnas behov for informasjon, oppfølging og beskyttelse ikke tas hensyn til i tilstrekkelig grad, fordi de ikke har en klar aktørposisjon i barnevernet. Hvordan vi forstår og begrepsfester fosterforeldres egne barn har betydning for hvordan deres perspektiver integreres og anerkjennes på den politiske arena, på beslutningsnivå og i praksisfeltet. Uten et navn er man ingen. Enkelt sagt: skal vi kunne snakke om disse barna, må de også benevnes.

1.5 Utviklingstrekk og aktuell situasjon i fosterhjemsomsorgen

Hvordan fosterhjemsomsorgens praksis får innvirkning på fosterfamiliens barn, må sees i lys av nasjonal lovgivning, finansielle ordninger, kulturelt syn på barn og familier, internasjonale trender, samt kunnskap om barnevernets diskurs, tradisjoner og historiske utvikling. Avhandlingen er situert i et fagfelt i stadig ekspansjon og endring.

Ved utgangen av 2017 mottok 55 697 barn og unge barneverntiltak.¹² 40 prosent av barn og unge med tiltak fra barnevernet var plassert utenfor hjemmet, enten i fosterhjem, barnevernsinstitusjon eller i egen bolig med oppfølging. På slutten av 2017 utgjorde dette 15 626 barn. Fosterhjem er det klart mest brukte tiltaket ved

¹¹ Benevnelser som oftest går igjen er “biological children of foster carers”(Kaplan, 1988), “birth children of foster carers” (Thompson & McPherson, 2011) “children of foster parents” (Serbinski, 2014), “sons and daughters of foster carers” (Höjer, 2007; Serbinski & Shlonsky, 2014), “foster carers’ children” (Swan & Twigg, 2007), “foster carers’ own children” (Twigg, 1994; Watson & Jones, 2002).

¹² Tall hentet fra Statistisk Sentralbyrå, oppdatert 29. juni 2018. <https://www.ssb.no/barneverng/>

plassering, og ved utgangen av 2017 bodde 75 prosent av de som ikke kan bo hjemme hos foreldrene sine, i fosterhjem.¹³

Det føres ikke statistikk over fosterforeldres egne barn. En liten andel, om lag 17 prosent av fosterforeldre, har ikke egenfødte barn (Havik, 2007). Noen velger å få fosterbarn etter at egne barn har flyttet ut av hjemmet. Over halvparten av fosterforeldre har mer enn ett eget barn (Havik, 2007), og en del fosterbarn flytter i tillegg til flere ulike fosterhjem. Dermed kan vi anslå at antallet barn som berøres av en fosterhjems plassering er langt høyere enn antall fosterbarn.

Det aller første vernet av barn, både internasjonalt og i Norge, kom med loven om forsømte barn av 1896 og vergerådsloven av 1900. Dermed var Norge første land i verden med et offentlig barnevern. Vergerådet var et kommunalt organ som basert på moralsk skjønn skulle føre tilsyn med barns oppvekstforhold, og med mandat til å flytte barnet bort fra hjemmet til en «*paalidelig og hæderlig Familie*» (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 22). «Familiebehandlingsprinsippet» stod sterkt, hvor barns problemer ble sett i sammenheng med sosiale problemer og strukturelle forhold i samfunnet (Messel, 2014). I etterkrigsårene satte fremveksten av velferdsstaten fokus på barns velferd,¹⁴ hvor barnevernets virksomhet var plassert innenfor sosialpolitikk og sosialomsorg (Clifford, Fauske, Lichtwarck, & Marthinsen, 2015). Med ny barnevernlov, vedtatt i 1953, ble hovedvekten lagt på hjelpetiltak for å styrke familien. Med denne loven skjedde en endring bort fra strenge moralske formaninger, utført av offentlig oppnevnte personer med kommunale verv, over til å fokusere på forebyggende tiltak, råd og veiledning utført av profesjonelle (Befring, 2010). Forebygging var en ny faglig innfallsvinkel og prinsippet om barnets beste ble innført som grunnleggende for barnevernets arbeid.

Mishandling, vanskjøtsel, overgrep og omsorgssvikt av barn fikk internasjonal oppmerksomhet på 60-tallet, med gjennomslag på 70-tallet. Kunnskap om barnemishandlingens omfang, og en skarp kritikk av et unntallende hjelpeapparat, førte til en kursendring og brudd med familiebehandlingsprinsippet, vekt på barnevern fremfor foreldrevenn,

¹³ Barne – ungdoms og familiedirektoratet, hentet 08.06.19 : https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Barnevern/Barn_og_unge_med_tiltak_fra_barnevernet/Barn_og_unge_plassert_utenfor_hjemmet/

¹⁴ Child welfare er den internasjonale betegnelsen for barnevernsfaglig arbeid og sosialpolitiske tiltak innrettet mot å styrke barn og unges oppvekstvilkår.

kontrollrutiner, meldeplikt og senere en større satsing på kommunalt barnevern (Messel, 2014). Utviklingen fra 1985-1995, både i Norden og i engelsktalende land, var at familier skulle få bedre hjelp, og «rett hjelp til rett tid» (Clifford et al., 2015, s. 16).

I 1991 ratifiserte Norge FNs konvensjon om barnets rettigheter, heretter omtalt som barnekonvensjonen.¹⁵ Etter en lovrevisjon med intensjon om å styrke rettsikkerheten og gi bedre hjelp til barn og unge som utsettes for omsorgssvikt, trådte ny barnevernlov i kraft 1. januar 1993. Lovens formål § 1-1 var å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, og bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår (Barnevernloven, 1992). Økt profesjonalisering var en viktig del av velferdsstatens sosialpolitikk, der klientens behov ikke skulle vurderes etter vilkårlighet, misforstått godhet eller moralske fordommer, men av utdannede sosialarbeidere (Messel, 2014, s. 531). Fylkesnemndbehandling av tvangsvedtak og omsorgsovertakelser i barnevernet ble innført som erstatning for de politisk oppnevnte barnevernsmemndene.

Utvikling av norsk barnevern har fulgt internasjonale trender. Debatten i 1990-årene dreide seg om et skifte over mot medvirkning, forebygging og familiestøtte, slik at tvangstiltak ble holdt på et minimum. Samtidig som kunnskapen om omsorgssvikt, vold og overgrep økte i hele den vestlige verden, medførte det endringer i etterforskning, lovverk og barnevernets praksis (Gilbert, Parton, & Skivenes, 2011a). Hvordan man organiserer barnevern avhenger av politisk syn på forholdet mellom offentlig og privat omsorg, og kulturell forståelse av barn og familier.¹⁶ Grovt sett kan en si at vestlige velferdsstater har arbeidet med barnevern etter to hovedmodeller, enten en «child-protection» eller en «family-service» tilnærming (Gilbert et al., 2011b).

¹⁵ FNs konvensjon om barnets rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991. Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller.

¹⁶ Tradisjonelt har de ulike lands familiepolitikk blitt delt inn etter Esping-Andersens tre velferdstypologier: liberale velferdsmodeller i anglo-amerikanske land, konservative velferdsmodeller i kontinental Europa, og sosial-demokratiske velferdsmodeller i skandinaviske land (Esping-Andersen, 1990). For nærmere redegjørelse av de ulike landenes velferdsmodeller, familiepolitikk, velferdstiltak rettet mot barn, barnevern, fosterhjemsomsorg, omfang av mishandling og ulike definisjoner av omsorgssvikt, spørsmål knyttet til demografi, etnisitet og fattigdom, eller kriterier for inngripen når barn plasseres utenfor hjemmet, se (Gilbert, Parton, & Skivenes, 2011b).

En «child-protection» tilnærming fokuserer på et smalt, men målrettet system som sørger for å bygge opp et sikkerhetsnett. Barnevern dreier seg først og fremst om risikovurderinger i forhold til barns sikkerhet og beskyttelse mot farer (safety and security), samt å gripe inn der barn blir utsatt for skade, vold og overgrep. En «family-service-oriented» tilnærming tar et bredere ansvar for barns velferd generelt ved å fokusere på sosiale forskjeller og oppvekstvilkår. I tillegg til å beskytte barn mot vold og skade, settes ressurser inn for å skape mer barnevennlige samfunn med vekt på forebygging og tidlig intervensjon.

Familierettede tiltak har økt i alle vestlige land de siste 25 årene. Nåværende trend er en utvikling der landene endrer lovverk og praksis i tråd med en tredje «child-oriented» tilnærming, der barnets rettigheter settes i sentrum (Skivenes, 2011). Innsikt i hvordan barnevern organiseres i ulike land er nyttig, fordi ulikhetene får følger for fosterhjemsomsorg, inklusive forskningsresultater med hensyn til fosterforeldrenes egne barn, noe som utdypes nærmere i punkt 2.1.2.

Norsk barnevern har en familiesensitiv og terapeutisk tilnærming, men er samtidig tuftet på rettsstaten med vekt på foreldres og barns rettigheter. Dagens praksis kjennetegnes av delt ansvar for barn mellom familie og stat, og et barneperspektiv med barnet i sentrum for sosialpolitikk (Skivenes, 2011). Denne utviklingen har preget norsk lovgivning. Barnet forstås som selvstendig aktør med egne rettigheter og interesser, et syn som har fått betydning for utforming av ny rettighetsbasert barnevernlov (NOU 2009:22, NOU 2016:16). Lovforslagene innebærer presisering og synliggjøring av grunnprinsipper og menneskerettigheter, og kan bidra til å styrke både barns og foreldres rettssikkerhet (Stang, 2017). Jeg redegjør nærmere for barns selvstendige rettigheter i punkt 1.7.

1.5.1 På vei mot en profesjonalisering av fosterhjemmet?

Fosterhjemsordningen har vokst fram i takt med barnevernets historie og samfunnets utvikling, som et svar på behovet for å ivareta sårbare barn. I begynnelsen var målet å plassere barn i vanlige hjem, der «et godt hjem» og «varm omsorg» skulle bøte på fosterbarnets problemer (Messel, 2014). I takt med utviklingen av kunnskapssamfunnet ble det stilt krav til kvalitet i alle ledd i barnevernet. I kjølvannet av dette kom økte krav til fosterforeldre med klare forventninger til hvordan omsorgen skulle utøves. Obligatoriske kurs, innføring i

atferdsregulerende tiltak og ulike metoder for foreldreferdighetstrening ble innført som del av fosterforeldres opplæring. I tillegg ble fosterhjemmene underlagt kontroll og tilsyn, hvor lovpålagte besøk og tettere oppfølging skulle styrke fosterhjemmet. For å sikre at fosterhjemmet har nødvendige forutsetninger, kompetanse og egnethet til å ivareta fosterbarnet, må fosterforeldre i dag godkjennes gjennom PRIDE-opplæringen.¹⁷

Fosterhjemsomsorgen har til nå vært det foretrukne plasseringsalternativet, basert på tanken om at fosterbarnet best ivaretas i en familie. I vår kultur har kjernefamilien en ideologisk forrang som det naturlige oppvekstarrangementet (Ulvik, 2005). Ulvik peker på at det i Norge er samsvar mellom slike ideologiske preferanser og praksis slik den framgår av offentlig statistikk. Det er de familiebaserte løsningene som foretrekkes, og dette henvises gjerne til som en «familistisk» tendens i norsk sosialpolitikk som kan sies å være forsterket rundt tusenårsskiftet (Ulvik, 2005). Samtidig ser vi en dreining mot et stadig større innslag av offentlig kvalitetssikring av hvordan dette familiearrangementet skal se ut. Fosterhjemsforskriften stiller vilkår og generelle krav om fosterforeldres egnethet og forutsetninger for å løse oppfostringsoppgaven.¹⁸

Dette kan ses i sammenheng med samfunnsutviklingen der velferdstjenestene og barnevernets arbeid preges av vitenskapelig kunnskap om barns psykososiale utvikling. Forskningsprosjektet *Det nye barnevernet* skildrer trender innenfor det nye «velferdsbarnevernet» (Clifford et al., 2015; Marthinsen, Lichtwarck, Fauske, & Clifford, 2013). Forskyvning fra tvang til frivillighet innebærer at barnevernet legger større vekt på å veilede barn og foreldre ut fra psykologisk vitenskap. Dette henger sammen med nyliberalisme og individualisering av samfunnet, der den moderne staten indirekte styrer borgerne ved å tilrettelegge for individets evne til å utnytte egne livsvilkår. Gjennom kartleggingsverktøy basert på utviklingspsykologiske teorier og modeller, vurderer barnevernsarbeideren barn og familiers intrapsykiske liv, foreldres evne til fysisk og psykisk omsorg, samt barnets utvikling (Marthinsen et al., 2013).

¹⁷ PRIDE – Parenting Resources for Information, Development and Education. Et standardisert og kompetansebasert opplæringsverktøy for fosterforeldre, men fungerer også som kartleggings-, godkjennings- og rekrutteringsverktøy.

¹⁸ For nærmere gjennomgang av rammevilkår og lovverk som regulerer fosterhjemmet, se punkt 1.6.

Nicole Hennem (2016) drøfter hvordan barnevernet er blitt storforbrukere av psykologiske teorier i møte med barn og familier, der andre forklaringsmodeller og strukturelle forhold kommer i bakgrunnen (Hennem, 2016a; Madsen, 2016). Jeg sier meg enig i Hennems kritikk av at vitenskapeliggjøring av tjenestene, her forstått i en barnevernkontekst, er med på å viske ut eller tildekke politiske og etiske dilemmaer knyttet til grupper av mennesker og deres livsvilkår (Hennem, 2016a, s. 133). Poenget i vår sammenheng er at den fremskutte statusen som psykologisk kunnskap har fått i barnevernet (Madsen, 2016, s. 100) også øver innflytelse på utformingen av opplæringsprogrammer og veiledning av fosterforeldre. Barnevernets ideologi og ideer om hva som er riktig styrer praksis og utforming av politikken på fosterhjemsområdet. Jeg velger det etiske blikket fremfor det psykologiske blikket ved å utforske betydningen av ekspertenes inntreden i barnas liv.

Det er sjelden problemer knyttet til barnet selv, men snarere kjennetegn ved fosterbarnets omsorgssituasjon¹⁹ som er det viktigste grunnlaget for at barn og unge flytter i fosterhjem. Som følge av ulike typer omsorgssvikt rapporterer fosterbarn om vansker på flere områder som fysiske helseproblemer og høyere andel barnepsykiatriske diagnoser enn jevnaldrende, flere atferdsproblemer, tilknytningsproblemer, emosjonelle vansker, samt større grad av hyperaktivitet og lærevansker (Backe-Hansen, 2013, s. 133). Fosterbarn med sammensatte vansker har særskilte omsorgsbehov, som igjen stiller store krav til omsorgspersonene som skal ivareta barnet (Bunkholdt, 2017). Således kan fosterforeldreskap være et krevende foreldreskap.

For å sikre at fosterbarn får den omsorgen de trenger er det utviklet ulike kunnskapsbaserte veiledningsmetoder, med målsetting om å styrke fosterforeldrenes kompetanse.

¹⁹ For at barneverntjenesten skal overta omsorgen, må vilkårene for omsorgssvikt være tilstede. Vedtak kan treffes etter barnevernlovens hovedbestemmelse om omsorgsovertakelse § 4-12. Jeg avgrenser meg her fra å gå nærmere inn på ulike definisjoner, typer og grader av omsorgssvikt, vurdering av kriterier for omsorgsovertakelse, samt forståelse av konsekvenser og utviklingsskader ved omsorgssvikt. For nærmere redegjørelse se (Bunkholdt & Kvaran, 2015; Kvello, 2008, 2015; Lehmann, Havik, Havik, & Heiervang, 2013; Søftestad & Andersen, 2014).

Fosterforeldre tilbys kurs i blant annet COS²⁰, PMTO²¹ og TBO²² for å ivareta de mest sårbare fosterbarna.

Opplæring av fosterforeldre i *traumebevisst omsorg* (TBO) omtales kort her fordi dette er en viktig arena for min datainnsamling.²³ Barnevern Sør²⁴ var som første barneverntjeneste i Norge pilot for utprøving av TBO, i samarbeid med Regionalt ressurscenter om Vold, Traumatisk stress og Selvmordsforebygging (RVTS-Sør).²⁵ TBO har som mål å gi fosterforeldre generell kunnskap om traumer og atferd, hjelp til å forstå og handle konstruktivt, forstå egne reaksjoner i samhandling med barnet, opplevelse av egen mestring, mot, håp og styrke til å håndtere de vanskelige barn og unge har med seg inn i fosterhjemmet. Kurset inneholder åtte moduler basert på undervisning, gruppearbeid og refleksjoner (se vedlegg 1).

TBO er ikke en behandlingsmetode, men en innfallsvinkel, verdiforankring eller forståelsesramme utviklet for å styrke omsorgspersoner til barn med komplekse traumer (Bath, 2008). Den grunnleggende tanken er at barnets omsorgsmiljø kan hjelpe barnet etter traumatiske hendelser utenfor en behandlingssituasjon eller terapirommet. Omsorgsgivere, som i dette tilfellet er fosterforeldre, spiller en viktig rolle for helingsprosessen og barnets muligheter for en positiv utvikling (Bath, 2008; Jørgensen & Steinkopf, 2013).

Kunnskapsbasen om traumer er forankret i hjerneforskning og nevrovitenskap, nyere utviklingspsykologi, traumepsykologi og tilknytningsforskning (Braarud & Nordanger, 2011; Jørgensen & Steinkopf, 2013). Innsikt i utviklingstraumer er i medvind i helse- og omsorgssektoren og henter bidrag også fra stressforskning,

²⁰ Circle of Security, eller trygghetssirkelen på norsk, brukes for å veilede foreldre i utviklingsstøttende omsorg.

²¹ Parent Management Training Oregon. PMTO er en foreldreveiledningsmetode til foreldre som opplever samspillet med barnet som utfordrende, og har som formål å forebygge og redusere atferdsvansker hos barn.

²² Traume Bevisst Omsorg (TBO) er en norsk versjon av opplæringsprogrammet «Caring for Children Who Have Experienced Trauma: A Workshop for Resource Parents», hentet fra i USA.

²³ For nærmere redegjørelse av metodologisk fremgangsmåte og deltakende observasjon på kurset, se punkt 3.5.

²⁴ Barnevern Sør er en interkommunal barneverntjeneste som dekker fire kommuner, Lindesnes, Marnardal, Mandal og Åseral.

²⁵ RVTS Sør har bygget opp nettbasert web-støtte til programmet, samt inngått internasjonalt samarbeid med Nederland og National Child Traumatic Network Learning Center (NCTSN), USA. Kursmateriellet er lagt ut på egen nettside, og er fra juni 2016 tilgjengelig som nasjonalt opplæringsprogram:

<http://traumebevisst.no/fosterforeldre/#program> For mer informasjon, se nettsiden:
<http://www.traumenett.no/>

epigenetikk, biologisk forskning og fra terapiforskning (Albæk & Albæk, 2017). Traumeforståelse som satsingsområde i opplæringsprogrammer samsvarer med barnevernets økte bruk av psykologiske teorier og modeller.

Kompetansestyrkingen kan forstås som psykologisering av fosterhjemsomsorgen, som et ledd i en profesjonaliseringsprosess av fosterhjem, og som en nødvendig følge av fosterhjems plassering framfor bruk av institusjon (Grønningsæter, 2014, s. 55-57).

Stortingsmeldingen *Trygghet og omsorg. Fosterhjem til barns beste* (2015-2016), gav for første gang en samlet oversikt og fremstilling til Stortinget, med et klart mål om å legge grunnlaget for en videreutvikling og kvalitetsheving av fosterhjemsomsorgen. Viktige hovedelementer i meldingen var å gi kommunene større ansvar på fosterhjemsområdet, kompetanseheving og aktiv bruk av faglige anbefalinger, samt å styrke opplæring, veiledning og oppfølging av fosterfamiliene (Meld.St.17, 2015 - 2016). Interesseorganisasjoner på fosterhjemsfeltet har etterlyst et bedre system og betingelser som gir stabile og trygge fosterhjem, der også fosterforeldrenes perspektiv bedre ivaretas (Meld.St.17, 2015 - 2016). I tillegg til bedre rammevilkår og rettigheter, påpekes nødvendigheten av at fosterforeldre blir bedre forberedt, samt at de tilbys kontinuerlig og tilgjengelig veiledning, også fra rådgivere med spesialistkompetanse.

Dagens fosterhjem befinner seg i et spenningsfelt mellom å være «et vanlig hjem» på den ene siden, samtidig som fosterforeldre forventes å yte tilrettelagt omsorg på den andre siden. I dette kontinuumet utsettes fosterhjemmet for ulike forventninger. Utviklingen viser en dreining over mot en profesjonalisering av fosterforeldrerollen. Det stilles stadig større krav om tilegnelse av spesialisert kunnskap gjennom veiledning, for å kunne ivareta de mest utsatte og vanskeligstilte fosterbarna. Psykolog og forsker Vigdis Bunkholdt uttrykte allerede i 1999 en bekymring for den økte profesjonaliseringen av fosterhjemsomsorgen. Profesjonaliseringen omfatter større grad av formalisering i retning arbeidstakerstatus, og at selve virksomheten beveger seg mer i retning av profesjonell omsorg og terapi. Fosterhjemsomsorg utvikler seg til å bli mer ulikt foreldreskap, ved at fosterforeldre fungerer som terapeuter, og ikke foreldre. Dette skyldes større problembelastninger hos fosterbarna (Bunkholdt, 1999, 2017). Bunkholdt argumenterer for at fosterhjemsinstitusjonen skal bevares som et foreldreskapslignende arrangement, som passer best for barn med moderat

problembelastning, og som har evne til å inngå i gjensidige relasjoner til fosterforeldrene. Behandlingstrengende barn mener hun har bedre nytte av tilpassede institusjonsforhold.

1.5.2 Familiebaserte løsninger framfor institusjonsplasser

I 2010 startet et fireårig forskningsprogram om norsk fosterhjemsomsorg med overordnet målsetting å fornye kunnskapen om fosterhjemsarbeidet i Norge,²⁶ og utvikle en differensiert fosterhjemstjeneste tilpasset behovene til barn og unge som fosterhjemsplaseres (Backe-Hansen et al., 2013, s. 17). Rapporten gjør ikke rede for forskningsresultater som omhandler fosterforeldrenes egne barn. I seg selv er dette kritikkverdig, da rapporten har målsetting om å fornye kunnskapen. Rapporten redegjør for endringene i fosterhjemsomsorgen de siste 25 årene. For det første har det vært en kontinuerlig vekst i antallet barn og unge som plasseres i fosterhjem med en formidabel økning i perioden 2003–2016. For det andre har andelen foreldre som samtykker til midlertidige fosterhjemsplaseringer økt. For det tredje har det skjedd en markant økning i bruk av forsterkede fosterhjem og beredskapshjem. For det fjerde økt bruk av plaseringer i slekt og nettverk hvor også familieplaseringer blir forsterket. For det femte en utvikling der private kommersielle aktører både rekrutterer og følger opp fosterhjem (Backe-Hansen et al., 2013).

Utviklingen er resultat av en villet politikk og vridning i tiltaksbruken etter forvaltningsrevisjonen i 2004²⁷, der intensjonen har vært reduksjon i bruken av barnevernsinstitusjoner, spesielt de private, og å øke bruken av fosterhjem som plaseringsalternativ (Backe-Hansen, Bakketeig, Gautun, & Grønningsæter, 2011). Plasering av barn og ungdom med de kanskje største omsorgs- og behandlingsbehovene var en viktig grunn til at fylkeskommuner i stort omfang benyttet private institusjoner, som ble oppfattet som mer fleksible enn de offentlige (Nordstoga & Støkken, 2008). Private institusjoner fikk en sterk

²⁶ NOVA-rapport *Fosterhjem for barns behov* (Backe-Hansen, Havik, & Grønningsæter, 2013). Rapporten bygger på data og analyser fra tre delprosjekter: «*Hvem er fosterbarna*», «*Å bli og være fosterforeldre*», og «*Fosterbarn og utdanning*». Empirien bygger på spørreskjemaundersøkelse til fosterforeldre, elektronisk spørreskjema til ansatte i barnevernet og barnevernledere, kartlegging av elever i barneskolen som var fosterhjemsplasererte, samt fokusgruppe og individuelle intervju med ungdommer fra 16 år og oppover som var fosterhjemsplaserert.

²⁷ I 2004 ble det gjennomført en reform på barnevernsområdet med opprettelsen av den statlige Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat). Reformen har også påvirket fosterhjemsarbeidet. Ansvaret for rekruttering og opplæring av fosterforeldre, som tidligere lå hos fylkeskommunen, ble overført til Bufetat.

markedsposisjon, og kunne kreve høye priser, spesielt når det oppstod akutte kriser. Den offisielle politikken ble nå å erstatte bruk av institusjoner med hjemmebaserte tiltak, og ønske om en sterkere kontroll av både kvaliteten og kostnadene i barnevernstiltakene (Støkken & Nylehn, 2003).

I tillegg til reformer virker økonomiske incentiver inn på fosterhjemsordningen. I et samfunnsøkonomisk perspektiv er kostnadsforskjellen mellom fosterhjem og institusjonsplasser et faktum. Stortinget vedtok i 2014 en gradvis økning av kommunal egenandel for institusjonsplasser.²⁸ Det koster nå dobbelt så mye for kommunen å ha et barn i institusjon sammenlignet med å ha et barn i fosterhjem (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 47). Kommunene sparer penger ved å bruke fosterhjem framfor institusjonsplass, som i utgangspunktet er et dyrere tiltak. Samlet sett har endringene ført til økt press på fosterhjemsordningen, fordi flere barn med sammensatte behov nå bor i fosterhjem, istedenfor institusjon. Som følge av dette har stadig flere fosterforeldre, også slekt og nære nettverk, behov for ekstra forsterkningstiltak som særskilt veiledning, miljøterapeuter i fosterhjemmene, avlastningsordninger, praktisk tilrettelegging og økonomisk kompensasjon (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 30).

I takt med at institusjonsplasser bygges ned er behovet for fosterhjem større enn noen gang. Satsing på rekruttering, kursing og oppfølging av fosterhjem har ikke klart å demme opp for at mange barn står i kø og venter på et tilbud (Backe-Hansen et al., 2013, s. 20).

En av årsakene til at barn venter på fosterhjem, mens det samtidig er ubenyttede hjem, er at det ikke er samsvar mellom de barna som venter og hva slags barn de ledige hjemmene kan eller ønsker å ta i mot (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 32).

Samtidig øker utfordringene med å beholde fosterhjemmene. Mellom 20 og 50 prosent av alle fosterhjemsoppdrag ender med utilsiktet flytting (Backe-Hansen, Christiansen, & Havik, 2012). Sannsynligheten for flytting øker når fosterbarn har atferdsvansker, helseproblemer og fysisk funksjonsnedsettelse (Angel & Blekesaune, 2014), eller en avvisende tilknytningsstil der fosterbarn ikke «svarer» på omsorgen (Backe-Hansen et al., 2012). Når stadig flere fosterhjemsplasseringer ender med brudd, står praksisfeltet overfor et problem. Trender i den vestlige verden viser tilsvarende utvikling (Williams, 2016).

²⁸ Prop. 106 L (2012-2013) *Endringer i barnevernloven*. Prop.1 S (2013-2014) og Prop. 1 S (2014-2015) for Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Internasjonalt står velferdsstater overfor utfordringer med å rekruttere mange nok, gode nok og riktige fosterhjem som er villige til å gjøre en innsats, også overfor fosterbarn med store hjelpebehov (Gilbert et al., 2011a). Sosialpolitiske diskusjoner vil i framtiden dreie seg om hva slags omsorgstilbud barn med omfattende vansker har behov for, og hva fosterhjemsomsorgen skal utvikle seg til å være.

1.5.3 Implikasjoner for fosterfamiliens barn

Fosterhjemsordningen har blitt stadig mer formalisert, hvor fosterforeldrene yter mer profesjonell omsorg overfor fosterbarn med ofte store omsorgs- og behandlingsbehov (Backe-Hansen et al., 2013). Forskere har stilt spørsmål ved om tiltaksvidningen har gått for langt når stadig flere av de aller mest sårbare barna plasseres i private hjem, med påfølgende risiko for utilsiktede flyttinger, framfor behandlingsinstitusjoner (Backe-Hansen et al., 2011; Backe-Hansen et al., 2013; Bunkholdt, 2017). Konsekvensene av en sosialpolitikk hvor man erstatter institusjoner med hjemmebaserte tiltak krever samtidig stor innsats fra fosterfamilien. En må derfor ikke undervurdere den virkningen en fosterhjemsplassing kan få for fosterforeldrenes egne barn (Bunkholdt, 1999).

Fosterbarnets vansker påvirker i stor grad stabiliteten i en fosterfamilie. Relasjonen mellom egne barn og fosterbarn kan være nøkkelen til en vellykket integrering i familien, og dermed ha betydning for utfallet av en fosterhjemsplassing (Höjer, 2001; Höjer & Nordenfors, 2006; Twigg, 1994). Helt siden 1980-tallet har det vært dokumentert at konflikter mellom barna, og belastninger for parets egne barn, øker risikoen for fosterhjemsbrudd (Berridge & Cleaver, 1987; Cautley, 1980; Parker, 1966; Swan & Twigg, 2007; Triseliotis, Borland, & Hill, 2000; Twigg, 1994; Watson & Jones, 2002).

Endringer i fosterhjemsomsorgen gjør etikk påtrengende, fordi de sosialpolitiske føringene øver press på det private hjemmet. Opplæring, veiledning og tilsyn innebærer implisitt og skjult kontroll av fosterfamiliens indre liv, ved å styre fosterforeldre i bestemte retninger. Et stadig større innslag av profesjonalisering krever ettertanke og etisk refleksjon over hvilke konsekvenser dette kan få for barn som berørt tredjepart. Mitt bidrag er å rette søkelyset mot fosterfamiliens barn. Det kritiske punktet her er at barneverntjenesten, gjennom en fosterhjemsplassing, risikerer å bidra til at barn som bor i sitt eget hjem

opplever økt belastning. Kunnskap om hvordan fosterhjemsplassing virker inn på familiens barn er av betydning, ikke bare for barna selv, men også for praksisfeltet. Skal barnevernsarbeidere kunne rekruttere nye fosterfamilier, øke mulighetene for stabile omsorgsplasseringer, samt redusere og forebygge konflikter, er kunnskapsutvikling om fostersøskensrelasjonen nødvendig.

1.6 Rammevilkår for fosterhjem

Bortsett fra adopsjon, som er det mest inngripende barnevernstiltaket, er omsorgsovertakelse og plassering utenfor hjemmet det mest omfattende tiltaket barnevernet har å tilby barn som mangler forsvarlig omsorg. Med fosterhjem menes private hjem som tar imot barn til oppfostring på grunnlag av barneverntjenestens beslutning om hjelpetiltak eller omsorgsovertakelse (Barnevernloven § 4-22). Barneverntjenesten har det juridiske og økonomiske ansvaret for fosterbarnet etter en omsorgsovertakelse, med plikt til å følge barnet opp under hele plasseringsperioden. Fosterforeldre utøver den daglige omsorgen på vegne av barneverntjenesten.

Fosterhjemsoppdraget reguleres gjennom *forskrifter om fosterhjem*,²⁹ og *Fosterhjemsavtalen*,³⁰ som er en privatrettslig avtale mellom det private hjemmet og offentlig forvaltning. Grunnet graden av selvstendighet og oppgavens art, betraktes fosterhjem som selvstendige oppdragstakere for barneverntjenesten. Fosterforeldre mottar arbeidsgodtgjøring og utgiftsdekning for sin innsats, ikke lønn.³¹ Fosterforeldre er ikke juridisk part i en barnevernssak, men gis rett til å uttale seg i saker som gjelder opphevelse av vedtak om omsorgsovertakelse (Barnevernloven, 1992, § 4-21). Om fosterforeldres rettigheter for øvrig vises det til fosterhjemsavtalen.

Det finnes i dag ulike typer fosterhjem som ordinære fosterhjem, forsterket fosterhjem, beredskapshjem, familiehjem og behandlingsfosterhjem.³² I mitt

²⁹ Forskrift av 18. desember 2003 nr. 1659 om fosterhjem (fosterhjemsforskriften) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 22.12.2003.

³⁰ <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/barnevern/2011/fosterhjemsavtalen2011.pdf>

³¹ Kommunenes sentralforbunds (KS) veiledende satser for godtgjøring av fosterhjem er pr. 01.07.2018: kr. 8.155,-. Beløpet er skattepliktig. I tillegg mottar fosterhjemmene "utgiftsdekning" som varierer etter barnets alder. Beløpet er ikke skattepliktig, men ment å kompensere for kostnadene til underhold av barnet. Svært mange fosterhjem blir "forsterket" med høyere godtgjøring, eller frikjøpt fra jobb.

³² For nærmere redegjørelse se (Bunkholdt, 2017) og (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 21).

materiale er det hovedsakelig ordinære fosterhjem og familiehjem. *Ordinære fosterhjem* har ikke behov for særskilte tiltak for å ivareta omsorgen for fosterbarnet. Fosterhjem som mottar ulike forsterkningstiltak kalles *forsterket fosterhjem*. Fosterhjem kan periodevis ha forsterkningstiltak som særskilt veiledning, avlastningsordninger, forhøyet godtgjøring, utgiftsdekning eller frikjøp fra annet arbeid. Statlige fosterhjem eller *familiehjem* har særlig kompetanse til å ta imot barn og unge med store problemer og behov for ekstra oppfølging. Fosterbarna i familiehjem kan ha alvorlige utfordringer knyttet til atferdsvansker, emosjonelle vansker, lærevansker, fysisk eller psykisk funksjonsevne eller sammensatte behov, og trenger derav omfattende bistand fra ulike hjelpeinstanser (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 21).

Besøks- og avlastningshjem regnes ikke som fosterhjem. Det er statlig regional barnevernsmyndighet (Bufetat) som har ansvaret for rekruttering, opplæring og formidling av fosterhjem. Omsorgskommunen har ansvar for oppfølging av det enkelte barn, veiledning av fosterhjemmet, og kan også inngå fosterhjemsavtaler på egenhånd.

Valg av fosterhjem reguleres i barnevernloven § 4-22, og plasseringssted skal ivareta hensynet til stabilitet og barnets beste jf § 4-15:

Til fosterforeldre skal det velges personer som har særlig evne til å gi barn et trygt og godt hjem, og som kan løse oppfostringsoppgavene i samsvar med de forutsetningene som er lagt til grunn om oppholdets varighet m.m., jf § 4-15.

I § 3 i fosterhjemsforskriften stilles det følgende krav til fosterforeldre:

Fosterforeldre må ha stabil livsførsel, alminnelig god helse og god samarbeidsevne. De må også ha god økonomi, bolig og sosialt nettverk som gir barn mulighet til livsutfoldelse (Forskrift om fosterhjem, 2003).

I godkjenningprosessen er fosterforeldre vurdert til å ha særlig god evne til å yte omsorg for barn. Hvilket betyr at de barna som allerede bor i fosterhjemmet har vokst opp under trygge og gode omsorgsvilkår. Som følge av en utvikling der fosterhjemsomsorg gradvis preges av økt formalisering og profesjonalisering, underlegges fosterfamiliens barn administrative rammer og juridiske forpliktelser som regulerer fosterhjemsomsorgen, slik som lovpålagte besøk, veiledning, tilsyn av hjemmet, taushetsplikt og vandelskontroll. Videre redegjør jeg for ulike formaliteter som har betydning for fosterforeldres egne barn.

1.6.1 Retningslinjer som omhandler fosterforeldres egne barn

Fosterforeldres egne barn har i likhet med fosterforeldre ingen juridiske partsrettigheter, og omtales i liten grad i offentlige dokumenter som omhandler fosterhjemsomsorg. Det er imidlertid innført ordlyder det er verd å merke seg. I *Retningslinjer for fosterhjem*³³ punkt 11.3, om oppfølging av fosterhjemmet, står det:

Barneverntjenesten bør også vurdere behovet for oppfølging av fosterforeldrenes egne barn, og eventuelt ha egne samtaler med disse ved besøk i fosterhjemmet.

Videre i punkt 14.7, om avslutningen av oppdraget som fosterforeldre, står det:

Når fosterforeldreoppdraget avsluttes skal fosterforeldrene og eventuelle fostersøsken tilbys en samtale med saksbehandler i barneverntjenesten.

Formuleringene gjør oppfølging av egne barn til et vurderingsspørsmål, som overlates til foreldrene og den enkelte profesjonsutøver. Dette er nå i ferd med å endre seg. I Stortingsmeldingen *Trygghet og omsorg: fosterhjem til barns beste* nevnes for første gang fosterforeldrenes barn i eget punkt 12.5 (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 74-75):

Det er hele familien som tar på seg et fosterhjemsoppdrag (...) Fosterforeldrenes egne barn er viktige støttespillere, og det er avgjørende at hele familien er del av prosessen med å bli fosterhjem.

Meldingen pålegger kommunen et klart ansvar for å støtte og ivareta fosterforeldres barn:

Det er viktig at fosterforeldrenes egne barn inkluderes i barnevernets oppfølging av fosterhjemmet. Dette er en del av ansvaret til den kommunale barneverntjenesten.

Videre slås det fast at:

Støtte for å ivareta fosterforeldrenes egne barn skal skje gjennom barnevernstjenestens oppfølging av fosterhjemmet, og gjennom Bufetats opplæring av fosterforeldrene før fosterbarnet flytter inn.

Ordlyden viser en dreining over til å snakke om fosterfamilien som en helhet, og ikke som tidligere å utelukkende fokusere på fosterforeldre. Stortingsmeldingen påpeker at det finnes lite kunnskap om hva som er viktig for å forberede og støtte fosterforeldrenes egne barn i fosterhjemsoppdraget. Ved å referere til en

³³ Rundskriv, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 15.07.2004. Q-1072B Retningslinjer for fosterhjem.

internasjonal forskningssammenstilling (Höjer, Sebba, & Luke, 2013) trekkes følgende fram som viktig for barna: å være involvert i prosessen for å bli forberedt på den påfølgende tilpasningen i familien, å bli informert om fosterhjemsoppdraget og om fosterbarnets behov, at fosterforeldrene setter av tid sammen med sine egne barn, at barnet får tilstrekkelig og tilpasset informasjon, at barnet kan ta opp det som er vanskelig når et fostersøsken flytter inn, og å forberede barnet på at fosterhjemsoppdraget avsluttes (Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 75).

Stortingsmeldingen sier lite om innholdet i oppfølgingen. Den slår fast at Bufetat og kommunal barneverntjeneste har ansvar for å inkludere egne barn i oppfølging av fosterhjemmet, men gir ingen føringer for hvordan arbeidet skal gjennomføres i praksis. Det kan være grunn til å stille spørsmål ved om dette er et for svakt mandat til å sikre at barnas behov ivaretas på en tilfredsstillende måte.

Avhandlingen gir et bidrag, gjennom presentasjon av foreliggende kunnskap på feltet, empirisk forskning og profesjonsetiske refleksjoner over funnene, for å tette et kunnskapshull om hvordan praksis kan forholde seg til de nye sosialpolitiske føringene knyttet til fosterforeldres egne barn.

1.6.2 Taushetsplikten

Ved å undertegne fosterhjemsavtalen forplikter fosterforeldre seg til å holde taust om fosterbarnets personlige forhold, familie og hjemmeforhold, fysisk og psykisk helse, karakter og følelsesliv (Barne- og familiedepartementet, 2005, s. 9). Taushetsplikten omhandles i Forvaltningsloven³⁴ kapittel III om almindelige regler om saksbehandling §13:

Enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om noens personlig forhold (Forvaltningsloven, 1967).

Rundskriv om *taushetsplikt, opplysningsrett og opplysningsplikt* (Barne- og familiedepartementet, 2005) regulerer hvem som er underlagt taushetsplikten, hvilke opplysninger som er taushetsbelagte og hvilke opplysninger man har lov å gå videre med. Ifølge punkt 3.1 gjelder taushetsplikten:

³⁴ Lov om behandlingsmåter i forvaltningssaker (forvaltningsloven), 1967.

private personer som tar oppdrag for barnevernet, herunder blant annet fosterforeldre, tilsynsførere og støttekontakter.

Fosterforeldres taushetsplikt er videre nedfelt i Fosterhjemsavtalen punkt 5.6

Fosterforeldrene skal bevare taushet om de forhold de får kjennskap til om barnet og dets familie, jf. Barnevernloven §6-7. Taushetsplikten gjelder også etter at barnets opphold i fosterfamilien er avsluttet.

Taushetsplikten er ikke til hinder for at fosterforeldrene i samråd med barneverntjenesten gir nødvendig informasjon til barnehage, skole, helsepersonell og lignende offentlige etater dersom dette anses å være til det beste for barnet.

Taushetsplikten gjelder både i arbeidstiden og i fritiden. Den er ikke tidsavgrenset, men gjelder for alltid. Brudd på taushetsplikten er straffbart.³⁵ Ved overtredelse kan det idømmes straff i form av bøter eller fengsel.

For at andre skal settes i stand til å følge opp fosterbarnet, skal barneverntjenesten ifølge Fosterhjemsavtalen punkt 4.1.1 gi nødvendig og vesentlig informasjon til fosterforeldrene. Barneverntjenestens forplikter også å vurdere hvilken informasjon som kan gis til fosterforeldres familie og nettverk:

Barneverntjenesten skal avklare hvilke opplysninger om fosterbarnet som kan gis til fosterforeldrenes familie og nettverk. Dersom fosterforeldrene har egne barn og fosterforeldrene ønsker det, skal barneverntjenesten ha egne samtaler med barna og fosterforeldrene (Fosterhjemsavtalen 4.1.3).

Barneverntjenesten er ikke pliktig å gi fosterforeldrenes egne barn tilpasset informasjon ut fra alder og modenhet, men gis anledning til å føre samtaler med barna dersom fosterforeldrene ønsker det.

Fosterhjemshåndbokens kapittel 24 *Fosterfamilien og taushetsplikten* omhandler fosterforeldrenes taushetsplikt, uten at det presiseres eller defineres hvordan andre familiemedlemmer berøres av taushetsplikten. Implisitt forventes at egne barn holder taust om personlige og sensitive opplysninger de får kjennskap til:

Fosterforeldrene må informere egne barn og eventuelt øvrig familie om taushetsplikten, formålet med denne og hva den innebærer. Det kan hende at fosterbarnet forteller om seg selv og familien til disse, men dette er opplysninger som ikke bør spres videre (Sundt, 2016a, s. 309).

³⁵ Jf. Barnevernloven § 6-7 første ledd som viser til straffeloven §121. Almindelig borgerlig Straffelov av 22.mai 1902 nr.10.

Fosterhjemsavtalene for kommunale fosterhjem, statlige familiehjem og beredskapshjem inneholder ingen formuleringer om hva slags type informasjon fosterforeldres barn kan, eller bør få. Rundskriv, retningslinjer og forskrifter gir heller ingen føringer om taushetsbelagt informasjon til fosterfamiliens barn, eller bestemmelser som pålegger andre som bor i husholdet taushetsplikt, herunder fosterforeldrenes barn eller andre fosterbarn.

Et viktig spørsmål å avklare, både juridisk og etisk, er hvorvidt omsorgsgivernes barn regnes som oppdragstakere, og dermed ansvarlige for fosterhjemsoppdraget, eller som private personer. NOU 2016 skriver om taushetsplikt for private:

Private personer, for eksempel naboer, venner og familie, er ikke bundet av regler om taushetsplikt. Private personer står derfor i utgangspunktet fritt til å videreformidle opplysninger så lenge dette skjer innen rammen av straffelovens regler om blant annet uriktig forklaring og krenkelser av privatlivets fred (NOU 2016:16, 2016, s. 125).

Utvalget drøfter ikke problemstillinger særskilt for fosterhjemmet der private parter får kjennskap til sensitiv informasjon (NOU 2016:16, 2016, s. 132-133). Dermed har lovgivende myndighet ikke tatt stilling til hvordan barna til oppdragstakerne, og andre som bor i husstanden, skal forholde seg til taushetsbelagt opplysninger om fosterbarnet som de får kjennskap til. Hvilke implikasjoner dette får for fosterfamiliens barn drøftes nærmere i punkt 6.3.5.

1.6.3 Krav om uttømmende politiattest

Som oppdragstaker for barneverntjenesten underlegges fosterforeldre vandelskontroll. Kravet om å avlevere politiattest er regulert i barnevernloven § 6-10³⁶ og forskrift om politiattest i barnevernet § 1:³⁷

Alle som skal ansettes i kommunens barneverntjeneste eller som skal utføre arbeid på barneverntjenestens vegne, jf. barnevernloven § 2-1, skal legge frem politiattest etter lovens § 6-10 første ledd. Krav om politiattest gjelder bare personer som utfører arbeid etter lovens § 2-1. Den som foretar ansettelsen har ansvaret for at politiattest blir krevet fremlagt.

Videre står det i barnevernloven § 6-10 3.ledd

³⁶ Barnevernlovens regler om politiattester er endret med virkning fra 1. september 2011.

³⁷ *Forskrift om politiattest i henhold til barnevernloven* 15. oktober 1999 nr. 1090.

Den eller de som skal godkjennes som fosterforeldre, jf. § 4-22, skal legge fram uttømmende og utvidet politiattest i samsvar med politiregisterloven § 41. Tilsvarende gjelder private som tar imot barn som avlastningstiltak. Det kan kreves avgrenset politiattest etter politiregisterloven § 39 første ledd også fra andre som bor i fosterhjemmet eller avlastningshjemmet (Barnevernloven, 1992).

Lovendringer går i hovedsak ut på at politiattestene er mer omfattende enn før, og at det stilles krav om politiattest i noen flere tilfeller enn tidligere. I *Retningslinjer til forskrift om politiattest i henhold til barnevernloven* (2011) står det innledningsvis: «Formålet med barneomsorgsattester er å gi barn beskyttelse mot overgrep eller alvorlig, skadelig innflytelse samt å bidra til å øke tillit til at mindreårige tas hånd om av skikkede personer».

I punkt 2.3.1 om retningslinjer til bestemmelsen om uttømmende og utvidet politiattest for fosterforeldre og personer som tar imot barn som heldøgns avlastningstiltak, står det:

Bakgrunnen for kravet om uttømmende attest er å bidra til å sikre at en person som jevnlig eller over tid skal ha heldøgns omsorgsansvar for mindreårige i sitt private hjem, er egnet for oppgaven. I forarbeidene presiseres at kravet gjelder personer som kommer i en særstilling overfor en sårbar gruppe. Mindreårige plasseres i deres private hjem hvor det offentliges mulighet til innsyn og kontroll er begrenset, og hvor muligheten for overgrep/skadelig innflytelse er stor.

Kravet omfatter alle typer fosterhjem og avlastningstiltak i private hjem. Ved de nye endringene gis det anledning til å avkreve politiattest av fosterforeldrenes myndige hjemmeboende barn, men ikke mindreårige barn. Dette er tilført et eget punkt 2.3.2 om husstandsmedlemmer:

Barneverntjenesten skal også vurdere om det er behov for å kreve politiattest fra andre personer som bor i fosterhjemmet, som for eksempel fosterforeldrenes voksne hjemmeboende barn, leieboere og lignende. Dette gjelder også husstandsmedlemmer i avlastningshjem. Skjønnsregelen må tolkes i lys av de strenge kravene til vandelskontroll som gjelder i barnevernet. Bakgrunnen for at krav om politiattest likevel ikke er obligatorisk for husstandsmedlemmer, er at det i praksis vil kunne by på vanskelige avgrensninger å ta stilling til om en person bor i familiens hjem eller bare oppholder seg der mye og ofte. Det åpnes derfor for en skjønnsmessig vurdering som er knyttet til hvorvidt en person er husstandsmedlem eller ikke. Videre vil det i enkelte tilfelle åpenbart ikke være ønskelig eller behov for å kreve politiattest fra for eksempel mindreårige husstandsmedlemmer.

Uttømmende politiattester viser alle strafferettslige reaksjoner og anmerkninger knyttet til alle typer forbrytelser og forseelser. Kravet om fremleggelse av politiattest skal tas opp i rekrutteringsfasen: «På denne måten unngås at det

legges mye arbeid i utredning av fosterforeldre som det senere viser seg ikke er aktuelle på grunn av en vurdering av anmerkninger i politiattesten» (Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2011, s. 7-8). I standardkontrakten for statlige fosterhjem (familiehjem) presiseres at politiattest for alle medlemmer av husstanden som er over 18 år skal legges fram. I punkt 2.7.2.4 står det:

Kravet om politiattest fra husstandsmedlemmer innebærer at i tilfeller der avgrenset politiattest kreves av husstandsmedlem og vedkommende har anmerkninger på slik attest, kan fosterforeldrene eller foreldrene i avlastningshjem ikke godkjennes så lenge vedkommende er del av husstanden.

Hvorvidt fosterforeldres egne barn har anmerkninger, får følger for om fosterhjemmet kan godkjennes eller ikke. Selv om fosterforeldres egne barn ikke er oppdragstakere for barneverntjenesten, underlegges de lovverket som regulerer fosterhjemsomsorgen, fordi oppdraget utføres i det private hjemmet. Interessant for problemstillingen er å drøfte hvilke etiske utfordringer slike bestemmelser reiser i praksis, noe jeg drøfter nærmere i 6.3.6.

1.7 Barnerettslige prinsipper

Dette avsnittet presenterer barnerettslige og internasjonale prinsipper knyttet til barns grunnleggende rettigheter med relevans for denne studien. Rettighetene er utarbeidet for å ivareta barnets særegne sårbarhet, krav på omsorg og rett til beskyttelse mot utnyttning og overgrep. Det juridiske rammeverket uttrykker moderne staters syn på barnet som samhandlende og medvirkende i eget liv. Den nye barndomssosiologien representerer, som nevnt før, en måte å se på barn som sosiale og utforskende aktører som bidrar til, og deltar i, sin egen sosialisering (James et al., 1998). På samme måte som voksne er barn både sårbare i forhold til medfødte disposisjoner, tilknytning og relasjonelle erfaringer i oppvekstmiljøet, og kompetente gjennom å være aktivt handlende aktører (Christiansen, 2012; Gulbrandsen, Seim, & Ulvik, 2012, s. 57).

Barns posisjon i familie og samfunn har endret seg de siste tiårene. Barn betraktes som del av familien, men også som individer med selvstendige interesser der lovverket reflekterer økt respekt for barnet som rettssubjekt. Barn i Norge gis innflytelse på ulike samfunnsområder der barnets rett til å bli hørt er stadig sterkere vektlagt (Strandbu & Vis, 2016, s. 146). Barnekonvensjonen, som ble inkorporert i norsk lov i 2003, slår fast at barn har sosiale, politiske og

juridiske rettigheter. Den er bindende for norske myndigheter og har direkte innvirkning på nasjonal lovgivning og utforming av praksis. Barnekonvensjonen avspeiler det rådende synet på barns behov, og kan grovt deles inn i tre typer rettigheter: retten til beskyttelse, retten til nødvendige ressurser og retten til deltakelse (Strandbu & Vis, 2016). På engelsk omtales rettighetene som «de tre P-ene» som er «Protection», «Provision» og «Participation». I 2014 ble det foretatt endringer i grunnloven gjennom et nytt og mer oppdatert kapittel E om menneskerettigheter,³⁸ med en ny bestemmelse i § 104 om særskilt beskyttelse av barn (Grunnloven, 1814). Paragrafen slår fast følgende:

Barn har krav på respekt for sitt menneskeverd. De har rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv, og deres mening skal tillegges vekt i samsvar med alder og utvikling.

Ved handlinger og avgjørelser som berører barn, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.

Barn har rett til vern om sin personlige integritet. Statens myndigheter skal legge forholdene til rette for barnets utvikling, herunder sikre at barnet får den nødvendige økonomiske, sosiale og helsemessige trygghet, fortrinnsvis i egen familie.

Grunnlovsrevisjonen har betydning på barnevernsområdet fordi lovgivning, rettspraksis og forvaltningspraksis må samsvare med grunnloven. Bestemmelsen inneholder tre hovedelementer: barns integritetsvern, barnets beste, og retten til å bli hørt. Paragrafen omtales som retten til personlig integritet, og inkluderer både fysisk og psykisk integritet (NOU 2016:16, 2016, s. 209). Alle barn har rett til personlig frihet, selvbestemmelse og vern om sin personlige integritet uavhengig av hvor de bor, men fortrinnsvis hos egen familie (NOU 2016:16, 2016, s. 205). Alle barna i fosterfamilien, både fosterforeldrenes egne barn og fosterbarn, har krav på å få sin personlige integritet beskyttet. Uttrykket *rett til vern* peker på myndighetenes plikt til å sørge for et regelverk og en håndhevelse av dette som på best mulig måte verner barnet. Grunnlovsbestemmelsen gir et symbolsk, politisk og rettslig signal om at lovgiver setter beskyttelsen av barns personlige integritet høyt. Det synliggjør barn som selvstendige rettssubjekter, anerkjenner barn som likeverdige samfunnsborgere og gir barns grunnleggende rettigheter høyere rang i rettskildesystemet.

³⁸14. mai 2014 ble Stortingets vedtak 13. mai 2014 om endringer i Grunnloven (menneskerettigheter) kunngjort i Norsk Lovtidende.

[https://lovdata.no/artikkel/kunngjoring_av_endringer_i_grunnloven_\(menneskerettigheter\)/1430](https://lovdata.no/artikkel/kunngjoring_av_endringer_i_grunnloven_(menneskerettigheter)/1430)

Barnekonvensjonen slår fast at barn og unge har rett til utvikling, medvirkning, ikke-diskriminering, omsorg, beskyttelse og selvrealisering. Barnets grunnleggende rett til å bli hørt og si sin mening slås fast i artikkel 12, som regnes for den viktigste demokratirettigheten (Barnekonvensjonen, 1989):

1. Partene³⁹ skal garantere et barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, retten til fritt å gi uttrykk for disse synspunkter i alle forhold som vedrører barnet, og tillegge barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet.
2. For dette formål skal barnet særlig gis anledning til å bli hørt i enhver rettslig og administrativ saksbehandling som angår barnet, enten direkte eller gjennom en representant eller et egnet organ, på en måte som er i samsvar med saksbehandlingsreglene i nasjonal rett.

Barneperspektivet setter barnets rettigheter foran foreldrenes rettigheter, og vektlegger foreldres omsorgsoppgaver og foreldreplikter. Det er foreldrene som har det fulle ansvaret og omsorgsansvaret for sine barn, noe som reguleres av Lov om barn og foreldre⁴⁰ kapittel 5 om foreldreansvaret:

Barnet har krav på omsut og omtanke frå dei som har foreldreansvaret. Dei har rett og plikt til å ta avgjerder for barnet i personlege tilhøve innanfor dei grensene som §§ 31 til 33 set. Foreldreansvaret skal utøvast ut frå barnet sine interesser og behov.

Dei som har foreldreansvaret, er skyldige til å gje barnet forsvarleg oppseding og forsyting. Dei skal syte for at barnet får utdanning etter evne og givnad.

Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld òg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode (Barnelova, 1981, § 30).

Lovteksten tar ikke stilling til hvorvidt andre enn foreldrene, for eksempel andre familiemedlemmer eller personer som oppholder seg i husstanden, utsetter barnet for vold, skremmende eller plagsom framferd, eller annen hensynsløs atferd. Men barneloven slår fast at slik atferd overfor barnet er forbudt, og at det er foreldrenes plikt å ivareta, beskytte og hindre at barnet utsettes for slike

³⁹ Med begrepet «partene» menes her alle stater som har undertegnet barnekonvensjonen.

⁴⁰ Lov om barn og foreldre (barnelova), 1981.

handlinger i hjemmet. Barns rett til å bli hørt i saker som angår dem slås fast i § 31 om *rett for barnet til å vere med på avgjerd*:

Etter kvart som barnet blir i stand til å danne seg egne synspunkt på det saka dreiar seg om, skal foreldra høyre kva barnet har å seie før dei tek avgjerd om personlege forhold for barnet. Dei skal leggje vekt på det barnet meiner alt etter kor gammalt og modent barnet er. Det same gjeld for andre som barnet bur hos eller som har med barnet å gjere.

Eit barn som er fylt sju år, og yngre barn som er i stand til å danne seg egne synspunkt, skal få informasjon og høve til å seie meininga si før det blir teke avgjerd om personlege forhold for barnet, mellom anna om foreldreansvaret, kvar barnet skal bu fast og samvær. Meininga til barnet skal bli vektlagt etter alder og modning. Når barnet er fylt 12 år, skal det leggjast stor vekt på kva barnet meiner (Barnelova, 1981).

Reglene styrker barnets medbestemmelsesrett. Foreldre plikter å lytte til barnet og ta barnets meninger på alvor ved avgjørelser som får betydning for deres liv og personlige forhold. Retten til å bli hørt er en pågående prosess, ikke en engangshandling, og skal vektlegges etter barnets alder og modning. I 2018 ble formålsparagrafen i barnevernloven endret:

Loven skal sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp, omsorg og beskyttelse til rett tid. Loven skal bidra til at barn og unge møtes med trygghet, kjærlighet og forståelse og at alle barn og unge får gode og trygge oppvekstvilkår.⁴¹

Lovens bestemmelser om tjenester og tiltak gjelder for barn som har vanlig bosted i riket og oppholder seg her (Barnevernloven, 1992§ 1-2). § 1-3 definerer hvem loven gjelder for: *tiltak som omhandlet i denne lov kan treffes overfor barn under 18 år*. Gjennom fosterhjemsoppdraget får tiltak som omhandlet i loven innvirkning på fosterforeldres egne barn, uten at det er tydelig avklart verken i forarbeider eller forskrifter på hvilken måte barnevernloven gjelder for dem. Dette aktualiserer en kjerneproblematikk om forholdet mellom det juridiske og det etiske. På den ene siden gjelder barnevernloven for alle barn under atten år som oppholder seg i Norge, også fosterforeldrenes egne barn. På den annen side trår loven først i kraft når en bekymringsmelding åpner opp for å undersøke barnets omsorgssituasjon i hjemmet. Avhandlingen berører spørsmålet om en slik problemstilling i særskilte tilfeller kan oppstå.

⁴¹ Lov om Barneverntjenester (barnevernloven), 1992 § 1-1. Endret ved lov 20 apr 2018 nr. 5 (ikr. 1 juli 2018 iflg. res. 8 juni 2018 nr. 839). Barn og unge med erfaring fra barnevernet har vært drivkraften bak å få begrepene trygghet, kjærlighet og forståelse inn i ny formålsparagraf (Barnevernsproffene, 2016; NOU 2016:16, 2016).

Barnevernloven, med forskrifter, inneholder bestemmelser som omhandler fosterhjem, og fosterforeldres egne barn er en del av fosterhjemmet. Selv om barnevernstiltakene ikke er opprettet spesifikt for fosterforeldres egne barn, blir de likevel berørt av barnevernstiltak regulert av barnevernloven.

Barneverntjenesten plikter å drive forebyggende virksomhet gjennom å arbeide for barns velferd og avdekke forhold som kan skade barnets utvikling.

Kommunen skal følge nøye med i de forhold barn lever under, og har ansvar for å finne tiltak som kan forebygge omsorgssvikt og adferdsproblemer.

Barneverntjenesten har spesielt ansvar for å søke avdekket omsorgssvikt, adferds-, sosiale og emosjonelle problemer så tidlig at varige problemer kan unngås, og sette inn tiltak i forhold til dette (Barnevernloven, 1992 § 3-1).

Ifølge barnevernloven skal barn informeres og gis mulighet til å uttale seg før det tas avgjørelser i spørsmål som er viktig for dem. Barnets rett til medvirkning fremgår av § 1-6:

Alle barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, har rett til å medvirke i alle forhold som vedrører barnet etter denne loven. Barnet skal få tilstrekkelig og tilpasset informasjon og har rett til fritt å gi uttrykk for sine synspunkter. Barnet skal bli lyttet til, og barnets synspunkter skal vektlegges i samsvar med barnets alder og modenhet. Barn som barnevernet har overtatt omsorgen for, kan gis anledning til å ha med seg en person barnet har særlig tillit til. Departementet kan i forskrift gi nærmere regler om medvirkning og om tillitspersonens oppgaver og funksjon.⁴²

Paragrafen ble tilføyd et nytt annet ledd gjennom *Forskrift om medvirkning og tillitsperson* i 2014. Her fremheves barnevernsarbeiderens plikt til å sørge for at barnets perspektiv i saken bringes fram.

Hensynet til *barnets beste* er et grunnleggende og overordnet prinsipp i barnevernets arbeid og fremgår av barnevernloven § 4-1:

Ved anvendelse av bestemmelsene i dette kapitlet skal det legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet. Herunder skal det legges vekt på å gi barnet stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen.

Utvalget som har utredet forslag til ny barnevernlov (NOU 2016:16, 2016) fremhever barns rett til omsorg og beskyttelse og prinsippet om barnets beste som de to viktigste normgivende prinsippene (Gjedrem, 2018, s. 65). Utvalget

⁴² Tilføyd ved lov 20 apr 2018 nr. 5 (ikr. 1 juli 2018 iflg. res. 8 juni 2018 nr. 839).

foreslår at det i vurderingen av barnets beste blant annet skal tas hensyn til følgende syv punkter: barnets egen identitet, barnets og foreldrenes bakgrunn, barnets synspunkter, barnets behov for å ivareta familiemiljøet, barnets behov for omsorg og beskyttelse, barnets sårbarhet, barnets helse, utdanning og utvikling (NOU 2016:16, 2016, s. 271). Hensynet til barnets beste bygger på artikkel 3.1 i barnekonvensjonen:

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn (Barnekonvensjonen, 1989).

Barnets beste må ses i sammenheng med *det biologiske prinsipp* og *det mildeste inngreps prinsipp*. Det biologiske prinsipp verner om den biologiske relasjonen mellom foreldre og barn, en relasjon som har betydning og en selvstendig verdi (Eide, 2018). Familieenheten mor-far-barn er en grunnpilar i samfunnet. Andre prinsipper får sitt innhold og verdimeslige begrunnelse ut fra dette grunnleggende synet på foreldre-barn relasjonen (Eide, 2018).

Menneskerettighetene vektlegger barnets rett til familieliv. Barn og foreldre skal ikke skilles fra hverandre uten god grunn, fordi det anses til det beste for barn å bo hos sin egen familie. Ut fra det mildeste inngreps prinsipp skal staten verne om familien, og i minst mulig grad gripe inn og forstyrre menneskers privatliv.

Dersom en fosterhjems plassering i barnets private hjem er å forstå som en rettslig og administrativ handling som berører barnet, skal prinsippet om barnets beste anvendes overfor fosterfamiliens barn.

Barn tildeles sterkere rettigheter ved stigende alder. For at barnet skal gis mulighet til å medvirke, må det legges til rette for samtaler med barnet. I barnevernets retorikk har det høy legitimitet å søke barneperspektivet, lytte til barns stemme og ta barn på alvor (Ulvik, 2005). *Barns deltakelse* kan lett bli en honnørformulering som ikke fanger opp avstanden mellom retorikk og realitet (Ulvik, 2009). Til tross for sterke føringer i lovverket viser forskning at barns egen stemme og deltakelse i barnevernssaker er lav, sett i forhold til lovens formuleringer og forpliktelser (Christiansen, 2012). Barnevernsarbeidere vegrer seg for å ha samtaler med barn både av frykt for å belaste barna, men også fordi de mangler kompetanse og struktur for å legge til rette for gode barnesamtaler (Strandbu, 2011). En forutsetning for barns deltakelse er derfor juridiske og strukturelle rammebetingelser, der profesjonsutøver oppfatter barn som

meningsskapende subjekter og samhandlingspartnere (Gulbrandsen et al., 2012). Det innebærer samtidig en anerkjennelse av barns beskyttelsesbehov.

Strandbu og Vis (2016) drøfter hvordan begrepet medvirkning ofte brukes synonymt med begrepet medbestemmelse, og at dette kan bidra til at profesjonelle er tilbakeholdne med å involvere barna i beslutningsprosesser. Selv rangerer barn det å bli lyttet til som viktigst, og det å få bestemme som minst viktig (Thomas, 2000). Antakelsen om at barn er opptatt av å få viljen sin synes ikke å ha rot i barnas egen forståelse av deltakelse. Medvirkning er ikke det samme som at barnet skal bestemme utfallet av en sak. Strandbu og Vis henviser til FNs kommentarer til artikkel 12, som presiseres at barnet fritt skal bestemme *om* det vil uttale seg, og *hva* det vil uttale seg om (Forente Nasjoner, 2009). Uten å presses skal barnet gis mulighet til å formidle sine erfaringer, tanker, meninger og ønsker. Barnets rett til å si sin mening og bli hørt skal gjelde for alle forhold som er viktig for barnet, alt i fra familiepraksis, til skole og fritid. Følgelig blir bestemmelsen aktualisert i en fosterhjems kontekst.

Barn skal beskyttes og ivaretas innenfor familien. I vårt samfunn har utviklingen dreid fra at foreldrene tidligere kunne gjøre krav på barn som sin eiendom, til at barn nå har selvstendige rettigheter og kan stille bestemte krav både til myndighetene og til foreldrene. Fosterforeldres egne barn har således sterke rettigheter i kraft av å være barn. Interessant for problemstillingen er hvorvidt disse internasjonalt forpliktende føringene følges opp på det fagfeltet jeg ønsker å studere, nemlig fosterhjemsomsorgens praksis.

1.8 Avhandlingens struktur og videre oppbygning

Ut fra intensjonen om å gjøre en etisk analyse og brette ut et felt som etisk relevant, er det hensiktsmessig først å gi en beskrivelse av fosterforeldrenes egne barns situasjon. Deretter presenteres relevante normer, verdier og etiske tilnærminger i profesjonsetikken, ulike perspektiver som kan stå i et innbyrdes spenningsforhold. Til sist kommer den etiske analysen, der de etiske tilnærmingene anvendes på den aktuelle situasjonen. Avhandlingen disponeres derfor etter en rekkefølge der teorikapittelet følger etter presentasjon av empiri, og før den teoriinformerte analysen. Dette grepet er gjort for å tydeliggjøre

bruken av teorien i den etiske analysen, og for å unngå at avhandlingen blir teoretisk 'fortung'.

Kapittel 2 gir en tematisk fremstilling av forskningsbasert kunnskap om ulike utfordringer og problemområder knyttet til fosterforeldrenes egne barn.

Kapittel 3 redegjør for metodologiske valg og fremgangsmåter i prosjektet gjennom en fenomenologisk fortolkende analyse. Deretter har jeg valgt å presentere det empiriske materialet i to kapitler, først en kvalitativ innholdsanalyse ut fra en fenomenologisk tilnærming i kapittel 4, og så en teoriinformert og profesjonsetisk analyse i kapittel 6.

Kapittel 4 gir altså en deskriptiv og empirinær fremstilling av informantenes erfaringer, refleksjoner, følelser og meninger, der deres egen stemme kommer tydelig til orde. I samspill med litteraturstudiet, beskriver min egen empiri aktuell situasjon og besvarer forskningsspørsmål 1) hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken? Og 2) hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn? Empirien bringer fram ny kunnskap om fosterforeldrenes egne barn, den har en egenverdi og representerer tyngden i avhandlingen. Innsyn i empirien gjør det mulig for leseren selv å vurdere overføringsverdien til egen praksis og hverdagen i fosterhjemmene. Selv om jeg selvsagt har måttet ta et utvalg av den innsamlede empirien, vil det fyldige utvalget som presenteres i kapittel 4 også gjøre det mulig for leseren å gi en kritisk vurdering av de teoriinformerte analyser jeg gjør i kapittel 6.

Kapittel 5 gir oversikt over relevante teoretiske ressurser som kommer til anvendelse, selve grunnlaget for den etiske analysen. Jeg redegjør for sosialt arbeids profesjonsetikk og skillelinjene mellom prinsippbasert og relasjonsbasert tilnærming, der Sarah Banks og Axel Honneth trekkes inn som eksponenter for ulike vektlegginger.

Kapittel 6 gir en teoriinformert analyse av det empiriske materialet, hvor forskerens stemme er mer dominerende. Kapittelet løfter fram momenter som har etisk relevans og fortolker funnene i lys av profesjonsetiske teorier. Det innebærer også normative valg av noen deler av empirien jeg avgrensner meg fra å gå nærmere inn på. Kapittel 6 besvarer forskningsspørsmål 3) på hvilke måter aktualiserer mine funn i forskningsspørsmål 1 og 2 profesjonsetiske

utfordringer? og 4) på hvilke måter ivaretar retningslinjer, rettsprinsipper og sosialpolitiske føringer som regulerer fosterhjemsomsorgen hensynet til fosterforeldrenes egne barn?

Kapittel 7 gir en oppsummering av forskningsfunn, refleksjoner over disse, samt konklusjoner. Avslutningsvis peker jeg ut hvilke utfordringer som framstår som de mest problematiske, hvilke temaer i min studie som skiller seg ut fra tidligere forskningsarbeider, og hvilke områder som bør forskes videre på i praksisfeltet.

2 KUNNSKAPSSTATUS

2.1 Innledning

Dette kapittelet gir en tematisk oversikt over relevante hovedfunn og temaer som utpeker seg i forskningsfeltet.⁴³ Hensikten er å gi en situasjonsbeskrivelse av foreliggende kunnskap om fosterforeldres egne barns livssituasjon. Oversikten setter avhandlingen inn i en sammenheng. Siden avhandlingen også har intensjon om å brette ut et relativt ukjent forskningsfelt med relevans for norsk barnevern, er kunnskapssammenstillingen viet relativt stor plass. Kapittelet har et særlig blikk på hvordan fosterhjems plassering kan virke inn på barnas hverdagsliv gjennom positive og negative erfaringer, samt mestring av disse, endringer i familien, ulike former for tap og konflikter, opplevelse av ansvar, bekymring og tidlig modning, fostersøskenrelasjonen, betydning av alder og kjønn, fosterhjembrudd, samarbeid med profesjonelle, samt anerkjennelse og oppfølging fra velferdssystemet.

2.1.1 Internasjonal forskning på fosterforeldres egne barn

Forskning på temaet kan spores tilbake til 1970-tallet, hvor man utforsket fosterfamilien som helhet og hva fosterforeldre tenkte om fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn (Ellis, 1972; Wilkes, 1974). Utover 1990-tallet kom flere studier og nybrottsarbeid som i tillegg utforsket barnas egne erfaringer (Kaplan, 1988; Martin, 1993; Part, 1993; Poland & Groze, 1993; Pugh, 1996; Twigg, 1994). Studiene la grunnlaget for forskningsfeltet. Veksten i forskningsbidragene inkluderte positive og negative konsekvenser av fosterhjems plassering for fosterfamiliens barn, samt barnas bidrag i fosterhjemsomsorgen (Höjer, 2007; Thompson & McPherson, 2011; Watson & Jones, 2002). Nyere studier fokuserer tydeligere på hvordan fosterhjemserfaring kan virke inn på barnas familieliv, foreldre-barn-relasjonen (Adams, Hassett, & Lumsden, 2018; Thompson, McPherson, & Marsland, 2014; Younes & Harp, 2007), fostersøskenrelasjonen (Mosek, 2013) og grad av angst, depresjon og psykoemosjonell balanse hos egne barn (Mainpin, Minary, & Boutanquoi, 2016). Videre vektlegges barns aktørstatus, barns internasjonale rettigheter, barns rolle i

⁴³ Deler av dette kapittelet er publisert i bokkapittelet: «Fosterforeldrenes egne barn», Revheim, C. (2018). I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper - i bevegelse* (s. 179-199). Oslo: Gyldendal. Her er teksten spisset inn mot avhandlingen.

familien og delaktighet i fosterhjemsomsorg (Nordenfors, 2015; Williams, 2016). De fleste artikler drøfter hvilke implikasjoner funnene har for praksisfeltet. Enkelte studier har som en tydelig problemstilling forholdet mellom egne barn og sosialarbeidere, samt i hvilken grad offentlige instanser inkluderer og anerkjenner fosterfamiliens barn, (Roche & Noble-Carr, 2016; Serbinski & Brown, 2016; Walsh & Campbell, 2010; Williams, 2016).

Forskningsdesignene har i all hovedsak en kvalitativ tilnærming, med bruk av intervjuer og fokusgrupper, litteraturstudier, dokumentanalyser, intervju av nøkkelpersoner (Targowska et al., 2016; Walsh & Campbell, 2010), samtalekort (Noble-Carr, Farnham, & Dean, 2014), og skaleringsteknikker (Diepstra, 2007) for datainnsamling. Flere studier inkluderer fosterforeldrenes perspektiv (Diepstra, 2007; Höjer, 2001; Kaplan, 1988; Poland & Groze, 1993; Twigg, 1995; Younes & Harp, 2007), triangulering av metoder ved kvantitativ tilnærming og bruk av spørreskjemaer (Birch, 2016; Bloom, 2017; Part, 1993), og validerte skaleringer⁴⁴ designet for å måle søskenrelasjoner, emosjoner, konflikter og barns selvbilde (Denuwelaere & Bracke, 2007; Mainpin et al., 2016; Mosek, 2013).

De siste årene har det vært en økning i antall studier, ofte gjennom mastergrads- eller doktorgradsprosjekter. Flere artikler har sammenfattet forskning, eller fremstilt utdrag av relevante studier, som omhandler fosterforeldres egne barn (Falch-Eriksen, 2018; Höjer et al., 2013; Moslehuddin, 1999; Serbinski & Shlonsky, 2014; Swan & Twigg, 2007; Thompson & McPherson, 2011). Velferdsforskningsinstituttet NOVA, ved OsloMet Storbyuniversitet, leverte i mars 2018 en kunnskapssammenstilling. Rapporten utforsker ulike trekk ved egne barns liv, som trekk ved fosterbarnet, familien, barnet selv og barneverntjenesten (Falch-Eriksen, 2018). Artikkelforfatterne skriver at vi har begrenset kunnskap om fosterforeldres egne barn. Fremdeles befinner forskningsfeltet seg i en tidlig fase hvor det finnes få studier i hvert enkelt land.

Som tidligere beskrevet er presenterte utfordringer sammenfallende, gjentakende, omfattende, komplekse og problemfokuserte. Fosterforeldres barn ser ut til å ha noen felles erfaringer på tvers av landegrensene. På bakgrunn av dette vil jeg

⁴⁴ “The Sibling Relationship Questionnaire” (SRQ), utviklet av Furman og Buhrmester, 1985. “R-CMAS: The Revised Children’s Manifest Anxiety Scale” og “MDI-C: The Multiscore Depression Inventory for Children”.

hevde at det er mulig å identifisere fellestrekk som kjennetegner denne gruppen barn. Jeg finner det betimelig å stille spørsmål ved hvor lenge det er hensiktsmessig å fastslå at vi har begrenset kunnskap. Muligens er tiden moden for å snu den innarbeidede retorikken, og si at vi begynner å få en god del kunnskap om fosterforeldres egne barn. En mer riktig presisering er at det trengs større og mer differensierte forskningsprosjekter, både kvantitative og psykometriske metoder, større komparative og internasjonale prosjekter, longitudinelle studier og undersøkelser av langsiktige konsekvenser og endringer over tid, samt aksjonsforskningsprosjekter i samarbeid med praksisfeltet. Selve fostersøsknenrelasjonen er mangelfullt belyst, noe min avhandling har fokus på. I tillegg foretar jeg en etisk analyse av hvilke implikasjoner funnene får for praksisfeltet, og bringer dermed noe nytt til kunnskapstilfanget

Gjennom systematiske litteratursøk, kryssjekking av litteraturlister og kontakt med andre forskere på feltet, har jeg kontrollert at relevant litteratur er fanget opp, og identifisert 33 studier (se vedlegg 2). Kriterium for utvelgelse er doktorgradsarbeider og artikler publisert i fagfelleverderte tidsskrifter. Kunnskapsoversikten er hentet fra vestlige velferdssamfunn. Relevante forskningsbidrag kan være oversatt da kun engelskspråklig og skandinavisk litteratur er inkludert. Kunnskapssammenstillingen gir likevel et bredt, nyansert og oppdatert bilde av forskningsfronten.

2.1.2 Nytt av utenlandske studier i en norsk kontekst

Utenlandske studier kan ikke uten videre refleksjon overføres til norske forhold. På bakgrunn av ulik praksis i fosterhjemsomsorg,⁴⁵ må en vise varsomhet og tilbakeholdenhet med å sammenligne studier. Både USA og Canada har lokale variasjoner med hensyn til lovgivning, finansiering, organisering og praksis. Mangel på et nasjonalt og helhetlig barnevernprogram, ulik sammensetning av befolkning og sosiale problemer, samt varierende regelverk, resulterer i en fragmentert politikk i ulike stater og provinser, noe som kompliserer forskning på området (Berrick, 2011; Swift, 2011). Dette gjør det vanskelig å sammenligne amerikansk forskning med europeiske og norske studier. Studier som omhandler

⁴⁵ Se punkt 1.5 for redegjørelse av fosterhjemsomsorgens ulike praksis i et internasjonalt perspektiv.

fosterforeldres egne barn må fortolkes i lys av praksis og sosialpolitiske føringer i det enkelte land.

Den største forskjellen ligger i at fosterhjems plasseringer i flere land anses å være en midlertidig løsning. Dermed ligner fosterhjemsomsorg i land som USA, Canada, Australia og til en viss grad Storbritannia, mer på det vi i Norge omtaler som beredskapshjem eller akutt plasseringer i familiebaserte tiltak. Disse landene har et system som tilrettelegger for adopsjon som en permanent løsning. Fosterhjemsomsorg sees på som en midlertidig løsning som benyttes i minst mulig grad. Stabilitet sikres ved tilbakeføring til foreldrene når dette er forsvarlig, eller ved adopsjon (Christiansen & Kojan, 2016b). Adopsjonstallene er derimot synkende i alle land. Negativ omtale i media, lang ventetid, barn med store utfordringer, økende alder på barna og konflikter med barnets familie gjør det vanskelig å finne adoptivforeldre (Parton & Berridge, 2011; Swift, 2011). Ulike fosterhjems- og adopsjonsordninger får følger for hvor lenge fosterbarn blir boende i fosterhjemmet. Berrick (2011) rapporterer at gjennomsnittlig lengde på plassering for barn i fosterhjem i USA er 28 måneder.⁴⁶ I Storbritannia er gjennomsnittsalderen på plasserte barn tolv år, og fire av ti fosterbarn bytter plasseringssted i løpet av det første året (Parton & Berridge, 2011). Et kjennetegn ved fosterhjems plasseringer i anglo-amerikanske land er derfor hyppige flyttinger og ustabilitet i større grad enn i norsk praksis.

En presisering av ulikhetene får følger for hvordan en leser forskningsresultatene og dermed forstår fosterforeldres egne barns perspektiv og rolle i fosterhjemsomsorgen. Som eksempel oppgir Williams (2016) at hans femten informanter hadde til sammen 354 fostersøsken, med et gjennomsnitt på 24 hver. En informant hadde hatt 60 fostersøsken. Serbinski (2014) opererer med tilsvarende tall. Hennes tolv informanter hadde til sammen 689 fostersøsken, med et gjennomsnitt på 57 fostersøsken hver. En av Andersons (2012) informanter syntes det var vanskelig at ti personer bodde i huset samtidig. Dette skiller seg markant ut fra norske fosterfamilier. Norsk fosterhjemsordning kjennetegnes av færre og mer langsiktige plasseringer i hvert enkelt hjem, hvor det heller ikke er vanlig å ha mange fosterbarn plassert samtidig, slik som i amerikanske fosterfamilier.

⁴⁶ Basert på tall fra US Department of Health and Human Services (USDHHS), 2008.

Andre forhold som virker inn på stabiliteten i fosterhjems plasseringer er ulik praksis i forhold til hvor lenge barn kan motta hjelp fra barnevernet. Det er stor variasjon i muligheter for forlenget opphold i fosterhjem og utvidet støtte ut over den lovpålagte alderen. I land som Storbritannia, Canada og USA oppstår en problematikk ved «aging-out-of the system», der fosterbarn blir for gamle til å bo i fosterhjem og må flytte ut (Swift, 2011). Lovverket i disse landene er utformet strengere enn i norsk praksis. I Norge kan barn bo i fosterhjem så lenge de har behov for det, noe som kan bety hele barnets oppvekst.⁴⁷ Fosterbarn defineres fra 0-22 år, og fosterbarn kan bli boende frivillig i fosterhjemmet etter fylte 18 år (Barnevernloven, 1992, § 1-3). Målet med ettervern inntil fylte 23 år er å legge til rette for videre utdanning, at ungdommen skal gjøres i stand til å forsørge seg selv, og sikre en tilhørighet til fosterfamilien (Oterholm, 2016). I hele plasseringsperioden har det offentlige juridisk og økonomisk ansvar for fosterbarnet, med plikt til å føre tilsyn med fosterhjemmet fram til fosterbarnet er myndig, følge opp fosterbarnet og veilede fosterforeldrene. Det innebærer at profesjonelle er involvert og tilstede i fosterhjemmene i langt større grad, og over lengre perioder, enn i anglo-amerikanske land. I Norge har offentlig engasjement for familien sterk oppslutning, der langvarige plasseringer i fosterhjem har blitt sett på som et stabilt og godt omsorgstilbud. Slike forskjeller er en av flere faktorer som virker inn på fostersøskens relasjonen. Innsikt i forskjellene gir også et bakteppe til å forstå det dystre bildet som tegnes i internasjonal forskning.

Min studie gjøres i en norsk kontekst der nordiske forskningsbidrag vurderes å ha særlig relevans og overførbarhet til norske forhold. I Sverige har Monica Nordenfors (2006) skrevet doktorgradsavhandlingen *Ett reflexivt syskonskap – En studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*. Studien vektlegger barneperspektivet innenfor barndomssosiologien. Den er del av et større prosjekt, den største skandinaviske undersøkelsen hvor barn av fosterforeldre er informanter, og resulterte i boken: *Att leva med fostersyskon* (Höjer & Nordenfors, 2006). Prosjektet har i tillegg flere publikasjoner (Höjer & Nordenfors, 2003, 2004; Nordenfors, 2015). Arbeidet bygger på Ingrid Höjers doktorgradsarbeid fra 2001, *Fosterfamiljens indre liv*, hvor hun ble oppmerksom på at det sjeldent settes fokus på fosterforeldres egne barn i forskning. Familieplejen i Danmark (1998) har foretatt en studie der fosterforeldres egne barn forteller sin historie. Undersøkelsen konkluderer med at egne barn opplever

⁴⁷ For nærmere redegjørelse av fosterhjem, se punkt 1.6.

uro og har behov for tettere oppfølging. Det understrekes at en tidligere intervensjon og bedre undersøkelser av fosterbarnet, vil forebygge en rekke problemer både for fosterbarnet, fosterforeldrene og deres egne barn (Laursen & Rønlev, 1998).

Selv om praksisfeltet i økende grad har satt fokus på fosterforeldrenes barn gjennom egne temasamlinger (Sundt, 2016b) og i PRIDE-opplæringen⁴⁸ (Haus, 2005; Meld.St.17, 2015 - 2016, s. 27), kan forskning i en norsk kontekst sies å være begrenset. I Norge var Inger Kristin Heggdalsvik (2007) den første som skrev hovedfagsoppgave om temaet. Fra 2012-2018 kom det åtte ulike mastergradsprosjekter i Norge, min egen inkludert, som alle setter fokus på hvordan det kan være å vokse opp i hjem som tar imot barn og unge som plasseres etter barnevernloven (Aaøyen, 2014; Knutsen, 2013; Njøs, 2012; Revheim - Rafaelsen, 2013; Skauge, 2014; Solbakken, 2018; Velle, 2014; Øyre, 2012). Masteroppgavene samsvarer i stor grad med funn i forskningslitteraturen forøvrig. Samtlige problematiserer mangelen på en aktørstatus som inkluderer eller fanger opp denne gruppen barn i barnevernets arbeid. Bidragsyterne har valgt problemstilling basert på egenerfaring og praksiserfaringer knyttet til problematikken, og peker på at temaet er et kunnskapshull i det norske barnevernet, som de ønsker å fylle. Tilnærmingene er uttrykk for kunnskapsutvikling innenfra, eller et bottum-up perspektiv gjennom erfaringsbasert og praksisnær forskning. Undersøkelsene kan forstås som uttrykk for en voksende interesse i fagfeltet. Kun et fåtall av studiene er publisert i artikler (Ellingsen & Øyre, 2016; Knutsen, 2014; Njøs & Seim, 2018).

Til tross for at praksisfeltene er ulike, kan utenlandske studier være relevante fordi fremtidens fosterhjemsomsorg står overfor felles utfordringer og satsingsområder. Forskningsbidragene undersøker barn og unges egenerfaringer, refleksjoner, følelser og forståelse av seg selv og sin situasjon, hvilket er direkte overførbart til mitt prosjekt. Menneskers interpersonlige, psykososiale og intrapsykiske tilstander er forhold med større bestandighet på tvers av fosterhjemsomsorgens organisering og ulike velferdspolitiske løsninger. En samlet fremstilling av kunnskapsinnhentingene tegner et ganske samstemt bilde av hvilke utfordringer og belastninger fosterforeldres barn står overfor, og er derfor

⁴⁸ I grunnopplæringen til potensielle fosterfamilier er det utviklet en egen familiesamling, hvor også barna i familien forberedes til fosterhjemsopdraget.

relevant for min problemstilling. I de påfølgende punktene gir jeg en tematisk oversikt.

2.2 Belastninger og press overskygger positive erfaringer

Barn av fosterforeldre rapporterer selv både positive og negative erfaringer, med overvekt av en positiv innstilling til fosterbarn (Sutton & Stack, 2013). En majoritet av barn og unge liker å være en fosterfamilie og er takknemlige og stolte over foreldrenes kompetanse og engasjement. Egne barn ser seg selv som aktive bidragsyttere og omsorgspersoner, ikke som passive medlemmer i en familie der foreldrene yter fosterhjemsomsorg (Diepstra, 2007). Unge mennesker ser på seg selv som empatiske og stolte deltakere av et fosterhjems-team der de investerer mye av seg selv. Barn gir uttrykk for glede og stolthet over å kunne hjelpe andre barn som trenger en ny familie (Nuske, 2010; Roche & Noble-Carr, 2016). De viser sterkt engasjement i fosterbarnets liv (Höjer, 2001) og stor omsorg for fostersøsken (Cross, 2003, Part 1993, Poland & Groze 1993, Pugh 1996, Familieplejen i Danmark 1998). At søskenflokket vokser kan innebære at familien blir mer aktiv og utvider sitt sosiale liv (Höjer, 2007; Sutton & Stack, 2013; Youngson, 2016), og at fosterbarnet blir en venn man kan gjøre ting sammen med (Targowska et al., 2016; Watson & Jones, 2002).

Når fosterforeldre uttaler seg om hva som er positivt for egne barn er det vanligste svaret at egne barn tilegner seg forståelse for andre mennesker, oppøver empatiske evner og har lært seg å være mer tolerante og mindre dømmende. Foreldre opplever at barna får økt innsikt, lærer seg toleranse, ansvar og å dele med andre. Å være fosterforeldre oppfattes som en god metode for barneoppdragelse (Poland & Groze 1993, Pugh 1996, Talbot 1997, Familieplejen i Danmark 1998). Dette oppsummeres som en lærdom om empati (a lesson of empathy), noe fosterforeldre synes de lykkes med å gi sine barn (Höjer, 2001). Foreldrenes betraktninger samsvarer i stor grad med hva egne barn selv gir uttrykk for, nemlig at de har lært ferdigheter som empati, og toleranse overfor andre mennesker, samt at de har blitt mer sensitive, altruistiske, ansvarlige og omsorgsfulle (Anderson, 2012; Birch, 2016; Duffy, 2013; Gross, 2007; Nordenfors, 2006). Fosterhjemserfaring kan lære familiens barn mer om andres

følelsesliv og utfordringer, kommunikasjonsferdigheter, å yte omsorg, være en god rollemodell og ta hensyn til andre (Spears & Cross, 2003).

Egne barn er flinke til å vektlegge positive sider, fordeler og egen læring de tilegner seg gjennom prosessen med å bli et fosterhjem. Denne positive tenkningen hjelper dem også å håndtere de vanskelige utfordringene de står ovenfor (Adams et al., 2018; Birch, 2016; Sutton & Stack, 2013). Yngre barn viser større tendens til å fokusere på fordelene med å ha fostersøsken, mens eldre barn reflekterer mer nyansert over sin rolle i familien, og beskriver til dels alvorlige og negative erfaringer (Nordenfors, 2006; Sutton & Stack, 2013). Flere studier drøfter hvordan de positive svarene kan forstås opp imot de utfordringer og belastninger barna rapporterer. Watson og Jones (2002) antyder at en overvekt av barna gav altruistiske svar som hentyder til voksnes formuleringer og motivasjon for å gi omsorg. Tilsvarende tendenser finner Twigg (1994) som drøfter om de positive svarene kan være uttrykk for at barna gir sosialt akseptable responser på foreldrenes valg om å være fosterhjem. I følge Twigg føler foreldrene et press på å lykkes med plasseringen. Som en konsekvens fornekter de negative konsekvenser for egne barn. Barn og unge synes å streve med ambivalente følelser, og den tydelige positive holdningen kan være et forsøk på å forsvare seg selv og foreldrene, særlig mors følelser (Swan & Twigg, 2007).

Kaplan (1988) fant at fostermødre er generelt mer positive til innvirkningen fosterhjemsomsorg har på deres egne barn, enn det barna selv rapporterer. Undersøkelsen er en av de første der intensjonen er å undersøke de psykologiske påvirkningene fosterhjems plasseringer har på egne barn. Kaplan konkluderer med at det å bli fosterhjem oppleves mer stressende for barn under åtte år, enn for eldre barn. Videre konkluderer hun med at mer enn halvparten av barna, og spesielt i den yngste gruppen (6-8 år), ikke aksepterte de «objektive» årsakene til fosterhjems plasseringen som ble gitt av mødrene, men holdt heller fast på egne ideer om at fosterbarna ble forlatt med vilje. Til tross for at mødrene trodde egne barn hadde fått gode forklaringer, laget barna sine egne fortolkninger om at fosterbarna ble forlatt fordi de var slemme eller at foreldrene ikke ville ha dem lenger. Mødrene minimaliserte barnas bekymring, og forventet seg større modenhet av barna enn hva de i virkeligheten var kapable til å vise. Mødrene så heller ikke separasjonsangsten hos sitt barn, som var et resultat av at barna visste at fostersøsken når som helst kunne flytte fra familien. Erfaring med å få fostersøsken, gjennom at fosterbarnet må forlate sin opprinnelige familie, kan i

seg selv skape stress. Særlig de yngste barna viste en usikkerhet om sin egen rolle i familien, og en frykt for at det samme kunne skje med dem (Kaplan, 1988).

Elaine Nuske (2010) finner kontrastfylte erfaringer hos sine informanter og presenterer hovedfunnene som fire par motsetninger; «sharing and loosing»; «being responsible and escaping»; «caring and resenting»; «shouting and keeping quiet». Til tross for at fosterforeldrenes barn er ansvarlige, omsorgsfulle og deler sine hjem og familie, erfarer de ulike tap og tabubelagte følelser som gjør det vanskelig for dem å uttrykke egne behov overfor foreldrene.

2.3 Endringer i fosterfamiliens indre liv

Når en familie blir en fosterfamilie medfører det ofte store forandringer. Familiemedlemmene må lære å relatere seg til hverandre på nye måter, og fosterhjemserfaringen kan gi barna nye roller, samt endre familierelasjoner i både positiv og negativ retning (Birch, 2016; Gross, 2007; Höjer & Nordenfors, 2006; Spears & Cross, 2003; Thompson et al., 2014; Younes & Harp, 2007). Fosterbarn som av ulike grunner ikke kan bo hos foreldrene, har ofte erfaring med omsorgssvikt. Plasserte barn er dårligere stilt helsemessig enn andre barn, og med høyere forekomster av psykiske vansker (Backe-Hansen et al., 2013) og komorbiditet, det vil si mer enn en diagnose (Lehmann et al., 2013). Disse sårbare barna krever ekstra god omsorg og oppfølging, for å kunne tilpasse seg en ny familie og nye leveregler. Tilpasningsprosessen stiller store krav til alle parter, både fosterbarnet, fosterforeldrene og deres egne barn.

Fosterbarn har gjerne et annet mestringsnivå, slik at familieaktiviteter må legges om og aktivitetsnivået reduseres for å imøtekomme fosterbarnets behov (Gross, 2007; Nordenfors, 2006). I tillegg forekommer at fostersøsken kan ha et lavere fungeringsnivå og atferdsvansker i forhold til aldersadekvat utvikling, noe som kan by på ekstra utfordringer for barna i familien. Samhandling, husregler og kommunikasjon må gjerne endres for at det nye barnet skal klare å passe inn (Spears & Cross, 2003). I andre tilfeller trenger fostersøsken strammere rammer, noe som medfører at familielivet kan bli stivere og mindre spontant, og at familiens egne barn også får mer rigide regler enn de hadde tidligere.

Et gjentakende funn er at det knytter seg ulike regler, oppdragerstil og forventninger til fosterbarnet enn til fosterforeldres egne barn. Fosterforeldre kan føle at de kommer til kort, fordi foreldreferdigheter, sanksjoner eller trøst som fungerer overfor egne barn, kan slå feil ut for fosterbarnet. Foreldrene må gjerne finne andre strategier enn de har vært vant med, noe som medfører forandringer i hjemmets omsorgsmiljø. Noen synes foreldrene, og særlig mor, endrer personlighet fra å være en «vanlig mamma» til å bli en fulltidsarbeidende omsorgsperson som forsøker å være den perfekte mor (Younes & Harp, 2007). I tillegg praktiserer foreldrene forskjellige konsekvenser forbundet med brudd på reglene, der egne barn vurderes strengere (Anderson, 2012), eller fostersøsken får lov til mer, bidrar mindre med husarbeid og slipper lettere unna med ting (Spears & Cross, 2003). Utfordringer oppstår når barna opplever at offentlige myndigheter og foreldrene stiller høye forventninger og krav om at de skal forstå og håndtere at fosterbarnet har spesielle behov (Gross, 2007; Younes & Harp, 2007). Jo høyere press og stress barna oppfatter at familien settes under, dess mer urimelig finner de forventningene om å tilpasse seg, være gode rollemodeller og oppføre seg mer ordentlige enn fostersøsken, å være (Ellis, 1972; Watson & Jones, 2002).

Basert på tidligere livserfaringer knyttet til familievold og overgrep, kan fosterbarn bli urolige og streve med å forstå «familiesjargongen», ironi, spøk eller grenser mellom lekeslossing og alvor (Spears & Cross, 2003). Særlig måltidene trekkes frem som konfliktfylte, der stemningen og samtaler rundt bordet endres. Egne barn, som er vokst opp i et roligere og stabilt familieliv, kan streve med å håndtere konfliktene og det nye støynivået (Ellingsen & Øyre, 2016) og at de lengter etter «å bare være oss» (Part, 1993; Poland & Groze, 1993; Twigg, 1994). Noen forteller at man ikke lenger kan ha så mange venner på besøk på grunn av fosterbarnets atferd (Spears & Cross, 2003). Egne barn kan trekke seg unna familielivet, tilbringe mer tid alene på rommet sitt, eller oppholde seg mer hos venner (Birch, 2016; Gross, 2007; Höjer, 2007; Nuske, 2010; Part, 1993; Pugh, 1996; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007). Targowska, Cavazzi og Lund (2015) påpeker at den hyppige rapporteringen av egne barns fysiske, emosjonelle og sosiale tilbaketrekningen fra familien er bekymringsfullt, og bør gis økt oppmerksomhet i praksisfeltet.

2.4 Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet

Fosterforeldres nye og krevende omsorgsoppgaver kan i perioder føre til at mye kapasitet, oppmerksomhet og fokus retter seg mot fosterbarnet. At egne barn taper tid og oppmerksomhet fra foreldrene er det mest gjentakende og fremtredende temaet i forskningslitteraturen (Adams et al., 2018; Anderson, 2012; Duffy, 2013; Höjer, 2007; Höjer et al., 2013; Nordenfors, 2006; Swan & Twigg, 2007; Thompson & McPherson, 2011; Younes & Harp, 2007). Dette fremstår som et sårbart og vanskelig tema også for fosterforeldre. Flere studier rapporterer at arbeidet med å ivareta fosterbarnets behov er såpass krevende at fosterforeldrene opplever å «miste sine egne barn av syne» (Twigg 1995, Pugh 1996, Talbot 1997, Höjer 2001). Höjer (2001) finner i sin studie at flere fosterforeldre opplever at de ikke strekker til overfor alle barna i familien, og anser derfor at de forsømmer egne barn, noe de opplever som et problem. Blir omsorgsoppgavene ekstra krevende, kan fosterforeldre gi uttrykk for slitenhet og stress, at de aldri har «fri», at de mister et sosialt liv, samt at de får mindre overskudd til hverandre som partnere, og til egne barn (Thompson & McPherson, 2011, s. 12). Innsatsen de gjør for fosterbarnet medfører at de ofrer nærhet og tid sammen med egne barn. I oppgaven med å sjonglere mellom egne barn og fosterbarn, kan fosterforeldre føle at de «forstrekker seg» (Thompson et al., 2014). Flere fostermødre enn fosterfedre beskriver at de ikke har hatt tid og overskudd til barna sine, og at dette har gitt dem dårlig samvittighet (Höjer, 2001; Thompson et al., 2014).

Barn som vokser opp med fosterbarn som har en utfordrende atferd, opplever at fostersøsken tar mye plass i familien (Ellingsen & Øyre, 2016). I tillegg til å dele på omsorgen fra foreldrene, kan det å dele eiendeler, leker og plass i hjemmet være utfordrende ved at barna mister noe av sitt privatliv (Nordenfors, 2006; Pugh, 1996; Watson & Jones, 2002; Youngson, 2016). Poland og Groze (1993) fant i sin studie at noen barn følte seg utenfor og tilsidesatt i egen familie, fordi barna ikke fikk mulighet til å sitte ned og snakke med foreldrene sine slik som tidligere. I Robert Twiggs (1994/1995) studie går begrepet «tap» igjen på flere områder, sammen med fenomenet «å måtte dele». I tillegg til tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet, beskrives tap av nærhet og tap av plass og posisjon i familien. Twigg omtaler dette som et «*narcissistic loss*», og konkluderer med at både barnevernstjenesten og foreldrene benekter og overser betydningen av slike tapsopplevelser. Elaine Nuske (2010) gjør et poeng ut av at fenomenet «å dele»

må ses i forhold til motsatsen «å tape». Å dele familien, foreldrenes tid og kjærlighet med det nye barnet, innebærer også at samvær og emosjonell støtte fra foreldrene reduseres. Eksempelvis blir det mindre tid og anledning til familieaktiviteter, familiesamhold og «*working together as a family*». Som et resultat lærer fosterforeldres egne barn seg å bli mer selvstendige, løse problemer på egenhånd, og beskytte eget følelsesliv ved å distansere seg fra familien (Nuske, 2010).

Egne barn risikerer å tape konkurransen om foreldrenes oppmerksomhet, og kan reagere både med sjalusi, sinne, lavt selvbilde og sosial tilbaketrekning fra familielivet. Noen uttrykker frustrasjon over alltid å komme i andre rekke, mens andre lar være å dele bekymringer med foreldrene av frykt for å belaste dem enda mer (Höjer & Nordenfors, 2004). Fosterforeldres barn er ofte innforstått med at fostersøskens krevende atferd skyldes omsorgssvikt og en vanskelig livssituasjon. Derfor kan det være vanskelig å gi uttrykk for de negative følelsene som fosterhjemsoppdraget vekker (Ellis, 1972). Det forekommer også at barn forstår at det er svært viktig at foreldrene lykkes i fosterhjemsoppdraget, derfor våger ikke barna å fortelle om sine egne vanskeligheter, i frykt for at foreldrene skal avbryte plasseringen (Höjer, 2001; Part, 1993; Poland & Groze, 1993; Twigg, 1994). Fosterforeldres egne barn har en tendens til å holde sine bekymringer for seg selv, fordi de opplever at deres egne problemer blir sekundære og oppfattes mindre viktige enn fostersøskens (Swan, 2002). Til tross for åpenhet, nærhet og varme i foreldre-barn relasjonen, avslører fosterforeldres barn at de tilbakeholder informasjon om egne følelser, for å skåne både fostersøsken og foreldrene (Adams et al., 2018; Diepstra, 2007). På den måten kommer egne barn i bakgrunnen og taper kampen om foreldrenes oppmerksomhet.

At fostersøsken tar plass og krever oppmerksomhet fra foreldrene blir også et fremtredende tema i avhandlingen. Jeg forsøker å komme tettere på en forståelse av hvordan dette utarter seg i hverdagen, hva det betyr for barna selv, og hvordan de reflekterer over fenomenet.

2.5 Å bli eksponert for omsorgssvikt

Selv om alle barn på ulike vis risikerer å rammes av belastninger, ulykker og livskriser, aktualiseres her en annen type problematikk, fordi settingen er fosterhjemsomsorg som et offentlig velferdstiltak. Fosterfamiliens barn risikerer å utsettes for en type erfaringer som knyttes spesifikt opp til det faktum at familien er blitt et fosterhjem. For mange barn er kontakten med fostersøsken deres første møte med omsorgssvikt, kriminalitet, rusmisbruk, psykisk sykdom, seksuelle overgrep, vold, selvmord og mennesker som lever under fattigdom (Spears & Cross, 2003). Gjennom å leve med fostersøsken får barn innsyn i utsatte barns situasjon. (Höjer, 2001; Höjer & Nordenfors, 2006; Part, 1993; Revheim - Rafaelsen, 2013; Twigg, 1994; Watson & Jones, 2002). Historiene kan være både triste, overveldende, skremmende og hjerteskjærende (Höjer, 2001; Höjer & Nordenfors, 2004; Øyre, 2012). Studiene viser kategorier av bekymring som er ganske spesifikk for fosterfamilier, og skiller seg i så måte ut fra vanlig bekymring barn kan ha for sine søsken. Eksempler på bekymring kan være at fostersøsken må flytte tilbake til sin opprinnelige familie mot sin vilje, hva som foregår under samvær, om de eventuelt blir behandlet dårlig og utsettes for ting som ikke er bra for dem. Egne barn bekymrer seg for rettssaker og samværsordninger som de mener forstyrrer fostersøskens tilknytning til fosterfamilien. Videre bekymrer de seg for fremtiden og fostersøskens atferd, at de kan begynne med narkotika, alkoholmisbruk eller bli utnyttet av upassende venner (Höjer & Nordenfors, 2004; Nordenfors, 2006).

Omsorgssvikt og utviklingsforstyrrelser kan gi seg utslag i fostersøskens voldsomme raserianfall og vansker med å regulere atferd og følelser. Twigg og Swan (2007) viser til at egne barn risikerer å bli utsatt for sterk sjalusi, aggressiv atferd og trusler. Gjennom ansente situasjoner blir de vitne til fostersøskens sinne, humørsvingninger, banning, ekstreme holdninger, mobbing, rus, slossing og selvskading (Birch, 2016; Moslehuddin, 1999; Serbinski, 2014; Targowska et al., 2016). Fosterbarn kan føle seg utrygge i den nye familiesettingen og kjempe en innbitt kamp for «å heve seg over» og vinne plass og posisjon i fosterfamilien, ved å gå fysisk løs på, bite, lugge, klore, slå og sparke familiens biologiske barn (Höjer, 2007; Watson & Jones, 2002). Fostersøsken kan fremsette løgner, følge etter dem over alt, gå inn på rommet å ødelegge eller stjele personlige eiendeler (Höjer, 2001; Spears & Cross, 2003; Targowska et al., 2016). Bekymringer og stress øker ved å være vitne til at foreldre eller søsken utsettes for vold

(Anderson, 2012; Birch, 2016), eller at kjæledyr blir plaget og skadet (Targowska et al., 2016). Sjalusi og sinne retter seg også fra egne barn mot fosterbarnet (Höjer & Nordenfors, 2003; Younes & Harp, 2007).

Flere studier peker på de særskilte belastningene og risikoen ved å vokse opp sammen med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep (Anderson, 2012; Moslehuddin, 1999; Part, 1993; Pugh, 1996; Swan, 2002). Barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep har en økt tendens til å forgripe seg på andre barn, eller opprettholde en negativ seksuell atferd overfor andre barn, noe som forårsaker store belastninger for dem som har omsorgen for barna (Macaskill, 1991). Videre kan egne barn oppleve at fostersøsken betror seg til dem om fysisk eller seksuelt misbruk, fordi de ikke har tillit til andre voksne (Moslehuddin, 1999; Williams, 2016). Alt i alt trenger fosterforeldres egne barn informasjon og hjelp til å håndtere disse forhold, slik at de kan beskytte seg mot voldelig og uønsket seksuell atferd (Farmer & Pollock, 1999; Macaskill, 1991; Martin, 1993).

Å vokse opp med fostersøsken som har atferdsvansker, funksjonshemninger, barnepsykiatriske diagnoser, psykososiale problemer og voldsproblematikk kan være særlig krevende for fosterfamiliens barn (Ellingsen & Øyre, 2016). Paula Gross (2007) intervjuet egenfødte barn i terapeutiske fosterfamilier som tar imot barn med særlige utfordringer. Hun fant at fosterforeldrenes egne barn følte utrygghet og fryktet for familiemedlemmers sikkerhet, et «kaotisk» familiesystem, forhøyet stressnivå, følelse av å bli avvist, uro, forvirring, sinne og stigende frustrasjon som utviklet seg over år med fosterhjemsomsorg. En voksen informant beskrev terapeutiske fosterhjem som bra for fosterbarn, men skadelig for fosterforeldres egne barn (Gross, 2007).

Fosterforeldre viser bekymring over at barna deres eksponeres for deler av livet som andre foreldre skåner sine barn for (Part 1993, Poland og Groze 1993, Höjer 2001). Innsyn i omsorgssvikt kan være en overbelastning for barn, fordi barn identifiserer seg med andre barn, og ikke har samme modenhet som voksne til å beskytte sitt følelsesliv. Kjennskap til overgrep og mishandling utsetter egne barn for stress (Younes & Harp, 2007), vikarierende traumer (Anderson, 2012; Targowska et al., 2016), følelse av hjelpeløshet (Birch, 2016; Gross, 2007) og rokker ved barnas trygghetsfølelse i familielivet (Spears & Cross, 2003; Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002). Gill Pugh (1996) beskriver fenomenet

som «*a loss of innocence*» (tap av uskyld), og stiller spørsmål ved om barn av fosterforeldre vokser opp med emosjonelle skader der de risikerer å få sin trygge tilknytning og utvikling forstyrret (Pugh, 1996). Watson og Jones (2002) konkluderer med at barneverntjenesten overser og diskriminerer fosterforeldres egne barn for å sikre fosterhjemsoppdraget. Dersom fosterbarnet hadde blitt utsatt for tilsvarende forhold, gjennom mangelfull tid og oppfølging fra fosterforeldrene, tap av privatliv, stress, og ulike typer vold, ville barneverntjenesten sannsynligvis iverksatt tiltak for å beskytte fosterbarnet (Watson & Jones, 2002). Höjer og Nordenfors (2003) trekker opp en debatt ved å vise til at disse forhold er et dilemma i fosterhjemsomsorgen. Samfunnet ønsker å gi barn en beskyttende og trygg oppvekst, som skal lære dem å bli empatiske og tolerante voksne. Samtidig får fosterforeldres egne barn livsvisdom og erfaringer som foreldre ellers skåner barn fra. Dette medfører belastninger for barna, som direkte kan knyttes til det faktum at familien er en fosterfamilie. Følgene av å leve sammen med fostersøsken som er utsatt for omsorgssvikt aktualiserer seg også i mitt prosjekt. Kunnskapssammenstillingen gir bakgrunn og relevans for en profesjonsetisk drøfting av hva som her står på spill.

2.6 Fostersøskenrelasjonen

Forholdet mellom egne barn og fosterbarnet – selve fostersøskenrelasjonen – er mangelfullt utforsket. Kvaliteten på fostersøskenrelasjonen påvirkes naturlig nok av stabiliteten på plasseringen, hvor mange fosterbarn som flytter inn og ut av familien og hvor lenge fosterbarnet blir boende, noe som varierer i ulike land. De fleste studier viser til en «søskenlignende» relasjon mellom fosterfamiliens egenfødte barn og fosterbarn. Mainpin, Minary og Boutanquoi (2016) drøfter utfordringene ved å sette ord på denne relasjonen. De bruker betegnelsen *fraternal experiences* (broderlige erfaringer) om den horisontale dimensjonen i familien, nemlig det forholdet som utvikler seg mellom barn som bor under samme tak. Det innebærer både biologiske søsken, adoptivsøsken, stesøsken og fostersøsken, og representerer et mangfold av ulike bånd hvor kombinasjonen av alder, kjønn og antall søsken gir unike erfaringer for den enkelte.

Mange fosterbarn vokser opp som en naturlig og integrert del av familien. Flere studier, og særlig de nordiske bidragene, rapporterer at fosterforeldres egne barn

oppfatter fosterbarnet som «ekte søsken» (Aaøyen, 2014; Heggdalsvik, 2007; Knutsen, 2013; Njøs, 2012; Nordenfors, 2006; Roche & Noble-Carr, 2016; Youngson, 2016; Øyre, 2012). I en svensk spørreundersøkelse svarte omtrent 50 prosent av deltakerne at de følte fosterbarnet var som et «biologiske søsken», mens tre fjerdedeler oppgav å ha et godt (veldig godt eller ganske godt) forhold til fostersøsken (Höjer & Nordenfors, 2004). Tre studier er særlig relevante for mitt prosjekt, da de undersøker fostersøskenrelasjoner spesielt.

I en israelsk studie undersøker Atalia Mosek (2013) hvordan dimensjonene varme/nærhet og fiendtlighet/rivalisering mellom fosterforeldrenes egne barn og fostersøsken kan sammenlignes med de samme informantenes forhold til biologiske søsken. Datamaterialet analyseres opp mot fire typologier av fostersøskendimensjoner: 1) *a friendly relationship* (vennskapelig relasjon) preget av varme og lite fiendtlighet hvor egne barn betrakter den andre som søsken og et familiemedlem, 2) *a parental relationship* (omsorgsrelasjon) preget av aldersforskjell, sterke emosjoner, høy grad av varme og betydelig fiendtlighet, der eldre egne barn utviser omsorg overfor yngre fosterbarn, som de betrakter som en bror eller søster, 3) *an indifferent relationship* (uinteressert relasjon) preget av lite varme og lite fiendtlighet, der ulikhetene er så store at det ikke utvikles et sterkt bånd eller søskenrelasjon mellom barna, 4) *a resentful relationship* (forbitret relasjon) preget av lite varme og høy fiendtlighet, der egne barn ikke betrakter fosterbarnet som søsken, og kan føle seg sjalu eller tilsidesatt på bakgrunn av den fysiske og emosjonelle plassen andre barn tar i familien (Mosek, 2013).

Undersøkelsen viser at fostersøskenrelasjonen er preget av mindre nærhet og varme enn biologiske søsken. Forskjellen har direkte sammenheng med opplevelse av mindre likhet, fortrolighet, ømhet, hengivenhet og beundring. Krangling, motstand og konkurranse viste ingen signifikant forskjell mellom de to ulike søskenrelasjonene. Fosterforeldres egne barn utvikler ulike typer fostersøskenrelasjoner, hvor de to vanligste er *parental* og *indifferent*, fulgt av *resentful* og sjeldnere *friendly* (11%). Forskerne påpeker at funnene skiller seg ut fra andre søskenstudier, der det mest vanlige er *friendly relationship* mellom biologiske søsken. De drøfter hvorvidt trekk ved fosterhjemsomsorgen kan forklare forskjellene, uten å redegjøre nærmere for dette. Utslagsgivende for *resentful relationship* er knyttet til urettferdighet og hvorvidt barna opplever mødrenes partiskhet og forkjærlighet for andre søsken. Den er hyppigst i en

fostersøskenrelasjon, der egne barn rapporterer at fosterbarnet får mest oppmerksomhet, men forekommer også mellom biologiske søsken. Aldersforskjellen mellom barna viser ingen klar sammenheng mellom de fire typologiene, bortsett fra en økt tendens til *parental* relationship når aldersforskjellen er mer enn syv år (Mosek, 2013).

Studien er relevant og overførbar til norske forhold fordi fosterhjems plasseringer i Israel er forholdsvis stabile og langvarige, der 30 prosent forblir i fosterhjemmet inntil fylte atten år. Den er særlig interessant for mitt prosjekt, fordi den angir ulike typologier for fostersøskenrelasjoner. Jeg er inspirert av studien, men utvikler egne typologier og kjennetegn ved fostersøskenrelasjonen i punkt 4.2. En svakhet ved Moseks studie er at det ikke framkommer hva som kjennetegner nærhet og varme, eller hva slags type utfordringer som kan lede til konflikter eller fiendtlige fostersøskenrelasjoner, noe min avhandling forsøker å komme nærmere inn på.

Denuwelaere og Bracke (2007) har i en belgisk studie sammenlignet fosterforeldres egne barn og fosterbarn som bor i samme fosterfamilie. Hensikten var å undersøke hvordan sosial støtte og konflikter i familien virker inn på barnas subjektive velvære, selvtillit, mestringsfølelse, sosiale problemer og atferdsproblemer. Resultatene viser at både egne barn og fosterbarn får lik støtte fra fosterforeldrene, fra hverandre og fra venner. Fosterforeldrenes positive støtte, og særlig fosterfar, hadde størst innvirkning på fosterbarnets selvværd og selvtillit. For egne barn gav sosial støtte fra venner størst utslag. Positiv støtte fra foreldrene var relatert til få atferdsproblemer for egne barn, men hadde ingen innvirkning på fosterbarnets atferdsproblemer. Fosterbarnet hadde flere konflikter med fosterforeldrene enn egne barn. Konflikter med fostermor førte til lav selvtillit hos fosterbarn, og lav mestringsfølelse hos egne barn. Konflikter med fosterfar var i noen grad relatert til kjønnsforskjeller mellom fostersøsken⁴⁹ (Denuwelaere & Bracke, 2007).

Styrken ved denne studien er at den måler et større antall respondenter. Gjennomsnittlig lengde på plasseringene var 7,5 år, og i 70 prosent av tilfellene var egne barn eldre enn fosterbarn. Dette er sammenlignbart med norske fosterfamilier. Svakheten ved studien, relatert til mitt prosjekt, er at den i mindre grad analyserer forholdet mellom fostersøsken. Intensjonen er å sammenligne

⁴⁹ For nærmere redegjørelse av betydningen av alder og kjønn, se punkt 2.6.1.

foreldre-barn-relasjon med fosterforeldre-fosterbarn-relasjon i samme fosterfamilie.

Mainpin, Minary og Boutanquoi (2016) undersøker i en fransk studie emosjonelle problemer som angst og depresjon hos fosterforeldres egne barn. På bakgrunn av andre studier som viser at egne barn erfarer separasjonsangst, ensomhet, sorg, savn, tap av privatliv, nærhet, tid og oppmerksomhet fra foreldrene, ønsket forskerne å utforske hvordan relasjonen til søsken og fostersøsken virker inn på fosterforeldres egne barn (Mainpin et al., 2016). Studien anvender både kvalitativ og kvantitativ metode, ved å undersøke statistisk sammenheng mellom ulike faktorer, og bringer dermed noe nytt til kunnskapstilfanget. Resultatene viser at søskenrelasjoner innad i fosterfamilien, både biologiske søsken og fostersøsken, utgjør viktig bånd som virker direkte inn på ungdoms psykiske helse, i både positiv og negativ retning. Kvaliteten på søskenrelasjoner versus fostersøskenrelasjoner slår ulikt ut for fosterforeldres egne barn. I forhold til søsken hadde dimensjonen «closeness», en nær og varm relasjon, størst betydning for ungdommens følelse av velvære. Fravær av nærhet og sterk rivalisering i søskenrelasjonen gav høyere utslag av tristhet, innesluttethet, pessimisme og depresjon hos informantene. I forhold til fostersøsken var dimensjonen «conflict», grad av rivalisering og konflikter, mer fremtredende. Høy grad av konflikt og rivalisering i fostersøskenrelasjonen var assosiert med apati, sløvhhet og lite energi, anspenethet, overfølsomhet eller følelse av å bli overveldet, samt stor grad av bekymring. Kombinasjonen av et distansert og konfliktfyllt forhold til søsken, i tillegg til høy grad av rivalisering med fostersøsken, gav aller høyest utslag av angst. Informantene skåret gjennomsnittlig lavere på grad av angst og depresjon enn den generelle populasjonen i samme aldersgruppe. Forskerne hevder at resultatene ikke kan tas til inntekt for at fosterhjems plassering i seg selv ikke er en potensielt utfordrende erfaring (Mainpin et al., 2016, s. 451). Dette forklares ved at fosterfamilier generelt rekrutteres fra ressurssterke familier, og at informantene har et sterkt indre forsvar som hjelper dem å utvikle mestringsstrategier (Mainpin et al., 2016; Serbinski, 2014; Younes & Harp, 2007).

Studien er interessant for mitt prosjekt. Den setter fokus på søskenrelasjoner og viser hvilken betydning relasjoner mellom barn og unge som bor sammen har for deres psykiske helse. Svakheten ved studien er at den har et lavt antall

respondenter. Den gir heller ingen årsaksforklaringer eller utdypende eksempler på hva som kjennetegner en nær eller konfliktfylt relasjon.

2.6.1 Betydning av alder og kjønn i fostersøskenrelasjonen

Familiesystemet påvirkes naturlig nok når et nytt (foster)barn kommer inn i søskenflokket. Det synes å være en samstemt enighet i forskningsfeltet om at fosterfamilier fungerer best når egne barn er eldre enn fosterbarnet (Berridge & Cleaver, 1987; Birch, 2016; Pugh, 1996; Sutton & Stack, 2013; Twigg, 1994, 1995; Younes & Harp, 2007). Yngre barn rapporterer om mer konflikter med sine fostersøsken enn eldre barn, som viser større empati, tålmodighet og forståelse (Ellis, 1972; Höjer, 2007; Kaplan, 1988). Alder i seg selv kan være en viktig faktor for hvordan fosterforeldrenes barn tilpasser seg den nye situasjonen, men aldersforskjellen *mellom* barna synes å ha størst innvirkning på relasjonen. Det ideelle er at egne barn er eldst.

Barn som har fostersøsken med tilnærmet lik alder, rapporterer om flere episoder med konkurranse og rivalisering på forskjellige nivå (Diepstra, 2007; Heggdalsvik, 2007; Höjer & Nordenfors, 2003). Et problematisk tema kan være konkurranse om venner, eller at privatlivet blir invadert. (Höjer & Nordenfors, 2004). Risikoen for problemer og utilsiktede flyttinger øker dersom fosterbarn og egne barn har tilnærmet lik alder (Thompson et al., 2014). Britiske forskere fant at risikoen for brudd i plasseringer øker, dersom ikke fosterbarnet er minst tre år yngre enn andre barn som befinner seg i familien. Fosterbarn som plasseres som de yngste i familien, og som heller ikke får nye fostersøsken, klarer seg best (Berridge & Cleaver, 1987). Barn som har betydelig yngre fostersøsken rapporterer om færre konflikter og har en bedre relasjon til sine fostersøsken enn de som er tettere i alder (Höjer & Nordenfors, 2003; Höjer et al., 2013).

Fosterforeldres egne barn foretrekker å være eldre enn fosterbarnet (Diepstra, 2007; Sutton & Stack, 2013; Swan & Twigg, 2007). Å ha fostersøsken som er eldre enn seg selv oppfattes mer belastende (Birch, 2016). God aldersavstand, der egne barn gjerne er betydelig eldre enn fosterbarnet, kan tjene som en buffer mot konflikter og brudd (Havik, 2007). Aldersforskjell virker forebyggende, fordi eldre barn har større mentalt overskudd, selvtillit og tålmodighet til å takle fosterbarnets utfordringer (Sutton & Stack, 2013).

Denuwelaere & Bracke (2007) fant at egne barn og fosterbarn rapporterte om lik grad av konflikter med hverandre. Eldre barn gir mer støtte til yngre søsken, både egne søsken og fostersøsken. Når fostersøsken har lik alder, gir egne barn mer støtte til fosterbarn enn vice versa. Både kjønn, rekkefølge i søskenflokk og fosterbarnets alder kan ha betydning (Mainpin et al., 2016). Jenter er mer engstelige og pessimistiske enn gutter. «Barn i midten», som nest eldst eller den mellomste, viste høyere grad av angst og lavere selvtillit enn eldre og yngre søsken. Konflikter mellom egne barn og fosterbarn øker når fosterbarnet er eldre enn åtte år gammel. Hvilken posisjon egne barn har i familiesystemet, som eldste eller yngste barn, og hvordan dette endres av det nye barnet som flytter inn, har ikke bare betydning for fostersøskenrelasjonen, men også foreldre-barn-relasjonen (Thompson et al., 2014).

Sutton og Stack (2013) argumenterer for nødvendigheten av en trygg og sterk tilknytning mellom fosterforeldre og egne barn, der det eldste barnets rolle som det mest kompetente barnet aktivt styrkes og anerkjennes. Det eldste barnet har allerede rollen som den flinkeste og sterkeste i søskenflokk, og oppfattes oftest som det mest modne og ansvarsfulle barnet. Dersom det nye (foster)barnet er eldre, eller tilnærmet lik i alder som de andre barna, forrykkes den plass og posisjon i søskenflokk som allerede er etablert. Når fosterbarnet er yngst trues ikke den indre orden i søskenflokk og familiesystemet på samme måte (Sutton & Stack, 2013). Lik alder mellom barna kan bidra til at egne barn føler forholdet til foreldrene som truet, ved at deres plass og posisjon i familien endres. Barn som er trygge på sin egen plass i familien står bedre rustet til å takle fosterhjemsplasseringen (Sutton & Stack, 2013).

Betydningen av kjønn er i mindre grad tematisert i forskningen. Anderson (2012) finner at kjønnsforskjeller kan være en utfordring når fosterbarnet flørter, blir forelsket i og gjør seksuelle tilnærmelser til fosterforeldres egne barn. Twigg (1994, 1995) finner at barn foretrekker fostersøsken av motsatt kjønn, fordi det gir færre konflikter. Diepstra (2007) konkluderer med at alder har større betydning enn kjønn. Birch (2012) finner sprikende svar, der gutter foretrekker fosterbrødre mens jenter er delt i synet på om fosterbrødre eller fostersøstre er best. Hun konkluderer med at svarene er knyttet til spesielle hendelser og erfaringer mer enn kjønn i seg selv.

Kjønnsforskjeller mellom fostersøsken kan i noen grad relateres til konflikter med (foster)foreldrene, og da særlig (foster)far (Denuwelaere & Bracke, 2007). Den største forskjellen ble funnet hvis begge barna var gutter. Hvis begge barna var jenter var forskjellen mindre, men fremdeles signifikant. Forskjellen var minst når egne barn var jente og fosterbarn gutt. Hvis fosterbarn var jente og egne barn gutt, hadde egne barn (sønn) større konflikter med fosterfar enn fosterbarnet (fosterdatter) (Denuwelaere & Bracke, 2007).

Bildet nyanseres i en nyere studie som konkluderer med at verken aldersforskjell eller kjønn kan forutsi hvilket forhold fosterforeldres egne barn har til fostersøsken (Bloom, 2017). Basert på en gjennomgang av tidligere studier ønsket Katherine Bloom å teste ut hypotesen om at fosterforeldres egne barn har mer positiv erfaring når fosterbarnet er yngre. Resultatene gav ingen holdepunkter for å konkludere med at alder og kjønn har nevneverdig innvirkning på fostersøskenrelasjonen. Derimot fant hun at andre faktorer spilte en større rolle for hvorvidt egne barn hadde positive erfaringer; slik som gode forberedelser, høy følelse av trygghet (både emosjonell og fysisk), familietilhørighet, nærhet og tid sammen med foreldrene, følelse av rettferdighet og lik behandling mellom barna, informasjon om fosterbarnets fortid, intimitet og fortrolighet med fostersøsken, nåværende kontakt med fostersøsken og savn av fostersøsken (Bloom, 2017).

Studien står i kontrast til andre forskningsresultater og er interessant i det den stiller spørsmål ved tidligere antakelser, og peker på behovet for mer og differensiert kunnskap. Avhandlingen min bringer en ny dimensjon inn i debatten, og antyder at det ikke kan trekkes bastante konklusjoner med hensyn til aldersforskjell og kjønn i en fostersøskenrelasjon.

2.6.2 Emosjonelt ansvar

En høy andel av fosterfamiliens barn tar et relativt stort ansvar i familien, påtar seg en aktiv omsorgsrolle overfor fosterbarn, søsken og foreldre, i en grad ut over det barn vanligvis gjør (Knutsen, 2014; Thompson & McPherson, 2011; Twigg & Swan, 2007). Ansvaret består i emosjonell omsorg, trøst og støtte, praktisk hjelp og barnevakt, fysisk støtte og beskyttelse (Höjer et al., 2013; Roche & Noble-Carr, 2016). Barn og unge er opptatt av at alle barna i familien skal behandles godt og rettferdig, og kan reagere på foreldrenes særbehandling eller

streng behandling av fostersøsken (Höjer, 2001; Höjer & Nordenfors, 2003). De korrigerer og avlaster fosterforeldrene, tilrettelegger, mekler, inkluderer og forsvarer fosterbarnet i familien og i det øvrige sosiale nettverket (Raineri et al., 2018). Noen strekker seg også langt for å være et godt forbilde eller mentor for fosterbarnet, ved å lære dem sosiale ferdigheter, sportslige aktiviteter og skolearbeid (Anderson, 2012; Gross, 2007; Noble-Carr et al., 2014; Targowska et al., 2016). Det sterke engasjementet kan gi seg utslag i at egne barn er mer modne, forståelsesfulle og ansvarsfulle enn hva alder skulle tilsi (Knutsen, 2014; Nordenfors, 2006; Sutton & Stack, 2013), og utvikler evnen til å ivareta seg selv raskere enn andre barn på samme alder (Younes & Harp, 2007). Dette innebærer et selvpålagt ansvar om å være oppmerksom på familiemedlemmers behov, en tendens til å sette andres behov foran sine egne (Adams et al., 2018), og selv tre til side (Nordenfors, 2015; Sutton & Stack, 2013). De eldste (voksne barn) tar en aktiv rolle i fosterhjemsprosessen, ved å stille krav til systemet, beskytte og forsvare både foreldre og søsken, samt ta et stort ansvar for fosterbarnet. Ansvarsfølelsen varer også etter at fosterforeldres barn har flyttet ut av hjemmet (Williams, 2016). Egne barn bekymrer seg for familiemedlemmers ve og vel, både overfor nåværende og fremtidige utfordringer, og bekymrer seg for foreldrenes helse (Sutton & Stack, 2013). Noen barn føler at fosterbarnet stjeler kreftene fra foreldrene, at foreldrene og særlig mødre blir utslitte, og ønsker at foreldrene får mer avlastning og hjelp for bedre å kunne ivareta seg selv (Höjer & Nordenfors, 2006; Pugh, 1996). Grad av ansvar og bekymring øker med alderen (Höjer & Nordenfors, 2004). Jenter bekymrer seg mer enn gutter, og særlig de eldste jentene tar et stort ansvar i familien (Höjer & Nordenfors, 2003; Twigg, 1995).

Et funn i forskningslitteraturen, som vi skal se også aktualiserer seg i mitt prosjekt, er at fosterforeldres egne barn mottar sensitive opplysninger om fostersøskens bakgrunn og personlige forhold. For å forstå hva som foregår, trenger barna informasjon. Dermed risikerer de å få vite ting om fostersøsken som det er forbudt å fortelle til andre, eller som de ikke kan snakke direkte med fosterbarnet om. Slik informasjon kan komme både fra foreldrene og barneverntjenesten (Höjer & Nordenfors, 2003, 2004; Williams, 2016).

Ingen studier drøfter selve taushetsplikten og hvilket ansvar eller emosjonell belastning denne kan medføre. Barn opplever det hemmende ikke å kunne fortelle, forklare eller snakke med venner om problemer knyttet til fostersøsken,

siden det er vanskelig å vite «hvor grensene går» for hva man kan snakke med andre om (Nordenfors, 2006). Noen unngår å søke støtte hos venner, fordi de frykter de negative konsekvensene av at andre får vite om «hva som foregår» (Birch, 2016; Noble-Carr et al., 2014). En annen utfordring er at fostersøsken betror dem hemmeligheter som de må love å ikke fortelle videre, fordi fosterbarnet ikke har tillit til de voksne (Höjer & Nordenfors, 2004, 2006; Williams, 2016). Egne barn kan føle at de kommer i en skvis hvor de må velge mellom å holde tett om bekymringsfulle forhold, eller sladre til foreldrene som ofte videreformidler opplysningene til barneverntjenesten (Njøs & Seim, 2018). All den tid sosialarbeidere ikke tar en aktiv rolle som samtalepartner overfor fosterfamiliens egne barn, får de heller ikke den hjelp og støtte de trenger for å overlevere sensitiv informasjon til voksne (Williams, 2016).

Studiene problematiserer i noen grad om den tidlige modningen kan forstås som en forstyrret utvikling, men drøfter ikke inngående hva dette betyr for barna eller på hvilke måter det emosjonelle ansvaret kan bli en overbelastning. Twigg (1995) omtaler barna som «*children who foster*», og påpeker at egne barn i fosterhjem påtar seg omsorgsroller som i utgangspunktet er voksnes ansvar. Gross (2007) fant at informantene presenterte seg selv som en betydelig omsorgsgiver for fostersøsken, mens Targowska, Cavazzi og Lund (2015) går lengre og omtaler fenomenet som «parentifisering». Avhandlingen min går nærmere inn på slike problemstillinger i punkt 6.2.7.

2.7 Når fostersøsken må forlate familien

Når et familiemedlem flytter inn eller ut av familien skaper det ubalanse og endringer i familielivet. At fostersøsken må forlate familien kan gi negative ettervirkninger for fosterfamiliens egne barn (Birch, 2016; Bloom, 2017; Poland & Groze, 1993; Williams, 2017; Youngson, 2016). Flyttinger rapporteres som det aller vanskeligste ved å være fosterfamilie (Diepstra, 2007). Forskerne antyder at dette er et topp-punkt (*peak*) for stress, fordi det gir tap, savn, sorg, separasjonsangst, bekymring og skyldfølelse hos fosterforeldrenes barn (Sutton & Stack, 2013; Younes & Harp, 2007). Med bakgrunn i ulik organisering, hvor fosterhjemsomsorg i utgangspunktet er en midlertidig ordning, blir både tilsiktede og utilsiktede flyttinger naturlig nok en mer sentral problemstilling i

anglo-amerikanske studier. Fosterhjemsbrudd er også en aktuell problemstilling i norske fosterfamilier, og aktualiserer seg i empirien knyttet til egne barns bekymringer og uro om fostersøsken skal bli boende i fosterfamilien, eller ikke. Ethiske utfordringer kobles til de belastninger fosterhjemsbrudd kan medføre for fosterfamiliens barn, og synliggjør forskningsfeltets relevans for praksis.

For det første oppleves det vanskelig å knytte seg til et fostersøsken som man senere «mister» (Diepstra, 2007; Duffy, 2013; Ellingsen & Øyre, 2016; Part, 1993; Pugh, 1996). Særlig å miste spebarn som har bodd i hjemmet siden fødselen, og barn plassert i mer enn to år, oppleves som et stort tap for hele fosterfamilien (Youngson, 2016). Egne barn kan oppleve skuffelse, sorg og savn av «søsken» som de var innstilt på at skulle bli boende, noe de opplever at fosterhjemssystemet ikke tar hensyn til. Barn og ung kan sitte igjen med ubesvarte spørsmål og forvirring. Flyttinger kan forekomme uten forvarsel der fostersøsken ikke gis anledning til å ta avskjed eller sikre videre kontakt i ettertid (Serbinski, 2014; Targowska et al., 2016). Fosterhjemsbrudd kan gi separasjonsangst og redsel for at foreldrene skal forlate dem, slik fostersøsken har erfart (Kaplan, 1988; Raineri et al., 2018).

For det andre bærer mange barn på alvorlige bekymringer for hvordan det går med fostersøsken etter flytting, samt skyldfølelse for at plasseringen ikke lyktes (Sutton & Stack, 2013; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007).

For det tredje kan utilsiktede flyttinger også være preget av store konflikter mellom fosterhjemmet og barneverntjenesten. Nordenfors og Höjer (2003) hevder at barn er utsatt for foreldrenes suksess eller fiasko ved å lykkes som fosterhjem. Barn er i stor grad stolte av familien sin, og det å gjøre en viktig innsats som fosterhjem er knyttet til familiens selvbilde. At foreldrene ikke klarte de nye omsorgsoppgavene kan gi barna nederlagsfølelse, fordi barn ønsker å se opp til foreldrene sine (Höjer & Nordenfors, 2003).

For det fjerde kan både fosterforeldre og deres egne barn risikere å utsettes for aggresjon fra fosterbarn som ikke ønsker å bli boende. Egne barn kan også oppleve reell frykt for fosterbarnet (Heggdalsvik, 2007), og frykte for egen sikkerhet (Anderson, 2012). Fosterhjemsbrudd kan være en lettelse når trusler og vold oppleves som et personlig angrep på familien (Birch, 2016; Watson & Jones, 2002; Youngson, 2016). Problemene er særlig vanskelige der familien trues av fosterbarnets opprinnelige familie, og der foreldrene lider under

konflikter, aggressivitet og negativ kontakt med fosterbarnets øvrige nettverk (Höjer, 2001). Videre føler barna det urettferdig, skremmende og krenkende dersom familien utsettes for negativ omtale, løgn og sjikanering (Birch, 2016).

Sarah Serbinski (2014) har studert voksne døtre av fosterforeldre som har vokst opp med hyppige plasseringer,⁵⁰ tilsvarende norske beredskapshjem. På grunn av at barn stadig flytter inn og ut av hjemmet, skapes et atypisk familieliv der relasjoner kontinuerlig er i endring. Døtrene viste mest positive relasjoner knyttet til de første fostersøsknene, og mer nøytrale eller negative følelser overfor de siste plasseringene. Studien konkluderer med at fosterhjemsbrudd lærer egne barn å beskytte sine følelser ved å unngå for nære relasjoner til fostersøsken. Denne reservasjonen fikk innvirkning på deres evne til å utvikle nære vennskapsbånd og intime relasjoner til en partner senere i livet, og dermed følger for deres sosiale liv som voksne (Serbinski, 2014).

Susan Youngson finner tilsvarende funn. Informanter som hadde mistet fostersøsken unngikk å knytte seg for mye, bli kjent med og glad i nye fosterbarn, for å dempe smerten når barnet siden skulle flytte (Youngson, 2016). Forskere påpeker at kjernefamilien trenger ro og hvile for å bearbeide og hente seg inn igjen etter vanskelige plasseringer. Når barn kommer og går, er den private tiden hvor kjernefamilien kan være alene viktig for helningsprosessen (recovery) og styrking av familiebandene (Swan, 2002; Watson & Jones, 2002; Williams, 2016).

2.8 Forhold til barneverntjenesten

Det råder enighet i forskningslitteraturen om at fosterhjems plassering får innvirkning på fosterforeldres egne barn, og at barna som en naturlig konsekvens av dette bør inkluderes og ivaretas i fosterhjemsomsorgen. Videre slås fast at egne barn ikke følges tilstrekkelig opp i praksis slik de har behov for og krav på. En helhetlig «whole-of-family» tilnærming, der også fosterfamiliens barn inkluderes i arbeidet, antas nødvendig for at plasseringen skal lykkes best mulig (Birch, 2016; Roche & Noble-Carr, 2016; Watson & Jones, 2002; Williams, 2016). Det krever at egne barn blir mer synlige i politisk utforming av

⁵⁰ Tolv informanter oppgav å ha hatt til sammen 689 fostersøsken, med et gjennomsnitt på 57 fostersøsken hver.

fosterhjemsomsorgen og i lovgivningen (Duffy, 2013; Pugh, 1996), og innebærer at barna blir involvert, inkludert, informert, rådspurt og gitt mulighet for medvirkning (Birch, 2016; Williams, 2016). Fosterforeldres egne barn får mangelfull oppfølging i fosterhjemsprosessen, til tross for at de som barn har rettigheter som tilsier at de skal bli hørt og respektert i saker som angår deres eget liv (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Watson & Jones, 2002).

Forberedelser i forkant av plasseringen trekkes fram som en viktig faktor for hvordan fosterforeldres egne barn senere erfarer fosterhjems plassering (Bloom, 2017; Höjer et al., 2013; Martin, 1993; Roche & Noble-Carr, 2016; Spears & Cross, 2003; Sutton & Stack, 2013; Williams, 2017). Barna selv ønsker å få tilført ressurser utenfra familien i form av gruppesamlinger med andre barn i samme situasjon, samt å kunne få tilrettelagt informasjon, samtaler og støtte fra andre enn foreldrene (Martin, 1993; Poland & Groze, 1993; Spears & Cross, 2003). Barna trenger særskilt opplæring og støtte i rollen som fosterforeldres barn, slik at de kan dele sine erfaringer og få hjelp til å beskytte seg, både fysisk, seksuelt og emosjonelt (Anderson, 2012; Mainpin et al., 2016; Nuske, 2010; Watson & Jones, 2002).

Selv om ikke alle ønsker å ha samtaler med profesjonelle, legger flertallet av egne barn vekt på betydningen av samtaler med barneverntjenesten, både fordi de selv har viktig informasjon å bidra med i forhold til fosterbarnet, og fordi de har behov for veiledning og hjelp til å håndtere utfordringene (Williams, 2016). Egne barn ønsker seg mer engasjerte saksbehandlere som kan gi dem råd og støtte når problemene dukker opp. Videre ønsker de at saksbehandler skal være mer engasjerte i fosterbarnas liv og utvikling. Særlig blir det nevnt at barneverntjenesten ikke lytter til, forstår eller tar fosterbarnets problemer på alvor i tenårene (Höjer & Nordenfors, 2003, 2006). Yngre informanter legger størst vekt på å bli sett, hørt og anerkjent, mens eldre informanter synes å etterspørre økende informasjon og innflytelse. De uttrykker frustrasjon over å ikke komme til orde med sine synspunkter og erfaringer i fosterhjemsomsorgen (Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002; Youngson, 2016). Andre foreslår at fosterhjemsomsorg vil være lettere hvis færre sosialarbeidere er involvert, hvis fosterfamilien blir bedre fulgt opp gjennom mer støtte og back up fra sosialarbeiderne, bedre matching av fosterbarn og fosterfamilie, at sosialarbeiderne involverer seg mer i fosterforeldres egne barn og ser hele fosterfamilien som et team (Birch, 2016; Gross, 2007).

Barneverntjenestens tilstedeværelse i familien er også et tveegget sverd som bryter grensene for privatlivets fred. Stadige besøk av offentlige personer blir en påminnelse om at man ikke er som alle andre familier. Noen barn opplever møter i hjemmet som påtrengende, og informasjonstilfanget som overveldende (Höjer & Nordenfors, 2003; Twigg, 1995). Færre hjemmebesøk, mer autonomi og autoritet til fosterfamilien, kan føre til at fosterforeldre får jobbe i fred (Gross, 2007).

Flere studier rapporterer om manglende oppfølgingsystemer, faglige anbefalinger og retningslinjer for hvordan fosterforeldres egne barn skal følges opp i praksis (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002). Fosterforeldres egne barn ønsker ikke bare anerkjennelse for den innsatsen de gjør for sine fostersøsken, men også å bli regnet med som viktige aktører og likeverdige partnere i fosterhjem-systemet (Williams, 2016). De ønsker å bli inkludert i alle ledd fra rekruttering til beslutningsprosesser, for å kunne forberede seg, forstå og mestre endringene som følger med fosterhjemsoppdraget (Moslehuddin, 1999; Pugh, 1996; Younes & Harp, 2007)

Det finnes også eksempler på «gode møter» der profesjonelle er tilgjengelige i kriser og tar seg tid til å bli kjent med og lytte til barna i fosterfamilien (Höjer et al., 2013; Pugh, 1996; Swan, 2002; Williams, 2016). Raineri, Calcaterra og Folgheraiter (2018) fant kontraster i svarene mellom foreldre og barna deres. Mens fosterforeldrene opplevde profesjonelle som sensitive, oppmerksomme og føre var overfor deres egne barn, gav barna selv uttrykk for ikke å ha noe forhold til profesjonelle. De oppfattet sosialarbeiderne som distanserte med makt over fosterbarnets liv, og uten engasjement for fosterforeldres egne barn (Raineri et al., 2018). Voksne informanter⁵¹ i Williams studie (2016) uttrykker mistillit til systemet. De følte seg oversett og glemt ved at sosialarbeideren ikke husker navnet deres, eller hindrer dem i å delta på møter i hjemmet. Noen trodde sosialarbeiderne ikke likte at de sto opp for mødrene og forsvarte familien eller yngre søsken. Deres inntrykk synes å være at sosialarbeiderne var mindre fleksible, hadde for stor saksmengde, for mange rapporter å skrive, for liten tid til å ivareta hele familien, og trakk i tvil om sosialarbeideren hadde familiens ve og vel som prioritet. Andre mente sosialarbeiderne var opptatt av å følge prosedyrer

⁵¹ Informantene var 18-28 år gamle.

og fokusert på å få plassert fosterbarnet, uten å vurdere hvor krevende oppdraget kan være for fosterfamilien (Williams, 2016).

Til tross for ulike forskningsbidrag gjennom 20 år i en britisk kontekst (Martin, 1993; Part, 1993; Pugh, 1996; Spears & Cross, 2003; Sutton & Stack, 2013; Thompson & McPherson, 2011; Thompson et al., 2014; Walsh & Campbell, 2010; Watson & Jones, 2002) rapporterer nyere studier fremdeles om manglende oppfølging av fosterfamiliens barn (Birch, 2016; Youngson, 2016). Youngston (2016) skriver at da hun var ferdig med egne intervjuer, ble hun slått av hvor lite som har endret seg på feltet. Dette synes å gjenspeile situasjonen, både nasjonalt og internasjonalt.

Fosterforeldres egne barn har fortsatt en svak stemme i dagens fosterhjemspraksis. Selv om intensjonen er å ivareta barnas rettigheter og behov, synes det å være et stykke igjen før dette realiseres i praksis. Hva som mangler i forskningsfeltet er større forskningsprosjekter som resulterer i kunnskapsutvikling til nytte for sosialarbeideren i arbeidet med å følge opp fosterfamiliens barn. Denne avhandlingens bidrag er en profesjonsetisk drøfting av hvilke juridiske, forvaltningsmessige og moralske spørsmål som melder seg, sett opp mot internasjonale forpliktelser om barns rettigheter, og sosialt arbeids profesjonsetikk. Med utgangspunkt i samfunnets ønske om å oppnå stabile og vellykkede fosterhjems plasseringer, kan slik kunnskap komme til anvendelse i utforming av fosterhjemsomsorgen.

2.9 Avsluttende refleksjoner

Gjennom 40 år har fosterfamiliens barn fortalt sine historier i en rekke studier. Både nasjonalt og internasjonalt øker kunnskapen om deres perspektiver. Kunnskapsstatusen viser at denne gruppen barn utsettes for særskilte belastninger, der noen synes å betale en høy pris. Men aktualiserer fortellingene ny innsikt? Hva kan profesjonelle lære av kunnskapen? Dersom forskning i det store og hele begrenser seg til en deskriptiv fremstilling av barnas hverdagsliv, ressurser og utfordringer kan det være fristende å stille spørsmålet – hva så? Bidrar kunnskapen til endring eller bedring i praksisfeltet? Intensjonen i avhandlingen er å trekke tematikken videre. Ved å gå tettere på utvalgte temaer bidrar empirien min til en dypere forståelse av selve fostersøsknenrelasjonen, og

hvordan fosterhjemserfaring får direkte og implisitte konsekvenser for en berørt tredjepart.

Selv om forskningsbidragene som belyser egne barns situasjon har blitt flere, er kunnskapen underkommunisert og i liten grad gjort kjent for norske barnevernsarbeidere. Barnevernslitteraturen er ikke oppdatert med hensyn til fosterforeldres egne barn og gjenspeiler ikke den utviklingen som har vært på forskningsfronten på 2000-tallet (Bunkholdt, 2017, s. 194-200; Bunkholdt & Kvaran, 2015, s. 301-302). Etter mitt syn er viktige problemstillinger som omhandler disse barna enten utelukket fullstendig, eller omtalt på en forenklet måte. Internasjonal forskning kan ikke uten videre overføres til norske forhold, men i denne sammenheng er kunnskapen verken implementert, kritisert eller debattert i en norsk kontekst. Basert på ulikhetene mellom norsk fosterhjemsomsorg og anglo-amerikanske velferdsmodeller, kan det være grunn til å anta at mange norske fosterfamilier følges bedre opp gjennom mer stabile og langsiktige plasseringer. Det interessante er å utforske om barn av norske fosterforeldre har tilsvarende alvorlige og bekymringsfulle erfaringer. Kunnskapsstatusen bidrar i seg selv til å gjøre forskningen kjent, som et første skritt på veien til å gi barna en stemme i norsk barnevernsdiskurs.

Selv om studiene beskriver egne barns ressurser og positive erfaringer, er forskningslitteraturen dominert av belastninger, press og forventninger knyttet til fosterforeldres egne barns livssituasjon. De negative erfaringene synes å overskygge de positive sidene ved en fosterhjemsplassing. Resultatene må fortolkes både i lys av kontekst, der rammevilkår og manglende oppfølging av egne barn kan være en medvirkende årsak til barnas utfordringer, og i lys av metodologiske utfordringer der utvalgsprosedyrer ikke gir grunnlag for generalisering. Uten å fange opp alle tenkelige nyanser gir likevel kunnskapsstatusen et bakteppe for en profesjonsetisk drøfting av etiske utfordringer i praksisfeltet, som er hensikten med denne avhandlingen.

Forskningen er fremdeles i en tidlig fase, hvor en rekke områder er mangelfullt utforsket. Et fåtall studier tar sikte på en systematisk undersøkelse av selve fostersøsknenrelasjonen. Det mest gjentagende, at egne barn taper tid og oppmerksomhet fra foreldrene, og taper nærhet, plass og posisjon i familien, drøftes i noen grad ut fra psykologiske teorier og antyder en gryende teoretisk plattform i familiesystemteori og tilknytningsteori. Mitt anliggende er at disse

teoriene dominerer i barnevernslitteraturen og at etiske perspektiver er forsømt i fosterhjemsomsorg. Ingen av studiene drøfter profesjonens moralske ansvar for å ivareta barna. Til tross for at barndomssosiologi og barns rettigheter trekkes fram i argumentasjonen, mangler en drøfting av hvilke implikasjoner dette får ut fra sosialt arbeids profesjonsetikk.

Kunnskapsfremstillingen inkluderer et aldersspenn på informanter helt ned til 3-årsalderen og opp til voksne over 30 år. Det representerer et spenn i tid og sted, gjennom både dagsaktuelle og retrospektive erfaringer. Svakheten ved å slå aldersgruppene sammen er at en ikke får tydelig fram nyanser hvor barn, unge og voksne reflekterer ulikt over egen situasjon. Det gjennomgående er at eldre informanter er mer kritiske ved tilbakeblikk på egen oppvekst. Det kan bety at det er bias i utvalget, og at de mest positive ikke melder seg til forskning. Men det kan også bety at unge voksne er mer nyanserte og fristilt til å kritisere foreldrenes valg eller kritisere systemet. Fremtredende i litteraturen er at utfordringer er gjentakende på tvers av tidsepoker, og at situasjonen ikke synes å ha endret seg nevneverdig i nyere tid. Min avhandling gjenspeiler dagens barnevern og informantenes erfaringer i nåtid. Selv om jeg inkluderer informanter opp til 21 år, har disse fostersøsken som fremdeles bor i barndomshjemmet og som har vært en del av informantenes liv over tid.

3 FORSKNINGSDESIGN, METODER OG FORSKNINGSETIKK

3.1 Innledning

Dette kapitlet utdyper metodologiske refleksjoner og fremgangsmåter ved datainnsamling. Metodologi betyr i denne sammenheng hvilke teorier om forskning, virkemidler og teknikker jeg bruker for å tilegne meg kunnskap (Della Porta & Keating, 2008, s. 25). Studien har et kvalitativt forskningsdesign som har til hensikt å gi rike skildringer, økt kunnskap og innsikt i fosterforeldres egne barn som berørt tredjepart. Hoveddelen av avhandlingen er en fortolkende fenomenologisk analyse hvor jeg utforsker hvordan fosterforeldres egne barn skaper mening og forstår sine livserfaringer knyttet til fosterhjemsomsorg. I tillegg ser jeg på hvordan materielle og immaterielle strukturer som verdier, rettigheter, målstyring og rammevilkår i fosterhjemsomsorgen kan virker inn på disse subjektive erfaringene. Kunnskapsinnhenting fra ulike perspektiver tilfører studien bredde og dybde. Kunnskap om fosterforeldres egne barn hentes inn gjennom datamateriale fra fem kilder:

1. Intervju av ti barn og unge med erfaring fra å vokse opp med fostersøsken
2. Deltakende observasjon på kurset «Traumefokusert omsorg – et opplæringsprogram for fosterforeldre»
3. Fokusgruppeintervju med fosterforeldre
4. Systematisk litteraturstudie
5. Analyse av offentlige dokumenter, retningslinjer, rapporter og styringsverktøy knyttet til norsk fosterhjemsomsorg

Dette kapitlet omhandler innhenting og fortolkning av det empiriske materialet fra de tre første punktene.⁵² Jeg starter med å gjøre rede for mitt valg av kvalitativ metode og fortolkende fenomenologisk analyse som tilnærming. Deretter beskriver jeg fremgangsmåter for datainnsamling, utvalgsriterier, presentasjon av informanter, intervjuguider og gjennomføring. Datainnsamlingen har foregått i tre runder etter rekkefølgen: deltakende observasjoner, gruppeintervju av fosterforeldre, og til sist intervjuer av barn og unge. Observasjoner og intervju av fosterforeldre hadde til hensikt å få et innblikk i hvilke problemstillinger som kunne aktualisere seg. Fosterforeldrenes egne barn er mine hovedinformanter. De presenteres derfor først i kapitlet og vies størst plass i punkt 3.3 og 3.4 med

⁵² Systematisk litteraturstudie er redegjort for i kapittel 2. Innledningskapitlet gir oversikt over hvordan fosterforeldres egne barn er representert i fosterhjems litteraturen og offentlige styringsdokumenter.

underpunkter. Punkt 3.5 beskriver deltakende observasjon som metode og drøfter forskningsetiske hensyn ved å forske på eget fagfelt. Gruppeintervju med fosterforeldre som informanter omhandles under punkt 3.6. Etske og metodiske refleksjoner er tett sammenvevd i prosjektet. Jeg har derfor valgt å drøfte forskningsetiske hensyn fortløpende i teksten. Til sist redegjør jeg for analyseprosessen og fremstilling av forskningsmaterialet.

3.2 IPA – Interpretative Phenomenological Analysis

Fortolkende fenomenologisk analyse, IPA,⁵³ ble lansert av Jonathan Smith for å bringe mer fortolkende perspektiver av levd liv inn i psykologisk forskning (Smith, 1996). Den er en kvalitativ metode som legger vekt på å utforske menneskers personlige erfaringer knyttet til viktige hendelser og overganger i livet (Smith, 2004). IPA-studier dreier seg ofte om betydningsfulle og eksistensielle spørsmål for de menneskene som forskningsprosjektet handler om. Metoden gransker fenomener gjennom spesifikke personers perspektiv, det særegne og karakteristiske ved situasjonen, og i en gitt kontekst (Larkin, Watts, & Clifton, 2006). Gjennom en fortolkende prosess leter forskeren etter omfattende og detaljerte refleksjoner hos informantene, om hvordan de forstår seg selv og skaper mening i sine liv, i forhold til det gitte temaet (Smith, Flowers, & Larkin, 2012, s. 3). Jeg mener at metodens teoretiske forankring og analytiske prosess egner seg godt til å utforske fosterforeldres egne barns livserfaringer i en fosterhjemskontekst. Det foreliggende arbeidet er i sine ulike ledd inspirert av IPA. IPA kombinerer fenomenologisk tilnærming med en hermeneutisk fortolkning av informantenes erfaringer.

It can be said that the IPA researcher is engaged in a double hermeneutic because the researcher is trying to make sense of the participant trying to make sense of what is happening to them (Smith et al., 2012, s. 3).

Den doble fortolkningsprosessen er fenomenologisk i det den forsøker å forstå erfaringer ut fra informantenes eget perspektiv, og hermeneutisk i det forskeren stiller kritiske spørsmål til empirien om hva erfaringene betyr (Pietkiewicz & Smith, 2014).

⁵³ Heretter omtalt ved den internasjonale forkortelsen IPA, *Interpretative Phenomenological Analysis*.

En kvalitativ tilnærming åpner opp for en dyp og detaljert undersøkelse av de sosiale fenomener jeg ønsker å forske på. Denzin og Lincoln beskriver kvalitativ forskning som et sett fortolkninger som åpner opp og gjør verden mer synlig:

Qualitative research involves an interpretative, naturalistic approach to the world. This means that qualitative researchers study things in their natural settings, attempting to make sense of, or to interpret, phenomena in terms of the meanings people bring to them” (Denzin & Lincoln, 2000, s. 3).

Valget av denne tilnærmingen er knyttet til tre forhold: kunnskapsutvikling framfor testing av etablerte teorier, kunnskapsutvikling gjennom forståelse framfor årsaksforklaring, og kunnskapsutvikling gjennom subjektive erfaringer. Kvalitativ metode er egnet når en søker slik kunnskapsutvikling innenfor et relativt ukjent felt (Kristoffersen, 1998, s. 23).

For det første er kunnskapen om det fenomenet jeg skal undersøke begrenset. Min problemstilling inneholder ikke en klar teoretisk hypotese som etterprøves systematisk gjennom deduktiv forskning (Héritier, 2008, s. 61-62).

Fortolkningsprosessen innebærer nødvendigvis elementer av deduksjon, men i IPA har den induktive prosessen forrang for den deduktive, i det den åpner opp for å la uventede temaer vokse frem i den analytiske prosessen (Smith, 2004).

For det andre søker studien kunnskap gjennom økt innsikt og *forståelse*. Siden jeg ønsker å utdype fosterhjemsomsorgens kontekst, kompleksitet og konsekvenser, vil en helhetlig tilnærming gi mer innsikt (Della Porta & Keating, 2008). Målet er ikke å få en oversikt over hvor mange barn av fosterforeldre som ser det sånn eller slik. Basert på en forståelse av mellommenneskelige fenomener som sosialt og psykologisk konstruert, kan jeg heller ikke ta sikte på «å finne sannheten». Sosiale fenomener er så komplekse og sammenvevd at de ikke kan reduseres til isolerte variabler (Yilmaz, 2013). Å vokse opp med fostersøsken innebærer store variasjoner og mange ulike forhold som virker inn på subjektene opplevde erfaringer. Fosterfamiliens sosiale virkelighet er i stadig bevegelse, og meningskonstruksjoner endres ved at nye momenter, hendelser og erfaringer kommer til.

For det tredje søker studien forståelse gjennom *erfaringer* direkte fra de som erfarer fenomenene. Min problemstilling spør etter tolkninger, selvforståelse og subjektive meninger. Intensjonen er å få innsikt i hvordan barn av fosterforeldre forstår seg selv og sin egen rolle i forhold til fostersøsken og fosterhjemsomsorg.

I overenstemmelse med en fenomenologisk innstilling er det subjektive perspektivet sentralt. Fenomenologien anser ikke forskningsobjektet som kun en kilde til informasjon, men kompetente informanter med bevissthet og kunnskap om egen sosial virkelighet (Wyller & Heimbrock, 2010, s. 25). Det er subjektets egne erfaringer, og «det som har mening for meg», som vektlegges. Det er nettopp subjektiviteten som konstituerer selvet, og gir kilde til vår mening og vår væren (Thoresen, 2010).

Hovedgrunnen til å velge fortolkende fenomenologisk analyse fremfor andre kvalitative tilnærminger er at den samsvarer godt med mine forskningsspørsmål. Det handler om å utdype deltakernes personlige erfaringer, synspunkter og iakttagelser av egen situasjon, hos mennesker som deler en felles erfaring (Smith et al., 2012, s. 45-46). Problemstillingen er situert i en fosterhjemskontekst, og jeg er ute etter hvordan barn av fosterforeldre involverer seg, orienterer seg og skaper mening når et fosterbarn flytter inn.

3.2.1 Kjennetegn ved en fenomenologisk tilnærming

Fenomenologien har vært utbredt i kvalitativ forskning i forståelsen av den sosiale verden, produksjon av sosial orden og sosiale fenomener ut fra aktørenes egne perspektiver. Fenomenologi er ikke en bestemt type metode, men en aktsomhet eller konstant påminnelse om kilden til all kunnskap, nemlig bevisstheten om intersubjektivitet og interdependens (Strydom & Delanty, 2003). Fenomenologisk filosofi inntar en ontologisk orientering hvor en antar at det ligger noen grunnleggende forutsetninger til grunn for vår interaksjon med verden (jf 5.4.2).

Fenomenologien skiller seg fra andre kvalitative metoder ved at objektet for undersøkelsen er den enkeltes *erfaring*. Med fokus på *erfaringshorisonten*, og anerkjennelse av at vår bevissthet alltid er rettet mot noe, søker man å skape meningssammenhenger og binde sammen typiske mønstre i de fenomener man undersøker (Spickard, 2007). Man forsøker «å beskrive verden slik den oppleves av informantene, ut fra den forståelse at den virkelige virkeligheten, er den mennesker oppfatter» (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 45). I følge Gadamer (1989) innebærer begrepet *erfaring* noe mer og noe annet enn persepsjon. For det første innebærer det ikke bare passivt mottak av sanseinntrykk. Erfaring inkluderer at subjektet aktivt tillegger mening og intensjon til de inntrykk man mottar av omgivelsene. For det andre er erfaring mer omfattende enn en enkeltstående

persepsjon, ved at subjektet forstår seg selv i relasjon til situasjonen, livsverden og helheten man inngår i (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 94; Gadamer, 1989). Tilnærmingen vektlegger menneskets følelsesmessige egenskaper og kognitive evner, hvor fosterforeldres egne barn gjøres til en moralsk aktør.

Trygve Wyller og Hans-Günter Heimbrock presenterer i boken *Perceiving the Other: Case Studies and Theories of Respectful Action* (2010) ulike måter å bruke fenomenologisk tradisjon i etiske case studier. En tilnærming er å gjøre bruk av fenomenologi hovedsakelig som et fortolkende rammeverk for det empiriske materialet, mens den andre anvender fenomenologi som et reflekterende verktøy for å gjøre empirisk forskning (Wyller & Heimbrock, 2010, s. 24). Den første tilnærmingen omtales som *the social phenomenological approach*. Den kombinerer fenomenologi og etikk som noe som opptrer samtidig. Den fenomenologiske orienteringen gjennomsyrrer hele forskningsprosessen, der forskeren vektlegger en deltakende innstilling i det dynamiske møtet med den andre. Altså ikke et perspektiv man legger oppå situasjonen etterpå, ved fremstilling av empirien (Wyller & Heimbrock, 2010, s. 26-30). Jeg mener denne tilnærmingen korresponderer godt med en fortolkende fenomenologisk analyse, og tilføyer et nyttig perspektiv for mitt prosjekt. Tilnærmingen fokuserer på karakteristiske og utfordrende situasjoner i sosial praksis, med vekt på å peke ut det som har etisk relevans for utvikling av godt profesjonelt arbeid. Den kombinerer etisk refleksjon med den fenomenologiske analysen, og viser hvilke etiske verdier som berøres i den sosiale praksis (Wyller & Heimbrock, 2010, s. 29).

Fenomenologien omhandler vår bevissthet, opplevelse og erkjennelse av menneskets *livsverden*, som et sosialt og etisk anliggende (jf 5.4.1.1). Følgelig må det tas hensyn til menneskers kroppslige erfaringer og handlinger i en kulturell og historisk sammenheng. Med henvisning til Skjervheim argumenterer Kjell Kristoffersen for at menneskelige uttrykk må forstås ut i fra normer, regler, hensikter og meningssammenhenger som hendelsene inngår i (Skjervheim, 1974 i: Kristoffersen, 1998, s. 29). Å undersøke hvordan fosterhjemsinstituttet som normgivende system, også virker inn på fosterforeldres egne barns hverdagsliv og selvforståelse, er derfor sentralt i mitt prosjekt. Konteksten må inkluderes i helhetsbildet, der underliggende strukturer, mønstre og tendenser påvirker fenomenet jeg ønsker å studere.

Merleau-Ponty har bidratt til utvikling av en mer kontekstualisert fenomenologi, der vår kunnskap om verden er både fortolkende, situert og kroppslig (Merleau-Ponty, 1962; Smith et al., 2012, s. 18-19). Med henvisning til Husserl forstås all form for tenkning som intersubjektiv og interdependent. Hvis vi tilnærmer oss fenomener med en objektiviserende innstilling, hvor vi tilstreber en ren deskriptiv analyse eller eksplisitte formuleringer av levd erfaring, så glemmer vi *intersubjektiviteten*. Det fortolkende fenomenologiske utgangspunktet i et 'innenfra' perspektiv må ikke snevres inn eller misforstås som en ren deskriptiv analyse:

When there are groups whose voices are not 'heard', it can seem sufficient to simply 'collect' and 'represent' these voices. But this oversimplifies the task of qualitative psychology, and undermines the potential of IPA to properly explore, understand and communicate the experiences and viewpoints offered by its participants (Larkin et al., 2006, s. 103).

Det er denne typen analyse som først og fremst kjennetegner IPA, ved at man fortolker det empiriske materialet i lys av kontekst og teoretiske ressurser. For at studien skal kunne bidra med økt kunnskap, er det ikke tilstrekkelig med en oppsummering av fakta. Analysen må «gå ut over» det rent empirisk observerte. Avhandlingen har til hensikt å gå skrittet videre fra en ren deskriptiv fenomenologisk beskrivelse av informantenes livserfaringer, til å fortolke hva dette betyr for dem, og videre hvordan dette kan forstås i praksisfeltet gjennom profesjonsetikk. I mitt prosjekt betyr det at kunnskap om fosterforeldres egne barns personlige erfaringer legger grunnlaget for etiske refleksjoner om hva erfaringene kan bety, ved å lese empirien i et etisk lys. Det fortolkende hermeneutiske perspektivet bidrar til en dypere innsikt om fosterforeldres egne barns livssituasjon i en fosterhjems kontekst, og igjen hvordan denne kunnskapen kan forstås ut fra et profesjonsetisk blikk. Avhandlingen er en teoriinformert empirisk studie hvor jeg bygger videre på forkunnskap fra tidligere forskning, og i samspill med etiske teorier, som utgangspunkt for å reflektere over og identifisere profesjonsetiske utfordringer. Det forutsetter et aktivt samspill mellom empiri, for forståelse og teoretisk ressurser gjennom den hermeneutiske spiral.⁵⁴

⁵⁴ Utdypes nærmere i 3.2.2.

3.2.2 Kjennetegn ved en hermeneutisk tilnærming

Mens det fenomenologiske perspektivet søker å illustrere hvordan mennesker opplever fenomener i sin livsverden, er hermeneutikere opptatt av fortolkning av mening (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 33). Begrepet hermeneutikk er utledet av det greske verbet *hermenevein* som betyr «å tolke, fortolke, utlegge».⁵⁵

Hermeneutikk var lenge ensbetydende med fortolkning av tekster, og da særlig klassiske dokumenter innenfor jus, teologi og filologi. Friedrich Schleiermacher (1868-1834) utvidet hermeneutikken til å inkludere alle åndsprodukter og menneskelig dialog uttrykt i tekster (Schleiermacher, 1998), som i denne studiens sammenheng betyr transkripsjon av intervjuer. IPA vektlegger Schleiermachers holistiske syn på fortolkningsprosessen, der både den grammatiske og psykologisk tolkningen av teksten gis betydning (Smith et al., 2012, s. 22).

Grammatisk tolkning innebærer at jeg legger meg så tett og nøyaktig som mulig opp mot transkripsjonens innhold og mening. Psykologisk tolkning innebærer at jeg leser teksten i en videre mening, i lys av kontekst og informantenes individuelle særtrekk, og i lys av teoretiske ressurser. En slik systematisk fortolkning, der en legger et bredere perspektiv av mening på tekstens innhold, er et håndverk og en ferdighet, ikke en mekanisk oppskrift vi kan følge (Smith et al., 2012).

Hva IPA tar med seg fra Martin Heidegger (1889-1976) er en mer hermeneutisk orientert fenomenologi, en forståelse av at mennesker er kastet inn i en verden av objekter, relasjoner og språk, og situert ved alltid å være i relasjon til noe(n) (Heidegger, 1927/1962; Smith et al., 2012, s. 18), hvilket betyr at jeg umulig kan tolke materialet uten på forhånd å ha noen forutsetninger. Heidegger legger større vekt på kontekst og forforståelsens betydning i fortolkningsprosessen. IPA skiller seg fra mer deskriptive fenomenologiske retninger og andre kvalitative metoder⁵⁶ som tar sikte på å gå ut i felten med et åpent sinn for å studere og gripe essensen i fenomenene slik de fremstår i seg selv. Hermeneutikken klargjør fortolkningsens førsteplass – nemlig en anerkjennelse av at all forskning inkluderer og drives av interpretasjon, hvor den som tolker samhandler med den som blir tolket (Alvesson & Sköldbberg, 2009, s. 11,91). Hermeneutikk innebærer en tenkning der mangfold av tolkninger og forståelser støter sammen og gir inspirasjon til

⁵⁵ Alnes, Jan Harald. (2011, 15. desember). Hermeneutikk. I Store norske leksikon. Hentet 6. april 2015 fra <https://snl.no/hermeneutikk>.

⁵⁶ Til eksempel Grounded Theory (Glaser & Strauss, 1967) og andre fenomenologiske retninger (Giorgi, 1997).

fortolkning og innsikt. Husserls begrep om '*bracketing*' anvendes i IPA ut fra hans inspirasjon fra den matematiske betydningen 'å sette i parentes'. Det betyr å sette egne forutinntatte antagelser i parentes, og i størst mulig grad forsøke å gi plass til det nye, uventede og særegne ved fenomenene (Smith et al., 2012).

En hermeneutisk tilnærming vektlegger også betydningen av en sosio-kulturell kontekst i forskningen som forståelsesramme for menneskers handlinger, individuelle situasjoner og selv-forståelse (Della Porta & Keating, 2008, s. 27). For mitt prosjekt innebærer det å utforske hvordan fosterhjemsomsorgen som system virker inn på fosterforeldrenes egne barn. Hvis jeg bare legger vekt på subjektive opplevelser blir jeg lett strukturblind. I tillegg til subjektive erfaringer, vektlegger jeg også fortolkning av rammevilkår, profesjonsmorsale retningslinjer, kultur og tradisjoner som disse subjektene virker innenfor.

I analyseprosessen forsøker jeg å innta det James Spickard (2007) kaller et *non-hermeneutisk* perspektiv, hvor spørsmålet om «what is really going on», går ut over den subjektivt erfarte selvforståelsen. Forskeren kan ha større innsikt og kunnskap om situasjonen som går ut over det informantene selv besitter. Jeg utforsker hvorfor utfordrende situasjoner er blitt som de er blitt, ved å gå veien om profesjonsetiske refleksjoner. Dette krever et teoretisk rammeverk for fortolkning av fenomenene. Spickard argumenterer for at en klassisk hermeneutisk sannhetstest, hvor informanten konkluderer med at «du har fullt ut forstått meg», ikke vil være tilstrekkelig (Spickard, 2007). Ved å tolke empirien i lys av den hermeneutiske sirkel, helheten som erfaringene inngår i, forforståelsen og et videre teoretisk rammeverk, er det mulig for forskeren å forstå intervjupersonene bedre enn de forstår sin egen situasjon (Spickard, 2007, s. 130). Alvesson og Sköldberg argumenterer for at en slik prosess er en av hovedtesene i hermeneutikk (Alvesson & Sköldberg, 2009, s. 93).

Hermeneutikken vektlegger *intuisjon* som et indre blikk, og *forståelse* (Verstehen) som bidrar med noe nytt, ved å fokusere på underliggende mening og den komplekse helheten. Den hermeneutiske sirkel innebærer at meningen med de enkelte delene av et fenomen bare kan forstås hvis det relateres til helheten, og at helheten bare kan forstås gjennom delene. *Forståelse* ses på som grunnleggende trekk ved menneskets eksistens. Mennesket orienterer seg kontinuerlig i sine omgivelser, og det å tillegge mening og skape forståelse for hendelser er grunnleggende for evnen til å overleve (Alvesson & Sköldberg,

2009, s. 95). Forståelse og selvforståelse er heller ikke fritatt fra kontekst og forutinntatte oppfatninger, og dermed har vi en ny sirkel i den hermeneutiske prosessen, nemlig forholdet mellom forforståelsen og forståelsen.

Den hermeneutiske sirkel illustreres ved at helheten henger sammen med delene, og forståelsen henger sammen med forforståelsen. Den hermeneutiske sirkel fokuserer på prosess, og vi snakker da om den *hermeneutiske spiral*. Den hermeneutiske spiralen bærer preg av en vekselvirkning mellom teoretiske ressurser og det empiriske materialet, hvor begge elementer skaper fremgang ved å tolkes på nytt i lys av hverandre. Litteratur og forforståelse er en kilde til inspirasjon for å avdekke mønstre som igjen bidrar til økt innsikt. Gjennom forståelsesprosessen øker innsikten til noe annet for hver omgang. Den hermeneutiske prosess har som oppgave

å bringe noe fremmed, rart, merkelig, skjult, adskilt i tid og rom, eller fra en annen erfaringsbakgrunn, til noe kjent, familiært, nærværende, sammenhengende og forståelig (Kristoffersen, 1998, s. 33).

Fremgangsmåten er en frem-og-tilbake bevegelse mellom empiri og teori, der jeg som forsker går stadig dypere inn i det empiriske materialet ved hjelp av teoretiske perspektiver og forforståelse, og hvor fortolkningen igjen bidrar til å utdype og utvikle teorier.

3.3 Utvalgskriterier og rekruttering

Ut fra valget av en fortolkende fenomenologisk analyse gir det mening å ha et strategisk utvalg innenfor gitte rammer (Kvale & Brinkmann, 2009) med et relativt lavt antall informanter (Smith, 2004). Siden problemstillingen spør etter utfordringer er det hensiktsmessig at informantene har en viss alder og modenhet til å formidle og reflektere over egne tanker og erfaringer. Fra syv til tolvårsalder utvider barn sitt ordforråd og formidlingsevne, behersker strategier for å inngå i dialog med voksne, utvikler evnen til å resonnerer, reflektere og innta andres perspektiv, og har en bedre forståelse for omverdenen og hva de selv vet, og ikke vet (Gamst, 2017, s. 73). Informanter yngre enn 8 år ble derfor ikke inkludert i studien. Sentralt i de forskningsetiske vurderingene var hensyn til barns sårbarhet

og krav på beskyttelse i forskning,⁵⁷ sett opp mot barns rett til å delta i forskning og barns kompetanse og evne til å formidle synspunkter om forhold som angår deres eget liv (Backe-Hansen, 2009). Bruk av barn som informanter kan forsvares når vi er ute etter verdifull informasjon som bare barnet kan gi (Fossheim, Hølen, & Ingierd, 2013).

En avgrensning av øvre alder i utvalget gir mulighet for mer målrettet utforskning av barn og unges perspektiv. Voksne eldre enn 23 år er ofte etablert på egenhånd. Selv om deres erfaringer er relevante for å besvare problemstillingen, vil slike intervju i større grad bære preg av et retroperspektiv på fosterhjemserfaring. Jeg ønsket likevel ikke å avgrense utvalget til *kun* hjemmeboende barn, fordi jeg da risikerte at viktig materiale kan gå tapt. Unge voksne i alderen 18-23 år, som enten fortsatt bor hjemme, eller nylig har flyttet ut, kan ha verdifulle erfaringer knyttet til fosterhjems plasseringer. Denne aldersgruppen har med større sannsynlighet fortsatt hyppig kontakt og tett tilknytning til hjemmet. Videre har unge voksne større modenhet og evne til refleksjon rundt seg selv og sine nære relasjoner, noe som øker muligheten for rike skildringer i datamaterialet.

På bakgrunn av disse vurderingene gikk forespørselen til barn av fosterforeldre i alderen 8-23 år. Kriteriene for å delta var at familien må ha, eller ha hatt, ett eller flere fosterbarn boende i hjemmet over kortere eller lengre tid. På denne måten sikret jeg at barn fra familier som har avsluttet fosterhjemsoppdraget også ble gitt muligheten til å delta i forskningsprosjektet.

Utvalgskriterier innebærer rammen og begrensningene for mitt utvalg. Fordi fremgangsmåten innebærer tre samtaler med informantene, har jeg av pragmatiske hensyn til hva som er praktisk å gjennomføre valgt et miljø hvor jeg har tilgang til mest mulig informasjon innenfor et begrenset geografisk område (Hammersley & Atkinson, 1996). For å gjennomføre studien og komme i kontakt med aktuelle fosterfamilier var det nødvendig å innhente forskningstillatelse fra sentrale personer eller «portvoktere» i systemet (Eide, 2003; Ryen, 2002), i dette tilfellet barnevernleder. Jeg henvendte meg til tre ulike barnevernledere. Etter å ha mottatt informasjonsskriv og følgebrev på e-post, samt utfyllende informasjon gjennom telefonsamtale, valgte alle tre barneverntjenestene å delta i studien (Se

⁵⁷ NESH – Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*, punkt 14: Hensynet til beskyttelse av barn.

vedlegg 6). To av barneverntjenestene inviterte meg til et personalmøte, noe som sikret at saksbehandlerne fikk god informasjon om prosjektet og gjennomgang av framgangsmåten.⁵⁸ Den tredje fulgte ikke opp henvendelsen, og er derfor ikke med i prosjektet.

Barneverntjenestene som deltok i rekrutteringsprosessen er begge organisert gjennom interkommunalt samarbeid mellom flere kommuner. De består av større fagmiljø, hvor fosterhjemsomsorg er organisert i egne avdelinger med ansvar for et stort antall omsorgsplasseringer. Dette øker muligheten for variasjon i utvalget. Barneverntjenesten valgte ut aktuelle fosterfamilier som passet kriteriene for deltakelse. Informasjonsskriv ble distribuert enten ved besøk i fosterhjemmet, eller via brev til fosterforeldrene (se vedlegg 7).

For å ivareta forskningsetiske hensyn formidlet barneverntjenesten at informanter som ønsket å delta, selv måtte ta kontakt med forskeren. Denne fremgangsmåten ivaretar først og fremst kravet om frivillighet og unngår å legge utilbørlig press på respondenten (NESH, 2016).⁵⁹ Hensynet til konfidensialitet, der jeg hadde begrenset mulighet til å påvirke hvem som meldte seg som informanter, gjorde det vanskelig å plukke ut et formålstjenlig utvalg (*purposeful sampling*) (Patton, 2002). En viss risiko for at fosterforeldrenes egne barn ikke mottok brevet, og dermed ikke fikk et reelt valg om å delta, er tilstede. Jeg tok også hensyn til at foreldrene eventuelt kunne påvirke eller presse barn til å stille opp. Dette gjorde jeg ved å bruke god tid på introduksjonssamtalen, hvor jeg forsikret meg om at forskningsetiske hensyn ble ivaretatt.⁶⁰ De eldste informantene tok selv kontakt gjennom e-post og tekstmeldinger, mens de yngste informantene tok kontakt gjennom foreldrene. Alle som meldte seg deltar i prosjektet, og ingen trakk seg underveis.

⁵⁸ For å sikre anonymitet og frivillig deltakelse ble sosialarbeiderne gjort særlig oppmerksom på ikke å utsette informantene for press. Det ble også avklart at jeg som forsker ikke ville få vite hvem som mottok invitasjonen, og at barneverntjenesten ikke ville få informasjon om hvem som valgte å delta i studien. Sosialarbeiderne fikk rikelig anledning til å stille spørsmål ved studiens innhold. Min vurdering er at informasjonsmøtet skapte engasjement og motivasjon for å dele ut informasjonsskrivet til aktuelle fosterfamilier.

⁵⁹ *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*, punkt 8 om samtykke og informasjonsplikt.

⁶⁰ For en nærmere utdyping, se punkt 3.4.2 om introduksjonssamtalen.

3.3.1 Presentasjon av hovedinformantene

Utvalget består av ti barn av fosterforeldre i alderen 8-21 år, seks jenter og fire gutter. Informantene representerer tilsammen seks fosterfamilier, da noen av barna er søsken. Samtlige informanter har biologiske søsken i tillegg til fostersøsken. Antall søsken varierer fra ett til tre. I alle familiene bor mor og far sammen og fungerer som fosterforeldrepar. Ingen har innvandrerbakgrunn, men flere av fosterbarna er multikulturelle. Informantene har bred erfaring fra å vokse opp med fostersøsken. Antall fosterhjems plasseringer per familie varierer fra en til tre fosterbarn. Lengden på fosterhjems plassering varierer, både midlertidige plasseringer, oppvekstplasseringer og fosterhjemsbrudd. Tre av fosterbarna ble plassert som spebarn, noen hadde bodd i familien mellom fem og ti år, mens andre hadde bodd i hjemmet mellom seks måneder og to år mens datainnsamlingen pågikk.

Som nærmere beskrevet i 4.2.1 uttrykker både fosterforeldre og deres egne barn at de forsøker å tone ned begrepet *fosterbarn*. Når fosterbarnet er en naturlig og integrert del av familien, kan det oppleves kunstig å skulle fokusere særskilt på *fostersøsken* til forskjell fra vanlige søsken. Dette kan tenkes å ha hatt innvirkning på hvem som har meldt sin interesse for å delta i studien. Som en informant uttrykte det:

Men, jeg hadde jo ikke deltatt, eller tatt kontakt med deg med mindre jeg følte at jeg hadde noe å si. Og det hadde jeg ikke gjort hvis vi bare hadde Per og ikke Anna. Og hun flyttet jo inn et halvt år før var det vel. Så ja, jeg tenkte litt på det da. For sånn som Per da, jeg føler at han er min bror. Så da har det hele tiden vært det der at vi ikke vil ha noe fokus på at han er så mye annerledes enn oss andre.

Informanten tok kontakt fordi hun hadde en historie å fortelle og fordi hun følte at hun hadde noe hun ønsket å bidra med. Hun sier selv at hun ikke ville tatt kontakt dersom familien bare hadde hatt den første fosterhjems plasseringen, som hun oppfatter som sin bror. Slik sett kan en anta at noen barn og unge som oppfatter fostersøsken som en naturlig del av familien har latt være å melde seg til forskningsprosjektet.

I en annen familie ønsket alle barna å delta, nettopp fordi de hadde positive erfaringer med det å få en fosterbror. Ved første kontakt var familien usikker på om jeg ønsket å ha dem med i studien, siden «alt var greit». Familiemedlemmene

hadde snakket sammen, og kommet fram til at det sikkert også er viktig å få fram gode historier:

Ja, for det sa mamma når hun hadde meldt oss på. Så sa vi alle sammen at ja, men hva skal vi si? Vi har det jo greit og vi har det jo veldig fint. Så sa hun ja, men det er jo det forskeren trenger. Man trenger jo noen av det også, og ikke bare de som har en historie å fortelle.

I en studie med et begrenset antall respondenter står en alltid i fare for at noen elementer og nyanser ikke fanges opp. Flere har søsken som ikke kommer til orde i studien på bakgrunn av alderskriteriene. Informantene har også søsken som passer kriteriene, men som ikke ønsket å delta i studien. Av de som ikke ønsket å la seg intervju, var gutter og unge menn overrepresentert.

Utvalget representerer variasjon og spredning hva gjelder alder, kjønn og fosterhjemserfaring, og jeg vil mene at det gir et godt grunnlag for å utforske forskningsspørsmål 1) Hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken?

3.4 Det kvalitative forskningsintervjuet

For å innhente kunnskap om hvordan barn av fosterforeldre reflekterer over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken, er *det kvalitative forskningsintervjuet* valgt (Kvale & Brinkmann, 2009; Smith et al., 2012).

Formålet med intervjuet er å produsere kunnskap ved å fremskaffe så rike, detaljerte og tykke skildringer som mulig. Gjennom en spørrende og lyttende tilnærming til den andres perspektiv, forsøker forskeren å komme på innsiden og fange opp hvordan mennesker gir mening til og forstår sine liv (Yilmaz, 2013, s. 313). Ansikt-til-ansikt møter gjør det mulig å fange opp nyanser og kompleksitet.

For å få tilgang til barn og unges følelser, tanker, preferanser og erfaringer må jeg skape trygghet og utvikle en empatisk relasjon (Gamst, 2017). Gjennom kunnskap og erfaring fra praksisfeltet vet jeg at barn trenger tid, ofte mer tid enn voksne, til å opparbeide tillit, bearbeide egne tanker og formulere meninger. For å sikre at empirien blir tykk nok, og detaljert nok, har jeg valgt å bruke tid ved å gjennomføre tre samtaler med hver informant; en introduksjonssamtale, et kvalitativt forskningsintervju og en oppfølgingssamtale. Ved å trekke veksler på min profesjonelle kompetanse, og bli kjent med barna på forhånd, er tanken at

det kan øke mulighetene for en rikere empiri (Smith, 2004, s. 49). Både introduksjons- og oppfølgingssamtalen har en viktig funksjon med å ivareta intervjudeltakerne, selv om dette naturlig nok må veies opp mot hensynet til bruk av respondentenes tid (Alver & Øyen, 1997).

Før jeg beskriver de tre samtalene mer inngående, vil jeg først redegjøre for mine forberedelser ved utarbeiding av intervjuguide.

3.4.1 Intervjuguide

Planlegging av intervjuene innebar utarbeidelse av intervjuguide for tre faser. Grad av strukturering og formulerte spørsmål økte for hver intervjurunde. Til introduksjonssamtalen utarbeidet jeg et skjema som ble fylt ut i fellesskap med informanten.⁶¹ Skjemaet hadde til hensikt å sikre at jeg både fikk gitt og mottatt nødvendig informasjon, og svare på eventuelle spørsmål fra informantene.

Til forskningsintervjuet støttet jeg meg til IPAs anbefaling om en åpen intervjuguide, der det legges til rette for en bred tilnærming til forskningstemaet (Smith et al., 2012, s. 56-62). Avstikkere og uventede vendinger kan i noen tilfeller være de mest verdifulle data (Ryen, 2002). Jeg reflekterte over hvordan spørsmålene kunne gi dialogen åpenhet og fri flyt i samtalen, hvor intervjupersonenes egne refleksjoner får plass i intervjuet. Intervjuguiden hadde til hensikt å styre samtalen inn på visse tema og fenomener som berører problemstillingen: «The plan for IPA interviews is an attempt to come at the research question ‘sideways’» (Smith et al., 2012, s. 58). Med dette menes at forskningsspørsmålet berøres på en mer abstrakt og indirekte måte, og ikke gjennom direkte spørsmål om hva som er de profesjonsetiske utfordringene. Jeg utarbeidet spørsmål som var både åpne, omfattende og fokuserte, samtidig som jeg var innstilt på å endre innhold i intervjuguiden underveis.⁶²

Tilfeldigheter gjorde at de første intervjuene ble gjennomført med de eldste informantene. Dette gav nyttig erfaring tidlig i prosjektet. Intervjuguiden viste seg å være både for snever og for omfattende, i den forstand at den ikke dekket alle områder informantene selv var opptatt av, i tillegg til at det var urealistisk å komme igjennom alle spørsmålene. Videre i prosessen brukte jeg intervjuguiden

⁶¹ Se vedlegg 3 for mal til introduksjonssamtalen.

⁶² Se vedlegg 4 Intervjuguiden ble forhåndsgodkjent av NSD.

for å pensle inn på ideelle spørsmål og aktuelle temaer der den naturlige flyten i informantenes frie fortelling stoppet opp.

Etter at første intervjurunde av de ti informantene var gjennomført og transkribert, startet jeg første del av analysen.⁶³ Jeg oppsummerte hovedpunktene og fikk en oversikt over temaer som utmerket seg. Videre finleste jeg transkripsjonene på jakt etter nyanser, uklarheter og kompleksitet som jeg ønsket å få utdypet. Deretter utarbeidet jeg en ny individuell intervjuguide for hver og en av de ti informantene. Denne andre intervjuguiden var i større grad strukturert, med nøye formulerte spørsmål, og med utgangspunkt i informantenes egne formuleringer og erfaringer.⁶⁴ Ved å utforme mer presise spørsmål om hvem, hva, hvordan, hvor mye og på hvilken måte, ble informantene hjulpet i gang til å reflektere, beskrive og sette ord på fenomener 'enda en gang'. Formålet med spørsmålene til oppfølgingsamtalen var å åpne opp empirien hvor potensielle kategorier, egenskaper og dimensjoner ble utforsket, og dermed gi et rikere og mer nyansert materiale (Corbin & Strauss, 2015).

I tillegg formulerte jeg spørsmål for å pensle informantene inn på spesielle temaer som utpekte seg, med bakgrunn i hva de andre hadde lagt vekt på. Dermed kunne jeg sjekke ut om dette var noe vedkommende også hadde erfaring med, eller eventuelt tenkte annerledes om. Formuleringene var utformet med henblikk på den foreløpige kodingen, og i overensstemmelse med «progresjonsprinsippet», hvor en tar hensyn til den videre analyseprosessen (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 144). Utdragene nedenfor er hentet fra ulike intervjuguiden, og eksemplifiserer forberedelser til aktuelle temaer i oppfølgingsamtalen:

I andre samtaler kommer det fram at man vil være en god rollemodell, eller beskytte familiens ære. Hva tenker du om det?

I samtale med andre dukket ordet anerkjennelse opp. Gir dette mening for deg, og hvilke tanker får du? Opplever du å bli anerkjent, og i forhold til hva? Fra hvem? Er dette viktig for deg? Er anerkjennelse fra barnevernet viktig?

I alle intervjuene kommer dette med søskenforhold opp. Kunne du fortelle enda litt mer om dine følelser og tanker i forhold til [navn på fostersøsken]. Klarer du å reflektere litt rundt hva en søskenrelasjon betyr? Hva er det som er viktig i et

⁶³ For nærmere gjennomgang av analysen, se punkt 3.8.

⁶⁴ Intervjuguiden er individuelt utformet til hver og en. Innsyn i denne gjør at leseren kommer for tett på materialet med fare for å utlevere informanten, familien eller fostersøsken. Av forskningsetiske hensyn velger jeg å ikke legge ved intervjuguidene i sin helhet, selv ikke i anonymisert form.

søskenforhold? Vil du si at det er noen forskjeller mellom vanlige søsken og fostersøsken? Hvordan vil du beskrive forskjellen mellom disse to? Kunne du utdype dette enda mer? Du sa sist at det føles ikke likt, kan du si litt mer om det? Hva er det som er ulikt? Hva skulle vært annerledes for at du opplevde det som en god søskenrelasjon? Hva skal til for å føle at [navn på fostersøsken] er som ekte søsken?

Like viktig var det å sjekke ut hvorvidt mine fortolkninger stemte overens med informantenes egen forståelse av seg selv og sin situasjon. Fremgangsmåten er i tråd med en frem og tilbake bevegelse, den hermeneutiske sirkel, hvor intervjueren lytter, fortolker og finner mening, for dernest å forsikre seg om at en har forstått den andres perspektiv (Ruyter, 2003). Nedenfor er et direkte sitat fra oppfølgingssamtalen, der jeg sjekker ut med informanten om min intuisjon av følelsen *stolthet* er riktig:

For det jeg har notert meg er å få tak i de viktigste grunnene til at du sitter igjen med en sånn positiv opplevelse. Det synes jeg du har sagt mye fint om. Og det fikk jeg en sånn fornemmelse av sist, en sånn følelse av stolthet over å være fosterfamilie. Men jeg vet ikke om du kjenner deg igjen i det? Den følelsen, eller om det er mine ord?

Å gi informantene mulighet til å kommentere, korrigere og utdype kan være nyttig når målet er å identifisere og anvende meningskonstruksjoner som vedkjennes av de menneskene man forsker på (Lincoln & Guba, 1985; Patton, 2002; Ryan & Bernard, 2003). Slik bidro oppfølgingsspørsmålene både til å oppklare misforståelser, bekrefte fortolkninger og nyansere svarene. Erfaringen fra den første oppfølgingssamtalen jeg gjennomførte var at en slik individuell intervjuguide fungerte godt. Den tjente derfor som mal for de neste oppfølgingssamtalene, med individuelle tilpasninger og formulering av spesifikke spørsmål. Mens jeg i forskningsintervjuet opptrådte mer i bakgrunnen, var jeg i oppfølgingssamtalen mer aktiv for å løfte fram forutbestemte tema (Neumann & Neumann, 2012). Oppfølgingssamtalen tok form av en mer fokusert samtale, hvor jeg gikk tettere på fenomenene og betydningen av erfaringene som fremkom i det første intervjuet.

3.4.2 Introduksjonssamtalen

Introduksjonssamtalen hadde til hensikt å klargjøre informasjon om studien, forventninger til prosjektet, og utforske grad av frivillighet og samtykke. Kravet om informert samtykke påkaller særlig aktsomhet når barn og unge deltar i

forskning.⁶⁵ Barn trenger tilrettelagt informasjon og tid til å bearbeide opplysningene. Informert samtykke innebærer også å vurdere hvor mye informasjon om forskningsprosessen som bør gis, og når, slik at barna forstår hva som skal skje. Opplysningene må gi tilstrekkelig grunnlag til å si ja eller nei (Alver & Øyen, 1997). Samtidig må de ikke overleses med informasjon og detaljer som kan virke avskrekkende fra å delta, eller forsterke forskereffekten (Repstad, 2007, s. 45).

Innledningsvis fikk informantene opplysninger om studien og på hvilken måte informasjonen tenkes brukt i publikasjoner. Samtidig fikk jeg god anledning til å informere om taushetsplikt og anonymitet, og hvordan jeg tenkte å ivareta barnet/ungdommen om jeg skulle få tilgang til alvorlig informasjon som kan være til skade for dem. De fikk også vite noe om min bakgrunn, at jeg har erfaring fra å jobbe i barnevernet, at jeg er mor til egne barn, og at jeg selv har vokst opp med fostersøsken. Introduksjonssamtalen gav informantene anledning til å bli kjent med meg. Den hadde til hensikt å gi informantene et godt grunnlag til å vurdere om de ville delta i studien, eller ikke. Slik bidro den til å ivareta barn og unges særlige krav til forskningsetiske hensyn (Ruyter, 2003; Øverlien, 2013).

I denne første samtalen, som varte i underkant av en time, var jeg interessert i informantenes motivasjon for deltakelse, og hvorvidt de syntes studien var relevant. Samtlige uttrykte at det virket spennende å delta i et forskningsprosjekt, og at de derfor hadde lyst til å være med. For å utforske eventuell skepsis og motstand hos deltakerne, samt skape trygghet og åpenhet rundt forskningen, tilbød jeg foreldrene å være tilstede under introduksjonssamtalen. Kun to familier takket ja til dette. Bortsett fra de tre eldste informantene, som foretrakk å møte meg på egenhånd, ble alle samtalene gjennomført i fosterhjemmene. Dermed fikk foreldrene likevel mulighet til å treffe meg, stille spørsmål knyttet til selve forskningsprosjektet, samt dele egne tanker og refleksjoner. Særlig mødre hadde oppfordret barna til å delta, fordi de mente det kan være *«bra for dem å snakke om disse tingene»*. Samtalene med foreldre gav også nyttige innspill til aktuelle problemstillinger og perspektiver.

Å følge det strukturerte skjemaet sikret at jeg fikk innhentet nødvendig informasjon om personalia, hvor mange fosterbarn som hadde bodd i familien,

⁶⁵ *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*, punkt 8: Samtykke og informasjonsplikt og punkt 14: Hensynet til beskyttelse av barn.

antall og alder på søsken og fostersøsken, samt alder ved første plassering. Vi kom også inn på temaer som skolegang, venner og fritidsinteresser. Dette innebar at jeg ble kjent med informantene og familien, hvem som bodde i husstanden, og kort historikk over fosterhjems plasseringer. Informasjonen forberedte meg som forsker, og gav et oversiktsbilde over aktuelle temaer uten å gå for tett på.

På forhånd var jeg oppmerksom på at fosterfamilier generelt pålegges taushetsplikt om private forhold knyttet til fosterbarnet.⁶⁶ Taushetsplikten ble et viktig tema fordi informantene var usikre på hva de hadde lov å si til meg. Det var informantene selv som brakte dette på bane ved å spørre om hvilke regler som gjaldt:

Jeg spurte mamma før du kom da, om jeg måtte tenke på noe i forhold til deg, men hun visste jo ikke helt.

Jeg la derfor særlig vekt på å forklare mitt ansvar som forsker om å ivareta deltakerne, og krav til anonymitet i studien. Hensynet til tredjepart er spesielt viktig da undersøkelsen foregår i et relativt gjennomskiktig miljø (NESH, 2016). Å kunne snakke fritt uten å ta hensyn til verken foreldre eller fostersøsken, var nødvendig å få avklart. Videre demonstrerte jeg bruken av opptakeren,⁶⁷ og svarte på praktiske spørsmål om forskningsprosessen. Introduksjonssamtalen ble ikke tatt opp på lyd, men jeg skrev feltnotater fra all kontakt med informanter og fosterforeldre. Min vurdering er at introduksjonssamtalen la et viktig grunnlag for å ivareta de forskningsetiske forsvarslinjene, ved at deltakerne kunne føle seg trygge i et godt forskningsklima (Ruyter, 2003).

3.4.3 Forskningsintervjuet

Det påfølgende intervjuet ble gjennomført kort tid etter introduksjonssamtalen. Intervjuene ble tatt opp på lyd og transkribert fortløpende. Tre av informantene valgte å gjennomføre intervjuet på mitt kontor, mens ett intervju ble gjennomført på informantens studiested. Resten av intervjuene ble gjennomført i hjemmet, uten at foreldrene var til stede, bortsett fra den yngste informanten på åtte år. Da vedkommende ikke ønsket at mor skulle forlate rommet, valgte jeg å

⁶⁶ Jf 1.6.2 taushetsplikten, 2.6.2 emosjonelt ansvar og 4.7 taushetsplikten – hvem kan jeg snakke med?

⁶⁷ Ved denne første kontakten fikk barna prøve ut opptakeren, og lytte til sin egen stemme. Øvelsen bidro både til å ufarliggjøre og stille nysgjerrigheten rundt bruk av opptaker. Den positive effekten av dette var at informantene var fortrolig med opptakeren under de to neste samtalene, slik at den ikke tiltrakk seg unødvendig oppmerksomhet.

gjennomføre intervjuet med mor tilsted som observatør. Til tross for at intervjuet skilte seg noe ut fra de øvrige, valgte jeg å inkludere transkripsjonen i prosjektet, fordi det inneholdt verdifullt materiale. Tidsrammen på intervjuene varierte ut fra informantenes alder og modenhet, hvor mye de 'hadde på hjertet', og hvor lenge de selv viste tegn til å ville fortsette samtalen. Intervju med de eldste informantene fra 15-21 år varte opp til 1,5 time. I aldersgruppen 11-12 år varte samtalen opp til 1 time, mens intervjuet med den yngste informanten ble avsluttet etter 20 minutter.

Siden grunnlaget var lagt ved forrige møte, kom vi raskt i gang med en god samtale. Informantene syntes å ha en tydelig agenda om hva de anså viktig og relevant å prate om. Slik tok samtalen ulike vendinger i starten, før jeg sørget for at spørsmålene dreide inn på aktuelle temaer jeg ønsket å utforske. Særlig de eldste informantene fremstod som reflekterte og forberedt på hva de synes var viktig å fremheve. Enkelte samtaletema var av personlig karakter og bar preg av sensitive og tabubelagte følelser, noe som var sårbart og vanskelig å snakke om. Noen av de eldste ble følelsesmessig berørt og gråt under intervjuet. Jeg bestrebet meg på å tilrettelegge for trygge rammer, å gi dem følelse av kontroll i intervjusituasjonen, og å være oppmerksom på forskningsetiske hensyn om sårbarhet i forhold til private anliggender og familieliv (NESH, 2016).

Intervjuene tyder på at fosterforeldres egne barn har trening i å snakke om fostersøsken, men mindre erfaring i å fortelle om sine *egne* erfaringer knyttet til dette. Deltakelse i forskningsprosjektet ble en anledning til å dele tanker og følelser som de ellers har begrensede muligheter til, og mindre erfaring i å snakke med andre om:

Ja, og så er det jo ikke noe jeg har snakket så veldig mye om, så da er det vanskelig å trekke det fram liksom.

Informantene måtte hjelpes i gang ved at jeg formulerte spørsmål slik at deres egne opplevelser, meninger og følelser kom i fokus. Dette er i tråd med anbefalinger om å ta en tydeligere rolle i å guide barn og unge gjennom et IPA intervju (Smith, 2004, s. 49). Sitatet nedenfor er hentet ut fra en oppfølgingssamtale. Informanten forteller at hun gjennom forskningsintervjuet ble hjulpet til å reflektere over seg selv og sine egne opplevelser i mye større grad, ikke bare snakke om fosterbarnet:

Ja, men du hadde mye spørsmål som gjorde at jeg kanskje tenkte litt mer hvordan var det egentlig? Hvordan, hvordan hadde jeg det, ikke sant (...) Hva var mine følelser i det?

Informanten var uvant med at oppmerksomheten ble rettet mot henne, og ikke fosterbrorens historie. Ved stadig å vinkle spørsmålene inn på typen «hvordan opplevde du dette», «hva tenker du selv om det», «hva følte du i den situasjonen», «hvordan var det for deg», fikk informantene mulighet til å sette ord på egne opplevelser og følelser som glede, mestring, stolthet, skuffelse, sinne og bekymring knyttet til det å ha fostersøsken.

3.4.4 Oppfølgingssamtalen

Oppfølgingssamtalen hadde til hensikt å gi rom for utfyllende spørsmål rundt spesifikke tema som utpekte seg i forskningsintervjuet, og forsikre meg om at mine fortolkninger stemte overens med informantenes egen forståelse. Men også å ivareta særlige forskningsetiske hensyn knyttet til barn og unge som informanter.

Datainnsamlingen pågikk over et år i tidsperioden 2015-2016. Tidsrammen mellom intervju og oppfølgingssamtale varierte for den enkelte informant. Av individuelle hensyn prioriterte jeg å møte de eldste informantene først, fordi sommerferien nærmet seg og noen planla flytting og oppstart av studier i høstsemesteret. Tidspunktet mellom andre og tredje samtale ble derfor kortest for de eldste informantene, og noe lengre for de yngste informantene. Tid oppleves ulikt ut fra alder, og det lange tidsintervallet førte til at de yngste hadde vanskelig for å huske hva de hadde sagt ved forrige intervju. Jeg vurderer dette som en styrke i studien, fordi informantene svarte på spørsmål og fortalte om hendelser en gang til, uten å bare gjenta seg selv fra forrige samtale. Det som fremstod som viktigst for barna ble gjentatt, ofte med tilnærmet like formuleringer eller med nyanser. Gjentakelser og bekreftelser styrker studiens reliabilitet, fordi det har med forskningsresultatene konsistens og troverdighet å gjøre (Kvale & Brinkmann, 2009). Forskningsdesignet er ikke utarbeidet som en komparativ studie, der hensikten er å sammenligne målinger på to tidspunkt. Varierende tidsintervall mellom intervjutidspunktene bidrar i denne studien heller til å få fram endringer, nyanser og hva som eventuelt kan føre til at ting bedrer seg, eller forverrer seg over tid.

En annen fordel var at de yngste deltakerne var nesten et år eldre ved oppfølgingssamtalen, og dermed mer modne og informative. En forklaring kan være at de slappet mer av, fordi de nå møtte meg for tredje gang og var kjent med både forskeren og intervjusituasjonen.

Oppfølgingssamtalene startet likt med en innledende runde hvor informantene fikk se transkripsjonen og lytte litt på opptaket. Mens de yngste syntes det var gøy å bli intervjuet, syntes de eldste det var interessant å få lov til å bidra til forskning, i tillegg til at det var spennende å lære om selve forskningsprosessen. Ulike informanter uttaler:

Så jeg ser jo nå at du går jo virkelig inn i hver enkelt samtale, og sitter og skriver ned alt i tillegg.

Men det er en sånn ting når du forteller hva dette skal brukes til, så hvis jeg gjennom dette bare kan bidra bitte litt, så synes jeg det er veldig fint å få være med på.

Og så synes jeg også bare det å høre hvordan du arbeider og de personene som du intervjuer i alder, og at det både er foreldre og barn. At det er veldig interessant å høre om. Ja, så det har vært veldig greit.

Carolina Øverlien viser til en rekke studier der barn opplever det som nyttig og positivt å delta i forskning, også om sensitive og vanskelige tema, når de opplever å bli lyttet til og tatt på alvor (Øverlien, 2013, s. 13-14). Mine informanter ønsket å dele sin fortelling, slik at andre kan få vite mer om «*hvordan det er*», for igjen å kunne hjelpe andre i samme situasjon. I oppfølgingssamtalen ble det satt ord på betydningen av at andre anerkjenner deres livshistorie som like verdifull og interessant som fostersøysken:

Jeg synes vinklingen i intervjuene er veldig fine, for at alle har en historie. For som fostersøster så har jeg av og til følt på det at det ikke er noe spesielt med meg og min historie. For sånn som både Per og Anna har jo på en måte alltid vært igjennom så veldig mye vondt. Og det har ikke jeg. Og det er jeg jo veldig glad for at ikke jeg har. Men at alle kommer hjem og skal snakke med dem, og ha veldig fokus på de store og de vanskelige tingene som de har opplevd. Mens jeg føler jo også jeg får noen ekstra ting å slite med som ingen ser eller anerkjenner eller noe som helst. Så bare det at noen av og til viser litt interesse for min historie og hva jeg har å fortelle, det har føltes veldig godt altså.

En samtale i etterkant gav også anledning til å fange opp hvordan barn og unge opplevde selve intervjusituasjonen. Jeg la vekt på å avklare om informantene hadde følt seg presset, eller gruet seg til intervjuet. Videre avklarte jeg om det var temaer de hadde tenkt på siden forrige møte, om de hadde sagt noe de angret på,

eller annet de ønsket jeg skulle ta spesielt hensyn til. Sitater fra fire informanter eksemplifiserer hvordan de delte sine erfaringer, og gjennom spørsmålene også ble satt på sporet av nye refleksjoner:

Det var egentlig veldig spennende å være med på, fordi det kom fram så mange ting som jeg ikke hadde tenkt så mye på før. Og kanskje også noen ting som jeg hadde tenkt på mye før, og så hadde jeg glemt det vekk. Så jeg har også fått snakket litt med mamma etterpå om det vi snakket om.

Ja, jeg var kanskje ikke så forberedt på at jeg skulle begynne å grine og sånn. Men jeg er en veldig følelsesperson (...) Men mest så syntes jeg det var interessant selv, fordi spørsmålene som du stilte fikk opp på en måte, sånn som jeg sa, at jeg tenkte på ting som jeg ikke visste om eller hadde glemt.

Sånn som jeg opplevde det, så stilte du veldig åpne spørsmål, og jeg følte selv at jeg kunne på en måte legge det der jeg ville egentlig. Ja, så jeg opplevde ikke noe push.

For meg er det ikke så veldig vanskelig å snakke om det ikke sant. Det er ikke noen veldig dramatiske ting som jeg har opplevd, og det koster meg ikke veldig mye å snakke om det på en måte. Så det at jeg synes det var veldig greit. Og hvis det hjelper deg i din studie, så er det veldig bra.

Allerede i den første oppfølgingssamtalen forstod jeg betydningen av å dele mine refleksjoner rundt oppfølgingsspørsmålene med informanten. Underveis i samtalen fornemmet jeg en form for frustrasjon når informanten ble bedt om å utdype et tema *enda mer*, eller fortelle med *flere ord*. Jeg stoppet derfor opp og trakk en parallell til et forskningsintervju jeg selv hadde deltatt i, hvor jeg følte meg presset av en intervjuer som aldri syntes å bli fornøyd med mine svar:

Du forklarer deg godt. Ja. Så derfor så er det, et sånt forskningsintervju blir jo heller ikke det samme som en naturlig samtale hvor en setter seg på en kafe og samtalen bare flyter, ikke sant. Det blir litt mer sånn regissert. Ikke sant, så det kan være litt ubehagelig.

Informanten trakk et lettelsens sukk og svarte: «*Ja, for jeg tenker litt sånn noen ganger, ohoi, er det flere måter å si det på liksom?*» Av denne sekvensen lærte jeg at særlig barn og unge trenger støtte på at de gjør en god jobb, bekreftelse på at svarene deres er betydningsfulle, at det ikke finnes riktige svar og at det også er lov å si «pass, det kan jeg ikke svare på». I de videre oppfølgingssamtalene la jeg inn dette som en mal der jeg forberedte informantene på at «utspørringen» ikke var et tegn på at jeg var misfornøyd med svarene. Informantene lyste ofte opp når jeg takket og roste deres evne til å beskrive, forklare og sette ord på ting. Dette kan også forstås som en metakontrakt, der den voksne klargjør rammene i samtalsituasjonen, slik at man oppnår en felles forståelse av formålet med

samtalen og de spørsmål som stilles (Gamst, 2017, s. 180). Ved å fjerne ubehag og sikre trygghet for barn og unge, øker mulighetene for rike skildringer i det empiriske materialet.

Min forståelse var at informantene var engasjerte og interessert i å gi så riktig og nyansert informasjon som mulig. En av ungdommene hadde skrevet ned tanker hun hadde gjort seg etter forskningsintervjuet, som en forberedelse til oppfølgingssamtalen. Slik sett hadde oppfølgingssamtalen en viktig verdi i seg selv, ved å fange opp refleksjoner i etterkant:

Ja, det tenkte jeg også litt på, i sånn naturfag-greier så er vi så veldig opptatt av feilkilder i fysikken. Men da var det i hvert fall det, jeg vet ikke, jeg følte det ble vel negativt for min del, fra min side sist da. For jeg ser jo absolutt at det er mye positivt også med å være fosterfamilie.

I kvalitativ forskning gir det ingen mening i å snakke om man måler nøyaktig eller ei, siden den sosiale virkeligheten er i konstant bevegelse. Målet er i stedet å minimalisere mulighetene for feilkilder (Marshall & Rossman, 2011). Mens informanten i første intervjurunde 'lettet sitt hjerte', ble oppfølgingssamtalen en anledning til å utdype med andre historier, nyansere bildet, og sette ord på mer varierte og positivt ladede erfaringer. Sitatet fra en annen informant viser empiriens ambivalens:

Kan jeg bare si noe før du begynner på det neste, jeg må bare si det før jeg glemmer det. For jeg føler mange av spørsmålene går på en måte på utfordringer i forhold til meg, eller hva som har vært vanskelig og sånn. Men bare for å få sagt det så er det kjempeslett å være fostersøster. Og jeg er veldig, veldig takknemlig for det og glad for at mamma og pappa tok fosterbarn.

Til tross for at denne informanten tok til tårene under intervjuet, var det svært viktig for henne også å formidle en annen side under oppfølgingssamtalen.

Ungdommene var opptatt av å gi et riktig bilde av familien, og hadde særlig behov for å rette opp der de opplevde at de hadde gitt en negativ fremstilling. En informant gav uttrykk for ubehaget av å sitte igjen med følelsen av å ha satt foreldrene i et ufortjent dårlig lys:

Nei, men jeg tenkte litt på det om jeg, jeg husker ikke helt hva jeg sa om mamma og pappa. Men jeg følte at jeg gav dem litt mer på en måte skyld, enn jeg føler at de skal ha. For jeg syns jo, jeg ser de også sliter med mange ting og til tider angrer på de valgene de har tatt.

Gjennom hele forskningsprosessen er det viktig å vurdere hvilke konsekvenser studien kan få for intervjupersonene (Kvale & Brinkmann, 2009; Ryen, 2002).

Oppfølgingssamtalen hadde en viktig funksjon i å fange opp eventuelle ettervirkninger, etterspill eller forskningseffekt (Repstad, 2007). Da jeg ringte en familie for å avtale oppfølgingssamtale, benyttet fostermor anledningen til å fortelle at datteren fikk reaksjoner etter intervjuet, og at de hadde hatt flere samtaler med henne. Informanten fortalte selv at forskningsintervjuet hjalp henne å sette ord på vanskelige følelser, noe som var tøffere enn hun hadde trodd. I ettertid snakket hun jevnligere med begge foreldrene. Dette hadde ført til at noe endret seg. Ved oppfølgingssamtalen hadde fosterbarnet bodd over et år i familien. Informanten nyanserte det negative bildet, og formidlet at noe hadde gått seg til eller følte lettere å forholde seg til nå.

Et viktig hensyn var å trygge de unge på at familiens verdighet blir ivaretatt.⁶⁸ Studien har ikke til hensikt å fremheve hvert enkelt individs historie, eller stille de ulike informantene opp mot hverandre. Ei heller å sette fosterfamilien eller fosterbarnet i forlegenhet. Selv om informantene snakket åpenhertig om familieforhold, analyserer jeg ikke feil eller mangler i foreldres vurderinger eller handlinger, slik barna deres forstår det. Studien har et profesjonsetisk perspektiv der profesjonens moralske ansvar for den berørte tredjepart er det sentrale. For å få fram dette var det nødvendig å skape et rom for samtalen, der såre følelser, tabuer, dilemmaer og utfordringer kunne få plass. I spenningsfeltet mellom vitenskapelige krav til intervjuet, og det etiske ansvaret for informantens ve og vel, er utfordringen å komme tett på informanten og fange dybden i de fenomener man ønsker å studere (Fog, 2004). For noen av informantene innebar dialogen både en emosjonell belastning og en lettelse over at noen lånte øre til deres fortvilte situasjon:

Forsker: For det jeg hadde lyst til å spørre deg om også, det var jo at jeg så at du ble veldig følelsesmessig berørt sist. Og hvordan du opplevde det, om du syns du ble presset litt langt til å snakke om ting som du kanskje ikke ville, eller hvordan du hadde det der du satt?

Informant: Jeg synes egentlig jeg fikk sagt veldig mye, og det følte egentlig ganske godt å få sagt det. Og da var det, det var sagt. Og da kunne jeg få sette ord på det og bli litt ferdig med det. Sånn etterpå husker jeg faktisk at jeg var helt utslitt og veldig tom. Men det var også en veldig god følelse. For da var jeg liksom ferdig med en del av det.

⁶⁸ Jf *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*, Punkt 15 om hensynet til privatliv og familieliv (NESH, 2016).

Forsker: Ja, det vil jeg tro. For det krever ganske mye energi å gå inn i det.

Informant: Jeg var helt tom etterpå. Sånn omtrent samme følelse som når jeg er ferdig med en eksamen. Og at alt er ferdig. Man har liksom ikke så mye mer å fokusere på akkurat der og da.

En annen ungdom uttrykte at det følte som rene «psykologtimen» fordi hun fikk snakket om ting som hun ikke opplevde at så mange andre kunne forstå. Både taushetsplikten og venners manglende evne til å kunne leve seg inn i hennes hverdag, begrenset muligheten til å få snakket ut om viktige hendelser i eget liv. For å unngå å krenke informantens intime grenser, tilstrebet jeg en moralsk handlemåte hvor jeg kom tilstrekkelig nært uten å bryte de etiske retningslinjene (Kvale & Brinkmann, 2009). Det innebærer å forstå informantens kontekst og livsverden, nemlig de konkrete kreftene og sårbarheten som kan oppstå i spesielle situasjoner, hvor fenomenologiens begreper om interconnectedness og interdependens tas i betraktning (Wyller & Heimbrock, 2010).

3.5 Deltakende observasjon

For å få et bredere grunnlag for kunnskapen slik at også fosterforeldres perspektiv kom med, søkte jeg om å delta som observatør på et kurs for fosterforeldre. Gjennom personlige kontakter i barneverntjenesten, kjente jeg til pilotprosjektet «Traumebasert Omsorg – et opplæringsprogram for fosterforeldre».⁶⁹ Innpass her ville gi meg mulighet for å komme i kontakt med et større antall informanter over tid. Observasjoner hadde potensial til å gi meg innsikt i fosterforeldres spontane fortellinger fra hverdagslivet, og synergieffekten av diskusjoner fosterforeldrene imellom. Jeg vurderte også traumeperspektivet som relevant for min problemstilling. Fosterforeldre som tar imot barn som har vært utsatt for alvorlig omsorgssvikt og komplekse traumer (Bath, 2008), vil antakelig også oppleve utfordringer knyttet til egne barn, et perspektiv jeg var interessert i å fange opp. Kursrekken har et fastsatt program med åtte samlinger innenfor en gitt tidsramme. Dette er en fordel da observasjon egner seg som metode når det knytter seg til et mer avgrenset og overkommelig område (Repstad, 2007, s. 36). Feltarbeid åpner dessuten opp for fleksibilitet og improvisasjon som er viktig i kvalitativ metode.

⁶⁹ For en nærmere beskrivelse av TBO, se punkt 1.5.1.

Jeg valgte en åpen og deltakende observasjon, «participant-as-observer» (Bryman, 2016), der både kursholderne og kursdeltakerne ble informert om at jeg forsker på hvordan det er å vokse opp med fostersøsken. Min agenda var å utforske fosterforeldres refleksjoner omkring sine egne barns erfaringer med fosterhjemsomsorg, og hvordan dette kommer til uttrykk i praksis. Å ikke opplyse aktørene om dette, ville innebære skjult observasjon, hvilket igjen krever en særlig faglig og forskningsetisk begrunnelse. For å sikre informantenes egen spontane fremstilling, valgte jeg å nedtone informasjon om studiens formål og problemstilling, og være tilbakeholden med at jeg leter etter profesjonsetiske utfordringer. Dette er for at deltakernes refleksjoner og vurderinger ikke skal preges av å svare til mine forventninger og lede mot spesifikke svar.

Siden sosiale relasjoner er en viktig del av problemstillingen, ønsket jeg å skaffe meg kunnskap om den sosiale konteksten til de menneskene jeg undersøker. Nærhet til feltet, og innsikt i sosiale prosesser og samspill i fosterfamilien, vil også kunne balansere forforståelsen, slik at jeg ikke lener meg for mye på egne erfaringer eller tidligere oppfatninger. Det å slå seg ned i en fosterfamilie, med notatblokk og opptaker, vil ikke la seg gjennomføre av hensynet til privatlivets fred. Sensitivitet og taushetsplikt i forhold til fosterbarnets sårbarhet og historikk, ville ikke kunne ivaretas. Dessuten ville forskningseffekten antakelig bli for stor, ved at min tilstedeværelse i familien påvirker aktørenes samspill og sosiale interaksjon. På bakgrunn av slike vurderinger valgte jeg isteden å invitere fosterforeldre til gruppeintervju.⁷⁰

Forskningsdesignet er utformet slik at fosterforeldre som deltok på kurset ikke mottok informasjonsbrev med invitasjon om barns deltakelse i studien. Det er ingen familier i prosjektet hvor både foreldre og barn er informanter. Barneverntjenesten sendte på forhånd ut informasjonsskriv og samtykkeskjema til kursdeltakerne.⁷¹ På første samling presenterte jeg meg selv og hva forskningsprosjektet innebærer for deltakerne.

⁷⁰ For redegjørelse av gruppeintervjuet, se punkt 3.6.

⁷¹ Det var et fåtall av kursdeltakerne som på forhånd returnerte samtykket i den vedlagte svarkonvolutt. For å sikre informert samtykke, avtalte vi at jeg skulle holde meg i bakgrunnen den første kurskvelden, inntil dette var på plass. Min kontaktperson gikk igjennom informasjonsskrivet med hver enkelt. Avtalen var at dersom noen ønsket å reservere seg, ville jeg trekke meg tilbake og muligheten til deltakende observasjon falle bort. Samtlige kursdeltakere samtykket.

3.5.1 Å forske blant sine egne

Knut Tønsberg (2009) skisserer tre etiske dilemmaer man kan støte på i forskning blant sine egne: 1) forskerens ulike roller og forforståelse, 2) forskningens kritiske funksjon versus hensynet til tredjepart, 3) frykten for å invadere informantenes private sfære. Dilemmaene er aktuelle også i mitt prosjekt.⁷² Å forske på et kjent miljø innebærer både fordeler og ulemper som krever ekstra årvåkenhet og kritisk refleksjon. For å sikre studiens transparens gir jeg her en drøfting av metodologiske og forskningsetiske utfordringer jeg støtte på, i møte med praksisfeltet. Jeg har ikke vært ansatt i den aktuelle barneverntjenesten jeg ønsket å samarbeide med, men har tidligere vært kollega med enkelte medarbeidere. Selv om arbeidsforholdet går flere år tilbake i tid, har jeg bekjente i praksisen jeg ønsker å forske innenfor. Jeg vurderte at dette var forhold som kunne imøtekommes gjennom kritisk refleksjon. Studien har ikke som mål å gå den enkelte barnevernsarbeider etter i sømmene, ei heller å analysere faglige vurderinger som er gjort i enkeltsaker. Min agenda er å fange opp generelle holdninger, synspunkter, erfaringer og meningsytringer hos fosterforeldre.

En større utfordring var at jeg hadde en personlig relasjon til gruppeleder for omsorgsgruppen med ansvar for fosterhjemsplasseringer. Dette var et forskningsetisk tema jeg var nødt til å ta stilling til. Dersom man føler det ubehagelig å kritisere venner, eller har et personlig forhold til noen i det miljøet man utforsker, kan det være krevende å opprettholde den nødvendige distanse og upartiskheten (Repstad, 2007, s. 39). Gjennom selvrefleksjon og veiledning drøftet jeg hvorvidt jeg ville være i stand til å innta et nødvendig kritisk blikk og evne til undring.⁷³ Siden opplæringsprogrammet var et pilotprosjekt, var det ikke mulig for meg å gjennomføre tilsvarende observasjoner i en annen barneverntjeneste. Jeg stod overfor valget om å la det være, eller forsøke å imøtekomme de forskningsetiske kravene.

⁷² Dette utdypes nærmere om forskerrollen punkt 3.7 og fremstilling av forskningsmaterialet punkt 3.9.

⁷³ Hvorvidt kjennskapet ville utgjøre en utfordring ble naturligvis drøftet privat. Utfallet av forskningen ville ikke få noen personlige konsekvenser for verken meg selv, vedkommende eller andre aktører i feltet. Selv om vi ikke anså at kjennskapet ville ha noen innvirkning på forskningsprosessen, tok jeg høyde for at kollegaene muligens ville oppfatte det annerledes. Dette ble derfor avklart med barnevernleder i en tidlig fase. Problemstillingen ble også grundig drøftet med veiledere.

Pål Repstad argumenterer for at innvendingene ikke må bli et absolutt argument mot å sette i gang, men snarere refleksjoner man er nødt til å ta stilling til underveis (Repstad, 2007, s. 39). Å gjennomføre datainnsamling i et miljø jeg har inngående kjennskap til bød også på fordeler, fordi kjennskap åpnet dører og gjorde det lettere for meg å få innpass i miljøet. Det kan være fordeler med å trekke veksler på et eksisterende engasjement, og starte der man allerede har tilgang, tillit og en etablert rolle (Lofland & Lofland, 2006). Slik sett skal en være varsom med å sette til side de fordelene det også kan gi å forske på hjemmebane.

For å avklare min rolle, og få praksisfeltets synspunkter på min tilstedeværelse som forsker, ba jeg i en tidlig fase om et møte med barnevernleder og enhetsleder i kommunen. Møtet ble gjennomført som et aller første ledd i prosessen. Fremgangsmåten er i tråd med anbefalinger om at kontaktpersoner i miljøet kan lede an til ledelsen, som gir en formell adgang til forskning i feltet (Redalen, Ellingsen, Studsrød, & Willumsen, 2013). Møtet hadde til hensikt å informere om mitt forskningsprosjekt, samt sjekke ut hvorvidt deltakelse på kurset var mulig.⁷⁴ Etter å ha fått den første godkjennelsen fra personalgruppen, startet en mer detaljert planlegging av gjennomføring. Jeg utarbeidet informasjonsskriv til barneverntjenesten og kursdeltakerne, og søkte Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) om godkjenning (se vedlegg 9).

For å sikre at kursholderne var fortrolige med min tilstedeværelse, gav jeg informasjon om prosjektet og hensikten med observasjonen på et personalmøte. Siden det er barnevernsansatte selv som holder kurset, og ikke eksterne foredragsholdere, antok jeg at en observerende forsker i salen kunne føre til nervøsitet. Tilbakemeldingene i møtet viste at dette var viktig å få avklart. Det ble presisert at min forskningsinteresse var knyttet til fosterforeldres refleksjoner, ikke selve innholdet i kurset eller kursholdernes pedagogiske ferdigheter. Hensikten var å legge til rette for et trygt miljø, slik at forskningseffekten begrenses ved at aktørene ikke legger bånd på seg selv.

⁷⁴ I møtet ble det lagt vekt på å ikke legge utilbørlig press på personalet. Barnevernleder påtok seg å informere om doktorgradsprosjektet, og avklare med hver enkelt hvordan de ansatte stilte seg til min henvendelse, uavhengig av gruppeleder. I tillegg ba jeg om å få en kontaktperson som var villig til å delta i videre planlegging av min deltakelse på kurset. Jeg anser de forskningsetiske forsvarslinjene for ivaretatt.

3.5.2 Fosterforeldre som informanter

Fosterforeldrene til 13 fosterbarn, 25 personer totalt, gjennomførte kurset. I denne gruppen hadde ti fosterforeldrepar egne biologiske barn, i alderen 0-27 år. To fosterforeldrepar hadde ingen egne barn, og en fosterforelder var enslig forsørger uten egne barn. To av parene hadde nylig fått sin første egenfødte baby, men hadde vært fosterforeldre en stund. Ett par hadde eget barnebarn plassert som fosterbarn, samtidig som ett av de biologiske barna fremdeles bodde hjemme. Et par hadde to fosterbarn boende i hjemmet, mens ett annet par hadde hatt flere fosterbarn plassert over tid. Et par hadde vært fosterforeldre i bare noen uker da kurset startet opp, mens andre hadde vært fosterforeldre i flere år. En av kursdeltakerne hadde selv vokst opp med fostersøsken. En begrensning i utvalget er at informantene ikke representerer fosterforeldre med innvandrerbakgrunn. Flere av fosterbarna var multikulturelle. Informantene er en sammensatt gruppe, og speiler variasjon og bredde i ulike typer fosterfamilier i norsk praksis. Min vurdering er at utvalget representerer tilstrekkelig variasjon til å frembringe kompleksitet i materialet, slik at det gir grunnlag for refleksjon.

Datainnsamlingen foregikk over åtte kurskvelder i et tidsrom som strakte seg over fem måneder vinteren 2015/2016. Underveis skrev jeg feltnotater om fosterforeldres betraktninger, refleksjoner, meningsutvekslinger og diskusjoner seg imellom, både i plenum og gjennom gruppearbeid. I pausen ble det servert et varmt måltid, noe som innbød til gode samtaler. Mange benyttet pausene til å fortelle meg om sine egne barns reaksjoner og erfaringer. Kursopplegget gjorde det mulig å bli kjent med informantene over tid, og gav meg som forsker rik tilgang på informasjon. Feltnotatene utgjør en viktig del av materialet.

3.6 Gruppeintervju

Gruppeintervju er mindre vanlig som fremgangsmåte i fenomenologisk fortolkende analyser. Jonathan A. Smith uttrykker en viss skepsis mot fokusgrupper, fordi IPA først og fremst er utviklet for å utforske i detalj personlige erfaringer, noe som kan være mer krevende å få til i en gruppeprosess (Smith, 2004, s. 50). Det mest hensiktsmessige ville være å intervju hvert enkelt foreldrepar, dersom målet var å sammenligne empirien mellom barn og foreldre i samme case. Det er ikke hensikten her, hvor gruppeintervju av fosterforeldre er

ment å gi et bredere perspektiv på tematikken. Fosterforeldre er ikke mine hovedinformanter, men for å ha et godt grunnlag for å identifisere profesjonsetiske utfordringer, mener jeg foreldre kan bidra med verdifulle refleksjoner. Det er forskningsspørsmålet som er avgjørende for mitt valg om å bruke gruppeintervju for å trekke fosterforeldres perspektiv inn i studien.

Gruppeintervjuet har som metode potensial til å produsere datamateriale om mange forskjellige fenomen, og er godt egnet til å belyse hva- og hvorfor-spørsmål tidlig i en prosjektfase når forskeren skal forholde seg til et fenomen (Brandt, 1996; Tjora, 2012). Når hensikten er kunnskapsgenerering og eksplorering av tema, gir metoden lave kostnader og høy effektivitet, ved at jeg kommer i kontakt med et større antall respondenter. Som beskrevet tidligere vurderte jeg deltakelse på kurset, og gruppeintervju av fosterforeldre, som en egnet og tidsbesparende måte å få innsikt i hverdagslivets utfordringer i fosterfamilier. Feltnotater og gruppeintervju la et viktig grunnlag for innsikt i problematikken, og forberedelser til intervju med barn og unge.

Å intervju voksne om sensitive tema krever en etisk årvåkenhet (Ulvik, 2005). Refleksjoner over hvilke konsekvenser fosterhjems plassering kan få for egne barn, kan sies å være både personlig og sensitivt. En kritisk innvending mot gruppeintervju kan være at deltakerne beskytter eget selvbilde ved mest sannsynlig å fremstille seg selv i et godt lys, gi idealistiske svar, eller endre sine utsagn når de inngår i en gruppe (Ryen, 2002). En annen innvending kan være at folk blir særlig tilbakeholdne eller dominerende om det er ulikheter i status eller makt (Repstad, 2007). På den annen side kan gruppeintervju som metode virke mindre truende for deltakerne enn individuelle intervjuer (Tjora, 2012). Å sitte sammen i en gruppe og reflektere over erfaringer og situasjoner som alle kjenner til, kan gi en egen form for trygghet. Gruppeprosessen gjør at jeg ikke kommer for tett på deltakerne, men ivaretar en viss avstand til det tema som tas opp, og unngår å krenke intervjupersonenes integritet (Carson, 2007). Som forsker vil jeg kunne få tilgang til generelle refleksjoner og delte erfaringer omkring temaet, uten å trå hver enkelt for nære.

Med et kritisk henblikk på disse merknadene vurderte jeg rammene rundt TBO-kurset som godt egnet til å skape åpenhet og tillit slik at intervjupersonene fritt kunne dele sine erfaringer. Gjennom åtte kurskvelder ble gruppedeltakerne kjent med hverandre, og vant til min tilstedeværelse. Kurset la opp til gruppearbeid og

refleksjoner om kompliserte og vanskelige temaer. Dermed var det etablert et klima hvor det var trygt å utlevere seg om personlige erfaringer, forut for gruppeintervjuet. Kurstilbudet innebar også implementering av kunnskap i påfølgende gruppeveiledninger hos barneverntjenesten. I samarbeid med praksisfeltet sikret jeg dermed at informanter ble ivaretatt og gitt muligheten til å dele prosesser som forskningen eventuelt satte i gang, samt fange opp ettervirkninger og reaksjoner på de tema som ble tatt opp i intervjuet.

Min forforståelse tilsa at fosterforeldre generelt betrakter fokus på egne barn som ønskelig i praksisfeltet. Derfor vurderte jeg at temaet egner seg for et gruppeintervju, også fordi fosterforeldre ønsker å bidra til kunnskapsproduksjon. Denne antakelsen ble bekreftet ved de innledende spørsmål om betydningen av en slik studie. Gruppedeltakerne gav uttrykk for at det er «*supert*» og «*kjempe viktig*» at det blir satt fokus på temaet. En fostermor utdyper her hvorfor hun ønsker forskning på egne barn «*varmt velkommen*»:

Fordi at hvis en ikke ser dem så fungerer en jo ikke som familie for de ungene som kommer inn, tenker jeg. For en kan ikke holde ut. En blir utholdende hvis en har fokus på behovene til ens biologiske barn. Altså hvis *de* går tom, hva har vi *da* å rutte med?

Fostermor anser det å ivareta behovene til sine egne barn som en forutsetning for å kunne gjøre en god jobb for fosterbarnet. Derfor er kunnskap om hvordan hun kan gjøre dette på best mulig måte noe hun savner i fosterhjemsomsorgen.

Gruppeintervjuet kan ha form av å ligne på gruppeveiledning. Forskjellen ligger i forskerens erkjennelse av hva som er intensjonen med intervjuet, nemlig datainnsamling (Carson, 2007). For at gruppeintervjuet skal gi en tykk og rikholdig empiri til en fenomenologisk fortolkende analyse, kreves et bevisst forhold til forskningsspørsmålene, og hva jeg ønsker å holde fokus på (Smith et al., 2012, s. 71-73). Jeg utformet derfor spørsmål i en temaguide med tanke på å pensle informantene inn på problemstillingen.⁷⁵ Dette viste seg å være en nyttig bevisstgjøring, fordi fosterforeldrene stadig sporet av med å snakke mye om fosterbarnet. En fortolkning kan være at fosterforeldre har stort behov for å dele erfaringer seg imellom om det å ha fosterbarn. Utfordringen var derfor å dreie samtalen inn på hvilken innvirkning fosterhjems plasseringen kan ha på deres egne barn. Min rolle som forsker og deltaker i gruppeintervjuet hadde således

⁷⁵ Se vedlegg 5 Temaguiden er forhåndsgodkjent av NSD.

innvirkning på samtalen. Uten en slik bevisstgjøring, hvor jeg gjentatte ganger måtte ta opp tråden og rette oppmerksomheten mot *deres egne barn*, kunne refleksjonene i større grad omhandlet fosterforeldrenes egne utfordringer med plasseringen, og dermed gitt et for tynt empirisk materiale knyttet til problemstillingen.

Ingen av de kritiske innvendingene mot gruppeintervju slo etter min vurdering inn. Fosterforeldrene så verken ut til å være tilbakeholdne med problematiske sider eller pynte på fasaden. Gruppeintervjuet hadde derimot en annen positiv effekt ved at deltakerne støttet hverandre, og kom med innspill, når vanskelige og såre temaer ble delt. Gruppeprosessen dro veksler på verdien av «feedbackprinsippet», hvor deltakerne gir hverandre tilbakemeldinger på det medlemmene sier (Carson, 2007). Slik sett var gruppeintervjuet en nyttig metode hvor interaksjonen mellom deltakerne fremskaffet et rikt materiale.

3.6.1 Beskrivelse av deltakerne

Invitasjon om å delta i gruppeintervju gikk til alle deltakere på kurset.⁷⁶ Fra min side ble det ikke foretatt noen avgrensning av hvem som kunne delta. Enkelte opplevde studiens tema som mindre relevant, enten fordi de ikke hadde egne barn, eller fordi barna var voksne ved plasseringstidspunktet, eller for små til å uttrykke sine erfaringer. Slik sett ble det foretatt en naturlig seleksjon, hvor familier som ikke hadde den erfaringen jeg etterspurte, avstod fra å delta. For at gruppeintervjuet skulle være praktisk å gjennomføre for deltakerne, fikk jeg siste halvdel av siste kurskveld til rådighet. Slik sikret jeg også at relevante observasjoner og feltnotater gjennom forskningsprosessen kunne fanges opp i en avsluttende grupperefleksjon.

Av de seks parene som hadde avtalt å delta, trakk et par seg like før gruppeintervjuet skulle starte. Temaet siste samling var egenomsorg, og hvordan fosterforeldre kan bli oppmerksom på egen sårbarhet og ivareta seg selv. Da paret ikke møtte fram til intervjuet, oppsøkte jeg dem og fant dem i samtale med sin saksbehandler. Der og da valgte de å trekke seg. En mulig fortolkning kan være at kveldens tema aktualiserte et behov for oppfølging slik at paret vurderte

⁷⁶ Se Vedlegg 8 informasjonsskriv og samtykkeskjema. Dokumentene var forhåndsgodkjent av NSD. Invitasjonene ble distribuert av barneverntjenesten.

det som mer viktig, hensiktsmessig eller prekært å bruke tiden sammen med saksbehandler, snarere enn å delta i et forskningsprosjekt. I tillegg meldte et par avbud på grunn av sykdom, og ble dermed forhindret fra å delta. Øvrige feltnotater med skildringer av deres familieliv er likevel et viktig bidrag til studien.

Etter en naturlig seleksjon, består utvalget av fire fosterforeldrepar, åtte deltakere totalt. Jeg vurderer dette til å være et passende antall deltakere for en grupperefleksjon. Et begrenset antall informanter gav rom for at alle kunne bidra aktivt og komme til orde. De fire familienes ulike perspektiv er godt representert og viet god plass i samtalen.

Tre av fosterfamiliene hadde to egne barn, mens den fjerde familien hadde tre egne barn. Ved intervju tidspunktet var egne barn mellom 8-20 år gamle. Alle barna har erfart å ha fostersøsken over tid. Et par hadde tidligere fungert som både besøkshjem og beredskapshjem, og har til sammen hatt fem fosterbarn. For tiden bor to fosterbarn i hjemmet, hvorav den eldste har bodd flere år i familien. De øvrige fosterfamiliene hadde ett fosterbarn hver. Alder på fosterbarna ved intervju tidspunktet var fra 4-21 år gamle. Fosterbarna hadde bodd mellom to og ni år i familien. Utvalget representerer god variasjon hva gjelder erfaring med fosterhjemsomsorg. I samspill med feltnotatene vurderer jeg utvalget å være tilstrekkelig variert for å besvare forskningsspørsmål 2) Hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn?

3.7 Forskerrollen

Det kan ha betydning hvilken rolle informantene tildeler meg. At jeg er forsker, og ikke barnevernsarbeider, gjør at jeg ikke oppfattes som del av fosterhjemsinstituttet, og dermed en person informantene kan tillate seg å snakke fritt og åpent overfor. Samtidig har jeg både egenerfaring og praksiserfaring.

Egenerfaring og distanse til praksisfeltet gir meg rollen som både *insider* og *outsider* i forskningsprosjektet (Tønsberg, 2009). Egenerfaring gjør at jeg har gode forutsetninger for å skape fortrolighet og nærhet til intervju personene. Delt erfaringsgrunnlag mellom forsker og informant kan ha betydning for samtalen og informantens opplevelse av å bli forstått, når en snakker om tabubelagte følelser.

Jeg valgte derfor åpenhet ved å tilkjenne min personlige erfaring overfor informantene. Ikke *hvilke* erfaringer, i den forstand at jeg redegjorde for positive og negative opplevelser, men nøktern informasjon om at jeg i oppveksten hadde tre ulike fostersøsken, og at jeg derfor har interesse av å lære mer og forske på hvordan det er å vokse opp med fostersøsken.

I forhold til mine hovedinformanter, fosterforeldrenes egne barn, viste denne informasjonsutvekslingen seg å ha betydning. I oppfølgingssamtalen kom det fram at det hadde hjulpet informantene å få vite at jeg selv hadde egenerfaring:

Informant: Det var veldig godt egentlig å ha noen å snakke litt med om [fostersøster] og sånn. Som kanskje vet litt selv hvordan det er med fosterbarn. For du har jo hatt fostersøsken selv. Så jeg følte det var, for å si det sånn, da jeg kom ut følte jeg meg sånn letta sinn eller sånn, så det var ikke noe tungt eller vanskelig, det var mer godt og kanskje deilig å få snakket om.

Forsker: Ja, synes du det at jeg hadde hatt erfaring med det selv hadde, at det betydde noe?

Informant: Ja, det er nok litt lettere tror jeg, at du kanskje mer kan forstå hvis jeg snakker om en situasjon, at du kanskje mer kan sette deg inn i det. Og at det blir vanskeligere, nei lettere å si ting som kanskje høres veldig følt ut å si. Men så synes jeg kanskje det er lettere å si det til deg, fordi det kan godt hende at du også har hatt litt sånne tanker liksom. Så jeg synes det absolutt kanskje har gjort det lettere.

Informanten setter her ord på en forventning om forskerens intuitive innlevelse og forståelse av situasjonen (Neumann & Neumann, 2012). Når informantene fortalte om det høye lydnivået i familien, den trykkende stemningen rundt middagsbordet, eller problemene med å ha venner på besøk, gav det gjenklang hos meg og en umiddelbar forståelse av hvordan dette kan oppleves.

At fostersøsken *tar plass* er et annet eksempel på et fenomen der jeg umiddelbart forstod hva informantene snakket om. Gjennom den første deskriptive analysen oppdaget jeg hvor vanskelig det var å beskrive eller sette ord på hvordan fostersøsken tar plass, eller tar oppmerksomhet, på måter som gir mening for leseren. Det empiriske materialet var for tynt, til tross for at jeg hadde en sterk fornemmelse av at jeg her var inne på noe viktig. Jeg hadde ganske enkelt gått videre i intervjuene, uten å utforske temaet dypt nok, på bakgrunn av min egen intuitive og umiddelbare forståelse. Nærheten utgjør et problem dersom man mister den akademiske distansen. Dersom mye blir umiddelbart forståelig, kan

forskeren avstå fra å utforske ting man tar for gitt, er innforstått med, eller oppfatter som selvfølgeligheter (Repstad, 2007, s. 39). Å leve seg inn i andres livserfaringer krever sensitivitet og bevissthet i forhold til egne livserfaringer.

Dette resulterte i en bevissthet gjennom fenomenologisk bracketing (jf 3.2.2), der jeg satte kunnskap og egne erfaringer til side, for å komme tettere på informantenes subjektive erfaringer.⁷⁷ I oppfølgingssamtalen ba jeg informantene konkretisere eller eksemplifisere ytterligere hvordan fostersøsken tar plass, med fortellinger og episoder fra hverdagen. Gjennom en langt rikere og variert empiri, forsøkte jeg så å gripe essensen og få fram ulike nyanser og dimensjoner av fenomenet. En kritisk holdning til egen forforståelse er nødvendig for å hindre at jeg utelukkende søker kunnskap som bekrefter det jeg allerede tror på. Ved å situere seg selv og bli oppmerksom på egne reaksjoner, tanker og følelser, kan empirien tolkes skarpere (Neumann & Neumann, 2012, s. 75).

Et annet problem å ta hensyn til er enten å overidentifisere eller underidentifisere seg med respondentene (Kalleberg, 1996; Skjervheim, 1996). Ved overidentifisering blir nærheten for stor, og jeg kan fanges av bestemte typer meninger. Ved underidentifisering kan avstanden bli for stor, og jeg kommer ikke tilstrekkelig nær intervjupersonene til å gripe deres perspektiver og selvforståelse (Repstad, 2007). Utfordringene er å veksle tilstrekkelig mellom en profesjonell nærhet og distanse, ved kontinuerlig å reflektere over egenerfaring og forskerrollen. Som forsker må jeg sørge for å internalisere de nødvendige sperrer for å gjennomføre god kvalitativ forskning, og forstå den sårbarheten som kan oppstå i spesielle situasjoner. Dette har jeg forsøkt å ivareta både i planleggingen av forskningsdesignet og gjennomføringen av datainnsamling, gjennom etiske refleksjoner i forkant av intervjuene, forberedelser og bearbeiding av spørsmålene til intervjuguiden, samt åpenhet rundt mine fortolkninger i oppfølgingssamtalen.

⁷⁷ For nærmere utdyping av analyseprosessen, se punkt 3.8, og punkt 4.5: Når fostersøsken trenger ekstra oppmerksomhet.

3.8 Analyse og fortolkning

En fenomenologisk fortolkende analyse kjennetegnes av å gå så detaljert, intenst og dypt som mulig inn i materialet. Det er en kompleks prosess hvor det ikke foreligger en oppskrift for rette og gale måter å utføre analysen på (Smith et al., 2012). I første fase startet jeg med en grundig gjennomgåelse og utforskning av det spesifikke og unike ved en case, før jeg gikk videre og gjentok samme prosedyre på den neste. Deretter har jeg foretatt en analyse på tvers av alle casene for å lete etter generelle mønstre, konvergens, sammenfall og motsetninger mellom fellestrekk og individualitet. Kvaliteten på utfallet, eller resultatene av analysen, avhenger av det personlige analytiske arbeidet i hvert steg av forskningsprosessen (Smith, 2004). Jeg har latt meg inspirere av IPA hvor den empatiske og fenomenologiske lesningen kommer først, etterfulgt av en mer kritisk refleksjon der målet er å lære mer om det spesifikke ved situasjonen, og se forbindelser mellom ulike aspekter ved informantenes erfaringer. Essensen ligger i det analytiske, hvor en viktig del av prosessen er å bevege seg fram og tilbake i den hermeneutiske spiral. Ny kunnskap tolkes gjennom den hermeneutiske spiral og vil kunne bekrefte, bestride eller påbygge den eksisterende forståelsen.

Analyseprosessen innebærer fortolkning på flere nivå, og i flere runder, i takt med datainnsamlingen. I den første fasen gjennomførte jeg en nærlesing og detaljert innholdsanalyse av de foreliggende tekstene: transkripsjoner og feltnotater. Ved hjelp av programvaren NVivo gjennomførte jeg en første koding og kategorisering av materialet, med fokus på meningskoding og meningstolkning (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 205). For å identifisere temaer og utvikle meningskonstruksjoner brukte jeg ulike teknikker for å lete etter gjentakelser og repetisjoner (Pietkiewicz & Smith, 2014; Ryan & Bernard, 2003), samt spesielle ord og typiske uttrykk, eller hva Michael Patton omtaler «*indigenous categories*» (Patton, 2002).

Hvor ofte ord og formuleringer forekommer kan gi ledetråd til temaer som kan analyseres videre. Som et eksempel talte jeg opp at en informant brukte ordet «flytte» hele tolv ganger i et intervju. Dette satte meg på sporet av en meningskonstruksjon rundt temaet fosterhjemsbrudd. Ved å finlese meningsinnholdet før og etter ordet «flytte» fant jeg ambivalente følelser og refleksjoner: «*Jeg gikk jo hele tiden rundt og håpte at hun skulle flytte ut i august*», «*jeg vet ikke om jeg enda virkelig mener at hun nå burde flytte ut*», og «*hadde de hatt en annen familie hun kunne flytte til, så tror jeg kanskje de hadde*

vurdert det». Ordenes mening kobles videre til konteksten de er relatert til (Ryan & Bernard, 2003, s. 97). Utsagnene kan tolkes som at informanten synes situasjonen er krevende, men at hun ikke er villig til eksplisitt å be fosterbarnet flytte, og at hun derfor ønsker en løsning der barnevernet finner en annen måte fosterbarnet kan få hjelp: «*ideelt sett så skulle det vært et annet sted hun skulle fått det bra på*», «*hadde det vært opp til meg, så hadde hun ikke vært her*», og «*de var klar over at vi ville at hun ikke skulle bli her*». Informanten ser ikke selv noen åpenbar løsning på situasjonen, og sier i intervjuet at «*det gjelder å holde ut*». Dette utsagnet ble også brukt av en annen informant. Jeg valgte å bruke utsagnet som overskrift (jf 4.5.5), fordi det tjener som en overordnet kategori over temaet «*flytting*» - nemlig hvordan en presset og uhandterlig situasjon frembringer ambivalente følelser.

Et annet eksempel på ord som identifiserte meningskonstruksjoner er «*oppmerksomhet*» og «*ta plass*» (jf 4.5). At fostersøsken krever ekstra oppmerksomhet er et funn i flere studier (jf 2.4). Som kvalitativ forsker er det interessant å undersøke nærmere slike teoridrevne tema i det feltet man forsker på (Ryan & Bernard, 2003). Men ved å lene seg for mye på hva andre har konkludert med tidligere, står jeg også i fare for å overse mønstre eller miste nysgjerrigheten for å oppdage noe nytt. IPA legger vekt på det fenomenologiske perspektivet 'bracketing'. I forskningsprosessen betyr det å ta ut og sette til side deler eller elementer av helheten, for å utforske dette nærmere (Smith et al., 2012, s. 13). Ved å gå tettere på hendelser, spesielle erfaringer eller se nærmere på bestemte ord og uttrykk, følelser og handlinger, forsøker jeg å identifisere kjernen i erfaringene. Det innebærer samtidig en fenomenologisk reduksjonisme, nemlig en holdning og innstilling der jeg bevisst forsøker å lede bort fra forutinntatte meninger. Meningskonstruksjonen «*oppmerksomhet*» la grunnlag for utforming av nye spørsmål i oppfølgingssamtalen, ved at jeg for eksempel formulerte meg på følgende måte:

Men du sa en del sist om dette med at [fosterbarnet] tar mye plass. Og da hadde jeg også lyst til å se om du kunne utdype det enda mer med eksempler på en måte, ting hun gjør, eller hvordan kan en beskrive at et menneske tar mye plass?

På denne måten gikk jeg tettere på informantenes forståelse av fenomenet, ved å utforske konkret hva fostersøsken *gjør* når de tar plass. For å få frem nyanser og forskjeller foretok jeg systematiske sammenligninger av intervjuene (Corbin & Strauss, 2015). Ved å sammenligne forskjellige utsagn fra samme informant, i

tillegg til sammenligninger *mellom* informanter, kunne jeg dele fenomenet opp i underkategorier. Dermed ble jeg i stand til å identifisere nyanser mellom *å ta oppmerksomhet*, og *få oppmerksomhet*, samt hvordan fostersøsken *tar plass* gjennom lyd, tid, rom, atferd og kommunikative handlinger. Ved å sammenligne likheter og forskjeller i uttalelser fra det første intervjuet med uttalelser om samme tema i det andre intervjuet, ble styrker og nyanser ved materialet tydeligere (Ryan & Bernard, 2003).

I den andre fasen ble empiri fra oppfølgingssamtalen samkjørt med det øvrige materialet i en tematisk analyse, som presenteres i kapittel 5. Studien vektlegger fortolkninger, inkludert mangfold, kompleksitet og ulikheter. En fenomenologisk analyseprosess tar utgangspunkt i den mening informantene tillegger sin livsverden, der det subjektive perspektivet er essensielt. I følge Merleau-Ponty (1962) dreier det seg om å beskrive det gitte så presist og fullstendig som mulig, å beskrive, snarere enn å forklare og analysere. Jeg har vektlagt betydningen av empati og evnen til å sette meg inn i den andres ståsted og meningskonstruksjon. I overensstemmelse med en fenomenologisk tilnærming, må jeg som forsker bevare en holdning preget av maksimal åpenhet overfor fenomenene (jf 3.2.1). Fenomenologien gjør forskningsobjektet om til kompetente respondenter med bevissthet og kunnskap om egen sosial virkelighet (Wyller og Heimbrock 2010).

I den tredje fasen foretok jeg en teoriinformert analyse for å identifisere profesjonsetiske utfordringer, som presenteres i kapittel 6. Jeg søker en utvidet forståelse av de fenomener som kan oppstå ved en fosterhjems plassering. Analyse av intervjuene tar sikte på å avsløre mønstre hos intervjupersonene, inkludert fenomener de ikke selv er klar over eller bevisst på. Jeg går da ut over den 'rene' hermeneutiske forståelsen ved å forsøke å forklare hvorfor de tenker som de gjør, gjennom det Spickard kaller et non-hermeneutisk perspektiv⁷⁸ (Spickard, 2007). I denne prosessen har jeg lett etter etiske teorier, både prinsippbasert og relasjonsbasert etikk, som kan belyse de temaene som dukket opp. Etiske perspektiver er lagt oppå teksten for å ta analysen et hakk videre og løfte frem et knippe etiske utfordringer.

Den teoriinformerte analysen innebærer et normativt valg om hva jeg anser å være de mest fremtredende temaene, og som blir gjenstand for drøfting i denne avhandlingen. Det medfører også at noen temaer blir valgt bort, uten å vies den

⁷⁸ Jf punkt 3.2.2.

oppmerksomheten de muligens hadde fortjent. Identifisering av metaforer og analogier i teksten har vært en måte å oppdage temaer som skiller seg ut (Ryan & Bernard, 2003, s. 90). Følgende eksempler på metaforer ledet an til drøftinger:

Hun ble som en *gjøkkunge* på en måte, hun prøvde å skyve ut de andre fullstendig.

Det kan jo kanskje sammenlignes litt med en *løveflokk*. Du har dine plasser. Ikke i et rangsystem, men i familiesystemet.

Inspirert av Honneth (2003) og van Manen (2002) vil jeg si at bruk av metaforer er et virkemiddel for å gripe essensen, komme innenfor og forstå dybden i et fenomen. Max van Manen (2002) vektlegger undringens betydning. Han hevder at undring både er betingelser og primære egenskaper i fenomenologiske undersøkelser. Det fenomenologiske perspektivet har sitt utgangspunkt i en spørrende innstilling, og for at teksten skal gi forståelse, må den lede leseren til undring. Undring innebærer en åpen og respektfull holdning, hvor vi lar oss overraske eller overvelde av noe nytt og ukjent i det kjente. Gjennom den fenomenologiske skriveprosessen vil ordene 'åpne opp' og 'dra' forskeren inn i fenomenet ved å gi økt bevissthet og fremkalle ny innsikt. Fenomenologiske refleksjoner, fortolkninger, metaforer og narrativer bringer leseren nærmere en forståelse, vel vitende om at en aldri fullt ut finner 'sannheten':

No interpretation is ever complete, no explication of meaning is ever final, no insight is beyond challenge (Van Manen, 2002, s. 7).

Bruk av metaforer kan bidra til at man får en dypere forståelse av problematikken i en utvidet kontekst. Andre indikatorer kan være overganger i samtalen, der informanten skifter tema, tar pauser, endrer toneleie, blir emosjonelt beveget, eller bruker sterke ord og uttrykk (Ryan & Bernard, 2003). Dette har satt meg på sporet av temaer som fremstår som spesielt betydningsfulle, kompliserte, prekære eller sårbare for informantene.

3.9 Fremstilling av forskningsmaterialet

Hva Neumann og Neumann (2012) kaller *tekstsituering* handler om ferdigstillingen av materialet, hvordan jeg velger å skrive, formidle og publisere forskningsresultatene. Tekstsituering innebærer at jeg som forsker trer tydelig frem og klargjør mine analytiske perspektiver og hvordan jeg har valgt å

presentere empirien. Kunsten å skrive ut det empiriske materialet i IPA innebærer vanligvis narrativer som presenterer hovedtemaer som har sprunget ut av empirien på måter som lærer leseren noe om viktige fellestemaer eller allmenne ting i analysen, men også om livsverden til de spesifikke deltakerne som har delt sine historier (Smith, 2004, s. 42). Min empiripresentasjon avviker i noen grad fra den tradisjonelle skrivestilen, vet at jeg avstår fra å presentere deltakerne gjennom narrativer med fiktive navn.

Valget er nøye gjennomtenkt og prøvd ut i skriveprosessen. I første utkast laget jeg en anonymisert fremstilling av informantene, beskrev alder, antall søsken, familiesammensetning og historikk i forhold til fostersøsken, og koplet sitatene opp til den enkeltes fiktive navn. Siden gikk jeg bort ifra dette, fordi faren for gjenkjennelse av både informanter og fosterbarn ble for stor. Leseren kan potensielt være informantenes familiemedlemmer. Derfor har jeg valgt å fremstille teksten slik at ikke leseren kan plukke sitater og sette dem sammen til en helhetlig fortelling, der enkeltpersoner gjengis eller beskrives i detalj.

Hensikten er å beskrive ulike fenomener og subjektive erfaringer knyttet til det å ha fostersøsken, ikke å fremstille hver enkelt informants unike historie. Faren ved dette er at leseren ikke kan se at alle intervjuene er representert ved sitatbruk. Det blir et spørsmål om tillit mellom leser og forsker, hvor jeg går god for at alle informantene kommer til orde i fremstillingen av det empiriske materialet. Det er likevel slik at informantene har ulik alder og modenhet, noe som gjenspeiler intervjuenes lengde og innhold. De eldste informantene er derfor hyppigere sitert enn de yngste informantene.

Det forskningsetiske hensynet berører her to dilemmaer: forskningens kritiske funksjon versus hensynet til tredjepart, og frykten for å invadere informantenes private sfære (Tønsberg, 2009). Hensynet til forskningen tilsier at jeg ønsker å formidle forskningsmaterialet så autentisk, detaljert og sannferdig som mulig. Dybden ligger i originalen. Ved å klippe opp intervjuene i korte og løsrevde sitater, kan noe av den kontekstuelle forståelsen forsvinne. Det kan likevel oppfattes som uetisk å gjengi lange sekvenser av dialogen, fordi detaljer som eksponeres kan være lett gjenkjennelig, og dermed avsløre sensitive forhold i fosterhjemmet. Jeg har lagt større vekt på konfidensialitet og mulige konsekvenser studien kan ha for intervjupersonene (Engelstad, 2003; Ruyter, 2003; Ryen, 2002). Det innebærer også subjektivt opplevde skade som kan gi seg utslag i at en føler seg kritisert, misforstått, uthengt eller stigmatisert ved at eget

eller andres omdømme svekkes (Alver & Øyen, 1997, s. 104). På denne måten blir hensynet til berørte parter aktualisert.

Som tidligere beskrevet har jeg lagt vekt på å ivareta barn og unges integritet og verdighet. Mari Pettersvold drøfter hvordan det «å skrive på barns vegne» er et spørsmål om forskningsetikk, fordi måten barns tanker og erfaringer framstilles i forskning har betydning for om de oppfattes som subjektive aktører i praksisfeltet, eller små individer med artige perspektiver på livet (Pettersvold, 2016). Jeg har bestrebet meg på å ikke presentere materialet på måter som kan sette deltakerne i forlegenhet, eller skape uro i familielivet. Studien kan medføre at barn og unge ser seg selv og sin familiesituasjon i et nytt lys, og som forsker kan jeg igangsette prosesser og tankevirksomhet av ulik karakter.

Med bakgrunn i etiske overveielser har jeg også valgt å ikke presentere deler av materialet. Et eksempel er en urovekkende historie fortalt av fostermor i en telefonsamtale. Opplysningene ville bidratt til å belyse problemstillingen, da det inneholdt etiske utfordringer det kunne ha vært interessant å drøfte ut fra profesjonsetikk. Særlig med henblikk på det høye konfliktnivået i forhold til profesjonelle aktører og kompromitterende opplysninger om barnevernets opptreden overfor fosterfamilien og fosterforeldrenes egne barn. Jeg vurderte det dithen at det ikke lot seg gjøre å omtale hendelsene og den aktuelle problematikken, uten at gjenkjennelsesfaren av den aktuelle fosterfamilien ble for stor, og dermed sette informantene i en vanskelig situasjon (Tønnsberg, 2009). En annen viktig årsak var at fostermors eget barn ikke nevnte disse forhold spesifikt i intervjuet, noe som samsvarer med andre studier som viser at fosterforeldres egne barn tilbakeholder informasjon for å skåne seg selv og andre (jf 2.4). Av respekt for at informanten på eget initiativ ikke valgte å dele disse opplysningene, ble fostermors erfaringsutveksling ikke inkludert i forskningsmaterialet.

Ved et annet tilfelle vurderte jeg det annerledes og valgte å gjengi informantens historie, til tross for at hun fortalte at dette var noe hun spesifikt ikke fikk lov til å fortelle til andre.⁷⁹ Jeg vurderte temaet «kidnapping» å være av en slik karakter at det ikke er unikt for denne fosterfamilien. Media har omtalt flere saker der foreldre som er fratatt omsorgen har kidnappet egne barn, også barn plassert i

⁷⁹ I punkt 4.7 forteller informanten om en skremmende episode hvor fosterfamilien fikk informasjon om at fosterbarnets biologiske far planla kidnapping av fosterbarnet.

fosterhjem. De forskningsetiske hensyn består her i å unngå å røpe opplysninger som kan identifisere spesifikke personer i studien.

Materialet er altså rikere enn det som blir presentert i kapittel 4. Jeg gjengir empiri som er relevant for problemstillingen, og som viser hvilke utfordringer fosterforeldres egne barn spesielt kan stå overfor.

Jeg har valgt en tematisk fremstilling der intervjuer, gruppeintervju, feltnotater og deltakende observasjon samkjøres og presenteres samlet under hvert tema. Direkte sitater er markert ved innrykk. For å få fram meningsyttringer er ubetydelige deler av samtalen tatt bort, og markert med (...). Andre steder har jeg angitt i parentes hvem eller hva det her henvises til, for at sitatet skal gi mening til leseren. Noen steder har jeg valgt å anonymisere navn med [], som for eksempel [fosterbarn], eller [fosterdatter]. Enkelte steder har jeg likevel gitt aktørene fiktive navn. Grepet er gjort for at teksten skal bli mer leservennlig. Der teksten står i kursiv med anførselstegn gjengis informantenes egne ord og formuleringer. Andre steder står teksten i kursiv uten anførselstegn, for å markere eller betone fenomener og meningskategorier.

Kapittel 4 tar sikte på en deskriptiv fremstilling, der informantenes egen stemme kommer tydelig til orde. Sitater kan være sårbare når de står alene, og trenger å rammes inn for å tydeliggjøre barnets mening (Pettersvold, 2016). I analysen tilstreber jeg å komme så tett som mulig på informantenes egne følelser og synspunkter. Det gjør jeg ved å holde meg så konkret som mulig til transkripsjonen, men også ved å sammenligne utsagnet med hva som ellers ble sagt i intervjuet og oppfølgingssamtalen. For å komme tett på empirien presenterer jeg utstrakt bruk av sitater og dialog mellom informant og forsker. I kvalitative studier er det også et poeng at leseren selv kan avgjøre overføringsverdien av empiri til egen praksis og hverdagen i fosterhjemmene.

3.10 Avslutning

Jeg gir avslutningsvis en kort karakteristikk av hva jeg har gjort, både en empirisk studie og en etisk analyse. Den empiriske delen av studien gjør bruk av samfunnsvitenskapelig kvalitativ metode. Analysen har foregått på flere nivå, ved at jeg først foretok en tematisk innholdsanalyse. Inspirert av IPA kombineres fenomenologisk tilnærming med en hermeneutisk fortolkning, der det empiriske materialet fortolkes videre i lys av kontekst og teoretiske ressurser. Den fenomenologiske orienteringen går ut over en ren deskriptiv analyse, ved at jeg kombinerer etisk refleksjon og forsøker å peke ut det som har etisk relevans. I den teoriinformerte analysen, som presenteres i kapittel 6, utforsker jeg hvordan kontekst, strukturelle rammevilkår og profesjonsetiske teorier kaster lys over det empiriske materialet.

4 EMPIRISKE FUNN

4.1 Innledning

Materialet inneholder både positive og negative sider ved det å vokse opp med fostersøsken. Informantene uttrykker både stolthet og glede over å være en fosterfamilie, samtidig som de setter ord på spesifikke utfordringer og problemer. At informantene gir uttrykk for både tilfredshet og frustrasjon, viser materialets ambivalens, der motstridende følelser og erfaringer går hånd i hånd. Spenningen mellom ytterpunktene bidrar til å få fram nyanser, ulikheter og forskjeller.

Å finne situasjonen krevende og til tider u håndterlig utelukker ikke en sterk relasjon og dyp kjærlighet overfor fosterbarnet. Idealet synes å være at fosterbarnet blir fullverdig del av familien. Fosterforeldrenes barn ønsker i utgangspunktet å hjelpe et barn som trenger å få en ny familie. Utfordringene oppstår når familietilhørigheten ikke utvikler seg slik som forventet. Som i enhver familie opplever også fosterforeldres egne barn at familielivet er i stadig endring. Materialet viser hvordan søskenrelasjoner og det indre familielivet endres over tid, i både positiv og negativ retning, alt etter hvilken problematikk som kjennetegner fosterhjems plasseringen. Søsken har ulike perspektiv, og i en søskenflokk vil barn forstå og erfare hendelser ulikt. Mitt materiale viser at søsken kan ha både samsvarende og motstridende oppfatninger av fenomener innad i familien.

Empiripresentasjonen starter med en beskrivelse av hvilke forhold som kan spille inn på fostersøskenrelasjonen, hvilken kompleksitet som kan oppstå, og hvilke faktorer som kan lede til avvik fra idealet om en søskenrelasjon. Videre beskriver jeg egne barns ressurser og bidrag i fosterhjemsomsorg, samt betydningen av å være en omsorgsperson i fostersøskens liv. Deretter kommer jeg nærmere inn på de mer utfordrende sidene ved å vokse opp med fostersøsken. Fosterforeldres egne barn risikerer å bli utsatt for direkte fysiske og emosjonelle personangrep, samt å bli vitne til fostersøskens utagerende og selvdestruktive atferd. At fosterbarn både trenger og får mye oppmerksomhet er et gjentagende funn i forskningslitteraturen, så også i denne studien. Temaet er viet et eget punkt, hvor jeg forsøker å komme tettere på fenomener og nyanser knyttet til hvordan fosterforeldres egne barn erfarer og forstår dette oppmerksomhetsbehovet. Jeg beskriver deretter barn og unges erfaringer med å bli en fosterfamilie, forberedelser og forventninger til plasseringen, og behovet for informasjon og

oppfølging i prosessen. Videre omhandles temaer som taushetsplikt, avlastning, samvær og forholdet til fostersøskens biologiske familie. Til sist går jeg nærmere inn på fosterforeldres egne barns møte med det offentlige systemet og kontakt med barneverntjenesten.

4.2 Fostersøskenrelasjonen – en relasjon med forbehold

Å få ekstra søsken, ved at søskenflokket vokser, beskrives som en berikelse. På spørsmål om hva som er det beste ved å være fosterhjem, fanger følgende sitater essensen av svarene:

Det er jo å ha en søster. Å kunne leke med og ha filmkveld med og fikse håret på og finne kjoler og kjøpe tøy og alt det der. Det å på en måte ha en lillesøster da. Har alltid ønsket meg det.

Man hjelper jo andre i tillegg til at man får søsken.

De uttrykker stolthet over at familien har tatt imot et fosterbarn. Videre har de lært av erfaringene, både om andre mennesker, og hvordan de selv kan takle vanskelige situasjoner i familien. Informantene anser det som en viktig oppgave å hjelpe barn som trenger å få en ny familie.

Det er nok litt det at mamma og de har stått i det og ikke gitt opp. Og det har jo på en måte lært oss også at det går fint. Vi må bare stå sammen og støtte hverandre i det på en måte. Jeg er veldig stolt av dem.

Både fordi at det er så mange som trenger det, og jeg synes det er kjempe, kjempe positivt med de som har mulighet til å være fosterforeldre, og også fordi jeg synes det har vært veldig berikende for min egen del. Og jeg har jo blitt kjempe glad i dem, og føler at det er to ekstra, to ekstra biologiske brødre.

Jeg tenker i det hele tatt det å være fosterfamilie for et helt nytt menneske er positivt og bra. Men spesielt det når en kan være tilstede for andre familier og ta inn barn for folk som ikke kan ta vare på sine egne, tror jeg kan være enda mer positivt.

Søskenkjærligheten fremstår som et normativt ideal, et uttalt ønske og en klar forventning. Utfordringene oppstår når dette ikke slår til, når forventningene ikke innfris, og søskenrelasjonen uteblir. Fostersøskenrelasjonen kan innebære en særskilt kompleksitet. Hvorvidt fostersøsken blir fullt integrert i familien varierer ut fra barnets historikk, problematikk og lengde på plassering. Barn som har bodd i familien siden de var små, oppleves å være en naturlig del av søskenflokket. Utvikling av fostersøskenrelasjonen påvirkes av ulike forhold

som kan spille inn på familietilhørighet, og skape ubalanse og forstyrrelser i relasjonen. Kategorisering av empirien kan sammenfattes i fire hovedtrekk:

1. Fosterforeldrenes barn og fosterbarnet utvikler en gjensidig og naturlig søskenrelasjon
2. Fosterforeldrenes barn og fosterbarnet utvikler en søskenrelasjon, samtidig som fosterbarnet opprettholder en distanse til ett eller flere medlemmer av fosterfamilien
3. Fosterforeldrenes barn streber mot å utvikle en søskenrelasjon samtidig som fosterbarnet avviser og motarbeider relasjonen
4. Fosterforeldrenes barn oppfatter fosterbarnet så fremmed og problemfylt at en søskenrelasjon føles unaturlig

En relasjon utvikles og endres over tid. Fostersøskenrelasjoner kan være preget av at begge parter beveger seg mellom de fire typene, ved at man den ene dagen føler det slik, og en den neste føler det annerledes. Inndelingen er ikke ment å være kategorisk, men angir heller tendenser, hovedtrekk og kjennetegn ved fostersøskenrelasjonen. I de følgende avsnittene disponerer jeg empirien ut i fra de fire hovedtypene, og gir en mer inngående beskrivelse av ulike nyanser og dimensjoner som kan virke inn på fostersøskenrelasjonen.

4.2.1 Som en ekte bror eller søster

Fostersøsken oppleves som søsken på lik linje med andre søsken i familien: «*Han er som en bror*» eller «*det er ikke noen forskjell til de andre søsknene mine*». Fosterbarn defineres og regnes med som ekte søsken. De viktigste kjennetegnene på en slik fostersøskenrelasjon er nærhet, gjensidighet, trygghet og visshet om at begge parter regner med hverandre og definerer hverandre som søsken.

Jeg tror jo det at vi er enda tryggere, og at vi står sammen, og at vi har den relasjonen vi har på en måte. At vi vet, han vet at jeg alltid vil være der for han. Han vil jo ikke være der på samme måte for meg, for vi skiller så mye i år. Men ja, trenger jeg en klem så vet jeg hvor jeg finner det (...) Jeg tror vi alle fire føler oss som søsken. Eller jeg kan ikke forestille meg en hverdag uten han. Nei, det hadde vært stille og rart.

Flere informanter var ikke i stand til å huske, og dermed sammenligne, før og etter at fostersøsken flyttet inn i familien. Fostersøsken blir en del av

søskenflokket på den måten at «*hun har alltid bare vært der*», eller «*han er som en av oss*». Det kan være som å få vanlige søsken, du får et nytt barn i familien som du blir kjent med og glad i.

Han er en del av vår familie. Og jeg har aldri tenkt egentlig noe spesifikt over at han er en fosterbror, utenom når folk spør eller når vi sier det eller noe sånt noe. Siden mange synes jo han ligner mer på meg, enn min genetiske bror (...) Men ellers så er han jo egentlig veldig lik i personligheten som meg. Han er vill og litt gal sånn som alle oss ungene har vært når vi var mindre. Så sånn sett så passet han veldig rett inn i familien. Og jeg tror også det var en fordel at han kom inn så tidlig.

Sitatet gir eksempel på utviklingen av en naturlig søskenrelasjon der en finner en type gjenklang hos den andre. Informanten opplever at fosterbroren passer inn, at de har noen likheter med hverandre og at han hører til i familien. At fosterbroren har bodd lenge i familien tillegges betydning. Informantene har en sterk tilknytning til fostersøsken som flyttet inn i familien før de fylte tre år. Både fosterforeldre og egne barn vektlegger det å knytte bånd i fosterbarnets tidlige leveår som viktig for relasjonen, tryggheten og tilliten. Yngre fostersøsken vokser opp som en naturlig del av familien og venner seg til familiens indre liv, vaner og kommunikasjonsstil.

Det tror jeg også har noe å si. Det at han kom så tidlig. At da blir han jo liksom, han vokste opp i vår familie. Og det har jo mye å si det. Ut i fra hvordan han blir formet etter de måtene vi lever på, så blir han jo veldig lik oss også.

I tilfeller der fosterforeldre omtalte relasjonen mellom egne barn og fosterbarn som «*sterk*» og «*god*», pekte de på engasjement, glede og stolthet overfor fostersøsken. Enkelte uttrykte forundring over at fostersøskenrelasjonen var så sterk, til tross for alle utfordringene som fulgte med fosterhjems plasseringen.

Den er like sterk som om vi skulle ha laget ham selv, for å si det sånn.

Spesielt overfor våre egne barn, at de ser på det som ei søster. Og det gjør de jo. De er sånn som ikke liker om noen spør om de har småsøster, så liker de ikke å si at det er fosterbarn. Det er søstera. Det er vår søster. De er også veldig glad i å vise henne fram. De er veldig stolte. Det er veldig godt å se.

All den tid en definerer barnet som en del av familien, virker selve begrepet fostersøsken rart og unaturlig. Derfor uttrykker både fosterforeldre og deres barn at de ikke liker å bruke ordet. Ved å bruke betegnelsen fostersøster eller fosterbror hadde flere erfart at folk forventer en forklaring gjennom spørsmål som en ikke har lyst eller anledning til å svare på. I familier der fosterbarnet hadde utfordringer som virket inn på familielivet, beskrev fosterforeldre hvordan

de forsøkte å tone ned fosterbarn-stempelet, og heller angripe problemene som de ville gjort om det var 'vårt' barn. Fosterfamiliens barn kan bli opprørte, sinte og forsvare barnet dersom de opplever at søsken ble stemplet som 'et fosterbarn'. I situasjoner der fosterbarnet har en atferd som skiller seg ut, kan det derimot oppleves som en lettelse å kunne si: «*det er fostersøstera mi*». Avklaringen gir anledning til å gi en forklaring på atferden.

For av og til skulle jeg nesten ønske at han hadde brun hud eller ett eller annet sånn at man så at han var adoptert eller fosterbarn da. For sånn som det var på ferie, når han lå og hylte og sprellet under bordet, så føles det litt bedre enn at det bare ser ut som at han er bortskjemt og minst. Folk har kaldt ham for 'The King' ikke sant, sagt at han er bare bortskjemt og sånne ting. For han hadde jo det når vi var på ferie at han ikke ville inn i heisen, og ikke ville ut av heisen på morgenen. Og han skulle i hvert fall ikke spise frokost, og så litt sånn. Der hadde det i hvert fall vært en fordel om han hadde fosterbarn i panna, og ikke bare var bortskjemt da og vanskelig.

At fosterbarnet har bodd lenge i familien, at man ligner på hverandre og passer sammen, er en fordel, men ingen absolutt forutsetning for utviklingen av en naturlig søskenrelasjon.

Hos oss er det sånn at begge våre fostersønner har utenlandsk opprinnelse og vår gutt er veldig lys, men han legger armen rundt dem og sier: det her er broren min! så det er ikke noe sånn fosterbroren min.

Barn kan knytte seg relativt raskt til nye søsken i familien. På spørsmål om hva som er forskjellen mellom biologisk bror Elias og fosterbror Petter, svarer informanten:

Jeg føler at han er en bror. At jeg bare har kjent han litt mindre. Elias har jeg på en måte blitt kjent med helt siden han ble født, og Petter ble jeg jo kjent med for mindre enn ca. et halvt år siden.

Empirien viser også at relasjoner til fostersøsken kan være bedre enn relasjoner til biologiske søsken. Slik sett har samhold, og at man liker å gjøre ting sammen, større betydning for søskenrelasjonen enn genetisk opphav.

Jeg og Anders har et mye sterkere bånd enn jeg har til de andre egentlig. Men det er jo fordi jeg har brukt mye mer av min tid på han. For jeg og han har hatt så nært forhold, i forhold til hva jeg har hatt til de andre. Men det tror jeg ikke har noen sammenheng med at han er fosterbarn. Det tror jeg bare er fordi at vi har hatt det så bra sammen når vi har vært sammen.

I denne studien deltar to gutter som er nesten jevngamle, og som begge har en litt yngre fosterbror med atferdsvansker, utviklingsforstyrrelser og en diagnose. Begge informantene oppfatter fosterbroren som «ekte» søsken.

Siden vi var så små når han kom, så har jeg liksom, han har alltid vært der, han er broren min, og jeg kan ikke huske når han ikke var her. Så han er akkurat som storebroren min. Det er liksom, jeg har alltid hatt han der, og jeg kjenner ikke forskjell.

Til tross for at begge fosterbarna krever mye av familien i form av ekstra tilsyn og oppfølging, beskriver guttene relasjonen som «*lettere*» eller «*bedre*» enn til eldre biologiske søsken. Eldre søsken har et naturlig overtak i form av å være fysisk og mentalt sterkere. Derfor oppfatter informantene i større grad å bli plaget eller ertet av eldre biologiske søsken. Ifølge guttene tør ikke fosterbroren å plage eller erte dem på samme måte. I stedet erfarte de at den yngre fosterbroren så opp til dem, ofte ville leke med dem og søkte hjelp til praktiske problemer i hverdagen.

Konflikter og krangling gjennom oppveksten hører naturlig med til det å ha søsken. Elias forteller at han tenkte «*det skulle bli litt rart*» å få en yngre fosterbror. Ved første samtale la han større vekt på at fosterbroren var irriterende, hadde alt for høy stemme, ødela ting, og at han verken fulgte reglene eller hørte etter. Ved andre samtale hadde det gått en tid, og fosterbroren hadde bodd i underkant av to år i familien. Elias sine utsagn viser en dreining over mot en normalisering av søskenforholdet. Når han forsøker å forklare hva som gjør at Petter nå føles som en bror, sier han det slik:

Men i begynnelsen så kranglet vi veldig mye, men nå krangler vi jo litt mindre, veldig mye mindre enn vi gjorde før. For nå vil jeg kalle at på kranglemåten så krangler vi like mye som vanlige søsken. Men hvis det ikke er med Petter, hvis det er Kaja (biologisk storesøster), så er det veldig mye krangel.

Elias forklarer forskjellen med at han «*sloss-krangler*» med Petter, mens Kaja har en mer «*irriterende krangel*». Det er vanskeligere å krangle med storesøsteren, i tillegg til at de krangler oftere. Han kommer bedre ut av konfliktene med fosterbroren, og synes det kan være lettere å ha søsken som er yngre enn seg fordi:

De er mer aktive og de vil leke mer. Og jeg vil veldig mye være på trampolina, og det vil de også. Og særlig når det er gutter, da liker de det samme. Det gjør jeg også. Jeg skulle egentlig ønske at jeg var eldst. Det er verre å være mellomst. Det er ofte at det pleier liksom å være to stykker som krangler og da er det alltid

den mellomste som er med i den krangelen. For jeg føler liksom ikke at Kaja og Petter krangler noe. Men begge to krangler mot meg.

Informanten setter ord på den naturlige kranglingen, og viser hvordan den har gått seg til slik at det nå føles som ekte søsken. Han sier det er *gøy å «ikke være minst lenger»*, samtidig som han har fått nye utfordringene med å være i midten. Utsagnet beskriver hvordan fosterfamiliens barn kan få en ny posisjon og rolle i søskenflokket, når et nytt barn flytter inn.

4.2.2 Å være søsken – men ikke helt som en familie

Å vokse opp sammen skaper en felles familieidentitet. Når man ikke får ta del i de første leveårene til fostersøsken er det også noe som mangler. Informantene forteller at det er enkelte ting som hører med til det å få småsøsken, som å skifte bleie, trille vogn og våkne av barneskrik på nettene. Å få nye søsken som allerede har levd i flere år, innebærer at man går glipp av viktige hendelser og dermed mister en felles livshistorie.

Liksom når ikke hun var her når hun var sånn kjempe liten, det mangler jo det.

Fosterforeldres barn har en annen relasjon til fosterbarnet enn det fosterforeldrene har. Studien viser hvordan fosterbarn kan knytte seg til fosterfamiliens barn, eller ett av barna, samtidig som de opprettholder en distanse eller konfliktfylt forhold til andre familiemedlemmer.

Jeg føler jeg kan ha skikkelige samtaler med ham. Og jeg har mye større innpass enn mamma. For hvis mamma spør om noe som er litt dypt, så stenger han seg med en gang og kan bli sinna. Eller det har skjedd noen få ganger nå i det siste at hun også får det til, men veldig ofte så stenger han seg. Men hvis jeg bare går fram på riktig måte så kan jeg spørre om ganske masse. Og det er jeg veldig takknemlig for.

Siden jeg er kanskje den som er søstera, så har hun et litt annet forhold til meg som den snille søstera liksom. For mamma og de, når de blir sure, så er det alltid jeg som kommer og trøster henne.

I en krevende hverdag gir bekreftelse på en nær søskenrelasjon en ekstra god følelse. Det beskrives som en tillitserklæring og anerkjennelse at fosterbarnet regner med dem som søsken. Benevnelsene søster, bror, mamma og pappa oppfattes som et tegn på tilknytning og familietilhørighet, noe som er viktig for både fosterforeldre og barna deres. Nedenfor reflekterer informanten over hvordan det føltes første gang fostersøsteren brukte ordet mamma om fostermor:

- Informant: Hun sier jo til vennene at jeg er søstera hennes. Og det er hun stolt over når jeg kommer og henter henne, og der er søstera mi! Og så kommer hun og gir meg klem og sånn (...) Det er annerledes for mamma og pappa da. De pleier ikke å, men en gang har hun sagt: har du sett mamma? Det var bare, jeg tenkte, hva? Er Berit her nå liksom? For mora heter Berit (...) Det er liksom første gangen jeg har opplevd, det var faktisk for ikke så lenge siden.
- Forsker: Hvordan synes du det var?
- Informant: Det var litt sånn sjokk. For jeg hadde aldri hørt henne si det. Men det er jo bra, eller sånn jeg føler liksom at det, det har liksom... ja, det kommer seg.
- Forsker: Ja, det kommer seg. Du føler at det kan være en god ting at hun knytter seg til dere? At hun tenker på dem som mamma og pappa føles godt?
- Informant: Ja. I alle fall gjør de noe riktig liksom.

Informanten gir uttrykk for at «*det kommer seg*», at foreldrene gjør noe riktig og at relasjonen er i ferd med å styrke seg. Materialet viser også eksempler på fosterbarn som stadig presiserer at «*vi er ikke i familie*». En annen informant forteller at fosterbroren etter ti år fremdeles kaller fosterforeldrene ved navn. For henne oppleves dette som en bevisst markering og avvisning, ettersom fosterbroren har sagt i alle år at han ikke er en del av familien og at han skal «*hjem*». All den tid hun er svært glad i ham som lillebror, og ønsker at han skal være en del av familien, synes hun dette er både trist og sårende.

Jeg føler jo det er bare enda et tegn på at han ikke ser på oss som helt familie. Men noen ganger har jeg tenkt at han kanskje føler at jeg er mer ei søster enn mamma og pappa er foreldre. Men det er sikkert lettere å tenke at jeg har ett sett med foreldre, mens søsken kan jeg på en måte ha mange av.

Hun reflekterer over at det muligens kan være lettere for ham å ha en god relasjon til henne, som fostersøster, enn til fosterforeldrene. Hun føler seg trygg på at hun og fosterbroren er gjensidig glad i hverandre og regner med hverandre som søsken. Samtidig antar hun at fosterbroren ikke vil kalle foreldrene for mamma og pappa litt av stahet, for at han ikke vil gi seg, litt fordi han er redd for å gjøre det, og litt av dårlig samvittighet overfor sin biologiske mor. Hun sier:

Men jeg skulle jo ønske han klarte å se på dem som mamma og pappa.

Fosterbroren har sagt at han kanskje ikke «*kommer hjem til jul*» når han blir atten år. Informanten gråter når hun deler sin bekymring over at fosterbroren vil

foretrekke sin egen biologiske familie framfor fosterfamilien, og at hun derfor risikerer å miste en bror. Når fosterforeldres barn definerer fostersøsken som ekte søsken og inkluderer dem som del av familien, kan det være vondt og sårende at relasjonen ikke gjengjeldes:

Men når han i hvert fall kan velge og da eventuelt velger bort oss for sin egen familie. Så er jo ikke det et søskenforhold som jeg ønsker å ha, for da føler jeg jo litt at jeg mister ham. Jeg er litt spent på det egentlig, for jeg skjønner at det må være fryktelig vanskelig for ham også å forholde seg til to familier. Du kan jo ikke feire jul dobbelt og bursdag dobbelt for resten av ditt liv (...) Men det kommer jo til å bli et veldig annerledes søskenforhold enn det jeg har til resten av mine søsken som jeg treffer i familieselskap (...) Jeg tenker jo på ham som lillebroren min. (...) I hvert fall når han blir atten, så kan han velge. Og han har alltid vært veldig tydelig på at når han blir atten så skal han på en måte bare hjem. Men jeg tror jo egentlig at han også ser på meg som storesøstera si. Og han har jo kalt meg det etter hvert. Men jeg tror nok at han ser den biologiske familien sin som på en måte mer familie. Og det er litt rart, men det føles litt sårt.

Empirien inneholder en ambivalens og sårhet over at noen fosterbarn tilsynelatende aldri ser ut til å bli fullt integrert i familien, til tross for at fosterfamiliens barn føler en sterk søskenrelasjon. Flere fosterbarn omtaler fosterforeldre ved egennavn, også etter langvarige plasseringer. I noen tilfeller er fosterbarnet mest knyttet til fostermor, mens i andre tilfeller er det motsatt:

I og med at Liv har en mor, så kommer mamma aldri til å bli en mor for henne. Mens hun har egentlig aldri hatt en far, eller hun har en far, men han er veldig gammel, og hun har egentlig ikke hatt noe kontakt med ham før hun flyttet til oss (...) Så pappa har nok vært mer pappa for henne.

Fosterfamilien bruker gjerne benevnelser som «mamma Hilde» og «mamma Turid» for å skille mellom biologisk mor og fostermor. Dette forklarer de som fosterbarnets løsning på et praktisk problem. At fostersøsken omtaler fosterforeldre ved egennavn kan skape ubehagelige situasjoner som krever forklaringer i samvær med andre. Informantene veksler mellom å omtale dette som litt sårt, samtidig som det er forståelig.

Ja, man hører nesten mamma, mamma, mamma, mamma han sier nesten aldri, han sier aldri pappa. Han sier Ola. Jeg synes egentlig det er litt rart at han sier Ola og ikke pappa (...) Vi prøvde jo å få ham til å si det men, nei. Han er ikke akkurat så, han gjør det jo aldri.

Det hadde vært helt greit om han kaller meg Jan og ferdig med det, for jeg har ikke noe behov for at han må kalle meg pappa. Men selvfølgelig, vi pratet litt om det på veien hit at det er jo litt stas, eller det må jo være litt stas selv om jeg ikke kan innrømme det, at han kaller meg for pappa, det må det jo være.

I fokusgruppeintervjuet skapte tematikken noe humring blant mennene. Kommentarer som «*det tok et år før jeg fikk den første klemmen*» eller «*jeg er ikke inne i varmen enda*» viser at fosterfar kan ha en krevende jobb med å skape tillit hos fosterbarnet. Empirien gir også eksempler på at fosterbarn plukker seg ut favoritter i familien, og rangerer mellom barna.

Han synes jo Lene (familiens eldste datter) er best i familien.

Det var lenge sånn hos oss, jeg tenker nesten sånn i flere år, var det ikke det (fostermor henvender seg til fosterfar) før du var inne i varmen? Jeg husker ikke når det snudde, men det var helt meg på første plass, og helt tydelig jeg var første, yngste sønn var andre, fosterfar var tredje tror jeg, og så ja enda lenger ned med han eldste, som på en måte. Det tok kjempelang tid før, han har måttet kjempe for å. Men nå er de kjempegode venner. For å si det sånn. Nå er det kjempestas med han eldste sønnen. Men det gikk i hvert fall en to, tre år tror jeg før det var helt i gjenge og vi var alle like (...) Det var kanskje godt det var de to (fosterfar og eldste sønn), for de var best rustet til å takle det. Jeg hadde nok tatt meg mer nær av det. Jeg tror ikke jeg hadde taklet å bli så avvist. Det hadde ikke vært lett for meg i hvert fall.

Fostermor forteller at hennes yngste sønn er svært omsorgsfull mot fosterbroren og at de to raskt knyttet et nært bånd. Hun antyder at verken hun selv eller yngste sønnen ville tålt den avvisningen som eldste sønnen ble utsatt for. Det kan ta flere år før fosterbarnet utvikler en naturlig og gjensidig relasjon til alle medlemmene av fosterfamilien.

4.2.3 Jeg vil så gjerne være storesøster – men får ikke lov

Et kjennetegn på det informantene beskriver som et godt forhold, er at fostersøsken er åpne og deler personlige ting, at de snakker mye sammen og finner på ting. Særlig de eldste jentene bestreber seg på å ha et nært og fortrolig forhold til fostersøsken. Søsken har en annen rolle ovenfor hverandre enn foreldre-barn-relasjonen. Å ha omsorg for søsken innebærer å være en god samtalepartner, støttespiller og en å dele hemmeligheter med. Fosterforeldres egne barn ønsker derfor å være en som fostersøsken kan søke hjelp hos, betro seg til, og få trøst av i vanskelige situasjoner.

Jeg prøver liksom på en måte at jeg kan være det, at jeg kan være den hun kan komme til hvis hun er lei seg. Og så være den som kan roe henne ned og sånn, mens pappa og de kan få lov til å være litt strenge. Så kan jeg liksom være den snille.

Jeg vet ikke, sånn som hvis hun og mamma krangler, så prøver jeg ofte å snakke med henne og bare si at det hjelper ikke å kalle mamma en stygg dum ku, ikke sant. Du må snakke heller hvis du synes det er urettferdig så må du, jeg prøver liksom å veilede litt føler jeg da. At jeg prøver å gi henne litt råd, eller snakke med henne om ting som kan være vanskelig.

Fosterforeldrenes egne barn forsøker å gi tips og råd om hvordan det kan være klokt å oppføre seg eller gå fram overfor familiemedlemmer og venner generelt. Hensikten er gjerne at fostersøsken skal få en lettere hverdag, flere venner, oppnå mer og krangle mindre med foreldrene. De uttrykker derfor frustrasjon, sårhet og skuffelse når fostersøsken avviser. Som nevnt innledningsvis endres relasjoner over tid. Empirien viser glidende overganger fra at fosterbarnet signaliserer en total avvisning av familiens egne barn over til gradvis utvikling av en fostersøskenrelasjon. At fosterbarnet holder avstand ved å markere at «*vi er ikke søsken*» kan gå i faser eller perioder. Avvisningen kan også vare i flere år, noe fosterfamiliens barn oppfatter som svært belastende:

Det har dabbet av nå da, det var mest i begynnelsen, men da var han veldig på at, ja, typisk sånn som har gått igjen hvis jeg presenterer meg som søstera hans, så var det kjempe mange år at han sa nei, nei, nei. Så skulle han rette på det (gråtkvalt) hvis han var til stede.

Fosterforeldre beskriver tematikken som opprivende og sårende for egne barn, som gjerne ønsker å ha en god søskenrelasjon.

- Fostermor: Tidligere så sa hun liksom det at det er Julie som er mi storesøster sa hun, det er ikke du.
- Fosterfar: Så det er klart at for vår datter som har lyst til å være storesøster, og hun får ikke lov. Det er sårt.
- Fostermor: Ja, det er veldig sårt.
- Fosterfar: Vi trodde jo ikke sant i utgangspunktet at hun dattera våres, hun er jo en sånn veldig sånn omsorgsperson, hun er elleve, men hun er veldig sånn.
- Fostermor: Nei, hun får ikke lov, og det er veldig sårt for Mari som ikke får lov til å være det.

Foreldrene synes det er vondt å se hvordan deres eldste datter, Mari, fratras muligheten til å være den omsorgsfulle storesøsteren hun hadde gledet seg til å være. Fosterbarnet har en god relasjon til deres sønn, men «*nekte*» ifølge fosterforeldrene å anerkjenne Mari. De beskriver hvordan fosterbarnet «*er i krig med våres barn*», at Mari «*får kjørt seg*», og at fosterbarnet «*tar henne*» gjennom utskjelling og fysiske angrep. Fosterforeldrene reflekterer over at fosterdatteren

har en egen biologisk søster, Julie, på samme alder som Mari, og at fosterbarnet muligens ser familiens egen datter som en konkurrent til Julie. Tilsvarende erfaringer kom fram i et annet intervju.

Forsker: Tror du han tenker på deg som søstera si?

Kaja: Ja, eller det vet jeg ikke. Eller han har en bror da som, og han snakker veldig mye om han liksom, de er veldig glad i hverandre. Og siden ikke de ser hverandre så mye, så blir de på en måte. Så blir det ekstra gøy å se hverandre når de ser hverandre.

Forsker: Ja. Men du har ikke opplevd det at han sier noen ganger: nei, du er ikke søstera mi?

Kaja: Han har ikke sagt det til meg, men han har sagt det til Elias. Fordi han har på en måte en bror.

I begynnelsen var fosterbroren avvisende og de kranglet mye. Etter hvert utviklet de en god søskenrelasjon. Kaja reflekterer over at fosterbroren kanskje savner sin egen bror, og at han derfor avviser Elias som bror. I tillegg er han ganske liten og strever med å finne ut hvem som er i familien. Fosterbroren kommer også med uttalelser som: «*du er ikke mammaen min!*» til damene i nabolaget og tantene i familien.

Hvorvidt egne barn får status som søsken avhenger av situasjoner og om fosterbarnet har en god eller dårlig dag. Uttalelser som «*du er ikke søstera mi!*» eller «*du er bare en liksombror*» kommer gjerne i situasjoner der fosterbarn er emosjonelt opprørte.

Det er veldig forskjellig. Noen ganger så kommer hun når jeg henter henne på skolen og sier det er søstera mi, der er storesøstera mi. Og andre ganger sier hun at det her er bare en falsk søster, eller fake søster har hun også sagt, så bare løper hun fra meg og vil ikke ha noe med meg å gjøre. Det kommer veldig an på hvordan dagen hennes har vært.

Og så ble hun liksom, ja ikke bland deg, og se å dra til helvete og ikke sant. Jeg vil ikke ha noe fra deg, og litt sånn.

Selv om fosterforeldrenes egne barn ønsker å inkludere fosterbarnet i familien, risikerer de at fostersøsken veksler mellom å avvise eller inkludere dem i sin familietilhørighet, ved å ta noen «*inn i varmen*» og «*fryse ut*» andre. En markering av at fosterbarnet ikke vil være en del av familien kan være sårende.

Eller hvis jeg sa at jeg var søstera hans eller, ett eller annet. Og så sa han det der med at så fort han ble atten så skulle han komme seg langt vekk, og da skulle han flytte til mamma Hilde og sånne ting. Ikke at det er noe angrep, men at det

kunne jo være sårende. For jeg ville jo at han skulle ha det greit hos oss. Og at han ikke på en måte, at det eneste ønske han hadde var å komme seg så langt vekk som mulig.

Ellen forteller hvordan hun i flere år aktivt har jobbet og strevd for å skape en god relasjon til fostersøsteren Liv. De første årene, mens Liv ennå var liten, var kontakten bedre fordi de lettere kunne finne på aktiviteter sammen. Ellen har erfart det motsatte, nemlig at kontakten har utviklet seg til det verre, etter hvert som Liv ble tenåring. I kranglene trekker ofte Liv frem dette at hun ikke vil være søsteren hennes.

For meg så er det nok mer at hun sier sånn her: Ellen, jeg vil aldri være din søster liksom. Eller jeg vil aldri ha noe med deg å gjøre og litt sånn. Det er sykt sånn tøft for meg å høre, litt det der at jeg vil ikke være i din familie en gang. Og jeg vil ikke være di søster. Men så vet jeg jo egentlig at hun kanskje ikke mener det alltid.

Ellen forteller at hun har brukt mye tid på Liv og investert mye av seg selv i fostersøsteren gjennom å skape gode minner, reise på turer, invitere på jentekvelder, ta henne med ut for å spise eller gå på kino. Derfor opplever hun fostersøsterens avvisning som særlig vanskelig å takle.

Det er nok noe av det største tema når det gjelder Liv. Det er jo det som gjør at det er veldig vanskelig for meg. Ja, og jeg er nok veldig sånn som hele tida trenger bekræftelse, ikke sant. Om det er av kjæresten eller av mamma og de, ikke sant. Og Liv da, så trenger jeg det. Og det å bli avvist hele tida, og det å ikke få noe tilbake, og kjenne på at egentlig så gir hun meg ikke noe tilbake. Det er nok noe av det tyngste med Liv. Og det hadde nok vært, det er det samme tenker jeg med søsken også da. Hvis man blir avvist av en søsken. Det er jo helt, det er jo grusomt det også. Spesielt hvis man føler at man gir og gir og gir.

Ellen uttrykker en ambivalens hvor hun stadig motsier seg selv. På den ene siden er hun svært glad i Liv og regner henne som en helt ekte søster. I neste øyeblikk uttrykker hun frustrasjon og sorg over situasjonen. Hun sier at det ville være trist hvis fostersøsteren måtte flytte, men at hun sannsynligvis ville kommet over det «*siden jeg egentlig ikke har sånn et sterkt bånd til henne*». Samtidig beskriver hun dette som en «*forferdelig følelse*» og «*flaut å si*», og at hun selv synes hun burde «*være mere moden*» i forhold til dette. Til tross for at det «*mangler*» mye i søskenrelasjonen, innrømmer hun at det føles «*skamfullt*» at hun på en måte ikke er like glad i Liv som i de andre søsknene sine.

Jeg er veldig glad i henne, men hun gir veldig lite tilbake. Det er jo litt egoistisk, for det første så er jeg ganske voksen, så det at jeg trenger en bekræftelse på det at hun er glad i meg, det burde jeg egentlig ikke, men jeg gjør det. Noen ganger

så trenger jeg en bekreftelse på at jeg er viktig for henne også. Og det får jeg aldri. Så da, da blir det litt vanskelig liksom å bo sammen med henne hvis du skjønner. Jeg bryr meg om henne, men, men når jeg ikke får noe til gjengjeld, eller får noe, så blir det ikke veldig sterk kjærlighet merker jeg.

Informanten setter ord på betydningen av anerkjennelse, bekreftelse og gjensidig kjærlighet i en søskenrelasjon. Det er selve bekreftelsen på at den andre er glad i meg, og at vi regner hverandre for søsken som er det viktigste for utviklingen av en naturlig fostersøskenrelasjon. At fostersøsken stoler på dem og velger å snakke om vanskelige ting, oppfattes som en tillitserklæring. Betroelser blir et tegn på relasjonenes intimitet og nærhet, samt tilhørighet til familien.

4.2.4 Ulikheter til hinder for utvikling av en søskenrelasjon

Det forekommer også at informantene ikke finner det naturlig å kalle fosterbarnet for søsken: «*Jeg får meg bare ikke til å kalle henne for søstera mi.*» Situasjonen beskrives som rar eller ubehagelig fordi det føles som en gjest som er der hele tiden. Fosterbarn kan oppleves å være veldig annerledes, fordi de har andre tradisjoner, vaner og holdninger enn fosterfamiliens barn.

Han bodde jo ti år med mora, og hun har opptrådt annerledes. Han har en helt annerledes bakgrunn. (...) Men jeg forstår det at han har hatt en annen oppdragelse, han har hatt et annet miljø.

Og så er det nok det at søsknene mine har jeg faktisk vokst opp med hele livet. De har jo vært der alltid, og vi deler veldig, vi har vokst opp med samme verdier og moraler og ikke sant. Et felles grunnlag eller hva jeg skal si, som gjør oss ganske like. Selv om vi har opplevd forskjellige ting og kanskje (...) er på motsatt side av politikken eller hva jeg skal si og sånn. Så har vi ikke sant, vi har felles med det at vi er veldig medmenneskelige kanskje og veldig snille og bryr oss veldig om andre. Og så kommer Tuva, og så er hun, bryr hun seg bare om seg selv.

Selv om søsken har forskjellige interesser og meninger, peker informantene på at det er ulikheter i verdier, holdning og menneskesyn som gjør at fosterbarnet skiller seg ut i søskenflokk. Felles forståelse av hva som sømmer seg, hva som er rett og galt og hvordan man oppfører seg mot andre, danner en familieidentitet. Når fosterbarnet mangler en slik felles plattform i tillegg til familiehistorie, kan ulikhetene oppfattes som veldig store. På samme måte som utsagnet «*han er som en av oss*» indikerer en sterk søskenrelasjon (jf 4.2.1), viser utsagnet «*hun er totalt forskjellig fra meg*» til en avstand som hindrer følelsen av familiær tilhørighet. I tillegg kan fostersøsken ha vokst opp med andre måter å leve på,

som annen kultur, religion, matvaner og preferanser, noe som forsterker følelsen av ulikhet. Når fosterbarnet ikke lever i takt med resten av fosterfamilien, forsterkes inntrykket av annerledeshet.

Men det ser jeg jo, altså med for eksempel bare det når vi skal spise og sånne ting. Så vi andre, vi gjør jo mye av det samme. Men hun både spiser andre ting, hun spiser på helt andre tider av døgnet enn det vi er vant med. For eksempel alle oss, vi pleier å spise frokost. Det gjør ikke hun. Hun spiser aller mest på kvelden rett før hun legger seg. Sånne ting gjør jo at det føles litt annerledes. Det er helt andre rutiner enn det jeg har vært vant til.

Empirien viser også at egne barn kan utvikle en naturlig søskenrelasjon til ett fostersøsken, men ikke til et annet, i samme fosterfamilie. Informanter som har flere fostersøsken har ulike fostersøskenrelasjoner. Informanten nedenfor forsøker å sette ord på hva som kan være forskjellen.

Det ser jeg jo veldig tydelig, for jeg ser jo på han som en bror, mens hun blir jo mer ei fostersøster da. Jeg merker bare det når jeg skal omtale dem blant andre, så tidligere så har jeg bare sagt at jeg har, vi er fem søsken. Og så ikke forklare at han er en fosterbror. Mens nå så har jeg mer behov for å si at ikke hun er biologisk søster (...) Jeg tror det har mye å si at han flyttet inn så tidlig, når han var så liten. Han hadde ikke helt sine vaner og sine ting før han flyttet inn til oss. Mens hun har jo ganske mye på plass fra før. Alt i fra klesstil til hva hun spiser, alle sånne ting. Tradisjoner, der er det så mye som blir annerledes. Mens det hadde jo ikke han. Han flyttet inn når han var ett og et halvt, og hun var jo femten.

Ulike tradisjoner og lengde på plassering kan virke inn på relasjonen. Ved nøyere gjennomlesning av materialet tegner det seg et mer komplekst bilde. Barn som er svært ulike, både med hensyn til etnisitet, tradisjoner, alder, og sosial kompetanse, kan utvikle nære søskenrelasjoner. Det ser ut til at det snarere er fosterbarnets dysfunksjonelle fungering eller avvisning (jf 4.3), som avgjør hvorvidt fosterbarnet oppfattes å være så fremmed at det vanskeliggjør en søskenrelasjon. Fenomenet understøttes av fosterforeldres erfaringer. Noen fosterbarn ser tilsynelatende ut til å finne sin plass i søskenflokket, til tross for ulikheter og utfordringer ved plasseringen. Mens andre barn har en så problematisk atferd, at det for familiens egne barn blir både vanskelig å forstå og umulig å relatere seg til. Ulikhetene skaper avstand der det kan oppstå behov for å markere at man ikke er i familie.

For sånn som [fostersøster] hun er veldig på det at hun skal kalle meg for søster, og presenterer meg som søster. Og det synes jeg skaper mest avstand. Men det er jo det at ikke jeg ser på henne som søster. Og jeg har et veldig stort behov for å

kunne si at hun er fostersøster. Og skape den avstanden, for det er en ekstra avstand der.

Når fosterbarnet presenterer seg som søsken, kan det føles uvant, ubehagelig og invaderende for egne barn. Samtidig viser informantene ydmykhet og forståelse for at fostersøsken ikke ønsker å «avsløre» at de er fosterbarn. Av den grunn tar de hensyn når fosterbarnet er til stede, ved ikke å utlevere eller sette fosterbarnet i forlegenhet.

Mens han da han nettopp hadde flyttet inn (...) så presenterte han meg som søster for noen. Og jeg hadde så lyst til å si nei, vi er fostersøsken. Men jeg fikk meg ikke til å gjøre det. Men det var litt sånn etterpå så satt jeg litt og irriterte meg over det. Da hadde jeg sett ham for første gang for kanskje to uker siden, så da var ikke jeg klar for å bli presentert som søster(...) Men der og da så tenkte jeg bare at ja, ja, nå er det noen nye mennesker han er sammen med. Og jeg skjønner jo at ikke han vil legge ut om hele sin bakgrunn. For hvis han hadde presentert meg som fostersøster si, så måtte jo han forklare noe.

Vi er jo ikke så slemme, sånn hvis noen spør meg om vi er søsken, så sier jeg jo ja. Men hvis jeg er alene og noen spør meg om hvor mange søsken jeg har, så sier jeg en eldre storesøster og en eldre bror og så har jeg ei fostersøster. Jeg sier liksom ikke at jeg har ei mindre søster, eller en yngre søster, det gjør jeg aldri. Men hvis jeg er med henne og noen spør om vi er søsken, så sier jeg ja.

Informanten setter ord på et savn og en sårhet i dette at man kan miste følelser for fostersøsken når det mangler en naturlig søskenkjærighet:

Jeg har jo snakket mye med mamma, det er jo sånn noen ganger hvor jeg bare griner fordi at jeg blir så oppgitt over [fostersøster]. Det er veldig vanskelig å forholde seg til, for noen ganger så er jeg bare så sykt lei av henne. Men så er det veldig lett for meg å nesten miste de følelsene, fordi at hun er bare så urimelig syns jeg, og så vanskelig. Og det er jo sånn jeg føler ikke er helt normalt. Jeg gjør jo ikke det uansett om jeg hadde vært forbannet på søstera mi eller mamma eller noe, så har det ikke vært sånn at jeg mista følelser for dem.

Informanten reflekterer over at hun ikke slutter å være glad i familien sin, selv om de krangler og er sinte på hverandre. Med fostersøsteren føles dette annerledes, og hun omtaler sine egne følelser som unormale. Selv setter hun det i sammenheng med at fostersøsteren har en vanskelig atferd. Hun uttrykker også skuffelse over at de kanskje vil være godt voksne før hun muligens oppnår den nærheten til fostersøsteren som hun ønsker seg.

Informant: Men det er mer fordi at jeg håper at hun utvikler seg til at det ikke fortsetter å bli så mye krangling og så mye surhet og så mye, jeg har en tanke om at kanskje jo eldre hun blir, jo bedre blir det.

Forsker: Jo bedre blir det.

- Informant: Men, samtidig så sitter jeg og tenker at, kanskje det bare er henne, kanskje hun bare...
- Forsker: Kanskje det alltid vil være sånn?
- Informant: Ja, uttrykksløs og kald og ikke klarer å vise et takk, eller jeg vet ikke. Og det syns jeg er litt kjipt å tenke på.
- Forsker: Men, hva tror du vil være, hvis jeg spør, hva vil være den største forskjellen med å ha fostersøsken og vanlige søsken?
- Informant: Det er nok den der tilknytninga tror jeg. At jeg ikke har, jeg har ikke samme tilknytning til henne som jeg har med mine søsken. Og det tror jeg ikke jeg kommer til å få med mindre hun drastisk forandrer seg. Eller at hun blir mer moden når hun blir eldre og vi kan ha et ordentlig godt forhold, så tror jeg ikke jeg kommer til å få en sånn, et bånd til henne som det jeg har til søsknene mine. Hun vil alltid være fostersøstera mi.

Erik erfarte å få ei fostersøster som var svært ulik hva han forventet seg, og med en fremtoning og atferd som han synes var slitsom å forholde seg til. Ved intervju nummer to har det skjedd en endring. Selv om han fremdeles føler det unaturlig å tenke på henne som ei søster, er han blitt mer vant til henne.

I begynnelsen så føltes det ikke sånn at jeg liksom, det føltes ikke som om hun var søstera mi liksom. Det var liksom ikke. At hun bare skulle være her for en bitte liten stund tenkte jeg gjerne. Men så egentlig skal hun være her lenge. Det var akkurat som om vi skulle ha besøk liksom. Så jeg kunne liksom ikke, jeg var liksom ikke som jeg pleide å være da, før. Men jeg har jo bare begynt å bli mer og mer sånn som jeg var før, når hun er her. Så jeg kjenner jo ikke egentlig forskjell når hun er her og ikke er her. Eller jeg kjenner jo når hun ikke er her da, for da er det mye stillere.

I begynnelsen føltes det som å ha besøk hele tiden, og Erik tenkte at han måtte være høflig og snill og si ja til alt hun spurte om. Etter hvert sluttet han med dette, og ble mer og mer seg selv og gjorde som han pleier uavhengig av hva slags «styr» fostersøstera fant på. Dermed legger han ikke sånn merke til atferden hennes på samme måten som før.

- Erik: Nå er jeg mer vant til det, så nå merker jeg det ikke så veldig.
- Forsker: Ja, vil det si at du ikke synes det er så veldig styrete lenger?
- Erik: Nei. Siden nå er vi jo vant med at hun spiser og så går hun og legger seg igjen. Så det er ikke så styr lenger nå egentlig. Jeg er mer vant til det nå.
- Forsker: Ja, det er jo en forandring, at du synes at det ... vil du si at det har blitt bedre da, eller at du?

- Erik: Vi er liksom mer vant til at hun er sånn som hun er. Så det er ikke så voldsomt lenger liksom for oss, men hun er helt lik sånn som hun var før. Men vi synes ikke det er så veldig voldsomt lenger.
- Forsker: Ja, så hvis jeg forstår deg riktig, så synes ikke du at hun har forandret seg noe spesielt?
- Erik: Nei, det er vi som har forandret oss.

Selv om fosterbarnet ikke har endret atferd, men fremdeles gjør ting som han kaller «*unormalt*», har han «*liksom blitt mer vant til det*». På den måten gjør ikke atferden samme inntrykk på ham som før, slik at han ikke oppfatter det like voldsomt som i starten. Erik reflekterer over at det er han selv som har forandret seg, i hvordan han forholder seg til hennes atferd. Til tross for at han fortsatt irriterer seg over fostersøsteren, bryr han seg i mindre grad om det, og lar henne oftere være i fred.

4.2.5 Fostersøsken – et spørsmål om alder, kjønn eller biologi?

Følelsen av en sterk søskenrelasjon ikke er nødvendigvis knyttet til biologi. Barn med relativt store kulturelle, etniske, sosiale og kognitive forskjeller kan knytte sterke familiebånd. Forhold til fostersøsken kan til og med være bedre, sterkere eller enklere enn forhold til biologiske søsken. Kvaliteten på en søskenrelasjon er nærmere knyttet til alder og kjønn, hvor lenge barnet har bodd i familien, hvor mye tid man tilbringer sammen, felles interesser og hva man liker å gjøre sammen, samt grad av konflikter og krancling. Sitatet nedenfor uttrykker et broderskap og tjener som idealet for fostersøskenrelasjonen.

Han er min bror, og det skal han være. Til han er gammel og voksen han også. Og det skal jo være som i en ekteskapspakt da, at det skal være sammen til døden skiller oss ad liksom. Det er jo ikke noe som kan splitte et broderskap sånn liksom. En kan jo være uvenner og venner, og det har det jo vært. Det er det jo uansett (...) Og jeg vil si at det har endt godt for vår del da, og Henrik sin del. At verken han kunne fått noen bedre familie, eller at vi kunne fått noen bedre gutt å ha i familien. Siden han har jo vært nytt blod til familien kan du trygt si.

Informanten har erfart det flere ønsker seg, nemlig en naturlig og gjensidig søskenrelasjon som en tar for gitt varer livet ut. Spørsmålet om biologi blir først og fremst et tema når komplekse problemer aktualiserer seg, og når forventningene til søskenrelasjonen ikke innfris.

Nei, jeg føler ganske fort så fikk jeg litt sånn negative følelser til henne, og rundt hele situasjonen med at hun flyttet inn. Kanskje også noe av det med at vi faktisk hadde valget om hun skulle flytte inn eller ikke. For med andre søsken så er de jo bare der. Men kan ikke godt si at nei, jeg vil ikke ha deg.

Biologiske søsken er gitt fra naturens side, og kan ikke byttes ut. Studien har ikke et spesifikt kjønnspektiv, men intervjuene gjør det likevel interessant å se nærmere på forhold mellom brødre og søstre. Samtlige jenter i studien ønsket seg i utgangspunktet ei fostersøster. Noen av jentene fikk i stedet en fosterbror, som de alle gir uttrykk for å være svært knyttet til og glad i. Disse reflekterer over at kjønn er uten betydning for fostersøskenrelasjonen. Jentene som fikk ei fostersøster rapporterer derimot om større grad av konflikter.

Ja, for jeg tipper det er jo det jeg har hatt, de forventningene siden hun kom, at jeg skulle få en søster.

Selv om mange ulike faktorer spiller inn, antyder empirien at for jenter knytter det seg særskilte forventninger til det å få ei søster. Jentene sammenligner relasjonen til fostersøster med forholdet de selv har til eldre biologiske søstre, som de opplever å ha en nær og varm relasjon til. Jentene omtaler storesøstre som en viktig støtte i livet, en venn og samtalepartner for nærhet, trøst og betroelser. Informantene ønsker at forholdet til fostersøster skal være preget av samme tillit, hvor de selv kan være en støtteperson for fostersøsteren. Selv om funnene ikke er entydige, rapporterer jentene om dypere og mer relasjonelle konflikter med fostersøstre.

Guttene i studien har alle en yngre fosterbror, mens noen har fostersøster i tillegg. Guttene legger mer vekt på at de håndterer konflikter, krangling og slåssing bedre med yngre fosterbror enn med eldre biologiske søsken. Fostersøskenrelasjonen kan være enklere fordi de liker å gjøre ting sammen som å se på filmer, spille dataspill, leke med biler og bygge Lego. At brødrene «krangler på en vanlig måte», eller har avklarte roller og «forstår hvem som er sjefen» fremstår som viktig for en god relasjon. Fellestrekk ved disse intervjuene er at guttene regner fosterbarnet som en bror, at alle opplever å ha en type kontroll i relasjonen, samtidig som de viser empati, raushet og varme i omsorgsrollen overfor fosterbroren.

Aldersforskjell synes å ha betydning for relasjonen. Studien gir indikasjoner på at de eldste barna i søskenflokket takler best å få fostersøsken. Yngre barn er mer sårbare og kan oppleve å få endrede roller i familien når et nytt barn flytter inn.

Studien gir likevel ikke grunnlag for å trekke bastante konklusjoner, og tegner et mer komplekst bilde. Alder er kun én av mange faktorer som spiller inn. Empirien viser også at de eldste barna i fosterfamilien kan være negativt innstilt til fosterhjems plasseringen og bli utsatt for sterkt press. Fenomenet tid kan ha vel så stor betydning for fostersøskenrelasjonen. Hvor i livsløpet fosterbarnet kommer inn i søskenflokket, om fosterhjems plasseringen kommer tidlig eller seint i barnas liv, og hvor lenge man har bodd sammen virker inn. Informantene beskriver de positive sidene ved at fostersøsken overtar rollen som «*minstemann*» i familien. At det nye (foster)barnet blir minstemann faller også naturlig, ved at man er den sist ankomne i rekken av barn.

Siden det er lettere å finne sin plass kan jeg se for meg. Når man er yngre, og kommer inn liksom utenifra. Enn å komme liksom på toppen. Da skal en liksom allerede ha en plass når en er storebror til noen. Så skal en liksom ha et ansvar i en familie. Alle skal ha en plass i en familie. Det er lettere å finne sin plass når en kommer inn som den yngste tenker jeg i alle fall.

Det oppstår en helt annen dynamikk når det nye barnet er eldre enn andre barn i familien, fordi den indre orden i søskenflokket trues.

Siden hvis du er allerede storebror til en yngre bror, og så skal det plutselig komme inn en over deg, så tror jeg det kan bli en viss konflikt i sitt eget tankesett. Og nesten ødelegge seg selv litt i en periode.

Å få eldre fostersøsken kan skape ekstra stress og en annen type følelsesmessig belastning, fordi en som yngre søsken har en svakere posisjon enn de som er eldre. Når det kommer et eldre barn inn i familien oppstår en forvirring og usikkerhet i forhold til barnas definerte plass i familiesystemet. En av ungdommene sammenligner søskenhierarkiet i familielivet med en løveflokk der alle forsøker å finne sin plass.

Det kan jo kanskje sammenlignes litt med en løveflokk. Du har dine plasser. Ikke i et rangsystem, men i familiesystemet. Og det vil jeg si er lettere når du kommer helt fra starten, enn når du kommer midt inn i løpet. Da må en liksom bruke mer energi. Og hvis en da har gjort det fem ganger i forskjellige fosterhjem, så begynner en å miste motet da kan jeg se for meg. Det er lettere å finne sin plass som ung, enn eldre da. Men jeg kan jo se den vanskelige situasjonen når du er gjerne fjorten, femten år og skal komme inn i en ny familie. At det kan ikke være så lett.

Jo eldre fosterbarnet er, og jo flere familiesystemer han/hun har vært en del av, jo mer utfordrende vil det være å tilkjempe seg en plass i søskenflokket. Jo yngre

fosterbarnet er, og jo yngre i forhold til de andre barna, jo enklere er det å komme inn i en ny familie.

4.3 Ressurssterke og stolte bidragsyttere

Fosterfamiliens barn forstår seg selv som en viktig del av fosterhjemsoppdraget, der hele familien bidrar for å ta vare på fosterbarnet. De anser seg selv for å ha en viktig oppgave, og at det ligger en forventning om at de også «er med på laget» ved å gjøre en jobb.

Informant: Mamma og de har jo vært veldig sånn at dette her, det gjør vi sammen, så det.

Forsker: Ja, at hele familien gjør det sammen?

Informant: Ja. Så jeg føler jo at vi også gjør en stor oppgave. For vi deler foreldrene våre, vi deler hjemmet vårt, vi må jo hele tiden ta hensyn til en til. Og i hvert fall ei stund så følte det jo aldri som å ha fri på en måte.

Fosterforeldres barn viser raushet, omtanke og forståelse, samtidig som de hjelper foreldrene ut av vanskelige situasjoner, korrigerer foreldrenes oppdragerstil og forsvarer fostersøsken. Fortellingene inneholder stor grad av ansvar, sensitivitet, forståelse og tålmodighet i omsorgen overfor fostersøsken. Konkret kan omsorgen bestå av å leke med fostersøsken, ha tilsyn og ansvar for barnepass, stell av yngre søsken, hjelp til lekser, beskytte i skolegården, inkludere og være en støtte i barnets sosiale nettverk. Informantene uttrykker stolthet over å kunne være en viktig person i fostersøskens liv. I de følgende avsnittene vil jeg gi en mer inngående beskrivelse av barn og unges innsats, samt ulike erfaringer og fenomener som kan spille inn.

Fosterforeldre beskriver egne barn som en viktig ressurs overfor fostersøsken. Særlig eldre barn vurderes å være til konkret hjelp og avlastning.

Så er jo det å ha eldre barn en kjemperessurs for fosterbarnet, for vi er jo fire til å oppdra. For det er jo ikke vi som er strengest. Det er jo de to andre. Og de syns jo at vi må sette foten litt ned av og til og sier: «Det skulle ha vært meg!» (...) Og de var jo noen storebrødre begge to. Og jeg tenker litt sånn (...) at hvordan hadde det gått om ikke de to hadde hjulpet oss litt? At de også var litt sånn flinke til å hjelpe til.

Barna tar del i oppdragelsen av fostersøsken og trår til når situasjonen krever det. Også relativt unge barn viser sensitivitet og tålmodighet overfor fostersøsken, og kan på eget initiativ ta ansvar for å roe ned eller løse vanskelige konflikter. I sitatet nedenfor beskriver fosterforeldrene hvordan deres ni år gamle sønn er den eneste i familien som klarer å nå inn til fosterdatteren når hun får raserianfall:

Og de forstår hverandre. På en helt spesiell måte. Det er helt utrolig for et samspill de har. Om de tenker likt, eller om de har mye likt, jeg vet ikke. Så hun har jo veldig mye sinne, fryktelig sinna, og da klarer han som den eneste å snu henne rundt. Han tar henne ut av det. Og så ligger de på gulvet og holder på å le seg i hjel. Ja, det er ett eller annet der.

Egne barn påtar seg et ansvar for å hjelpe både foreldre og fostersøsken ut av fastlåste situasjoner og følelsesutbrudd. De viser evne til å lese situasjonen og tar rollen både som mekler og avlaster når foreldrene er slitne.

Ja, han mellomste hos oss, han var veldig sånn til å begynne med når han merket at nå, nå røyner det på, så kunne han komme og si til fostersønnen vår: kom igjen! Og så bare hentet han ham ut av situasjonen, og så gikk han og lekte med ham og sånn, for han så jo veldig at nå er det nok. Nå presser han oss.

Det er typisk hvis jeg har sett at mamma lager mat og så står hun med Anders på armen, og så har jeg gått bort og sagt at nå tar jeg han med opp og leker litt. Og da har ikke mamma spurt om jeg kan gjøre det, men jeg har bare villet gjøre det. Fordi at jeg har sett det. Og da har hun liksom sagt så deilig at du gjorde det. Det var fint gjort.

Å sitte barnevakt kan for noen være en krevende oppgave hvor det oppstår vanskelige situasjoner. For andre innebærer det en frikveld fra foreldrene, hvor de opplever det gøy å være alene hjemme med ansvaret for fostersøsken. Barneverntjenesten engasjerer i noen tilfeller egne barn, både hjemmeboende og utflyttede ungdommer, for å avlaste fosterforeldrene.

Det er jo sånn som at jeg har hjulpet til hvis mamma og pappa var vekke. Og så var det også når jeg ble litt eldre, så spurte mamma om ikke jeg ville få lønn av kommunen og barnevernet for avlastning. Det var så himla greit, for da kunne jeg både få timebetalt og betalt for sånn kjøring eller busspenger eller sånne ting. At det var så veldig greit for dem, for hvis de skulle på noe så kunne de spørre meg. Og så at jeg fikk lønn i fra barnevernet. Og det gjorde jeg et par ganger. Men jeg protesterte på det i begynnelsen, for jeg synes det var veldig rart at jeg skulle være ansatt eller i hvert fall få lønn av kommunen for å passe på min bror. Så synes jeg det var veldig rart, så da gjorde jeg ikke det mer (...) Jeg fikk dårlig samvittighet for det. Men nå i etterkant så synes jeg jo egentlig at, ja, jeg ser jo egentlig ikke noe uetisk i det. For jeg fikk jo lønn for å passe på ham uansett om det var fra mamma eller fra barnevernet. Og at det er et godt tilbud i fra barnevernet. Men likevel så er det bare rart å få lønn fra kommunen for å være med broren sin. Så følte jeg nok også litt dårlig samvittighet for at jeg ikke ville

være med ham frivillig uten å få betalt. At det måtte barnepass til for at jeg skulle finne på noe med ham en hel dag, eller ei hel helg. Jeg synes jeg burde ha ønsket det av fri vilje.

Informanten forteller om et ubehag ved å formalisere samværet til broren gjennom et lønnet engasjement. Fosterforeldre får gjerne hjelp av egne barn, både fordi egne barn kan ha en god relasjon og håndtere fosterbarnet bedre enn andre voksne, og fordi det kan være vanskelig å finne andre alternativer.

Før når han var mindre og var med andre folk, så var det ofte som om han hørte bedre på meg enn på mamma og dem. For han ville mer trasse til mamma og dem, enn han ville til meg. For vi var liksom kompiser, mens mamma er mamma.

Dersom fosterbarnet ikke kan være alene hjemme, er egne barn en viktig ressurs som kan steppe inn og overtar ansvaret når foreldrene er borte. De påtar seg også rollen som oppdrager ved å påse at fostersøsken følger foreldrenes regler, og går foran som gode rollemodeller.

De grensene som mamma og pappa satt for Einar tok jeg også på en måte. Men det er sikkert vanlig. Og hvis jeg så noe Einar gjorde som jeg visste at mamma og pappa ikke synes at var greit, så enten at jeg sa det til ham, eller sa det til mamma og pappa. Men det er sikkert sånn storesøster rolle (...) For eksempel med TV spilling, hvis vi var kommet hjem fra skolen alene og han satt lenger enn en time, da sa jeg at nå får du ikke lov til mer for det har mamma sagt.

De eldste informantene gir uttrykk for at foreldrene trenger litt drahjelp og korrigerende av oppdragerstil. Særlig mødrene oppfattes å være for ettergivende ved at hun ikke klarer å sette grenser for fostersøsken.

Mamma trenger ofte hjelp, for hun klarer liksom ikke å være streng, sånn ordentlig streng. Hun prøver jo, men hun skriker liksom. Nei, hun klarer det liksom ikke. Mens pappa, eller med en gang, for pappa kommer alltid hjem litt seinere og han er sånn bom! Nå! Sara er litt sånn at når pappa kommer hjem, da er det greit.

Egne barn forsøker gjerne å gi tilbakemeldinger der de synes foreldrene er for slepphendte eller inkonsekvente. Videre forsvarer de fostersøsken der de synes foreldrene er urimelige eller strenge i forhold til hva som anses å være innenfor normalen.

Noen ganger så kan jeg tenke at det var jo ikke nødvendig mamma, du trengte ikke å bli så sinna, og så kan jeg få litt sympati for Marius. Og av og til så får jeg sympati for mamma for jeg ser at hun blir så sliten, og så skjønner jeg ikke hvorfor ikke Marius bare kan gjøre det han får beskjed om.

Egne barn kan stå i kryssilden som mekler mellom foreldre og fostersøsken, der stadige konfrontasjoner blir en belastning. I tillegg reflekterer noen over at foreldrene ser ut til å ha ulike forventninger til fosterbarn og egne barn.

De har veldig tomme trusler mot henne. Ikke sånn, men hun kan skjelle dem ut for eksempel. Og da er det sånn, vet du hva da får ikke du lov å gå på klubben i kveld. Og så går hun jo på klubben liksom likevel. De har ikke noe, jeg føler at de har ikke vært veldig sånn systematiske kanskje (...) Det har vært noen ganger der jeg har sagt sånn der at de godtar veldig mye mer av Tuva da, enn det de hadde godtatt av oss. Men så igjen så ser jeg også at de er mye strengere med henne på enkelte områder enn det de var med oss. Og det har nok igjen litt med det at, ja de har ikke så mye tillit til henne for eksempel.

Det å hjelpe til med plikter og husarbeid i familien oppfattes som vanlig, og som noe en skal gjøre. Derfor blir egne barn irriterte dersom fostersøsken ikke bidrar, eller dersom foreldrene ikke stiller fostersøsken til ansvar på samme måte.

Og vi var sammen etter skolen og skulle liksom lage middag og rydde ut av oppvaskmaskinen og gjøre litt sånn plikter. Men Liv har aldri forstått egentlig det samholdet i en familie og bidra sånn. Hun kan ikke forstå at hun skal være med på å støvsuge kjøkkenet en gang, eller sånn. Det er ikke hennes jobb. Det er jo ikke sånn jeg er oppvokst, ikke sant, jeg er jo oppvokst til at alle bidrar (...) for huset er jo vårt, og oppvaskmaskinen må tømmes. Men det har hun aldri forstått. (...) Jeg kunne jo bli litt oppgitt at hun synes det var urettferdig at hun måtte hente posten liksom, når hun kom hjem fra skolen.

Informanten oppfatter det å lære seg å ta ansvar for fellesskapet, hus og hjem som en måte å bli inkludert i familien gjennom samhold og felles innsats. Hun anser det som viktig at foreldrene stiller samme krav til fosterbarnet om at alle skal hjelpe til. Dersom foreldrene er inkonsekvente og kjører forskjellig oppdragerstil, kan det skape problemer mellom barna i fosterfamilien.

4.3.1 Den gode hjelper

Å yte omsorg kan bidra til å styrke søskenrelasjonen. Hvorvidt informantene har en god følelse rundt det å hjelpe til, er knyttet til mestring og anerkjennelse. Ofte kan fosterfamiliens egne barn ha en spesiell kontakt.

Hvis jeg har lagt ham så har det ofte gått bedre enn når mamma og de har lagt ham. Men så kan ikke jeg legge ham hver kveld, fordi det er ikke alltid jeg er hjemme. Og så er det jo mamma og de som har ansvaret for ham, det er jo ikke meg (...) Jeg og Jonas, eller jeg vet ikke, kanskje ikke helt fra begynnelsen, men veldig fort så fikk vi et veldig nært bånd. Jeg var veldig, veldig mye med ham og lekte med ham, passet ham og var alltid rundt ham. Hele tida.

Informanten forteller at hun har brukt mye tid på fosterbroren som har ekstra hjelpebehov, forstyrret utvikling og behov for tilrettelagt omsorg. Da Jonas var liten likte hun å passe ham, trille turer, skifte bleie, mate ham og bære ham rundt. Fordi fosterbroren hadde et lavere funksjonsnivå, følte hun i oppveksten mestring ved å være sammen med ham, i den forstand at hun ikke trengte å prestere noe overfor ham. Til tross for at Jonas ikke lærte å snakke før han var fire år, utviklet de en egen kommunikasjon. Hun lærte seg å tolke hvordan han uttrykte sine behov gjennom lyder, slik at hun også kunne formidle dette til omgivelsene. Videre trengte han tilsyn og var avhengig av hjelp til mange ting. Det gav henne følelsen av å være flink når foreldrene stolte på at hun mestret oppgaven. Gjennom å gi omsorg til Jonas opplever hun å få hengivenhet og positiv respons tilbake.

Når jeg har vært så mye med ham som jeg har, hatt ham med på så mye, og alltid vært med ham, så har jo det gjort at vi har et spesielt forhold. Og ofte hvis han slår seg, så kommer han heller til meg og spør om plaster, enn å komme til mamma.

At fosterbroren søker til henne for trøst beskriver hun som «*gøy, veldig koselig og veldig stas*», som en bekreftelse på at hun betyr noe spesielt for ham. Tilbakemeldingene gir henne følelsen av tilfredshet og mestringsfølelse, som igjen fører til at hun har lyst til å være sammen med fosterbroren. Derfor hender det at hun på eget initiativ ber om å være barnevakt, slik at foreldrene kan få en frikveld.

Oftest så hvis jeg, særlig hvis jeg legger ham så sier han: Åh! jeg er glad i deg helt herfra og til månen og tilbake igjen!

Fosterbroren gir kjærlighetserklæringer og anerkjenner henne som søster og omsorgsperson. Responsen har vært viktig for utviklingen av det hun kaller en sterk søskenrelasjon. I tillegg legger hun vekt på frivillighet, at hun bidrar så mye fordi hun har lyst og fordi det føles godt, ikke fordi foreldrene ber om hjelp.

Og så var det aldri noe tvang på en måte. Jeg måtte aldri hjelpe dem med noe, ikke sant. Det var jo bare når jeg hadde lyst. Jeg *måtte* aldri skifte bleie, jeg *måtte* aldri bade ham, jeg *måtte* aldri gi ham mat, jeg *måtte* aldri noen ting. Det var når jeg spurte om jeg kunne, så fikk jeg lov. Men det var aldri at jeg *måtte* gjøre det.

Fordi informanten opplevde at foreldrene hadde kontroll over situasjonen opplevde hun heller ikke at omsorgsoppgavene ble for overveldende. I stedet hadde hun lyst til å hjelpe til fordi hun følte glede ved å mestre og få det til.

Videre påpeker hun at foreldrene viste takknemlighet og var flinke til å gi tilbakemeldinger på at hun gjorde en god jobb. Dette gav henne følelsen av «å være god nok» og at innsatsen hennes ble verdsatt. Betydningen av å få skryt og anerkjennelse støttes av flere informanter.

Hvis jeg skal tenke på anerkjennelse på noen måte, må det jo være i forhold til at jeg har jo fått litt skryt i forhold til at jeg har tatt godt vare på Peder når han har hatt litt problemer psykisk da. At han har hatt sine utfordringer, og at det har vært problemer med skole og sosialt (...) Og jeg får liksom hele tida den der så flink du var med ham i dag, og det tror jeg har mye å si. Det trenger ikke å være så mye liksom. De trenger ikke å holde en tale til deg en gang i uka liksom. Men en gang innimellom bare si så flink du var, eller så bra du var i dag.

Gode tilbakemeldinger og anerkjennelse kan gis fra så vel besteforeldre, foreldre og storfamilien, samt offentlig hjelpeapparat og fostersøsken selv. En bekreftelse på at «*det du gjorde der var bra*» skaper en trygghet på at en utøver omsorg for søsken på en god måte. Noen uttrykker et sterkt ønske om å hjelpe foreldrene:

Så jeg prøver jo å hjelpe mamma og pappa så mye som mulig. Jeg gjør det jo mest for de da.

Behovet for å bidra kommer også til uttrykk ved at det er vanskelig å la være å involvere seg i pågående konflikter og problemer, eller når en oppfatter at foreldrene trenger hjelp.

Noen ganger så er det bare at jeg velger, når jeg hører at hun skriker nede så velger jeg å bare lukke døra og ta på musikk og bare late som jeg ikke hører det. Det er noen ganger det at jeg gidder ikke. Men, det er ofte at jeg, ja, det er ofte jeg løper ned og prøver å hjelpe eller at [fostersøster] kommer opp. Og da går jeg ut og så snakker jeg liksom med henne, hva er det som er galt? Jeg pleier egentlig å gå ned ofte, men så blir mamma og de litt sure, for de vil egentlig ikke at jeg skal blande meg inn, for at de vil gjøre det selv. De vil helst at jeg ikke blander meg inn, så de sier bare gå opp, og så sier jeg nei, men jeg vil. Ja, men mamma og de vil egentlig ikke at jeg skal blande meg inn.

At fosterforeldres egne barn «*blander seg inn*» i oppdragelsen av fostersøsken kan by på mer komplekse utfordringer innad i familien. For noen barn kan det oppleves vanskelig ikke å få lov til å involvere seg når de oppfatter at både foreldre og søsken har det vanskelig. Informanten nedenfor setter ord på at det føles godt å hjelpe til når en ser at foreldrene er slitne og trenger det:

Jeg synes jo det er deilig å hjelpe til. Eller jeg er veldig sånn, mamma sier at jeg er, hun kaller meg for en 'pleaser'. Eller jeg har litt vanskelig for å si nei eller sånn, at jeg vil gjøre alle bare fornøyde. Så jeg synes jo det er deilig å vite at jeg hjelper mamma og de (...) Jeg synes jo det er bra å prøve 'å please' alle. Men det går av og til litt på bekostning av meg selv da. At jeg kan bli litt sliten.

Hun reflekterer over at uttrykket «*pleaser*» nok ikke er ment som et kompliment. I stedet ønsker mor at hun skal la være å påta seg et så stort ansvar at hun sliter seg ut på familiens vegne. Informanten setter ord på at det føles vondt når hun ikke møter forståelse eller støtte for den omsorgen hun gir. I tillegg føler hun at heller ikke fostersøsteren verdsetter innsatsen.

Jeg tror nok hun ser på oss som sin familie, og det er jo litt bekreftelse at ok (...) men jeg bare føler ofte at hun ikke ser alt jeg gjør for henne (...) Det er jo litt teit å si, fordi at da virker det jo som at man bare gjør dette for sitt eget ego, hvis du skjønner. Men man skulle ønske at hun satte litt pris på det vi gjør for henne. Og det at vi har stilt opp nå i fem og et halvt år, og vil virkelig. Vi legger aldri skjul på at vi vil virkelig at hun skal være en del av familien vår. Men, det går ikke hvis ikke man samarbeider litt, så er det veldig vanskelig. Og det har vi prøvd å si til henne sånn ikke sant.

Informanten peker på et behov for å bli sett og anerkjent fra så vel foreldre som fostersøster. Til tross for at hun gjør mye for fostersøsteren, mottar hun ikke hengivenhet eller bekreftelse slik hun trenger. Fosterforeldres egne barn legger ned en betydelig innsats for å ivareta og yte omsorg for fostersøsken. Hvorvidt innsatsen gir en positiv mestringsfølelse avhenger av tilbakemeldinger og anerkjennelse fra både fostersøsken og omgivelsene rundt.

4.3.2 Buffer – å være en beskytter

En omsorgsfull innstilling innebærer ofte å ta ansvar for fostersøskens ve og vel. Betroelser og gode samtaler kan føre til at egne barn får informasjon om fostersøsken som gir bekymring og uro. Noen føler redsel for at ting kan utvikle seg riktig galt. Andre føler på dilemmaet mellom å holde på hemmeligheter eller sladre til foreldrene. På den ene siden kan man synes foreldrene er for strenge og at de burde gi fostersøsken litt mer spillerom. På den andre siden bekymrer de seg for fostersøsken og føler trang til å beskytte både fostersøsken og foreldre.

Jeg bare, jeg er redd for at hun er litt sånn, ikke sant, hvis noen røyker hasj da, at hun også kommer til å etter hvert gi seg litt. Og det føler jeg at nå som jeg vet i alle fall at hun sniker seg ut og er med eldre gutter som drikker og er fulle, så føler jeg et ansvar (...) Men det er mer det at jeg er redd for at hun skal gjøre noe hun kommer til å angre på, for det er drit kjedelig (...) For mamma og pappa sin del så er det ganske tøft om noen andre voksne ser henne for eksempel, eller finner ut hvis hun gjør det igjen. Finner ut at hun sniker seg ut om natta (...) Jeg skal ikke sladre på henne, men jeg har lyst til liksom å dele litt erfaringer med henne så da tenkte jeg at kanskje det kunne knytta oss litt nærmere, hvis jeg pratet litt alvorlig med henne.

Informantene bekymrer seg for at fostersøsteren skal utsettes for gruppepress, bli seksuelt utnyttet, bruke rusmidler eller henge ute med feil venner. De forsøker å være en god støttespiller og involvere seg i fostersøskens sosiale liv. Flere har et langsiktig perspektiv hvor de også ser for seg å være en viktig støttespiller som voksen.

Akkurat nå for tida går det jo veldig bra for ham sosialt, og han har mye venner og et stort felles nett der. Men jeg kan se for meg på seinere tidspunkt, når han begynner å henge lenger bak at det kan være vanskelig for ham å henge sammen med vennene sine. Og bare da å være liksom den der uoffisielle støttekontakten for ham hele veien. Selv om jeg skulle være 30 år og han 22 liksom.

Fosterfamiliens barn får gjerne innblikk i fostersøskens bakgrunn, problemområder og indre følelsesliv. De har derfor en annen innsikt og forutsetning for å forstå fostersøskens atferd og fungering enn andre. Fosterbarn kan opptre på måter som virker uforståelig eller uhåndgripelig for andre. Egne barn inntar da rollen som buffer hvor de forsøker å beskytte og forsvare fostersøskens overfor omgivelsene.

Jeg sier at hun har hatt en vanskelig tid før hun kom her, og at hun tenker på mye mer som ikke vi tenker på liksom. At hun har ting i hodet.

Men det kan hende at jeg synes det er vanskelig å føle jeg må forsvare ham på en måte. Hvis han oppleves intens eller irriterende. Og så på den ene sida så føler jeg egentlig at jeg ikke kan forsvare ham, fordi at jeg ikke kan si noe om det, eller at han hadde synes det var dumt at jeg hadde fortalt dem om litt av grunnene som gjør det, eller hvorfor han oppleves så vanskelig.

Taushetsplikten (jf 4.7) innebærer ofte begrensninger på hva de kan si til andre, og dermed blir det vanskelig å forklare atferden. Dersom omgivelsene i tillegg stiller familiens egne barn til ansvar for fosterbarnets handlinger, føles oppgaven som beskytter ekstra tyngende. Informanten nedenfor forteller hvordan han stadig måtte hjelpe fosterbroren ut av vanskelige situasjoner i skolegården. Det hendte at han fikk skylden for problemer som oppstod i kjølvannet av fosterbrorens handlinger. I tillegg opplevde han at både voksne og barn hadde forventninger om at han skulle ordne opp i konfliktene. På en måte følte han behov for å beskytte og hjelpe fosterbroren, som ble plaget av eldre elever og presset til å gjøre ugagn.

Ja, for at når de skulle få han til å gjøre dumme ting, når jeg så det så gikk jeg inn og sa at de skulle slutte med det. Selv om de var mange år eldre enn meg (...) For sånn har det ofte vært. Når folk har, når de liksom skulle erte på ham

hele tida. Så gikk jeg dit og sa at de skulle slutte med det. Så sluttet de jo med det.

Samtidig opplevde han oppgaven som beskytter krevende og slitsom. Han syntes det var vanskelig å se på hvordan fosterbroren led, og søkte hjelp og støtte hos lærerne. I stedet for at voksne hjalp ham å løse situasjonen, erfarte han flere ganger å bli overlatt til seg selv, med beskjed om at han måtte ordne opp, og passe på fosterbroren sin.

Ja, for ofte så var det sånn at jeg måtte gå og si det til ham at han måtte roe seg ned, og sånne ting. Hele tiden sånn at det var broren min, og de i klassen min sa når han gjorde noe, så skyldte de på meg. På grunn av at han var broren min og sånne ting.

Informanten viser en nærhet til fosterbroren, preget av omsorg, tålmodighet og forståelse. På skolen hadde han en egen evne til å roe ned, trøste og hjelpe broren ut av fastlåste situasjoner. Etter hvert begynte lærerne å utnytte denne evnen. Han ble ofte hentet ut av undervisning eller lek for å hjelpe til, fordi lærerne selv ikke greide å håndtere gutten. Foreldrene oppdaget hvilket stort press han følte, og ba ham slutte å ta ansvar for fosterbroren. Dette resulterte i et møte med skolens ledelse, hvor fosterforeldrene gav tydelig beskjed om at det ikke var sønnen som hadde ansvaret for fosterbarnet i skoletiden.

For jeg skjønnte jo ikke det når jeg var så liten, så jeg gjorde jo det. Men så når mamma og de sa hjemme at jeg ikke skulle gjøre det, når de sa det, så slutta jeg med det. Så gadd jeg ikke gjøre det (...) Ja, jeg følte jo at det var litt sånn ekstra press av og til. For jeg vil jo ikke at han skal bli sånn, få vondt og sånne ting.

Gjennom omsorgsoppgavene lærer fosterforeldres barn å forstå fostersøskens fungering og behov. Det å bidra og hjelpe til kan være både emosjonelt givende og slitsom, alt ettersom hvordan samspillet med fostersøsken er. For noen kan presset og ansvaret føles tyngende. Andre føler at innsatsen ikke verdsettes, eller at foreldrene bekymrer seg for at de involverer seg for mye. Hvorvidt fosterforeldres egne barn føler glede, stolthet og mestingsfølelse knyttet til egen innsats, avhenger av om de mottar støtte, anerkjennelse og positiv respons fra både fostersøsken, foreldre og omgivelsene rundt.

4.4 Omsorgssvikt - innvirkning på familielivet og betydning for fostersøskenrelasjonen

En av oppgavene på TBO-kurset bestod i å fylle ut et skjema for hvilke typer traumer eller alvorlige livshendelser deltakernes egne fosterbarn hadde vært utsatt for. Samlet sett rapporterte fosterforeldrene at deres fosterbarn hadde erfaring med å ikke bli møtt følelsesmessig, utsatt for vold, vitne til vold, forsømmelse, rusmisbruk, kriminalitet, brudd eller å bli revet bort fra omsorgspersoner, søsken eller beredskapshjem, mistet familiemedlemmer ved drap, vært på flukt eller levd på rømmen, manglende regler og rammer, mangel på mat, overlatt til seg selv, seksuelt misbruk, psykisk sykdom hos foreldre, utsatt for rusmidler og stress under svangerskapet.

Mens noen hadde fullt innsyn i hele barnets historikk, hadde andre erfart at informasjon og dokumenter ble holdt tilbake med begrunnelse i taushetsplikten. Studien viser at barneverntjenester har ulik praksis for hvor mye dokumentasjon, observasjoner og utredninger som foreligger om fosterbarnet, og i hvilken grad denne informasjonen deles med fosterforeldrene. Fosterfar sier:

Det er mange ting vi ikke vet, og det er mange ting en aldri får svar på.

I en familie måtte fosterfar sitte på stua og spise middag, mens resten av familien satt på kjøkkenet, fordi fosterbarnet ikke tålte å spise sammen med menn på grunn av tidligere seksuelle overgrep. I en annen familie søkte fosterbarnet trøst hos hunden, fordi hun tidligere var vant til å ligge på gulvet og spise sammen med den. Fosteremor forteller at jenta ikke tålte uforutsette endringer og fikk «fullstendig panikk» ved synet av en koffert, fordi hun hadde levd så ustabil. Atferden gikk utover deres egen sønn på elleve år.

Det ble veldig tøft for sønnen vår. Vi kunne ikke være sammen i familien, og måtte dele oss. Fosterfar tok sønnen vår og jeg tok fosterjenta.

I en tredje familie forteller fosteremor at hun kjente jenta fra før, men at det ikke ble som hun hadde forventet. Fosterdatteren lå langt tilbake i utvikling og fungerte ikke i lek med andre barn. Samspillsvanskene skapte store utfordringer i hverdagen for hennes tre barn. Derfor angret hun på at egne barn var så små da de ble fosterhjem, fordi barna har vanskeligheter med å forstå jentas atferd og håndtere alle vanskene som følger med.

Hun utfordrer ikke oss noe særlig, men våres egne barn. Hun kjører dem hardt.

For barna i fosterfamilien kan det være vanskelig å forutse, eller forestille seg, i hvilken grad fostersøskens bakgrunn og tidligere livserfaringer vil virke inn på familielivet.

Nei. Jeg tenkte jo at alt er perfekt, med en lillesøster, det er bare gøy liksom. Jeg tenkte ikke at hun har hatt en fortid, og det kommer opp og det er vanskelig, og du må liksom fikse det og sånn. Jeg så for meg at det bare var perfekt hele tida og at det er en snill søster. Jeg tenkte liksom ikke på det som var galt liksom.

Å vokse opp med fostersøsken som har erfart omsorgssvikt medfører en ekstra dimensjon i familielivet. Fostersøsken kan av ulike årsaker reagere med voldsom og uforutsigbar respons og følelsesutbrudd på hendelser og situasjoner. For fosterforeldres egne barn fremstår atferden i noen tilfeller som uforståelig. Situasjoner som i utgangspunktet er normalt, hyggelig og ufarlig, kan ende opp med uro og konflikter, uten at egne barn forstår fostersøskens reaksjoner og «*hva som gikk galt*».

Det er litt spesielt egentlig. Fordi jeg ser på henne som en søster sånn helt søster nå. Men det er liksom, jeg er på en måte litt redd for å gjøre noe. Når jeg var liten, så broren min og jeg tullet alltid, han hev meg i senga og kilte meg til jeg begynte å grine og sånne ting som på en måte er normalt da, og som jeg har sett andre gjøre det. Men når jeg gjør det på henne, så bare går det liksom ikke. For liksom det går i tre minutter og så går det helt galt. Sånne ting som er litt forskjellig og man vet ikke helt hva man skal gjøre. Jeg vet ikke hvor grensa er på en måte på hva hun tåler. For hvis jeg begynner, så vil ikke hun slutte før det går galt på en måte.

Når en ikke forstår hvor grensene går, slik en vanligvis gjør mellom søsken, oppstår usikkerhet. Følelsesutbrudd og handlinger som går ut over det normale, eller avviker fra hva en kan forvente, er en belastning i hverdagen. Ikke bare forstyrrer det samspillet i familielivet, men det kan også gi uheldige og til dels alvorlige konsekvenser for fosterfamiliens barn. Egne barn kan bli vitne til, eller utsatt for, fostersøskens reaksjonsmønstre, noe som kan oppleves både, krenkende, ubehagelig og til tider skremmende. Empirien gir eksempler på at fosterbarn utøver vold både overfor seg selv og andre, hvor fosterforeldres egne barn risikerer å utsettes for direkte angrep. I de følgende avsnittene vil jeg gå nærmere inn på hvordan fosterbarnets krevende atferd på ulike vis kan virke inn på egne barn og fostersøskenrelasjonen.

4.4.1 Selvskading og destruktiv atferd

Fosterforeldres egne barn risikerer å bli vitne til, eller få informasjon om, selvmordsforsøk og påføring av smerte mot egen kropp, hos både ungdommer og relativt små fostersøsken. For fosterfamiliens barn er det emosjonelt belastende og vanskelige å forholde seg til fostersøskens selvskading selvdestruktive atferd.

Men jeg er jo glad nå at jeg egentlig vet det, men da så var det litt vanskelig, og det gjorde at jeg liksom ikke helt, det jeg fikk vite det var at hun hadde kuttet seg selv. Med en Barbiedukke. Og at hun da gjorde det hjemme hos oss også (...)
Da tenkte jeg – nå er det noe virkelig galt, fordi at da var hun seks år, og en seksåring gjør ikke det.

Fosterforeldre forteller hvordan fosterbarn kan legge seg i bro, spenne seg og gråte mens det dunker hodet i gulvet eller veggen, eller kaster seg mot vegger, dører, pipeløp eller stanger hodet mot bordkanten. Noen fosterbarn tålte ikke blikk-kontakt eller fysisk kontakt, det var derfor vanskelig å trøste eller stoppe barnets atferd. En familie fikk plassert en fire måneder gammel baby som hadde vært utsatt for stress og kaos i hele svangerskapet. I den første perioden måtte jenta mates mens hun satt i vogna, fordi hun reagerte på å bli holdt. Fosteremor forteller at det gikk åtte måneder før hun fikk den første ordentlige klemmen. Til tross for at jenta stadig avviste fosterforeldrene, fikk hun panikk så fort fostermor forlot huset. Fosterfar forteller at hun som spebarn brakk seg og kastet opp så fort hun skjønnte at fostermor var i ferd med å gå ut:

Hun ble syk hver gang Turid skulle på trening, handle, gå på besøk eller reise bort. Vi trodde lenge hun reagerte på mat, men fant etter hvert ut at dette var en tillært atferd, for å tilkalle Turid, ikke allergi.

Nå er fosterdatteren fire år og har fremdeles problemer med mat og søvn. Hun plager seg selv ved å klore seg til blods på armer og bein, klore opp neglene og klore seg selv i øynene for å holde dem åpne og unngå innsovning. Siden søvnmønsteret ikke faller på plass, legger mor og far barnet annenhver kveld. Hele kvelden går med til dette ritualet, i tillegg til at hun våkner nesten hver natt. Fosteremor har fått utslett og eksem over hele kroppen på grunn av søvnmangel og stress. Fosterforeldrene forteller at familien er utslitt, og at de får lite tid til hverandre og sine egne barn. Konfliktene toppet seg i juleferien, da barna gav uttrykk for hvor vanskelig situasjonen var blitt. Legen skrev ut sovemedisiner til fosterdatteren, slik at resten av familien kunne ha et tilnærmet normalt familieliv sammen.

To familier i mitt materiale måtte våke over fosterbarnet på grunn av selvskading og selvmordsforsøk. For egne barn er hendelsene dramatiske fordi selvmordsforsøket foregår i eget hjem. Informanten nedenfor forteller at hun i en periode hadde ei seks år eldre fostersøster som var «*veldig syk i hodet*». Selv om foreldrene forsøkte å gjemme unna medisiner og gjenstander hun kunne skade seg på, resulterte fosterhjems plasseringen til sist i et selvmordsforsøk der jenta ble lagt inn på sykehus.

Så kom hun i sykebilen (...) ja, jeg husker at jeg kom hjem i fra skolen og så trodde jeg hun skulle være hjemme, og så var hun ikke hjemme i hvert fall. For når mamma og pappa kom hjem så var hun i kjelleren (...) De sa at hun tok en tablett sånn at de fikk pumpet den ut.

Etter intervjuet bekrefter fostermor de faktiske hendelsene. Jentas psykiske problemer var av et slikt omfang, at hun ikke fant fosterhjems plasseringen forsvarlig i forhold til sine yngre barn. På bakgrunn av denne erfaringen valgte de senere å ta imot et fosterbarn som var yngre enn egne barn.

Et annet fosterforeldrepår tok imot ei femten år gammel jente da deres egne barn var ti og tolv år gamle. Jenta forsøkte gjentatte ganger å ta sitt eget liv i fosterhjemmet. Fosterforeldrene fant henne hjemme full av blod, etter at hun hadde forsøkt å kutte seg. Hver eneste natt våket de over henne. Fosterforeldrene forteller at de i denne perioden lærte seg å sove hvor som helst og når som helst, fordi søvnmønsteret ble forstyrret. Legene som fulgte henne opp gav fosterhjemmet beskjed om at de måtte være forberedt på å miste henne. Til sist ble hun innlagt på psykiatrisk sykehus og deretter flyttet ut av fosterhjemmet. I ettertid har jenta takket fosterforeldrene, fordi hun ikke ville vært i live uten deres innsats. Når jeg spør hvordan deres egne barn opplevde hendelsene, svarer fosterfar:

Det var forferdelig traumatisk. I ettertid kan en jo si at en slik plassering ikke egner seg for en familie.

Fostersøsken kan ha vanskelig for å sette grenser for andre og ivareta seg selv. Benjamin forteller at fosterbroren Per, ble ertet av eldre barn i nabolaget og i skolegården. Fordi Per ifølge Benjamin var så «*vill*» og grenseløs, syntes andre det var gøy «*å hisse ham opp*», få ham til «*å gjøre sprø ting*», og utsette seg selv for smerte. Benjamin forteller at fosterbroren ikke gav uttrykk for smerte, når det var åpenbart at det han ble utsatt for gjorde vondt.

Når han var liten kunne en gjøre hva en ville for han sa aldri au. Uansett hvor mye, du kunne erte ham og gjøre ting med ham, og han sa aldri au. Uansett hva du gjorde.

For Benjamin gjorde det vondt å se på at fosterbroren ble pint og plaget, og han forsøkte på ulike måter å beskytte ham. Selv om fosterbroren ikke gav uttrykk for smerte, og verken sa au eller stopp, mener han det var galt av andre å plage Per, påføre ham smerte, eller utfordre ham til selvplaging. I dialogen nedenfor reflekterer han over hvordan tidligere livserfaringer kan ha sammenheng med Pers selvdestruktive atferd:

Benjamin: Ja, for Per har alltid vært en morsom liten gutt, for han har alltid vært sånn han. Når han var liten så var ikke han vant til at noen passet på ham da. Så han måtte gjøre alt selv. Med en gang vi våknet på natta når vi var små da, så begynte vi å grine på flekken. Men Per, når han våknet på kvelden og hadde bæsjet i bleia da, så begynte han å fikse det selv. Så han bare krabbet ut av senga, tok av seg bleia, så tok han hånda i bæsjen og så tørket han det av på bordet der (...) Så da begynte han å skifte selv da.

Forsker: Tenk det. Hva tenker du om det?

Benjamin: Vi syns jo det var veldig rart.

Forsker: Ja, det er som du sier at han har ikke lært hvordan det var at noen voksne passet på ham?

Benjamin: Nei han, han har lært seg det selv.

Forsker: Ja. Så da må han lære det på nytt?

Benjamin: Han måtte lære det på nytt. For han visste ikke. For jeg var veldig til å kose og gjøre sånne ting, ikke sant. Men det visste ikke han hvordan man gjorde det han. For han var aldri vant med å få kos og sånn.

For fosterforeldres egne barn kan det være særlig belastende å bevitne at et annet barn er direkte slem med seg selv, ved å påføre seg selv smertefulle handlinger og skader. Selvskading og selvmordsforsøk oppleves som traumatiske hendelser for fosterfamiliens barn. Adferden utløser både ubehag, bekymring og redsel over hva som kan skje med fostersøsken, samt mobiliserer egne barn til å være på vakt, passe på og beskytte fostersøsken.

4.4.2 Utageringer og fysiske angrep

Fosterforeldrenes barn risikerer å utsettes for vold, som biting, kloring, spyting, lugging, slag og spark. Også i en slik grad at de får skader som må behandles. I tillegg kan fostersøsken gå fysisk løs på gjenstander eller kjæledyr. Familiens barn synes det er alvorlig at verdifulle ting som inventaret, møbler, interiør, elektronikk, leker og utstyr går i stykker, fordi fostersøsken er hardhendt, uforsiktig eller ødelegger med vilje. Benjamin forteller at fosterbroren ved en anledning skrapet opp lakken på familiens bil med en pinne.

Pappa synes jo det er helt forferdelig han. Hvis noen ødelegger bilen hans, så tar han sin død på det.

Silje, som er femten år gammel, skildrer hvordan hennes yngre fostersøster viser manglende evne til å regulere atferd og følelser. Ved en episode løp fostersøsteren over middagsbordet slik at glassene veltet og taklampen knuste. Hun ler når hun forteller om episoden, fordi hun synes det hele blir absurd. Utageringene kan vare i flere timer:

Og da setter hun seg til på rommet, men så begynner hun å banke sånn konstant. Hun kan sitte i to timer og banke på døra og skrike så høyt hun kan i to timer. Hun stopper aldri. Sånn som vi, vi stopper jo når noen ikke gidder å høre på oss, men hun stopper ikke. Hun kan holde på.

At fostersøsteren skriker så høyt hun kan, stikker av, eller raserer ting er flaut, fordi Silje er bekymret for hva andre vil tenke om familien. Silje er redd for at naboene skal komme bort for å sjekke ut hva som foregår. Derfor ville hun heller ikke ha med venner hjem i begynnelsen.

Fordi at når hun ble så sur så visste jeg ikke hva jeg kunne si, for jeg kunne jo ikke fortelle alt som hadde skjedd med henne og alt sånn. Når pappa og de blir sure og skriker og sånn, så skriker hun enda høyere, og det går liksom ikke an å lukke døra. For du hører det igjennom. Men så vet jeg liksom ikke hva jeg skal si, og så blir det flaut og så, ja. Det var en periode der jeg ikke hadde folk med hjem. Og mamma og de ble jo litt sånn at hvorfor har du aldri med folk hjem? Og så ville jeg ikke si at det var på grunn av det.

Silje har lært seg å ta hensyn, være ekstra snill eller forsiktig når venner kommer på besøk, for å unngå at ting skal komme ut av kontroll. Det kan være vanskelig å vite hva man skal gjøre for å stoppe eller håndtere fostersøskens raserianfall:

Men det er liksom når hun blir sur og så begynner hun å ødelegge ting, og da må jeg selvfølgelig ta henne liksom vekk. Og da må jeg liksom løfte henne vekk og så holde henne litt igjen. Og da, hvis jeg holder armen hennes da så tar hun tak

og så biter hun. Ja. Og så vet jeg ikke helt hva jeg kan gjøre. For jeg vet jo ikke hva jeg kan gjøre liksom for å stoppe henne.

Både fosterforeldre og deres egne barn utfordres til å håndtere vanskelige situasjoner i hverdagen. Silje har opplevd at fostersøsteren går løs på henne med å slå, kaste ting eller bite henne til blods. Aller verst synes hun det er når fostersøsteren plager katten med vilje, som for eksempel å løfte katten opp og hive den bortover, kaste ting på den, eller skremme den.

Det er noe av det verste synes jeg, det er det eneste som virkelig gjør meg sur. For eksempel med en gang jeg sier stopp, når hun begynner å hive ting på den, puter og sånn. Katten er veldig gammel så hun tåler ikke det der. Og så blir hun veldig sur, og så sier hun skal jeg ta og finne en kniv og stikke i hjertet ditt, for det fortjener du og kutte deg i biter. Og sånne ting som er helt. Helt sånn som du bare, å være åtte år liksom det er bare! Og hun høres liksom syk ut når hun sier mange sånne ting.

Ofte oppstår episoder når barna er alene hjemme. Dette gjør det vanskelig for foreldrene å planlegge aktiviteter på kveldene, fordi de må være i beredskap.

Det går ikke an å roe henne ned når hun er sånn har jeg merket. Det er liksom bare å sette henne inn på rommet og bare la henne sitte og hive ting på meg, og så bare ringe mamma og si at hun må komme hjem.

Til tross for at Silje uttrykker frustrasjon over at hun ikke vet hva hun skal gjøre, forteller hun også om ulike måter hun har lært seg å hjelpe fostersøsteren ut av fastlåste situasjoner: *«Jeg har lært ganske mye om hvordan jeg skal faktisk håndtere hvis hun gjør sånne ting.»* Ved en episode dro hun alene med fostersøsteren på besøk til sin eldre søster, som bor for seg selv. Under besøket stakk jenta av, noe som gjorde søstrene stresset og bekymret. Etter at hun kom til rette fikk jenta raserianfall og startet med å rive ned ting i søsterens leilighet. Silje forteller hvordan hun klarte å trøste fostersøsteren, og hjelpe henne til å roe ned både følelser og atferd, på en slik måte at hennes eldre søster ble imponert over hvordan hun taklet situasjonen.

Hun skjønner ikke hvordan jeg klarer det. Fordi det sa hun til meg, at hun ikke skjønnte hvordan jeg i huleste klarer det hver dag.

Til tross for at Silje bare er femten år gammel, viser hun foreldreferdigheter som evne til å gi omsorg og trøst, trygge fostersøsteren, beholde roen i krevende situasjoner, utvise tålmodighet, sensitivitet og autoritet. Samtidig setter hun ord på hvor belastende dette er, og at hun savner mer informasjon og hjelp til å vite hva som er riktig å gjøre når situasjoner oppstår.

Egne barn kan også bli involvert i, eller vitne til, at foreldrene må holde fostersøsken fysisk fast, for å stoppe ekstrem og utagerende atferd. For barna i fosterfamilien kan det være emosjonelt belastende å se at foreldrene ikke har kontroll. Episodene kan fremstå som voldsomme. Emma var elleve år gammel da hun fikk en fosterbror på fem år.

Informant: Mamma og pappa holdt ham mye fast. Hvis det var mye sånn, kaller du det utagering? For jeg vet ikke helt hva jeg skal si.

Forsker: Ja, når de måtte holde ham fast, og husker du om du tenkte noe da eller, følte noe rundt det eller?

Informant: Jeg tror nok i hvert fall at jeg tenkte at jeg følte meg på en måte flink. Som ikke måtte bli holdt. Og så husker jeg også at mamma forklarte det med holding, at det kunne være godt for Sander å kjenne nærhet på en måte og kroppskontakt, så jeg tenkte jo at eller jeg skjønnte at de gjorde det for å hjelpe ham på en måte, og ikke for å være voldelige eller noe sånn (...) ja, nei, men jeg vet ikke. Det er veldig rart, for jeg tenkte egentlig ikke så veldig mye over det. Det var sånn det var med Sander. Sander trengte å bli holdt, og jeg trengte ikke å bli holdt.

Tårene triller mens Emma forteller om de utagerende episodene med lillebroren. Selv om hun ikke husker at hun tenkte særlig over dette mens det pågikk, fordi «*det var sånn det var*», reflekterer hun som ung voksen over de frustrerende følelsene som fulgte med holdingen. Hun opplevde også selv flere ganger at hun måtte holde fosterbroren fast når han veivet med armene, sprellet og slo. Dette forekom oftest når de var alene eller når hun satt barnevakt. En typisk situasjon kunne være på badet når Sander nektet å stille seg og pusse tennene. Raserianfallene endte opp med at Emma satte seg oppå fosterbroren, for å klare å håndtere ham og roe ned situasjonen. Dette husker hun som vonde episoder.

Og så husker jeg veldig godt følelsen av at jeg ble så sinna at jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre. Og da satte jeg meg som regel på ham, for ikke å slå. Men jeg husker ikke sånn konkret hva han gjorde, men i hvert fall så ble jeg veldig sinna. Ja, så jeg vil jo tro det var litt likt for mamma og pappa da.

Informanten reflekterer over de frustrerende følelsene som oppstår når en blir så sint at en ikke vet hva en skal gjøre, og at det som barn kan være smertefullt å gjenkjenne den følelsen i foreldrenes ansikt. Som ung voksen setter hun seg inn i foreldrenes ståsted, ved å kjenne på maktesløshet og mangel på gode handlingsalternativer. Selv om det gjorde vondt å se på, tror Emma at hun som barn skjønnte at holdingen var nødvendig.

Nei, det så ikke voldelig ut, men man kan på en måte se på fjesene til, det er mest på en måte mamma og pappa sine fjes jeg ser da, at det er på en måte sinne og frustrasjon kanskje da heller. Frustrasjon over at det på en måte er sånn som det er. Og så kjenner jeg det veldig igjen, så når jeg satt på ham så var jeg så sinna og så frustrert. Og så satt jeg på ham for ikke å klappe til ham. Og at det på en måte er en vond følelse for den som holder, eller for den som satt på ham. Men, jeg tror nok at for Sander at jeg tenkte at han trengte det. Og så endte det jo alltid med at han roet seg til slutt. Og så satt der litt, før de på en måte slapp. Så jeg tror jeg skjønnte at det var nyttig og at det var en god ting.

Empirien tyder på at negativ atferd har en tendens til å øke i styrke når fosterbarn har samvær med sin opprinnelige biologiske familie. Følelsesmessige reaksjoner hos fosterbarnet kan utløse en aggressiv atferd overfor fosterforeldrenes egne barn. Av den grunn fortalte flere fosterforeldre at de skjermet sine egne barn når fosterbarn kom hjem etter samvær. Tre familier kunne ikke ha fosterbarn og egne barn i samme etasje i huset etter samværene, på grunn av fosterbarnets reaksjonsmønster. Nedenfor forteller fostermor om fosterbarnets fysiske angrep på familiens eldste datter.

Fostermor: Vi ser det veldig mye etter samvær, etter at hun har vært sammen med si (biologiske) søster. Og når hun da kommer inn døra hos oss, så er vi veldig bevisste hvilken etasje barna er i. For vi kan ikke ha vår eldste datter og June (fosterdatter) i same etasje, uten at det er en voksen der. For da tar hun henne.

Forsker: Hva skjer da?

Fostermor: Hun er veldig fysisk. Eller hun har vært veldig fysisk. Hun er mye, mye bedre nå, men tidligere så føk hun jo rett på henne, og skal ta henne (...) Det var veldig tøft i begynnelsen. Hvis hun bare så henne når hun kom inn av døra, så fyker hun rett på henne.

Kontakt med fostersøskens biologiske familie kan på ulike vis virke inn på fosterforeldres egne barn (jf 4.9). Hvilke reaksjoner fosterbarn kan få etter samvær var eget tema på TBO-kurset. Fosterforeldrene fortalte at fosterbarnet kan bli urolig, stresset og aggressiv etter samværene. Følelsesmessige reaksjoner og negativ atferd kan tiltre i styrke både før og etter samværene. Dette virker igjen inn på familielivet og hverdagen i fosterhjemmet. Jeg gjengir her utdrag fra feltnotatene som viser kompleksiteten i det som kan oppstå, som igjen får følger for fosterforeldres egne barn:

Paret har ei fosterdatter på fire år og to egne biologiske døtre på syv og ni år. Mor er bekymret for jentene sine, fordi fosterbarnet har utsatt dem for mye vold. Hun har tårer i øynene når hun forteller at fosterdatteren skader seg selv og

andre barn. Jenta slår, biter, spytter og klorer dem. Hun forteller at døtrene er svært glad i fostersøsteren, men hun har skyldfølelse for hva hun har utsatt sine egne barn for og sier: «Hvorfor tåler de så mye? De sier de ikke er bitre, men hva vil de si seinere når de blir eldre?» Fosteremor søker råd i gruppen om hva hun bør gjøre når fosterbarnet mishandler alle dukkene sine. Hun synes det gjør vondt å se på at jenta repeterer et mishandlingsmønster, og de andre barna blir opprørte og lei seg over at hun gir dukkene så mye juling. Selv om fosterbarnet er for stor til å bruke smokk, velger fosteremor bevisst å gi henne smokken for å få fred, slik at de andre barna i huset kan ha besøk av venner. Etter samvær med biologisk mor har jenta sterke reaksjoner. Fosteremor ramser opp symptomer som forstoppelse, diare og feber. Jenta hyperventilerte og begynte å fryse når hun så biologisk mor. Etterpå tålte hun ikke fysisk kontakt eller blikkontakt med fosteremor. Jenta stod i bro og skrek. Hun slo seg selv og slo de andre barna i familien. Hun ble urolig når hun ble holdt rundt, klarte ikke å falle til ro i sin egen seng, og måtte derfor sove i vogn med kalesje. Etter samværene kunne ikke fosterdatteren og egne barn oppholde seg i samme rom, fordi hun gikk til angrep på dem. Atferden var så voldsom og skremmende at de andre døtrene måtte passe på seg selv, til fosterfar kom hjem fra jobb og kunne ta seg av barna. Etter siste samvær var fosterdatteren ifølge fosteremor «helt borte» i flere timer. Fosteremor forteller at hun ikke fikk blikkontakt, det var ingen fysiske reaksjoner eller mimikk i ansiktet. «Hun bare satt som en sekk, det var helt svart». Fosteremor forteller hva som skjedde da eldste datter kom hjem fra skolen: «Hun kom inn i rommet og sa hei, hvordan har du hatt det i dag? Da fløy hun (fosterdatter) rett på henne, hun røk rett i fjeset på henne og angrep henne med vold. Hun klorte henne i øynene. Det var helt vilt!» Fosteremor uttrykker ambivalente følelser, hvor hun på den ene siden ble svært bekymret for datteren sin, som ble utsatt for vold, samtidig som hun ble lettet over endelig å få en respons fra fosterdatteren. Samværene ble stoppet etter rettssak.

Angrep på fosterforeldrenes egne barn knyttes gjerne opp til bestemte hendelser eller en kontekst, og kan endre seg over tid. Utsagn som: «*nå er det bare verbalt, før så var det jo biting*» eller «*nei, det er ei stund sida, det har blitt veldig mye bedre nå liksom*», eksemplifiserer at angrepene kan avta i styrke, endre karakter og få et mer psykisk og verbalt preg. Fysiske angrep kan være alvorlige og utsette egne barn for skader. I utdraget nedenfor forteller fosteremor om en alvorlig voldsepisode som nesten endte med fosterhjemsbrudd. Fostersønnen på seksten år hadde bodd i familien i nesten et år, da han gikk til angrep på fosterforeldrenes tre år yngre sønn. Etter slag og spark mot lysken og hodet, løsnet to tenner slik at sønnen trengte legebehandling.

Fosteremor: Så vi fikk jo helt, vi fikk helt sjokk. Og da sa vi det at dette her går ikke. Vi slutter! Det kan ikke, det er ingen ting som skal gå ut over ungene på den måten. Så vi var egentlig der. Vi var klare til å kaste inn håndkle.

Forsker: Tenkte du på å si opp fosterhjemsavtalen? Det er det du snakker om da?

Fostermor: Ja. Ja. Fordi at da var det liksom så prekært, at vi kjente alle piggene slo ut. Og så setter jeg meg med [egen gutt] på den ene sida og [foster gutt] på den andre sida, og så skal jeg ha dem til å fortelle hva de har opplevd av den situasjonen. Og så setter sønnen vår seg og så sier han: «Jeg kan ikke skjønne hvorfor du gjorde dette her mot meg. Jeg har tatt imot deg som en bror, og jeg har elsket deg som en bror», sa han. Og da var han jo ikke gamle skrotten. Og da begynte jeg å grine. Og han sa det at: «du har skuffet meg. Og jeg har tilgitt deg», sa han. Og da hadde ikke jeg snakket med dem hver for seg, jeg bare ville at de skulle uttrykke seg. Og da knakk rett og slett han fostersønnen vår totalt sammen (...) Så han, den dag i dag, så virker det som at han kan tåle alt fra gutten vår. Det snudde og ble en helt utrolig situasjon. Men hadde det ikke vært for gutten vår, så hadde ikke vi vært her i dag. Det hadde vi ikke.

Fostermor beskriver hvordan hennes egen sønn snudde situasjonen ved å tilgi fosterbroren. I ettertid har guttene fått en god relasjon og viser veldig omsorg for hverandre. Raushet og toleranse fra egne barn kan være avgjørende for at fosterfamilien kommer seg igjennom vanskelige faser.

4.4.3 Sosial avvisning og psykiske angrep

At barn som tidligere har vært utsatt for omsorgssvikt kan avvise nye omsorgspersoner er kjent problematikk, og derfor eget tema i TBO-kurset. Selv om kurset ikke fokuserer på hvordan sosial avvisning virker inn på fosterfamiliens barn, viser empirien en rekke eksempler på dette. Avvisning kan få dyptgripende innvirkning på fostersøskensrelasjonen. For informantene er signalet om at 'du betyr ingen ting for meg', det som gjør aller mest vondt.

Ja, når hun blir sånn sur. Og hun kan godt kalle meg hore eller stygg eller sånne ting, det går ikke så innpå meg som kanskje det gjør når hun bare sier at hun vil ikke ha noe med meg å gjøre. Det er nok det som er det verste. Det tror jeg.

Både fosterforeldre og deres egne barn gir uttrykk for at avvisning er noe av det vanskeligste å forholde seg til. Informantene finner det krevende å sette ord på fenomenet, fordi det handler om stemning, ansiktsuttrykk, kroppsspråk og ord som gir følelsen av å bli krenket. For det første kan fosterbarnet demonstrere en total mangel på følelsesmessig respons. En type reaksjon som innebærer at man ikke gir noe tilbake, verken verbalt eller non-verbalt. Fostermor beskriver nedenfor hvordan fosterdatteren setter opp et likegyldig ansikt, snur seg sakte bort og bevisst lar være å svare hver gang hennes eget barn snakker til henne.

Det er jo blitt mye bedre, men hun er jo mer på dette her nå at hun bare overser henne. Ja, nå har hun den der (viser kroppsspråket) og gidder ikke svare. Og det er jo like vondt, fordi at det er jo egentlig bedre med verbalt, enn at du bare liksom ikke gidder å svare når du blir snakket til og sånt noe. Veldig vondt.

For det andre kan fostersøsken håne, latterliggjøre og kritisere familiens egne barn, ofte ved nedsettende kommentarer om utseende, kropp, personlighet og væremåte.

Mamma og de har sagt det sånn hele tida, for de hører jo hva hun sier til meg noen ganger. Og hun har jo sagt veldig mye brutalt. De sier jo på en måte at hun mener det ikke, det er bare liksom, ja hun tenker ikke over hva hun sier. Men det er hardt å høre noen ganger. Jeg har blitt veldig såret mange ganger.

For det tredje hva informantene kaller «stoneface», der fostersøsken setter opp et mimikkløst ansikt for å vise at 'de ikke bryr seg'. Reaksjonen er særlig sårende i situasjoner hvor man ønsker sympati eller oppmerksomhet for noe viktig eller personlig. Eksempelvis kan fostersøsken dra på stemmen og svare på en monoton måte slik at alt høres uinteressant og kjedelig ut. Hånlig fnysing, himling med øynene, trekke på skuldrene eller «å late som du ikke er der» er andre eksempler.

Og så kan hun noen ganger være sånn, ha sånn latter, ikke sant sånn (fnys) sånn veldig sånn spydig.

For noen har personangrep og utskjelling vært en del av hverdagen gjennom flere år. Informantene forteller hvordan de har lært seg å håndtere ustabil atferd og slemme uttalelser, ved å tenke at fostersøsken beskytter seg eller kanskje mener det motsatte.

Det bare er en sånn isolering for henne. At det bare er greiest å bare tenke på meg selv liksom, og drite i. Så det er sikkert en sånn forsvarsmekanisme og sånn (...) Men hun er sikkert redd for å bli hva heter det, rejected da, avvist. Ja. Så derfor så har hun en sånn isfront.

Samtidig gjør atferden vondt, det sårer og er vanskelig å takle. Avisningen kommer ofte overraskende på barn og unge, fordi det gjerne skjer i et øyeblikk hvor de har det fint sammen, som en koselig middag eller familiekveld.

Så er det så veldig ofte hun trekker seg unna også og bare hater oss, ikke sant.

Men det var kanskje verre i sånne situasjoner der en bøy på seg selv eller prøvde å, typisk at man prøver å gjøre noe fint. Og så er han redd for å bli avvist så da ødelegger han det.

Ungdommene reflekterer over at krenkelsene kan være uttrykk for at fostersøsken selv er redd for å bli avvist. Særlig sårende kan det være når en byr

på seg selv, strekker ut en hånd og tar initiativ til å gjøre noe hyggelig sammen. Avvisning i en slik kontekst oppleves verre, fordi responsen kommer uanmeldt i situasjoner der en tenker at «*nå går alt bra*».

Nei, det er jo sånn hvis vi har en veldig koselig kveld eller sånn, alt går skikkelig bra og plutselig så bare innser hun at kanskje ikke, at jeg er kanskje ikke søstera hennes. Så på en måte dytter hun meg vekk. Og sånn, det er litt spesielt. Det er en knapp på en måte (...) Ja, uten en grunn. Eller liksom ingen ting negativt skjedde, men det blir på en måte for bra for henne. Eller når hun har bursdag og det blir for bra, så gjør hun alt vondt på en måte. Prøver å ødelegge det. For liksom, hun vil ikke. Det virker som hun ikke vil ha det så bra, for da innser hun at dette her er bedre enn det hun hadde før.

Informantene beskriver hvordan fostersøsken «*river ned*» eller «*ødelegger*» gode opplevelser. Atferden skaper utrygghet og forstyrrer det sosiale samværet slik at det blir vanskelig å kose seg sammen i familien. Ferieturer var et hyppig brukt eksempel på at fostersøsken reagerer med raserianfall, kritiserer, trekker seg unna det sosiale fellesskapet eller nekter å delta på aktiviteter. Både fosterforeldre og egne barn rapporterte at de var slitne etter ferier.

Hun bare klikker og vil ikke være med på noe, og ikke sant sånn, og skjeller ut alle. Det er jo ikke sånn at, greit nok hun kan ligge på rommet sitt eller i leiligheten vi hadde der. Men det gjør jo at ikke vi klarer å kose oss så veldig, med å vite at hun er der for eksempel. Eller at hun ignorerer oss, og setter seg på mobilen, ikke sant. Hvis vi er ute og spiser, så går hun bare.

Flere var skuffet og forvirret over hvordan en tilsynelatende hyggelig situasjon kunne snus på hodet. Når fostersøsken «*klikker*», eller «*ignorerer*» fosterforeldres egne barn, bryter samspillet og kommunikasjonen sammen. Noen hevder at fostersøsken bruker sosial avvisning og negativ atferd bevisst for å «*oppnå noe*», «*unngå ting*», eller «*kontrollere familien*».

Og det var da hun sa det der med at nå må ikke du glemme at jeg er kjempe flink til å ødelegge koselige turer.

For det første så truer hun veldig, altså ikke sånn alvorlig, hun truer ikke med kniv eller noe sånt, men hun truer ikke sant sånn (...) hvis ikke du gjør det, så vil jeg aldri bo hos dere igjen, jeg vil aldri se deg, jeg vil aldri ha noe mer med deg å gjøre. Ikke sant, så sier hun sånn.

Fosterforeldre brukte ord som «*utpsyking*», «*utfrysing*» og «*mobbing*» om den atferden fosterbarnet kan utvise overfor egne barn, der enkelte barn i familien blir «*hakkekylling*». Eksempelvis kan fosterbarn kommentere utseende, størrelse, væremåte og egenskaper for å degradere eller såre fosterforeldrenes egne barn.

Tidligere, det har ikke gått så veldig ut over meg, men Per var veldig sånn på Martin. Det virket som at han hadde plukket seg ut Martin for å være ekstra stygg med ham, og plage ham. Sånn som når han tok nøklene hans og kastet dem i skråninga så de aldri fant dem igjen (...) Og han var innom og tok penger i fra ham, og ja han var rett og slett ikke grei med ham.

Vedvarende personangrep får konsekvenser for barn og unges psykiske helse. Et fosterforeldrepar beskrev relasjonen mellom eget barn og fosterbarnet som en kjempekonflikt som brakte familien ut i krise. I en annen fosterfamilie endte det med brudd, fordi parets egen sønn gradvis endret atferd. Han gråt mye og hadde ofte vondt i hodet. Problemene toppet seg ved en episode der fosterbarnet låste ham ute av huset i flere timer. Foreldrene oppdaget at sønnen hadde blitt trakassert i lang tid, og at de for seint hadde forstått hvor mye problemene hadde gått ut over ham. Fosteremor fortalte at hun selv tålte fosterbarnets avvisning dårlig, i tillegg til at hun hadde blitt slått av fosterbarnet.

Et annet fenomen kan være at fosterbarnet forsøker å splitte søskenflokkene eller sette familiemedlemmer opp mot hverandre ved alltid å ha en favoritt, veksle på å fryse ut noen og ta andre inn i varmen. Foster mødre forteller:

Men det er i mange settinger, også når de leker sammen, eller når de sitter og tegner så er det alltid: Du tegner ikke noe fint. Mathilde tegner mye finere enn deg.

Hun avviste dem. Brukte kroppsspråk og liksom kritiserte dem. For forskjellige ting. Det behøvde ikke å være noe reelt i det hele tatt (...) Det var utpsyking faktisk. Litt sånn, litt hver dag. Det var veldig tydelig overfor dattera vår. Men hun brukte på en måte sønnen vår mot dattera vår. For å splitte der også. Så det var veldig spesielt egentlig.

Fosterforeldrene forteller at det tok tid før de oppdaget det destruktive samspillet mellom barna. Avvisning kan også rettes mot andre barn i storfamilien, som barnebarn, nevøer og nieser. Slik sett får atferden konsekvenser for familiens sosiale nettverk. Eksempler var at barnebarn eller andre slektninger ikke ville være hos dem, fordi de var utrygge på fosterbarnet. Fosterforeldres egne barn reagerer med sorg og sinne over at fostersøsken skyver bort andre familiemedlemmer de er glad i.

Fosterbarn kan avvise omsorgsgivere så vel som omsorgsgivernes egne barn. Fosterbarns reaksjonsmønstre får innvirkning på fostersøskenrelasjonen. Personangrep, sårende kommentarer, utskjelling og sosial avvisning fremstår som det mest problematiske for egne barn. Avvisning er særlig smertefullt når

egne barn føler at de byr på seg selv og er snille. Samspillsmønsteret virker destruktivt inn på aktiviteter som ferier, hjemme-alene-kvelder og familiekos, der situasjoner som i utgangspunktet er hyggelige, og bidrar til samhold og gode minner i en familie, snus til å bli en negativ erfaring.

4.5 Når fostersøsken trenger ekstra oppmerksomhet

At fostersøsken trenger ekstra oppmerksomhet eller tar mye plass gikk igjen i samtalene. I dette avsnittet søker jeg å komme tettere på en forståelse av ulike typer oppmerksomhet eller måter fostersøsken kan ta plass i fosterfamilien. Oppmerksomhet kan knyttes til fenomenene fysisk plass, rom, lyd, bevegelse, tid, handling, intensjon, mening og bevissthet. På ulike måter oppfatter fosterforeldres barn at fostersøsken *tar* plass, *får* plass og *gis* plass gjennom å dreie fokus over på seg selv og egen agenda.

- Informant: Jeg kan nesten ikke huske hvordan det var før, men det var mye mer rolig før.
- Forsker: Det har blitt mindre rolig etter at hun kom?
- Informant: Ja, det har blitt litt sånn at hele tida mamma og de må gjøre noe.
- Forsker: Ja. Så hvis du skulle ønske deg at ting skulle vært annerledes, hva kunne du sagt da?
- Informant: At hun var litt sånn, ikke trengte den oppmerksomheten hele tida. Bare det egentlig.

For det første kan fosterbarnet ta fysisk plass ved at det kommer en ekstra person inn i husholdet. Både fosterforeldre og deres barn gir uttrykk for at støynivået øker etter at fosterbarnet flyttet inn, ved at barnet bruker både stemmen og kroppen til å lage mye lyd og bevegelse. På den måten kan fostersøsken skape uro og «*virvle*» opp stemningen i familielivet ved stadig å være i bevegelse, aldri falle til ro og kontinuerlig lage lyd.

Jeg tror lydnivået er nok mye høyere fordi han er der. For han går og synger, og han går og snakker med seg selv, og han roper og skriker, og han blir veldig fort sinna.

Bare det med på en måte volum, at Marius er veldig, at han snakker så mye og snakker for så vidt ganske høyt eller sånn tydelig røst. Og også beveger seg mye og på en måte er rastløs og sånne ting. Og så de kranglene da, med spesielt mamma.

Videre kan fostersøsken ta fysiske plass ved å bruke rommet og posisjonerer seg fysisk på måter som oppfattes å fortrenge egne barns plass og posisjon.

Men noen ganger kan jeg bli litt sånn irritert hvis hun setter seg på min plass rundt bordet og sånne ting.

Samtaler mellom foreldre og fostersøsken foregår gjerne på rommet, kjøkkenet eller i stua. Ofte bes egne barn om å holde seg utenfor samtalen, eller samtalen foregår bak lukkede dører. På den måten tar oppmerksomhet rettet mot fosterbarnet en fysisk form, ved at fosterforeldres barn ekskluderes fra husets fellesarealer. Dersom en trenger hjelp til lekser, har lyst til å fortelle om noe personlig eller trenger å gi foreldrene en beskjed, kan en stengt dør være irriterende.

Ofte kan det være ganske plagsomt egentlig, for jeg trenger hjelp med ting som jeg holder på med. Men så snakker mamma med henne og så må jeg vente hele tida. Det kan være irriterende ofte (...) hvis jeg går inn, så sier de bare at jeg må gå ut igjen.

For det andre kan fostersøsken ha behov for ekstra hjelp og oppfølging. Som en naturlig konsekvens bruker foreldrene mye *tid* på fosterbarnet. For noen er dette uproblematisk. Egne barn som får dekket sine behov ut ifra alder og modenhet, gjennom tilstrekkelig samhandling med foreldrene, opplever ikke økt oppmerksomhet til fostersøsken som et problem.

Mamma og pappa har vært veldig, veldig flinke til å liksom ha tid til alle. Og selv om de har brukt mye tid på ham, så har på en måte ikke det gjort meg noe. For jeg har ikke trengt det på en måte. Jeg har ikke hatt noe behov for det. Jeg har fått alt det jeg trenger, og mere til.

Hvorvidt fosterforeldrenes økte oppmerksomhet til fosterbarnet går på bekostning av oppmerksomhet til egne barn, henger sammen med barnas alder og problematikk. Når et nytt barn flytter inn i familien, må barna tilpasse seg gjennom endrede roller og posisjoner i søskenflokk. Dersom fosterbarn og egne barn er tilnærmet lik i alder, kan det oppstå en konkurranse om den samme plassen eller den samme *typen* oppmerksomhet i hjemmet.

Så i tillegg til alt det der hverdagslige, så har hun kommet i tillegg og skal ta sin plass. For jeg føler også det hadde vært lettere om hun hadde vært mye mindre. For da tror jeg ikke hun ville tatt like stor plass, og ikke på en måte, litt av det samme som jeg gjør da.

Barn generelt har ulikt behov for foreldres tid og oppmerksomhet, ut ifra egen alder og modenhet. Jo yngre fosterforeldres egne barn er ved

plasseringstidspunktet, jo mer sårbare vil de være overfor fostersøskens oppmerksomhetsbehov, fordi de selv har stort behov for foreldrenes omsorg.

Og det tror jeg igjen er vanskeligere når du er yngre, for jeg tror at hvis jeg hadde vært yngre, så hadde jeg følt meg veldig, nesten litt sånn forlatt av mine foreldre, fordi at Liv tok så mye fokus.

Det å få fostersøsken kan også være en fordel, ved at foreldrene blir opptatt med det nye barnet, og dermed avleder noe av oppmerksomhet bort fra en selv.

Jeg forventet nok at det ville ta tiden til mamma og dem, for det vil det jo alltid med et barn uansett hva det krever. Så krever det jo oppmerksomhet. Men at det egentlig bare var litt deilig, for da slapp jeg å få all oppmerksomheten hele tida.

I tillegg synes noen det er fint at fostersøsken overtar rollen som «*minstemann*» i familien. Informantene bruker ord som «*det er gøy å ikke være minst lenger*», og at en kan føle seg «*stor*», «*flink*» og «*ansvarsfull*» ved å få yngre fostersøsken.

Det som er litt bra er at når de sier at noen skal legge seg. Så er det ikke jeg som skal legge meg først. Så er det Petter som skal gjøre det.

Jeg var glad for at jeg ikke var minst lenger. For det følte som at pappa på en måte trengte en minstemann, og det var meg. Og så var jeg litt lei av å bli lest for på senga og syngte natta sanger og sånn. Men jeg turte ikke å si det, for jeg var redd for at han skulle bli lei seg (...) Da syntes jeg det var greit når fosterbarnet kom, som han kunne dulle med istedenfor meg (...) at jeg kunne bli større uten å måtte sære pappa.

Når foreldrene gir økt oppmerksomhet til fosterbarnet, får de samtidig mindre kapasitet og anledning til å følge opp egne barn. For noen oppleves dette som et frirom der en får muligheter til å være i fred og gjøre sine egne ting, som å spille dataspill eller være med venner. Andre kan føle sjalusi fordi foreldrene er mer sammen med fosterbarnet. På spørsmål om han har gode tips til hva man kan forberede seg på når man skal få fostersøsken, svarer Elias:

Elias: Noe de kan grue seg til er at det kan være at noen ganger så blir de ganske lei seg.

Forsker: Ja, så det må man kanskje være litt forberedt på, at fostersøsken kan bli litt fort lei seg?

Elias: Og så kan de ta veldig mye av oppmerksomheten.

Forsker: Ja, det kan de. Hvordan føles det da, når de tar all den oppmerksomheten?

Elias: Veldig leit.

Forsker: Ja, går det an å si litt hvordan det er for deg?

Elias: Altså mamma hun gir jo litt mer, hun gir meg like mye som Petter da. Men pappa tar jo med Petter på masse turer. Men jeg får jo bare noen ganger.

At foreldrene finner på flere ting sammen med fostersøsken, kan medføre at egne barn føler de går glipp av attraktive aktiviteter og samvær med foreldrene. Selv om mor oppfattes å bruke like mye tid på barna, drar far på flere turer med fosterbroren, som dermed oppfattes å få mer oppmerksomhet. Bruk av foreldrenes *tid* er et gjentakende funn som kobles opp til at fostersøsken får økt oppmerksomhet. Informantene beskriver både hvordan foreldrene *setter av tid*, men også hvordan fostersøsken finner på ting for å *skaffe seg tid*, gjennom samtaler og trøst.

Hun trenger fortsatt veldig mye, men det er spesielt når hun er lei seg eller sånn, så trenger hun veldig, veldig, veldig mye oppmerksomhet. Da må mamma og hun ofte sitte i flere timer og bare snakke.

Behovet for ekstra oppfølging kan være vanskelig å forstå, slik som at fostersøsken legger beslag på foreldrenes tid i timevis. Foreldrene kan virke urimelig, særlig når mengden tid går ut over det samværet de selv får med foreldrene. Egne barn reagerer dersom fostersøsken ikke tar hensyn eller mangler respekt overfor foreldrenes tid og overskudd.

Informant: Jeg føler jo at Anna tar veldig mye plass, hun tar veldig mye av mi tid med mamma (...) Ja, for sånn som når Anna skal komme og snakke med mamma, så kommer hun på kvelden og spør om hun kan snakke med henne. Og så går de ut på kjøkkenet og lukker døra. Og da sitter vi igjen. For da hadde hun noe hemmelig hun skulle si.

Forsker: Akkurat. Ja, og hvordan føles det da?

Informant: For å være helt ærlig så til å begynne med så ble jeg veldig irritert hver gang. For det var gjerne sånn når hun egentlig skulle ha lagt seg, og så kom hun ned og hadde noe hun skulle si. Og mamma hadde akkurat sagt at hun var sliten og nå skulle hun snart gå og legge seg. Så kommer Anna og henter henne, og så sitter de der i to timer liksom til langt ut på natta ikke sant. Så, en del irritasjon egentlig.

Fosterforeldres barn beskriver hvordan foreldrene bruker mye av sin *tid på møter* med barnevernet, skolen eller andre etater. Av den grunn får de mindre tid til oppfølging av fritidsaktiviteter og skolearbeid med egne barn. Særlig synes informantene det kan være forstyrrende når møtene foregår i hjemmet. Møtevirksomhet kan skape stress og forstyrre hverdagsrytmen i den forstand at

egne barn ikke får sluppet av hjemme eller får ro til å lese til skoleprøver. Egne barn bekymrer seg også over at møtevirksomheten går ut over foreldrenes overskudd og fritid.

Da synes jeg jo synd på henne (mor). Og jeg skjønner at de blir slitne. Og det har påvirket mamma i forhold til tid (...) Jeg føler Marius har tatt mer tid i fra, både i forhold til at Marius tar veldig masse tid, men også rundt at det har vært mer kurs med Marius og flere samtaler, veldig mange nå de siste årene med skolen. Skolen og barnevernet og PPU og såne ting.

For det tredje oppfatter fosterforeldrenes barn at fostersøsken *får oppmerksomhet eller skaffer seg oppmerksomhet gjennom å finne på ting for å dreie fokus over på seg selv*. At fostersøsken har en atferd som virker unormal eller overdrevent går igjen som eksempler på hvordan fostersøsken *får mye oppmerksomhet*. Fenomenet knyttes til en intensjonell handling og en type bevissthet, der egne barn oppfatter at fostersøsken iscenesetter eller jobber aktivt for å ta plass.

Også når vi ser på TV. Så sitter hun av og til om kveldene når vi ser på noe gøy noe, så vil ikke hun. Da snakker vi ikke med henne, for da er det alltid, for da begynner hun å snakke til mamma når vi ser på TV. Og pappa sier bare hysj!

Oppmerksomhetsbehovet forstyrrer samspillet når familien skal kose seg med en felles aktivitet. Det kan være frustrerende når også relativt store barn og ungdommer ikke forstår de sosiale spillereglene i familielivet.

Hun var kjempesint, så tok hun og ødela sekken sin da. Litt såne ting. Det virker som hun gjør det bare for å få oppmerksomhet.

For eksempel hvis hun ikke får så mye oppmerksomhet så begynner hun å jobbe for å få det liksom. For eksempel en gang så ryddet hun på kjøkkenet bare for at mamma og de skulle si bra jobbet eller sånt. Ja, hun vil ha skryt tror jeg.

Informanter som beskrev et komplisert forhold til fostersøsken, oppfattet både positive og negative handlinger som en måte fosterbarnet skaffet seg oppmerksomhet.

4.5.1 Han vil aldri legge seg om kvelden

Flere informanter nevnte leggerutiner om kveldene, hvor fostersøsken kan lage «bråk». Fosterforeldrenes barn viser forståelse for fostersøskens behov for ekstra trygghet og oppmerksomhet ved leggetider, som å sove med lys og åpen dør selv om man egentlig er «for stor» til det. Hvorvidt fosterbarnets behov for ekstra oppmerksomhet blir en belastning for egne barn, kommer igjen an på barnas

alder og problematikk. Eldre informanter som ikke selv har behov for hjelp til kveldsstellet, legger mest vekt på at støy og uro kan forstyrre familielivet på kveldene, og at foreldrene får ekstra mye å gjøre.

Han vil aldri legge seg. Så det har alltid liksom vært kjempemasse styr på kveldene for å få han i seng. Da protesterte han alltid.

Ja, det er nok den tøffeste tida på dagen. Liksom, går det greit, eller går det ikke greit? Kan vi gå når hun har lagt seg, eller kan vi ikke? Mamma og de kan liksom ikke lage planer på kvelden, før de har lagt henne. Fordi hvis det går galt, så får de ikke lagt henne før tolv liksom (...) Nei, da vil hun på en måte ikke legge seg, og begynner å skrike og ødelegge ting.

Yngre informanter legger mer vekt på urettferdighet ved at fostersøsken tøyser reglene for leggetid, og at de derfor får være lenger oppe fordi de ikke hører etter eller er umulige. I tillegg bruker gjerne foreldrene mer krefter på å legge fostersøsken, og blir mer slepphendte ved at fostersøsken får lov til mer, som å ligge lenger med Ipad i senga.

For han skulle ikke legge seg. Og jeg gikk fint inn og pusset tennene og la meg. Og så etter hvert så kunne de ikke, så våknet de meg og spurte hvor Per lå? Så sa jeg at sist gang jeg så ham så var han oppe på lekeplassen, for da ropte de at vi måtte komme inn og legge oss da. Og det ville jo ikke Per, så han sprang hen og gjemte seg i en busk. Vi hadde hele, det var jo seint på kvelden, og vi hadde hele nabolaget rundt her som hjalp å lete og sånn og noen nede fra sentrum. Og mamma hadde ringt til Politiet og vi kunne ikke finne ham. Så det kom folk i fra oppi der og så var det alle naboene rundt her som var rundt og lette. Han satt i en busk. Han satt der oppe i hagen, for han ville ikke inn og legge seg.

Bråk og uro om kveldene går ut over den tiden foreldrene har til å legge egne barn.

Av og til så skulle de legge oss, og da begynte hun å komme ned, for da turte ikke hun at mamma skulle legge oss. Så da måtte hun være i fokus.

Fosterforeldre la også vekt på at den tiden som gikk med til å legge fosterbarnet på kveldene, kunne gå ut over samværet og familietid med egne barn.

Det å aldri være oss fire uten [fosterdatter] for hvis hun ikke er der, så er det en av oss som driver og legger henne. Og når vi kommer ned, så er vi slitne. Og da må de gå og legge seg. Ja, for da er egentlig klokka alt for mye, de skulle ha lagt seg for lenge siden, og så blir de slitne og trøtte, og så sier vi nå må dere gå og legge dere.

For noen fosterforeldre var tiden etter at fosterbarnet hadde sovnet en verdifull tid, som de benyttet spesielt til å være sammen med egne barn, slik at de kunne få et «*frirom*» på kveldene.

Vi er såpass heldige at hun er bare fem år. Så bank i bordet at hun trenger mye søvn noen år til (...) Så vi er veldig bevisste på leggetid. Så vi har på en måte fredagskvelden, og lørdagskvelden med de tre andre barna. Så da gjør vi, altså da er vi hjemme. Da har vi sjeldent besøk, for da vil vi være oss. (...) Det er kanskje bare to år til, så er hun våken sammen med oss. Og det er koselig det også, men de (egne barn) trenger de timene nå. Så vi nyter de veldig godt, så lenge vi kan. Vi vet at det er ikke for alltid (...) Ja, for hun tar såpass mye av vår tid hele dagen, spesielt i helgene. Hele dagen og hele ettermiddagen, at jeg tenker de få timene vi kan ha sammen med dem på kvelden etter at hun har lagt seg, de er gull verdt. Ja. Så vi er veldig bevisste på å bruke de timene.

Særlig i begynnelsen av fosterhjemsplasseringen vurderte fosterforeldre at tiden de satte av til egne barn var viktig. Derfor uttalte noen at de bevisst prioriterte å gjøre hyggelige ting sammen på kveldene, etter at fosterbarnet hadde lagt seg.

Til å begynne med så sklei det jo helt ut. Det var is på kveldene. Vi spiste liter på liter med is med de to andre altså, og koste oss skikkelig foran ett eller annet TV program. For da fikk vi liksom samlet dem, ikke sant, hvis vi hadde noe å lokke med.

4.5.2 Hun tåler ikke at andre er i fokus

Fostersøsken kan bli urolige og finne på ting for å *rette fokus over på seg selv*, særlig hvis fostermor har oppmerksomheten rettet mot noe annet. Hvis fostermor begynner å bli sliten, er opptatt, eller har fokus på andre familiemedlemmer, kan fostersøsken på ulike måter mobilisere, for å *holde på* hennes oppmerksomhet.

Jeg vet at pappa synes ofte at det blir mye. Også det at hun er veldig god til å 'time' sånne ting føler jeg, når mamma er mest sliten. Og gjerne når det er noen andre som har fått mye oppmerksomhet, så blir det noen større problemer med henne. Hun må ha litt oppmerksomhet hele tida. Hvis fokuset blir stort på noen andre, så blir det desto mer med henne da. Så derfor blir jeg, ja irritert litt over «*timingene*».

Hun trenger så mye oppmerksomhet. Det er liksom, hun tåler ikke at andre er i fokus, det er hun som må være i fokus hele tida, og det er litt sånn, det er egentlig litt rart.

Fostersøsken evner ikke alltid å lese familiemedlemmenes signaler, som for eksempel at fostermor er sliten, eller at andre barn også trenger omsorg.

Informantene oppfatter at fosterbarnet planlegger eller «*timer*» tiden, ved at de bevisst finner på ting, for å «*skaffe seg oppmerksomhet*», dersom de ikke får det.

Nei, det blir jo sånn at når noen andre trenger litt ekstra oppmerksomhet, så gjør hun alt hun kan for å sette seg selv i fokus. For eksempel så hadde hun vært hos tannlegen (...) Så ringte Maren (biologisk barn). Og så satt hun i bilen da, og så

rev hun av noe på den her tannreguleringa før de hadde fått tid til å kjøre fra tannlegen. Da likte ikke hun at mamma satt og snakket med Maren i telefonen (..) det blir så mange sånne ting at det ikke lenger virker tilfeldig.

Behovet for oppmerksomhet har en tendens til å øke når fosterforeldrene bruker tid og oppmerksomhet på sine egne barn. Inger forteller nedenfor om ulike episoder der hun opplever at fostersøsteren isenesetter ting og blir sur, når hun tilbringer tid sammen med mor.

Også når vi var på ferie, så hadde hun en sovesofa i stua, og så delta mamma og jeg det ene soverommet da. Så kom hun stadig inn og skulle bare vise at hun var der (...) Det føler jeg på, at hun ikke, hun takler ikke like godt når jeg og mamma er alene. Så når for eksempel vi var på stranda, så begynte jeg og mamma å spille beachball. Det går ikke an å være mer enn to stykker. Men da kom hun og hadde så veldig vondt i magen at vi måtte gå fra stranda med en gang (...). For et par uker siden, da var hun veldig sur både før og etterpå for at, ja jeg følte at det var fordi jeg og mamma hadde vært sammen den dagen.

Inger føler seg spesielt utsatt ved at fostersøsteren reagerer sterkere når fostermor bruker tid på henne, til forskjell fra de andre barna i familien. For det første føler hun at fostersøsteren «*alltid er rundt mamma*», ved at hun klenger seg fysisk til fostermor, klemmer på henne hele tiden, legger hodet på skulderen, setter seg inntil henne og legger hodet i fanget hennes. Inger synes atferden er unormal og pinlig. Særlig fordi jenta er femten år, og fordi hun gjør dette i settinger der det «*virker rart for folk*». Inger føler at fostersøsteren legger fysisk og psykisk beslag på mor store deler av døgnet. For det andre føler hun at fostersøsteren er fysisk til stede hele tiden: «*Hun er der når jeg våkner og hun er der når jeg legger meg*». Inger beskriver hvordan fostersøsteren er rundt henne hele tiden, ved at hun helt konkret posisjonerer seg og tar både det fysiske, emosjonelle og sosiale rommet.

Hun skal ha mye oppmerksomhet, og hvis en for eksempel skal snakke med mamma selv så er hun alltid der. Hun hører alt. Jeg kan ikke snakke med venninner i telefonen hjemme, for da plutselig står hun utenfor døra. Man vet ikke, og så er det ganske lytt på loftet, vi deler loft, så jeg vet aldri hvor jeg har henne heller (...) hvor hun er i huset og om hun er rundt og hører, eller om jeg kan snakke om henne, for det trengs (...) At hun hele tiden er rundt meg, hun er aldri på rommet sitt eller noe, hun er alltid på kjøkkenet eller i stua. Og når man er på kjøkkenet så hører man jo det man sier i stua og motsatt. Så da begynte det at jeg følte at jeg aldri fikk mamma for meg selv, å kunne si i fra at jeg ikke var så fornøyd med situasjonen.

For Inger er fostersøsterens konstante tilstedeværelse blitt et problem i hverdagen. Hun savner muligheten til å snakke fritt, både med foreldre og venner, om eget hverdagsliv uten at fostersøsteren skal delta i samtalen. I tillegg

savner hun alenetid med mamma. Derfor forsøker hun å «*snike seg til*» shopping med mor uten at fostersøsteren oppdager det. Inger setter ord på at jentas krevende atferd gjør at hun har et stort behov for å snakke om fostersøsteren, særlig med sin mor. Når fostersøsteren stadig er i nærheten, mister hun muligheten til fortrolige samtaler, både om eget liv og om fostersøsteren. Situasjonen har ført til at Inger er veldig sliten og føler at hun ikke lenger kan slappe av hjemme på samme måte som før.

Så jeg har alltid vært veldig glad i, veldig hjemmekjær og mye hjemme. For det har måtte være min plass å slappe av. Så det må jo være litt det samme som å være på jobb hele tida på en måte. Alle mine våkne timer som jeg var hjemme, da var hun også våken og rundt. Så det var nok det som slet mest, at jeg aldri fikk snakket med henne (mor) alene.

Inger forteller at hun kunne sitte i bilen og grue seg til å gå inn i huset. Hun føler at hun må ta hensyn, gå på tå hev, ta seg sammen for å smile og være høflig hele tiden, og at hun derfor ikke kan være seg selv når hun er sliten. Nylig var hun i behandling hos fysioterapeut fordi hun har en låsning i kjeven. Inger mener selv det har sammenheng med at situasjonen stresser henne slik at hun stadig biter tennene sammen:

Ei stund så irriterte det meg så, at bare jeg så henne, så beit jeg kjeven i sammen (gråter) for jeg tenkte sånn at nå skal ikke jeg si noe dumt, nå skal jeg bare gå gjennom rommet og smile fint. Og det kan man gjøre med kjeven sånn sammenbitt (ler). Men, når jeg sa det til mamma, hva jeg trodde var grunnen, så ... hun ville ikke tro på det da.

Inger opplever at hennes mor bare til en viss grad forstår hvor krevende situasjonen er blitt for henne, og at mor finner andre forklaringer, som skolearbeid og eksamenspress, for hvorfor hun er så anspent, stresset og har vondt i kjeven.

4.5.3 Ofte så blir det litt annerledes stemning rundt bordet

Mange fosterbarn har erfart liten tilgang på mat, uregelmessige måltider eller dårlig kosthold. Grensesetting for inntak av mat, eller utfordringer med å få i barnet nok næring er ofte et problem i fosterfamilienes hverdag, og derfor eget tema på TBO-kurset. Noen fosterforeldre syntes bursdag, helg, og fest fort blir kaos, fordi det er vanskelig å forstå at festen er over, og at en må spise sunt og normalt. Noen fosterbarn mangler sultfølelse, mens andre blir aldri mette.

Han har vært utsatt for matmangel. Guttungen kunne spise åtte ni skiver brød og likevel føle seg sulten. Han ville bare spise mer og mer. Han kunne ta seg på magen og si - jeg tror jeg er litt sulten jeg.

For eksempel før så synes jeg hun spiste helt vanvittig mye. Men nå er jeg vant med at hun spiser mye, så nå bryr jeg meg egentlig ikke så veldig mye lenger. For at når vi er på ferie og sånn. Så blir, det er akkurat som hun blir helt gal når vi får sånn buffet greie. Det er akkurat som det ikke er noen bunn.

Han er så tynn, så hele tida må de kjempe for å få i ham mat. Og når ikke han spiser da, så blir mamma sur og så blir pappa sur. Og så blir jo han sur selv.

Uro og utfordringer rundt måltidene dreier ofte oppmerksomheten over mot fosterbarnet. Derfor kan det fort bli en «*trykkende stemning*» rundt bordet. Noen la vekt på at fostersøsken spiste annen type mat, spiste på en annen måte, manglet bordskikk eller var urolige og reiste seg fra bordet. Andre la vekt på at det ofte oppstod krangling og diskusjoner.

Eller det kunne liksom skje at måltidene var en av plassene som mamma og pappa og [fosterbarnet] begynte å krangle. Å heve stemmen (...) Det var kjedelig å sitte og høre på. Og så kjedelig i hvert fall hvis man har lyst til å fortelle noe, og så bruker de på en måte tiden på å krangle.

Men nå ofte når hun er sur eller sånn, så pleier hun hele tiden å diskutere når vi spiser. Så da går bare alle, så da merker jeg at pappa og de bare går når de er ferdige for de gidder ikke å høre på når hun skal sitte der å klage.

For å forklare den anstrengte stemningen, viste flere til hvor annerledes det var når fostersøsken *ikke* deltok i måltidet. Familien satt da samlet i lengre tid rundt bordet og hadde en rolig og hyggelig samtale, noe informantene verdsetter. Når fostersøsken ikke forstår ironi eller hva som blir snakket om, ikke deler felles historie eller humor, stopper den gode flyten i samtalen opp.

Jeg synes ofte så blir det litt annerledes stemning rundt bordet. For hvis hun er sur eller hvis vi kommer inn på ting og felles opplevelser fra ting før hun flyttet inn, så blir det enten det at de må begynne å forklare ting til henne, eller bare at hun, det er tydelig at hun er litt irritert og dette liker hun ikke. Så stemningen blir ofte annerledes.

Når vi sitter rundt bordet så, vi bruker veldig mye ironi hjemme. Men hun forstår ikke ironi, ikke i det hele tatt. Så det har jo vært ei utfordring at når vi sitter, så synes jo hun vi er grusomt frekke av og til. Men alle vet jo at vi ikke mener det, bortsett fra henne, for det forstår hun ikke. Det er på en måte vår måte å kommunisere på.

Andre forteller at fostersøsken dominerer samtalen i den forstand at hele fokuset dreier over på fosterbarnet.

Så snakket han hele måltidet. Ja, Så da ble det mer énnmannsshow.

Fostersøsken tar plass i familien ved å *ta ordet* og på den måten holde på oppmerksomheten og bestemme hva en skal ha fokus på og snakke om. Fosterforeldrenes egne barn gis dermed mindre plass til å sette sine saker på agendaen, og dele tanker og følelser fra egen hverdag.

Hvis jeg skal være veldig konkret så kan det være for eksempel når vi spiser mat, så har han veldig masse han vil fortelle. Og snakker veldig mye. I ett sett. Og da føler jeg, eller tenker jeg noen ganger at: men jeg har jo også ting jeg vil fortelle. Så kan ikke du være stille litt. Det er han jo ikke. Av og til så sa jeg at nå vil jeg si noe. Så sa jeg det, og så fikk jeg oppmerksomheten fra mamma og pappa, og så var det på en måte greit, og så tilbake til han. Men da hadde jeg fått sagt det jeg ville. Men ja, jeg må på en måte alltid si veldig tydelig ifra for å få plass i en samtale.

I Kajas familie hadde foreldrene innført en regel om at barna skulle snakke etter tur. For at hun i det hele tatt skulle komme til orde, måtte foreldrene stoppe fosterbroren og si: «*Nå var det Kaja som skulle si noe.*» I begynnelsen syntes hun dette var stressende, men i oppfølgingssamtalen forteller Kaja at dette har fungert. Fosterbroren er blitt flinkere til å vente på tur, og situasjonen rundt måltidene har blitt mer naturlig og hyggelig.

4.5.4 Han trengte den plassen mye mer enn det jeg trengte

Fosterforeldrenes barn kan tape kampen om oppmerksomhet. Men empirien viser også at de *gir fra seg* oppmerksomheten, ved at de *trer til side*, holder seg selv tilbake, og *gir plass* til fostersøsken. I dette avsnittet beskriver jeg informantenes egen forståelse av dette fenomenet: «*Kanskje når fosterbarnet fikk mere plass, så fikk jeg litt mindre plass*». Fosterforeldrene roser egne barns tålmodighet og raushet overfor fostersøsken. De er opptatt av å beskytte egne barn ved å gi dem tid og oppmerksomhet. Samtidig undrer de seg over at egne barn gir fostersøsken forholdsvis stor plass når situasjonen krever det:

De skal kjenne på eget behov og det er ikke egoistisk å kjenne på det at en vil ha mamma og pappa for seg selv heller. Fordi at de deler jo hele livet, og i mange perioder så gir de jo fosterbarna enda større rom enn det de tar selv. I de kritiske situasjonene og sånn som oppstår.

I fokusgruppen kom uroen til uttrykk ved bekymringer over at egne barn krever mindre enn fosterbarn, og tvil over hvorvidt barna er ærlige og snakker ut om sine utfordringer.

Ja, jeg ser jo på våre jenter at de gir også [fosterbarnet] veldig mye plass, og det ser jo tilsynelatende veldig greit ut, ikke sant, at de har rom for henne. Men noen ganger så tenker jeg, er de ærlige overfor oss? De gir henne rom, men hva tenker de noen ganger? Når hun på en måte spiser oss opp og de ikke har oss på kveldene for eksempel. De hadde jo et utbrudd her (...) at det er veldig tøft for dem også det der. Da gikk det virkelig opp for dem at vi var lite til stede.

Fosterforeldrene stiller seg spørsmålet hva det gjør med barna deres å se at foreldrene er så slitne. Barn og unge i denne studien bekrefter at det kan være vanskelig å dele sine erfaringer med foreldrene fordi en ikke ønsker å såre, belaste eller bekymre dem.

Så det å se også at mamma og de blir jo veldig slitne. Det er jo veldig tungt. Så derfor føler jeg ikke jeg kan si til dem alltid at jeg synes det er en pest og en plage.

Tidligere så har jeg alltid snakket veldig mye med mamma. Og det gjør jeg til en viss grad enda, men samtidig så. I hvert fall at jeg syns dette her er så vanskelig, det kan jeg ikke si til henne rett ut.

Mette har opplevd at fosterbroren tok ekstra mye plass i oppveksten. Her forsøker hun å reflektere over hvilke konsekvenser dette fikk for henne selv, og på hvilke måter hun lot ham få det rommet han krevde:

Vi har alle måltider sammen. Så ved måltidene så snakket han veldig mye, alltid. Så det var et eksempel, at jeg følte ikke jeg fikk sagt så mye av mitt. Og så kanskje også det med oppmerksomhet i forhold til oppfølging på skole og hobbyer og aktiviteter og sånn. At jeg tror jeg var ganske flink på en måte og klarte det meste selv. Og Daniel sleit med masse forskjellig. Så da fikk han mye mer oppfølging.

I tillegg til at hun fikk mindre positiv oppmerksomhet i det sosiale fellesskapet, som mulighet til å fortelle om seg selv og egne interesser, fikk hun mindre oppfølging til skole, hobbyer og aktiviteter. Mette forklarer dette med at hun var ganske flink og derfor klarte det meste selv. Siden Daniel hadde større problemer, trengte han mer hjelp. Mette tar på seg noe av ansvaret selv for at hun ikke fikk den oppmerksomheten hun kunne ønske seg.

Men samtidig så er ikke jeg en person som sier ifra så fort. Eller det skal veldig mye til. Så det var sikkert situasjoner der jeg gjerne ønska å få litt plass.

Som barn forstod Mette intuitivt at Daniel hadde behov for ekstra oppfølging og hjelp. Familien hadde også flere barn, og som en naturlig konsekvens var det et mindre rom for henne å spille på, i forhold til foreldrenes overskudd. Under intervjuet var dette et sårbart tema som fremkalte tårer. Mette undrer seg over at

det på en måte føles vondere nå, som ung voksen, enn hun husker det som barn, og at dette høres rart ut. Når hun tenker tilbake reflekterer hun slik:

Jeg er jo en introvert person, så jeg tror jeg bare synes det var greit å få være for meg selv, hvis jeg gikk på rommet. Og synes det var greit å finne på ting alene. På en måte glad for å slippe maset, for med Daniel da, oppmerksomheten han fikk var veldig mye mas og mye kjeft. Og kanskje vel mye negativ oppmerksomhet da som jeg var glad jeg slapp (...) At ikke det var så farlig å ikke få så mye oppmerksomhet, når jeg så den oppmerksomheten som Daniel fikk var mye negativ.

På en måte tenkte hun at det var bedre å ikke få så mye negativ oppmerksomhet. Derfor trakk hun seg tilbake til rommet sitt, også for å slippe konfliktene, bråket og maset i fellesarealene. Foreldrene forstod at situasjonen var vanskelig for henne, og Mette forteller at hun i en periode i tenårene gikk sammen med foreldrene og fosterbroren til ABUP for samtaleterapi. Til tross for at både terapeut og foreldrene oppfordret henne til å snakke ut, fortalte hun aldri hvor strevsomt hun hadde det: «*Kanskje også fordi jeg var ikke helt klar over det*». Det tok flere år, til hun var nærmere atten år gammel, før hun begynte å si tydelig ifra hjemme. Hun illustrerer dette ved at hun nå for eksempel tar plass i samtalen rundt bordet ved å avbryte fosterbroren og si: «*Nå har jeg også lyst til å si noe*». I intervjuene forsøker hun å sette ord på hvorfor det var så vanskelig for henne å ta oppmerksomheten, selv om foreldrene oppmuntret henne til det.

Fordi jeg ikke ville ødelegge for Daniel, og fordi jeg ikke ville gjøre det tungvint for mamma og pappa, og spesielt siden de var så greie og sa at jeg bare skulle si i fra (...) Jeg tror nok fremdeles at det hadde å gjøre med at jeg var redd for at det skulle... Hvis, for hvis jeg tok plass, så fikk Daniel mindre plass, og Daniel trengte den plassen mye mer enn det jeg trengte. Og så tror jeg nok også det at jeg ønsket ikke at mamma og pappa skulle være bekymret for meg i tillegg.

Hensynet til foreldrenes følelser og fosterbrorens behov hindret henne som barn fullt ut å kreve den oppmerksomheten hun ønsket seg. Etter hvert som hun ble eldre fikk hun større mot til å ta hensyn til egne følelser. På spørsmål om hva foreldrene kunne gjort annerledes, forteller hun at de av og til spurte henne direkte om hun hadde noe hun ville fortelle, og at dette hjalp henne til å ta ordet. Hun foreslår at foreldrene med fordel kunne ha stoppet fosterbrorens talestrøm og atferd oftere, og bevisst rettet oppmerksomheten direkte mot henne, for på den måten å gi henne rom og plass. All den tid det var vanskelig for henne å ta oppmerksomheten, var hun avhengig av å bli *gitt* oppmerksomhet, ved at foreldrene satte grenser for fosterbroren.

At fosterforeldrenes egne barn intuitivt forstår at fosterbarnet har udekkede behov og trenger ekstra omsorg, og at de derfor trekker seg selv tilbake og gir fosterbarnet plass, understøttes av fostermors fortelling nedenfor:

Fostermor: Hun jenta vi hadde som kom som femtenåring, hun regrederte ned til babystadiet. Så hun hang omtrent i puppen på meg altså, hvis du kan tenke deg, hun klamret seg til liksom området her (viser hjertet). Hun hang på meg uansett hva det var. Og satte jeg meg ned så hev hun seg i fanget som en sånn liten baby. Hun regrederte skikkelig og lå og nesten tygde på tommelfestet (viser på hånden sin). Så de andre barna bare gav henne kjempemasse plass. Det var kjempesnodig fordi at ikke sant, for hun var eldre enn våre som var ti og tolv. Så det var veldig spesielt.

Forsker: Ja. Hva tenker dere om det?

Fostermor: Altså, de ser jo det at andre mennesker har et behov som ikke har blitt dekket. Jeg vet ikke hva det er som gjør at de ser det men.

Fostermor bruker terminologi fra traumeperspektivet og beskriver ei sårbar, psykisk syk og suicidal jente på femten år. Etter fosterhjems plasseringen regrederte hun i utvikling ned til babystadiet hvor hun «*sugde på tommelen*», «*hang i puppen*» og «*klamret seg*» til fostermor. Fosterhjems plasseringen ble særlig utfordrende for egne barn. Jentas atferd krevde fostermors fulle oppmerksomhet de timene hun var våken. Store deler av døgnet la jenta beslag på fostermors tid, og i helgene krevde hun oppmerksomhet til langt på natt slik at det ble lite tid til de andre barna. Gjentatte selvmordsforsøk førte til at fosterforeldrene byttet på å våke over henne. Ifølge fostermor forsøkte jenta å «*skyve*» bort familiens egne barn gjennom «*avvisning*», «*kritikk*» og «*utpsyking*»:

Hun ble som en gjøkunge på en måte. Hun prøvde å skyve ut de andre fullstendig. I helger og sånn, så var det litt sånn, det var litt sånn mareritt. For det at da hang hun på meg fra morgen og til seine natta. Og de andre fikk ikke tid (...) Men grunnen til at jeg sa gjøkunge, var på grunn av at hun brukte det uttrykket mot våre biologiske. At de var gjøkunger. Men det var faktisk hun som var det. Ja, det var hun som fikk, eller det var hun som gav meg ordet. Og så tenkte jeg oi! Tenkte jeg. Men det er faktisk sånn du gjør med dem, tenkte jeg. Men hun var så sårbar, på veldig mange nivåer.

Fosterforeldrene forteller at de var bevisste på å følge med på egne barn. Fordi barna holdt tilbake overfor foreldrene hva som egentlig foregikk, tok det en stund før de oppdaget i hvor stor grad fosterhjems plasseringen gikk ut over dem. Ifølge fostermor brukte jenta «*splitt og hersk*» overfor hennes egne barn.

Det kunne bare være sånt hun kastet ut bare for å gi dem noen stikk så de skulle trekke seg tilbake. Veldig spesielt (...) Men vi så jo plutselig at han [biologisk sønn] tok veldig lett til tårer. Og så kom det.

Fosterforeldrenes egne barn reagerte med å «*gi henne masse plass*», «*trekke seg tilbake*», og «*ta lett til tårene*». I dette tilfellet ble totalbelastningen for egne barn for stor. Fordi fosterbarnet krevde mer omsorg og oppfølging enn det fosterforeldrene var i stand til å gi, endte plasseringen med brudd.

4.5.5 Det gjelder å holde ut

Totalbelastningen knyttet til fostersøskens atferd, fungering og emosjonelle vansker kan i noen tilfeller bli så stor, at spørsmålet om fosterfamilien vil klare oppgaven melder seg. Materialet gir eksempler på fosterhjemsbrudd av hensyn til fosterfamiliens barn. I noen familier har spørsmålet om fosterbarnet skal flytte ut eller ikke, vært oppe til diskusjon. Informantene forteller hvordan foreldrene har informert og involvert dem i prosessen. På dette området viser empirien et komplekst bilde hvor egne barn synes å bli utsatt for et stort press. Informantene veksler mellom hensynet til familiens ve og vel på den ene siden, og frykten for at foreldrene skal gi opp på den annen side. Samtidig kan utfordringene bli så store at egne barn føler seg presset til å holde ut en ellers uholdbar situasjon. Informantene balanser mellom ulike forventninger, hensyn og bekymringer. I dette avsnittet forsøker jeg å utforske hva som står på spill og komme tettere på informantenes ståsted og egen forståelse av situasjonen, når spenningen blir så alarmerende at tanken på et fosterhjemsbrudd melder seg.

Analysen viser tre særskilte utfordringer: For det første kan atferd hos fosterbarnet, som psykisk sykdom, selvmordsforsøk, vold og konflikter med egne barn føre til at fosterforeldrene velger å avbryte fosterhjems plasseringen. Disse utfordringene utdypes nærmere i del 4.4. For det andre kan fosterbarnet være i konstant konflikt med fosterhjemmet, noe som fører til tretthet og en fare for at fosterfamilien gir opp. For det tredje kan fosterforeldres egne barn ha et sterkt ønske om at fosterbarnet skal flytte ut, noe som skaper skyldfølelse fordi det er i konflikt med foreldrenes ønske om at fosterbarnet skal bli boende. I de følgende avsnittene går jeg nærmere inn på de to siste problemstillingene.

Intervjuene tar pulsen på informantenes erfaringer, følelser og refleksjoner her og nå. Ved å gjennomføre intervjuer på to ulike tidspunkt, får jeg også fram

bevegelse og hvordan situasjonen har endret seg, gått seg til, eller bedret seg mellom første og andre intervju. Elise forteller i oppfølgings samtalen at situasjonen har forverret seg. Fostersøsteren er midlertidig plassert hos andre for at foreldrene skal få en pause. I samråd med barneverntjenesten forsøker fosterfamilien å finne en løsning. Ifølge Elise er foreldrene i kontakt med ABUP, de skal bli frikjøpt fra jobb, få kurs, veiledning og avlastning, og barnevernet er blitt mer involvert.

For det blei, det blei rett og slett for ille. Og så har mamma og de vært litt sånn fram og tilbake med hva skal vi gjøre og alt sånn. Men vi har vel kommet fram til at vi kan ikke, vi kan ikke gi slipp på henne nå. I en alder av snart seksten, og vi har hatt henne i fem og et halvt år og så er det to år igjen på en måte. At vi kan ikke, vi kan ikke la henne gå, det ville ødelegge livet hennes.

I første samtale reflekterer hun over hvordan de store utfordringene har virket inn på familielivet. Elise setter ord på at konfliktene har skapt uro og intriger innad i familien og mellom foreldrene. Hun føler fostersøsteren nærmest er i ferd med å ødelegge familien.

Og det har skapt veldig mye intriger mellom dem, og så føler jeg det har påvirket meg igjen, at de ikke er så gode venner og så føler jeg igjen at det kan nesten være hennes skyld ikke sant, så jeg. Noen ganger hvor jeg har hatt litt sånn – Ok, du ødelegger familien min – til henne. Jeg har ikke sagt det men (...) Og det synes jeg ikke har vært så greit, men det er en veldig rar følelse, fordi at jeg har tenkt litt sånn at hun er ikke verdt å ødelegge familien for.

Gjennom samtalen veksler Elise mellom hensynet til fostersøsteren og hensynet til familiens ve og vel.

Jeg er nok litt sånn, veldig beskyttende for min egen familie. Og derfor så føler jeg at, jeg har følt på det at hun skal ikke få lov til å ødelegge den. Men så kan det jo godt være at mamma og pappa hadde kranglet selv om ikke hun var der. Men jeg bare. Det har vært mye mer sånn dårlig humør og mye mer sånn stressede middager og kjempedårlig stemning rundt middagsbordet. Og da blir jeg litt sånn åh! Skal vi virkelig liksom, skal mamma og pappa bli skilt fordi de har valgt å ta et fosterbarn? Så tenker jeg litt sånn. Ja, er hun verdt mer enn vår kjernefamilie? Så tenker jeg hun er jo egentlig, hun burde jo være en del av den.

Informanten uttrykker dårlig samvittighet fordi hun tenker som hun gjør. Hun setter ord på hva hun synes at hun *burde* tenke, nemlig at fostersøsteren er en del av familien, ikke en som ødelegger familien. Derfor bekymrer hun seg også for fostersøsterens fremtid.

Men hun stakkars, hva skal vi gjøre da? Ikke sant, skal hun ut i et nytt fosterhjem, eller skal hun, hun kan jo ikke være hos mora si, så hvilke valg har

hun? Og hvilke valg har vi? Jeg føler jo når du får et fosterbarn, så er du jo veldig knytta. Jeg tror for det første så hadde det vært veldig, det hadde vært flaut å innse at vet du hva, dette her klarer vi ikke. Altså dette her går ikke Det hadde vært veldig sånn nederlag. Og så er det jo det også at hvordan kommer hun, nå har hun jo bodd, hvis hun skulle begynt på nytt igjen? Det hadde jo ødelagt henne helt, stakkars.

Mens Elise i første samtale frykter at familien ikke skal klare oppgaven, og at dette ville være et nederlag, er frykten i ferd med å realiseres i andre samtale. Oppfølgingssamtalen avslører en sterkere uro for at foreldrene skal gi opp. På en måte har foreldrene fått det noe bedre, ettersom de har flere kvelder og helger til å slappe av og ta vare på hverandre: *«De er ikke på høygir lenger og ikke så konstant stressa og i dårlig stemning»*. Samtidig bekymrer hun seg for hvordan det skal gå med fostersøsteren framover. Empirien viser en ambivalens hvor hun veksler fra det ene perspektivet til det andre, noe som gjenspeiler de motstridende følelsene og den komplekse situasjonen fosterforeldrenes barn kan befinne seg i. For det første tenker hun at det skal mye til før foreldrene gir opp, at situasjonen over tid har vært ganske ille, og at det satt veldig langt inne for dem at fostersøsteren flyttet ut. For det andre synes hun det er ganske rart at foreldrene egentlig ville gi henne fra seg, siden det føles som en lillesøster.

Man mister litt sånn håp nesten, eller man blir litt sånn ok, da får man bare klare to år til liksom. Eller man blir litt sånn (...) Jeg tror hun skjønner at vi er glad i henne, og liksom at jeg bryr meg om henne. Og at jeg (...) Jeg vet ikke. Det er litt vanskelig, fordi at noen dager er hun lillesøsteren min som jeg er kjempe glad i, og så noen andre dager så snakker vi om at vi må bare komme oss igjennom dette, ikke sant. Sånn bare holde ut til hun er atten i alle fall. Det høres ikke ut som vi snakker om et søsken liksom (...) Det høres veldig rart ut å si det om ei som egentlig er lillesøstera mi liksom. Å holde ut til hun er atten.

Selv om fostersøsteren har flyttet midlertidig ut, fortsetter fosterfamilien å ha kontakt. De voksne barna i fosterfamilien har engasjert seg, og deltatt på kurs sammen med foreldrene. Hennes eldre bror og samboer har inngått avtale med barneverntjenesten om fast avlastning, for at foreldrene skal kunne dra på hytta alene. Selv forsøker Elise å vise fostersøsteren at hun er glad i henne ved å bruke tid sammen med henne og invitere henne med ut. Men hun får ikke lov av barneverntjenesten å ha fostersøsteren på overnatting på hybelen sin, noe hun synes er leit og vanskelig å forstå, ettersom dette tidligere har vært en selvfølge.

Så får vi ikke lov, for jeg har spurt barnevernet om hun kan komme og sove hos meg for eksempel eller noe sånt. Men hun får ikke lov til det. Det er veldig rart, hvis man har et sånt søskenforhold. Jeg tenkte kanskje det kunne vise henne at vi

brydde oss veldig og ville hennes beste og sånn. Men jeg tror hun har skjønt det på mange måter, når jeg inviterer henne på kino og sånn. Men det er veldig rart.

Elise reflekterer over at formalitetene rundt fostersøsteren gjør situasjonen kunstig, og bekrefter at de ikke er vanlige søsken. Samtidig er hun svært berørt av fostersøsterens situasjon, og tenker at konfliktene med foreldrene kan ha sammenheng med usikkerhet og frykt knyttet til familietilhørighet.

Så går det jo noe galt, og så er det sånn hun vil aldri ha noe mer med dem å gjøre eller. De er bare noen folk hun har bodd hos, men så vet man jo antakeligvis at det stemmer jo ikke. Det er jo bare noe hun sier for å, det kan være en redsel ikke sant. Det at man kan sende henne vekk i tre måneder beviser jo bare ovenfor henne at hun er faktisk ikke deres barn, hvis du skjønner. Det bekrefter jo bare for henne også, at hun ikke har den samme, ja. De hadde jo aldri sendt meg bare vekk. Eller det kunne godt være at de hadde satt meg på sånn der avlastning altså hver tredje helg. Men jeg føler den bekreftelsen, at hun får nok en bekreftelse i det at ja, det er ikke sikkert du kan bo her liksom.

Elise reflekterer over at fostersøsteren ikke har samme status i familien som henne selv. Hun tenker at familien muligens ville tålt mer, strukket seg lengre, eller at hun ikke ville tillatt seg å tenke på samme måte om sine søsken. Samtidig slites hun med negative og kompliserte følelser, nettopp fordi hun er fosterbarn.

Noen ganger for eksempel så tenker jeg jo at vi bare holder ut to år til ikke sant. Så er hun ikke vårt problem lenger. Ikke sant. Man hadde jo ikke tenkt det hvis hun var mi søster. Så hadde jeg ikke tenkt ja ok, når hun blir atten så er hun jo egentlig ikke vårt problem så da. Man hadde jo kanskje mye mer sympatisert eller hva jeg skal, jeg vet egentlig ikke. Og kanskje mer hatt forståelse eller godtatt mye mer hvis du skjønner, enn det kanskje en gjør av henne. Altså hvis, jeg synes det er veldig fælt når hun for eksempel skjeller ut mamma og pappa. Men, hadde det vært min søsken så hadde hun på en måte hatt rett til det. Om en kan si det. Og så føler jeg kanskje ikke alltid at hun har så rett på det. At jeg reagerer. Altså det er jo noen ganger jeg er på hennes lag også altså. Det er ikke sånn at hun ikke skal få lov til å kjeft på mamma og pappa, fordi de er så fine og flotte. Men det er nok det at mye av det synes jeg er uten grunn. Og når de ikke er hennes ordentlige foreldre en gang, så synes jeg ikke de fortjener det.

Familien «forbereder seg på det verste framover», ved at «de sikkert kommer til å være i kontakt med politiet». Elise synes foreldrene må lære å «la noen kamper bare gå», og «tåle sterke reaksjoner» ved å akseptere at fostersøsteren distanserer seg og utfordrer dem. Siden foreldrene har sagt at «de egentlig ikke har sagt ja til å få noe sånn skikkelig problembarn», er hun redd for at de ikke vil klare å stå løpet ut. Hun bekymrer seg over hvordan det i så fall vil gå med fostersøsteren.

For det første så tenker jeg veldig på hennes liv, at jeg har ikke lyst til å ødelegge hennes liv. Og det hadde det nok gjort hvis hun, fordi hun kommer nok inn på en institusjon for eksempel (...) Da tenker jeg at hvis hun må på institusjon, hvor det er flere som kanskje er litt trøblete eller hva jeg skal si, så kommer det til å, da går alt til helvete. Da blir alt bare mye verre. Så jeg tenker først og fremst på hennes liv, at jeg vil ikke ødelegge det. For det tror jeg, det å bli flyttet rundt til en helt ny plass igjen. Det tror jeg virkelig hadde ødelagt henne. Og det vil jeg ikke. Om det så betyr at vi må bare prøve vårt beste og ta de kampene som er verdt å ta.

Fosterhjems plassering kan være utfordrende og krevende for fosterforeldrenes barn: «*Jeg syns ikke det har vært helt greit*», «*det har vært ei belastning*», «*av og til så er han rett og slett en plage*», og «*det kan være tøft noen ganger*». For noen er situasjonen så vanskelig, at de innerst inne ønsker at fosterbarnet skal flytte ut. Dette kan være vanskelig å formidle til foreldrene. Selma slites mellom ulike hensyn og dårlig samvittighet. Siden hun var positiv til at fostersøsteren skulle flytte inn føler hun seg medansvarlig for sin egen situasjon, noe som gjør det vanskelig i ettertid å være kritisk til fosterhjems plasseringen.

Og så følte jeg at jeg var med på å ta den avgjørelsen, og da har man litt sånn, ja litt ansvar rundt det da. For ja, jeg var veldig positiv. For det blir ikke helt det samme å snakke med mamma og pappa. For dette er jo noe de har bestemt, jeg har vært med på å bestemme det. Så da. Man føler seg litt ansvarlig. Ikke bare litt, men veldig (...) Jeg vet jo at når hun flyttet inn så, jeg var jo en av de som var mest positive. Og det henger jo litt igjen i ettertid, at sånn sett ikke jeg kan klage så mye, for jeg var jo med på det.

I tillegg til å føle ansvar for at hun er i en vanskelig situasjon, gir Selma uttrykk for å ha blitt feilinformert underveis i prosessen. Barna var innforstått med at plasseringen var midlertidig, og lenge trodde hun at fostersøsteren skulle flytte ut etter et halvt år. Å vite at situasjonen var midlertidig, hjalp informantene «*å holde ut*», og skjule hvor krevende hun egentlig syntes fosterhjems plasseringen var.

Til å begynne med så var mamma veldig sånn forståelsesfull. Og hun sa at hvis dette blir for mye, ja så blir det det. Og da må hun flytte. For det var jo bare midlertidig, de sa maks et halvt år. Så når jeg syns det var veldig tungt, så hadde jeg nedtelling. Tenkte ja, ja, nå er vi ferdig med tre måneder nå er vi halvveis. Men så hadde de jo ingen andre plasser å sende henne. Så da ble det jo fram til hun ble atten da. Det er jo det de skrev under på nå.

Etter hvert forstod Selma at fostersøsteren ville bli boende fordi det ikke fantes andre gode alternativer. Særlig tungt syntes hun det var når fostersøsteren planla langt fram i tid, som å feire jul sammen og bli tante til hennes barn.

Og det var det som var litt tøft ei stund, for da, da gikk jeg jo hele tiden rundt og håpte at hun skulle flytte ut i august. Men så planla jo de hele tiden så mye lengre fram.

Selma synes det er vanskelig å formidle sin motstand og frustrasjon til foreldrene av flere årsaker. For det første opplever hun at foreldrene bare til en viss grad forstår hvor ille hun har det. For det andre tenker hun at det er «*for seint*» å si ifra, fordi mor har blitt for engasjert og glad i fosterbarnet. Siden hun selv skal flytte ut av barndomshjemmet snart, er hun heller ikke i posisjon til å «*klage*».

Men etter hvert som Eva har funnet sin plass og hun er blitt veldig glad i henne. Så da er det vanskeligere. Da føler jeg mer at jeg får den der at ja, jeg har ett år igjen (gråter) Ja, at jeg på en måte må gjøre det beste ut av det (...) Så det handler litt om å holde ut. Jeg synes egentlig ikke det er helt rettferdig (...) Men nå har de på en måte blitt for glad i henne. Og de vet at jeg flytter ut om et år til. Jeg tror det eneste jeg oppnår da er at de blir bekymret og får dårlig samvittighet. Og det vil jeg jo ikke.

For det tredje holder Selma tilbake av hensyn til sin mor. Hun forstår at dette er mors jobb, at mor synes arbeidet er spennende og viktig, og at mor får ros for arbeidet hun gjør.

Og også nå når Eva flyttet inn og vi blir statlig fosterhjem og alt dette, så er det jo en måte for henne å utvikle seg på. Ja, så det betyr jo veldig mye for henne. Så det er det man heller ikke vil ødelegge. Hvis jeg hadde sagt at enten så flytter jeg eller så flytter Eva ut, det føles ikke rettferdig mot noen.

For det fjerde veier også hensynet til fostersøsterens ve og vel tungt. Informanten har kjennskap til at barneverntjenesten ikke har andre alternativer eller steder Eva kan bo. Derfor tenker hun at det vil gi dårlig samvittighet eller skyldfølelse dersom hun setter hensyn til seg selv, framfor fostersøsteren.

Hadde det vært opp til meg, bare meg, så hadde hun ikke vært her. Men, så er det jo det at hadde hun blitt plassert på en institusjon så hadde det jo sannsynligvis ikke gått bra med henne (...) Jeg ønsker jo at hun skal få det godt, og det sa jeg til mamma at jeg skulle ønske at hun kunne ha det godt et sted der det ikke påvirket meg.

For det femte forsterkes denne følelsen av et press fra mor. Selma føler at dersom hun sier ifra om hvordan hun egentlig har det, eller stiller krav om at Eva må flytte ut, vil hun bli stilt ansvarlig for at fostersøsteren går til grunne. Derfor føler hun på mange måter at hun ikke har et valg.

Så hun (mor) sa jo til meg ganske tidlig at hvis jeg mente at jeg var viktigere enn Eva på en måte. Så hvis det ikke gikk, så var det greit. Da skulle hun flytte. Men da spiller jo hun litt på min samvittighet. For hvis Eva skal flytte, så er det jo

underforstått at hun går til grunne på en måte (gråter). Så det har jeg fått høre i flere sammenhenger, at ja hvis du mener det så skal vi gjøre det. Men er du sikker på at du mener det? Og selvfølgelig vil jeg ikke at det skal gå galt med henne. Hun fortjener å få det godt, men jeg skulle bare ønske det var et annet sted enn hjemme hos meg.

Selma forteller at søsknene takler fosterhjems plasseringen ulikt. Når søsken er mer positive, og tilsynelatende takler det greit, kan det være tungt fordi «*da er det underforstått at dette takler jo ikke du bra, når man selv føler at man prøver så hardt man kan*». Selma sitter igjen med følelsen av at hun burde «*ta seg sammen*» og «*prøve enda hardere*.» Selv føler hun at det ikke finnes gode løsninger eller andre alternativer, og at hun derfor må forsøke å holde ut og takle situasjonen som best hun kan.

Jeg har jo sagt til mamma at jeg hater situasjonen, at jeg ikke skulle ønske den var her, men at jeg ikke hater henne. Men stort sett så ender det jo med at jeg skal gjøre mitt beste, prøve hardere. Men så føler jeg at det er ikke mer å gi (...) Men samtidig så er det ikke noen gode alternativer. Hadde de hatt en annen familie hun kunne flytte til, så tror jeg kanskje de hadde vurdert det.

Informanten har kunnskap om fostersøsterens vanskelige situasjon og bakgrunn: «*Hun er jo bare et barn som har hatt det veldig vanskelig*.» I tillegg har hun kjennskap til at barnevernet mangler plasseringsalternativer. Et sjettede element som virker inn er derfor forholdet til barneverntjenesten, og opplevelsen av at hensynet til fostersøsteren kommer i første rekke.

Så har jeg også tenkt på det noen ganger at når barnevernet plasserte henne her, så er det jo for at hun skal ha det godt. Men hva med vi andre fem som bor her? Hvorfor skal hun være så veldig mye viktigere enn oss på en måte?

Barn og unge har forståelse for at både fostersøsken og foreldre er i en vanskelig og presset situasjon. Samtidig er det ikke like lett å være forståelsesfull i hverdagen. Egne barn kan ha et større behov for samtaler og støtte fra foreldrene etter en fosterhjems plassering enn de hadde tidligere.

Men mamma og de er veldig flinke også, for de bruker vanvittig mye tid på oss. Men det blir jo ikke noe mere enn før, men jeg har mye større behov for det nå enn før. Før så gikk det jo greit, jeg hadde jo ikke sant, alle ting. Men jeg hadde ikke samme behov for å snakke med dem. Men muligheten var der. Nå er behovet mye større, men muligheten er der ikke store deler av tida (...) Og de har jo mindre tid nå enn før. For de gjør jo samme jobben som før, men nå har de henne i tillegg.

Empirien viser motsetninger og press, der barn og unge balanserer hensyn som spriker i ulike retninger, og dermed går på akkord med seg selv og egne behov.

4.6 Forberedelser til å få et nytt søsken

I dette avsnittet går jeg nærmere inn på fenomener som kan virke inn på barn og unges opplevelse av å få søsken gjennom fosterhjems plassering. Fosterforeldres barn forberedes, informeres og involveres svært ulikt i prosessen med å få et nytt familiemedlem. Prosessen starter med at foreldrene tenker på muligheten for å ta imot et fosterbarn, for deretter å informere egne barn. I noen familier snakket man sammen over tid. For andre gikk prosessen raskt, slik at familiens egne barn fikk knapt med tid til å forberede seg. Mens noen avklarer med egne barn som første steg i prosessen, går andre først på kurs, for å lære mer, før egne barn blir involvert. De som var gamle nok til å huske prosessen, forteller at de ble spurt av foreldrene hvorvidt de ønsket at familien skulle ta imot et fosterbarn eller ikke.

Mamma og de spurte oss etter hvert om vi ville, om det var, selv om de hadde gått på det kurset så betydde det ikke at vi må ha et barn. Men at nå har vi muligheten til det.

Fosterforeldres egne barn har behov for å forberede seg på at et nytt barn flytter inn. De som hadde fått god tid til å venne seg til tanken på å få fostersøsken, trekker dette frem som et positivt element. Tilsvarende peker andre på ulempen ved en altfor rask prosess, der de fikk liten mulighet til å områ seg, før fosterhjems plasseringen fant sted. Noen møtte fosterbarnet flere ganger i en tilvenningsfase, mens andre møtte fostersøsken for første gang den dagen barnet flyttet inn.

To informanter var elleve og åtte år gamle da de fikk en fosterbror. I forkant forberedte foreldrene dem over tid: «*Vi snakket veldig mye om det før vi fikk han*». Informantene tenker tilbake på prosessen som positiv og spennende, hvor de opplevde å bli involvert og forberedt på en god måte. Barna fikk være med på informasjonskveld hos Bufetat, der de fikk et «*innblikk i hvordan det var å være fosterfamilie*»:

Det jeg husker nesten best, det er når vi var med mamma og pappa på ett av de kursene. Hvor vi også så en film (...) både jeg og Lene ble forklart av både mamma og pappa og de som var der, at hvis vi får et fosterbarn noen gang, så vil det kanskje være et barn som enten er i en vanskelig situasjon eller kunne blitt det hvis ikke de kom til vår familie da. Og da fikk en litt øynene opp for at det er kanskje en som trenger det å ha en ny familie. Og da kan vi være den familien.

Å bli invitert til en samling som var dedikert til barna, fikk søsknene til å føle seg viktige og betydningsfulle, ved at også barna ble tatt på alvor: «*Så tror jeg at jeg syntes det var veldig stas, jeg følte liksom at det var mitt kurs, den filmen. At da*

fikk jeg også et kurs». Samlet sett har de positive erfaringene ført til at de tenker på prosessen som lærerik.

Så de har vært kjempeflinke til å gjøre forarbeid. Det tror jeg har mye å si, synes jeg. Hvis jeg skal liksom bli fostermor en gang, så skal jeg også ta med meg mye av det mamma og de har gjort (...) At vi kan forberede våre barn så godt som mulig på det. Og se den filmen og snakke om ting og ha dem med i prosessen på en måte. At ikke plutselig er det et barn der. Det tror jeg er veldig, veldig viktig.

Informantene peker tilbake på den gode starten som en forklaring på at de taklet overgangen til å få fostersøsken bra. Forberedelser og ventetid er særlig viktig for barn, fordi barn forholder seg til *tiden* på en annen måte enn voksne.

For jeg bare tenker sånn som en unge er, så levde jeg veldig i nuet. Nå lever jeg jo etter klokka, og tenker fem dager fram i hvert fall. Men da levde jeg mye mer der og da.

Normann fikk en biologisk lillebror to år før han fikk en fosterbror. Han gjør et poeng ut av at det er viktig for barn å få *tid* til å forberede seg mentalt på å få et nytt familiemedlem, uavhengig av om det er biologiske søsken eller ikke. Han reflekterer over forskjeller og likheter ved de to ulike måtene å få søsken på. Når du får en biologisk bror forbereder familien seg gjennom mors graviditet og ventetiden. Sammen med far, søsken og besteforeldre besøkte han mor og lillebror på fødestuen og fikk «*et inntrykk av den nye babyen*».

Så dro vi hjem og ventet på at de skulle komme hjem om et par dager. Og den ventetida der synes jeg egentlig er veldig viktig for hvordan du klarer å takle barnelivet videre til den babyen. Og da har du et inntrykk av hvordan han er, og så kan du forberede deg i forhold til det. Og det synes jeg er veldig bra. Den der tenke-prosessen har mye å si uansett om det er biologisk bror eller fosterbror. At det har mye å si det å bare få den der lille tida.

Når du får en fosterbror forbereder du deg gjennom informasjon og samtaler. Da det ble bestemt hvilket barn som skulle flytte inn, dro han sammen med hele familien for å besøke fosterbroren i beredskapshjemmet. På den måten fikk han det han kaller et «*førsteinntrykk*». Han fikk et navn og et ansikt han kunne visualisere, og lærte litt om hvordan broren var. Normann beskriver hvordan han startet å forberede seg mentalt, slik han hadde gjort to år tidligere:

Når du får være med (...) å besøke ham, og se ham også fysisk da. At dette skal bli din bror liksom. Så kan en gå hjem i senga og legge seg den kvelden og tenke at det var litt gøy. I dag har jeg fått møte min nye bror liksom. Selv om det ikke var på fødestua sammen med mamma og pappa. Så var det min bror.

Normann legger vekt på at barn trenger «*tenketid*», og at det hjelper godt å kunne «*tenke over ting ei natt eller to*». Uansett om det er små eller store forandringer, så hjelper det for den situasjonen barna står i at en får ta del i prosessen. Han reflekterer over at barn kanskje i større grad enn voksne trenger «*tid til å forberede seg konkret*» på det nye familiemedlemmet:

Et fosterbarn er en fremmed som skal flytte inn i ditt hjem.

Ifølge Normann føler barn seg usikre på alle fremmede, om de er andre barn eller voksne, om de er eldre eller yngre enn en selv. Han har ikke erfart å få et fostersøsken som er eldre enn seg, men forestiller seg at det må være særlig vanskelig og «*litt skummelt*» for et barn, fordi en generelt er «*mer skeptisk til de som er eldre enn seg*». Derfor mener han forberedelser, ventetid og muligheter for å bli litt kjent, er viktig i prosessen med å få fostersøsken.

Det tror jeg kan ha mye å si. Førsteintrykket før de faktisk flytter inn i ditt hjem. Det blir veldig spesielt hvis du skal få første inntrykk og integrere dem inn i familien samme dagen liksom. Siden jeg tror førsteinntrykket har mye å si. Bare å få det på plass først. Og så kan du tenke over det, og så kommer familieprosessen. Så jeg tenker det at bare få inn det der møtet, og så tenketid. Og så møtes igjen kanskje og så. Det er mye lettere tror jeg å få til å integrere inn i familien da.

Fosterforeldrene har i forkant av plasseringen ofte flere møter med barneverntjenesten og tilvenning med fosterbarnet. Hvorvidt egne barn er delaktige i den tidlige fasen varierer.

Det gikk jo veldig fort da vår prosess. Det var sånn; skal vi ha fosterbarn? Og så tre uker senere så hadde vi et. Så det gikk jo veldig fort, så det kan være det også var problemet at egentlig så skulle vi fått mer informasjon og mer lærdom. Så jeg synes at de kan fokusere litt på søsken også.

Så husker jeg Marius kom med beredskapsfamilien sin. Og så var det vel ikke så lenge etter, han var, jeg tror bare han var hos oss en gang på besøk før han flyttet inn. Men det kan godt være mamma og de traff han noe utenom, det vet jeg ikke.

Når barna involveres på et sent tidspunkt i prosessen, får de ikke samme mulighet som de voksne til mental forberedelse og nødvendige tankeprosesser.

For jeg bare tenker at for foreldrenes del, som velger å ta den avgjørelsen og ta til seg et fosterbarn, har jo allerede mellom hverandre gått igjennom en tankeprosess. Og har tenkt lenge. Og så bestemmer de seg for å gjøre det. Og så skal de gå på kurs i mange uker eller med jevne mellomrom. At hvis du da også forbereder ungene på det litt tidlig, sånn at de også rekker å tenke over det. Ikke det at de har noe med selve valget å gjøre nødvendigvis. Men at du nevner det for dem tidlig (...) Så tror jeg det har mye å si, bare det å ha det i bakhodet.

På samme måte som man forbereder seg på å få biologiske søsken, ved å gjøre i stand og lage plass i hjemmet, forbereder barn og unge seg mentalt på å ta imot fostersøsken. Fosterfar forteller nedenfor hvordan egne barn var aktivt med i forberedelsene på å få et fostersøsken:

Vi hadde også familieråd (...) Men vi har vært igjennom det en gang før, vi hadde ei plassering som varte i en time. På lille julaften for en del år siden. Og det var jo forberedt. Da var de (egne barn) 8 år. Og vi hadde forberedt det fra november og desember ved å kjøpe inn alt, vaske det, reie opp til han skulle komme og alt. Det var julegaver under treet fra naboer og alt, og de hadde fortalt det til alle, for dette var jo helt sikkert. Så var vi på sykehuset, på lillejulaften og hentet ham. Og så etter en time så snudde nemnda (...) Så da reiste vi hjem uten. Det var jo knalltøft. Egentlig for alle. Det var veldig tøft for barna våre. Og da, ja, da var de sinna og hadde det kjempetøft i tre, fire, fem måneder. Åh, det gikk vel ut i august, september så fikk vi lov til å begynne igjen. For det er de som har bestemt, og da har de bestemt kjønn og alder. Ja, de har vært med i prosessen. Vi har ikke gjort det uten at de ville, og de bestemte. Jente under to år ville de da, ikke en gutt.

Når en fosterhjems plassering likevel ikke blir noe av, kan dette få dyptgripende og emosjonelle konsekvenser for fosterforeldres egne barn. Prosessen kan trekke ut i tid, og ventetiden kan innebære både spenning, sorg og skuffelse:

I en situasjon så hadde vi sagt ja, og så ble det ikke noe likevel. Og så en annen, det husker jeg var en liten gutt. Han kom og bodde hos oss litt, men så ble det også bestemt at han ikke skulle.

Jeg syntes det var veldig spennende når vi fikk forespørsel, og hver gang mamma og de sa det til oss så hadde jeg alltid veldig lyst og stemte alltid ja.

Flere forteller at de hadde ønsket å få et annet kjønn på fostersøsken, og at både alder og kjønn ble annerledes enn det opprinnelige ønsket.

Jeg hadde veldig lyst på en lillesøster. Fordi at jeg hadde brødre fra før, og jeg synes det hadde vært veldig gøy med ei lillesøster. Så jeg var litt skuffet over at vi ikke fikk ei jente. Men det har ikke gjort meg noe på en måte, det var helt greit at vi fikk en gutt.

En informant reflekterer over om plasseringen muligens ville blitt mer vellykket dersom de hadde fått et barn med den alder og kjønn som familien var blitt enige om at passet for dem. Informantene synes det er vanskelig å se for seg noen andre enn det konkrete fosterbarnet som har flyttet inn. De legger derfor vekt på at det er selve «*personen*» som er viktig, ikke alder og kjønn.

4.6.1 Det første møtet

Å få et nytt familiemedlem er en viktig hendelse i enhver familie. Informantene fortalte svært detaljert om den dagen fostersøskenen flyttet inn. Også de som var for små til å huske dette fortalte livlige historier om den første tiden. Fra bilder i familiealbumet og historier som ble gjenfortalt hadde de klart for seg hvordan alt hadde foregått. Fosterbarnets inntreden i familien er en viktig del av familiens felles historie, og en betydningsfull hendelse for fosterfamiliens barn.

Ja, jeg husker det ganske godt. Jeg husker han flyttet inn på en fredag. Det var samme fredagen vi fikk fri fra skolen for sommerferie da. Og så var han på besøk mandagen, tirsdagen, onsdagen og torsdagen og så flyttet han inn på fredagen. Så jeg hadde vært av sted på mandagen, så da fikk jeg ikke sett han. Men da fikk jeg lov til å få fri fra skolen på tirsdagen morgen, for å se ham når han kom. Det var veldig, veldig stas. Ja så det var veldig gøy egentlig. Han var jo ikke så stor, men han var, jeg husker jeg synes han var noe av det rareste jeg hadde sett. For han var så vill. For alle satt jo rundt bordet og skulle se på når han skulle spise, og han tok bare og kastet maten på veggen og rundt forbi. Han var veldig, veldig aktiv.

De fleste gledet seg, noen var spente og noen «*grugledet*» seg.

Så jeg husker godt den dagen jeg kom hjem fra skolen og vogna stod i ganga og han lå der og sov, og *da* hadde han flyttet hit. Det var veldig gøy! Det var stas, det var det. Veldig god følelse.

Erik fikk under en uke å forberede seg på, fra første forespørsel fra foreldrene til jenta flyttet inn. Erik forteller at han først sa nei, men at han så ombestemte seg. Da han sa ja til å få et fostersøsken til, hadde han sett for seg at han skulle få småsøsken. Han var ikke klar over at foreldrene og barneverntjenesten hadde ei spesiell jente i tankene, som var eldre enn ham.

For jeg visste jo ikke hvor gammel hun var heller. Så jeg trodde det var sånn at jeg skulle få enten ei lillesøster eller en lillebror, at det var liksom sånn en liten baby eller sånn. For det tenkte jeg at det hadde vært litt gøy. Samtidig som ikke. Så da sa jeg ja da. Så tenkte jeg ikke noe mer over det (...) Jeg husker den siste kvelden før hun kom, så satt jeg og tenkte veldig hvordan det kom til å være i morgen når jeg kommer hjem.

I følge Erik fikk han ingen konkret informasjon eller se bilder som kunne forberede ham på den personen som skulle flytte inn. Han var derfor spent på hvordan den nye jenta så ut, hvordan hun var, om hun kom til å ha mye besøk, være mye på rommet sitt eller i stua, og «*om hun bruker fem timer på badet, som mange jenter gjør*».

Ja, for jeg hadde jo trodd en høy jente med blondt hår egentlig. Men så kommer den der bitte lille Anna på 1.60 med svart hår. Så det var jo helt motsatt av hva jeg hadde forventet da, for jeg var jo vant med de andre to søstrene mine. Så jeg trodde jo det var ei sånn ei. Liksom sånn veldig høy og sånne ting. Men det var jo ikke det, det gjør jo egentlig ingen ting, det brydde meg ikke så veldig.

Kaja møtte også fosterbroren samme dagen han flyttet inn. Hun hadde heller ikke sett fotografier, og visste ikke hvordan fosterbroren så ut. På forhånd fikk hun vite at «*han var en gutt som alle falt for, han var veldig skjønn og hadde masse energi.*» Kaja synes beskrivelsen passer godt, og at forventningene ble innfridd.

Forsker: Tror du det hadde vært noen forskjell om du hadde visst noe mer om han eller hadde hilst på ham først, eller sett noe bilde eller noe sånt før han flyttet inn her?

Kaja: Jeg tror egentlig det er best hvis man ikke ser bilde og sånn, for da liksom, for da tenker man ikke så mye på hvordan, da tenker man ikke ok sånn ser han ut. Da er det mer surprise liksom.

Forsker: Da er det surprise ja, du fikk surprise når han flyttet inn. Hvilke følelser og tanker er det du sitter igjen med etter den opplevelsen når du tenker tilbake?

Kaja: At det har jo vært veldig gøy og veldig lærerikt å oppleve det. Og jeg har jo fått lyst til å begynne å jobbe i barnevernet da, siden liksom jeg forstår hvor viktig det er.

Ellen hadde møtt fostersøsteren sin flere ganger tidligere, og gledet seg til å få en lillesøster. Likevel ble ikke innflyttingen slik som familien hadde sett for seg. Den første kvelden ble en vanskelig start for hele fosterfamilien.

Ellen: Jeg husker den første dagen, og hun hadde jo vært på besøk sånn jevnlig sånn hele dager eller en helg og det hadde gått kjempegreit. Og vi stelte håret og flettet håret og ikke sant sånn, sminket henne og (latter). Jeg synes jo det var litt gøy med en lillesøster på mange måter. Men jeg husker første dagen hun kom, når de liksom, når det var permanent. Så husker jeg planen var å dra på hytta (...) hun hadde aldri vært der så vi skulle liksom ta henne med. Jeg husker hun var helt knust. Og det var jo forståelig altså, det var så trist å se henne. Hun hylgrein, og mamma grein, og pappa grein og jeg satt og grein og alle vi. Jeg tenkte bare hva har vi gjort? For det var så fælt å se henne liksom.

Forsker: Hva var det dere, hva var du lei deg for?

Ellen: Bare for henne, hun bare skreik så fælt og var bare helt, ikke sant, hun ville bare til mammaen sin (...) og jeg synes det var så fælt å høre på henne. For vi bestemte oss egentlig for at vi ikke skulle dra til hytta da. Og så som sagt, vi alle satt og grein. Da tenkte jeg litt sånn – hva har vi gjort?

Inger gråter når hun forteller om en prosess som gikk for fort frem der hun følte seg overkjørt og tilsidesatt av så vel foreldre som barneverntjenesten. I og med at mor kjente jenta fra før, ønsket Inger å hjelpe til i en vanskelig fase. Hun var derfor positiv til forespørsel om jenta kunne flytte inn, men forstod først ikke konsekvensene av dette.

Mamma kjente henne, men vi andre hadde ikke møtt henne. Og så var det på fredagen så hadde mamma vært i et møte med hun her, med jenta. Så fant hun ut at hun måtte flyttes ut der ifra med en gang, i fra det fosterhjemmet hun bodde i før (...) men barnevernet visste jo ikke hva de skulle gjøre med henne. Og mamma hun snakket jo til meg da om dette her og jeg tenkte, jeg syntes jo synd på henne. Jeg tenkte jo at jeg har det jo så godt. Vi hadde et ledig rom oppe og vi kunne dele det med henne da. Så jeg var veldig positiv. Men så gikk helga og jeg tenkte ikke så mye på det, men så var det på søndagskvelden da, og da hadde mamma snakket med barnevernet, og de skulle komme. Så tirsdagen snakket de (barnevernet) med oss og torsdagen flyttet hun inn. Det kom veldig plutselig på. Men dagen før hun flyttet inn da var jeg bortreist, så jeg så jo ikke henne før på søndagen da, og da hadde jo hun vært her i tre fire dager, så da var hun vant med ting, ikke sant.

Plasseringen viste seg å være mer krevende enn hun hadde forventet. Inger ser tilbake på prosessen som en forklaring på hvorfor hun fikk en dårlig start med fostersøsteren. Hun fikk begrenset informasjon fra både mor og barnevernet, og den lille informasjonen hun fikk stemte ikke overens med virkeligheten.

Avgjørelsene ble tatt i løpet av få dager slik at hun fikk begrenset mulighet til å forberede seg. Siden hun hadde planlagt en reise, gikk hun glipp av de første døgnene av fosterhjems plasseringen. I ettertid tenker hun tilbake på dette som svært uheldig. Å være delaktig i prosessen med å ta imot et nytt familiemedlem er viktig. Dersom prosessen går for fort frem, slik at fosterforeldres egne barn ikke tas hensyn til, kan det virke negativt inn på fostersøskenrelasjonen.

4.6.2 Forventninger til plasseringen

Forventninger knyttet opp mot den innstillingen informantene hadde i forkant, hvorvidt de var negative eller positive til å få nye søsken, og hvorvidt forventningene viste seg å stemme overens med virkeligheten. Flertallet av informantene var positive til å få fostersøsken i den forstand at de var ivrige og gledet seg til innflytting.

Og jeg gledet meg veldig og var veldig stolt av det. Så jeg fortalte det på skolen og sånne ting.

Til tross for at informantene er stolte over den innsatsen familien gjør som fosterhjem, kan det i forkant ha vært diskusjoner. I en familie var det viktig for barna å få avklart de langsiktige konsekvensene og hva en fosterhjems plassering innebærer, eventuelt hvordan arv av familieeiendom skulle fordeles, dersom et nytt barn flyttet inn. Forventinger kobles også opp til refleksjon over foreldrenes valg og motivasjon for å bli fosterhjem.

- Forsker: Kan du huske de forventningene du hadde når dere skulle bli fosterfamilie?
- Informant: Jeg hadde egentlig ingen. Jeg, vi var jo, alle barna var enige om å få det. Men jeg husker, jeg syns ikke, jeg skjønnte ikke helt hvorfor.
- Forsker: Du skjønnte ikke, når du sier at du skjønnte ikke helt hvorfor, er det noe at du ikke forstår dine foreldres motivasjon?
- Informant: Ja, ja.
- Forsker: Er det *det* du snakker om eller?
- Informant: Eller ja, jeg forstår jo motivasjonen, jeg tror de ville jo hjelpe, de ville bidra til samfunnet med noe de kunne gjøre. For de er ressurssterke og de kunne liksom ta imot fosterbarn. Så det skjønner jeg. Men det at, og jeg er jo glad for at folk stiller for man trenger jo fosterforeldre. Så jeg er kjempe glad for at folk faktisk gjør det. Men jeg skjønnte ikke det når de faktisk hadde begynt å få voksne barn, og det var liksom to år til jeg var atten, hvorfor de da ville ha et nytt barn? På ti år og knytte seg til det, i mange år til, det forstod jeg ikke helt.

Fosterforeldres barn kan være skeptiske, ha motforestillinger eller uttrykke protester mot fosterhjems plasseringen:

Så ble det bestemt at Marius skulle komme. Og det jeg husker er at det kom et par damer som skulle snakke med oss. Og da husker jeg mi eldste søster var veldig motvillig og protesterte veldig med dem til stede. Så jeg husker de snakket litt med henne alene og sånn. Og så var det, ja mere enn det husker jeg ikke (...) Og mi eldste søster var fremdeles litt sånn, jeg vet ikke hvor gammel hun var, hun var sikkert i en typisk periode som var litt vanskelig, så hun var ikke sånn kjempe gira.

I en annen familie var to av søsknene negativt innstilt til fosterhjems plasseringen:

For Kari hun, hun var jo veldig negativ og hun sa at hun ikke ønsket at [fosterbarnet] skulle bo her lengre.

Og spesielt Martin, han var jo veldig, veldig negativ. Men han sa det at hvis det var, hvis det *bare* var et halvt år så var det greit for ham (...) Så jeg tror ikke han heller er så veldig glad i det hele.

Martin visste hvem fosterbarnet var siden de gikk på samme skole. Han hadde et dårlig inntrykk av fosterbarnet allerede fra starten. Plasseringen var først tenkt midlertidig, men etter hvert inngikk foreldrene avtale med barneverntjenesten om langvarig plassering. I den forbindelse uttrykte fosterforeldrenes barn motforestillinger mot at fosterbarnet skulle bli boende. Ifølge søsknene var Martin tydelig på at han ikke ønsket flere fosterbarn, fordi han hadde konflikter gående med et annet fostersøsken som bodde i familien fra før.

Informant: Etterpå det så har Martin aldri hatt lyst, han skal ... han sa nei til å få inn en til.

Forsker: At hun skulle komme?

Informant: Mmm. Han syns vi var mange nok.

Forsker: Ja, men så ble det jo ikke sånn da, så flyttet hun inn likevel?

Informant: Ja. Men hvis Martin hadde sagt ja, så ville det blitt sånn at hun bodde her for alltid da, men nå skal hun bare bo her til hun blir atten og så.

Forsker: Ja, så nå er det bestemt at hun skal bo til hun blir atten?

Informant: Ja

Forsker: Hva syns du om det?

Informant: Ja, jeg synes ikke det gjør noe, for hun kan være ganske irriterende iblant. Når det skal være hele tida henne i fokus, så blir det bare tull.

Søsknene beskriver at det ble «*tøft*» for Martin, fordi han var den som var «*minst positivt innstilt*» til at hun skulle flytte inn. Informanten forstår det slik at dersom barna hadde «*sagt ja*», kunne det tenkes at jenta skulle «*være i familien for alltid*».

Egentlig så brydde jeg meg ikke hvordan det ble, for jeg visste at hun skulle ikke bo her, hun skal ikke bo her liksom så lenge, så lenge vi lever da. Hun skal flytte ut når hun er atten liksom. Så jeg visste at det hadde ikke så mye å si hvordan hun var, for det var bare tre år. Og tre år er ikke så lenge egentlig. Men det er samtidig veldig lenge. Men det har jo gått veldig fort når hun har bodd her. Det er akkurat som, jeg legger ikke, ofte så legger jeg ikke merke til at hun er her en gang. For alle har hvert sitt eget rom. Det hadde vært verre hvis vi måtte dele rom. Da hadde det blitt tre lange år tror jeg.

I følge informantens forståelse skal plasseringen avsluttes og fosterbarnet flytte ut seinest når hun blir atten år. I dette eksempelet har fosterforeldrenes barn et perspektiv på at fosterbarnet kun bor midlertidig i hjemmet, og ikke skal være en

del av familien på lang sikt, et perspektiv som muligens ikke samsvarer med barnevernstjenesten og fosterforeldrenes innstilling til en langtidsplassering.

Forventninger kan slå begge veier. En negativ forventning om at noe vil bli slitsomt, som i ettertid viste seg å være ubegrunnet, kan også gi en positiv effekt.

Jeg forventa at det ble som Per jeg, for Per var vill, han var veldig vill. Det første han gjorde når han kom til oss det var å begynne å springe. Så jeg trodde først at fosterbarn var sånn ville og gale. Men så var hun jo mye roligere enn jeg hadde forventa. Jeg synes det gikk bedre enn jeg trodde.

Noen informanter uttrykker at foreldrenes forventninger muligens heller ikke ble innfridd.

Det har de sagt at det var en større utfordring enn de hadde forventa. Men de har også sagt det at de var ikke helt klar for å være ferdige, eller du blir ikke ferdig som å være foreldre, de var ikke klar for å sitte alene enda. Selv om jeg bare var elleve år. Så begynte de liksom å tenke på at vi snart flytta ut. Og så følte de ikke de var helt ferdige. Og så vet jeg jo også det at de ønsket å hjelpe. Men jeg tror nok kanskje ikke de var helt forberedt på de utfordringene som fulgte med (...) så det har nok tæret litt på dem.

At familien er dårlig forberedt brukes som en forklaring på at en ikke visste hva en gikk til. Dermed kobles feil forventning til feil forberedelse, eller feil kunnskap og opplæring.

Jeg tror bare ikke vi var helt, eller i alle fall ikke jeg var forberedt på alt det som følger med. For man tenker liksom at hun er jo en grei jente. Men det ligger jo mye sånn i oppdragelse og miljø og det hun har vært igjennom, som gjør at jeg bare synes hun er ufordragelig noen ganger, og at hun ikke vet sitt eget beste egentlig. Hun bare ødelegger så sykt for seg selv, føler jeg ofte.

Forventninger til fostersøskensrelasjonen og hva den skal innebære henger sammen med informasjonen man har fått fra foreldre og barneverntjenesten, som igjen setter i gang en mental forberedelsesprosess.

Det var jo ikke som jeg forventet, jeg hadde veldig, jeg hadde veldig store forventninger til det. Kanskje alt for store (...) Men hun jenta, det de fortalte oss var jo at hun var veldig stille og rolig og skoleflink, og at jeg og hun hadde mye felles (...) Jeg forventet jo nærmest heller å få mer ei venninne eller ei søster på en måte. Enn bare noen som skulle komme og lage drama og styr og ta veldig mye plass, for det var jo sånn *jeg* opplevde det.

Dersom man selv har vært delaktig, positiv og med høye forventninger til relasjonen i forkant, kan man sitte igjen med skyldfølelse. Informanten fremstiller sine egne forventninger som «*feil*». At hun hadde «*feil forhåpninger*»,

«for høye forventninger» eller «urealistiske forventninger» brukes som forklaring på hvorfor hun synes ting er vanskelig.

For jeg var veldig positiv når hun skulle flytte inn da. Så ble det jo ikke som jeg trodde. Så derfor føler jeg jo at jeg har litt sånn ansvar selv. Så det er også litt vanskelig (...) Men også litt med forventningene rundt det. For sånn når Per kom så hadde jeg jo ikke noe sånn veldig store forventninger før jeg fikk treffe ham første gang. Og da var det jo at han var liten og vill. Men han var jo skjønn. Så jeg husker jo at jeg var kjempestolt og gledet meg veldig. Men det gjorde jeg for så vidt når Anna også skulle komme. Jeg gledet meg veldig, men der ble ikke forventningene innfridd. Jeg ble veldig skuffet da egentlig. For jeg hadde ganske feil forventninger på mange måter.

Informanten hadde på forhånd blitt informert om at hun og fosterbarnet hadde mye til felles, når hun i virkeligheten opplever at de er «*totale motsetninger.*» Selv om informasjonen kunne gi henne forhåpninger om en god søskenrelasjon, påtar informanten seg ansvaret for at hun hadde feil forventninger.

4.6.3 Behov for informasjon

Fosterforeldres egne barn har behov for informasjon og oppfølging gjennom alle ledd i fosterhjemsprosessen. I dette avsnittet vil jeg gå nærmere inn på hva slags type informasjon informantene etterspør. Fosterforeldres egne barn trenger *kunnskap* og *informasjon* tilpasset alder og modenhet. Behovet for å forstå og bli involvert i fostersøskens liv, øker med alderen. Analysen utpeker særlig tre områder fosterforeldres egne barn har behov for informasjon om:

1. Hvorfor fostersøsken må flytte fra sine biologiske foreldre
2. Informasjon som kan forklare fosterbarnets atferd og fungering
3. Kunnskap om hvordan de selv skal forholde seg til fostersøskens problemområder

For det første trenger de informasjon om fosterbarnets bakgrunn og historie, om fosterbarnets biologiske familie, og hvorfor fosterbarnet ikke kan bo hjemme.

Og det tror jeg er viktig å få fram at det kan være greit for søsken å være klar over det, hvorfor trenger han å være her? Hvorfor kan han ikke være hos sine vanlige foreldre?

De fleste informantene hadde fått en forklaring om at foreldrene ikke var i stand til å ta vare på barnet av ulike årsaker som psykisk sykdom, rusmisbruk og

kriminalitet. Andre hadde fått mer vage forklaringer, eller gav uttrykk for at de ikke visste hvorfor fostersøsken «*ble tatt i fra foreldrene sine*».

Og jeg vet liksom ingen ting (...) jeg skulle kanskje ønske jeg visste mer der. Jeg har kanskje litt mer behov enn det man tenker over. Bare prøve å finne ut selv også, hvorfor er hun er? Jeg har litt lyst til å diskutere det. Mamma og de har jo aldri snakket om mora til meg. Så jeg vet ikke liksom, jeg har bare møtt henne og jeg synes hun er rar liksom. Hvis du skjønner. Det er det inntrykket jeg har av henne (...) Men det er fordi jeg ikke kjenner egentlig noe til historien.

Informanten vet det var en form for omsorgssvikt, men «*har egentlig aldri skjønt det*», eller forstått hvorfor fostersøsteren måtte flytte i fosterhjem. Behovet for å vite mer for å forstå helheten i historien har økt den siste tiden, ettersom plasseringen har blitt stadig mer utfordrende for familielivet.

Foreldre kan tro at de har gitt en tilpasset forklaring ut fra egne barns alder og modenhet, mens barnet i realiteten ikke har forstått innholdet i budskapet.

Informanten nedenfor forteller at foreldrene gav henne en diffus forklaring som hun ikke helt forstod da hun var yngre.

Det som mamma sa om en av mødrene var at hun, jeg skal bare prøve å finne de akkurat ordene: hun er syk, hun kan ikke ta vare på ham, og det er hun klar over selv. Og så spurte jeg hva slags syk, og så sa hun at det kan være veldig tungt for henne og vondt, for hun går med tanker eller hun hører at folk sier ting om henne, som de egentlig ikke sier. Jeg vet ikke hvor gammel jeg var da, men det skjønte jeg ikke så veldig mye av (...) Så nå nylig spurte jeg mamma hva egentlig diagnosen var? Og da var hun overrasket over at jeg ikke visste det. Så sa hun at det trodde hun at hun hadde fortalt meg eller snakket om.

Foreldre kan gi detaljerte og konkrete opplysninger som likevel ikke skaper mening og forståelse, men heller åpner for fantasi og nye spørsmål.

Mamma hun sa ganske lite om det, eller jeg fikk jo vite at han hadde flyttet flere ganger. Og så fikk jeg vite at mens han bodde hjemme så hadde han funnet mat under aviser. Husker jeg var en av de tingene hun sa. Jeg tror ikke hun sa så veldig mye mer enn det. Men det husker jeg veldig godt at hun sa, at Marius gikk og fant mat under aviser. Det var sånn han fikk mat. Og det var veldig, veldig rart, og det skjønte jeg ikke. Da så jo jeg for meg at han var en baby som krabbet rundt og leita under aviser. Og så skjønte jeg ikke hvorfor det, og så skjønte jeg ikke hvor er foreldrene hans? Hva har de gjort? Og hvorfor gir de ham ikke mat? Så i hans tilfelle så kunne jeg nok gjerne hatt mer informasjon, for da fikk jo jeg mange tanker om foreldrene, og veldig mange spørsmål.

I en familie fikk de to eldste barna forklaringer på omsorgsovertakelsen, som de slo seg til ro med som barn. Informantene forteller at de fikk tilstrekkelig informasjon om fosterbroren, både før han flyttet inn og underveis i oppveksten.

Begge har en forståelse av at hans biologiske foreldrene ikke kunne ivareta barnet, på grunn av sine mentale begrensninger og sosiale fungering.

Foreldrene klarte ikke å ta vare på ham, og de har veldig mange barn fra før. Så alle er i fosterhjem. Eller mora har mange barn, og faren har mange barn og så har de fått Anders. Så det at de har ikke sjans til å ta vare på ham, så han ble tatt fra foreldrene tyve minutter etter at han ble født.

Men jeg vet jo det at det er foreldrenes situasjon som gjorde at, siden begge to har en form for sykdom så de ikke fungerer som foreldre.

Fosterfamiliens yngste sønn var under tre år gammel da fosterbroren flyttet inn, og kan ikke huske selve fosterhjems plasseringen. På spørsmålet: «*Har du fått noe informasjon om hvorfor han flyttet til dere?*» svarer han i første samtale:

Informanten: Nei... det jeg tror er jo det at han hadde for mange søsken... og at de... ville ikke ha flere.

Forsker: Ja. Du tror at de hadde så mange barn at de ikke ville ha flere?

Informanten: Ja.

Informanten tar pauser og tenker seg litt om, før han kommer fram til at foreldrene ikke ville ha fosterbroren, fordi de allerede hadde så mange barn. I oppfølgingssamtalen spør jeg for andre gang: «*Vet du hvorfor Anders kom for å bo hos dere?*» Han svarer: «*Jeg har ikke fått noe informasjon, men jeg tenker ikke på det*». På slutten av samtalen avslutter jeg ved å spørre om det er noe han lurer på til slutt. Han sier: «*Ja, hvorfor gir den og den familien et barn til en annen familie?*» Informanten har en annen oppfatning av historien enn sine eldre søsken. Mens de eldste ble forberedt gjennom samtaler og tilvenning, var familiens yngste barn for liten til å delta i en slik prosess. Hans forklaring på at Anders kom i fosterhjem er at foreldrene ikke ville ha ham. Nå lurer han på hvordan det kan ha seg at en familie ønsker å gi bort barnet sitt til en annen familie. Søsken kan ha ulik forståelse avhengig av hvordan de involveres. Fosterforeldrenes egne barn har behov for å bli oppdatert og informert i takt med økt alder og modenhet.

For det andre trenger de å vite hva fostersøsken har opplevd, hva de har vært igjennom eller blitt utsatt for, for lettere å kunne forstå dem. Behovet for informasjon henger sammen med fostersøskens alder, jo eldre fosterbarnet er ved plasseringstidspunktet, jo flere spørsmål trenger egne barn svar på. Flertallet hadde fått passelig informasjon om det de trengte å vite noe om, hovedsakelig gitt av foreldrene. Behovet for informasjon fremstår likevel som et tveegget

sverd. På den ene siden kan *for lite* informasjon føre til at det blir vanskelig å forstå og akseptere fosterbarnets atferd og fungering.

Så har jeg snakket med mamma etterpå. Det med at jeg hadde satt pris på å få litt mer informasjon om hvordan han reagerer, og hvorfor han reagerer som han gjør. Litt sånne ting. Og det var hun veldig enig i, at det kunne ha vært godt for alle oss søsken. For mamma og pappa har jo vært på ganske mange sånne kurs om traumer og sånn forskjellig. At vi også kunne få det, det hadde vært positivt.

De eldste informantene ønsker å vite mest mulig om fosterbarnets bakgrunn og historie. Argumentasjonen er at jo mer en vet, jo mer hensyn kan en ta.

Informasjonstilfanget igangsetter også tanker og følelser, som igjen øker behovet for å kunne bearbeide informasjonen og snakke med andre, fortrinnsvis foreldrene.

I grunnen så har jeg fått passelig med tanke på mitt ønske om å forstå bedre hva som foregår. Men samtidig litt, litt for mye i forhold til hvem jeg kan snakke med, antall personer jeg kan snakke med. Men det synes jeg har hjulpet litt nå som jeg snakker mer med mamma og pappa. Men til å begynne med så var det kanskje litt i overkant.

På den annen side kan *for mye* informasjon føles overveldende, i den forstand at fosterforeldrenes barn får vite ting som de syntes det er vondt å tenke på, og dermed vanskelig å takle.

Det er noen ting som jeg hører at hun har opplevd på en måte, og tenker hvordan er hun sånn som hun er, når hun har opplevd *det*? For hvis det hadde vært *meg* så vet jeg ikke hvordan jeg hadde klart det liksom. Hun er jo tøff til å være så liten (...) Jeg lurer veldig på hvordan hun blir når hun blir stor.

En informant unngikk å være i stua når barneverntjenesten kom på besøk, fordi han ikke orket å høre om det forferdelige som fostersøsteren hadde opplevd.

Nei, altså hun har jo hatt en veldig tøff bakgrunn. Så det er, det blir jo på en måte mange tanker og utfordringer som jeg ellers ikke hadde møtt på. Så det blir litt nytt, og det blir mye på ei gang. Så, så kanskje litt for mye informasjon i begynnelsen egentlig (...) Men så er det også det at jeg vil vite og forstå hva som skjer, så sånn sett så måtte jeg nesten ha den informasjonen.

Fosterforeldres egne barn kan få for mye informasjon, i den forstand at de får innsikt i problemområder og involveres i bekymringer som tilhører voksne.

Noen ganger når hun (mor) snakker om bekymringene sine, så tenker jeg jo på dem. De fester seg jo i hukommelsen, og jeg tenker og jeg ser jo at hun blir sliten. Veldig sliten, men samtidig så er både mamma og pappa veldig flinke til å takle det. Jeg ser jo det. Men, ja ellers så er jeg også glad for at de snakker til meg som om jeg skulle være voksen da.

Behovet for *begrenset* informasjon kan være en beskyttelse, at det er visse former for opplysninger en ikke ønsker å ha.

Sånn som jeg hadde ikke likt hvis jeg hadde fått, hvis vi hadde fått et barn som for eksempel hadde vært et offer av incest eller noe sånn. Det tror jeg hadde vært veldig vanskelig å få informasjon om.

Informasjon som kan hjelpe egne barn til å forstå fostersøskens fungering er nyttig. Å «*få noen gode forklaringer*» gjør det lettere å forholde seg til utfordringene: «*At hun gjør som hun gjør for en grunn*». Egne barn ønsker hjelp til å forstå koblingene mellom fosterbarnets bakgrunn og atferd: «*Jeg skulle gjerne ønske å se mer sammenhengene i forhold til hverdagen*.»

En tredje grunn til at informantene trenger kunnskap om hvorfor fostersøsken gjør som de gjør, er at de ønsker å vite hva de selv kan gjøre, og ikke gjøre, for å hjelpe til. Når man «*forstår hva som skjer*» er det lettere å være en støtte.

Av og til når Per blir lei seg for lillebroren sin og sånn, da er det veldig viktig at vi vet litt, for da kan vi gå å trøste ham. Ja, skjønn hvordan han har det.

Informantene uttrykker behov for tilbakemelding når de gjør noe riktig, både fra foreldre og barneverntjenesten. Videre etterspør de kunnskap om hva de *ikke* bør gjøre, for å unngå usikkerhet og konflikter, og skåne fostersøsken.

Å vite på en måte hva hun har opplevd det hjelper jo veldig på å vite hva du skal gjøre. Når du kommer i situasjoner og så videre. Men det er jo ikke alt som mamma og de vet, og det er jo ikke alt barnevernet vet, det er liksom bare de (selv) som vet på en måte.

Også fosterforeldrene mener det kan være vanskelig å gi egne barn tilpasset informasjon, når en ikke vet eller har oversikt over fosterbarnets historie:

Den gutten har opplevd mere enn det vi vet. Vi vet jo ingenting, fordi han sier ingenting.

Informantene etterlyser direkte kontakt med barneverntjenesten, eller andre fagfolk, som kommer inn i familien og forklarer barna slik at de kan forstå.

Jeg skjønner liksom veldig godt at det er ikke de andre (biologiske) barna som har sånn veldig mye med barnevernstjenesten å gjøre, egentlig. Men så er det samtidig det at det hadde kanskje vært fint om for eksempel alle vi søsknene, biologiske søsknene, kunne samles og fått liksom en person som hadde ei gang eller to ganger forklart oss om hva som hadde skjedd med ham eller litt sånn årsak og sånn. At vi kanskje skjønnte litt mer og hadde litt større forståelse for ham og litt mer tålmodighet.

Barneverntjenesten kan formidle informasjon på en annen måte enn foreldre, opptre som støtte og samtalepartner eller mekle mellom partene. En av ungdommene beskriver hvordan fostermor blir bindeleddet mellom fosterbarnet, egne barn og barneverntjenesten, og på den måten siler informasjon:

Ingen får noen førstehånds informasjon verken i fra barnevernet og disse her eller fra Anna. Det er mamma som snakker med henne, alt går igjennom mamma og så ut til oss (...) alt foregår jo gjennom henne. Enten via, altså fra barnevernet via henne og så til oss.

Etter hvert som fostersøsken bor i familien over tid, vokser behovet for å forstå helheten og sammenhengen i historien. Empirien viser behov for økt informasjon etter hvert som både fosterforeldres egne barn og fosterbarnet blir eldre.

Tilstrekkelig og tilpasset informasjon sammen med gode forberedelser og tilvenning, virker positivt inn på fostersøskenrelasjonen. Hvordan fosterforeldres barn involveres i prosessen, får innvirkning på fosterbarnets integrering i familien. Lite tid til forberedelser, mangelfull eller feilaktig informasjon og urealistiske forventninger trekkes fram som elementer som kan virke negativt på relasjonen.

4.7. Taushetsplikten – hvem kan jeg snakke med?

Gjennom fosterhjemsoppdraget får barn og unge opplysninger som de ikke har lov til å fortelle videre til andre. I dette avsnittet går jeg nærmere inn på hvilket forhold fosterforeldres egne barn har til fenomenet taushetsplikt (jf 1.6.2.).

Informantene bruker selv begrepet taushetsplikt, og forstår dette som et prinsipp eller en regel familien er pliktig å følge, men har i liten grad innsikt i hva regelen går ut på, eller hvilke følger dette får for dem selv. Fosterforeldres barn får i liten grad hjelp til å *forstå* hva taushetsplikten innebærer for dem, hvordan de skal *håndtere* den, hva som *forventes* av dem, og *hva de har lov til* å snakke med venner om.

I samtalene kunne informantene stoppe opp og utbryte: «*Oi, nå sa jeg navnet*», «*nå sier jeg for mye til deg*», «*har jeg lov til å fortelle om dette?*» eller «*nå glemte jeg meg*» når de kom inn på fosterbarnets bakgrunn og familie.

Fosterforeldres barn er usikre på hvordan de skal forholde seg til taushetsplikten. Dette henger igjen sammen med *på hvilken måte* de har mottatt informasjon om

fosterbarnet, *hva slags type informasjon* de besitter, og hvorvidt de har *avklart* med foreldre eller barneverntjenesten om hva det er greit å si til andre.

Jeg vet liksom ikke hvor mye jeg kan si, fordi at mamma og de har jo ikke sagt noe til meg, det er søstera mi som har sagt det. Og så føler jeg at jeg må si noe, for hvis ikke så tror de jo sikkert at vi er en sånn dårlig familie for henne og sånn. Så jeg vet liksom ikke, for jeg kan jo ikke si noe, men så vil jeg si noe fordi. Så, det er vanskelig.

I eksempelet ovenfor har informanten mottatt en del informasjon om barnevernssaken av ei eldre søster. Søsteren er en viktig samtalepartner og støtteperson i livet. All den tid informanten er usikker på om hun er berettiget til å ha denne informasjonen, vet hun heller ikke *om* det er greit, eventuelt *hva* som er greit, å fortelle videre. Hun har behov for å dele sine erfaringer med andre, og føler det nødvendig både å forklare og forsvare fosterbarnets atferd og reaksjonsmønster overfor venner. Hun *vil* gjerne si noe, men *kan* altså ikke, og må derfor legge bånd på seg selv.

I tillegg kan utenforstående være nysgjerrige på fosterbarnets bakgrunn. Noen føler at de blir satt i en vanskelig situasjon dersom folk som kjenner fosterbarnet fra før spør hvordan det går. Å flagge taushetsplikten kan være til hjelp, en regel man kan skjule seg bak, for å slippe unna vanskelige spørsmål, både fordi en *«ikke har lyst til å snakke om det»*, og fordi andre *«ikke har noe med det»*.

Ja, men litt også med den taushetsplikten, for det var ei venninne som spurte rett ut, ja hva er det Anna har opplevd før? Så da sa jeg til henne at det har ikke jeg lov til å snakke om. Og det var veldig godt, å bare kunne si det. For da sa jeg at jeg har taushetsplikt, så det har jeg ikke lov å si. Så da spurte hun ikke mer. Så sa hun ok, beklager at jeg spurte. Og så var vi ferdig med det og kunne snakke om noe annet. Så det er jo fordeler og ulemper med det.

Taushet omkring fosterbarnets bakgrunn og familieforhold synes noe lettere å overholde. Informantene var påpasselige med ikke å røpe personopplysninger. Dette kan dreie seg om forhold som har skjedd før fostersøsken flyttet inn i familien, noe informantene er innforstått med at man ikke forteller til andre.

Men sånn som foreldrene til Einar for eksempel, hvilke problemer de har hatt. Det har jeg jo ikke sagt til folk. Men det har jeg sikkert ikke lov å si til noen vil jeg tro. Det er taushetsbelagt.

Noen hadde fått opplysninger som de spesifikt hadde fått beskjed om *ikke* å snakke med andre om, eksempelvis om kriminelle forhold og psykisk sykdom. Slike konkrete beskjeder kan være enklere å forholde seg til. Jeg velger å trekke

frem et eksempel som illustrerer alvorlighetsgraden rundt taushetsbelagte opplysninger.

Det er bare en ting jeg har fått vite som jeg ikke har fått lov til å si til noen tror jeg. Eller som jeg har fått klar beskjed da om at jeg ikke har lov til å si til noen. Og det er det med kidnappingen og alt det der. Det var det eneste som de sa jeg på en måte ikke fikk si.

Informanten forteller at fosterfamilien ble advart av politiet om at fosterbarnets biologiske far var løslatt fra fengsel, med mistanke om at han ville dukke opp for å hente fosterbarnet. Av sikkerhetsmessige årsaker ble også fosterforeldrenes barn informert. Barna ble i en periode kjørt til og fra skolen, og fikk ikke gå ut alene. Situasjonen skapte bekymring og engstelse hos informanten:

Fordi hele den natta der så følte jeg at nå er det noen nede, nå hører jeg noen nede. Og han er jo helt gal, jeg vet jo ikke helt hva han kunne finne på. Og det å gå rundt på skolen og vite det at (fostersøster) er på skolen alene eller sånn, og uten å si det til noen. Det var vanskelig! (...) Så jeg følte liksom at han kom til å komme på natta. Opp til rommet hennes, og når jeg gikk ut på do, så følte jeg at nå står han utenfor og ser på henne. Jeg hadde sånne små mareritt i hodet liksom.

Fosterforeldres barn risikerer å involveres i sikkerhetstiltak som gjelder fosterbarnet, noe som også får følger for deres egen hverdag og trygghetsfølelse. Taushet om forhold innad i fosterfamilien, og fostersøskens fungering i hverdagen, er vanskeligere å overholde. Også fordi det kan være mindre spesifikt, mer uklart og ullent å vurdere hva som er taushetsbelagt eller ikke.

Jeg har sikkert fått noen opplysninger som jeg ikke har lov til å fortelle noen, men så har jeg ikke fått beskjed om at det måtte jeg ikke si til noen.

Jeg vet egentlig ikke helt hva jeg kan si eller ikke. For å være helt ærlig. Kan jeg si det videre? Det vet jeg ikke.

All den tid egne barn ikke får hjelp til å avklare *hva* man kan si, og til *hvem*, føler de seg overlatt til seg selv å finne ut av det. De eldste informantene hadde lært om taushetsplikt gjennom jobb og studier, og reflektert over hva taushetsplikten egentlig innebærer.

Noen ganger så er det jo litt vanskelig, det er litt sånn press tenker jeg, eller sånn, hva kan jeg si og hva kan jeg ikke si? Og det tenker jeg er sånn generelt. Jeg jobber som lærervikar. Og jeg visste nok at det var taushetsplikt, men jeg visste ikke hvor seriøst det var eller hva jeg skal si. På det nivået (...) Det er kanskje litt sånn verre enn det jeg tenker over noen ganger. Sånn som når jeg sitter her og prater ikke sant, og så begynner jeg å snakke plutselig om XX, og det er jo også ting jeg egentlig ikke kan si.

Informantene forteller at de tidligere forholdt seg til taushetsplikt som at man «ikke sprer negative opplysninger om fostersøsken som det kan være dumt for dem at folk vet». En generell forståelse av at man ikke utleverer familiemedlemmer, eller deler ufordelaktig informasjon med andre. Etter hvert som de lærte mer om hva taushetsplikt i realiteten betyr, ble de også usikre på om de hadde opptrådt klanderverdig eller gjort noe galt. Flere bekymret seg for om de hadde gått for langt, «utlevert» fostersøsken eller «sagt mer enn de burde» i samtaler med venner.

Så til mine nærmeste venner så har jeg nok sagt ting som sikkert, som jeg vil tro at han ikke hadde likt at jeg hadde fortalt. Men som, ja som jeg kan ha hatt behov for å snakke om med mine nærmeste venner.

I punkt 6.3.5 drøfter jeg hvorvidt fosterforeldres barn kan pålegges taushetsplikt. Egne barn tar for gitt at fosterfamilien er underlagt taushetsplikten, og at dette også gjelder for barna. Andre er mer usikre på om regelen gjelder spesifikt for dem, og har snakket med foreldrene om dette.

Jeg spurte faktisk just mamma om jeg hadde taushetsplikt, for det var jeg ikke sikker på (...). Da sa hun nei, det har du ikke, for du har ikke skrevet under på noe, men at de hadde det. Og at selvfølgelig jeg ikke burde gå å dele det med hvem som helst, noe som var sensitivt i forhold til han selvfølgelig.

Så tenkte jeg oi, har jeg sagt noe jeg ikke kan nå? Det var første gang jeg hadde tenkt det. Så da gikk jeg hjem og spurte mamma, og så sa hun at vi hadde jo taushetsplikt. Men at jeg har jo aldri skrevet under på noe, så hun trodde ikke at jeg hadde taushetsplikt i den forstand.

En av informantene hadde skrevet under på en taushetserklæring. I forbindelse med at familien ble statlig fosterhjem, måtte husholdets myndige familiemedlemmer levere politiattest og skrive under på taushetserklæring. Hun studerte fag på videregående skole og bodde hjemme på det aktuelle tidspunktet. Dokumentene kom tilsendt i posten, noe hun var uforberedt på.

Jeg skrev jo under, men jeg visste jo ikke helt hva jeg skrev under på. Jeg prøvde, jeg las igjennom det. Først så stod det bare at dette skulle vi skrive under på, ei kort side med jeg samtykker og dette her. Og så har de lagt med fire fem sider med noen sånne lovtekster. Der stod det litt om, det var ikke spesielt relevant for oss for det var litt om helsepersonell om hva man skulle si og ikke si. Og om noen unntak og litt forskjellig. Så jeg las det, men jeg følte ikke selv at jeg forstod all verdens. Så jeg vet ikke hvor mye jeg har lov til å si til vennene mine. Og vi hadde bestilt politiattest og dette her, men ingen sa at det skulle komme noe at jeg måtte skrive under på noe.

Samvittighetsfullt hadde hun lest dokumentene for å sette seg inn i hva det innebar å skrive under på en taushetserklæring. Gjennomlesningen gav ingen innsikt eller forståelse av hva dette i praksis betyr, og hun hadde heller ikke gjennomført samtaler med barneverntjenesten der dette ble forklart for henne. Videre opplevde hun ikke å ha et reelt valg om hvorvidt hun ville samtykke eller ei, fordi det lå en forventning om at hun skulle gjøre det.

Jeg tenkte jo tanken på hva om jeg ikke skriver under her? Betyr det at hun ikke skal flytte inn eller? For de kan jo ikke tvinge meg? Så det tenkte jeg. Men jeg skrev jo under uten å lage mer styr enn det. Men jeg tenkte jo tanken.

I ettertid plaget det henne en del at hun hadde skrevet under på dokumentene. Siden plasseringen var krevende hadde hun snakket negativt om fosterbarnet til venner. Nå meldte spørsmålet seg om hun hadde gjort noe ulovlig.

Nei, noe av det første jeg tenkte, det var om jeg alt hadde brutt den (...) Allikevel så føler man jo et ansvar, man har skrevet under på det og man kan bli straffet for det. Og det stod jo i den her taushetserklæringa at, altså for å oppsummere det så skulle man ikke kunne krenke noen andre. Men jeg hadde jo ikke likt om noen sa alt det jeg har fortalt om henne, hvis du skjønner? Så det var jo noe av det første jeg tenkte da. Og det som stod på det papiret det var jo stort sett det at jeg hadde skrevet under på dette, og nå kunne de straffe meg hvis jeg gjorde det som stod der, ikke sant?

Informanten var hun usikker på konkret *hva* det er greit å snakke med venner om, og *hvor mye* en har lov å si. Periodevis, når hun synes det var tøft, snakket hun med venninner fordi: «*noen må jeg snakke med*». Derfor ble taushetsplikten «*som plutselig dukket opp et problem*».

Jeg vet ikke om de forventer at siden jeg er atten år og voksen, så har jeg møtt på taushetsplikt før. Men det blir ikke det samme. For det er jo hjemme, og det er hele døgnet. Og man har ikke kollegaer og andre som man kan snakke med det om. Tidligere så hadde jeg i hvert fall søstera mi, men nå som hun har flyttet så er jo ikke hun der i det daglige heller.

Informanten setter ord på at barnevernet pålegger henne en taushet om forhold i sitt private hjem, i motsetning til et arbeidsforhold som hun kunne ha delt med kollegaer. Dermed mangler hun gode samtalepartnere som hun kan dele sine perspektiver med. Hun reflekterer seg fram til at taushetsplikten ikke kan hindre henne i å snakke om sine egne tanker og følelser knyttet til plasseringen: «*Jeg stoler jo på disse her venninnene mine, så jeg kommer til å si hvordan jeg har det, for det sier ikke den der taushetsplikten noe om uansett*». På spørsmål om

hun hadde noen klar formening om hva som var forventet av henne etter at hun skrev under, svarer hun:

I grunnen ikke, men jeg tenker jo i forhold til normal folkeskikk at jeg ikke skal gå rundt og ikke sant snakke drit om henne og hennes bakgrunn, det trenger man ikke å si noe om.

Empirien gir også eksempler på at fosterforeldres barn bevisst velger å snakke med bestevenner om ting som er vanskelig, selv om de har fått eksplisitt beskjed om forhold de ikke har lov å fortelle videre. Slik sett trosser de foreldrenes formaninger, noe som skaper usikkerhet og ubehag. Fosterforeldres barn har behov for å snakke både med foreldre, venner og fagfolk om forhold knyttet til fosterhjems plasseringen. Intervjuene avslører at barn og unge mangler konkret informasjon om hva taushetsplikten innebærer, og hvordan de skal forholde seg til den. De trenger derfor hjelp til å vurdere hva en kan snakke med andre om.

4.8 Avlastning – å få et pusterom

Avlastning er et hyppig brukt tiltak der barnevernstjenesten inngår avtale om godtgjøring, slik at fosterbarnet jevnlig er på besøk hos andre, gjerne med overnatting. Både fosterfamiliens slekt og nettverk, samt fosterbarnets egen familie benyttes som avlastningshjem hvis mulig, så også i denne studien. Empirien viser ulike typer ordninger, formelle og uformelle avtaler. I tilfeller der fosterbarnet har avlastning hos slekt, forteller egne barn at de bevisst ikke bruker ordet avlastning, men at fosterbarnet skal på besøk. I sitatet nedenfor forteller informantene at hennes eldre bror er fast avlastningshjem for fostersøsteren:

Men broren min, hun har nok et veldig godt forhold til han. Og samboeren hans, for hun er jo veldig pedagogisk av seg. Og han er litt sånn tullete og de kan prøve å finne på noe.

Fosterforeldres egne barn kan ha en særlig god kontakt, de kjenner fosterbarnets historie og bakgrunn, og kan ha et godt lag med fostersøsken (jf 4.3). Voksne fostersøsken har dessuten en annen rolle enn fosterforeldre. De er noen fosterforeldrene stoler på og kan spille på lag med. Fosterforeldres barn kan trå til og avhjelpe foreldrene og forebygge fosterhjemsbrudd (jf 4.5.5).

Informantene snakker generelt positivt om avlastning. Fosterforeldre legger vekt på at avlastningen kan være nødvendig for å hente seg inn som familie. Tiden

uten fosterbarnet ble brukt til å hvile ut, «bare være oss» og gjøre familieaktiviteter som ikke lot seg gjennomføre når fosterbarnet var til stede. Fosterforeldrene benytter tiden fosterbarnet er i avlastning bevisst til å ha fokus på samværet med egne barn:

Vi har også avlastning ei helg i måneden, og så har vi hatt ei uke på sommeren. Og vi har veldig godt av det. Ikke minst de tre biologiske barna. De trenger det veldig (...) Men vi er veldig bevisste på den helga vi har med dem. Da gjør vi noe, altså da sitter vi ikke med Ipaden for å si det sånn. Da blir det veldig at vi gjør noe vi fem.

At fosterfamilien trenger å være sammen som familie, er også viktig for å kunne yte god omsorg overfor fosterbarnet.

Vi har vært veldig nøye på det med å ta tid med dem (egne barn) utenom. Finne på ting med dem. I det tilfellet så var vi nødt til å ha avlastning. Vi benyttet tida veldig når vi hadde avlastningen. Vi hadde veldig dårlig samvittighet når vi hadde avlastning i begynnelsen, men vi fant ut at det var sånn, Yes! Fordi at vi trengte virkelig å få ladet som familie. Og da stod vi jo sterkere rundt henne (fosterbarn) når vi hadde henne hjemme.

Egne barn legger også vekt på at det er godt for foreldrene å få fri, fordi foreldrene «*slapper litt mer av*» de helgene fosterbarnet er på avlastning. «*Jeg tror nok det er veldig bra for mamma og de og ha litt pause av og til*». Barn og unge beskriver at det er «*deilig å ha en helg fri eller en kveld for oss selv, der vi bare kan gjøre det vi har lyst til*». Friheten kan bestå i å få muligheten til å spille (game) i fred uten å bli avbrutt, kunne velge hvilken film familien skal se, ha venner på besøk eller overnattingsgjester.

Det føles litt frekt å si det, men det er ganske deilig. Men, det er jo ikke sånn at jeg vil ha ham bort, men at man får litt pauser inni mellom.

Avlastning kan være godt, fordi det blir en «*roligere helg*», «*det blir mindre snakking*», «*det blir ikke så mye stress*», og «*det føles litt mer komfortabelt*». Familielivet kan oppleves mer forutsigbart, når fostersøsken er fraværende, ved at det blir roligere middager, mer hyggelig på kveldene og mer avslappet stemning i huset.

Eller jeg kjenner jo når hun ikke er her da, for da er det mye stillere. Ja, vi får liksom fri fra maset holdt jeg på å si. En kjenner det blir mye mer rolig i huset.

Det var en helt annen stemning, det var en helt annen sånn ro ved bordet. Ingen ble irriterte (...) Det var ingen som trengte på en måte å hisse seg opp (...) ikke sant, da var det bare oss, nå bare koser vi oss liksom.

Det er på en måte litt lettere, eller man vet mer hva som venter. Hun kommer ikke plutselig springende ned trappa, nå har hun funnet på noe nytt. For sånn er det ganske ofte, det er ett eller annet dramatisk som har oppstått. Så det blir på en måte mer fredelig og mer ro over det når man vet at hun ikke kommer stormende ned trappa og plutselig har funnet på noe.

Noen sa de ikke tenkte så mye over det i hverdagen, men når fosterbarnet først var borte en helg merket man forskjell. Andre merket forskjell når fosterbarnet kom tilbake etter avlastning, ved at de da kjente stresset bygge seg opp. Derfor kan søndag ettermiddag etter en avlastningshelg være særlig strevsom for fosterforeldrenes barn. En la vekt på at hun selv ikke hadde behov for avlastning, men at hun så hvor viktig det var for yngre søsken.

Det har nok hatt aller mest betydning for Benjamin. At han har fått litt mer tid med mamma og pappa. For jeg og Normann vi har vært litt overalt, og vi er ikke hjemme alltid. Mens Benjamin har nok fått litt flere fredager og lørdagskvelder med mamma og pappa alene (...) Kanskje han egentlig ikke vet det selv en gang, men jeg tror det har hatt mye å si for ham. At han og pappa har kunnet gå på butikken og kjøpe inn middag til kvelden og så kan han bestemme alt selv hva han vil ha. Velge hvilken film vi skal se, uten at [fosterbror] skal blande seg inn på en måte.

Mens noen fosterfamilier har fast avtale, lar andre fosterbarnet bestemme selv. Informantene ønsker seg mer forutsigbare og hyppige avtaler, slik at familielivet lettere kan planlegges. Når fostersøsken selv kan velge når de skal reise bort, blir det vanskelig for fosterfamiliens barn å planlegge sine egne aktiviteter.

Altså barnevernet sier at de kan ikke tvinge henne til noe, hun må selv bestemme og ha kontrollen på når tid hun skal av sted. Så noen ganger sier hun tidlig i uka at hun skal til bestemor, og så ombestemmer hun seg. Det synes jeg er ganske slitsomt egentlig. For jeg gleder meg jo til hun skal av sted. Så når hun da plutselig finner på noe annet, så føles ikke det alltid like bra. Når man gleder seg til noe, og så blir det ikke noe. Det er litt kjipt. Men, barnevernet har sagt at de vet at det ikke er ideelt, men de vil ikke presse henne til noe. Så derfor blir det ikke noe fast.

For informanten er «*frihelgene*» der fostersøsteren reiser bort viktige, fordi hun trenger «*å få de der pusterommene innimellom*». Informanten kunne ønske seg faste avtaler. Hun synes det er problematisk at det skal være opp til fostersøsteren om det blir avlastning eller ikke, fordi hun «*vet aldri når den helga blir*». Ifølge informanten går ting mye lettere når de to er borte fra hverandre noen dager, fordi man «*får ting litt på avstand*».

Det er når man går seg fast i dette her hverdagslige, da blir det tungt. Og når man ikke kan få det litt på avstand av og til, så kan disse her små tingene man irriterer

seg over bli så store. Det å ha avstand fra hverandre kan gi overskudd til å takle ting bedre.

En pause eller pusterom gjør at en ikke blir så fort lei, og at en lettere kan være mer overbærende med hensyn til fostersøskens lek, lyd og aktivitetsnivå. Også fosterforeldrene fokuserte på at det å være borte fra hverandre kunne være positivt, i den forstand at barna får kjenne litt på savnet og er glad for å se hverandre igjen etterpå:

Det er det som er litt godt med avlastning. For da får de tid til å savne litt. For det begynte våre i høst å spørre: det er søndag i dag, når skal du hente henne mamma? Og det er litt godt for dem å kjenne på, at hun kan være borte litt. For hun kan faktisk komme opp i halsen på dem av og til. Det er litt godt at de kan kjenne på savn også.

Av hensyn til fosterbarnet kan ikke alle fosterfamilier benytte seg av barnevakt eller avlastning, slik en normalt ville brukt familie og venner. Noen fosterbarn takler endringer, reiser eller uforutsette hendelser dårlig. Derfor kan det være utfordrende å dra på helgeturer eller ferier.

Hun er på avlastning hos min søster, og det er det som er dumt, for hun kan ikke sove mer enn ei natt borte, det blir for mye for henne. Og det er sånn at vi har tre netter i måneden, og så går det ei natt på dette kurset, så vi kommer oss liksom aldri av sted på en måte.

Både fosterforeldre og barna deres ytret ønske om mulighet for avlastning i ferier, slik at familien kan dra på ferie alene, uten fosterbarnet. Hvorvidt det er 'riktig' å reise på ferie uten fosterbarnet avstedkom en diskusjon i fokusgruppen. Noen hadde erfart at fosterbarnets uro kunne ødelegge ferien for de andre barna i familien, mens andre fortalte at egne barn var solidariske og nektet å bli med hvis ikke fostersøsken også fikk være med på reisen. Et fosterforeldrepar planla en ferietur med egne barn mens fosterbarnet skulle være hos fostermors søster. 'Tante' var fast avlastningshjem, og en familie fosterbarnet trivdes med og vant til å være hos. Fosteremor hadde likevel kvaler for valget.

Men det sitter litt langt inne å skulle forsvare at jeg skal reise av sted i tre uker og ikke tar henne med meg, på grunn av at de andre trenger det. For jeg vet jo hvordan hverdagen våres er. Og når hun ikke får rutinene, så skal de få turen sin ødelagt på grunn av det? Men jeg har enda ikke turt og sagt til min saksbehandler at vi vurderer det.

Å prioritere tid sammen som kjernefamilie, uten fosterbarnet, kan gi dårlig samvittighet. Samtidig kan forutsigbare og gode avlastningsordninger gi

pusterom og avstand, noe som gir overskudd og mulighet til å forebygge konflikter.

4.9 Fostersøskens biologiske familie – venn eller fiende?

Ved å leve tett på fostersøsken, får fosterfamiliens barn kjennskap til fostersøskens biologiske familie. Materialet gjenspeiler stor variasjon med hensyn til hvor hyppig fosterbarn har kontakt med sin opprinnelige familie, alt i fra begrenset samvær med tilsyn noen timer i året, til mer jevnlig kontakt og overnattingsbesøk. Både fosterforeldre og egne barn vektlegger at samværene kan by på problemer, ved at fostersøsken kan få sterke reaksjoner og aggressiv atferd overfor fosterfamiliens barn etter kontakt med biologisk familie (jf 4.4.2). I dette avsnittet går jeg nærmere inn på hvilken innvirkning forholdet til fosterbarnets biologiske familie har på fosterforeldrenes egne barn.

Samtlige informanter har hilst på fostersøskens biologiske familie, og kjenner foreldrene ved navn og utseende. Noen kjenner familien godt, både besteforeldre og særlig fosterbarnets biologiske søsken. Andre forholder seg til fostersøskens foreldre på et distansert og praktisk plan: «*Jeg har aldri sittet ned og pratet med dem liksom*». En familie velger bevisst å ha samvær mens fosterforeldrenes barn ikke er tilstede.

Nei, de har som regel tatt det når vi har vært på skolen. For de (foreldrene) har ikke lyst til å møte oss. Og det skjønner jeg jo. De ville, de har begrunnet det med at de vil ha alt fokuset på Anders på den tida de har. Og det skjønner jeg jo. Så de har det som regel når vi ikke er hjemme.

I denne familien opplever ikke informanten dette som et problem eller en konflikt. De er vant med å gå til bestemor eller være på rommet når fosterbarnets familie kommer på besøk. For andre kan det oppleves belastende at fosterbarnets foreldre er avvisende og ikke ønsker kontakt, til tross for at samværene ofte foregår i fosterhjemmet.

Men til å begynne med når de var på besøk, så var det veldig sånn at de kun skulle være sammen med Per. Eller ikke så oss andre. Så hun var jo veldig avvisende mot oss andre og mot mamma. Og de ville jo helst bare være med ham, og ikke se at han var sammen med oss andre. Men så var det vel egentlig når mamma hadde vært og vitnet i retten, for mora ville ha ham tilbake da. Men da hadde mamma sagt dette, om hvordan hun syntes mora oppførte seg mot oss andre, og mot henne. Etterpå det så hadde hun visst tatt seg veldig sammen. Så

mamma syntes jo at det var det store skillet da. Før og etter den rettssaken. Da ble hun mer inkluderende, eller ikke akkurat inkluderende, men hun sa hei og satte nesten opp et smil.

Fosterforeldres barn påvirkes av at foreldrene har konflikter med fosterbarnets biologiske familie, eller pågående rettsaker om samværsordninger.

Men jeg hører jo fra mamma at de har ikke så lett for å bli enige om ting, og [biologisk mor] vil jo helst ha ham så mye som mulig, og mamma mener at han blir så urolig og det blir så mange negative konsekvenser av det, at hun ville helst at han skulle være mindre der.

En informant mener at biologisk far har en direkte upassende atferd overfor fostersøsteren: «*Den faren har jeg ingenting godt å si om egentlig.*» Derfor synes hun både synd på og bekymrer seg, når fostersøsteren drar på helgebekesøk. Ifølge informanten ville foreldrene aldri tillatt at datteren deres fikk overnatte hjemme hos en slik mann, dersom de hadde fått bestemme.

Nettverks plassering kan også føre til endringer i kontakten mellom fosterfamilien og fosterbarnets opprinnelige familie, med negative utfall for fosterfamiliens barn. Fra tidligere å ha et nært forhold der fosterfamilien stilte opp med hjelp og barnevakt, endret forholdet seg til det negative etter at fosterhjems plasseringen ble permanent.

Hun har en kusine som er like gammel som meg. Som var på konfirmasjonsleir med meg. Og jeg husker før når de var på besøk, så var hun alltid veldig snill med meg og vi var sammen og sånn. Men det er ett eller annet som de har sagt til henne tror jeg, om meg eller om familien, som gjør at hver gang hun ser meg så går hun vekk og ser stygt på meg. Jeg vet ikke hva det er for noe, men jeg merker det tydelig. Om de har hørt noe eller sagt noe eller, jeg vet ikke helt. Men hele familien, før så var de alltid veldig nære på en måte, men nå er det liksom.

Fosterforeldrenes egne barn viser forståelse for at fostersøsken har glede av å treffe familien, og at samværene med opprinnelsesfamilien er viktig.

Jeg føler ikke jeg har hatt noe veldig stort forhold til dem. For jeg har min familie, og jeg synes egentlig han er en del av oss. Men jeg ser at den kontakten er viktig for ham. For han tenker veldig mye på dem. Og spesielt stolt er han av lillebroren sin.

Derfor blir også fosterfamiliens barn opprørt og lei seg på fostersøskens vegne, når familien ikke stiller opp eller er til å stole på. Informanten nedenfor forteller at fostersøsteren, Helene, blir svært urolig og vanskelig å kontrollere, når biologiske foreldre ikke følger samværsavtaler. Fostersøsterens mor og bestemor hadde avtalt å komme med bursdagsgaver, men dukket ikke opp før en uke etter

avtalen. Informanten forteller at det gjorde vondt å se på henne. I en uke gikk Helene hvileløst rundt i huset, og hver dag etter skolen satt hun foran døren og ventet og ventet på at familien skulle komme.

Så på en måte så vil jeg egentlig ikke at de skal møte hverandre, men på en måte så vil jeg jo det. Fordi de fortjener jo å se hverandre. Men under bedre forhold med for eksempel barnevernet som er der. De har ikke vært der de siste gangene, og det har jo ikke endt så veldig greit.

Informanten er også redd for hva som kan skje under samværene fordi barneverntjenesten ikke fører tilsyn. Forrige gang Helene var på besøk hos sin mor dukket biologisk far uanmeldt opp. Han har tidligere vært inn og ut av fengsel, og fostersøsteren har vært vitne til vold og trusler i hjemmet.

Og så plutselig så kom han hjem da, når Helene var der med familien, så begynte han å låse Helene og søstera inn på et rom og begynte å skrike på mora og slo henne og kjeftet mens de hylgrein. Uten barnevernet der. Og så kommer mamma. Og da begynte jo han å true henne og det var masse sånt. Så etter det så var Helene helt. Og jeg husker bare når jeg kom hjem og så henne. Og jeg begynte nesten å grine bare av å se henne. Hun var helt knust. Du så på en måte i øynene, hvor hun på en måte hadde. Det går ikke an å forklare, men hun hadde de øynene der hun bare satt der, og hun ville absolutt ikke høre. Og hun bare satt i sine egne tanker. Det var akkurat som om hun spilte det av på nytt. Bare å bli låst inne på et rom og må høre at alt skjer.

Hvordan samarbeidet mellom fosterfamilie og opprinnelsesfamilie kan virke inn på fosterhjems plasseringen, illustreres godt i eksempelet nedenfor. Informanten har to fosterbrødre som begge har bodd flere år i fosterfamilien. Hun beskriver hvordan familiene forholder seg til hverandre svært ulikt.

På en måte det med at det har vært et så godt forhold mellom vår familie og Thomas sin biologiske familie. Har gjort mer at det har følt som en stor familie. Mens med Marius så føler jeg at det er to separate familier. Som ikke er enige.

I forhold til Thomas sin familie forteller informanten at biologisk mor, som hun kaller «*mamma Anne*», har samarbeidet med fosterhjemmet helt fra starten. Det innebar at Anne var mye på besøk den første tiden, og at hun utviklet et godt forhold til alle familiemedlemmene. Selv om Thomas aldri kunne være alene sammen med henne, hadde de hyppig kontakt gjennom hele oppveksten.

Og så var det også ofte at Thomas var hos henne. Og da var ofte jeg med, sammen med mamma og eller pappa. Og jeg husker jo henne som veldig snill og grei, og på en måte ville det beste for Thomas. Og også når vi var på besøk, på en måte ville det beste for oss. Og det virket på en måte som om hun skjønnte at Thomas hadde det best med å bo hos oss.

I tillegg har fosterfamilien tett kontakt med fosterbrorens besteforeldre. Særlig forholdet til mamma Annes foreldre er preget av nærhet og varme: «*Hvert fall fra mi side så ser jeg på Thomas sin familie også som min*». Forholdet til far har vært noe mer komplisert, og derigjennom forholdet til farsforeldrene. Informanten har likevel ofte vært på besøk hos dem.

Og bare sånn som at jeg fremdeles gir og får julegaver av besteforeldrene til Thomas. Og kaller de for mor og far. Det er foreldrene til mamma Anne da (...) Og når Thomas har bursdag så er det ofte sånn at vi reiser ned til mor og far og feirer sammen alle. Eller at de i hvert fall kommer (...) I fjor så feiret vi i leiligheten hans, og da kom liksom alle. Istedenfor sånn som med Marius så har han jo to forskjellige bursdagsfeiringer med hver familie.

Når Marius besøker sin familie er aldri fosterfamilien med. Han overnatter alene hos sin biologiske mor, «*mamma Hilde*», og har en ukes samvær om sommeren. I tillegg bytter han på å feire jul og nyttår sammen med henne, slik at informanten må feire annen hver jul med og uten fosterbroren. Forholdet til Marius sin biologiske familie er preget av konflikter og uenigheter, noe informanten fremstiller som sårt og vanskelig: «*Kanskje fordi jeg føler at hun ikke så mye ønsker oss for Marius på et vis*». Informanten reflekterer over at familien til Thomas ønsker det beste for ham som en del av fosterfamilien, mens mamma Hilde gjør det motsatte, og motarbeider fosterfamilien for at Marius ikke skal knytte seg til dem.

Det vil jeg jo absolutt se for meg at må være vanskelig for mamma Hilde å skulle gi opp ham. Og så har jo han vært i flere fosterhjem før han kom til oss.

Mens Thomas sin familie støtter opp om fosterfamilien, viser Marius sin familie kun interesse for Marius. At fostersøskens opprinnelige familie ikke ønsker at fosterbarnet skal bli en del av fosterfamilien understøttes av flere informanter.

Jeg tror nok det egentlig er et av de store problemene med mora til Liv at hun er veldig ung, eller hun er veldig barnslig. Jeg tror hun er med på å drive Liv litt vekk i fra oss også (...) Jeg tror hun er veldig glad for at vi er fosterfamilie, men hun vil jo helst at Liv skal være hos henne, og det er jo forståelig.

Forholdet til fostersøskens biologiske familie kan virke både positivt og negativt inn på fostersøskerenelasjonen. Samarbeidsklimaet mellom familiene får følger for hele fosterfamilien. En positiv relasjon til fosterbarnets slekt har betydning for hvordan fosterbarnet inkluderes i fosterfamilien. Tilsvarende kan konflikter med fosterbarnets biologiske familie virke negativt inn på forholdet mellom barna i fosterfamilien. Informanter med en sterk og god fostersøskerenelasjon

rapporterer om få konflikter med fostersøskens opprinnelige familie, og positive erfaringer rundt samarbeid og samvær.

4.10 Fosterfamiliens møte med barneverntjenesten

Studien gir innblikk i fosterforeldres egne barns perspektiver i møte med barneverntjenesten. Erfaringene spenner vidt i fra gode møter mellom profesjonelle og egne barn, til ingen kontakt eller oppfølging overhodet.

Analysen peker ut to hovedretninger:

1. Fosterfamilien har hyppig og god kontakt med barneverntjenesten, og er fornøyd med oppfølgingen
2. Fosterfamilien har mindre kontakt med barneverntjenesten, og er i mindre grad fornøyd med oppfølgingen

Fokusgruppeintervjuet indikerer en tendens mot at tettere oppfølging av fosterfamilien generelt, også gir økt oppmerksomhet på fosterforeldres egne barn spesielt. De parene som var mest fornøyd med veiledningen, gav også eksempler på barneverntjenestens oppfølging av egne barn. Tilsvarende gav parene som var direkte misfornøyd med kontakten med barnevernet, også uttrykk for mangelfull støtte og veiledning knyttet til utfordringer for sine egne barn. Jeg kan ikke trekke konklusjoner om hvordan barnevernstjenesten generelt følger opp fosterhjem, men empirien viser at det forekommer forskjeller. Informantenes fortellinger har således en overføringsverdi til praksis, og indikerer forbedringer som kan gjøres.

Følgende sitat fra fostermor, som har hatt flere fosterhjems plasseringer, illustrerer at det eksisterer et sprik i praksisfeltet, hvor kvaliteten på faglig veiledning varierer:

Hos oss er det veldig forskjell på Bufetat og kommunalt barnevern. Bufetat, de er gode på det. Men det kommer an på hvilken kommune.

Uttalelsen avstedkom en diskusjon i fokusgruppen, hvor på fosterforeldrene navngav kommuner som er gode på oppfølging av fosterfamiliens egne barn, og kommuner som er vage og tilbaketrunkne. Begrunnelsene var manglende engasjement, lite kunnskap om utfordringene i fosterhjem og høy «turn-over»

med stadig utskifting av personalet. En spesifikk barneverntjeneste ble oppfattet som spesielt vanskelig å samarbeide med:

Skulle jeg fått et fosterbarn til, ville jeg aldri tatt imot en plassering i fra X kommune.

Noen fosterforeldre uttrykker eksplisitt at de har en god relasjon til saksbehandler, og at barneverntjenesten har gjort en god jobb: «*Vår saksbehandler har stått på som en helt for oss!*» Barnevernsarbeidere som følger fosterbarn tett opp, får en nærere relasjon til fosterfamilien: «*Hjemme hos oss har vi ikke barnevern, vi har bare Ingeborg*» (navnet på saksbehandler). Andre var frustrert og misfornøyd med veiledningen. De opplever at saksbehandler er lite involvert i fosterfamiliens utfordringer og hverdagsliv, mangler kunnskap og forståelse, og verken viser vilje til å lytte eller evne til å hjelpe.

Nei, det er ABUP som har reddet oss. Det er de som ringer og spør hvordan vi har det, ikke barneverntjenesten. Det er barnevernet som har symptomer på omsorgstretthet, det har jeg sett flere ganger. Det er takket være ABUP at vi sitter på dette kurset, de tipset oss og hjalp oss å søke.

En fosterfar forteller hvor problematisk det er at fosterbarnet alltid er tilstede ved saksbehandlers besøk, fordi dette gjør det vanskelig å ta opp enkelte tema:

Da får vi ikke kommet inn på noen tema som er vanskelig, for det kan vi ikke ta opp når hun er der, for hun henger rundt oss hele tida. Men saksbehandler vil alltid ha henne hjemme, for da slipper vi alle disse her temaene.

Fosterfar sier de ved flere anledninger har forsøkt å si fra om hvor prekær situasjonen er, men at saksbehandler ikke tar dem på alvor. Til tross for at familien stadig roper om hjelp, overlates de til seg selv å løse problemene.

Jeg har informert henne om at familien er på bristepunktet, enten ryker fosterbarnet ut, eller forholdet ryker, eller det går ut over våre egne barn. Men ingenting skjer. Når jeg forteller hvordan vi har det, så sier hun bare: «nei, huff, har det ikke bedret seg, har det ikke blitt bedre, nei. Det er vanskelig dette her, jeg skjønner at det er vanskelig», og så har hun ikke mer å bidra med. Jeg har bedt om hjelp og henvisninger, men når jeg ringer etter to måneder har hun ikke foretatt seg noe som helst. Det er lange uker når en er så sliten.

Fosterbarnets fungering har innvirkning på hverdagen til parets egne barn, og foreldrene uttrykker bekymring for hva dette gjør med dem. På spørsmål om hva slags forhold det er mellom barneverntjenesten og deres egne barn, begynte de intuitivt å le:

Det finnes ikke, nei. Jeg tror at hun vet at vi har barn. Jeg tror det står i journalen en plass. Men det er ikke mer heller. Vi spiste middag med saksbehandler. Jeg tror ikke hun så bort på våre barn en gang.

Et annet fosterforeldrepar forteller at deres egne barn aldri er tema i veiledningssamtaler med barneverntjenesten.

Og da spør hun vel ingenting om våres barn (...) Jeg tror hun aldri har spurt hvordan det er med fosterbarnet og de andre barna. Jeg forteller jo, men hun spør aldri spesifikt hvordan har de tre (biologiske barna) det? Hvordan går det med de tre? Altså, hun spør hvordan fosterbarnet har det med dem, men hun spør ikke hvordan de har det med henne. Hvis du forstår forskjellen.

Fosterforeldrene forteller at de har ekstra fokus på sine egne barn, som en direkte konsekvens av at barneverntjenesten *ikke* har det:

Fostermor: Fordi at barnevernet tar ikke vare på våres barn. Og det sier de, det står svart på hvitt, de tar ikke hensyn til dem. Og vi er de eneste som gjør det. Det må vi ikke glemme.

Forsker: Når du sier det står svart på hvitt, kan du utdype det litt, hva tenker du på da?

Fostermor: Nei, altså ikke at det står på papiret, men det fikk vi beskjed om både på PRIDE-kurs og gjennom saksbehandler at dere må huske på deres barn, vi tar ikke hensyn til det. Veldig sånn. Så det har slått meg mange ganger at det er helt sant, for det er aldri noe spørsmål når vi har besøk av saksbehandler om hvordan har deres barn det?

Forsker: Hva tenker du om det selv?

Fostermor: Nei, at bare så lenge man er bevisst på det selv som fosterforeldre, at det er sånn det funker, så er det greit. Men det er veldig fort å, det er veldig mye fokusering på det ene barnet som har det vanskelig hele tiden, og som krever så mye både gjennom barnehage og skole og alle disse møtene du skal på og alt det du skal, at de tre andre, som fungerer greit, at det faller litt langt bak. Det gjør fort det.

Andre har erfart at barneverntjenesten både er oppmerksomme og engasjerte i fosterfamiliens egne barn:

Fosterfar: Jeg vil si for vår del med barnevernet når de har vært på besøk hos oss, så har de jo vil jeg si alltid engasjert seg i hvordan det går med våre egne barn. Og når de har kommet hjem kanskje i fra ungdomsskolen eller skolen, så har vi alltid ropt på dem at nå må dere komme og hilse på. Og da har de (barnevernet) alltid engasjert seg.

Fostermor: Og spurt dem masse hvordan det går, ikke alltid nødvendigvis i forhold til [fostersønn], men i hvert fall vist litt interesse. Jeg føler aldri de har vært oversett.

Fosterfar: Nei, nei for vår del er det ingen som har vært oversett i det hele tatt. Og da har det heller vært at de to store da, de har ikke den interessen å sitte og prate med saksbehandler (...), og så har de funnet på noe annet. Vi for vår del, vi er veldig godt fornøyd med dem (barneverntjenesten).

Støtte, interesse og engasjement fra barneverntjenesten overfor fosterforeldrenes egne barn fremstår som viktig, også for fosterforeldrene. For noen er hensynet til parets biologiske barn en del av veiledningen.

Vi er veldig privilegerte, for vi er ungdomshjem gjennom Bufetat, så vi har veileder og hun er veldig god på det å høre hvordan det går med samspillet mellom dem, og hvordan det går med dem (...) Fordi at hvis en ikke ser sine egne barn så fungerer en jo ikke som familie for de ungene som kommer inn. Tenker jeg. For en kan ikke holde ut. En blir utholdende har en fokus på behovene til ens biologiske. Altså hvis de går tom, hva har vi da å rutte med?

Fosterforeldreparet forteller at de er bevisste på å jobbe fram en sterk og positiv relasjon mellom fosterbarn og egne barn, og at de jobber kontinuerlig med dette. Basert på tidligere erfaringer har de lært at hensyn til egne barn forebygger konflikter, hvilket igjen hjelper dem til å bli bedre fosterforeldre. Paret opplever å få støtte og forståelse fra både Bufetat og barneverntjeneste for et slikt fokus.

4.10.1 Barneverntjenesten må vise at de virkelig bryr seg

For barna i fosterfamilien er det vanskelig å holde de ulike profesjonelle rollene adskilt. Saksbehandler i kommunal barneverntjeneste, tilsynsfører, veileder fra Bufetat eller andre profesjonelle som besøker hjemmet, omtales alle som representanter for barnevernet. Avhandlingen ser nærmere på hvordan fosterhjemsomsorgen som system bedre kan ivareta fosterforeldres egne barn.

Informantene hadde god kjennskap til hva barnevernet er. Kunnskapen om barnevernet hadde de hovedsakelig fått av mor eller lært om på skolen.

Jeg føler, jeg tror jeg vet hva de driver med. Men jeg har ikke noe kontakt med dem.

Til tross for at barneverntjenesten er pliktig å besøke fosterhjemmene minimum to til fire ganger årlig, var det flere informanter som aldri hadde hatt en samtale med noen i barneverntjenesten.

- Informant: Og sånn oppfølging når tilsyn, når det har vært folk og snakket med mamma og pappa og dem underveis. Om hvordan det har gått underveis og hva de føler. Så har de aldri, aldri snakket med noen av oss.
- Forsker: Nei, aldri noen fra barneverntjenesten som har spurt hvordan det har vært for deg?
- Informant: Nei, det er det ikke. Jeg har aldri, jeg har kommet inn noen ganger når de har sittet i sofaen og snakket liksom. Men jeg har aldri vært en del av samtalen eller noe sånt.

En informant har hatt fostersøsken hele livet, og møtt mange representanter fra barneverntjenesten. Hun var nesten femten år gammel første gang noen viste henne særskilt interesse, og ba om å få en samtale med henne.

Men spesielt hun siste som vi har hatt, har jeg følt at har sett meg veldig. Og det var litt uvant, for jeg var veldig vant til at de bare så fosterbarnet da, og så foreldrene. Og det skjønner jeg jo at er fokus. Men det har vært veldig positivt med hun siste som på en måte har stilt meg også litt spørsmål. Og spurt om det var noe jeg lurte på. Det har hun spurt om flere ganger. Og det har vært veldig bra. Hun er den som har gitt meg litt informasjon. Hun er egentlig den eneste, utenom mamma og pappa da, fra barnevernet som har gitt meg noe informasjon.

En annen informant var vant til å snakke med barneverntjenesten, fordi fostermor satte krav om at saksbehandler skulle følge opp egne barn. Selv synes informanten det er greit å snakke med barneverntjenesten, men at samtalene dreier seg litt for mye om fosterbroren. Hennes ønske er at barneverntjenesten viser mer interesse for hennes hverdag, at de bryr seg om hvordan *hun* har det, hva hun liker å gjøre på fritiden, og hvem hun er som person.

At når de var her så kunne de spurt mer om hvordan, kanskje snakka litt mer om meg, på en måte (...) Det blir veldig mye prat om Petter hele tiden.

Besøkene fra barneverntjenesten kan også gi positive assosiasjoner fordi foreldrene ofte serverer god mat eller kaker hjemme. Andre pekte på at den høye utskiftingen av saksbehandlere var tungvint både for foreldrene og fostersøsken, som stadig måtte bli kjent med nye personer.

Jeg tror det er viktig at de kan prøve å ha en saksbehandler som følger en i mange, mange år. Istedenfor å bytte ut så mye. For jeg tror både for barnevernets del og for foreldrenes del at det er mye bedre. Og at det blir gjort en mye bedre jobb. For alle sin del.

Silje forteller at barneverntjenesten har vært oppmerksom på hennes utfordringer. Da foreldrene la merke til endringer, at hun hadde det vanskelig og sluttet å ta

med venner hjem, valgte de å ta bekymringene opp med saksbehandler. Dette resulterte i et eget møte mellom Silje og Mari fra barneverntjenesten.

Informant: Og så snakket vi om, eller hun spurte hva som var greit og vanskelig og liksom alt. Så på en måte skrev hun ned, og så brukte hun sånn der (peker på opptakeren) for å få med seg detaljer og sånn, og så spurte hun da om, eller jeg avtalte det med henne, at jeg fikk liksom være alene når jeg hadde venner og sånn på besøk. Så spurte hun om hun kunne få snakke med mamma og de og sånn at de kunne prøve å fikse det, og så gjorde vi det, og så ble det bedre. Ja. Det var bra.

Forsker: Ja. Flott. Så da tok hun opp de tingene som du synes hadde vært vanskelig, med mamma og pappa?

Informant: Ja

Forsker: Hvordan synes du mamma og pappa reagerte på det da?

Informant: Vi har ikke snakket egentlig om det, fordi de bare fikset det på en måte, så det ordnet seg. Uten å snakke med meg om det, fordi de tenkte kanskje at det var vanskelig for meg å snakke om det. Så de bare fiksa det.

Silje omtaler Mari som ung og lett å prate med. De møtes regelmessige på en kafe for å prate om hennes behov for privatliv og grenser i forhold til fostersøsteren. I løpet av de to årene fosterhjems plasseringen har vart, anslår Silje at hun har hatt omtrent seks samtaler alene med barneverntjenesten.

Det er ikke bare å snakke om familien. Det er å snakke om på en måte alt, ja om reiser og venner og skole og familie på en måte. Alt. Ja, så bare hvordan alt går og om jeg vil at noe skal forandre seg, og om jeg angrer eller liksom alt sånn.

Hun opplever at saksbehandler bryr seg om henne og viser oppriktig interesse for henne som person. Derfor kan hun også ta opp vanskelige ting som gjelder fosterhjems plasseringen. Det er ting Silje ikke synes det er like lett å snakke med foreldrene om. Da kan Mari formidle dette til foreldrene: «*Så på en måte sier hun det over på en riktig måte som hjelper.*» Hun opplever at barneverntjenesten forstår hennes situasjon, at hun blir sett og hørt, og at problemene tas på alvor. Silje forteller at saksbehandler har mye kunnskap og derfor kommer med gode råd og tips som kan hjelpe på situasjonen:

Jeg merker jo at hun har hørt mye. Altså hun har liksom vært, eller hun har liksom hørt alle sanne sider. Jeg merker det. Hun gir råd. (...) det virker som hun har vært der selv, når jeg vet at hun kanskje ikke har vært i akkurat den situasjonen selv, men hun har sikkert hørt det. Og liksom på en måte hvis man vet mye, så klarer man å gi bedre tips.

Et søskenpar hadde gode erfaringer fra å ha deltatt på egne samlinger for søsken til fosterbarn, i regi av den lokale barneverntjenesten. Gruppen møttes med jevne mellomrom for å spise pizza og gjøre aktiviteter sammen.

Hvor vi var en gjeng på kanskje fem, seks stykker som var med to fra barnevernet da og fikk pratet litt med hverandre om ting, og med dem. Og samtidig som vi da holdt på med en aktivitet. Det synes jeg har vært veldig bra. Og da har vi jo ikke gått veldig i dybden på ting, men bare det å vite at det er andre også som er fostersøsken liksom (...) Jeg tror egentlig det som gjorde mest inntrykk var generelt bare det med å høre på hvordan de andre hadde det. Hva slags forhold de hadde til det å være fosterhjem (...) de spurte liksom hver eneste person (...) Så alle fikk sagt noe om hvordan de følte det.

Informantene opplevde at samlingene var lagt opp på barnas premisser, hvor de voksne var deltakende i leken, tålmodig lyttende og gode til å se hver enkelt. I ettertid reflekterer de over at det også var nyttig for barneverntjenesten å få vite litt mer om hvordan søsken har det.

Andre synes samtaler med barneverntjenesten har vært overfladiske og til liten nytte. I forbindelse med fosterhjems plasseringen forteller en ungdom hvordan barneverntjenesten samlet fosterfamilien til en felles samtale.

To dager før hun flyttet inn, så satt det jo to stykker her i sofaen som presenterte seg som nummer en og to (...) Nei, så spurte de om hva jeg tenkte da, og da så satt mamma og pappa i sofaen og Benjamin og Per var her. Så sier jo jeg bare kort og høflig til dem at jo jeg tenker dette blir greit. (...) Vi fikk jo disse her spørsmålene om vi gledet oss og hva vi, hvordan vi trodde det skulle komme til å bli da. Litt sånn mye ja og nei spørsmål følte jo jeg. Litt sånn at man bare svarer at joda, dette blir fint og alt er greit, man er godt innstilt, og så var de fornøyd med det.

Søsknene fikk ingen informasjon som kunne forberede dem på utfordringene som siden dukket opp, eller mulighet til å dele sine motforestillinger.

Informanten uttrykker frustrasjon over at barneverntjenesten ikke la til rette for å bli kjent med den enkelte, eller følge søsknene opp i ettertid. På den måten fikk de ikke fanget opp at flere av barna var skeptiske til at fosterbarnet skulle flytte inn. Ifølge informantene var det to søsken som heller ikke deltok på møtet.

Informanten opplevde at det ikke ble lagt til rette for en åpen dialog. Samtalen bar preg av høflighetsfraser, hvor barneverntjenesten ikke gikk i dybden og undersøkte hva barna egentlig mente og følte rundt situasjonen.

Det var jo ikke alle oss de snakket med en gang. Men jeg synes det hadde vært lettere hvis de hadde snakket sammen med oss en og en, eller eventuelt uten mamma og pappa. For da blir det jo fort sånn at man er høflig og ja, og tenker

mye på hva de andre mener da. Så det tror jeg ville være en fordel (...) For jeg fikk mer inntrykk at jaja, hvis de kunne plassere henne her, så var jo problemet deres ute av verden, og da var de fornøyd med det, og nok om det.

Ellen er myndig og har sammen med foreldrene fått veiledning om:

«traumatiserte hjerner og hva som skjer med traumatiserte barn». På noen områder synes Ellen opplæringen var nyttig for å forstå hvorfor fostersøsteren reagerer som hun gjør, *«hvorfor hun er som hun er»*, og hvordan man *«på en måte kan takle det»*. Ifølge Ellen sa veilederen at *«Liv kommer aldri til å bli noe bedre, hun kommer alltid til å være sånn her»*. Ellen synes dette var vanskelig å høre, ved at hun nesten mistet håpet. Samtidig hjalp å få bekreftet at fostersøsteren kan virke kald og avvisende, fordi veilederen sa: *«at hun aldri hadde møtt en mer avvisende person enn Liv, og at hun var umulig å komme inn på»*. Ellen fikk informasjon og forklaringer på atferden, men synes det er vanskelig å forholde seg til i hverdagen.

Men så har vi for eksempel lært at når hun blir sint, så er det ikke vits og liksom si -åh hvorfor er du så sint? Men heller bare kjenne seg igjen i den følelsen og heller snakke til henne om at, ja jeg skjønner at du er sint nå. Men det er veldig vanskelig å hele tiden være så pedagogisk oppe i hodet (...) Det er ikke alltid like lett å forstå som det det var når man sitter der på kurset og hører om alt dette her. Og så prøver man å være litt sånn, for eksempel du skal ikke si at noen er sure, du skal bare si at ja, jeg ser på en måte at det er noe galt. Og være veldig sånn pedagogisk i talemåten man snakker på og sånn. Og det høres veldig bra ut, og man skal liksom gå hjem, og nå skal det bli bedre. Og så er egentlig ikke det realiteten på mange måter. At det ikke alltid er bare så lett.

Ellen oppfattet budskapet slik at det ikke nytter å bli sint eller kjefte på fostersøsteren, for det reagerer hun ikke på. Hun reflekterer over at dette er lettere å relatere seg til når man sitter på et kurs, men at det i hverdagen blir vanskelig å forholde seg til. Hun synes det er slitsomt å tenke ut *«hva er grunnen til at hun er sånn her, og hele tida finne unnskyldninger og tenke pedagogisk»*. Hun skulle ønske fostersøsteren viste normale følelsesmessige reaksjoner.

Nei, det var mer sånn som hun sa at Liv når hun blir aktivert, eller sånn sint, så er det en annen del av hjernen hennes som blir brukt. Og så blir hun veldig sint. Og så kan hun liksom, for eksempel når hun går inn på rommet og smeller igjen døra, så våkner hun litt da. Og så er det over egentlig for henne. Hun kan ikke forstå at alt det som hun har sagt for ti minutter siden, det kan ikke hun forstå at det egentlig enda sårer på en måte. At da er alt greit igjen. Når hun har smelt den døra og våkna til, så er alt greit.

Veiledningen fokuserte ikke på hvordan det var for henne som søsken å bli angrepet eller avvist, den gav ingen støtte eller gode råd om hvordan hun kunne

forsvare seg mot atferden, eller hva hun selv kunne gjøre for sette grenser. I stedet følte Ellen at fokuset var rettet mot å forstå og godta fostersøsterens atferd:

Når hun stod og skjelte ut mamma og de da, så blir jeg så irritert, men så vet du jo at OK, det er jo bare sånn hun på en måte reagerer fordi at det er sånn hun har blitt, ikke sant gjennom det hun har opplevd og sånn. (...) Men uansett så tenker jeg at vanlige søstre, hvis hun hadde skjelt ut liksom mamma og dem. Så hadde jeg jo ikke begynt å tenke sånn veldig pedagogisk over det og veldig sånn. Jeg hadde jo bare sagt sånn, kan du drite i liksom. Du oppfører deg drit teit (...) Jeg synes det er veldig vanskelig jeg, at hun skal få lov til å liksom kalle oss horer og jævler og alt det der. Og så skal vi bare, liksom la det gå hele tida (...) at hun liksom skal få lov til det, å stå og skjelle oss ut, (...) så skal det være greit liksom. Det er ikke så lett alltid å godta det om en kan si det (...) Jeg føler på det kurset så var det sånn at alt må godtas fordi at hun har et traume hvis du skjønner. Alt er greit.

Materialet gir ulike eksempler på positive og negative erfaringer med opplæring og veiledning av fosterforeldres egne barn. I en familie ba fostermor barneverntjenesten om hjelp til støttesamtale med egne barn.

Ja, ganske fort etterpå så kom det en veileder. Så jeg snakket litt med ham først, og så var det jeg og han og mamma som snakket sammen. Og da hadde han med seg, jeg tror han kalte det for trykkekrets. Så den første delen der synes jeg i grunnen var ganske nyttig (...) Så det synes jeg var veldig greit å høre på. For å få forklaringer.

Informanten fikk i denne delen av samtalen forklaring på fosterbarnets atferd som gav mening. Hun kunne nå relatere fosterbarnets behov for kontroll og oppmerksomhet til barndomserfaringer. Ved å få mer kunnskap så hun problemene litt mer fra utsiden.

Men etterpå så gikk mamma vekk, så var det bare jeg og han som skulle snakke sammen. Og da synes jeg. Ja han sa blant annet det at de hadde, barnevernet hadde ingen forventninger til meg, så jeg trengte ikke føle på noe skyld eller noen ting for henne, for å være frekk eller avvisende overfor henne som jeg av og til føler jeg er, når hun kommer og smiler. Og jeg er sliten og bare sier nei, ikke nå. Og så at ikke de hadde noen forventninger til meg, og derfor trengte ikke jeg å føle på det. Jeg synes han gjorde det alt for lett på en måte. For det er ikke det, deres forventninger, men det er *mine* forventninger.

Her følte informanten at veilederen ikke helt forstod hva hun mente. Hun bruker mye energi på å ta seg sammen og være høflig, blid og hyggelig, og klarer derfor ikke slappe av på samme måte som med de andre familiemedlemmene. Når veilederen fokuserte på at barneverntjenesten ikke hadde noen forventninger til hennes innsats, følte hun seg ikke forstått eller tatt på alvor.

Jeg synes ikke han forstod, jeg ble i grunnen litt lei og irritert og oppgitt. Men så når han sa det at de ikke hadde noen som helst slags forventinger, for det var ikke jeg som skulle gjøre en jobb for dem, men så har de, jeg tenker litt på den her taushetsplikten. Så det er jo ikke helt sant da. Men vi fikk ikke snakket om den. Det angret jeg litt på etterpå, men jeg glemte det. For det skulle jeg ønske at vi hadde snakket om.

Veilederen sa også noe nyttig som hjalp henne å sette tydeligere grenser og prioritere sine egne ting og eget skolearbeid. I ettertid hadde hun lært seg oftere å si nei når fosterbarnet ba om leksehjelp.

Det var i grunnen veldig godt å høre, at ikke det på en måte var vits å ta på henne med silkehansker. At jeg måtte behandle henne som en av de andre. For eksempel på skolen, eller når hun er ute blant venner så gjør ikke de det. Så sånn sett så gjør jeg henne en stor bjørnetjeneste med å være ekstra, høflig og hyggelig mot henne. At hun også må bli satt på plass og disse her tingene. Så der har jeg prøvd å skjerpe meg litt. Bare sånn når hun spør om jeg skal hjelpe henne med leksene, så skulle jeg hatt en ganske god grunn for og sagt nei, nå har jeg ikke lyst. Men det gjør jeg med henne nå. At nei nå har jeg mitt eget, så nå får du holde på med ditt, og så gjør jeg mitt. Og så la det være med det da.

Informanten ble tilbudt flere samtaler, men takket nei til å treffe veilederen igjen, fordi hun hadde lite utbytte av det. Derimot kunne hun ønske seg flere samtaler som den første delen, der hun fikk generell opplæring og kunnskap om fostersøsterens atferd og reaksjonsmønstre.

4.10.2 Informantenes råd og tips

I dette avsnittet går jeg nærmere inn på hvilke råd barn og unge har til andre barn i samme situasjon, til vordende fosterforeldre og til offentlige myndigheter. Når informantene ble spurt om hvilke råd de ville gi til andre barn som skal få et fostersøsken, dreide svarene seg ofte om hva som ville være det beste for fosterbarnet.

Man må bare tenke egentlig litt at man må gå kanskje mer inn i deres hverdag også. Og se det i fra deres perspektiv, prøve å forstå. Og så må man bare prøve så godt en kan og se på det som et søsken tenker jeg. Eller ta det litt sånn, ha forventninger kanskje som du har til et søsken og ha litt sånn. Og så får du heller bli skuffet, men at man prøver så godt man kan å involvere, og skape et sånn relasjon og familieband. Det tenker jeg kanskje.

Fosterforeldres barn er opptatt av å inkludere fosterbarna i familien og «*behandle dem som om de var søsken*». Til tross for at det kan være vanskelig å få til, er det likevel hva de vil anbefale andre barn å fokusere på.

Aldri gi henne et inntrykk av at hun ikke er en del av familien, det tror jeg er det verste du kan gjøre. For det bare skaper et sånt skille mellom dere. Så involver dem så mye som mulig, og på en måte involver dem i ditt liv også. Har du venner på besøk, så introduser henne som lillesøster liksom.

De mener barn bør forberedes på det som kan bli vanskelig, at det kan bli «*tøffe tider*» noen ganger, at fostersøsken tar mye oppmerksomhet og fort kan bli sint eller lei seg. Selv de som har erfart å bli avvist, legger vekt på at man bør strekke seg langt for å inkludere fostersøsken i familien, og at ting ofte blir lettere etter hvert.

Jeg tror det er mye bedre og egentlig at man får gode øyeblikk som søsken, enn de gangene man blir på en måte avvist. Og det er kjipt eller man tenker sånn der-åh! Jeg tror det er veldig viktig for fosterbarnet også å bli involvert å kjenne på det at de vil ha deg som en del av familien. Det tror jeg, at ikke bare det er en sånn outsider som skal få lov til å bo hos oss, fordi at vi er så snille og gode som skal ta inn en.

Råd til vordende fosterforeldre går først og fremst ut på at fosterforeldre bør ha fokus på sine egne barn. «*Snakk med barna!*», «*jeg tror det er veldig viktig å kommunisere med de biologiske barna*», er en klar oppfordring til foreldre om å snakke mer med egne barn. Informantene råder foreldre til å rådføre seg med barna og informere dem bedre før beslutningen om å bli et fosterhjem tas.

Jeg tror det å forberede dem litt bedre, eller forklare dem hva det inneholder, forklare hvor eventuelt barnet kan komme fra (...) at det ofte ligger litt problemer i et fosterbarn (...) du tenker egentlig ikke over der og da at det blir veldig problematisk ofte. Så jeg tror det å forberede barna, ja litt mer ikke sant, forskjellige scenarier og sånn.

Flere minner om at barn trenger tid til å bearbeide informasjonen, de trenger tid til å tenke, tid til å kunne ta en avgjørelse, og tid til å bestemme seg for hva de mener. I tillegg trenger barna informasjon om *hva* det går ut på, *hvem* barnet er, og *hvordan* det vil bli før de kan bestemme seg. Derfor bør ikke foreldre gå for fort frem i prosessen eller legge press på barna sine.

Jeg synes det er veldig viktig at de forklarer barna først hvordan det nye barnet er sånn nesten. Altså hvordan, at de spør barna først om de har lyst. Altså de forklarer at ikke de for eksempel, hvis at ikke, hvis ikke de vil, at de kan si nei. Det er veldig viktig at de ikke trenger å føle sånn press på det at de må si ja, hvis ikke så blir mamma og pappa sinna på deg.

Barn og unge er opptatt av at foreldrene må ivareta seg selv og ikke slite seg ut. Ved å porsjonere ut energien sin, tenker barna at foreldrene også får overskudd til seg selv og andre familiemedlemmer.

Jeg tror nok det å ikke miste seg selv. Altså å ikke glemme at du har flere barn og at du ikke, at du må faktisk fokusere litt på dem også kanskje? At ikke selv om du har en trøbbel unge, eller fosterunge som har det tøft og vanskelig, så kan man på en måte ikke legge ned all energi i det. Men man må bruke energi på de andre også. Og det er vel det som noen ganger har skjedd også, at de er så tappet for energi, ikke sant. At de har ingen ting mer å gi. For alt må gå til henne. Og da tror jeg det er viktig å huske at du har flere barn også. Og du har barnebarn.

De yngste informantene kom med konkrete råd om hva foreldrene kunne gjøre for å «*huske på sine egne barn også*», som å finne på ting alene, se film sammen på lørdagskvelden, eller innføre regler om «*å snakke etter tur*», slik at egne barn også får oppmerksomhet. Ungdommene råder foreldrene til å senke kravene til seg selv, ikke sammenligne med egne biologiske barn, og være realistiske i forhold til oppgaven.

Som jeg har sagt til mamma, at bare la noen kamper gå. Så har du mer energi da, hvis du bare ikke gidder å bry deg om alt som hun. Så får du mer energi og det tror jeg er viktig. For hvis man hele tida skal kjempe og kjempe og kjempe for å få det liksom sånn som du vil ha det. Eller for å få det riktig eller, jeg vet ikke. Så blir man helt uttappet og det tror jeg ikke er bra for noen.

Fosterforeldres egne barn råder barneverntjenesten til å sette av tid til å bli kjent med dem, og «*virkelig vise at de bryr seg om dem*», og ikke bare snakke om fosterbarnet. For å vite hvordan barna har det, må barneverntjenesten snakke med hver og en. Det holder ikke bare å snakke med mor og far i huset.

Snakke med dem, og ikke bare da samle alle sammen og si hva synes vi nå, går det greit? Men faktisk være litt interessert. Så jeg tror mye ville vært gjort med i grunnen bare å snakke med folk, og bruke tida på det.

Videre ønsker de anerkjennelse fra barnverntjenesten om at de har en viktig rolle i fosterhjemmet: «*det er jo en ganske stor rolle for søsken også*».

I hvert fall å anerkjenne at de er der og er en del av det. Og kanskje huske på at i hvert fall vi som er eldre søsken også har, vi får jo litt ansvar vi også som regel. Sånn som jeg som satt barnevakt da. Og det å vite at med mye sannsynlighet så sitter mange av søsknene med mange spørsmål. Og noen av de spørsmålene kan være vanskelig for foreldrene å svare på selv.

De eldste etterspør mer kunnskap, informasjon og kurs om sin egen situasjon og rolle på et tidligere stadium i prosessen, og foreslår at temaet inkluderes i PRIDE-opplæringen. Videre etterspør de oppfølging og muligheten til å stille spørsmål underveis.

Kanskje ikke akkurat å gå på kurs hvis man er elleve år, men at noen forklarte det for meg. Noen jeg kunne stille spørsmål og litt sånn.

Eller hatt noe sånn introkurs om hvordan skal du forholde deg, eller hva kan du forvente? Altså litt sånne forventninger og hvordan skal du oppføre deg og hva er du oppi alt dette her. Og kanskje høre litt erfaringer i fra folk som har hatt fostersøsken.

I forkant av plasseringen anbefaler informantene at barneverntjenesten sikrer at fosterfamiliens barn er godt informert og involvert i prosessen. Dette kan gjerne gjøres i samråd med foreldrene: «*Siden det er ofte veldig mye lettere å høre informasjon i fra sine egne enn fremmede.*» De ønsker å bli inkludert så tidlig som mulig, slik at de får tid til å forberede seg i tilvenningsfasen.

Og jeg tror også det er en ting som det er lurt for barnevernet å vite, at den tida å tenke på uansett om det er foreldrene som har tenkt kanskje lenge allerede på det. Men også få med de som en gang skal bli søsken til det her barnet. Få de også med i tanke-prosessen liksom.

Informantene ønsker at barneverntjenesten følger opp søsken fortløpende. Når fosterbarnet har bodd en tid i hjemmet, dukker gjerne nye problemstillinger opp som fosterfamiliens barn kan ha behov for å snakke om. Samtaler med barneverntjenesten gir anledning til å spørre om ting det ikke er like enkelt å snakke med foreldrene om.

Men også at de hadde spurt i ettertid, for mamma hun forklarer litt om hvorfor (fosterbarnet) trenger så mye oppmerksomhet, hvorfor hun trenger så mye kos og klem og alt dette her, men det er ikke det samme å høre det fra henne. Så jeg skulle i grunnen ønske at de kunne forklart det for oss mer.

Men det kunne jeg nok for min del, og sikkert for de andre søsknene også, så kunne det godt vært flere enn den ene (samtales). Jeg tror det, at det hadde vært positivt at vi hadde på en måte blitt litt kjent med ham. Og så fått en ny samtale. For å kunne spørre litt spørsmål og sånn.

Mens yngre informanter i mindre grad ønsker å bli involvert, etterspør de eldste tettere kontakt med Barnevernet. Først og fremst fordi barneverntjenesten innehar kunnskap og informasjon som kan hjelpe fosterfamiliens barn til å forstå og håndtere utfordringer i hverdagen. I tillegg ønsker de barneverntjenestens hjelp til å mekle når det oppstår konflikter. Profesjonelle kan være bedre egnet til å løse problemer mellom partene, fordi de har en annen rolle enn foreldrene.

Hun tilsynsføreren til Liv, hvis hun hadde snakket litt med meg, og jeg hadde fortalt litt. Så kanskje hun kunne ha snakket med Liv igjen og forklart hva jeg følte. Selv om mamma noen ganger prøvde å forklare Liv mine følelser og sånn (...) Hun kunne forklart, istedenfor at mamma skal liksom gå og forsvare dattera si til Liv. For det kan nesten føles kanskje litt urettferdig for henne at mamma skal forsvare meg eller snakke om mine følelser over hvordan hun sårer meg. Hvis en fagperson kommer og snakker med meg, og så snakker med Liv: at vet

du hva at søsknene dine de føler at du stenger dem ute. (...) så kanskje hun hadde forstått det litt mer. Ja, jeg tror det hadde vært nesten litt lettere for Liv å ta inn. Og ikke føle at mamma er på mitt lag, men heller føle at den fagpersonen vil gjøre det beste for begge. For både meg og Liv.

Informantene fremhever at hele familien må fungere sammen. Hvis profesjonelle hjelper til å ordne opp i konflikter mellom barna, vil det også gagne fosterbarnet.

For at på en måte fosterbarnet skal ha det bra, så må jo resten av familien også ha det bra eller sånn. Og hvis jeg går rundt og er sur hele tiden, så får ikke hun det noe bra. Og hvis på en måte, hvis vi får ordnet opp i for eksempel det med rommet, så blir jeg mye bedre og da blir hun mye gladere. Og da henger på en måte alt sammen i hele familien.

Samtaler uten foreldrene tilstede kan åpne opp for viktige tema:

Det er veldig mye som ikke en har lyst til å si til foreldrene om sånne ting.

Bare det å kunne snakke om det med noen andre enn de som er nær situasjonen, det tror jeg kan hjelpe.

Dersom barneverntjenesten kun snakker med fosterforeldrene, får de bare foreldrenes versjon, og ikke barnas egne meninger. Selv om fosterforeldre gir uttrykk for at plasseringen går bra, mener informantene at barneverntjenesten bør sjekke dette ut med barna selv.

Men ingen på de åtte årene har spurt oss hvordan vi har det med ham heller (...) Jeg synes jo gjerne de kunne ha spurt, for de kan jo ikke vite at det gikk bra.

Fosterforeldres barn er ikke en ensartet gruppe, men svært ulike med hensyn til hvilke behov de har for oppfølging av barneverntjenesten. De yngste er tydelige på at de ikke ønsker å snakke alene med barneverntjenesten. Forklaringen er at jo yngre barn er, jo mer skeptisk er de til fremmede. Ikke alle har behov for å snakke, derfor anbefaler informantene at barneverntjenesten tar seg tid til å bli kjent med dem, og finne ut hvem som trenger samtaler, eller ikke.

Og for alt det jeg vet, så kan det være at mine søsken hadde hatt behov for det. Det vet jeg jo ikke. Men jeg selv er ikke så veldig pratsom på sånne ting, og jeg finner ofte ut av ting selv (..) Så jeg har ikke så veldig behov for å prate om ting og sånn og legge ut om ting på en måte. Nei.

I tillegg kom konkrete tips om å ha sosiale samlinger og aktivitetsdager for fosterforeldres egne barn, og utarbeide alderstilpasset informasjonshefter eller brosjyrer for fosterfamiliens barn.

Jeg har jo sett hun (fostersøster) har fått sånne små hefter med informasjon om hvordan det er å være fosterbarn og flytte inn i nytt fosterhjem. Hva om de kunne gitt noe sånt til oss?

Samlet sett anbefaler informantene andre barn å ta imot fosterbarnet som et søsken og inkludere vedkommende i familien. Samtidig råder de både foreldre og barneverntjenesten til å forberede barna bedre på at ting kan bli tøft, og at fosterbarnet kan kreve mye oppmerksomhet. De anbefaler fosterforeldre å snakke mer med egne barn, gi barna tid til å forberede seg og tid til å gjøre seg opp en mening, der foreldrene heller ikke legger press på barna om å si ja til fosterhjemsoppdraget. Fosterforeldre rådes til å senke kravene til seg selv, være realistiske, sette av egentid til barna, og sørge for at egne barn også får oppmerksomhet i familielivet. Fosterforeldres egne barn etterspør mer informasjon om fosterbarnet, mer kunnskap, kurs, temakvelder, brosjyrer, oppfølging og samtaler med barneverntjenesten både før plassering og underveis. Det viktigste budskapet er likevel at barneverntjenesten virkelig viser at de bryr seg, og at de tar seg tid til å bli kjent med fosterforeldrenes egne barn hver især. Bare slik kan de vurdere hvem som har behov for tettere oppfølging, og hva barna eventuelt trenger hjelp til.

4.11 Avsluttende refleksjoner

Intervjuene gir et rikt og mangfoldig materiale. Informantene fremstår som kompetente, reflekterte og med stor fortellerevne. Fosterforeldres egne barn er hver eneste dag berørt av fostersøskens fungering, hvor de bestreber seg på å forstå hva som skjer. Egne barn *har og tar* en sentral rolle og går inn i fosterhjemsoppdraget med hele seg. Med oppriktig interesse i fostersøskens liv viser de stor innlevelse og raushet. De er observante og engasjerte, de tar ansvar, mobiliserer og legger til rette for at fosterbarnet skal inkluderes i familien. Egne barn fremstår som en ressurs, både for fostersøsken, sine egne foreldre og barneverntjenesten. De viser også en formidabel evne til å tilpasse seg og sette seg selv til side, av hensyn til både foreldre og fostersøsken, og særskilt i tilfeller der fostersøsken har stort behov for omsorg. Et interessant spørsmål å stille er om det er riktig at de skal gjøre det?

Hva som fremstår som en særskilt utfordring er opplevelsen av at det kommer inn et barn i deres eget hjem som oppfører seg annerledes i forhold til alder og

modenhet, som igangsetter ting som endrer familien og stemningen i hjemmet, som snakker stygt og nedlatende til dem, setter familiemedlemmer opp imot hverandre, avviser omsorg og kjærlighet, og i noen tilfeller forakter dem. I tillegg risikerer de at en annen familie (fosterbarnets biologiske familie) stadig truer og motarbeider familien. Dette er en problematikk som skiller seg ut fra andre sammenlignbare situasjoner der barn har søsken med spesielle behov.

En annen dimensjon er mangelen på informasjon og forutsigbarhet. Egne barn risikerer å bli oversett og glemt, ved at barneverntjenesten ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til deres berørthet. Informantene etterlyser å bli sett, hørt og tatt på alvor. De trenger å bli bedre forberedt og involvert i prosessen, men også hjelp til å takle fostersøskenrelasjonen i hverdagen. Å ikke vite hvordan man skal forholde seg til fosterbarnet, eller være helt sikker på hva som er greit å føle eller riktig å gjøre, er en vanskelig følelsesmessig balansegang. Nettopp fordi barna bor under samme tak, og daglig forholder seg til hverandre, er de relasjonelle problemene en stor belastning. Fosterforeldrenes barn har forventninger til seg selv og vil gjerne gjøre ting riktig. Derfor strever de med skyldfølelse når de ikke lykkes i relasjonen til fostersøsken. Dersom de ikke får snakket med noen om slike forhold blir de gående alene å bære på tunge følelser og gruble over vanskelige problemstillinger. En fordring som reiser seg her er barnas undring: hvorfor snakker ingen med oss? Spørsmålet dreier seg om det er riktig at barn og unge skal bære omkostningene og takle utfordringene på egenhånd, eller om profesjonen har et ansvar for å ivareta og bistå dem.

Materialet beveger seg i et spenningsfelt mellom systemverden og livsverden, der en rekke ulike faktorer på systemnivå virker inn på informantenes hverdagsliv. Barnevern handler om vern av barn. Dersom barnevernet som system, gjennom en fosterhjems plassering, bidrar til å sette barn og unge mennesker i en vanskelig situasjon, aktualiseres profesjonens moralske ansvar overfor disse individene. I de neste kapitlene tar jeg utgangspunkt i sosialarbeiderens profesjonsetikk og reflekterer etisk over hvilke implikasjoner empirien får for praksisfeltet.

5 TEORETISKE PERSPEKTIVER

5.1 Innledning

I dette kapittelet gjør jeg rede for de teoretiske ressurser som empirien leses i lys av, og som kommer til anvendelse i den teoriinformerte analysen i kapittel 6. For å gi analysen retning er det nødvendig å avgrense og spisse de etiske drøftingene. Avhandlingen er problemorientert og empiridrevet mer enn teoriorientert. Det vil si at det er etiske utfordringer, problemstillinger og dilemmaer slik de fremkommer i empirien som er utgangspunkt for analysen. Jeg tar utgangspunkt i hva informantene selv fremhever som det mest prekære, funn som samsvarer eller avviker fra tidligere studier, metaforer som utpeker seg, og praksis som ikke samsvarer med sosialt arbeids normer og verdier.

I forskning som tar sikte på å utvikle praksisfeltet er profesjonsetiske perspektiver sentrale. Profesjonsetikken innbefatter prinsipper, samfunnsoppdraget, profesjonens egne etiske kodekser, normer og verdigrunnlag, samt grunnleggende moralske forpliktelser i møte med mennesker (Eide, 2008). Profesjonsetiske spørsmål kan ikke løses ut fra en universell overordnet teori (Banks, 2016; Hugman, 2005). Det finnes heller ikke én etisk teori som fullt ut dekker kompleksiteten som utspiller seg i en fostersøskenrelasjon. For å forstå komplekse problemstillinger i praksis er det nødvendig å trekke inn ulike teoretiske ressurser og normative perspektiver.

I boken *Ethics and Values in Social Work* (2006) trekker Sarah Banks opp en vifte av etiske teorier som relevant for sosialt arbeids profesjonsetikk. Tradisjonelt sett har profesjonsetikken vært prinsipp-orientert. Det vil si at praksis har vært vurdert ut fra prinsipielle, universelt gyldige verdier og normer. I nyere tid har vi sett en økende innflytelse av fenomenologisk orientert etikk i sosialt arbeid (Banks, 2006; Wyller & Heimbrock, 2010). Disse retningene har til felles at menneskers intersubjektive relasjoner anerkjennes som et sosialt og etisk anliggende. Den *etiske relasjonen* i møte med den andre er en kilde til å forstå utfordrende situasjoner i sosialt arbeid, og i denne relasjonen møter den profesjonelle etiske krav.

Med begrunnelse i at profesjonsetikken trekker veksler på både en prinsippbasert og en relasjonsbasert tilnærming, vil jeg innledningsvis kort redegjøre for disse tilnærmingene.

5.1.1 Prinsippbasert tilnærming

Prinsippbasert etikk har øvet innflytelse på omsorgsykker. Tilnærmingen vektlegger universelle prinsipper og rettigheter som en garantist for rettferdighet i det profesjonelle arbeidet. Rettighetsetikk fokuserer på individuelle rettigheter, autonomi, likebehandling og beskyttelse av frihet. Prinsippene er en viktig bærebjelke i utforming av sosialpolitikk og offentlige velferdsordninger, så også på barnevernsfeltet. Profesjonsetikk som baserer seg på å handle etter vedtatte regler og universell gyldighet kommer fra denne tradisjonen. Den har vært viktig for sosialt arbeid og de etiske kodeksene, og utviklingen av velferdstjenestene slik vi kjenner dem i dag (Wyller, 2010, s. 13). Å handle etisk innebærer å handle etter en moralsk standard, aksepterte prosedyrer og regelverk utformet for å være så rettferdige som mulig. Tankegodset appellerer til sosialarbeiderens vilje, og evne, til logisk tenkning og rasjonelle prosesser, samt evne til å anvende etiske prinsipper og å avveie etiske hensyn ved beslutningstaking.

Etiske prinsipper er ikke det samme som spesifiserte regler utformet for å regulere det profesjonelle arbeidet. Prinsippene er bredt anlagt og ment å gjelde alle mennesker i alle situasjoner. Internasjonalt sosialt arbeid er rotfestet i en humanistisk tradisjon som gjenspeiler seg i de universelle menneskerettighetene. Ideen om menneskers individuelle rettigheter oppfattes ulikt i forskjellige samfunn (Banks, 2006, s. 28). Dermed er profesjonsetikken knyttet opp til de etiske prinsippene som har gyldighet og ligger til grunn for hvordan ulike stater utformer lovverk, sosialpolitikk og velferdstjenester. I Norge står eksempelvis barnets selvstendige rettigheter og rett til medvirkning sterkt, og er lovfestet gjennom FNs barnekonvensjon og ny barnevernlov (Christiansen & Kojan, 2016b; NOU 2016:16, 2016).

Jeg nøyer meg med å henviser til hvilken betydelig rolle prinsippbasert etikk har hatt for utforming av velferdstjenester, et rettighetsbasert samfunn, innlemmelse av universelle menneskerettigheter i Grunnloven, og utviklingen av barnereettslige prinsipper. Jeg tar altså for gitt, og legger til grunn, de universelle prinsippene som preger barnevernets arbeid, men avgrenser meg fra å utbrodere dette.⁸⁰

Jeg har valgt å trekke fram diskursetikk fordi den bidrar med relevante perspektiver på berørte parter. Hovedvekten er lagt på Honneths tredimensjonale anerkjennelsesteori. Jeg plasserer Honneth under en prinsippbasert tilnærming,

⁸⁰ Relevante rettsprinsipper og retningslinjer er redegjort for i 1.6. og 1.7.

selv om han også har innslag av relasjonsbasert etikk. Hans samfunnskritiske teori bygger på prinsipper og rettigheter som har universell gyldighet. Honneth er opptatt av hvordan vi kan unngå krenkelse og fremme anerkjennelse på flere nivåer i samfunnet. Selv om det er sterke prinsippdimensjoner i Honneths teori, er det også noen relasjonelle dimensjoner som gjør ham særlig relevant for mitt prosjekt. Honneth nøyer seg ikke med å slå fast noen abstrakte og generelle prinsipper. Han har også interesse for psykologi og empiriske vitenskaper som studerer relasjoner. For at mennesker skal kunne realisere sine rettigheter og leve gode liv, må de også bli anerkjent og respektert i et rettferdig og inkluderende fellesskap. Honneth er opptatt av menneskelig samhandling, både i de nære relasjoner og i det offentlige liv.

5.1.2 Relasjonsbasert tilnærming

Relasjonsbasert etikk vektlegger betydningen av menneskets følelsesmessige egenskaper og kognitive evner, noe som gjør mennesket til et moralsk vesen og en moralsk aktør. Videre legger den vekt på de relasjonelle nettverk som mennesker er en del av, der den moralske aktøren først og fremst er ansvarlig overfor de mennesker man er relasjonelt forbundet med (Banks, 2006).

Banks (2006) lanserer tre retninger innen relasjonsbasert tilnærming til sosialt arbeid: dydsetikk, omsorgsetikk og postmoderne etikk. Postmoderne etikk er en bred overskrift som dekker et mangfold av tilnærminger og trender i sosialt arbeids litteratur, og som ifølge Banks også overlapper dydsetikk og omsorgsetikk.⁸¹

Etikere som er inspirert av dydsetikken argumenterer for at omsorgsetikk er en form for Aristotelisk dydsetikk,⁸² der *omsorg* er en holdning og den mest primære dyd (Held, 2006b, s. 551-552; Slote, 2001). Moralfilosofen Virginia Held (2006) argumenterer for å holde omsorgsetikk og dydsetikk atskilt.

⁸¹ Ulike retninger som marxisme, feminisme og antirasistiske bevegelser har satt fokus på betydningen av klasse, kjønn, etnisitet og kontekst. I sosialt arbeid har slik innsikt ført til økt fokus på mangfold og kompleksitet, kulturell kompetanse, religiøs sensitivitet, sosial og strukturell undertrykking, og medvirkning. De ulike retningene har alle noe å tilføre profesjonsetikken, men fremstår ikke som fullstendig dekkende i seg selv. Teoriene er relevante overfor spesifikke felt og omstendigheter, de retter oppmerksomheten mot avgrensede og målbare områder, og er nyttige for å løse bestemte oppgaver (Banks, 2006, s. 64). Jeg avgrensner meg fra å gå nærmere inn på variasjonen innen de ulike retningene.

⁸² Slik sett regnes Aristoteles som en viktig forløper til omsorgsetikken.

Dydsetikken fokuserer på individets karaktertrekk og disposisjoner, mens omsorgsetikken primært fokuserer på omsorg som en relasjonell prosess. Held minner om at omsorg ikke bare er et spørsmål om motiver og holdninger, men også selve arbeidet som ligger bak og resultatet av handlingen. Slik sett representerer omsorgsetikk et særegent og annerledes perspektiv, som skiller seg distinktivt fra både universelle moralske prinsipper, utilitaristiske kost-nytte analyser og dydsetikk (Held, 2006b). Jeg gir en kort presentasjon av dydsetikk,⁸³ men legger hovedvekten på omsorgsetikk da den er særlig relevant for mine drøftinger.

Mens moralfilosofiske teorier har blitt debattert i over to hundre år, har omsorgsetikken utviklet seg gjennom de siste tretti år, der det teoretiske utviklingsarbeidet har tatt ulike retninger (Pettersen, 2006). Felles for de ulike retningene er at de avviser ideen om at klassiske, normative, etiske posisjoner kan tilby altomfattende teorier med universelle prinsipper som løsninger på profesjonsetiske utfordringer. Som eksempel kan ikke Kants kategoriske imperative gi svar på alle utfordrende problemstillinger i samfunnet, eller løse ethvert etisk dilemma i møte med menneskers kompleksitet i praksisfeltet. All kunnskap er situert, og normer og verdier er følgelig gjenstand for stadige justeringer. Banks skriver:

Principle-based approaches ignore important features of the moral life and moral judgements, including the character, motives and emotions of the moral agent, the particular contexts in which judgements are made and the particular relationships and commitments people have to each other (Banks, 2006, s. 54).

Barnevernsarbeideren må utøve sitt profesjonelle skjønn i spenningsfeltet mellom prinsippbaserte hensyn og relasjonsbaserte hensyn, mellom rettigheter og omsorg. Hvilke hensyn, moralske argumenter eller prinsipper som skal veie tyngst, kan være vanskelige avgjørelser fordi partenes ulike perspektiver noen ganger står imot hverandre. I det etiske møtet mellom profesjonelle og fosterforeldres egne barn, i brytningen mellom systemverden og livsverden, står noe mer på spill. Banks (2006) poeng er at etisk utfordrende situasjoner i praksis ikke utelukkende kan løses ut fra universelle prinsipper og retningslinjer, men finner sitt grunnlag i relasjonell etikk og livet selv. Profesjonelle kan ikke forsvare sine handlinger utfra regler alene, men må vurdere situasjonen utfra relasjonelle aspekter og hvordan andre blir berørt av handlingen (Pettersen,

⁸³ Jf punkt 5.5.

2006). Et viktig kjennetegn ved et slik perspektiv er kontekstuell sensitivitet, hvor normer og prinsipper kan være nødvendige, men ikke tilstrekkelige for å løse et etisk problem.

Jeg henter inn relevante momenter fra både prinsippbasert og relasjonsbasert etikk, uten å ta sikte på en fullstendig og uttømmende innføring i de omfattende teoretiske retningene jeg har valgt å trekke inn i analysen. Jeg starter med å redegjøre for barnevernsarbeiderens profesjonsetikk, hvilken funksjon den har, samfunnsmandat, yrkesetiske kodekser og verdibaserte grunnlag. Samlet sett legger dette føringer for fosterhjemsarbeid, og vil således få innvirkning på fosterforeldres egne barn. Deretter presenterer jeg diskursetikk og anerkjennelesesteori under et prinsippbasert perspektiv, og videre dydsetikk, fenomenologiske filosofi og omsorgsetikk under et relasjonsbasert perspektiv.

5.2 Barnevernsarbeiderens profesjonsetikk

Etikk og moral handler om våre holdninger, handlinger, normer, verdier, refleksjoner og teorier i møte med andre mennesker. Ordet «etikk» stammer fra det greske ordet *ethos*, som betyr holdning eller karakter, mens «moral» stammer fra det latinske ordet *mos*, som betyr sed eller skikk. Nyere definisjoner av begrepene ser bort i fra den etymologiske opprinnelsen til ordene (Johansen & Vetlesen, 2000, s. 108). Moral handler om hva vi anser for riktig eller galt å gjøre, og kommer til uttrykk gjennom våre moralske handlinger. Etikk handler om hvorfor noe er riktig eller galt, hvilke teorier, refleksjoner og begrunnelser vi har for å mene det, og hvilke egenskaper og dyder som regnes som gode. Etikk er bevisste refleksjoner om våre moralske valg (Hugman, 2005), eller moralens teoretiske grunnlag (Christoffersen et al., 2011, s. 14). Både i dagligtale, litteratur og i profesjonelt arbeid brukes begrepene etikk og moral om hverandre.

På samme måte som vi skiller mellom begrepene etikk og moral, skiller vi mellom begrepene profesjonsetikk og profesjonsmoral. *Profesjonsmoral* brukes om praksis og den utøvende siden av profesjonen. Den definerer hvordan profesjonelle skal opptre, hvilke handlinger som regnes som rette eller gale ved utøvelsen av yrket, og hvilke normative føringer, verdier og mandater som ligger til grunn og styrer profesjonelles atferd (Christoffersen et al., 2011; Eide & Skorstad, 2013). Ønskelig måloppnåelse, retningslinjer for hvordan

barnevernsarbeidere skal veilede, ivareta og kontrollere berørte parter i fosterhjemsomsorg, og hvilke prinsipper og regler som ligger til grunn for vurderinger og beslutninger, angis i profesjonsmoralen.

Profesjonsetikk brukes om den teoretiske og resonnerende siden av fenomener i profesjonen. Det er refleksjoner over hvilke normer og verdier som ligger til grunn for profesjonsutøvers arbeid i praksis (Grimen, 2010; Henriksen & Vetlesen, 1998). Hvilket verdisyn, perspektiver og kunnskapsgrunnlag som legger føringer for forståelsen av det bærende prinsipp om *barnets beste* (jf 1.7) er eksempler på profesjonsetiske refleksjoner. Å drøfte, kritisere og videreutvikle de teoretiske ressursene, samt prøve ut normer og handlingsregler i det profesjonelle arbeidet, er profesjonsetikkens oppgave som premissleverandør. Fellesorganisasjonen⁸⁴ definerer profesjonsmoral og profesjonsetikk slik:

Profesjonsmoral er handlingsreglene, konvensjonene og verdiene som er virksomme i profesjonenes praksis i møte med moralske problem/utfordringer. Profesjonsetikk er refleksjon over profesjonens moralske utfordringer, normer og verdier samt begrunnelsen for disse. Profesjonsetikk for helse og sosialarbeidere skal gi et grunnlag for ansvarlig handling og begrunnede verdivalg i yrkesutøvelsen (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 5).

Begrepene profesjonsetikk, profesjonsmoral og yrkesetikk brukes også om hverandre, synonymt, og i noen tilfeller motsatt av definisjonene gitt her, som betegnelse på den etikken som kjennetegner en profesjon.

Profesjonsbegrepet er omstridt, fordi det knytter seg ulike oppfatninger til det (Molander & Terum, 2010). En *profesjon* er et yrke basert på en teoretisk utdanning, som sertifiserer til å forvalte særskilt typer kunnskaper, og som gir enerett til yrkesutøvelsen og dermed også visse privilegier (Christoffersen et al., 2011; Grimen, 2008, s. 71).

Ulike profesjoner er involvert i fosterhjemsarbeid. Avhandlingen avgrenser seg til sosialarbeidere, det vil si barnevernspedagoger og sosionomer som arbeider innenfor barnevernet. Videre avgrenser jeg meg til sosialt arbeids etikk, og

⁸⁴ Fellesorganisasjonen (FO) er fag- og profesjonsforbundet for 27.000 barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere, velferdsvitere og studenter. Hovedmålet er å bedre medlemmenes lønns- og arbeidsforhold, ivareta deres yrkesfaglige interesser, arbeide for å vise nødvendigheten av profesjonens kompetanse, og synliggjøre yrkesgruppens rolle som viktig premissleverandør og bidragsyttere i velferdsstaten.

profesjonsmorske retningslinjer som knytter seg til barnevernsarbeid generelt og fosterhjemsomsorg spesielt.

Elliot Freidson vektlegger at kjernen i profesjonalisme er vitenskapelig kunnskap, ferdigheter og en type spesialisering som utelukker de som mangler denne typen opplæring og erfaring i å utføre arbeidet, samt troen på at arbeidet ikke kan standardiseres, rasjonaliseres eller gjøres til en vare (Freidson, 2001, s. 17). Disse elementene er fundamentale i prosessen med å etablere den sosiale og økonomiske statusen av et profesjonelt yrke. Profesjoner kan ikke betraktes uavhengig av systemer de opererer innenfor og profesjonsetikken må utformes ut ifra den virkelighet profesjonen befinner seg i (Abbott, 1988). Til sosialt arbeid som profesjonsbegrep knytter det seg særskilte forventninger til en kunnskapsbasert praksis.

En sosiologisk forståelse legger vekt på profesjonenes funksjon i samfunnet. Den klassiske definisjonen til Parsons er at profesjoner er sammenslutninger med et samfunnsoppdrag (Parsons, 1939). Oppdraget er gitt til profesjonen som en sammenslutning,⁸⁵ ikke til den enkelte som privatperson. Det politiske mandatet er handlingsrettledende fordi oppdragsgiver trenger en garanti for at det man har satt fram krav om blir utført (Grimen, 2010). I det moderne velferdssamfunnet yter profesjonelle tjenester overfor bestemte mottakere, som menneskebehandling profesjoner (Christoffersen et al., 2011). Tjenestene er gjerne endringsorienterte hvor profesjonsutøver, gjennom systematisert kunnskap og utøvelse av profesjonelt skjønn, søker å løse klientens utfordringer og problemer (Molander & Terum, 2010). Sosialt arbeid dreier seg om å løse spesielle oppgaver i samfunnet, slik profesjonen selv konstituerer seg:

Yrkesutøverne har som sitt samfunnsoppdrag å bistå mennesker som har behov for hjelp, for å sikre menneskeverdige levekår og livskvalitet. Solidaritet med utsatte grupper, kamp mot fattigdom og arbeid for sosial rettferdighet og sosial endring er derfor sentralt i yrkesgruppens virksomhet (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 3).

Barnevernsarbeidere gis politisk legitimitet gjennom et samfunnsoppdrag. Oppdraget innebærer en forpliktelse og delegert ansvar om å bidra til å realisere gode liv for barn og unge, fremme barns velferd, omsorg og gode oppvekstvilkår, yte bistand til familier, og myndighet til å gripe inn med tvang der det er

⁸⁵ I denne sammenheng er sammenslutningen Fellesorganisasjonen (FO).

nødvendig for å beskytte og ivareta barnet. Høy kvalitet i barnevernets vurderinger og beslutninger handler om legitimitet, og hvorvidt man arbeider i tråd med gjeldende normer og regelverk (Christiansen & Kojan, 2016a). Fosterhjemssorg må til enhver tid utvikles og drives i tråd med de rammevilkår og sosialpolitiske føringer som ligger i samfunnsmandatet.

Profesjoner kjennetegnes videre av profesjonsmoralen som regulerer handlinger, definerer strukturen, konstituerer organisasjonsformen og setter vilkår for profesjonelle relasjoner (Freidson, 2001; Grimen, 2010). Dette utarbeides av profesjonsutøverne i fellesskap gjennom sammenslutninger som bygger og styrker profesjonen, og ivaretar profesjonens egne interesser (Weber, 1976). Sosialt arbeid som profesjon er konstruert av sitt innhold, sitt virke og utvikling av kunnskap om det sosiale arbeidet. Det er profesjonsetikkens oppgave å utvikle profesjonen og rettlede profesjonsutøveren i hvordan arbeidet skal utføres, noe som er nedfelt i profesjonsmoralske prinsipper og etiske kodekser.

En profesjonsetisk kodeks er et sett med normer og verdier som gis gyldighet for profesjonen (Banks, 2004, s. 13; Eide, 2008, s. 31). De etiske kodeksene skiller seg fra lovverk, standardiserte prosedyrer, skjemaer, maler, kontrakter, og avtaler som regulerer den profesjonelle praksis. Dette er konkret utforming av samfunnsoppdraget, et regelverk barnevernsarbeideren plikter å følge. De etiske retningslinjene i sosialt arbeid omhandler i større grad sosialarbeiderens opptreden, holdninger og atferd, og en grunnleggende forståelse for hva som er rett og galt i møte med andre mennesker (Banks, 2006). Prinsippene er dels uttrykk for verdiene og det man setter høyest, dels målsettinger for og egenskaper ved det sosiale arbeidet, og dels holdninger i forhold til omgivelsene (Lingås, 1993, s. 83). Profesjonsetiske kodekser er utformet som et vern og en form for *internkontroll* for å hjelpe den profesjonelle til ikke å havne i vanskelige situasjoner. Viktige prinsipper som universelle rettigheter, medvirkning og autonomi ligger til grunn for utviklingen av sosialt arbeid, der profesjonsetikken har hatt en oppgave som vern mot fordommer, og vilkårlig eller urettferdig behandling (Christoffersen et al., 2011). Dette er viktig for å oppnå tillit hos brukerne av profesjonelle tjenester, slik at de kan stole på at den profesjonelle handler etter en gitt standard (Grimen, 2010).

Solveig Botnen Eide (2008) gir i artikkelen *Profesjonsetikkens basis. En drøfting med utgangspunkt i endringer av norske sosionomers profesjonsetiske kodekser*

en oversikt over den historiske utviklingen av kodeksene slik vi kjenner dem i dag. Sosionomene i Norge fikk sine første yrkesetiske retningslinjer i 1967. Disse bar preg av substansielle regler og pliktetiske resonnement. Denne formen for profesjonsetikk ble kritisert, fordi lojal etterfølgelse av et regelsett kan innebære ansvarsfraskrivelse når reglene i seg selv ikke korresponderer med konkrete situasjoner i praksisfeltet (Lingås, 1993; Seim, 1983). Som et svar på kritikken ble retningslinjene erstattet av et sett yrkesetiske prinsipper i 1989, gjennom *Erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid*. Prinsippene ble mer åpne og generelle, hvor sosialarbeideren som en etisk aktør må vurdere det komplekse i situasjonen, og der forholdet til klienten settes i fokus (Eide, 2008).

I 2002 ble prinsippene revidert og erstattet av *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere*. Grunnlagsdokumentet legger større vekt på profesjonelle relasjoner og profesjonsutøvers evne til å vurdere og handle ut fra kontekst. Grunnlagsdokumentet gjelder for flere yrkesgrupper, og svekker med dette den sterke forbindelsen mellom kodekser og profesjon (Eide, 2008) som ifølge Freidson (2007) er en forutsetning for en profesjon. Som medlem av International Federation of Social Workers (IFSW) er FO forpliktet av *Statement of Ethical Principles*, en erklæring om etisk standard, etiske prinsipper og retningslinjer i sosialt arbeid.⁸⁶ Internasjonale forpliktelser gjennom Menneskerettighetskatalogen legger grunnlaget for sosialt arbeid.

De etiske kodeksene i ulike lands reviderte utgaver ble stadig lengre, og mer detaljerte, for å ta høyde for kompleksitet og etiske problemstillinger i sosialt arbeid (Banks, 2006, s. 84-85). Utviklingen viser en dreining over mot det relasjonelle møtet med tjenestemottakeren, grunnleggende forståelse for hva som er rett og galt i møtet med andre, samt verdier i det sosiale arbeidet som respekt, profesjonell integritet og sosial rettferdighet (Banks, 2006, s. 79).

Endringene har gått fra handlingsregler, som er mer situasjonsuavhengige, over mot refleksjonsgrunnlag med basis i relasjonen mellom sosialarbeider og bruker (Eide, 2008). Det gjenspeiler den internasjonale trenden i sosialt arbeid. Dagens grunnlagsdokument⁸⁷ inneholder både innslag av prinsippbasert yrkesetikk med vekt på rettigheter, og relasjonsbasert etikk med vekt på sosialarbeiderens

⁸⁶ Vedtatt i 2004 av International Association of Schools of Social Work (IASSW).

⁸⁷ Gjeldene grunnlagsdokument i skrivende stund ble revidert og vedtatt på FOs 6. kongress i mars 2015.

ferdigheter og empatiske evner i møte med mennesker (Fellesorganisasjonen, 2015). Nedfelt i grunnlagsdokumentet er menneskeverd, respekten for den enkeltes integritet, anerkjennelse av ulikhet og ikke-diskriminering, helhetssyn på mennesker, tillit, åpenhet og redelighet, omsorg, nestekjærlighet, solidaritet, rettferdighet og ansvar. Dette er fremforhandlede normer og verdier som utgjør et felles etisk grunnlag for yrkesutøveren, og som profesjonen selv er blitt enige om å vedta (Eide, 2016c).

Banks (2006) drøfter de etiske kodeksenes betydning for det profesjonelle arbeidet. På den ene siden kan de ikke gi en detaljert oppskrift for hva som er riktig å gjøre i enhver situasjon. Til det kreves både faglig kompetanse og profesjonelt skjønn. Men dersom prinsipper blir for generelle og åpne for tolkning, blir de hengende i et tomrom og dermed nytteløse som guide. For at etiske retningslinjer skal være til hjelp, må de relateres til praksis, drøftes og implementeres, både i utdanning og gjennom veiledning (Banks, 2006, s. 98).

Profesjonsetikken skal belyse etiske utfordringer i det sosiale arbeidet, rettlede profesjonsutøver og stake ut kursen for god praksis. Dette er viktig for å oppnå tillit hos brukerne av profesjonelle tjenester, slik at de kan stole på at profesjonelle handler etter en profesjonsmoralsk standard (Grimen, 2010). Profesjonsetiske teorier forteller noe om hvordan sosialarbeideren jobber innenfor et fagfelt, og hvilke normative føringer og mandater som ligger til grunn for det profesjonelle arbeidet. Slik har den også en profesjonsbyggende funksjon.

5.2.1 Profesjonsetikkens grunnlag

Sosialt arbeid presenteres gjerne som et verdibasert og normativt fag der moralske normer og verdispørsmål aktualiseres (Eide & Skorstad, 2013). Banks (2006) presenterer ulike etiske retninger og verdier som grunnlag for sosialt arbeids profesjonsetikk. Hva som menes med verdier i sosialt arbeid er mangetydig, det kan konkretiseres på ulike måter og er ikke uten videre enkelt å definere. Først og fremst vil holdninger, handlinger, karaktertrekk og dyder som regnes som verdige og verdifulle innenfor menneskebehandling profesjoner generelt, også være gyldige for sosialt arbeid (Banks, 2006). Barnevernets arbeid er tuftet på verdier som likeverd, likhet, rettferdighet og anerkjennelse, med økt

fokus på dimensjonen kjærlighet⁸⁸ (Thrana, 2013). På grunn av yrkets natur, hvor det også er innslag av maktutøvelse, inngripen og kontroll over menneskers liv, aktualiseres i tillegg andre problemstillinger. Kjerneoppgavene i sosialt arbeid er nemlig kampen mot sosial kontroll og undertrykkelse av mennesker.⁸⁹

Sosialarbeideren har en særskilt oppgave med å forbedre samfunnet, arbeide for sosiale endringer og sosial rettferdighet, ved å rette oppmerksomheten mot strukturelle forhold som virker negativt inn på grupper og enkeltindivider. Dette innebærer et komplekst og tverrfaglig arbeid som skiller seg fra andre omsorgsyrker (Banks, 2006, s. 52).

Etiske spørsmål, problemer og dilemmaer er derfor en integrert del av sosialt arbeids praksis, og gjør seg gjeldende i ulike situasjoner (Banks, 2006). Slik sett er normativiteten innvevd og integrert i selve fagforståelsen og utøvelsen av faget, noe som kommer til uttrykk gjennom sosialarbeiderens profesjonsetikk (Eide, 2016c). Moralske verdier er knyttet til personer og deres handlinger, men kan også ha en egenverdi ved at man søker dem for sin egen skyld, og ikke som et middel til noe annet (Eide, 2016b, 2016c). Mennesket har en iboende verdi, en verdi i kraft av hvem vi er, vår egenart og vår evne til liv og utvikling. En bevissthet rundt hvilke etiske verdier og normer som ligger til grunn er skjerpene, fordi det har direkte innvirkning på utformingen av tjenestene og utfallet av det profesjonelle arbeidet som gjøres.

Debatten om hva som bør være profesjonsetikkens grunnlag følger skillelinjen mellom prinsippbasert og relasjonsbasert tilnærming. Filosofen Harald Grimen gjør sterke koblinger mellom samfunnsmandatet og profesjonsetikken. Det betyr at normene og verdiene må ses i sammenheng med selve yrkesutøvelsen, der det politiske oppdraget regulert gjennom lover er rettlede for praksis (Grimen, 2010). Dette gjelder særlig for barnevernsarbeideren som er satt til å løse et samfunnsoppdrag, med myndighet til å utøve tvang og inngripen i menneskers liv, noe som kan være i konflikt med moralske verdier i allmenetikken.

Per Nortvedt vil ankerfeste profesjonsetikken et annet sted. Han legger vekt på profesjonsutøverens moralske ansvar for å handle til den andres beste, uavhengig av hva myndighetene har bestemt. Med utgangspunkt i en relasjonsbasert etikk, og med referanse til Løgstrup, argumenterer Nortvedt for at grunnleggende

⁸⁸ Se punkt 5.7.2 om kjærlighetsbegrepet.

⁸⁹ Se punkt 5.2 om samfunnsoppdraget.

moralske forpliktelser må ha forrang fremfor politisk vedtatte prinsipper (Nortvedt, 2005). Løgstrup kritiserer prinsippenes plass i etikken og hevder at førsteplassen kun kan gis til den etiske fordring, som innebærer å ivareta hverandre til hverandres beste (Løgstrup, 1956). Ifølge Løgstrup lever mennesker sine liv i gjensidig avhengighet av hverandre, prinsippene må derfor alltid vurderes og prøves ut ifra den etiske fordring.

Eide (2008) presenterer tre ulike posisjoner i sosialarbeidernes profesjonsetikk: profesjonsetikk med basis i politisk mandat, profesjonsetikk med basis i profesjonsinteresser og profesjonsetikk med basis i mer allmenn etikk.

Profesjonsetikken har også sitt grunnlag i profesjonen selv, som et uttrykk for profesjonens autonomi. Det er profesjonsutøverne som med utgangspunkt i sine erfaringer, utvikling av kunnskap, og kjennskap til fagfeltets moralske og etiske utfordringer, som har formulert sin profesjonsetikk (Eide, 2016b).

Profesjonsetikken er ikke ensbetydende med samfunnsmandatet, og profesjonelle skal ikke blindt løpe myndighetens ærend. Profesjonsetikken skal også gjennom refleksjon og utprøving av normene kaste et kritisk lys over det politiske oppdraget. Dette korresponderer med sosialarbeiderens grunnlagsdokument som synliggjør profesjonsutøvers selvstendige plikt til å være samfunnskritisk og stå opp imot sosialpolitiske løsninger som ikke er i harmoni med profesjonens verdier.

Fosterhjemsomsorg som praksisfelt befinner seg i et spenningsfelt mellom erfaringer på den ene siden og etiske prinsipper på den andre siden. I det daglige arbeidet handler profesjonsetikk om profesjonelles moralske kompetanse og møte med mennesker ansikt-til-ansikt. Men sektorutforming og sosialpolitiske føringer har også etiske implikasjoner for berørte parter. Eide drøfter hvordan samspillet mellom samfunnsoppdraget, profesjonens egne etiske kodekser og grunnleggende moralske forpliktelser, er nødvendig for utøvelse av godt sosialt arbeid (Eide, 2016c). Profesjonsetikken er ikke det samme som samfunnsmandatet. De er formulert fra ulike utgangspunkt, men inneholder også likheter og felles moralske forpliktelser som ikke må stilles opp imot hverandre.

Normene i samfunnsoppdraget gir uttrykk for rådende politikk på fosterhjemsomsorgen, og vil være i stadig endring. Normene i profesjonsetikken omhandler utøvelsen av sosialt arbeid i det relasjonelle møtet mellom profesjonsutøver og tjenestemottaker, og er mer bestandige. Profesjonelles

arbeid, vurderinger og beslutninger vil være preget av den til enhver tid gjeldende praksis, lovverk og verdigrunnlag (Christiansen & Kojan, 2016b). Sosialarbeidere har en moralsk forpliktelse, både overfor samfunnsoppdraget og overfor allmenne etiske utfordringer som aktualiserer seg i møte med mennesker (Eide, 2016c). Grunnleggende moralske forpliktelser avkrever profesjonelle å stå inne for det de gjør. Dersom profesjonsetikken ukritisk styres av samfunnsmandatet, blir den profesjonelle både avhengig av og maktesløs overfor det til enhver tid gjeldende politiske regimet (Solbakk et al., 2000; Wyller, 2011). Profesjonsetikken kan tjene som et vern og uttrykke profesjonens forsøk på å motsette seg uforsvarlige krav fra oppdragsgivers side (Christoffersen et al., 2011). Barnevernsarbeidere skal ikke bare utføre en jobb ut fra en sjekklister over hva myndighetene har bestemt. De har også en viktig samfunnsrolle ved å identifisere sårbare grupper, påvirke sosialpolitikken ved å informere myndighetene og si fra der de ser at det må foretas endringer i praksis. Slik sett vil profesjonsetikken være i stadig endring, som en bidragsyter og premissleverandør til utvikling av sosialpolitiske løsninger, men også som en vaktbikkje der velferdstiltak slår uheldig ut for svake grupper og enkeltindivider.

Regelverket knyttet til barnevernets virksomhet og fosterhjemsomsorg blir stadig mer detaljert og styrer profesjonelles handlemåte. Men regler og prinsipper er i seg selv ingen garanti for at menneskers spesifikke behov ivaretas. Eide (2016) peker på at den moralske oppmerksomheten har en tendens til å dreie over mot innholdet i slike regler og retningslinjer. Dermed blir samfunnsmandatet implisitt styrende for det etiske blikket og hva barnevernsarbeideren er oppmerksom på. Relatert til eget tema kan en ensidig oppmerksomhet på oppdraget, som handler om å ivareta fosterbarnet, gå på bekostning av andre problematiske sider og etiske krav i møte med berørt tredjepart.

Like viktig som hva vi gjør, er hvordan vi gjør det, og på hvilke måter profesjonell praksis bidrar til å styrke menneskers livssituasjon og livsvilkår. Wyller argumenterer for at profesjonsetikken må være permanent kritisk til holdninger og handlingsmønstre som er så opplagte at ingen setter spørsmåltegn ved dem (Wyller, 2011, s. 46). Det fordrer at profesjonelle har en lyttende holdning og evner å se hva som etisk står på spill i situasjoner der velferdstiltak og sosialpolitiske løsninger kan få uheldige konsekvenser for berørte parter, her forstått som fosterfamiliens barn.

Ved å vise til utviklingen av sosialarbeidernes yrkesetiske kodekser, introduserer Eide i tillegg et fjerde alternativ, der profesjonsetikken har sin basis i det kontekstuelle, og hvor etiske utfordringer og dilemmaer kommer til uttrykk i konkrete situasjoner. Eide skriver:

En slik posisjon kjennetegnes ved at det trekkes veksler på momenter fra de tre nevnte tilnærmingene, men posisjonens primære kjennetegn er at profesjonsetikkens basis søkes i praksis slik profesjonsutøveren erfarer og forstår dem (Eide, 2008, s. 31).

Profesjonsetikken tar også utgangspunkt i allmenntikken og den situerte etikken som ikke er politisk gitt (Banks, 2006). Jeg støtter meg til en slik argumentasjon der jeg med utgangspunkt i en kontekstuell profesjonsetikk leter etter etiske utfordringer i praksis, slik de framkommer i en gitt kontekst, og slik de erfares og forstås av berørte parter. En slik posisjon innebærer at jeg tar utgangspunkt i det politiske samfunnsmandatet, sosialt arbeid som profesjon, grunnleggende etiske krav i allmenntikken og kontekstuelle hensyn.

Jeg vil nå gå videre og gi en oversikt over de etiske teoriene jeg har valgt å trekke inn i den teoriinformerte analysen, og med relevans for drøftingene.

5.3 Diskursetikk

Diskursetikkens bidrag til sosialt arbeid har vært å fokusere på innhold og deltakelse snarere enn generelle prinsipper, kodekser og regler. Lars Gunnar Lingås (1993) har i avhandlingen *Etikk i sosialt arbeid, fra regler til diskurs* kritisert den tradisjonelle yrkesetikken og argumentert for en tverrfaglig, moralfilosofisk, sosialpolitisk og sosialfaglig profesjonsetikk i sosialt arbeid. Lingås tar mål av å utvikle en flervinklet verdietikk. En slik tenkning legger vekt på å bevisstgjøre seg verdigrunnlaget, fordi regler i seg selv ikke kan løse etiske dilemmaer. Sosialt arbeid krever at man systematisk avveier verdier og handlingsmåter fra ulike perspektiver, der dialogen med samtlige berørte parter spiller en avgjørende rolle, og der både prinsipper, situasjonsbedømmelse og konsekvenser tillegges vekt (Lingås, 1993). Det typiske for den kommunikative etikken er at den legger vekt på samtalen som form (diskursen) og virkemiddel (diskusjon) for å løse etiske konflikter og problemer (Lingås, 1993, s. 23). Refleksjon og etisk dømmekraft vektlegges framfor blindt å følge prosedyrer.

Jürgen Habermas (født 1922-) regnes som en viktig bidragsyter til diskursetikken. Han har hatt betydelig innflytelse på moralfilosofi og sosialt arbeid, og dermed utformingen av profesjonsetikken. Jeg velger å ta med meg to fortolkningsressurser fra Habermas, som jeg mener er særlig relevante for mitt prosjekt. For det første er hans ideer om hvordan berørte parter skal hensyntas og komme til orde, egnet for å belyse fosterforeldrenes egne barn som berørte parter i fosterhjemsomsorgen. For det andre gir Habermas' synspunkter på livsverden, og systemets tendens til å kolonialisere livsverden, interessante perspektiver på den spenningen fosterhjemmet befinner seg i i skjæringspunktet mellom offentlig og privat omsorg.⁹⁰

Habermas viderefører Kants forestillinger om et universelt menneskeverd, gjennom å vektlegge både de moralske og rettslige dimensjonene ved menneskeverdet (Habermas, 2010). Den rettslige dimensjonen ivaretas i den demokratiske rettsstat, ved å konkretiseres, nedfelles og legitimeres i lovverket. Habermas forståelse av anerkjennelse begrunnes og stadfestes i Menneskerettighetserklæringen Artikkel 1 om menneskeverd:

Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.

Friheten innebærer også at mennesket er ansvarlig for sine egne handlinger (Lingås, 1993). Habermas (2010) omtaler dette som menneskeverdets moralske kraft, noe som innebærer en moralsk plikt om en gjensidig og likeverdig behandling av alle mennesker (Lysaker, 2011a, s. 105). Ifølge Habermas er fornuften demokratisk i den forstand at vi alle må forholde oss kritisk og selvstendig til hverandres synspunkter. Gunnar C. Aakvaag (2008) omtaler dette som to kjerneantakelser som preger Habermas' forfatterskap: fornuftens demokratisering og demokratiets fornuft. Demokratiet er i seg selv tuftet på fornuft, nemlig «kraften i det bedre argument», og ikke sosial status, tvang, vold eller økonomiske ressurser (Aakvaag, 2008, s. 172). Kravet om fornuftsbaserte argumenter korresponderer med Kants kategoriske imperativ.

Habermas' kommunikasjonsteori går ut på at mennesker lever sine liv og løser konflikter gjennom språklig kommunikasjon (Habermas, 1984). Ideen bak en

⁹⁰ Dette omtales nærmere under fenomenologiens livsverdenbegrep i punkt 5.6.1.

diskurs er at når alle involverte parter får delta i debatten og fremme sine synspunkter gjennom en saklig drøfting, er det i fellesskap mulig å komme frem til løsninger. Diskursetikken vektlegger en dialogbasert drøfting der alle som er berørt av den aktuelle normen gir normative begrunnelser for sine standpunkter. Ethiske spørsmål avgjøres ved at man oppnår enighet eller konsensus, ut ifra hvilke normer som skal gjelde i konkrete tilfeller. En norm er gyldig når normens konsekvenser for alle berørte er belyst, og alle – uten å være presset – er enige om at normen skal gjelde (Eide, 2013a, s. 141). En slik dialogbasert drøfting foregår ifølge Habermas i et maktfritt rom. Argumentene skal ikke påvirkes av en skjult dagsorden eller posisjoner. Alle involverte parter gis lik innflytelse i prosessen gjennom det han kaller en «kommunikativ handling». Habermas beskriver dette som sosial samhandling mellom to eller flere tale- og handlingskompetente aktører (Habermas, 1984). Diskursetikken regnes således som en motpol til paternalisme, der en tar avgjørelser på vegne av andre. Diskursetikken tar på alvor at vi ikke alltid har et felles normativt grunnlag i dagens postmoderne samfunn, med høye krav om rettigheter og individuell frihet. Derfor er det viktig å identifisere hva som er de etiske utfordringene, slik at en kan drøfte hvilke verdier som står på spill, og hvilke normer som skal prøves.

Kritikerne av diskursetikken hevder at det maktfrie rommet er en utopi. Dialogbasert drøfting er krevende fordi det stilles saklighetskrav til argumentasjonen der argumentene blir prøvd og veid (Eide, 2013a, s. 147). Dette gjør seg særlig gjeldende i barnevernsarbeid og fosterhjemsomsorg. Ikke alle berørte parter kommer til orde, eller har kommunikativ evne til å fremsette sine argumenter. Asymmetriske relasjoner og maktperspektiv spiller inn både i familielivet og i forhold mellom private og profesjonelle aktører. Det oppnås ikke nødvendigvis enighet mellom partene om hvilke normer som skal gjelde. Dermed kan det være en utfordring å vurdere hvilke behov som skal veies, fordi behovene til den ene kan gå på bekostning av den andre, der mulige og utilsiktede virkninger må belyses. Profesjonelle må bruke sin etiske dømmekraft og vurdere hvilken norm som skal legges til grunn for handlingsvalget. Det å ta stilling til normative spørsmål innebærer fagkunnskap, men slik innsikt vil heller ikke alltid gi klare svar (Eide, 2013a).

Andre kritikere hevder at Habermas har et for idealisert syn på språk og kommunikasjon. Innenfor enhver profesjon råder en diskurs og et profesjonelt

språk, som også omhandler normative oppfatninger om sosiale fenomener og hva vi holder fokus på. Med henvisning til Foucault (1970) hevder Engelstad at diskurser retter oppmerksomheten i bestemte retninger, og dermed bort fra andre (Engelstad, 2003, s. 219-220; Foucault, 1970). Det er derfor viktig å utforske om en rådende diskurs i fosterhjemsomsorgen gjør blind for viktige problemstillinger eller bidrar til å ekskludere og nedvurdere viktige sider ved andre menneskers liv.

Det foreligger et asymmetrisk maktforhold i møtet mellom profesjonelle aktører og egne barn i fosterhjemmet. Språket kan også tildekke makt og urettferdighet, og en svakhet ved Habermas er at han ikke gjør noe forsøk på å imøtekomme makttilslørende sider ved språket (Aakvaag, 2008). Barn generelt er underlegne voksne hva gjelder språklige ferdigheter og evne til å kunne forhandle, og sin posisjon i forhold til foreldre og det offentlige systemet. Her kan omsorgsetikkens perspektiver bidra med et nyansert syn, noe jeg kommer tilbake til senere i kapitlet. Et diskursetisk perspektiv på fosterhjemsomsorg innebærer å legge til rette for at alle berørte parter – også fosterforeldrenes egne barn – kan fremme sine synspunkter i et maktfritt rom, slik at profesjonelles arbeid og barnevernstiltak utformes til det beste for alle involverte.

5.4 Axel Honneths anerkjennelsesteori

Axel Honneth (født 1949-) er professor i filosofi ved Johann Wolfgang Goethe-Universitet i Frankfurt am Main. Han studerte under Jürgen Habermas (født 1922-), og overtok ledelsen etter Habermas ved Frankfurterskolen. Betegnelsen Frankfurterskolen er brukt om samfunnsforskere og filosofer med tilknytning til «Institut für sozialforschung» i Frankfurt am Main, grunnlagt i 1930. Honneth forbindes med Frankfurterskolens kritiske teori og samfunnskritikk av hvordan systemer, strukturer og rettigheter virker inn på menneskers liv.⁹¹ Honneth regnes som den kritiske teoriens «tredje generasjon», etter Theodor Adorno, Max Horkheimer og Herbert Marcuse som de første, og Habermas som den andre.

Anerkjennelse er et nøkkelbegrep innenfor Frankfurterskolens kritiske teori, både for å forstå transnasjonale politiske prosesser, men også det universelle

⁹¹ Frankfurterskolen legger vekt på systematisk og konstruktiv samfunnskritikk av samfunnsfenomener, strukturer og politiske prosesser, og hvordan menneskets utvikling er i dialog med omgivelsene og påvirkes av samfunnsforholdene, ved å knytte forbindelser mellom teori og praksis (Garsjø, 1997).

menneskeverdet (Lysaker, 2011a). Mens Habermas utviklet en kommunikasjonsteori, videreutviklet Honneth Habermas' begrep om menneskeverd og anerkjennelse til en omfattende anerkjennelsesteori (Lysaker, 2011a). Ved å bygge videre på Habermas' teorier, regner Honneth *anerkjennelse* som et utgangspunkt for universell etikk. Honneths teori er både universell og kontekstuell i det den innebærer en konstruktiv samfunnskritikk og forslag til løsninger på problemene han har identifisert, og normativ i det han bidrar med en teori om det gode liv.⁹²

Honneth kan sies å ha en antropologisk filosofi siden han er opptatt av menneskets mest grunnleggende behov. Honneth plasserer seg selv innenfor sosialfilosofien og er i sitt forfatterskap stadig på jakt etter forutsetninger for menneskets muligheter for selvrealisering (Honneth, 2003a). Han har et omfattende forfatterskap og er særlig kjent for sine to sosialfilosofiske hovedverk *Kamp om anerkjennelse: om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk* (2008)⁹³ og *Freedoms right* (2014).⁹⁴ Jeg har valgt å legge vekt på boken *Kamp om anerkjennelse*, da Honneths forståelse av anerkjennelsesbegrepet er særlig relevant for mitt prosjekt.

Honneth fortolker og bygger videre på den tyske filosofen G.W.F. Hegel (1770-1831), og hans ideer om frihet og anerkjennelse. I første del av boken redegjør han for Hegels omfangsrike forfatterskap i Jena-skriftene. Jeg avgrensner meg fra å gå nærmere inn på Hegels filosofi, men nøyer meg med å fremheve hans innflytelse på Frankfurterskolen, hvor mennesket betraktes som et anerkjennelsessøkende vesen (Honneth, 2008a, s. 52). I videreutviklingen av sin

⁹² Honneth identifiserer destruktive, urettferdige eller diskriminerende forhold i samfunnsstrukturen som fører til at grupper av mennesker eller individer utvikler sosiale problemer, eksempelvis utenforskap, fattigdom, depresjoner og arbeidsløshet. Sosiale konflikter har samfunnsøkonomiske konsekvenser. Kritisk teori har til hensikt å bidra til frigjøring, endring og utvikling av et bedre samfunn.

⁹³ Utkom for første gang på tysk (1992) *Kampf um Anerkennung zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. På engelsk (1995) *The struggle for recognition: the moral grammar of social conflicts*. Publisert på norsk i 2008.

⁹⁴ Utkom for først gang på tysk (2011) *Das Recht der Freiheit: Grundriß einer demokratischen Sittlichkeit*. På engelsk (2014) *Freedoms's right. The Social Foundations of Democratic Life*. Ikke publisert på norsk. Her diskuterer Honneth en kompleks forståelse av begrepet frihet. Frihet institusjonaliseres i samfunnets sosiale praksiser i den demokratiske sfæren og markedssfæren. Han skiller mellom forbrukermarked og arbeidsmarked. Honneth viser hvordan markedet har fått økt innflytelse på individ og samfunn gjennom økonomisk rasjonalitet, målstyring, maktforhold og instrumentalisering, og hvordan samfunnet ikke i tilstrekkelig grad har institusjonalisert anerkjennelse. Jeg avgrensner meg fra å gå inn i disse teoriene her. Jeg tar med meg Honneths forståelse av at våre relasjoner er regulert av bestemte normer og rolleforventninger, som vi ikke kan velge oss bort i fra, og som systemet ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til.

anerkjennelsesteori legger Honneth vekt på psykologiske teorier. Særlig George Herbert Meads (1863-1931) sosialpsykologi og den engelske psykoanalytikeren Donald W. Winnicotts (1896-1971) objektrelasjonsteori. I følge Honneth går Mead lengst i å utvikle tanken om at menneskets subjektive identitet skyldes erfaringen av gjensidig anerkjennelse (Honneth, 2008a, s. 79). Ved å bygge videre på Hegel hevder Mead at selvet (the self) er grunnleggende sosialt. Subjektivitet blir til gjennom interaksjon med andre. «Jeg» blir til «meg» gjennom min forståelse av hvordan andre ser på meg (Honneth, 2008a, s. 82). Den gjensidige anerkjennelsen er en grunnleggende forutsetning for sosialisering. Barnet danner sitt selvbylde og jeg-identitet, ved å gjøre seg selv til objekt ut ifra hvordan det oppfatter motpartens bilde av seg selv.

Honneth sonderer mellom tre former for gjensidig anerkjennelse: «den emosjonelle hengivenheten vi kjenner fra kjærlighetsrelasjoner og vennskap, rettslig anerkjennelse og solidarisk tilslutning.» (Honneth, 2008a, s. 103). Disse tre formene for anerkjennelse betinger hverandre: kjærlighet, rettigheter og solidaritet. De ulike nivåene kan også deles opp i en «psykologisk dimensjon» (den private sfære), en «politologisk dimensjon» (den statlige sfære) og en «sosiologisk dimensjon» (den sivile sfære) (Lysaker, 2011b). Hver anerkjennelsesform er en forutsetning for den neste, samtidig som alle tre er en forutsetning for full integrering i samfunnet.

Honneth viser hvordan de tre ulike formene for anerkjennelse kan ordnes etter de ulike nivåene av selvforhold i Meads sosialpsykologi. Gjennom å motta kjærlighet utvikler barnet «*selvillit*». Når barnet vokser opp internaliserer det normene og forventningene som regulerer fellesskapet, gjennom interaksjon med andre. Barnet lærer hvilke forpliktelser det må oppfylle og dermed hvilke rettigheter og krav det kan regne med blir innfridd av andre. Mead bruker begrepet verdighet for å beskrive følelsen av sosial trygghet og verdi når mennesket innvilges rettigheter og anerkjennes som medlem av samfunnet. Bevisstheten om denne egenverdien kaller han «*selvrespekt*». En slik gjensidig respekt for hverandres rettigheter er en forutsetning for at individet fullt ut aksepteres som et fritt medlem av fellesskapet (Honneth, 2008a, s. 87). Gjennom sosial anerkjennelse, der barnet erfarer å bli verdsatt for sine unike evner og egenskaper, utvikler barnet «*selvverdsettelse*». For hvert nivå av gjensidig respekt vokser individets subjektive autonomi, slik at individets positive

selvforhold blir sterkere etter hvert som anerkjennelsesformene avløser hverandre (Lysaker, 2011b).

Honneth er opptatt av sosial rettferdighet, og hevder at vi ikke oppnår rettferdighet kun gjennom kjærlige og omsorgsfulle relasjoner, eller rettigheter alene. I følge Honneth trengs det noe mer, nemlig solidaritet gjennom kultur og verdifelleskap, hvor vi anerkjenner hverandres bidrag og betydning for fellesskapet. Solidariteten har innslag av både emosjonell og fornuftsbasert karakter. Anerkjennelse gjennom kjærlighet har en emosjonell form, mens anerkjennelse gjennom rettigheter representerer et kognitivt regelsystem, og baserer seg dermed på fornuft. Anerkjennelse gjennom solidaritet er en sammenblanding av emosjoner og fornuft, som regulerer mellommenneskelige relasjoner og skaper et følelsesmessig bånd av identifikasjon og samhørighet (Honneth, 2003a, s. 17).

På denne måten er Honneths teori flerdimensjonal i det anerkjennelse virker inn på personens selvrelasjon (selvtillit), relasjon til andre personer (selvrespekt) og relasjon til samfunnet for øvrig (selvverdsettelse). De ulike dimensjonene er sammenhengende, intersubjektive og en forutsetning for individets identitetsdannelse, sosiale interaksjon og deltakelse i samfunnet. For at vi skal ha et solidarisk samfunn må alle tre formene for anerkjennelse være tilstede gjennom kjærlighet, respekt og ytelse (Lysaker, 2011a).

For å vite hva som er anerkjennelse, må vi også identifisere hva som er krenkelse (Honneth, 2008a). Krenkelser er fravær av anerkjennelse og kan være subjektive opplevelser som må ses i sammenheng med kontekst. Krenkelseserfaring står i forhold til normative forventninger i samfunnet, som er en historisk foranderlig størrelse i stadig utvikling, noe jeg kommer tilbake til. De ulike formene for krenkelse må ses i forhold til anerkjennelsesdimensjonene. Han sonder systematisk mellom ulike former for fornedrelse, ringeakt og krenkelse, ved å skille dem ut fra hvilket nivå av intersubjektivt etablerte selvforhold de krenker eller ødelegger (Honneth, 2008a, s. 103,141). I samsvar med de tre formene for anerkjennelse, opererer Honneth med tre former for krenkelse: kroppslige overgrep, rettighetstap og sosial nedverdiggelse (Lysaker, 2011b). Konsekvensene av krenkelser skader individets selvtillit, selvrespekt og selvverdsettelse.

Før jeg går videre og utdyper de tre anerkjennelsesformene, vil jeg redegjøre nærmere for anerkjennelsesbegrepet.

5.4.1 Presiseringer av begrepet anerkjennelse

I boken *Behovet for anerkjennelse* (2003)⁹⁵ skiller Honneth mellom to ulike former for synlighet for å fremheve anerkjennelsens betydning. Visuell synlighet er den første primitive formen og en forutsetning for å kunne erfare hverandre i tid og rom. Den andre formen for synlighet innebærer at den andre tillegges betydning, ved at vi oppfatter det særegne, unike og verdifulle ved den andre. Usynlighet handler om en indre disposisjon hos den «som-ikke-ser», som gjør det umulig å oppfatte det særegne ved den andre personen (Honneth, 2003b, s. 98). Det å ikke-bli-sett handler ikke om fysisk ikke-tilstedeværelse, men snarere en ikke-eksistens i sosial betydning. For å tydeliggjøre forskjellen ytterligere skiller Honneth mellom begrepene erkjennelse og anerkjennelse.

Erkjennelse betyr å legge merke til og identifisere personens individuelle egenskaper ved at den andre trer frem og blir synlig for meg. Mennesket benytter ulike gester, blick og mimikk for å signalisere til hverandre at *jeg ser deg*, og dette er noe små barn lærer gjennom sosialisering.⁹⁶ *Anerkjennelse* innebærer en positiv omskrivning hvor en legger til *anseelse* i betydningen *anbefaling*, der en bekrefter den andres sosiale status og betydning i fellesskapet og det offentlige rom (Honneth, 2003b, s. 104). Å være synlig for hverandre betyr å oppnå en sosial bekreftelse.

Sosial anseelse oppnås gjennom positive uttrykksmåter, der andres offentlig artikulerte bifall og kroppsspråk utgjør forskjellen mellom erkjennelse og anerkjennelse. Anerkjennelsens karakter har et ekspressivt uttrykk, der mimikk, ord og handlinger har avgjørende betydning (Honneth, 2003b). Gjennom anerkjennende gester og kroppsspråket tar vi stilling til den andre, innrømmer den andres verdi og signaliserer at vi har en respektfull og velvillig innstilling. Honneth omtaler den sosiale bekreftelsen som den moralske kjernen i anerkjennelse.

Det motsatte, at vi gjennom kroppsuttrykk usynliggjør den andre, er å betrakte som moralsk forakt. Usynliggjøring er en måte å se igjennom («*looking-*

⁹⁵ Tekstsamling av Axel Honneth. Oversatt fra tysk og engelsk til dansk av Mogens Chrom Jacobsen etter *Die soziale Dynamik von Missachtung: zur Ortsbestimmung einer kritischen Gesellschaftstheorie*.

⁹⁶ Honneth refererer til Daniel Stern (1977) *The First Relationship: Infant and Mother*. Cambridge, Mass. Kommunikasjon og sosial interaksjon med identifikasjonspersoner lærer barnet å bli et sosialt vesen. Gjennom et vidt spekter av sosiale responser, betoning, mimikk og kroppsuttrykk erfarer barnet kjærlighet, deltakelse, oppmerksomhet og medfølelse.

through») den andre, hvor en overser den andres tilstedeværelse. Krenkelsen innebærer at den andre bevisst ikke blir sett, regnet med eller tillagt betydning. Honneth peker på ulike typer diskriminering hvor herskende grupper i samfunnet krenker svakere grupper gjennom å ignorere, tilsidesette og usynliggjøre deres sosiale verdi i fellesskapet (Honneth, 2003b).

Heikki Ikäheimo og Arto Laitinen (2007) setter seg fore å analysere og presisere begrepet anerkjennelse. Nettopp fordi begrepet oversettes til ulike språk og dermed tillegges ulike forståelser og nyanser, er det et poeng å klargjøre hva vi egentlig mener når vi snakker om anerkjennelse. Ved å skille mellom fenomenene *identification*, *acknowledgement* og *recognition*, forsøker artikkelforfatterne å meisle ut et konseptuelt overblikk, og tydeliggjøre ulike aspekter, nyanser og kompleksitet (Ikäheimo & Laitinen, 2007).

Identification handler om hvordan vi oppfatter, gjenkjenner og identifiserer hverandre som personer. *Acknowledgement* innebærer å bekrefte eller erkjenne normative realiteter som verdier, regler, krav, og normative begrunnelser. *Recognition* har innslag av et mellommenneskelig aspekt og knyttes til det fenomenologiske begrepet *interconnectedness*. Vi kan gjenkjenne gjenstander og bekrefte normer, men bare personer kan anerkjennes i betydningen sosial anseelse.

Anerkjennelse forstås som en relasjonell eller dialogisk prosess som forutsetter en anerkjennende holdning av begge parter. Å innta en anerkjennende holdning er mer enn bare å være enig i innholdet. Det innebærer aktelse og verdsettelse, der den andres meninger og holdninger settes høyt, og aksept for at den andre har fornuftige grunner eller standpunkt som er verd å ta seriøst, som noe man kan lære av (Ikäheimo & Laitinen, 2007, s. 47).

Mens det kan være vanskelig å tolke hvorvidt teoretikere har en endimensjonal eller flerdimensjonal forståelse av begrepet anerkjennelse, fremstår Honneths anerkjennelsesteori, ifølge Ikäheimo og Laitinen, som eksplisitt flerdimensjonal i sin analyse av mellommenneskelig anerkjennelse (Ikäheimo & Laitinen, 2007). Å begrense anerkjennelse til respekt, med henvisning til Kant, representerer et endimensjonalt konsept. Vi kan respektere et menneske uten samtidig å føle aktelse. Vi kan også ha respekt for ulike fenomener og regler, men aktelse og anseelse har vi bare overfor personer. Honneth presenterer et flerdimensjonalt perspektiv bestående av tre ulike anerkjennende holdninger, eller potensielle

bestanddel av anerkjennelse, som betinger hverandre og kan forstås som ulike måter å anerkjenne et menneske som en unik person. Anerkjennelse er ikke bare en teoretisk størrelse, men har innslag av aktiv handling, intensjoner, standpunkter og perspektiver med formål om å uttrykke kjærlighet, respekt og aktelse (Ikäheimo & Laitinen, 2007).

5.4.2 Anerkjennelse som kjærlighet

Den første formen for anerkjennelse er kjærlighet som praktiseres innenfor den private sfæren i familielivet. Honneth definerer kjærlighetsforhold slik:

Med kjærlighetsforhold skal vi her forstå alle primære relasjoner som består av sterke følelsesmessige bindinger mellom få personer etter mønster av erotiske parforhold, vennskap og relasjonen mellom barn og foreldre (Honneth, 2008a, s. 104).

Honneth nevner ikke søskenrelasjoner, men legger vekt på at «anerkjennelsesforholdet er knyttet til den konkrete andres kroppslige eksistens og den spesielle følelsesmessige verdsettingen dem imellom» (Honneth, 2008a, s. 104). Med henvisning til hva jeg skriver om betydningen av søskenrelasjoner i punkt 2.6 og 6.2, vil jeg argumentere for at søskenkjærlighet må forstås som en spesiell følelsesmessig verdsetting. Søskenrelasjoner kan være like dype, sterke og mer komplekse enn vennskap og foreldre-barn-relasjoner.

Kjærlighetsdimensjonen har karakter av en betinget og følelsesbunden omsorg for den andres velferd (Honneth, 2003a, s. 92). Det innebærer alle former for intersubjektive relasjoner forankret i nærhet, intimitet og fortrolighet (Lysaker, 2011a, s. 109), hvilket jeg vil argumentere for at søskenrelasjoner ofte er.

Honneth legger vekt på utviklingspsykologiske teorier og tilknytningsteori i sin forståelse av nære omsorgsrelasjoner (Bowlby, 1973). Grunnforståelsen er at barnet er totalt avhengig av primærrelasjoner i den tidlige barndommen, både fysisk omsorgsmiljø og emosjonell tilknytning. I relasjon og samspill med foreldrene lærer barnet at det er anerkjent og elsket for den man er. Sentralt i Honneths teori er betydningen av å bli sett og akseptert som en unik og selvstendig person for utviklingen av barnets selvbylde og identitet. I de primære kjærlighetsrelasjonene utvikler barnet en grunnleggende trygghet og selvtillit. Med henvisning til Winnicott tar alle kjærlighetsrelasjoner form etter de erfaringer barnet gjør seg i de første primære omsorgsrelasjoner. Utvikling av

selvet er en sårbar balanse mellom selvstendighet og avhengighet. Dette utgjør to gjensidige motpoler i mennesket, nemlig jeg-orientering og evnen til å være alene opp mot en symbiotisk avhengighet av omsorgspersoner og betydningsfulle andre (Honneth, 2008a, s. 113-115). Winnicott legger vekt på mors utholdenhet i kjærlighetsrelasjonen i barnets prosess med å løsrive seg og utvikle selvstendighet (Winnicott, 2006). Gjennom å bli trygg på at det vil motta andres kjærlighet, utvikler barnet tillit til seg selv som egenkjærlighet og selvtillit. Honneths forståelse legger til grunn at behovet for omsorg og kjærlighet er en felles og ufravikelig betingelse for at mennesker skal utvikle kroppslig integritet og positiv selvforståelse (Lysaker, 2011a, s. 109). Anerkjennelse gjennom kjærlighet gir en «jeg-bekreftelse». Det er denne selvtilliten, og vissheten om at en er elsket, anerkjent og verdifull i andres øyne, som legger grunnlaget for videre relasjoner til andre i det sosiale fellesskapet.

Krenkelse eller fornedrelse er anerkjennelsens motpol, kategorier som henviser til former for ringeakt eller manglende anerkjennelsesbasert kjærlighet. Honneth skriver ikke eksplisitt om emosjonelle skader som følge av psykisk vold og omsorgssvikt, men hevder at krenkelser gir størst skade i de næreste relasjoner. Fysisk mishandling, tortur og voldtekt innebærer at individet fratras muligheten til å disponere over sin egen kropp, og utgjør den mest alvorlige formen for personlig fornedrelse (Honneth, 2008a, s. 141) I følge Honneth resulterer dette i en kroppslig krenkelse som frarøver en person tryggheten over å kunne råde over sin fysiske velvære, noe som skader personens tillit til seg selv og den sosiale verdens pålitelighet. Erfaringen av kroppslig mishandling kan gi varige og grunnleggende skader, til forskjell fra de to andre formene for krenkelser.

Krenkelse er en moralsk urett som skader personens intersubjektive positive selvforståelse. Det handler ikke utelukkende om å påføre fysisk skade eller innskrenke subjektets handlefrihet:

Det er ikke så meget den legemlige smerte som sådan, men først og fremmest den ledsagende bevidsthed om ikke i sin egen selvforståelse at blive anerkendt, der her udgør betingelsen for den moralske krænkelse (Honneth, 2003a, s. 84).

Det er ydmykelsen og forakten for personlig integritet, som i kraft av en handling eller ytring, skaper den situasjonen som utgjør en moralsk krenkelse. Det er kun levende vesener som kan forholde seg refleksivt til et praktisk selvforhold, og sette en kvalitativ standard for sitt eget liv, som overhodet kan utsettes for en moralsk krenkelse (Honneth, 2003a, s. 84-85). *Ringekt* handler om å se den

andre som mindreverdige. Ringeakt betegner menneskets særegne sårbarhet, hvor ethvert menneske er avhengig av å stadfestes av andre for å opprettholde et positivt selvbilde (Honneth, 2008a, s. 140). Det er personens individuelle uavhengighet som blir anerkjent i kjærlighetsrelasjonen. Det vil si at man gir aksept for den andres selvstendighet ledsaget av støtte og hengivenhet (Honneth, 2008a, s. 116). Det er bare en slik frihet som gir individet den selvtilit som er nødvendig for å delta autonomt i det offentlige liv, en forutsetning for den neste formen for anerkjennelse i rettsforholdet.

5.4.3 Anerkjennelse som rettigheter

Rettslig anerkjennelse innebærer gjensidig respekt for hverandre som rettighetsinnehaver og rettssubjekt. Ifølge Mead og Hegel består sammenhengen mellom rett og anerkjennelse i at vi erkjenner hvilke normative forpliktelser vi har overfor andre. Først når vi lærer å anerkjenne de andre medlemmene av fellesskapet som rettighetsinnehavere, kan vi forså oss selv som rettspersoner i den forstand at vi kan være sikre på at enkelte av våre krav blir sosialt oppfylt (Honneth, 2008a, s. 117). Vi må altså anerkjenne den andre som det vi selv vil bli anerkjent som, nemlig et fritt vesen, en person. Dette skjer gjennom en felles erkjennelse av de sosiale normene, rettighetene og pliktene innenfor fellesskapet.

Honneth forstår rettigheter i en historisk kontekst der anerkjennelseskamper har bidratt til et mer rettferdig samfunn. Rettsvitenskapen deler inn rettighetene i «liberale frihetsrettigheter» som hovedsakelig fant sted i det attende århundre, «politiske deltakerrettigheter» som ble etablert i det nittende århundret, «sosiale velferdsrettigheter» som ble utviklet i det tjuende århundret (Honneth, 2008a, s. 124-125).

Hvordan samfunnsmedlemmer respekterer hverandre som rettspersoner er foranderlig gjennom «en gradvis utvidelse av omfanget av allmenne egenskaper som kreves for å oppnå status som moralsk tilregnelig person» (Honneth, 2008a, s. 24). I utviklingen av det moderne samfunnet tildeles individene stadig flere universelle rettigheter (Honneth, 2008a, s. 118-122). Honneth viser til Marshalls⁹⁷ historiske skisse av den moderne rettsforfatning. I det tjuende

⁹⁷ Thomas H. Marshall (1965) «Citizenship and Social Class», i *Sociology at the Crossroads*, London, s. 67ff.

århundret blir utviklingen av sosiale velferdsrettigheter tilkjempet gjennom argumenter for en utvidet forståelse av hva det vil si å være et fullverdig medlem av det politiske fellesskapet (Honneth, 2008a, s. 125). Marshalls analyse legger vekt på utviklingspresset for å innfri likhetsprinsippet i disse rettighetene, og viser hvordan det stadig utvikles nye rettigheter som gjør det mulig å hevde sine øvrige rettskrav. I et moderne samfunn forstås rettssystemet som uttrykk for alle samfunnsmedlemmenes universelle interesser, der det ikke lenger kan tillates unntak eller privilegier. Slik blir det konkrete innholdet i rettighetene gradvis utvidet, også i sosial forstand ved at nye grupper tilkjemper seg fullverdig medlemskap i det politiske fellesskapet. Den moderne retten fastsetter hvilken allmenn egenskap hos rettssubjektet som skal beskyttes, uavhengig av sosial status, der rettighetstildelingen blir løsrevet fra statustildelingen (Honneth, 2008a, s. 123). Denne uavbrutte kampen om stadig større grad av personlig autonomi og utvidelse av innholdet i rettslig anerkjennelse, er selve motoren i samfunnets moralske utvikling (Honneth, 2008a, s. 91-93).

I den rettslige sfæren handler anerkjennelse først og fremst om respekten for det ukrenkelige menneskeverdet. Honneth knytter rettslig anerkjennelse an til FNs universelle menneskerettighetskatalog og liberale rettigheter bestående av både politiske (sivile), økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (Lysaker, 2011a, s. 109). Han peker på en sammenheng mellom rettsstat og demokrati gjennom to punkter. For det første å sikre individets private autonomi og beskyttelse fra statlig intervensjon i privatlivet. Og for det andre å sikre individets offentlige autonomi gjennom lik og reell mulighet til offentlig deltakelse (Lysaker, 2011b). Dette utgjør til sammen hva Honneth kaller kommunikativ frihet.

Forstått ut fra den rettslige anerkjennelsesdimensjonen utsettes individet for krenkelse når en fratras sine rettigheter og rettsstatus, og derved ikke respekteres som fullverdig og moralsk likeverdig rettssubjekt. Eksempler spenner vidt fra villedning og bedrageri til rettslig diskriminering (Honneth, 2003a, s. 88). Rettslig krenkelse kan være brudd på likebehandlingsprinsippet, eller at grunnleggende rettsprinsipper ikke blir fulgt ved at grupper av mennesker eller individer blir sosialt ekskludert på ulike måter. Slik krenkelse skader personens selvrespekt og respekt for andre.

Honneth trekker opp et viktig skille mellom rettslig anerkjennelse og sosial verdsetting. Rettslig anerkjennelse er ikke det samme som å verdsette, men

«rettigheter kan forstås som anonymiserte tegn på sosial respekt» (Honneth, 2008a, s. 128). På bakgrunn av rettighetens offentlige karakter, kan rettighetsinnehaveren stå fram og kreve sin rett, og på den måten utvikle sin selvrespekt. Rettslig anerkjennelse er tett sammenved med de to andre anerkjennelsesformene. Kamp om sosial rettferdighet og moralske framskritt i samfunnet avhenger av at stadig flere grupper inkluderes ved at flere sider ved mennesket anerkjennes og verdsettes. Verdsetting dreier seg om å rangere konkrete egenskaper og ferdigheter etter en verdiskala. En slik vurdering har betydning for å bli sosialt anerkjent, og dermed verdsatt, innenfor et verdifelleskap – som er den tredje formen for anerkjennelse.

5.4.4 Anerkjennelse som solidaritet

Den tredje formen for anerkjennelse innebærer sosial verdsettelse, der samfunnsmedlemmene anerkjennes for sitt bidrag til fellesskapet (Honneth, 2008a, s. 130-140). Den solidariske verdsettelsen finner sted i sivilsamfunnet, som Honneth definerer vidt til å gjelde det som ligger mellom den private sfæren og den statlige sfæren. Det omfatter arbeidslivet, frivillige organisasjoner, offentligheten og media (Lysaker, 2011a). Samfunnets kulturelle selvforståelse leverer kriteriene for den sosiale verdsettingen av personer. Med dette mener Honneth at personers ferdigheter og prestasjoner bedømmes ut fra hvorvidt de bidrar til å realisere de mål og verdier som kulturen enes om. Gjensidig anerkjennelse forutsetter en felles verdihorisont om at ens handlinger og personens egenskaper har betydning for andres liv. Verdifelleskapet orienterer seg mot felles mål, en størrelse som er i stadig bevegelse og endring. I tråd med disse kulturelle verdiene oppnår personer sosial ære og anseelse (Honneth, 2008a, s. 131).

Honneth både redegjør for og kritiserer andre sosiologer og deres syn på sosial kamp i samfunnet.⁹⁸ Han hevder at andre teorier ikke tar sikte på å forklare de

⁹⁸ Honneth kritiserer sosiologer som Marx, Sorel, Satre, Durkheim, Weber og Simmel. Honneth påpeker at andre sosiologer ikke gir de sosiale konfliktene en systematisk rolle i utviklingen av sine grunnbegreper. Mens Marx legger vekt på begrepet *verdighet*, legger Sorel mer vekt på begrepet *ære* i arbeiderklassens politiske krav. Videre hevder Honneth at Weber overser menneskers moralske motivasjon i sin teori om hvordan sosiale grupper konkurrerer om ulike former for livsførsel (Honneth, 2008a, s. 168-169). Jeg avgrensner meg fra å gå nærmere inn i Honneths kritikk av ulike samfunnsteorier. Dette er i mindre grad relevant for min problemstilling og oppgavens tema. Poenget her er å fremheve Honneths normative og filosofiske begrunnelser for sin anerkjennelsesteori.

sosiale kampenes moralske logikk. I forsøk på å forklare gruppers kamp om sosial rettferdighet, politiske rettigheter, interessekonflikter og fordeling av ressurser i samfunnet, overser teoriene menneskets behov for å bli anerkjent. Honneth skiller seg ut ved å utforske den egentlige drivkraften bak sosiale bevegelser, nemlig at ringeaktserfaringer er selve foranledningen til sosiale konflikter. Det er altså en intern sammenheng mellom sosiale bevegelser og moralske erfaringer av ringeakt. Han tar derfor utgangspunkt i «moralske følelser av urettferdighet i stedet for eksisterende interessekomplekser» (Honneth, 2008a, s. 169).

I overgangen til et moderne samfunn vil æreskodekser og statusgrupper gjennomgå omstruktureringer. Betingelsene for hvilke etiske mål som anses gyldige endrer seg. Dermed oppstår en omkamp om tidligere antatte æresbegreper og verdiprinsipper. Individualiseringsprosessen innebærer at æresbegrepet erstattes av anseelse eller prestisje som fastsettes ut fra individuelle prestasjoner og ferdigheter (Honneth, 2008a, s. 135). Følelsen av å være verdifull sammenfaller med personlig selvrealisering og oppstår når en anerkjennes for de ferdighetene man har utviklet gjennom sin livshistorie. Honneth bruker kategorien «solidaritet» om anerkjennelse som stadfestes innad i en gruppe. Solidaritet forutsetter at vi verdsetter hverandre gjensidig gjennom aktivt å sørge for at den andres fremmedartethet, individuelle særegenhet og egenskaper får utfolde seg (Honneth, 2008a, s. 138).

I den tredje anerkjennelsesdimensjonen innebærer krenkelse en nedverdiggelse av en persons livsform og ytelse til samfunnet. Denne formen for ringeakt knyttes til historiske endringsprosesser der ulike former for livssyn og selvrealiseringsmønstre systematisk nedgraderes i samfunnet. Honneth nevner harmløse tilfeller som ikke å bli hilst på, til ulike former for stigmatisering, rasisme og sosial utestenging. Mangel på verdsettelse av sin innsats og bidrag til fellesskapet fører til lav verdsettelse av seg selv eller andre (Lysaker, 2011a). Sosial ekskludering, fornedrelse og ydmykelse truer menneskets identitet og gir opplevelse av sosial skam (Honneth, 2008a, s. 144).

Ifølge Honneths anerkjennelsesteori innebærer krenkelse også muligheter for en *moralsk motivert anerkjennelseskamp*. Ved å bli bevisst den urett og mangel på anerkjennelse som en blir utsatt for, kan anerkjennelseskampen bidra til sosial motstand og gjenopprettelse av en positiv relasjon til seg selv, til andre

samfunnsmedlemmer og samfunnets institusjoner (Lysaker, 2011b). Honneth forklarer dette ved at individet kobler de følelsesmessige reaksjonene som skam, raseri, krenkelse, sorg, harme eller forakt til den kognitive forståelsen av sin sosiale situasjon. «De psykiske symptomene gjør at subjektet kan forstå at det på en urettferdig måte blir nektet sosial anerkjennelse» (Honneth, 2008a, s. 145).

Ringeakten kan bare motivere til politisk motstand om det finnes en sosial bevegelse som kan artikulere den. Det er først når krenkelsene blir kollektive opplevelser at sosiale grupper kan ytre seg offentlig eller påklage de overtredelser som de opplever som typiske for en hel gruppe.

Hva vi i denne konteksten skal forstå med sosial kamp, nemlig en praktisk prosess hvor en sosial gruppe fortolker de individuelle erfaringene av ringeakt som typiske nøkkelopplevelser slik at de kan inngå som handlingsledende motiver i det kollektive kravet om utvidede anerkjennelsesrelasjoner (Honneth, 2008a, s. 170-171).

Kamp om anerkjennelse kan altså bare kalles «sosial» om den går utover individuelle hensikter, slik at målene kan generaliseres og danne basis for en kollektiv bevegelse (Honneth, 2008a, s. 170). Personlige erfaringer av krenkelse blir et offentlig anliggende når det går ut over primærrelasjonens sfære. Honneth skriver om den *sosiale kampen*:

I kontrast til de utilitaristiske forklaringsmodellene antyder vi med dette begrepet at motivene for sosial motstand og opprør dannes innenfor rammen av moralske erfaringer som går tilbake til krenkelser av dyptliggende forventninger om anerkjennelse (Honneth, 2008a, s. 171).

Mennesket er avhengig av å oppnå anerkjennelse for sine ferdigheter og prestasjoner for å utvikle et positivt forhold til seg selv. Gjennom ytelsesbasert anerkjennelse lærer barnet først og fremst å verdsette seg selv og andre. Mennesket kan ikke reagere følelsesmessig nøytralt på krenkelser som fysisk mishandling, tap av rettigheter og sosiale nedverdigelser – og dette er selve drivkraften og motivasjonen i å yte motstand. De følelsesmessige skamreaksjonene skaper således en spenning som utløses gjennom aktiv handling og kollektiv motstand. Fremveksten av sosiale bevegelser bidrar både til å tolke de personlige skuffelsene som noe som berører en hel gruppe subjekter, samtidig som anerkjennelseskampen klargjør de sosiale årsakene til individuelle følelser av krenkelse (Honneth, 2008a, s. 172).

Menneskeverdet er fullt ut ivaretatt når alle tre anerkjennelsesformene er innfridd og individet kan virkeliggjøre seg selv og sitt potensial i et rettferdig samfunn. Honneths begrep om sosial frihet innebærer at mennesket inngår i gjensidige relasjoner til andre for å oppnå fullverdig og faktisk frihet. Dette korresponderer med omsorgsetikkens forståelse av frihet. Vi er grunnleggende avhengige av hverandre for å leve gode liv i fellesskap. Frihet oppnås kun ved at våre familiære og sosiale relasjoner gir oss mulighet til å realisere vårt potensial.⁹⁹

5.5 Dydsetikk

Dydsetikken omhandler menneskets streben etter å fullføre det perfekte og virkeliggjøre menneskers lykke. Aristoteles hevder at fornuften instruerer oss både om hva som er menneskets sanne mål, nemlig det gode liv, og hvordan det kan nås (Aristoteles, Stigen, & Rabbås, 2013; Vetlesen & Nortvedt, 2000). Lykken består i å realisere, utvikle og utfolde sine ypperste egenskaper som menneske.

Nøkkelpunktet i dydsetikken er å ha de rette holdninger og evner til å gjøre gode handlinger. Dydene handler om å utvikle våre indre disposisjoner, verdier og egenskaper, slik at vi opptrer som moralske aktører overfor vår neste (Annas, 2006). Dydene utvikles og forankres i personen gjennom øving.

Selvutviklingsprosessen innebærer både en refleksiv og relasjonell side. Å arbeide med seg selv, for stadig å kultivere sin etiske kompetanse og ferdigheter, foregår både gjennom nære relasjoner og i samfunnets sosiale og kulturelle fellesskap (Eide, 2013b).

Ved inntoget av universelle prinsipper, som har vært avgjørende for å utvikle klienters rettigheter og autonomi i profesjonene, fikk dydene svekket sin posisjon. Alasdair MacIntyre har i boken *After Virtue* (1985) videreutviklet Aristoteles' etikk til en kritisk diskusjon av moderne etikk og profesjonsetikk. MacIntyre hevder at regler alene ikke er tilstrekkelig for å realisere menneskers gode liv, og med dette reintroduserte han dydene i arbeid med mennesker. Dydene realiseres innenfor det MacIntyre kaller *social practice*, hvor vi lærer å kultivere våre moralske evner og realisere våre mål. Sosial praksis er ikke det

⁹⁹ Jf punkt 5.7.

samme som instrumentell måloppnåelse. Slike formål setter rammene rundt den sosiale praksisen og er nødvendig for at organisasjonen skal fungere (MacIntyre, 1985). Sosial praksis innebærer menneskelig samhandling, noe som har en egenverdi (Wyller, 2011). Den sosiale praksisen, eller profesjonsfellesskapet, omhandler hvilke goder og mål praksisen skal realisere, og hvilke moralske handlinger, karaktertrekk, holdninger, ferdigheter og moralske standarder som er adekvate for å oppnå disse (Mesel, 2009). Profesjonsetikkens oppgave er å reflektere over når instrumentell omsorg får for stort innslag, gjennom å utvikle en sosial praksis som motvirker objektivering (MacIntyre, 1985; Wyller, 2011).

Profesjonelle kan ikke bare basere seg på universelle prinsipper. De må også være bevisst på sine mål for handlinger, siden de skal oppnå mål på vegene av samfunnet og klienten (Wyller, 2010). For å oppnå bestemte mål, må barnevernsarbeideren samtidig følge bestemte prosedyrer og etiske standarder som leder til ønskelig måloppnåelse (Wyller, 2011). Det innebærer at barnevernsarbeideren samhandler med berørte parter på hensiktsmessige måter, gjennom sensitivitet og moralsk dømmekraft. En slik tilnærming kobler ofte dydsetikken og relasjonsbaserte perspektiver sammen i profesjonsetikken.

5.6 Fenomenologiens betydning for profesjonsetikk

Wyller (2010) beskriver et paradigmeskifte i profesjonsetikken, en dreining fra en prinsippbasert etikk som styrende for sosialt arbeid over mot en vektlegging av *den etiske relasjonen* i møte med den andre (Wyller, 2010). Dette skjedde med inntoget av fenomenologien, og begreper som *connectedness*, *interdependens* og *intersubjektivitet*, som en kilde til å forstå utfordrende situasjoner i sosialt arbeid.

Knud E. Løgstrup (1905 – 1981) er inspirert av fenomenologisk filosofi, og har hatt stor innflytelse på profesjonsetikken. Løgstrup skriver om en *moralsk realisme*, hvor han hevder at det eksisterer fenomener og livsytringer som en del av verdens innretning, uavhengig av våre vurderinger og moralske egenskaper (Løgstrup, 1996). At etikken har sitt opphav i en moralsk virkelighet og verdier som allerede er en del av den verden vi fødes inn i, og forut for våre refleksjoner og konstruksjoner, kjennetegner en fenomenologisk forståelse. Tilnærmingen innebærer at det ligger noen grunnleggende forutsetninger til grunn for menneskets interaksjon med omgivelsene. Etikken har sitt grunnlag i

mellommenneskelige relasjoner og knyttes ikke opp mot gitte prinsipper eller konsekvenser av handlinger. En slik *relasjonell* eller *moralsk ontologi* skiller måten å tenke etikk på fra andre prinsippbaserte tradisjoner (Pettersen, 2006).

Den franske filosofen Edmund Husserl (1859-1938) regnes som fenomenologiens grunnlegger.¹⁰⁰ Fenomenologiens perspektiver innebar et paradigmeskifte i samfunnsvitenskapelig tenkning fra et objektivt til et subjektivt perspektiv, hvor man erkjente at det ikke finnes objektiv kunnskap om menneskers liv og samfunn (Eide, 2011). Husserl la vekt på erfaring og fortolkning i forståelse av menneskers levde liv. Et fenomen er ifølge Husserl hvordan et objekt, en sosial relasjon, eller en hendelse forstås som noe av noen, eller for å være mer presis, som bevissthet (Zahavi, 2003 i Thoresen, 2010). Fenomenologien handler om det fenomenale, det som fremtrer for oss som særegent, det som forbauser oss og berører oss. Det er nettopp dette å legge merke til selve fenomenet, og oppmerksomheten knyttet til våre erfaringer og vår opplevelse av selve saken, som kjennetegner en fenomenologisk orientering (Eide 2011a). Fenomenologi egner seg til å åpne blikket og se ting på nye måter.

Husserl utfordrer oss til å innta en fenomenologisk reduksjon (Husserl 1970, Zahavi 1997). Dette innebærer å ta et skritt tilbake og frigjøre seg fra det en vet og har lest om fenomenet fra før. Det krever at man inntar en teori- og systemfri beskrivelse av selve saken, og reflektere over de erfaringer vi har gjort oss om fenomenet (Eide 2011a). Relatert til mitt prosjekt betyr det en tilnærming hvor jeg forsøker å gripe essensen av hvordan fosterforeldres egne barn forstår relasjoner og hendelser i fosterfamilien. Det innebærer samtidig at jeg forsøker å fristille meg og åpne opp for ny innsikt i selve kjernen og det særegne rundt fosterforeldrenes egne barns opplevelser av fosterhjemmsomsorg.

I fenomenologisk filosofi står interdependensen i sentrum. Husserl beskriver dette som at vår bevissthet alltid og allerede er intensjonalt forbundet med allting og enhver person som kommer i vår vei (Wyller & Heimbrock, 2010).

Mennesket er sosialt og kulturelt intersubjektivt sammen med andre mennesker i verden. Våre erfaringer av oss selv og av andre, er kroppslige, umiddelbare, subjektive og intensjonale, det vil si at de er rettet mot noe (directedness). Vi ikke kan forholde oss til hverandre rent objektivt, eller se på oss selv som en

¹⁰⁰ Retningen er videreutviklet av filosofer som Heidegger, Habermas, Sartre, Foucault, Merleau-Ponty, Buber, Løgstrup og Kierkegaard, samt inspirert en rekke norske filosofer og etikere.

avgrenset person helt atskilt fra andre, men er relasjonelt forbundet med hverandre gjennom begrepet *interconnectedness*. Mennesket forstår seg selv som fortolkende og erfarende i møte med andre, hvor vi påvirker hverandre i en gjensidig vekselvirkning (Wyller, 2011).

Fenomenologien tar for seg intersubjektivitet som en motvekt til objektivisering, og som en kilde til å forstå utfordrende situasjoner i sosialt arbeid. Den anerkjenner betydningen av kontekst for vår oppfattelse av «den andre». Derfor vektlegges også fysiske rammer, omgivelser, sted, tid, rom og interiør. En refleksjon og situasjonsvurdering krever at man er tilstede i situasjonen og sanser med hele seg (Wyller & Heimbrock, 2010).

Kroppen er en viktig del av profesjonsetikkens praksis, og uten en profesjonell bevissthet om kroppens sensitivitet og atferd, er det lett å overse de sterke etiske kravene som ytrer seg i interaksjon mellom mennesker (Thoresen, 2010).

Maurice Merleau-Ponty (1908 – 1961) har videreutviklet fenomenologiens begrep om intensjonalitet ved å gi kroppen en særegen status. I hans hovedverk *Phenomenology of Perception* som utkom første gang i 1945, drøfter han kroppens betydning for menneskets bevissthet (Merleau-Ponty, 1962). Han brøt ned det vestlig-filosofiske skillet mellom å tenke og å sanse, og tilførte derfor noe radikalt nytt, ved å vise hvordan persepsjonen gir oss tilgang til bevisstheten og kunnskap om virkeligheten rundt oss (Karlsen, 2011). Merleau-Ponty bruker begrepet *the embodied subject*, og hevder at all intersubjektivitet og perseptuelle opplevelser forutsetter kroppen. Vi gjør alt med kroppen. Vi sanser, hører, ser, forstår og erfarer gjennom kroppen i tid, rom (space), språk og situasjoner. Persepsjonen spiller en særegen rolle, den er en opplevelsesmessig dimensjon og en betingelse for at vi kan ha et meningsfullt forhold til omgivelsene og til andre mennesker (Karlsen, 2011; Merleau-Ponty, 1962). Kroppen er en gitt del av vår livsverden og en forutsetning for handling og eksistens. Kroppen orienterer seg på en meningsfull måte mot omgivelsene. Gjennom vårt «kroppsskjema» handler vi ofte på bakgrunn av en vanemessig eller taus kunnskap, og uten først å måtte reflektere over kroppens posisjon (Karlsen, 2011). Merleau-Ponty retter fokus mot en egen sansemodalitet – *proprioepsjon* – som er menneskers sensibilitet og evne til å avgjøre sine kroppsdelers posisjon. Denne evnen gir oss en intuitiv forståelse av egen kropp og hvordan vi kroppslig er posisjonert i rommet og i forhold til omgivelsene.

En fenomenologisk forståelse vektlegger fosterforeldrenes egne barns kroppslige erfaringer i fosterhjemmet. Gjennom språklige uttrykk og sansene fortolker og forstår de seg selv i forhold til fostersøsken og omgivelsene. Ut fra en slik forståelse er fosterfamiliens medlemmer relasjonelt og intensjonelt forbundet med hverandre i en gjensidig interdependens.

5.6.1 Livsverden

Menneskets *livsverden* er et meningstungt begrep innenfor fenomenologien. Det kan ses som alt vi tar for gitt, hverdagslivets fenomener og vår kilde til forståelse og livsfortolkning (Wyller & Heimbrock, 2010). Husserl hevder at all kunnskap, også vitenskapen, er rotfestet i hverdagslivets erfaringer, noe som styrer våre valg og former våre perspektiver på verden. Livsverden er hverdagens meningsmønstre, det som ligger i bakgrunnen og former hvordan vi føler, tenker og handler (Svenaesus, 2009, s. 27). Det er barnets måte å-være-i-verden på i tid og rom, ved å orientere seg og forstå seg selv i relasjon til andre. Husserl hevder at vår livsverden er et etisk anliggende, fordi det ikke er mulig å tenke seg ut av livsverden. Derfor stiller vi heller ikke spørsmål ved den.

Det finnes ikke *en* livsverden, men mange, og hver enkelt av oss inngår i ulike livsverdener. Vårt hjemmemiljø utgjør den innerste sirkelen av livsverden, for deretter å utvide seg til andre nettverk og sosiale miljø. Vi er både individuelle personer med hver vår livsverden, og samtidig innvevd i sosiale fellesskap i systemverden. Sosiale strukturer som familie og venner, utdanning, arbeid, tradisjoner, konvensjoner, språk, helse og sykdom, barndom og alderdom, gir innhold til vår livsverden (Thoresen, 2010). Profesjonelle deler samme livsverden med sine klienter, samtidig som man har forskjellige livsverdener med ulik erfaringsbakgrunn. Livsverdener kan overlape hverandre og inneholder ulike implisitte normer om hvordan noe skal være eller oppfattes (Henriksen & Vetlesen, 1998).

Livsverden inneholder de normative elementene og ressursene som er med på å konstituere den enkelte som moralsk subjekt. Individet oppfatter og forstår sin rolle i samfunnet og i familien, gjennom de normer som fremstår som selvsagte (Henriksen & Vetlesen, 1998). Filosofen Arne Johan Vetlesen (2007) skriver at vår moralske identitet utvikles gjennom det moralske miljø vi vokser opp under. Med henvisning til den britiske filosofen Simon Blackburn beskriver Vetlesen

det moralske miljøet som «klimaet som omgir oss av ideer om hvordan vi skal leve» (Blackburn, 2003 i Vetlesen, 2007, s.36). Det moralske miljøet er usynlig, til forskjell fra det fysiske miljøet barnet vokser opp under.

Det bestemmer hva vi anser som akseptabelt eller uakseptabelt [...] våre forestillinger om hva vi er berettiget til, og hva som er påkrevet av oss, i våre relasjoner med andre. Det former våre følelsesmessige responser: hva som gir anledning til stolthet eller skam, sinne eller takknemlighet [...] det utruker oss med vår standard for oppførsel. Ja, det former sågar vår identitet, det være seg som gruppe, samfunn eller individ (Vetlesen, 2007, s. 36-37).

Overført til fosterhjemsomsorgen betyr dette at det usynlige og moralske miljøet som preger fosterhjemmet, utruker fosterforeldrenes egne barn med en standard for oppførsel og ideer om hvordan de skal leve. Fosterhjemsomsorg består av et sett normer, verdier, holdninger og fortolkninger knyttet til familieliv og omsorg, og vil prege barnas livsverden og styre deres forståelse av å-være-i verden.

Jürgen Habermas innfører Edmund Husserls begrep om *livsverden* som et komplementærbegrep til kommunikativ handling.¹⁰¹ Habermas oppfatter livsverden som å avlaste den kommunikative handling, eller som en forutsetning, i det aktørene har felles oppfatning av en rekke fenomener som en tar for gitt, og dermed slipper å problematisere. Det er i en felles livsverden at individer møtes til samtale, og ifølge Habermas skaper et sted for gjensidig anerkjennelse, forståelse og enighet (Habermas, 1987). Det er i livsverden den åpne og herredømmefri dialogen utspiller seg. Den konsensus som oppnås i en dialogbasert diskurs, med utspring i livsverden, danner grunnlaget for normene i samfunnet. Habermas ser livsverden som et begrep som skal favne hele samfunnet, og deler begrepet i tre komponenter: kultur, institusjon og personer. I følge Habermas er samfunnet avhengig av kommunikativ handling for å produsere og reprodusere mening (kultur), normer (institusjon) og personlige identiteter (person). Samtidig er det en gjensidig forutsetning at det også må foreligge kultur, institusjoner og personer for at kommunikativ handling skal kunne gjennomføres og lykkes (Aakvaag, 2008, s. 178).

Det er når vi ser samfunnet fra den handlende aktørens side – fra et innenfra eller deltakerperspektiv – at samfunnet fremstår som en helhet av kulturell mening, sosial integrasjon, sosialisering gjennom normer, og personlige identiteter

¹⁰¹ Jf diskursetikken punkt 5.3 om den kommunikative handling som sosial samhandling mellom tale- og handlingskompetente aktører (se Habermas, 1984, 1987).

(Habermas, 1984, 1987). Problemet med et innenfra perspektiv er at det ikke fanger opp sosiale mønstre, strukturer og sammenhenger som aktørene selv ikke er bevisste på. Habermas innførte derfor et systemperspektiv, eller tilskuerperspektiv. Systemet utgjør samfunnets politiske og administrative forvaltning, og samfunnets økonomi (Habermas, 1987). Livsverden innebærer samfunnet slik det fremstår for individet, mens systemverden fanger opp strukturer og sosial mønstre som individet ikke er oppmerksomme på, men som likevel legger føringer for hverdagslivet.

I vår sammenheng er livsverden slik samfunnet og familielivet fremstår for fosterforeldrenes egne barn. Systemverden innebærer fosterhjemsomsorgens normer, målsettinger, lovverk, rammebetingelser og struktur, som igjen påvirker fosterfamiliens hverdagsliv og livsverden.

Habermas trekker opp skillet mellom systemverden og livsverden gjennom sin modernitetsteori (Habermas, 2015b).¹⁰² Han peker på fremveksten av ekspertkulturer i det moderne samfunn. På den ene siden er dette en positiv utvikling som tilfører kunnskap og fornuft i utviklingen av velferdstjenester. På den annen side er Habermas bekymret for den tiltagende tendens til at ekspertsystemene isolerer seg fra livsverden. Habermas hevder det blir et problem dersom systemverden går på bekostning av livsverden. Dersom penger, makt, byråkrati og målstyring erstatter den kommunikative handling, vil livsverden utarmes og tappes for mening. Om ikke lenger språklig enighet og konsensus skal ligge til grunn for solidaritet og felles normer, vil livsverden settes i parentes (Aakvaag, 2008, s. 185).

Ifølge Habermas' modernitetskritikk vil samfunnets marked, byråkrati og økonomiske styring trenge inn i livsverden. Byråkratiets funksjon er sosial styring der politisk makt har en tendens til å skyve til side og erstatte kommunikativ handling. Han hevder at marked og byråkrati er utdifferensiert fra livsverden, det vil si selvregulerende subsystemer. Statsforvaltningen lever sitt

¹⁰² Teorien er kompleks og består av to hoveddeler. En teori om hvordan livsverden rasjonaliseres gjennom at samfunnet moderniseres og frikobles fra tradisjoner og religion som tidligere la betingelser for argumentasjon og refleksjon. Og en teori om utdifferensiering av livsverden i to selvstendige subsystemer, nemlig marked og byråkrati. Økonomisk produksjon og politisk styring forsøkes å effektiviseres i en moderne stat gjennom det han kaller styringsmedier, hvor de to fremste er penger og makt. Jeg går ikke videre inn i Habermas omfattende og samfunnskritiske teorier om modernitetsteori og det moderne markedet (se Habermas, 2015b). Det som er mer interessant for mitt prosjekt er å se på Habermas ideer om byråkratiet og hans teorier om hvordan systemverden invaderer livsverden.

eget liv. Med sin «usynlige hånd» styrer den over hodene eller bak ryggen på samfunnsmedlemmene, som er ute av stand til å forstå, kontrollere eller påvirke subsystemet (Aakvaag, 2008, s. 183). Disse strukturene får vi først øye på gjennom systemperspektivet. Problemet oppstår når byråkratisk detaljstyring og omfattende lovreguleringer, som er utformet for å realisere sosialpolitiske mål, trenger inn på områder som familien, vennenettverk og det sivile samfunnet. Habermas' største bekymring er at subsystemene slår tilbake og trenger inn i livsverden, i det han kaller «systemets kolonialisering av livsverden». Dette skjer dersom profesjonens regelverk, målstyring og teoretiske tilnærminger overstyrer det private familielivet, til fordel for byråkratiske logikker.

Overført til mitt prosjekt kan tendensen til profesjonalisering av fosterhjemmet (jf 1.5.1) være uttrykk for en slik bekymring.

Habermas bidrar også med en optimistisk tilnærming og troen på at samfunnet er i stand til å løse sine problemer gjennom demokratiske prosesser. I boken *Faktizität und Geltung* (1992) satte Habermas seg fore å vise hvordan livsverden har mulighet til å forsvare seg mot slik inntrengning gjennom det han kaller «det demokratiske kretsløp». Poenget er at livsverdenens posisjon må styrkes på bekostning av systemverden. Dette skjer gjennom solidariske prosesser som er selve grunnlaget for et demokratisk og moderne samfunn (Habermas, 1992). Det sivile samfunnet vil gjennom frivillige organisasjoner, aksjonistnettverk og talspersoner, bringe temaer frem i offentligheten. Her legger Habermas vekt på en herredømmefri diskurs, der ingen temaer er unntatt å bli diskutert i det offentlige rom. Gjennom å vinne fram med sine synspunkter, dannes offentlige meninger som fanges opp av politiske partier og bringes inn i det politiske system. Det politiske system har som funksjon å omdanne kommunikativ enighet til bindende politiske vedtak. Gjennom det demokratiske kretsløp kan individets utfordringer og problemer, som følge av systemets kolonialisering av livsverden, bringes til torgs og via politiske systemer lede til formelle beslutninger (Aakvaag, 2008; Habermas, 2015a). Problemstillinger drøftes og beslutninger fattes, for derigjennom å nedfelles i retningslinjer og lovverk. Ved at politiske beslutninger implementeres i statsforvaltningen sikres også legitimitet og solidaritet i samfunnet. Siste steget i prosessen iverksettes gjennom domstolenes utøvende makt og statsforvaltningens håndhevelse og kontrollfunksjoner.

Slike demokratiske kretsløp ligger til grunn for utformingen av sosialpolitiske løsninger og profesjonsmorske retningslinjer. Organisasjoner som Norsk Fosterhjemsforening, Landsforeningen for barnevernsbarn og Barnevernproffene har en viktig funksjon i samfunnet ved å være varselamper som setter problemer i fosterhjemsomsorgen på dagsorden. I en slik prosess, hvor alle berørte parter kommer til orde, vil også fosterforeldrenes egne barns erfaringer kunne bringes inn i den offentlige debatten.

5.7 Omsorgsetikk

I Norge brukes begrepene relasjonsetikk, nærhetsetikk og omsorgsetikk om hverandre. Begrepet *nærhetsetikk* kan muligens oppfattes som et særnorsk begrep. Internasjonalt benyttes gjerne begrepet «ethics of proximity». Begrepet ble lansert i bøkene *Nærhetsetikk* (Vetlesen, Bauman, Nortvedt, & Andersen, 1996) og *Følelser og moral* (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Nærhetsetikk har ingen etablert og enhetlig posisjon, slik som for eksempel kantianisme eller dydsetikk. Begrepet brukes for å betegne et perspektiv på etikken som er felles for flere fremtredende tenkere i vår tid. *Relasjonsetikk* korresponderer tydeligere med en fenomenologisk forståelse av at mennesket lever i gjensidig avhengighet til andre. Det er sterke slektskap mellom begrepene, hvor den viktigste klargjøringen består i at *omsorgsetikk* (ethics of care) tar utgangspunkt i sosial implikasjon av omsorgspraksiser, både gjennom omsorgsyter, omsorgsmottaker og berørte parter, og verdier knyttet til disse. Jeg henter inn elementer fra dette felles tankegodset, men velger å bruke betegnelsen omsorgsetikk, fremfor nærhetsetikk eller relasjonsetikk, i avhandlingen. Perspektivene er godt egnet til å belyse etiske utfordringer i barnevernets praksis og familielivet i fosterhjemmene. Jeg finner teoriene særlig interessante for å belyse de ulike sidene ved omsorgspraksisen og hensynet til berørte parter i fosterhjemmet.

Tove Pettersen (2006) skriver at det synes å være en blindflekk i det mangfoldige etiske landskapet, der ingen av de tradisjonelle normative teoriene vektlegger hvordan vi skal opptre overfor våre aller nærmeste, nemlig våre barn, familie, venner, kollegaer og naboer. Omsorgsetikken lanseres som et viktig bidrag i verdibasert etikk, der samhandling og ivaretagelse av våre nærmeste anses som et etisk anliggende. Den protesterer ofte mot ideelle, men uoppnåelige og

ugjennomførbare løsninger på moralske problemstillinger. Omsorgsetikk retter søkelyset mot moralske spørsmål som oppstår mellom mennesker, ved å belyse og granske de moralske sidene ved omsorgsrelasjonen. Den fortolker, anvender og utvikler alternative tilnærminger, der makt og moralsk ansvar vies oppmerksomhet, og der relasjoner, emosjoner og sensitivitet overfor kontekstuelle nyanser verdsettes framfor abstrakte moralske krav og universelle prinsipper (Held, 2006b, s. 538).

I utarbeidelsen av omsorgsetikken står kroppsliggjøring og kontekstualisering av den moralske aktøren helt sentralt (Pettersen, 2007, 2008). Tradisjonelt har den moralske aktøren vært knyttet til forestillingen om «den rasjonelle mann». Den rasjonelle-mann-modellen tar utgangspunkt i det frie, autonome, likeverdige og uavhengige individet. En slik forståelse kan skjule, redusere og tilsløre fakta om avhengighet, sårbarhet og begrensede valgmuligheter for en rekke mennesker (Kittay, 2013). Denne aktørmodellen er ikke tilfredsstillende for relasjoner der spesielle forpliktelser og omsorgsansvar spiller inn. Verdier som omsorg, empati, følelsesmessig tillit og lydhørhet overfor andres behov blir undertematisert (Pettersen, 2007).

Omsorgsetikken erkjenner at mennesker lever i gjensidig avhengighet og ikke nødvendigvis står fritt til å velge sine relasjoner (Pettersen, 2011a). I familierelasjoner finner man ulike maktbalanser der individer ikke selv har valgt de forpliktelser som fører med den tildelte rollen. Barn kan ikke velge foreldre. Foreldrerollen preges igjen av egen oppvekst, intellektuell og empatisk kapasitet, maktstrukturer og tilgang på ressurser, samt samfunnets kulturelle normer og krav. Relasjoner i den private sfæren er ofte asymmetriske og uerstattelige, hvor den ene parten yter mer omsorg enn den andre. Relasjoner endres gjennom livet og mennesker er til enhver tid bundet av familiære, sosiale og historiske kontekster. Således oppnår vi kun uavhengighet og frihet gjennom et nettverk av sosiale relasjoner som muliggjør dette (Held, 2006b, s. 542-543).

Held lanserer en alternativ «mor-barn-modell» (Held, 1993, s. 197-198). Med dette forstår hun den moralske aktøren som en omsorgsperson (*mothering person*). Personen trenger ikke være biologisk forbundet med den man utfører omsorgsoppgaver overfor. Omsorgen utføres av både kvinner og menn, mødre og fedre. Men ved å flytte fokus over på omsorgsrelasjoner bidrar den alternative

modellen til å sette fokus på den situerte moralske aktøren (Pettersen, 2011b, s. 37). Å *situere* de moralske aktørene innebærer:

at man kroppsliggjør de handlende og de berørte partene, og plasserer dem i en kontekst. Det innebærer å erkjenne at aktørene, i tillegg til å ha fornuft, også har følelser, behov, erfaringer og fysiske begrensinger som ikke fullt ut lar seg overskride slik tradisjonell filosofi langt på vei forutsetter (Pettersen, 2011b, s. 34).

Mens man tidligere betraktet teorier om omsorg som noe kvinner beskjeftiget seg med, har omsorgsetikken i nyere tid vokst utover de nære relasjoner til en normativ etisk teori med relevans for alle typer menneskelig interaksjon (Pettersen, 2007). Avhandlingen har ikke et særskilt fokus på kjønnsperspektivet, men tar utgangspunkt i relasjonell omsorg som et etisk anliggende. Det er mellommenneskelig interaksjon som står i fokus. Menneskets sårbarhet og relasjonelle avhengighet er grunnpilaren i omsorgsetiske retninger, og den alternative mor-barn-modellen gir anledning til å forstå problemstillinger i et nytt lys (Held, 1993; Pettersen, 2011b).

Makt, innflytelse, uavhengighet, frihet og rettferdighet er nødvendigvis ikke likt fordelt i det sosiale nettverket den moralske aktøren inngår i. Moralske aktører er ikke bare individer, men også grupper, institusjoner og nasjoner. Dermed overskrider omsorgsetikken skillet mellom offentlig og privat sfære (Pettersen, 2011a), og aktualiserer sin relevans for barnevernets arbeid. Det tradisjonelle synet har vært at husholdet og familielivet tilhører den private sfære, hvor det offentlige ikke skal gripe inn (Held, 2006b, s. 541). En interessant tilnærming til mitt prosjekt er omsorgsetikkens oppgjør med det tradisjonelle skillet mellom offentlig og privat omsorg. Dette gjør seg særlig gjeldende innenfor fosterhjemsomsorg hvor systemet griper inn i den private sfæren på en særegen måte, et underkommunisert område i omsorgsetikken.

Carol Gilligans bok *In a different Voice* (1982), har vært et viktig bidrag til utviklingen av omsorgsetikk. Gilligan er moralpsykolog og opptatt av hvordan mennesker foretar moralske valg gjennom resonnering. Hennes viktigste bidrag har vært utformingen av to alternative perspektiv for tolkning av moralske problem, nemlig et *rettighetsperspektiv* og et *omsorgsperspektiv* (Gilligan, 1982). Rettighetsperspektivet anvender rasjonelle argumenter og prinsipper for å løse

moralske problem. Omsorgsperspektivet retter mer oppmerksomhet mot kontekst og hvilke konsekvenser handlinger får for alle berørte parter.¹⁰³

Dette skillet har utfordret forholdet mellom fornuft og følelser i etikken. Det tradisjonelle synet har vært at fornuften ivaretar objektiviteten og hensynet til rettferdighet, mens følelser leder til forskjellsbehandling og disponerer for upartiskhet. Det er ikke et poeng i seg selv å erstatte fornuft med følelser, men å anerkjenne følelser som like etisk relevant ved moralske overveielser (Blum, 1994). Følelser er etisk verdifulle fordi de fremstår som stabile og velutviklede disposisjoner, ikke ustabile, spontane impulser (Held, 1993).

Følelsene er det fineste instrumentet mennesker har for å leve seg inn i andres erfaringsverden. Følelsene har en iboende moralsk verdi fordi de vekker oss og forteller når noe etisk står på spill (Vetlesen & Nortvedt, 2000). De angir ikke i seg selv hva som er rett og galt, men gir et første varsel og setter oss på sporet av hva vi oppfatter har etisk relevans. De er alltid ekte og ærlige og uttrykker derfor våre indre verdier. Å ikke lytte til egne følelser, skaper konflikter i mennesket, ved at man overkjører eget verdisystem (Grelland, 2008, 2011). Følelsene er fysiologisk knyttet til kroppen, ved at de manifesterer seg og uttrykker seg gjennom kroppslige reaksjoner som svette, rødme, pust og puls. Våre sterkeste følelser frambringer og gir form til den virkeligheten vi opplever.

Undertrykking eller ignorering av følelser kan få fatale konsekvenser i nære relasjoner. Å se bort ifra det unike ved situasjonen, eller mangle evnen til følelsesmessig innlevelse og empatisk reseptivitet er i utakt med hva som legges til grunn for omsorgsevnen. En etisk teori som ikke vektlegger moralske følelser har derfor mindre troverdighet i fosterhjemsomsorg.

Omsorgsetikken møtes noen ganger med skepsis og kritiseres for å være for snever eller navlebeskuende ved at den fokuserer på «de nære ting», og dermed overser andre moralske hensyn. Merkelappen *nærhetsetikk* har muligens bidratt

¹⁰³ Gilligans startet sitt arbeid på bakgrunn av det hun oppfattet som en kjønnet skjevhet – nemlig at jenters moralske resonnering ble skåret lavere enn gutters. Hennes arbeid blir hyppig referert og tatt til inntekt for ulike syn på forholdet mellom omsorgsetikk og rettighetsetikk. Jeg avgrensner meg fra å utdype Gilligans omfattende arbeider, men velger å legge vekt på Tove Pettersens fortolkning av Gilligans tekster i sin videreutvikling av omsorgsetikken, fordi jeg mener perspektivene er relevante for mitt prosjekt. Omsorgsetikk har koblinger til feministisk filosofi. Jeg gir ingen inngående redegjørelse av feministiske teorier, da feministisk etikk har vært relativt taus i den norske etikdiskursen (Pettersen, 2007, 2011b).

til en slik bekymring. Tove Pettersen (2006) imøtegår kritikken ved å legge til grunn to betingelser. For det første må vi identifisere hvilke aspekter ved relasjonen som er etisk relevant, og begrunne hvorfor. For det andre trenger ikke omsorg som etisk teori å tilsidesette andre moralske aspekter, eller gjøre krav på fullstendig uttømmende etiske forpliktelser. Selv om omsorgsetikken fokuserer på mellommenneskelig interaksjon, betyr ikke dette at andre deler av den menneskelige og politiske sfære er uten interesse. Frykten for at omsorgsetikk begrenser vårt moralske engasjement, er ifølge Pettersen overdrevet.

5.7.1 Omsorg som etisk verdi

Det finnes ikke én presis definisjon av omsorgsbegrepet. Omsorg (care) forstås både som holdning, praksis og verdi, der verdiene kommer til uttrykk i selve omsorgsrelasjonen (Held, 2006a, 2006b). Omsorgsetikk appellerer til universelle erfaringer fra å motta og gi omsorg, selv om vi ofte er ubevisst de iboende verdiene og implikasjonene. Omsorg er et etisk ideal, fordi alle mennesker starter livet som totalt avhengig og prisgitt andre, en avhengighet som varer livet igjennom ved at alle har behov for omsorg og hjelp ved sykdom, livskriser og alderdom (Vetlesen, 2001). Omsorg forstås ontologisk som vår «væren-i-verden», en konstitusjon vi er forankret i, som en grunnleggende struktur i menneskers liv (Vetlesen, 2001, s. 29). Fenomenet «å bry seg om» og «ta vare på den andre» ligger forut for vår bestemmelse eller bevissthet om å ta et valg (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Vetlesen skriver at omsorg er livsunderstøttende, og at den melder seg ubedt (Vetlesen, 2001, s. 27).

Omsorg er gulvet i ethvert menneskes liv: det vi står på, det vi støtter oss til, det som holder oss oppe. Nødvendigheten av et gulv å stå på, å bevege seg langs, å falle på, til forskjell fra å falle gjennom eller under, er en nødvendighet som melder seg ved livets start og vedvarer livet ut (Vetlesen, 2001, s. 27).

Omsorgsetikken anerkjenner at det er noen relasjoner som er mer betydningsfulle for oss enn andre, hvor det mest fremtredende eksempelet er foreldre-barn-relasjonen (Held 2006). Foreldre har et tvingende moralske ansvar for å ivareta omsorgen for sine egne barn. Barnets omsorgsbehov fremsetter moralske krav, fordi ingen barn ville overlevd uten omsorg. I relasjonen – selve dyaden – ligger den etiske impuls, hvor barnet gjør sine første erfaringer som legger grunnlaget for hvordan barnet forstår seg selv og andre (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Omsorgsrelasjonen mellom foreldre og barn er av moralsk betydning: den er

avgjørende for barnets fysiske og psykiske helse, og en fundamental forutsetning for at barnet kan leve og utvikle seg. Fra barnet utgår en appell til den voksne, og i denne asymmetrien påkalles det absolutte ansvaret. Dette tvingende moralske kravet fra våre barn, som *den betydningsfulle andre*, har forrang og er gjeldende selv om det kommer i konflikt med andre moralske teorier og prinsipper (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Husserl skildrer barnets ve og vel som en absolutt fordring, uavhengig av vår bestemmelse av den, og som noe som er pålagt oss. Hensynet til barnet ligger i selve sakens natur, og det å reise en problemstilling om «hvorvidt en skal ta seg av barnet», vil i seg selv være et uttrykk for en grunnleggende moralsk svikt (Vetlesen & Nortvedt, 2000, s. 133).

Å ta vare på andre er noe mer enn bare å bry seg om noen. Det involverer innsats og forbruk av energi hos personen som utøver omsorgen (Held, 2006b). Joan Tronto vektlegger arbeidet ved omsorg der aktiviteten inkluderer alt vi gjør for å opprettholde, videreføre og utbedre vår verden, slik at vi kan leve i den så godt som mulig (Tronto, 1993). En slik forståelse av omsorg inkluderer alt fosterforeldre gjør for å opprettholde, videreføre, videreutvikle, hele, behandle og utbedre ulike sider av både egne barns og fosterbarns liv. Held påpeker at omsorg også utvikler menneskers kreative og nyskapende sider. Å gi omsorg til et barn må ikke bare reduseres til arbeid og reproduksjon, men kan bidra til at man forvandles og videreutvikles til et høyere nivå som menneske (Held, 2006b, s. 544). Fosterforeldre beskriver nettopp hvordan fosterhjemsarbeid kan føre til selvutvikling og en tilfredsstillende følelse av dypere mening (Höjer, 2001, 2004).

Nel Noddings (2003) fokuserer på omsorgsgivers innstilling, motivasjon og holdning som ledsager aktiviteten. Omsorgsgiver opptre på vegne av den man har omsorg for. Genuin omsorg involverer sensitivitet overfor den andres følelser, tanker og behov. Slike ferdigheter er mer preget av emosjonell innlevelse enn rasjonell kognisjon (Noddings, 2003). Fosterforeldres holdninger, motivasjon og evner til å sette seg inn i barnets situasjon, er avgjørende for omsorgsarbeidet som utføres. Uten en slik forståelse står en i fare for å miste av syne et dydsetisk perspektiv, og åpner for kritikk der mindre fordelaktige motiver for å ivareta barnet sidestilles moralsk med hengivenhet og kjærlighet som grunnlag for å gi omsorg (Held, 2006b, s. 545).

Moralfilosofen Michael Slote (2007) viser til at vi også kan ha en omsorgsfull holdning overfor individer og grupper av mennesker vi ikke kjenner personlig, noe som gjør at vi er genuint opptatt av fremmedes ve og vel, og bekymrer oss for hva som kan skje med dem (Slote, 2007). Dersom vi ikke anerkjenner at vi kan ha omsorg og evne til empati overfor både nære relasjoner så vel som fremmede, vil ikke omsorgsetikk være relevant for å regulere forhold mellom individer i et samfunn. Slote hevder at omsorgsetiske perspektiver kan anvendes på alle typer normative, moralske og politiske spørsmål, og ligge til grunn for utforming av rettigheter. Dermed knytter han omsorg (care) og rettferd (justice) tettere sammen gjennom empatibegrepet (Slote, 2007).

Perspektivet er relevant for sosialt arbeid og ivaretagelse av sårbare barn gjennom et offentlig barnevern. Det forklarer menneskers engasjement og interesse for fosterhjemsarbeid, med ønske om å gi genuin omsorg til et barn de ennå ikke har møtt. Slote anerkjenner menneskers forkjærlighet for intime relasjoner, og at det derfor er en styrkeforskjell i hva man er villig til å gjøre overfor mennesker vi bare kjenner til på avstand. Det er altså en forskjell mellom humanitær omsorg overfor distanserte andre, og vår moralske plikt og empatiske evne til å yte personlig omsorg overfor våre nære og kjære, men begge uttrykker likefult omsorg (Slote, 2007).

5.7.2 Omsorg som kjærlighet

Doktorgradsavhandlingen til Hilde Marie Thrana *Kjærlighet og sosialt arbeid: en studie av kjærlighetens betydning i barnevernets praksis*, har øvet innflytelse i barnevernslitteraturen (Thrana, 2015). Kjærlighetsbegrepet har fått økt oppmerksomhet i barnevernet de senere årene (Thrana, 2016). Omsorg og nestekjærlighet er listet opp som forpliktende verdier i grunnlagsdokumentet (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 6). Nestekjærlighet knytter kjærlighet til hjelperollen i sosialt arbeid, men hva det innebærer i praksis å utøve nestekjærlighet er lite beskrevet (Thrana, 2013). Tidligere var kjærlighetsbegrepet en kjerneoppgave i veldedighetsarbeid utført av kvinner (Thrana, 2016). I profesjonaliseringsprosessen vek de kvinnelige og familiære omsorgsverdiene plassen for andre kunnskapsregimer og utvikling av rettigheter i det offentlige velferdsapparatet. I dag har kjærlighet som en kjerneverdi i

sosialarbeiderrollen fått sin gjenkomst, hvor nestekjærlighet er et omsorgsideal i profesjonsutøvelsen for både kvinner og menn (Thrana, 2016).

Skandinaviske omsorgsyrker har tradisjonelt vært inspirert av filosofer som Knud E. Løgstrup og Emmanuel Levinas, som baserer seg på en kristen nestekjærlighets etikk motivert ut fra medlidenhet og barmhjertighet (Pettersen, 2012). Den gode omsorg er en andre-orientert, uselvisk, spontan, fordomsfri og betingelsesløs handling til den andres beste, der den andres behov står i sentrum, og ikke ens egne. Kari Martinsen er inspirert av fenomenologiske perspektiver og Løgstrups tenkning. Hun har bidratt til å bringe omsorgsetiske perspektiver inn i sykepleiefaget og profesjonsetikken.¹⁰⁴ Omsorgsbegrepet (care as nursing) forstås som pleie, stell og ivaretagelse av syke og trengende. Idealet er lignelsen om «den barmhjertige samaritan», som en modell for uforbeholden og betingelsesløs omsorg gjennom å ivareta andres behov (Martinsen, 1989). Martinsen skriver at profesjonelles etiske blikk for den andre har en iboende moralsk verdi som uttrykkes gjennom medmenneskelig praksis og holdninger (Martinsen, 2010). Omsorg som kjærlighet handler om vår måte å være på, og selve ansvaret som ligger i vårt møte med andre.

Thrana drøfter kjærlighetsbegrepet både ut fra nestekjærligheten som en moralsk kompetanse, og kjærlighet som en anerkjennelsesform forankret i Axel Honneths (2008) teori.¹⁰⁵ I sitt arbeid forsøker Thrana å identifisere hva omsorg som kjærlighet konkret innebærer i det sosiale arbeidet. Kjærlighet er en grunnholdning og sentral verdi i profesjonsutøvelsen. For det første kommer den til uttrykk i medmenneskelighet gjennom ekte og ærlige følelser. En kan altså ikke late som man bryr seg om, eller er glad i, den andre. Troverdigheten er nødvendig for å bygge tillit og danne relasjoner. Kjærlige holdninger vises gjennom synlig glede, det varme blikket, kroppsspråk, fysisk bekræftelse som omfavnelse og vennlige ord (Thrana, 2013). Kjærlighet innebærer også en utholdenhet i relasjonen, at en ikke gir hverandre opp, men står ut med hverandre i krevende situasjoner (Thrana, 2013, 2018).

Vetlesen (2001) skiller mellom omsorg og kjærlighet. I en profesjonell relasjon kan vi kreve at profesjonsutøver yter omsorg ved å ta vare på, bry seg om, og

¹⁰⁴ Sosialt arbeid har gjennom utvikling av egen profesjonsetikk hentet inspirasjon fra sykepleiefaget og profesjonsetisk tankegodt fra andre omsorgsyrker. Dermed har Martinsen også øvet innflytelse på sosialt arbeid.

¹⁰⁵ Jf punkt 5.4.2.

gjøre godt for den andre, uavhengig av sine følelser. Kjærlighet, skriver Vetlesen, er selektiv og retter et intenst følelsesmessig engasjement mot noen få unike personer som er uerstattelige for den elskende. Kjærlighet innebærer omsorg, men kjærlighet kan ikke avkreves eller påklages, den er en gave (Vetlesen, 2001, s. 28-29).

Barnevernsbarn har selv vært pådrivere for at kjærlighet skal innføres som en kjerneverdi i barnevernloven (Barnevernsproffene, 2016, s. 24).¹⁰⁶ Med dette knyttes omsorg til kjærlighetsbegrepet. Barnevernsbarn legger vekt på at barn trenger å bli møtt med kjærlighet i profesjonelle relasjoner: «barnevernsarbeidere bryr seg og viser menneskevarme, har et varmt og åpent kroppsspråk, varme øyne og en stemme og ord som gjør at barn kan oppleve trygghet» (Barnevernsproffene, 2016, s. 25).

Bekreftelse, forståelse, medfølelse og utholdenhet er grunnplattformen i utøvelsen av kjærlighetsbasert omsorg (Thrana, 2015). Kjærlighet er en forutsetning for å oppleve seg anerkjent og verdifull (Honneth, 2008a), og er derfor nødvendig i arbeid med mennesker (Thrana, 2018). Ifølge Thrana er kjærlighet som profesjonell kompetanse i mindre grad målbart enn andre programmer og behandlingsmetoder i barnevernsfeltet, og taper lett oppmerksomhet i praksisfeltet. Derfor er det god grunn til å ta kjærlighet på alvor, som et etisk anliggende og som moralsk kompetanse i sosialarbeiderprofesjonen (Thrana, 2013).

5.7.3 Den altruistiske forståelsen av omsorg

En ukritisk kobling til nestekjærlighet kan lede til en misoppfatning av hva det vil si å yte omsorg, hvis vi setter likhetstegn mellom omsorg og selvoppofrelse. Problemer knyttet til egoisme er grundig behandlet i moralfilosofien, mens motstykket altruisme er i mindre grad problematisert og debattert.¹⁰⁷ Ren altruisme i sin ekstreme form er problematisk både praktisk, teoretisk og etisk,

¹⁰⁶ Jf endring av formålsparagrafen, se punkt 1.7.

¹⁰⁷ Pettersen (2012) viser til at kritikken mot en altruistisk forståelse av omsorgsbegrepet har fått en større plass i amerikansk litteratur enn i den nordiske, hvor den amerikanske diskursen er sterkere knyttet opp til feminisme og likestillingsdebatten. Jeg velger å legge vekt på den debatten Pettersen trekker opp, fordi jeg mener den kan bidra til å sette fingeren på et underkommunisert problem i fosterhjemsomsorg.

fordi det undergraver autonomi, integritet og personlig vekst hos både omsorgsgiver og omsorgsmottaker¹⁰⁸ (Pettersen, 2011a).

Ved å fokusere ensidig på andres behov, fraskriver man seg samtidig ansvaret for eget liv. Å dedikere seg selv utelukkende til andre kan bli en måte å dehumanisere seg selv på, fordi vi gir slipp på vår egen frihet og muligheten til å definere egne interesser og vår egen vei (Beauvoir, 2004). Med henvisning til Kant hevder Pettersen at en selvoppofrende person står i fare for å bli redusert, eller reduserer seg selv, til et instrument for andre (Pettersen, 2011a, s. 60).

En fallgrube ved altruistisk og ubetinget omsorg kan være at man bruker kreftene på «den som roper høyest» eller «førstemann til mølla», på bekostning av andre som også trenger omsorg (Pettersen, 2012). Derfor er det viktig å være bevisst på hvilke stemmer som er stille og hvem som blir hørt:

If the carer dedicates herself to the first needy person to cross her horizon, she can, because she is focusing so intently on one (or a few) person(s), ignore and neglect others who are suffering. The one-caring can spend all her resources on a single person. The spontaneous care for a needy person can therefore indirectly cause unnecessary harm to other people in need (Pettersen, 2012, s. 372).

Dette perspektivet er relevant i fosterhjemsomsorg, der omsorgsgiver (her forstått som fosterforeldrene og profesjonelle) kan vie sin oppmerksomhet til det barnet som har størst behov og krever mest omsorg (her forstått som fosterbarnet), noe som kan gå på bekostning av andre barn i hjemmet. Omsorg må heller ikke tendensere mot en selvsentrert handling hvor favorisering av seg selv, bestemte grupper eller en spesifikk sak, går på bekostning av andres velvære. Overdreven opptatthet av en bestemt person eller sak kan gi grobunn for misnøye, uro, konflikter og voldelige relasjoner både i den private sfæren og i samfunnet for øvrig (Pettersen, 2012).

Bunnløs og grenseløs omsorg, der en ikke stiller krav eller setter grenser for seg selv og andre, kan også føre til utbrenthet hos omsorgsgiver (Pettersen, 2012). En sterk emosjonell tilknytning i nære omsorgsrelasjoner innebærer dessuten en

¹⁰⁸ Pettersen er opptatt av omsorg som en relasjonell prosess, ikke en «gave» fra en aktiv giver til en passiv mottaker. Derfor unngår hun å bruke begrepene omsorgsgiver og omsorgsmottaker. I sine engelske tekster benytter hun betegnelsen «the-one-caring», «the-cared-for» og «the caree» for å unngå å objektivere en av partene. Begrepene lar seg ikke så lett oversette til begreper som fungerer godt på norsk. Begrepene omsorgsgiver og omsorgsmottaker er innarbeidet i sosialt arbeid, og bidrar til å skille mellom partene slik at vi vet hvem vi snakker om. Jeg synes Pettersens innvendinger er gode, men velger likevel å bruke begrepene.

sårbarhet. Omsorgsgiver risikerer å bli utnyttet fordi følelsesmessige forpliktelser overfor omsorgsmottaker øker viljen til selvoppofrelse (Kittay, 2013).

Omsorgsgivers selvbilde kan være knyttet til den innsatsen som er lagt ned i omsorgsarbeidet. Omsorgsetikken avviser ikke at foreldre av og til må sette egne behov til side for å ivareta barn. Men fordi foreldre-barn-relasjonen står i en særstilling, der omsorgen foreldre utøver for sine barn også er drevet av kjærlighet, hengivenhet, forpliktelser og beskyttelsesinstinkt, er omsorgsgiver særlig sårbar for utnyttelse (Kittay, 2013).

Det er når den altopplukkende omsorgen blir en vane som over tid fører til selvutslettelse og utmattelse, at problemene oppstår. Slike omsorgsrelasjoner har en tendens til å påvirke andre relasjoner i livet (Pettersen, 2012, s. 379). Derfor hevder Eva Feder Kittay (2013) at det profesjonelle nettverket som står rundt har et etisk ansvar om ikke å ofre omsorgsgiveren. Kittay fremhever hvor viktig det er å legge til rette for at den som yter omsorg også mottar den støtte og omsorg som trengs for å kunne ivareta seg selv, overleve og trives i oppgaven. Ved å fremstille omsorg som en altruistisk og uselvvisk handling, overser man de politiske og etiske utfordringene ved omsorgsarbeid (Kittay, 2013). Pettersen argumenterer for at dette ansvaret ikke kan pålegges omsorgsgiver alene:

Care work is a shared responsibility, not only by those who ethically commit to the normative value of care, it is also a matter of justice and fairness and a political responsibility. No person can meet all the warrant needs of another, not even one's own children, students, or patients. In fact, such a comprehension conceals the ethical and political dimensions of care work (Pettersen, 2012, s. 382).

Omsorgsetikken fokuserer ikke ensidig på enten omsorgsgiver eller omsorgsmottaker, men på selve relasjonen mellom dem. Omsorg er ikke en aktivitet der omsorgsgiver yter eller overfører omsorg til omsorgsmottaker. Gjennom en slik måte å betrakte omsorg kan interessene og perspektivene til omsorgsgiver, og i noen tilfeller den berørte tredjepart, bli oversett (Pettersen, 2011a, s. 55). Omsorgsetikkens moralske ontologi legger til grunn en relasjonell prosess der begge samhandler. Moralske verdier må avbalanseres opp mot berørte parter i omsorgsrelasjonen, ivareta partenes behov for å blomstre og trives, og vurderes opp mot andre normative og kontekstuelle hensyn (Pettersen, 2011a). Hvilket betyr at verken total selvoppofrelse eller iver etter å gjøre det gode må gå på bekostning av en selv eller andre.

Omsorgsetikkens innvendinger mot altruisme som rettesnor for omsorg aktualiseres i en fosterhjemskontekst. Dermed er omsorgsetikk egnet som teoretisk rammeverk i fosterhjemmsomsorg, og for å belyse berørt tredjepart i omsorgspraksisen.

5.7.4 Omsorg som moralsk kompetanse (mature care)

Begrepet *mature care*¹⁰⁹ innbefatter en moden og balansert forståelse av omsorg, moralsk kompetanse og evne til å veie ulike hensyn. *Mature care* er ikke det motsatte av uselviskhet eller motsatsen til egennytte. Derimot handler det om en balansert avveining mellom de to ytterpunktene egoisme og altruisme, mellom å bry seg for mye eller for lite om både seg selv og andre (Pettersen, 2011a). Det etiske standpunktet i denne formen for omsorgsetikk er at man ikke inngår i noen form for relasjoner, verken private eller profesjonelle, med den oppfatning at egne eller andres interesser er mer eller mindre verdt (Pettersen, 2012, s. 377). Et viktig element er at verken egne eller andres interesser skal være styrende, men snarere et forbilde hvor begge interesser veies likt, og der alle berørte parter i omsorgsrelasjonen gis lik status gjennom innbyrdes gjensidighet. Egenomsorg og det å ta vare på seg selv er etisk like viktig som å gi omsorg til andre (Pettersen, 2012).

Den moralsk utviklede omsorgen innebærer evnen til å «ta den andres ståsted». For å være i stand til å se saken fra andres perspektiv, kreves årvåkenhet, kontekstuell kunnskap og moralsk kompetanse. *Moralsk kompetanse* er et sentralt anliggende i moderne omsorgsteorier og har sitt grunnlag i reseptivitet. Med reseptivitet menes en mottakelighet, følsomhet og varsomhet som er mangedimensjonell; kroppslig, sanselig, emosjonell og kognitiv (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Den fenomenologiske forståelsen av persepsjon ligger til grunn, hvor man er fullt og helt til stede, og sanser med hele seg. Det er vår empatibaserte reseptivitet overfor hva som foregår foran øynene våre, som gjør at vi tar situasjonen inn over oss, og lar oss berøre der andres ve og vel står på spill. Reseptivitet er å forstå som en aktiv og moralsk handling (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Empatievnens prestasjon spiller en viktig rolle for vår moralske kompetanse og dømmekraft.

¹⁰⁹ Begrepet «mature care» ble først introdusert av Carol Gilligan (1982) i boken *In a Different Voice*.

Den moralske dømmekraften refererer til vår kognitive evne til tolkning av en aktuell situasjon, abstraksjon og avveining av hva som kan være riktig moralsk respons og rett handlemåte (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Moralsk kompetanse, persepsjon, reseptivitet, iakttakelser og følelsesmessig innlevelse er en forutsetning for moralsk dømmekraft.

Omsorgsevne forstått som *mature care* innebærer tre komponenter: en sanselig-emosjonell-kognitiv prosess. En moralsk umoden omsorgsgiver mestrer ikke balansen mellom fornuft og følelser når den ene får forrang. Omsorg kan være preget av både overdrivelse og unndragelse, derfor er grenselinjer og gjensidighet essensielle elementer i omsorgspraksisen. Moden omsorg innebærer en konsultasjon mellom emosjoner og intellekt hvor det ideelle utkomme er enighet mellom de to (Pettersen, 2012, s. 380). Det krever en pågående selvrefleksjon om hvordan man omgås og virker inn på andre, hvor godt man forstår og responderer på andre, i tillegg til hvor godt man ivaretar seg selv (Pettersen, 2012).

5.7.5 Omsorg som konfliktforebygging

Kjerneverdiene i omsorgsetikken kan sies å være todelt. For det første tilstreber den prinsippet om *ikke-skade*. I dette ligger en fordømmelse av all form for utnyttning, misbruk og skade overfor andre individer. Det innebærer at man avstår fra å påføre andre smerte og ubehag, i tillegg til at man aktivt arbeider for å redusere og hindre skadelige forhold (Pettersen, 2011a). For det andre fremmer omsorgsetikken prinsippet om *velgjørighet*. Det innebærer en forpliktelse til å arbeide for det gode, fremme trivsel og velvære og legge til rette for menneskers livsutfoldelse og utvikling. Det normative idealet krever en aktiv innblanding hvor det ikke finnes noen restriksjoner eller grenser for vår forpliktelse til å produsere det gode eller begrense det onde (Pettersen, 2011a).

Relasjonell omsorg er nødvendig for at mennesker skal trives, blomstre og utvikle seg gjennom sunne mellommenneskelige interaksjoner. Samtidig stadfestes en erkjennelse av at mangel på relasjonell omsorg kan forvolde fysisk, psykologisk, emosjonell og relasjonell skade, og at dette er et empirisk faktum som legitimerer at omsorg har etisk relevans (Pettersen, 2006, s. 155).

Omsorgsetikken beskjeftiger seg ikke bare med den psykiske volden eller fysiske

skadene som kan oppstå ved overgrep. Den retter også fokus mot de emosjonelle skadene som følge av langsiktig neglisjering av omsorg i nære relasjoner. Mennesker inngår i relasjonelle nettverk som består av både frivillige, ufrivillige og familiære bånd, der omkostningene ved å bryte ut av relasjonen kan være store. Sårbarheten i de nære relasjonene er et etisk tema, nettopp fordi vi har makt og mulighet til å skade hverandre (Pettersen, 2006).

Omsorgsetikken har konfliktforebygging og ikke konfliktløsning som sitt hovedanliggende. Den romantiserer ikke relasjoner, men anerkjenner at de kan være konfliktfylte. I mellommenneskelig interaksjon finner vi forekomster av tvang, vold, misbruk, makt og skjev fordeling av ressurser (Pettersen, 2011a). Strukturell vold, forhold mellom institusjoner og individet, og grad av maktmisbruk mellom partene er følgelig av interesse for omsorgsetikere.

Der etiske dilemmaer og interesser står mot hverandre, styrer den moralske aktøren etter idealet om å ikke påføre skade. Konfliktforebygging innebærer for det første at man søker mer informasjon om den aktuelle problemstillingen. Situasjonsbetinget og kontekstuell informasjon kan bidra til å belyse saken, slik at løsningen optimaliseres. For det andre må man være villig til å reflektere og skifte synsvinkel ved å se saken fra flere sider. Omsorgsetikken tillater ikke forhåndsbestemte prosedyrer, normer og regler som beslutningsgrunnlag, men krever at den moralske aktøren setter seg inn i berørte parterers perspektiv. Moralsk kunnskap tilegnes ved aktiv lytting, dialog og medfølelse. Gjennom en refleksiv prosess vurderes ulike normative handlingsalternativer ut i fra idealet om ikke-skade. Det innebærer å anstrenge seg for å finne den minst skadelige løsningen for alle involverte parter (Pettersen, 2006).

En slik moralsk modenhet åpner opp for en tredje vei ut av problemet. Omsorgsetikken bidrar med en løsning på etiske problemer gjennom omtanke, konfliktforebygging og ivaretagelse av de impliserte parterers interesser (Pettersen, 2006). Dette løses ikke enkelt ved å forene rettferdighet og omsorg ved ethvert problem, heller ikke ved å forstå rettighetsetikk og omsorgsetikk som motsetninger. Pettersen tar til orde for at det ene perspektivet ikke må reduseres til det andre. Evnen til å skifte synsvinkel forstås som en *epistemologisk kompetanse*, hvor det å skifte mellom de to tilnærmingene kan bidra til å nyansere bildet. Hun forklarer moralsk epistemologi som en dobbeltkompetanse som krever evnen til å forene disse to kunnskapstypene. For å se saken fra flere

sider, må den moralske aktør inneha evnen til kognitiv refleksjon og moralsk persepsjon. Det innebærer å tilegne seg et bredt kunnskapsgrunnlag basert på både prinsippbasert tenkning og kontekstuell sensitivitet (Pettersen, 2006, s. 159-160). Dermed er omsorg både en intellektuell og moralsk dyd. Tankegodset korresponderer med hva jeg tidligere har argumentert for, nemlig at både prinsippbaserte og relasjonsbaserte tilnærminger er nødvendig for å kunne løse komplekse etiske utfordringer i fosterhjemmene.

6 TEORIINFORMERT ANALYSE

6.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg gi en teoriinformert etisk analyse. Det vil si at jeg setter sammen den kunnskapen jeg har samlet inn om fosterforeldrenes egne barn med det begrepsapparatet og de teoretiske perspektivene jeg støtter meg til. Her er de fenomenene som undersøkes, relasjoner og dimensjoner ved disse, moralsk relevante. Informantenes fortellinger reiser etiske fordringer som aktualiserer den etikken som tar utgangspunkt i menneskers livsverdenfenomener (Eide, 2011; Wyller, 2010), og belyses derfor vidt. Jeg trekker følgelig på etiske perspektiver som presentert i kapittel 5, men går også videre med annen litteratur. Det er det gode grunner til, fordi andre fagområder i barnevernets arbeid også beskjeftiger seg med menneskers levde liv og relasjonelle aspekter.

Etisk refleksjon handler om en sammenkopling mellom empiri og etiske perspektiver. Det kan, grovt sagt, gjøres på to måter:

- En kan ta utgangspunkt i etiske prinsipper eller en bestemt etisk teori
- En kan ta utgangspunkt i empirien

Min avhandling etterstreber den siste tilnærmingen hvor jeg tar sikte på å brette ut et felt som etisk relevant, ved å vise at problemstillinger knyttet til fosterforeldrenes egne barn representerer profesjonsetiske utfordringer. Dette arbeidet innebærer et «bottom-up» perspektiv som er inspirert av fenomenologisk tilnærming. Siktet mitt er å komme på sporet av etiske utfordringer, både de som korresponderer med anerkjente profesjonsetiske prinsipper og eventuelt andre etiske anliggender. Det innebærer at jeg går til arbeidet med et etisk blikk som er videre enn de på forhånd vedtatte prinsippene. Tilnærmingen er inspirert av Sarah Banks' tenkning, som tar utgangspunkt i de praksisnære erfaringene og den situerte hverdagsetikken, og der etisk arbeid består i å identifisere moralsk krevende situasjoner ved profesjonsutøvelsen (Banks, 2016).

Å identifisere etiske utfordringer i Banks forstand er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, i en etisk analyse. Etisk arbeid innebærer også å analysere fenomener slik at rammene for det sosialfaglige arbeidet kommer tydelig fram (Banks, 2016). «Framing» innebærer å identifisere fremtredende etiske sider ved en situasjon og plassere den i en politisk og sosial ramme, der sosialarbeideren både får rammer for arbeidet, og selv bidrar med rammene (Banks, 2016).

Retningslinjer, samfunnsmandat, profesjonens egne yrkesetiske kodekser, profesjonell sensitivitet og moralske dømmekraft vil virke inn på hvordan fosterforeldres egne barn ivaretas i fosterhjemsomsorgen. Derfor er det også hensiktsmessig å drøfte de etiske utfordringene som identifiseres i lys av fosterhjemsomsorgens rammebetingelser.

I punkt 6.2 identifiserer jeg etisk utfordrende fenomener ut fra fosterforeldrenes egne barns perspektiv. Den etiske analysen tar utgangspunkt i søskenperspektivet gjennom en relasjonsbasert forståelse. Det som fremstår som det aller vanskeligste temaet i empirien er sosial avvisning, fysiske og emosjonelle angrep. Jeg drøfter om fenomenet kan forstås som søskenmishandling (Stutey & Clemens, 2014; Wiehe, 1997). I et forsøk på å forstå dynamikken ytterligere, utforsker jeg barnas sårbarhet og utsatte posisjon i fosterfamilien. Både de utfordringene som kan oppstå som følge av plasseringen, men også mangel på anerkjennelse for den rollen man ønsker å spille i fostersøskens liv.

Fostersøskens omsorgsbehov kan til tider være så omfattende at fosterforeldrenes egne barn nærmest blir skjøvet ut på sidelinjen. Jeg drøfter hvordan omsorgsetiske teorier kan bidra til en løsning på utfordringene, gjennom økt fokus på fordeling av omsorg og hensyn til alle berørte parter (Pettersen, 2006, 2011a, 2012). Videre drøfter jeg på hvilke måter barns emosjonelle ansvar og omsorgsoppgaver kan bli en overbelastning (Haugland, 2006; Kvello, 2015), og hvordan profesjonelle gjennom informasjon og samtaler kan dempe eller øke disse belastningene.

I punkt 6.3 har jeg valgt å trekke inn Honneths (2008) anerkjennelsesteori i en prinsippbasert tilnærming til problemstillingen. Anerkjennelse, og mangel på anerkjennelse, fremstår som viktige elementer for hvordan barn og unge erfarer fosterhjemsomsorg. Jeg mener at Honneths teori kan bidra til å utforske problemer som kan utspille seg i en fostersøskenrelasjon. Ikke bare den interne kampen om anerkjennelse innad i fosterhjemmet, men også hvordan fosterforeldres barn tilsidesettes og overses i fosterhjemsomsorgen som offentlig system. I denne delen ser jeg på barnerettslige prinsipper og hvordan disse anvendes overfor fosterfamiliens barn. Studien er på sporet av en blindsoner i fosterhjemsomsorgen, der fosterforeldrenes barn har vært en usynlig gruppe. Jeg utforsker om dette kan forstås gjennom en blindsoner også i profesjonsetikken, der fokus på berørte parter i sosialt arbeid synes noe uklart. Jeg ser nærmere på fosterforeldres barn som berørt tredjepart både ut fra samfunnsmandatet og

yrkesetiske prinsipper. Videre ser jeg på betydningen av profesjonens inngripen i privatlivet, og hvordan barna står i fare for å få sin livssituasjon endret, som følge av barnevernets intervensjon ved en fosterhjems plassering. Jeg drøfter hvorvidt fosterforeldres egne barn har et svakere rettsvern i rollen som 'fosterfamiliens barn', samtidig som de underlegges juridiske forpliktelser (taushetsplikt og politiattest) som regulerer familielivet. Til sist peker jeg på barnas behov for anerkjennelse av den innsatsen de gjør. Jeg drøfter fostersøskens moralske ansvar, og peker på momenter der fosterforeldres barn fremstår som virkemiddel i fosterhjemsomsorgen.

I punkt 6.4 samler jeg trådene i en profesjonsetisk drøfting, der både en relasjonsbasert og en prinsippbasert tilnærming er relevant for å besvare problemstillingen. Banks (2006) poeng er at manualer og etiske kodekser i seg selv ikke er en garanti for at profesjonsutøver handler etisk riktig. I møte med fosterforeldres egne barn står noe mer på spill, der både omsorg og rettigheter, relasjon og sosialpolitikk har betydning. Både samfunnsmandatet og de etiske normene og verdiene profesjonen er tuftet på, legger rammene for sosialarbeiderens fagutøvelse i møte med berørte parter (Eide, 2016b, 2016c). Med utgangspunkt i Honneths teori om individers kamp for sosial rettferdighet (Honneth, 2008a), drøfter jeg hvordan fosterforeldres egne barn kan få en stemme i fosterhjemsomsorgen. Til sist utforsker jeg hvordan ulike etiske tilnærminger kan belyse spørsmålet om hensynet til egne barn versus hensynet til fosterbarn, og peker ut et fenomenologisk orientert omsorgsetisk bidrag til profesjonsetikk i fosterhjemsomsorg.

6.2 En relasjonsbasert tilnærming

I likhet med andre studier¹¹⁰ viser empirien at fosterhjems plassering kan by på særskilte utfordringer for fosterfamiliens barn. I denne delen vil jeg gjennom en relasjonsbasert forståelse analysere utfordringene. Å identifisere krevende situasjoner, problemer og dilemmaer (Banks & Williams, 2005) er en nødvendig del av det etiske arbeidet jeg har satt meg fore å gjøre.

¹¹⁰ Jf Kapittel 2.

Studien sammenfaller med andre studier som viser at kvaliteten på søskenlignende relasjoner mellom barn som bor under samme tak, har betydning for barn og unges psykososiale helse og trivsel (Denuwelaere & Bracke, 2007; Mainpin et al., 2016; Mosek, 2013). I likhet med Mosek (2013) finner også jeg at fostersøskenrelasjonen kan være mindre preget av vennskap, nærhet og varme enn biologiske søsken. Jeg undersøker nærmere hva dette betyr ved å utforske fosterforeldres egne barns erfaringer og forventninger til denne relasjonen. Ulikt andre studier gir min empiri et mer nyansert bilde gjennom de fire typologiene (jf 4.2). For at fostersøsken skal utvikle en gjensidig søskenrelasjon, må det ligge noen forutsetninger til grunn. Eller sagt på en annen måte, det foreligger enkelte faktorer som kan forstyrre relasjonen. Kvaliteten på fostersøskenrelasjonen har betydning for hvordan de omgås i daglig interaksjon med hverandre, og hvordan egne barn takler eventuelle utfordringer.

Med utgangspunkt i fenomenologisk filosofi forstår vi mennesket som født relasjonelt (Wyller & Heimbrock, 2010). Når et nytt barn flytter inn i familien, vil en naturlig respons være å utvikle en gjensidig relasjon. Søskenkjærligheten fremstår som et normativt ideal, et uttalt ønske og en klar forventning:

Han er min bror, og det skal han være. Til han er gammel og voksen han også. Og det skal jo være som i en ekteskapspakt da, at det skal være til døden skiller oss ad liksom. Det er jo ikke noe som kan splitte et broderskap sånn liksom.

At egne barn definerer fosterbarn som et familiemedlem, på lik linje med biologiske søsken, utpeker seg særlig i nordiske studier¹¹¹ og andre land der fosterhjemsomsorg kjennetegnes av langvarige plasseringer (Denuwelaere & Bracke, 2007; Mosek, 2013; Nordenfors, 2006; Roche & Noble-Carr, 2016; Youngson, 2016). Søskenperspektivet skiller seg dermed noe ut fra anglo-amerikanske studier. Det ville være interessant å undersøke om resultatene samsvarer med studier av adoptivsøsken, et perspektiv denne avhandlingen ikke inkluderer.

Gjennom å leve sammen er fostersøsken innvevd i et sosialt fellesskap. Sosiale strukturer i familien gir innhold til individers livsverden (jf 5.6.1). Fosterhjemserfaring virker inn på egne barns meningsmønstre og livsfortolkninger om hvordan de forstår seg selv i relasjon til andre, deriblant fostersøsken. Fostersøsken deler en felles livsverden gjennom hjemmemiljøet,

¹¹¹ Jf 1.4.

samtidig som de har ulike og individuelle livsverdener (Thoresen, 2010). Ut fra en fenomenologisk forståelse er derfor fosterhjemserfaring et etisk anliggende.

Fostersøskenrelasjonen utvikles gjennom en relasjonell prosess, et samspill der begge parter medvirker og fortolker, og der en rekke ulike forhold spiller inn.

Hvordan fosterbarnet forholder seg til fostersøsken er av stor betydning.

Fosterforeldrenes egne barn risikerer at fosterbarnet ikke anerkjenner dem som søsken, og dermed motarbeider en søskenrelasjon. Disse punktene kommer jeg tilbake til i de videre drøftingene.

Men det har også betydning hvordan voksne og profesjonelle fortolker og forstår relasjonen. At fosterfamiliens barn forholder seg til fosterbarnet som en bror eller søster, er muligens et annet perspektiv enn hva profesjonelle legger til grunn. Jeg mener at Nordenfors (2006) har et viktig poeng når hun hevder at søskenperspektivet mellom egne barn og fosterbarn ofte overses i fosterhjemsomsorgen. Fosterforeldrene og barneverntjenesten er innforstått med at fosterbarnet er noen andres barn, som muligens skal flytte tilbake til sin opprinnelsesfamilie. Nordenfors drøfter om dette perspektivet er så selvfølgelig for voksne, at de tar det for gitt at barna har samme perspektiv. Hun omtaler fostersøskenrelasjonen som et «reflexivt syskonskap», preget av en rekke forhold som er utenfor barnas kontroll, men som likevel setter sitt preg på relasjonen (Nordenfors, 2006). Min avhandling gir ytterligere innsikt i denne særskilte kompleksiteten, der en rekke sammensatte problemstillinger i systemverden, virker inn på fostersøskenrelasjonen i livsverden.

Tilnærmingen til søskenperspektivet, hvorvidt forholdet mellom egne barn og fosterbarn forstås som en søskenlignende relasjon, er i denne sammenheng et sentralt profesjonsetisk spørsmål. Det har betydning for om fosterforeldres egne barn betraktes som søsken, pårørende, medspillere eller statister i forhold til fosterbarnet, og videre hvordan profesjonelle opptrer ovenfor fosterforeldres egne barn. På den ene siden kan barna bli påtvunget en relasjon som føles unaturlig og konfliktfylt, men der omgivelsene rundt har forventninger om at barna skal leve sammen som søsken i en familie. På den annen side kan det 'sås tvil' om søskenrelasjonen fordi barna ikke er biologiske søsken. Fosterforeldres egne barn risikerer å ikke bli regnet med, i den forstand at de ikke tildeles noen status som pårørende eller berørt part i fosterhjemsomsorgen. Å overse

søskenperspektivet kan innebære en profesjonsetisk utfordring, ved at profesjonelle underkjenner i hvilken grad egne barn blir berørt.

6.2.1 Når søskenkjærighet ikke gjengjeldes

Fosterforeldres egne barn forbereder seg og gleder seg til å ta imot et nytt søsken (jf 4.6). Dette kan forstås som en kjærighetserklæring med forventning om fortrolighet i en søskenrelasjon. Utfordringene oppstår når forventningene ikke innfris og søskenrelasjonen uteblir. Slik jeg fortolker materialet uttrykker fosterforeldrenes egne barn en fordring – et ønske om gjensidighet: «jeg skulle ønske at *jeg* var like viktig for *deg*, slik som *du* er viktig for *meg*».

Fostersøsken fortolker og erfarer seg selv i møte med hverandre gjennom en gjensidig vekselvirkning. Omsorgsetikk vektlegger menneskets sårbarhet og den gjensidige avhengigheten som er tilstede i de nære relasjonene, der anerkjennelse realiseres innenfor relasjonen (jf 5.7). Empirien viser et følelsesmessig engasjement hvor barn og unge investerer mye av seg selv i søskenrelasjonen. Fosterforeldres barn anser seg selv for å være en viktig person i fostersøskens liv. Når innsatsen og omtanken ikke verdsettes, utsettes de for en ringeakt som skader selvfølelsen.

Informanter framstiller det å bli sosialt avvist av fostersøsken som det aller vanskeligste. Det er mangelen på bekreftelse om at den andre er glad i meg, og at vi gjensidig regner med hverandre som søsken, som er avgjørende.

Hun kan godt kalle meg hore eller stygg eller sånne ting, det går ikke så innpå meg som kanskje det gjør når hun bare sier at hun vil ikke ha noe med meg å gjøre.

At den andre «*ikke vil ha noe med meg å gjøre*» signaliserer ‘du har ingen verdi for meg’, og kan fortolkes som en avvisning av den søskenrelasjonen egne barn legger til grunn. Dermed uteblir den beskyttende bufferen som søskenkjærighet kan ha ved krangling og konflikter.

Relasjonelle forstyrrelser i fostersøskenrelasjonen kan også innebære at egne barn ikke utvikler de forventede følelsene overfor fosterbarnet. Intervjuene viser innslag av skyldfølelse og skam i tilfeller der de avviker fra idealet om ‘den ekte søskenkjærigheten’. Ved å erkjenne at de føler et slags tilbakehold, sier informantene samtidig at dette gir dem dårlig samvittighet. De forteller at de

«burde føle og tenke annerledes», at det er «flaut å føle det sånn», at «følelsene blir feil», og at de ikke er glad i fostersøsken på den «riktige måten». Følelsene er ekte og ærlige. De angir ikke i seg selv hva som er rett og galt, men vekkes til live når våre verdier utfordres (Blum, 2010; Grelland, 2008, 2011). Følelsene er her uttrykk for fosterforeldres egne barns verdier, at det riktige ville være en gjensidig søskenkjærlighet. Følelsene er også et uttrykk for hva fostersøsken betyr for fosterforeldrenes egne barn, nemlig at de er rettet mot en betydningsfull person. Følelser har dermed en dobbeltkarakter som er viktig for å forstå deres moralske betydning (Vetlesen & Nortvedt, 2000, s. 92).

Følelser innebærer komponenter av tolkning, refleksjon og evaluering (Vetlesen & Nortvedt, 2000, s. 27, 91). I fortolkningen av den sosiale avvísningen rettes selvkritikk mot egne følelser ved å anklage sine egne forventninger til fosterbarnet som feil:

Jeg gledet meg veldig, men der ble ikke forventningene innfridd. Jeg ble veldig skuffet da egentlig. For jeg hadde ganske feil forventninger på mange måter.

Indre konflikter kan oppstå dersom mennesket ikke lytter til egne følelser, men i stedet overkjører eget verdisystem (Grelland, 2008, 2011). Skuffelsen er her et uttrykk for den relasjonelle sårbarheten i følelser som ikke gjengjeldes.

Det har vært fokusert på kjærlighet i barnevernet (Thrana, 2013, 2015, 2016). Barnevernsbarn krever å bli elsket og møtt med trygghet, kjærlighet og forståelse i hjelpeapparatet, og fra dem som skal gi omsorg, her forstått som fosterfamilien (Barnevernsproffene, 2016, 2017). Det motsatte, at fosterbarnet skal elske fosterfamilien og vise kjærlighet i relasjonen, har ikke vært tematisert. Empirien viser at dette fremstår som et komplisert og sårt tema for fosterfamilien.

Fostersøsken kan ikke late som om de er glad i, eller bryr seg om hverandre. Kjærlighet uttrykkes gjennom ekte og ærlige følelser, gjennom blikk, kroppsspråk, ord og handling (Thrana, 2013). Kjærlighet er en selektiv gave, den kan ikke avkreves eller påklages (Vetlesen, 2001, s. 28-29). Den kan forstås som en etisk fordring om å ivareta den andres beste (Løgstrup, 1956), som anerkjennelse av den andre som unik og betydningsfull (Honneth, 2008a) og som en universell og biologisk kraft som danner fellesskap mellom mennesker (Maturana & Verden-Zöller, 2012).

Thrana (2018) peker på at den romantiske kjærligheten mellom voksne har fått mest oppmerksomhet (jf 5.7.2). I tillegg er kjærlighetsrelasjonen mellom foreldre og barn utforsket i filosofi, psykologi og sosiologi. Med henvisning til Honneth (2008) argumenterer hun for at kjærlighet er helt grunnleggende også i andre personlige relasjoner, slik som mellom barnevernsbarn og deres hjelpere (Thrana, 2018, s. 219).

Mitt anliggende er å peke på at barns behov for varme og en kjærlig holdning ikke bare har betydning i relasjon til voksne, men også andre barn. Mens voksnes kjærlighet til barn vies mye plass, har barns kjærlighet til andre barn, slik som nære venner og søsken, fått mindre oppmerksomhet. Kjærlighetssorg er verdens eldste tema og har inspirert kunstnere, forfattere og musikere til alle tider. Men sorgen over at hengivenhet og omsorg ikke gjengjeldes i en søskenrelasjon er i mindre grad synliggjort, ei heller et stort tema i litteratur eller moralfilosofi.

I barnevernslitteraturen er fosterbarns reaktive og avvisende tilknytning tematisert. Omsorgssvikt kan virke inn på fosterbarnets evne til å regulere følelser og koble seg på nye omsorgspersoner (Bath, 2008; Perry, 2006). For fosterforeldre kan det være tungt dersom man over tid ikke ser positive resultater av omsorgen, når fosterbarnet motsetter seg nærhet og varme (Bunkholdt, 2017). I svært liten grad har praksis vært oppmerksom på hvilke omkostninger dette også kan ha for fosterfamiliens barn.

Å ta barna på alvor innebærer å anerkjenne betydningen av deres følelsesmessige investering, og hvordan de opplever den virkeligheten de er en del av. Fostersøskenrelasjonen er ikke etisk nøytral. Fenomener og verdier som anerkjennelse, autonomi og verdighet eksisterer ikke i og for seg, men finnes og realiseres alltid innenfor en relasjon. Fosterforeldrenes egne barn lever ikke isolert, men i en interpersonlig dynamikk, der relasjoner til andre er det vitale som konstituerer identiteten.¹¹²

Fordi vi har mulighet til å skade hverandre fysisk og emosjonelt er de mellommenneskelige relasjonene et etisk anliggende (Pettersen, 2006). I nære relasjoner i familie og hjem blir dette ekstra tydelig. Neglisjering fra søsken rammer dypere, fordi det påføres av betydningsfulle mennesker man er psykologisk forbundet med. Tristhet, pessimisme, anspenhet og stressreaksjoner

¹¹² Jf 5.4.1, 5.6 og 5.7.

kan kobles til lav grad av varme og nærhet, og høy grad av rivalisering og konflikt mellom (foster)søsken (Mainpin et al., 2016). Å bli avvist av familiemedlemmer innebærer en krenkelse av de mest grunnleggende og relasjonelle sidene ved barnas liv. En profesjonsetisk utfordring oppstår dersom profesjonelle ikke er tilstrekkelig oppmerksom på betydningen av fostersøskenrelasjoner, og dermed overser at barn kan trenge hjelp. Som følge av fosterbarnets tidligere relasjonsskader løper fosterforeldres egne barn risiko for å utsettes for sosial avvisning og krenkende atferd fra fostersøsken.

6.2.2 Fysisk og emosjonell krenkelse i fostersøskenrelasjoner

Søskenrelasjoner generelt er kontinuerlig i endring og preges av både gnissinger, konflikter og krangling, så vel som omsorg, lojalitet, ømhet og vennskap (Gulløv, Palludan, & Winther, 2015). Relasjoner innbyrdes i en søskenflokk er ulik i en hver familie, og rivalisering og sjalusi er vanlig blant søsken (Gulløv et al., 2015). Krangling med fostersøsken framstilles ikke som et problem. Tvert imot oppfattes krangling som et tegn på relasjonens normalitet ved at barna forholder seg til hverandre som søsken: «*På kranglemåten så krangler vi like mye som vanlige søsken*». Den høflige distansen, der man går på tå hev overfor hverandre som en gjest, kan føles mer belastende i lengden.

Empirien viser et komplekst samspill mellom barna i fosterfamilien, der personangrep kan forekomme i form av sårende ord og handlinger.¹¹³ Egne barn risikerer å utsettes for biting, kloring, klyping, lugging, spyting, slag, spark, utfrysning, utestenging, latterliggjøring, sårende kommentarer, kjefting, kallenavn, negative blikk, trusler, stjeling og ødelegging av personlige eiendeler. Studien viser eksempel på vold der fosterforeldres egne barn er sparket og slått slik at tenner har løsnet, og trusler av typen: «*Skal jeg ta å finne en kniv og stikke i hjertet ditt, for det fortjener du og kutte deg i biter*».

Flere studier rapporterer at egne barn utsettes for trusler, aggressiv atferd, voldelige handlinger og krenkende seksuell atferd, eller at eiendeler blir ødelagt og kjæledyr blir plaget (jf 2.5). Eksemplene sammenfaller med definisjoner av søskenmishandling.

¹¹³ Jf. 4.4.2 og 4.4.3.

Vernon Wiehe (1997) regnes som pioner innen forskning på søskenmishandling. Han beskriver fysisk søskenmishandling som en villet handling som resulterer i fysisk skade, slik som å slå, daske, bite, sparke, dytte, knuffe, lugge, spytte, klore og klype, eller mer voldelig atferd som innebærer bruk, eller trusler om bruk, av gjenstander. Wiehe lister opp ulike måter søsken beskriver å ha blitt emosjonelt mishandlet: 1) kallenavn og nedsettende kommentarer om eget utseende, intelligens, personlige karakteristikk og ferdigheter, 2) latterliggjøring gjennom ord og handlinger som uttrykker forakt og hån, 3) degradering ved at søsken fratrar dem følelsen av verdighet, 4) trusler og skremslar som har til hensikt å kontrollere eller få søsken til å gjøre ting, 5) ødelegge personlige eiendeler som har spesiell verdi eller mening for søsken og 6) plaging eller avlivning av kjæledyr for å påføre søsken emosjonell smerte (Wiehe, 1997).

Stutey og Clemens (2014) beskriver *søskenaggresjon* som et kontinuum mellom ikke-voldelig konkurranse og konflikter på den ene siden, over til voldelige handlinger og misbruk på den andre siden. Under paraplyen søskenaggresjon kommer søskenrivalisering, søskenkonflikt, søskenvold og søskenmishandling. Søskenmishandling, som er den mest alvorlige formen, kjennetegnes ved en intensjonalitet der den ene parten utøver fiendtlighet og makt for å overmanne den andre (Caspi, 2012). Stutey og Clemens tar utgangspunkt i begrepet barnemishandling (child abuse) og definerer søskenmishandling som:

Any type of intentional, unidirectional, emotional, physical, sexual or relational act of aggression or violence inflicted on a child by a sibling or step-sibling, ranging from mild to extreme that is inconsistent with typical development (Stutey & Clemens, 2014, s. 209).

Ut fra forståelsen av søskenlignende relasjoner mellom barn som bor under samme tak, kan vi innlemme fostersøsken på lik linje med søsken og stesøsken. En tydelig definisjon er nyttig for å skille mellom hvilke konflikter som er utviklingsmessig formålstjenlig i en søskenrelasjon, og når dette bikker over til å påføre barn fysisk og emosjonell skade (Stutey & Clemens, 2014).

Psykolog Elfrid Amlund (2015) skriver at vold i søskenrelasjoner er et forsømt og underkommunisert problemområde. Hun fant i samtaleterapi at fysisk, emosjonell og seksuell mishandling eller sårende ord, fra et søsken mot et annet, virker inn på barns psykiske helse (Amlund, 2015). Innenfor familievold er søskenmishandling minst forsket på (Eriksen & Jensen, 2009). En årsak til at søskenmishandling ikke stoppes er at foreldre ikke har tilstrekkelig kunnskap om

fenomenet, de er usikre på hva de skal gjøre og hvordan de skal gripe inn (Amlund, 2015; Wiehe, 1997). Wiehe sammenligner tendensen til å bortforklare og overse vold i søskenrelasjoner med hvordan samfunnet tidligere overså mishandling og seksuelt misbruk av barn generelt, og at både foreldre og fagpersoner har vanskelig med å ta innover seg at barn mishandler andre barn, og særlig søsken (Wiehe, 1997).

Dette fenomenet er i liten grad utforsket og drøftet i barnevernslitteraturen. En mulig forklaring er at søskenperspektivet i fosterhjemsomsorg ikke anerkjennes i tilstrekkelig grad, slik som tidligere drøftet (jf 6.2). En annen forklaring, som beskrevet ovenfor, er at kunnskap om søskenmishandling generelt er underkommunisert. Et tredje moment er at fosterbarnets atferd ofte forstås og forklares ut fra tidligere erfaringer med omsorgssvikt.¹¹⁴ Fordi fosterbarnet har en spesiell historikk, dreies oppmerksomheten rundt fosterbarnets behov for særskilt omsorg, som for eksempel i traumebevisst omsorg. På bakgrunn av dette kan profesjonelle stå i fare for å miste et etisk blikk for berørt tredjepart, i denne sammenheng å overse hvilke mulige konsekvenser de voldelige handlingene kan få for andre barn i fosterhjemmet.

Fosterforeldres egne barn synes å være overlatt til seg selv for å håndtere den utfordrende situasjonen. En årsak kan være at profesjonelle mangler kunnskap om fenomenet. Søskenmishandling anses ofte ikke som et problem i familielivet fordi aggressiv atferd mellom søsken normaliseres som søskenrivalisering og erting (Caspi, 2012; Wiehe, 1997).

Dersom barn opplever utrygghet som følge av en fosterhjemsplassering, har sosialarbeideren et profesjonsmorsalsk ansvar for å ivareta og beskytte barnet. Ut fra omsorgsetikkens ideal om konfliktforebygging (jf 5.7.5) har profesjonelle en viktig rolle i å avdekke, stanse og forebygge ulike former for fysisk og emosjonell vold i fostersøskenrelasjonen. Kjerneverdier som *ikke-skade* og

¹¹⁴ Jeg har ikke satt meg fore å utforske eller forklare hvorfor fosterbarn oppfører seg slik de gjør, men snarere å rette blikket mot hva dette innebærer for fostersøsken. Krenkende atferd må forstås og fortolkes i forhold til relasjoner og kontekst. Omsorgssvikt kan skade barnets evne til å knytte gjensidige og tillitsfulle relasjoner til andre, noe som får følger for fosterfamilien (Bunkholdt, 2017). Utviklingsforstyrrelser kan gi seg utslag i fosterbarns voldsomme raserianfall og vansker med å regulere atferd og følelser (Bath, 2008; Perry, 2006). En traumefokusert tilnærming vil kunne fortolke atferden som fosterbarnets smerteuttrykk og respons på tidligere traumer og egenerfart omsorgssvikt (Søftestad & Andersen, 2014). Kunnskap om hvordan profesjonelle hjelpere og omsorgspersoner kan hjelpe barnet til et mer konstruktivt samspill med andre er økende (Jørgensen & Steinkopf, 2013).

velgjørenhet fordrer at barnevernsarbeideren arbeider for det gode og hindrer all form for skade, utnyttning og misbruk av andre individer (Pettersen, 2011a). Det innebærer å fremme trivsel og livsutfoldelse for alle berørte parter i fosterhjemmet, og en forpliktelse til å aktivt redusere, gripe inn og forhindre skadelige forhold. Det fordrer at sosialarbeideren fortolker den aktuelle situasjonen, og gjennom moralsk kompetanse og dømmekraft kommer frem til riktig respons og rett handlemåte (Vetlesen et al., 1996).

Det etiske er å ta det alvorlige på alvor, og se når andre har det vondt (Vetlesen, 2007). Det vil kanskje aldri være mulig fullt ut å hindre voldsepisoder mellom fostersøsken. Men ved å erkjenne og ta problemet på alvor, kan profesjonelle bidra til å redusere forekomst. Samarbeidet mellom fosterforeldre og profesjonelle vil være avgjørende for hvordan voksne tar tak i problemene og hjelper barna til et mer konstruktivt samspill.

Hva som etisk står på spill i fostersøskenrelasjonen dreier seg ikke om søskenrivalisering, men tilfeller der fosterforeldres egne barn opplever å bli degradert som person, gjennom krenkelser av mer alvorlig karakter. Derfor er det viktig at sosialarbeidere har både empatievne og kontekstuell kunnskap, slik at de ikke overser eller bagatelliserer omkostningene ved søskenagresjon. For ytterligere å forstå dette fenomenet vil jeg i neste punkt se nærmere på barnas rolle og posisjon i forhold til hverandre.

6.2.3 Å være fosterforeldrenes eget barn – en utsatt posisjon

Søskenmishandling fremstilles ofte som en asymmetrisk relasjon, der den som mishandler er eldre og sterkere enn den som mishandles (Amlund, 2015; Caspi, 2012; Stutey & Clemens, 2014; Wiehe, 1997). I en fostersøskenrelasjon tegner det seg et langt mer komplekst bilde, fordi en rekke ulike faktorer spiller inn. Min empiri viser at egne barn kan være særlig utsatt for både fysiske og verbale angrep, til tross for at de er betydelig eldre enn fosterbarnet. Problematikken synes å dreie seg mer om hvilken plass og posisjon egne barn har i familien, og hvorvidt fosterbarnet oppfatter denne statusen som en trussel.

Flere studier har dokumentert hvilke fordeler det kan ha at egne barn er eldre enn fosterbarn, og at aldersavstand fører til færre konflikter og bedre relasjoner (jf 2.6.1). Også i mitt materiale finner jeg at informanter viser modenhet og raushet

overfor yngre fostersøsken. Det mentale overskuddet kan føre til at egne barn er mer rustet til å tåle fostersøskens utfordrende atferd. Beskyttende faktorer som at egne barn har rollen som et eldre og mer kompetent barn, kan tjene som buffer mot konflikter og brudd (Sutton & Stack, 2013). Empirien gir eksempler på at fostersøsken ikke tør å erte eller plage fosterfamiliens barn på samme måte som biologiske søsken gjør (jf 4.2.1). Egne barn kan være eldre og sterkere både mentalt, sosialt, verbalt og fysisk, slik at fosterbarnet kommer til kort i en søskenkrangel. Det kan også tenkes at fosterbarn ikke våger å utfordre fosterforeldrenes barn, som har en mer selvskreven plass i familien. Men dette bildet trenger å nyanseres. Jeg finner også det motsatte: at fosterforeldres egne barn utpekes som hovedfiende eller hakkekylling.

En mulig fortolkning kan være at fosterforeldrenes egne barn har en særstilling i hjemmet, og at denne posisjonen trigger fosterbarnet. Hatefulle kommentarer kan komme når fosterforeldrenes egne barn minst forventer det, og i situasjoner som innbyr til nærhet og hyggelig samvær. Negativ atferd ser ut til å tilta i styrke og alvorlighetsgrad når fosterbarnet har samvær med sin biologiske familie, eller når fosterforeldrene gir ekstra oppmerksomhet til sine egne barn.¹¹⁵

I en slik sammenheng gir aldersforskjell ingen beskyttelse. Å bli såret og degradert oppleves ikke mindre vondt, selv om fostersøsken er betydelig yngre. Dermed kan vi ikke konkludere med at det alltid vil være bedre for fosterfamiliens barn å være eldre enn fostersøsken, slik det ofte fremstilles i forskningslitteraturen (jf 2.6.1). Å være barnet til fosterforeldrene kan være en utsatt posisjon, i kraft av den rollen man har i familien.

Fosterforeldre forteller at det tok tid før de forstod hva som foregikk. En av mødrene spør: «*Hvorfor tåler de så mye?*». At fosterfamiliens barn skjuler og tilbakeholder informasjon om problemene sine, understøttes av flere studier (Adams et al., 2018; Diepstra, 2007; Höjer, 2001; Part, 1993; Poland & Groze, 1993). Fosterforeldres egne barn, som i utgangspunktet er den 'sterkeste part' blir her den 'svake part', og unngår å hevde seg eller ta igjen overfor den krenkende atferden, for å skåne både foreldre og fostersøsken. Løsningen kan være å tre til side og «*gi fostersøsken plass*» (jf 4.5.4). For at voksne skal se og forstå det

¹¹⁵ Jf 4.4.2, 4.4.3 og 4.5.2.

komplekse samspillet mellom barna i fosterfamilien, må de erkjenne at krenkende atferd kan forekomme, selv blant små barn.

Et viktig profesjonsetisk spørsmål er hvor grensene går for når, eller hvordan, sosialarbeideren skal gripe inn. Hva kan en forvente at egne barn skal kunne forstå, håndtere eller finne seg i? Hva er alvorlighetsgraden og hvor ofte må en handling opptre før den defineres som problematisk? Hva regnes som akseptabelt eller uakseptabelt, og hvilken atferd er det som skal stoppes? Begrepsdefinisjoner og et tydeligere skille mellom søskenaggresjon og søskenmishandling kan være til hjelp. Vi trenger i praksis fenomenforståelse som ikke tåkelegger, begrenser eller bagatelliserer virkningene av krenkende atferd i fostersøskenrelasjonen; en dypere innsikt i relasjonelle og etiske konsekvenser av søskenmishandling. Uten kunnskap og en tydelig bevisstgjøring av hvilke emosjonelle skader som kan oppstå, blir det vanskelig å komme til enighet om hvor grensene går

Den profesjonsetiske utfordringen oppstår dersom profesjonelle overser at barn trenger beskyttelse og hjelp. Barnas plass og posisjon i fosterhjemmet kan forsterke problemene og øke faren for søskenmishandling. Profesjonelle må derfor ha kunnskap og evne til å skille mellom normal søskenrivalisering og konflikter som kan løses, og tilfeller der barn som lever under samme tak utsetter hverandre for emosjonell, fysisk, seksuell og verbal mishandling.

6.2.4 Å finne sin plass og komme i posisjon

For både fosterbarn og fosterforeldres egne barn kan den nye familiesituasjonen handle om å verne om sin egen integritet, kjempe for sin plass i familien, og streve med å komme i posisjon i forhold til hverandre. Det kan oppstå en konkurranse om den samme *fysiske plassen* (place), og den samme *typen omsorg* (care), gjennom en kamp om fosterforeldrenes tid og oppmerksomhet (space) i forhold til den aldersmessige utviklingen barna er i (jf 4.5). Når fosterbarnet i tillegg krever stor grad av oppmerksomhet og tilrettelegging kan det innebære at fosterforeldrenes egne barn må redefinere sine roller på nytt, ikke bare i forhold til fosterbarnet, men også innad i familien.

Fosterforeldres barn forstår seg selv i relasjon til andre. Gjennom å se, høre, føle og forstå gjennom tid, rom (space og place), berøring, språk, og situasjoner tilpasser de seg omgivelsene. En fenomenologisk forståelse orienterer

menneskers *væren-i verden* rundt menneskers subjektive erfaringer. Maurice Merleau-Ponty (1962) fremhever sansene og vår kroppslige erfaring som en forutsetning for all sosial interaksjon, og for å begripe verden rundt oss. Mennesker tar i bruk alle sine sanseorganer for å fortolke og skape mening i tilværelsen, også *proprioepsjon* (jf 5.6). Denne sansemodaliteten gir en fornemmelse av egen og andres kroppslige posisjon i forhold til hverandre (Merleau-Ponty, 1962). Kropper påvirkes av andre tilstedeværende kropper, og fosterbarnets kroppslige tilstedeværelse i hjemmet virker inn på egne barn.

At «*stemningen blir annerledes*», at fostersøsken «*krever stor plass*», eller at foreldrene «*ikke er så tilstede*» innebærer en fininnstilt fortolkning og sansing av de emosjonelle, fysiske, og romlige endringene i familielivet. Gjennom lyd, bevegelse og handlinger, sikrer fosterbarnet at andres blikk, bevissthet og intensjonalitet er rettet mot seg selv. Ved å holde på oppmerksomheten, okkupere rommet og dominere samtalen forhindrer fosterbarnet samtidig at fosterforeldrenes egne barn får oppmerksomhet. At fostersøsken «*tar min plass rundt bordet*», «*tar oppmerksomheten*», «*tar ordet*» eller «*tar min tid med mamma*» innebærer at man blir fratatt et rom – et fysisk, emosjonelt og kommunikativt rom – for interaksjon i familien. På ulike vis fortrenses fosterforeldrenes egne barns plass: «*Så kanskje når fosterbarnet fikk mere plass, så fikk jeg litt mindre plass*». Et profesjonsetisk spørsmål å stille i denne sammenheng er: hva kan det innebære at fosterfamiliens barn mister denne plassen?

Når fostersøsken legger beslag på fostermors fysiske kropp, hennes tid, mentale overskudd og energi, kan det bety at egne barn får mindre fysisk og emosjonell omsorg. Mangel på foreldrenes tid og oppmerksomhet er den mest gjentakende og fremtredende utfordringen i forskningslitteraturen (jf 2.4). Dette reiser en profesjonsetisk problemstilling, fordi fosterhjems plassering implisitt kan føre til at barn taper nærhet og omsorg fra foreldrene, og dermed ikke blir sett og ivaretatt slik de har behov for.

Intervjuene gir oss et glimt inn i en tilværelse, der fosterforeldres barn risikerer ulike former for tap. Informanter viser følelser som savn, sjalusi og irritasjon over å miste verdifull egentid med foreldrene. Følelser er kognitive, i den forstand at vi tolker verden gjennom våre følelser (Blum, 2010). Følelser refererer til en moralsk realitet og sier noe om den situasjonen fosterforeldres

egne barn befinner seg i. Når man føler seg tilsidesatt og oversett – ja, så er man nettopp det. Å *miste* tid og oppmerksomhet fra foreldrene uttrykker et tap. Slike tap kan betegnes som sorg over et tapt gode, eller brutte forhåpninger, noe som mangler og som skulle ha vært der (Grelland, 2011, s. 117). Sorgen over et tapt gode, i denne sammenhengen nærhet og samvær med foreldrene, berører barnets eksistens og identitet, fordi det knyttes til verdien av det som gikk tapt.

Møtevirksomhet som legger beslag på foreldrenes tid, og lukkede dører i hjemmet, medfører at fosterforeldres egne barn ekskluderes fra fellesareal og sosialt nærvær i familien. Når fostersøsken *tar rommet* ved rent fysisk å være tilstede hele tiden, slik at egne barn mister muligheten til å ha fortrolige samtaler med venner og foreldre, innebærer det en invadering av det psykiske og emosjonelle rommet.

Blir belastningene så store at stresset setter seg i kroppen, er barnet utsatt for en overbelastning. Informanter forteller at de blir slitne og anspente, at de må ta hensyn, ta seg sammen, være høflige eller gå på tå hev. Den stressende situasjonen fører til at en informant «*biter tennene sammen*», og i en slik grad at hun har fått smerter og låsninger i kjeven (jf 4.5.2).

Legen Anna Luise Kirkengen forsker på hvordan krenkelser av vår integritet også skader våre kropp. Med vekt på Merleau-Pontys filosofi hevder hun at alle krenkelser som berører følelser, identitet og selvforståelse også berører kroppen (Kirkengen, 2007, 2009). Det å bli invadert er en krenkelse, som igjen innebærer en skade som setter seg i menneskets organer, muskler og ledd (Kirkengen, 2009). Å bli såret gjennom ord og handlinger innebærer et kroppslig avtrykk, gjennom fysiske, psykologiske og emosjonelle reaksjoner (Kirkengen, 2009). Krenkelse handler om å bli avvist, ydmyket og gjort til latter, men også å bli diskriminert, skjøvet til side og forbigått (Kirkengen, 2007).

Invadering av grenser korresponderer med Løgstrups begrep om urørlighetssonen, og knytter problematikken tett opp til det omsorgsetiske perspektivet. Urørlighetssonen innebærer våre personlige livsområder, der Løgstrup vektlegger vern av både den fysiologiske og åndelige bluferdigheten (Løgstrup, 1996). Bluferdighet beskytter våre private og porøse grenser, og fungerer som et vern overfor hvor langt vi er villige til å slippe andre mennesker inn på oss. Sonekrenking handler om å være ydmyk, tilbakeholden, bluferdig og sensitiv overfor andres grenser, slik at en ikke kommer ubedt inn i denne sonen.

Jeg har alltid vært veldig hjemmekjær og mye hjemme, for det har vært min plass å slappe av.

Hjemmet er et orienteringspunkt i tilværelsen og utgjør en privat sone eller buffer mot omverdenen, en trygg base for sosialisering, lek, nærhet og positivt samspill. At invadering av grenser forekommer i informantenes eget hjem, er av sentral betydning. Familien og det private hjemmet er et sted hvor barnet skal kjenne seg ivaretatt og beskyttet mot ytre farer som kan skade og utnytte det (Schrumpf, 2007). Andre finner at fosterforeldres barn er redde og føler seg ukomfortable i sitt eget hjem (Younes & Harp, 2007). Dersom barn opplever at hjemmet ikke lenger er et trygt sted hvor de bare kan slappe av, hente seg inn og trekke seg tilbake for restitusjon og hvile, kan dette forstås som en krenkelse av barnets rett til privatliv. Når privatlivets fred trues, ved at hjemmet blir en offentlig arena for barnevernsarbeid, fratras fosterforeldrenes barn den beskyttende sfæren som et familieliv gir.

De profesjonsetiske utfordringene som reises her er del av et bredere samfunnsmessig tema, fordi det handler om hvordan profesjonelle gjennom offentlige barneverntiltak griper inn i barns oppvekst og familieliv. En fosterhjemsplassing kan ha innvirkning på egne barns plass og posisjon i familien, og er derfor profesjonsetisk relevant. Empirien antyder at egne barn kan trenge både hjelp og støtte til å beskytte seg selv og verne om sine grenser. Profesjonelle avkreves derfor særlig aktsomhet i møte med fosterfamiliens barn.

6.2.5 Å bli skjøvet ut på sidelinjen

Fostermoren som introduserte metaforen om gjøkungen forteller at det først gikk opp for henne hva som utspant seg mellom barna, da fosterbarnet brukte begrepet *gjøkunger* om hennes egne biologiske barn (jf 4.5.4). Metaforer kan være et virkemiddel for å forstå dybden i et fenomen (Honneth, 2003b; Van Manen, 2002). Metaforen om gjøkungen er nyttig for å åpne blikket for den indre kampen om plass og posisjoner i søskenflokket som drøftet i forrige avsnitt, samt omsorgsgivernes strev med å yte tilstrekkelig omsorg og ivareta alle barna.

Metaforen kan virke provoserende idet den kan gi negative assosiasjoner. *Gjøkunge* er i overført betydning betegnelsen på en snylter eller person som trenger seg fram på bekostning av hjelperne. Sammenligningen mellom fosterbarn og gjøkunge er vågal i den forstand at det kan fremstille fosterbarnet i

et dårlig lys. Det er ikke hensikten her, og en presisering er derfor nødvendig. I dyreverdenen fokuserer vi ikke på moral men forstår gjøkungen som et sårbart individ som kjemper for tilværelsen og utvikler strategier for å overleve gitt de forutsetningene den er tildelt. Kritikk av gjøkungen, her forstått som fosterbarnet, er verken hensiktsmessig eller relevant. Metaforen må derfor ikke misbrukes til å fremstille fosterbarnet som en som trenger seg på i familien. Snarere tjener *gjøkunge* som metafor på omsorgsoppgavene, nemlig den oppmerksomhet og hjelp fosterbarnet krever for å dekke sine behov.

Gjøkeegget (omsorgsoppgavene) vokser fortere og blir langt større enn vertsfamilien (fosterfamilien) i utgangspunktet er tilpasset for å håndtere. Fosterforeldrene må i likhet med de flittige fuglene arbeide utrettelig dag og natt med de store omsorgsoppgavene. Gjøkungen (fosterbarnet) vil i sin kamp for å overleve, forsøke å skyve de andre barna ut på sidelinjen for å sikre seg nok mat (omsorg) fra omsorgsgiverne.

Fosterbarnets behov for omsorg kan være mer omfattende enn hva fosterforeldre er i stand til å tilby, og arbeidsmengden kan føre til at de sliter seg ut. At foreldrene er slitne og trenger avlastning, er uttrykk for en mismatch mellom hva fosterbarnet trenger og hva fosterforeldrene har ressurser og kapasitet til å gi. Fordi fosterbarnet legger beslag på foreldrene, forandres omsorgssituasjonen i hjemmet slik at fosterfamilien risikerer å bli utarmet. Den innsatsen som kreves for å komme i mål med omsorgsoppgavene kan føre til at ikke alle barna i fosterfamilien får dekket sine behov. Som et resultat rapporterer fosterforeldre at de opplever å «miste sine egne barn av syne» (Pugh, 1996; Twigg, 1995), eller forsømme nærhet og omsorg for egne barn (Höjer, 2001; Thompson et al., 2014).

Før fosterhjemsplasseringen kan «*ting gå greit*» i den forstand at egne barn er selvstendige og ikke trenger så tett oppfølging av foreldrene i hverdagen (jf. 4.5.5). Etter fosterhjemsplasseringen kan egne barn få problemer og utfordringer som gjør at de trenger foreldrenes støtte i mye større grad enn tidligere. Samtidig reduseres foreldrenes kapasitet til å beskytte og ivareta egne barn: «*for de har jo mindre tid nå enn før*». Forandringene øker behovet for foreldrekontakt, fordi egne barn trenger hjelp til å forstå hva som foregår. At fosterbarnet krever ekstra oppmerksomhet medfører også at de andre barna i fosterfamilien får økt behov for omsorg, samtidig som mulighetene for nærhet fra foreldrene reduseres.

På mange måter oppstår et dobbelt problem, fordi gapet mellom hva barna har behov for og hva foreldrene er i stand til å gi, blir større. Fosterfamilien er i utgangspunktet vurdert til å ha særlig god omsorgsevne og kapasitet (jf 1.6). Men når barneverntjenesten gir familien omsorgsoppgaver som over tid vokser ut over det fosterforeldrene har mulighet til å yte, så forsvinner overskuddet. Som en utilsiktet konsekvens blir det ikke rom for at alle barna får tilstrekkelig omsorg.

Omsorgsetikken vektlegger det relasjonelle perspektivet og foreldres tvingende moralske ansvar for å yte omsorg for sine barn (jf 5.7.1). Den må likevel ikke tas til inntekt for en kynisk favorisering av våre egne på bekostning av andre. Dette er særlig relevant i fosterhjemsomsorg hvor det å favorisere egne barn på bekostning av fosterbarn kan oppfattes upassende. Våre relasjonelle forbindelser består av både familieband og mer eller mindre frivillige kontraktsinngåelser (Pettersen, 2006). I slike relasjoner har vi makt til å fremme eller hemme andres ve og vel, noe som gjør det mulig å skade hverandre emosjonelt og relasjonelt.

Dersom en fosterhjems plassering fører til at foreldre mister sine egne barn av syne i sitt strev med å ivareta fosterbarnet, oppstår et profesjonsetisk problem. Basert på sosialt arbeids verdigrunnlag påhviler det profesjonelle et kollektivt ansvar for å legge til rette for sosiale miljøer der barn kan utvikle sunne og omsorgsstøttende relasjoner. Dette må naturlig nok også gjelde fosterforeldrenes egne barn. En praksis der barneverntjenesten risikerer å bidra til å svekke eller forrykke den nære bindingen mellom foreldre og barn, vil være i strid med profesjonsetikkens grunnlag.¹¹⁶

Med fosterhjemsoppdraget følger likevel noen særegne etiske problemstillinger. Fosterhjemsavtalen er regulert i en kontrakt med oppsigelse på tre måneder. Blir presset for stort, kan fosterforeldrene si opp avtalen, og fosterbarnet må flytte ut. Spørsmål om familietilhørighet aktualiserer seg når belastningene blir så store at det vokser seg ut over det fosterfamilien har kapasitet til å tåle.

Søsken til barn med funksjonshemninger, sykdommer, store hjelpebehov og psykososiale utfordringer (Dyregrov & Hordvik, 1986; Lycke, 2010; Thorn, 2008), erfarer noe av de samme belastningene som fosterforeldrenes barn. Likevel er problemstillingen forskjellig fordi fostersøskenrelasjonen innebærer elementer av valg, et valg som ikke kan velges bort ved biologiske søsken: «For

¹¹⁶ For nærmere redegjørelse, se 5.2. og 5.2.1.

med andre søsken så er de jo bare der. Man kan ikke godt si at nei, jeg vil ikke ha deg». Valgmulighetene er annerledes i en fosterfamilie og reiser derfor noen moralske spørsmål.

Når spørsmålet melder seg om fosterbarnet skal bli boende eller ikke, reiser det samtidig et spørsmål om hvem som skal ta avgjørelsen. Dette vanskelige valget vekker en rekke konfliktfylte og ambivalente følelser. Skyldfølelse, sorg og bekymringer for hvordan fostersøsken skal klare seg, medfører høy grad av stress for fosterfamiliens barn (Birch, 2016; Sutton & Stack, 2013; Younes & Harp, 2007). Utsiktede flyttinger kan dessuten påføre fosterfamilien et nederlag: *«Det hadde vært flaut å innse at vet du hva, dette her klarer vi ikke. Altså dette her går ikke. Det hadde vært veldig sånn nederlag»*. For å unngå nederlaget kan barna være villig til å strekke seg langt, og i en slik grad at de forstrekker seg.

Fosterforeldrenes egne barn betrakter seg selv som moralsk medansvarlige for fostersøskens ve og vel: *«Så jeg tenker først og fremst på hennes liv, at jeg vil ikke ødelegge det»*. Å foreta et valg om å gi opp, og nærmest 'sette barnet på gata' synes umulig (jf 4.5.5). Resultatene kan være at fosterfamiliens barn viker plassen, fordi de intuitivt forstår at fosterbarnet har større hjelpebehov og dermed vinner kampen om omsorg: *«For hvis jeg tok plass, så fikk Daniel mindre plass, og Daniel trengte den plassen mye mer enn det jeg trengte»*. I stedet handler det for noen om *«å holde ut»*, og *«bare la noen kamper gå»* fram til de selv blir gamle nok til å forlate familien, og flytte for seg selv. Når det å 'gi fra seg' fosterbarnet ikke fremstår som et godt alternativ, kan fosterforeldre kreve mer samarbeid fra egne barn og forvente større modenhet enn de i virkeligheten er kapable til å vise, noe jeg drøfter videre i punkt 6.2.7.

Det kan være vanskelig for foreldre og profesjonsutøver å ta inn over seg hvor belastende situasjonen oppleves for de andre barna i fosterhjemmet. I en presset situasjon, der omsorgsoppgavene sprenger omsorgsgivers kapasitet, kan det være krevende å ha blick for alle berørte parter (Pettersen, 2011a, 2012). Går vi tilbake til metaforen kan vi forstå fosterbarns forsøk på å fortrenge de andre barnas plass i fosterhjemmet som strategier utviklet for å overleve og sikre sitt behov. I ytterste konsekvens kan fosterhjems plassering bli en invadering som forstyrrer relasjonelle prosesser innad i familien, slik at fosterforeldres egne barn skyves ut på sidelinjen. Nettopp fordi egne barn kan være tilbakeholdne om sine problemer

(Adams et al., 2018), kan sosialarbeideren ha en viktig forebyggende funksjon, ved å komme problemene i forkant gjennom veiledning.

6.2.6 Å ofre seg for andre

Egne barn kan synes synd på foreldrene, bekymre seg for foreldrenes samliv og helse, og frykte at foreldrene skal bli skilt som følge av en presset situasjon. At fostermor ender opp med utslett og eksem over hele kroppen på grunn av søvmangel og stress (jf 4.4.1), tyder på at belastningene kan gå ut over fosterforeldres helse. Med utgangspunkt i omsorgsetikkens kritikk av den betingelseløse og uselviske omsorgen (Pettersen, 2011a, 2012), ønsker jeg å komme tettere på en forståelse av hva som kan lede fosterforeldre til nærmest å drive seg selv til bristepunktet.

Foreldre er vanligvis villige til å strekke seg langt og sette egne behov til side for å tilfredsstille barnet. Et dydsetisk perspektiv fordrer at fosterforeldres omsorg for både egne barn, og fosterbarn, er drevet av verdier som kjærlighet, hengivenhet og moralske forpliktelser.¹¹⁷ Å ofre seg fullt ut for en person kan være riktig i noen tilfeller. Slik omsorg er til tider nødvendig, men bør likevel ha en tidsbegrensning og være velbegrunnet (Pettersen, 2012). En sterk følelsesmessig tilknytning kan også gjøre omsorgsgiver særlig sårbar for utnyttelse (Kittay, 2013). Omsorgsrelasjoner i fosterfamilien kan være kompliserte, og fosterforeldre kan trenge hjelp til å sette grenser. Fra et normativt etisk perspektiv er det ikke forsvarlig å la andres behov gå på bekostning av sitt eget ve og vel. Grenseløs omsorg uten å ta hensyn til seg selv, vil i det lange løp være negativt for de involverte. Faren er at utbrenthet og utmattelse kan hindre fosterforeldre å se situasjonen i en større kontekst, og ivareta alle berørte parter.

Fosterhjemsomsorg innebærer både politiske og etiske dimensjoner hvor barneverntjenesten har delt ansvar for fosterhjemsoppdraget. Med henvisning til Kittay (2013) hevder Pettersen at de som står rundt (det offentlig system) både har et politisk og etisk ansvar for ikke å ofre omsorgsgiveren (Pettersen, 2012, s. 382). Den som yter store omsorgsoppgaver har selv behov for støtte og omsorg for å overleve og trives. Omsorg må derfor ses i et større nettverk av sosiale relasjoner, der omsorgsgivers egne behov og hensynet til andre berørte parter

¹¹⁷ Jf 5.5 og 5.7.1.

også tas med i betraktning. Å hjelpe omsorgsgiver til å se omsorg i en utvidet kontekst, vil gjøre det lettere å se de strukturelle betingelsene og problemene som er relatert til omsorgen, og som ikke vil forsvinne selv om man ofrer alt for den konkrete andre (Pettersen, 2012, s. 379). Selv om fosterforeldre sliter seg ut, er det ikke sikkert at problemene løses eller at omsorgsrelasjonen til fosterbarnet blir slik som ønsket. For at ikke omsorgsgiver skal bli utnyttet, er det nødvendig å avvise omsorg som en fullstendig selvoppofrende og altruistisk handling der en stadig forstrekker seg for å hjelpe andre (Pettersen, 2011a, 2012).

Omsorgsetikkens bidrag er et større fokus på omsorgsgiver, nødvendigheten av egenomsorg og prinsippet om å balansere alle berørte parter behov (jf 5.7.3).

En ureflektert omsorg kan føre til at foreldrene bruker mest krefter på det barnet som krever mest: «*Hun kan sitte i to timer og banke på døra og skrike så høyt hun kan. Hun stopper aldri*». Omsorgsetikken advarer mot «førstemann til mølla»-prinsippet (Pettersen, 2012), der omsorgen for den ene kan gå på bekostning av andre berørte parter. Å bruke alle sine krefter på den mest hjelpetrengende kan føre til at andre, som også har behov for omsorg, kommer lenger bak i køen og frarøves sin rettmessige andel av omsorgen (Pettersen, 2008).

Barnevernet har en bestilling til fosterforeldre om å ivareta fosterbarnet. Men dersom fokuset utelukkende rettes mot å hjelpe det *ene* barnet, kan barnevernsarbeideren bli blind for at det også er *andre* barn i fosterhjemmet som trenger hjelp og støtte, og muligens *mer* omsorg enn de gjorde før plasseringen. På samme måte som fosterforeldre trenger støtte for å sette grenser og ivareta seg selv, trenger barna deres tilsvarende hjelp. For å unngå at fosterforeldres egne barn faller i skyggen kan profesjonelle løfte blikket og se fosterfamilien i en større sammenheng. I familielivet vil alle berørte parter være påkoblet situasjonen i et utvidet sosialt nettverk. Fosterforeldres egne barn må derfor tas med i regnestykket når fosterforeldre skal fordele sine krefter og energi.

Ut fra prinsippet om at en selv og andre er likeverdige, fordeles omsorgskapasiteten jevnt mellom alle relevante parter (Pettersen, 2012), i denne sammenheng alle fosterfamiliens medlemmer. At omsorgen skal være likeverdig handler ikke om mengde og innhold, der alt måles likt og gjennomføres rettferdig til punkt og prikke, men snarere at alles interesser er like mye verdt, og derfor

skal tillegges betydning. Det innebærer at fosterforeldrene selv, og andre barn i husholdet, også har behov som må dekkes for at alle skal trives og ha det bra.

Empirien gir eksempler på at egne barn ikke føler seg forstått eller skjermet når de forsøker å si i fra om at 'grensen er nådd': «*Stort sett så ender det jo med at jeg skal gjøre mitt beste, prøve hardere. Men så føler jeg at det er ikke mer å gi*». Foreldres intensjoner om at fosterhjemserfaring kan oppdra barna til å bli tolerante, empatiske og forståelsesfulle overfor andre mennesker (*a lesson of empathy*) (Höjer, 2001), er ikke et etisk holdbart argument dersom barnets integritet krenkes på veien. I prosessen med å lære å ivareta seg selv trenger barna støtte og hjelp. Fosterforeldre er rollemodeller for sine egne barn. Dersom barnas behov for å sette grenser ikke ivaretas, lærer de en selvoppofrende innstilling hvor det å drive rovdrift på seg selv kan fremstå som et ideal. I stedet for å ta situasjonen på alvor, sender foreldrene signaler om at «*vi må gjøre vårt beste*», og «*prøve enda hardere*». Resultatet kan være at egne barn settes under et utilbørlig press. Forskning viser at fosterforeldres egne barn har en tendens til å sette andres behov foran sine egne (Adams et al., 2018; Knutsen, 2014; Nordenfors, 2015; Sutton & Stack, 2013), og fremstå som mer modne, ansvarlige, altruistiske, og omsorgsfulle enn andre barn (Anderson, 2012; Birch, 2016; Duffy, 2013; Gross, 2007; Nordenfors, 2006; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007). Det kan være grunn til bekymring hvis barns vilje til uselvvisk å ofre seg for andre ukritisk tolkes som en positiv egenskap.

I forskningslitteraturen er denne problemstillingen bare til en viss grad drøftet som et problem. Det kan ha sammenheng med at fenomenet heller ikke i profesjonsetikken er viet stor plass (Pettersen, 2012, s. 368). Verken ren altruisme, emosjonelle motiver eller ønsket om å være snill kan begrunne omsorg som etisk teori (Pettersen, 2006). Derimot gir kunnskap og innsikt i hvilke skader og lidelser som kan oppstå ved daglig og langsiktig neglisjering av omsorgsrelasjoner, legitimitet for omsorg som en etisk handling. Idealet om å fremme det gode gjennom velgjørenhet må likevel holdes i sjakk, slik at en unngår systematisk selvoppofrelse, eller å ignorere behovene til betydningsfulle andre (Pettersen, 2008, s. 40-46).

Med utgangspunkt i «*mature care*» kan omsorg fordeles på en god måte. Det innebærer å ta hensyn til kontekstuelle forhold og asymmetriske relasjoner, som også innbefatter profesjonelle relasjoner. Den modne omsorgen kan forstås som

en gyllen middelvei mellom fornuft og følelser, mellom for mye eller for lite omsorg overfor seg selv og andre, der en verken driver rovdrift på seg selv eller neglisjerer behovene til en berørt tredjepart (Pettersen, 2011a, s. 55-56). Moden omsorg fordrer grenser og rammer, der både sosialt nettverk og politisk rammeverk virker inn (jf 5.7.4).

Det er et profesjonsetisk problem dersom sosialarbeideren ikke er på vakt overfor altruistiske holdninger, og fanger opp faresignaler, som i ytterste konsekvens kan lede til at fosterforeldres egne barn tilsidesettes, eller blir et instrument for andre. Særlig i tilfeller der fosterforeldre blir altopplukkende opptatt av fosterhjemsoppdraget, eller selvoppofrende i sin omsorg, bør veileder være oppmerksom på kjernefamiliens ve og vel, og ivaretagelse av andre barn i hjemmet.

6.2.7 Fosterhjemsomsorg og parentifiserte familiemønstre

Fosterforeldres egne barn påtar seg et relativt stort ansvar, og forstår seg selv som en betydelig omsorgsgiver for fostersøsken. Den selvpålagte omsorgen for familiens ve og vel korresponderer i stor grad med annen forskning (jf 2.6.2). Emosjonell omsorg synes mest fremtredende. Egne barn påtar seg en rekke oppgaver som å beskytte, trøste, megle, roe, disiplinere, gi råd, bekreftelse eller oppmuntring, samt være konfliktløser og brobygger mellom familiemedlemmer for å skape stabilitet og velvære i familien.¹¹⁸

Selv om fosterforeldre vurderes å være særlig gode omsorgspersoner (jf 1.6), har barna deres en tendens til å bli involvert i fosterhjemsoppdraget på måter som kan gi grunn til bekymring. Jeg sier meg enig med Targowska, Cavazzi og Lund (2015), som går lengst i kritikken ved å omtale fenomenet som parentifisering.

I vår vestlige kultur er vi opptatt av at barn først og fremst skal være omsorgsmottakere og ikke overbelastes med omsorgsoppgaver (Haugland, 2006). Barn er ikke lenger arbeidskraft, men et stykke arbeid (Ericsson, 1996). Barn har i dag en symbolsk verdi hvor familien investerer i barnet. Det å lykkes med sine barn gjennom foreldreskapet er en viktig status for både menn og kvinner (Clifford et al., 2015, s. 16). Derfor kan det reises noen profesjonsetiske

¹¹⁸ Jf 4.3 med underpunkter.

problemstillinger dersom barn har omsorgsoppgaver som i gitte tilfeller kan ha likhetstrekk med parentifisering. Parentifisering er et relasjonsfenomen. I så måte er det interessant å forsøke å avdekke fenomener i fosterhjemsomsorgen som kan bidra til en familieinteraksjon der barn tar for stort ansvar.

Fosterforeldrene bekrefter at egne barn gjør en viktig innsats: «*Hvordan hadde det gått om ikke de to hadde hjulpet oss litt?*». Ansvarsutøvelsen er knyttet til identitet og selvfølelse, hvor informantene fremtrer som et moralsk subjekt. Å kjenne seg moralsk ansvarlig henger sammen med å være *moralsk berørt*. Berørthet – å røre ved og bli berørt av – er et grunnfenomen ved menneskers væremåte (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Å være moralsk ansvarlig innebærer aktiv deltakelse i familielivet ved å melde seg på banen når en værder at noe står på spill: «*Det er ofte jeg løper ned og prøver å hjelpe til*». Det å hjelpe, yte og bidra er viktig for selvfølelsen. Både for å dempe konflikter i familien, og dermed redusere stressnivået, men også fordi det føles godt å være god. Spørsmålet er hvorvidt det emosjonelle ansvaret blir en overbelastning.

I hvilken grad barnet selv mottar omsorg, støtte og anerkjennelse er viktige kjennetegn som skiller adaptiv fra destruktiv parentifisering (Haugland, 2006). Fosterforeldres barn kan yte stor grad av omsorg uten at oppgaver og ansvar blir en overbelastning. Nøkkelen synes å være anerkjennelse, der barnas behov blir sett og tatt på alvor, og der barna føler seg verdsatt av så vel fosterbarnet (mottaker) som foreldre og profesjonelle (sosiale omgivelser).

I eksempelet med 'den gode hjelper' (jf 4.3.1) uttrykker informanten glede, stolthet og mestring knyttet til omsorgsoppgavene for fosterbroren. Det som kjennetegner fortellingen er at omsorgen er preget av frivillighet og lyst: «*Det var jo bare når jeg hadde lyst. Jeg måtte aldri skifte bleie, jeg måtte aldri bade ham, jeg måtte aldri gi ham mat, jeg måtte aldri noen ting*».

Slik jeg fortolker historien er innsatsen overfor fosterbroren preget av genuin og spontan omsorg, ikke en handling som har som formål å avhjelpe slitne foreldre. Belønningen synes å være den uforbeholdne kjærligheten og positive responsen hun får fra fosterbroren når han sier: «*Åh! Jeg er glad i deg helt herfra og til månen og tilbake igjen!*» Samværet med broren har en egenverdi, hvor hun opplever å være en god omsorgsperson. Å bruke tid og energi på fostersøsken bidrar også til å styrke relasjonen ved at en knyter et nært bånd. Søskenkjærlighet kommer til uttrykk gjennom behovet for å ta vare på et menneske hun er glad i

og bryr seg om. I tillegg mottar hun anerkjennelse, ros og takknemlighet fra foreldrene, noe som øker motivasjonene for å yte mer omsorg.

Å identifisere seg med voksenrollen og ta ansvar for familiemedlemmer kan utvikle barns modenhet og kompetanse (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973). Omsorgsoppgaver kan gi mestring, personlig vekst og bidra til et positivt selvbilde, forutsatt at omsorgsoppgavene er av begrenset varighet, med tydelig rolleavklaring mellom foreldre og barn, hvor barnet selv mottar god omsorg og anerkjennelse for sin innsats (Haugland, 2006). Omsorg i nære relasjoner er ikke bare arbeid, det kan også bidra til at en utvikler seg selv som menneske og gi en tilfredsstillende følelse av dyp mening (Held, 2006b).

Parentifiserte familiemønstre kjennetegnes gjerne av familier med store belastninger, mange barn eller barn med store hjelpebehov (Kvello, 2015), slik at foreldrene har behov for hjelp og avlastning med de krevende omsorgsoppgavene (Haugland, 2006). Med utgangspunkt i egen og andres forskning er det rimelig grunn til å anta at fosterfamilier periodevis er i faresonen for store belastninger.

Emosjonell omsorg kan være vanskelig å avdekke både for familiemedlemmene selv og utenforstående (Haugland, 2006, s. 212). Emosjonelle oppgaver kan være utydelige og indirekte, som å innlemme barnet i en voksenverden av temaer som barnet ikke er kognitivt, emosjonelt eller sosialt modent for (Kvello 2011, 2015), eller kreve større evne til å ivareta andres behov enn barnas psykologiske utviklingsnivå (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973).

Noen ganger når mamma snakker om bekymringene sine, så tenker jeg jo på dem. De fester seg jo i hukommelsen, og jeg tenker og jeg ser jo at hun blir sliten. Veldig sliten. Men ellers så er jeg også glad for at de snakker til meg som om jeg skulle være voksen.

Til tross for at informanten i sitatet ovenfor er myndig, og i lovens forstand voksen, mener jeg det er grunn til å være på vakt. I det gitte tilfellet opplever informanten seg som medansvarlig for den krevende situasjonen, et ansvar som tidvis er svært tungt å bære. Fosterforeldres egne barn har en annen rolle enn fosterforeldrene, noe jeg drøfter nærmer i punkt 6.3.8. Når fosterforeldre blir presset kan de forholde seg til egne barn som en voksen, og trekke dem inn i prosessen med å ta vanskelige avgjørelser: «*Og så følte jeg at jeg var med på å ta den avgjørelsen, og da har man litt sånn, ja litt ansvar rundt det da*». Bekymring for fostersøskens omsorgssituasjon, fremtid og psykiske helse er i utgangspunktet

profesjonelle aktører og fosterforeldres ansvar. Egne barn kan i noen tilfeller oppleve å bli stilt overfor dilemmaer de ikke er emosjonelt modne for å takle:

Men da spiller jo hun litt på min samvittighet. For hvis Anna skal flytte, så er det jo underforstått at hun går til grunne på en måte (gråter). Så det har jeg fått høre i flere sammenhenger, at ja hvis du mener det så skal vi gjøre det. Men er du sikker på at du mener det? Og selvfølgelig vil jeg ikke at det skal gå galt med henne. Hun fortjener å få det godt, men jeg skulle bare ønske det var et annet sted enn hjemme hos meg.

Informanten oppfatter at mor spiller på hennes samvittighet. Ved å fremme sine egne interesser og behov setter hun samtidig fostersøsteren i en umulig situasjon, noe hun ikke vil bære ansvaret for.

Med dette utgangspunktet kan det være interessant å se med et kritisk blikk på den type informasjon som gis til fosterforeldres egne barn. Kvello (2008) advarer mot voksnes behov for å betro seg til, forklare og informere barnet. Ofte begrunnes informasjonen med at barnet krevde å vite, at barnet vurderes å være særlig klokt og modent, eller at det var mer skadelig å ikke fortelle noe (Kvello, 2008, s. 117). I fosterhjemsomsorgen blir dette ofte et dilemma, fordi egne barn trenger informasjon for å forstå hva som foregår (jf 4.6.3). Informantene selv etterspør mer informasjon, og behovet for informasjon øker med alderen.

Profesjonelle kan ikke ukritisk imøtekomme dette behovet uten samtidig å vurdere den aktuelle situasjonen og risiko for emosjonell overbelastning. Jo mer informasjon egne barn får, jo mer involvert vil de bli. En profesjonsetisk utfordring vil være at man ikke i tilstrekkelig grad reflekterer over hvor grensene går for hva slags type informasjon man bør skåne dem for. Dersom informasjonsutveksling blir viktigere enn å ivareta barnets grunnleggende behov, står barnet i fare for å trekkes inn i et parentifisert mønster. Ubetenksomhet fra barnevernets side kan føre til en overvurdering av egne barns evne til å takle den innsikten man får i fostersøskens problematikk.

Gjennom å leve med fostersøsken risikerer fosterforeldres egne barn å «*miste sin uskyld*» (Pugh, 1996), ved å bli eksponert for ulike typer omsorgssvikt som vi ellers skåner barn fra (jf 2.5). Innsikt i fostersøskens selvmordsforsøk og selvsykdom kan være en overbelastning for barn (jf 4.4.1). Å være vitne til voldsutøvelse, eller motta skremmende opplysninger, kan også skape reell frykt: «*Jeg hadde sånne små mareritt i hodet liksom*». Barn har ikke voksnes distanserte perspektiv og identifiserer seg i større grad med hva de hører og ser.

Det foreligger derfor noen etiske hensyn, der den som ønsker å informere barnet bør veie behovet for å vite opp mot behovet for beskyttelse.

Det kan være vanskelig for voksne å ta inn over seg hvilken omsorgsrolle barn har. Parentifiserte barn mottar ofte ikke anerkjennelse for den innsatsen de gjør, fordi profesjonelle heller ikke forstår eller tar barnas situasjon på alvor (Aldridge & Becker, 1993 i: Haugland, 2006). Mangel på anerkjennelse og legitimitet, der voksne ofte ikke er klar over barnas internaliserte rolleforventninger, er viktige kjennetegn på et destruktivt rollemønster.

I noen tilfeller vil både foreldrene og barneverntjenesten observere og bekymre seg over at barna påtar seg et for stort ansvar, men stå rådvile overfor hva de kan gjøre for å hjelpe barnet. Haugland (2006) gjør oppmerksom på at profesjonelle bør være varsomme med å endre rollemønstre for raskt, og på den måten true barnets identitet og trygghet. Sitatene: «*jeg prøver å hjelpe mamma og pappa så mye som mulig*», og «*det er deilig å hjelpe til*», kan tolkes som at informanter ønsker å bidra, fordi de ser at foreldrene trenger hjelp. Å hjelpe til eller opptre som mekler kan gi barnet følelse av nærhet til foreldrene og kontroll over situasjonen (Haugland, 2006). Derfor kan det være sårende når foreldrene ikke forstår eller verdsetter innsatsen. Når «*mamma kaller meg en pleaser*» oppfattes det som manglende støtte og indirekte kritikk, fordi foreldrene forventer at egne barn skal sette grenser og først og fremst ta vare på seg selv. Utsagn som: «*jeg har litt vanskelig for å si nei eller sann, jeg vil gjøre alle bare fornøyd*», kan gjøre profesjonelle oppmerksom på faresignaler som kan tyde på at fosterforeldres egne barn påtar seg roller som normalt er voksnes ansvar.

Profesjonelle kan spille en viktig rolle ved å hjelpe fosterfamiliens barn til å 'gi fra seg' den ansvarsfulle omsorgsrollen. Dette løses enklest ved å redusere omfanget og graden av belastningene (Haugland, 2006), hvilket betyr at støtte og avlastningstiltak rettet mot fosterforeldrene, også vil kunne virke forebyggende på parentifiserte familiemønstre. Når egne barn føler seg forstått og trygg på at foreldrene får den hjelpen de har behov for, vil de i større grad kunne 'slippe taket'. Profesjonelle kan støtte barnet i å støtte seg selv. I eksempelet nedenfor har sosialarbeideren hjulpet informanten til å øve seg på å sette grenser for seg selv og fraskrive seg ansvaret: «*når jeg hører at hun skriker nede, så velger jeg å bare lukke døra og ta på musikk og bare late som jeg ikke hører det*».

Jeg kan ikke trekke den konklusjon at krevende fosterhjems plasseringer alltid fører til parentifiserte familiemønstre. Informantene fremstår som ressurssterke, reflekterte og handlekraftige unge mennesker. Fortellingene tjener likefult som eksempler for profesjonsetiske drøftinger om hvilke utfordrende situasjoner egne barn kan stå ovenfor. Omsorgsetikken setter særlig fokus på den moralske aktøren, ikke bare som individer, men også grupper i samfunnet og institusjoner (Pettersen, 2011a). Derfor er det interessant å se nærmere på hvordan fosterhjemsomsorgen som system fremstår som moralsk aktør overfor fosterforeldrenes egne barn.¹¹⁹ Det er relasjonsaspekter i familien som er avgjørende for hvorvidt barn blir overbelastet. Barnevernets profesjonelle ansvar i møte med fosterforeldres egne barn innebærer å vurdere om barnas påtatte omsorgsoppgaver grenser til parentifisering, og dernest om parentifiseringen er av adaptiv eller destruktiv karakter.

6.2.8 Kursing og opplæring av fosterfamilien

Noen fosterfamilier erfarer at omsorgsoppgavene er langt mer krevende enn de hadde forutsett: «*Pappa har sagt at hadde han visst hva de gikk til, så hadde ikke han gjort det*».

Barneverntjenesten har intensjon om å tilføre fosterfamilien ressurser og kunnskap gjennom kurs og veiledning, økonomisk godtgjørelse, forsterkningstiltak, avlastning og annen støtte. Ressursene er ment å svare til hvor krevende man forventer at oppgaven skal være.

Økonomisk godtgjørelse kan forstås som både anerkjennelse og belønning for å utføre et viktig samfunnsoppdrag. Når fosterforeldres egne barn beskriver at mor synes arbeidet er «*spennende*» og «*viktig*», at arbeidet «*betyr veldig mye for henne*», er en måte «*å utvikle seg på*», samt at hun får «*ros av barneverntjenesten*» for innsatsen hun har gjort, ligger det implisitt en forståelse av dette samfunnsoppdraget.¹²⁰

I fosterhjemsomsorg er opplæring rettet inn mot å styrke fosterfamilien, ofte med formål å ivareta fosterbarnets behov. Barneverntjenesten har til hensikt å gi fosterforeldrene kunnskap for å takle utfordringene som det nye barnet kan ha, og

¹¹⁹ Drøftes videre i del 6.3.

¹²⁰ Drøftes nærmere i 6.3.2.

kan gi. Gjennom å kurse fosterforeldrene i bestemte måter å tenke på, rettleder profesjonelle familien i ønsket atferd som korresponderer med forventningene som knyttes til fosterhjemsoppdraget.

Til tross for at barneverntjenesten ut fra de beste intensjoner rustet fosterforeldrene til oppgaven, kan et ensidig fokus på fosterbarnet implisitt dreie blikket bort fra andre barns interesser og behov. Kunnskapen er ment å skulle forme fosterforeldrene til bestemte måter å utøve omsorgen, samtidig som egne barn ikke tilskrives samme oppmerksomhet i det profesjonelle arbeidet. Problemet er muligens at kursene som tilbys ikke inneholder kunnskap om fostersøskenrelasjonen, eller fosterforeldres egne barns perspektiver.

Kurset *Traumebevisst omsorg*¹²¹ fokuserer på fosterforeldre som omsorgsgivere. Etter grundig gjennomlesning av kursinnholdet, tilleggsmateriale, utarbeidelse av case og gruppeoppgaver finner jeg ingen eksempler der fosterbarnets vansker med å regulere atferd og følelser, eller knytte nye relasjoner, også kan få følger for andre barn som bor i hjemmet. Når kursinnholdet mangler en så elementær del som barnelivet i fosterfamilien, overses det faktum at fosterforeldres egne barn også blir berørt av og har en relasjon til fosterbarnet. Dermed gis ikke egne barn en tydelig plass, der deres rolle, sårbarhet og utsatte posisjon i fosterhjemsomsorgen løftes fram.

Majoriteten av norske fosterforeldre har egne barn, både hjemmeboende og utflyttede barn. Når en familie blir en fosterfamilie, blir barna automatisk involvert. Stortingsmeldingen *Trygghet og omsorg- fosterhjem til barns beste* skriver: «Det er hele familien som tar på seg et fosterhjemsoppdrag.

Fosterforeldrenes egne barn er viktige støttespillere, og det er avgjørende at hele familien er en del av prosessen med å bli fosterhjem». (Meld.St.17, s. 74-75). Følgelig er ikke kunnskapsutvikling og kursvirksomhet på fosterhjemsfeltet bare av interesse for fosterforeldrene, men hele fosterfamilien.

Empirien viser også at fosterforeldres egne barn gis opplæring ut fra teoretiske perspektiver: «Og da hadde han med seg, jeg tror han kalte det for *trygghets sirkelen*» (jf 4.10.1). Å gi fosterforeldres egne barn innføring i psykologiske teorier kan gi både positive og negative utslag. Muligheten til å stille spørsmål og dele erfaringer kan gi økt kunnskap og forklaringer på

¹²¹ Se 1.5.1 og 3.5.

fostersøskens atferd. På den annen side kan kurs i traumeteori virke virkelighetsfjernt, og til liten nytte for hvordan egne barn skal takle de store utfordringene. Slik jeg fortolker intervjuene opplever informanter at det stilles store krav til deres evne til å forstå fostersøskens atferd og reaksjonsmønstre: *«Jeg føler på det kurset så var det sånn at alt må godtas fordi at hun har et traume hvis du skjønner»*.

Fosterbarnets behov for traumebevisst omsorg kan sprengte seg ut over hva andre barn er i stand til å forstå og tåle. Informantene etterlyser søskenperspektivet. Fremfor hjelp og støtte til å sette grenser og beskytte seg mot personangrep, var kurset rettet inn mot å gjøre fosterforeldrenes barn i stand til å forstå fosterbarnet, og dermed tåle atferden bedre. Opplæringen som ble gitt fordrer at informanten forholder seg til fostersøsteren på andre måter enn det som føles naturlig i en søskenrelasjon:

Men uansett så tenker jeg at vanlige søstre, hvis hun hadde skjelt ut liksom mamma og dem. Så hadde jeg jo ikke begynt å tenke sånn veldig pedagogisk over det og veldig sånn.

I en søskenrelasjon er den naturlige responsen intuitiv, emosjonell og relasjonell, snarere enn å analysere søskens atferd ut fra teoretiske perspektiver: *«Det er veldig vanskelig å hele tiden være så pedagogisk oppe i hodet»*. Empirien samsvarer med annen forskning som peker på belastninger når barn opplever at offentlige myndigheter og foreldre stiller krav om at de skal forstå og håndtere fosterbarnets spesielle behov (Twigg, 1994, 1995; Watson & Jones, 2002; Younes & Harp, 2007). Dette peker på et etisk problem i praksis, hvor profesjonelle gjennom samtaler og kursvirksomhet ønsker å drive opplæring slik at fosterforeldres egne barn tilpasser seg fosterbarnet, framfor hjelp og støtte til å ivareta egne behov.

Dersom barneverntjenesten svarer med kursing av barna, uten samtidig å myndiggjøre dem, sette dem i stand til å forsvare seg selv mot krenkelser, og avlaste dem fra det emosjonelle ansvaret, begås en profesjonsmoralisk svikt. Å myndiggjøre fosterforeldrenes egne barn innebærer å gjøre dem i stand til å mobilisere og sette grenser, slik at de opplever mestring, innflytelse og kontroll over egen hverdag. Forsøk på å forme egne barns forståelsesmåter, og påvirke hvordan de skal tenke og reagere på krenkelsene, kan tolkes som en form for paternalisme der profesjonelle står i fare for å invadere barnets integritet.

Kunnskap og informasjon som ikke er bearbeidet og tilpasset egne barns perspektiv vil dessuten kunne ha motsatt virkning, og dermed øke belastningene.

Når offentlig representasjon i det private hjemmet får stadig større innslag gjennom systematisk opplæring, og der omsorgen reguleres gjennom avtaleverk og tilsyn, står ekspertsystemet i fare for å fortrenge livsverden.¹²² Systemverdens mål og krav om resultatorienterte løsninger vil påvirke kommunikasjon og samhandling innad i livsverden (Habermas, 1987, 2015b). Profesjonelle relasjoner er preget av utbytting dersom den svakere part påtvinges å innordne seg i systemer og ordninger, som er skadelige og destruktive for egen velvære (Pettersen, 2011a, s. 53). Hvis praksis systematisk legger opp til å sette fosterbarnets interesser foran egne barn og fosterfamiliens ve og vel, fører det til en utnyttning som over tid vil påføre fosterfamilien skade og utarming. Kurspakker som retter seg inn mot fosterhjemsomsorg, bør derfor balansere alle familiemedlemmenes behov. Med utgangspunkt i omsorgsetikken inkluderer det både egenomsorg, hvor omsorgsgiver lærer å ivareta sine egne interesser, og hensynet til alle berørte parter (Pettersen, 2008, 2012).

6.2.9 Oppsummerende refleksjoner

De etiske utfordringene som her er identifisert aktualiserer den sårbarhet som finner sted i familieliv. Samhandling med våre nærmeste anses som et etisk anliggende. Fosterforeldres egne barn lever under samme hustak og i gjensidig avhengighet til sine fostersøsken. Mennesker er til enhver tid bundet av familiære og sosiale kontekster, og står ikke nødvendigvis fritt til å velge sine relasjoner eller de forpliktelser som følger med den tildelte rollen (Pettersen, 2011a). Fostersøsken blir berørt av og involvert i hverandres hverdagsliv.

Som en utilsiktet konsekvens, kan en fosterhjems plassering føre til at andre barn i fosterhjemmet settes under press og tidvis har det vanskelig. Med utgangspunkt i Vetlesens forståelse av krenkelse, vekkes det etiske engasjementet når andres ve og vel står på spill, og når andre utsettes for noe som en ikke burde utsettes for (Vetlesen, 2007). Følgelig aktualiserer fosterhjemsomsorg et profesjonsetisk ansvar der barneverntjenesten tar i betraktning hvilke mulige omkostninger en plassering kan få for fosterforeldrenes egne barn. Hvor belastende situasjonen

¹²² Drøftes videre i 6.3.4.

oppleves vil være i stadig endring, avhengig av hvilken støtte de får, og om behovene blir sett og anerkjent av så vel foreldre som profesjonelle hjelpere.

For at barnevernsarbeideren skal kunne hjelpe og reagere mot urett, må hun evne å se og oppfatte det etiske i situasjonen. Moralsk kompetanse er en forutsetning for å ha tilgang til en persons livsverden, og på den måten forstå hva som foregår (Vetlesen & Nortvedt, 2000). Profesjonsetikk handler om hvordan profesjonelle best kan opptre i etisk krevende situasjoner. Den situerte etikken plasserer etiske utfordringer og dilemmaer i en bredere sosial, politisk og kulturell kontekst med vekt på den relasjonelle dynamikken mellom mennesker. (Banks & Williams, 2005). *Framing* er rammen som påvirker hvordan en etisk situasjon fortolkes. I tillegg til moralsk persepsjon (Blum, 1994) vil etiske prinsipper, lovverk og strukturelle rammebetingelser også virke inn på hva profesjonsutøver ser, og eventuelt overser. Ulik framing kan endre sosialarbeideres forståelse av hva som er etisk riktig eller rettferdig (Banks, 2016, s. 5-6). I punkt 6.3 vil jeg derfor gå videre og se nærmere på hvordan strukturelle forhold, samfunnsmandat og etiske prinsipper kan kaste lys over problemstillingen.

6.3 En prinsippbasert tilnærming

De etiske utfordringene som er identifisert i det foregående synes å korrespondere med Honneths begrep om krenkelse. Krenkelse er fravær av anerkjennelse, en subjektiv opplevelse som må ses i sammenheng med kontekst. Slik jeg fortolker intervjuene risikerer fosterforeldres barn krenkelser på alle tre nivåer i Honneths tredimensjonale anerkjennelsesbegrep (Honneth, 2008a): fysisk og psykologisk krenkelse i privatsfæren, rettighetstap i den offentlige sfære, og manglende anerkjennelse for sitt bidrag til verdifelleskapet i den sivile sfære, her forstått som fosterhjemsomsorgen.

Jeg vil her lese empirien i lys av Honneths perspektiver (jf 5.4). Ifølge Honneth er ikke anerkjennelse tilstrekkelig institusjonalisert i dagens moderne samfunn (Honneth, 2014). Det finnes strukturer i samfunnet som gjør at mennesker blir krenket, uten at en direkte kan peke ut hvem som utøver krenkelsen. Således kan det være nyttig å forsøke å identifisere lidelse som skapes kollektivt, men som erfares individuelt. Anerkjennelsesteorien brukes i denne delen først og fremst

for å belyse hvordan fosterhjemsomsorgen som system kan slå ut for fosterforeldres egne barn som berørt tredjepart.

Anerkjennelse på alle tre nivåer må ses i sammenheng, der en kumulativt tilegner seg selvtillit, selvrespekt og selvverdsettelse. Sammen skaper dette sosiale betingelser for at mennesket utvikler en positiv innstilling til seg selv og andre (Honneth, 2008a, s. 177). Jeg starter med å redegjøre for anerkjennelse og krenkelse i kjærlighetsdimensjonen gjennom fostersøskenrelasjonen. I påfølgende punkter drøfter jeg hvordan de etiske utfordringene kan forstås ut fra rettighetsdimensjonen. For at fosterforeldrenes egne barn skal oppnå sosial rettferdighet, og fullt ut anerkjennes i fosterhjemsomsorgen, trenger de mer enn kjærlighet og rettigheter. Den tredje anerkjennelsesformen er like viktig, nemlig å bli sett, bekreftet og verdsatt for sin innsats, sine ressurser og den betydningen en har i andre menneskers liv. Dette kommer jeg tilbake til i 6.3.9.

Kjærlighetsdimensjonen innebærer primære relasjoner med sterke følelsesmessige bindinger, som er forankret i nærhet, intimitet og fortrolighet (Honneth, 2008a, s. 104). Jeg har argumentert for at også søskenrelasjoner bør innlemmes i Honneths forståelse av kjærlighetsrelasjoner (jf 5.4.2). Forståelse av fostersøsken som en søskenlignende relasjon mellom barn og unge som bor under samme tak, ligger til grunn for videre drøfting. Informanter setter ord på hvor viktig det er å få en bekreftelse på søskenkjærligheten:

Det er jo litt egoistisk (...) det at jeg trenger en bekreftelse på at hun er glad i meg, det burde jeg egentlig ikke, men jeg gjør det. Noen ganger så trenger jeg en bekreftelse på at jeg er viktig for henne også.

Mennesket er et anerkjennelsessøkende vesen (Honneth, 2008a, s. 52), hvor gjensidig anerkjennelse er en grunnleggende forutsetning for sosial interaksjon og sosialisering (Honneth, 2008b). Behovet for kjærlighet i våre nære relasjoner er en betingelse for at mennesker skal utvikle en positiv selvforståelse og egenkjærlighet. Det er gjennom den følelsesmessige verdsettingen at fostersøsken bekrefter hverandre gjensidig.

Krenkelse kan forstås som et brudd på forventninger om gjensidig anerkjennelse, som ennå ikke er innfridd (Lysaker, 2011a, s. 108). Når kjærlighetserklæringen uteblir oppstår utryggheten, noe som kan føre til en brist i selvtilliten. Honneth trekker fram den sosiale skammen som oppstår når de normative forventningene ikke innfris, og som leder til den dypeste formen for moralsk følelse av

manglende egenverdi (Honneth, 2008a, s. 144). Sosial skam er en moralsk følelse som uttrykker tap av selvrespekt. Den moralske urett gir «et psykisk chok» ettersom subjektet blir skuffet i en forventning knyttet til selvbilde, personlighet og egen identitet (Honneth, 2003a, s. 85). I skamfølelsen ligger en fortolkning av situasjonen, der informanten fremstiller seg selv som egoistisk ved å kreve gjensidig anerkjennelse fra fostersøsken.

Fosterforeldres egne barn risikerer å bli utsatt for fysiske, verbale og emosjonelle angrep.¹²³ Informantene vektlegger i størst grad den psykiske påkjenningen ved spydige kommentarer og non-verbal kritikk gjennom kroppsspråket. Honneth setter ikke likhetstegn mellom fornærmelser og psykisk skade, men kroppslig og emosjonell mishandling kan gi grunnleggende mistillit til seg selv og den sosiale verdens pålitelighet (Honneth, 2008a, s. 142). Anerkjennelse har et ekspressivt uttrykk der kroppsspråk, mimikk, blikk, betoning, gester og kroppslige uttrykk har avgjørende betydning for følelsen av sosial bekreftelse (Honneth, 2003b). Kroppen er et følsomt instrument og kroppsspråket er en måte å snakke til andre på. Å bli hånet, kritisert og nedverdiget for eget utseende og personlighet er et angrep på selvverdet.

I likhet med Løgstrup (1996) skriver også Honneth om menneskers kroppslige sone eller rom for integritet som ikke skal invaderes eller krenkes. I den private sfæren lærer barnet det fine samspillet med andre mennesker. Ved at andre respekterer barnet, lærer barnet om ivaretagelse og respekt for seg selv og andre (Honneth, 2008a). Hjemmet utgjør grensen mellom det offentlige og private, der barnet gjennom muligheter for selvutfoldelse og personlig utvikling, lærer om sine egne grenser og egenverdi. Derfor rokker det også ved trygghetsfølelsen dersom krenkelser og invadering av grenser foregår i barnets eget hjem.

Honneth skriver at den som ønsker å bli sett kan gjøre mange praktiske anstrengelser for å tiltrekke seg oppmerksomhet (Honneth, 2003b). Fosterbarns atferd kan fortolkes som en kamp om å oppnå sosial bekreftelse i fosterhjemmet ved å gjøre seg synlig: «*Hun tåler ikke at andre er i fokus, det er hun som må være i fokus hele tida*». Resultatene kan være, slik som tidligere drøftet i 6.2.5, at egne barn taper tid og oppmerksomhet fra foreldrene, og i en slik grad at de skyves ut på sidelinjen i eget hjem. I henhold til Honneth er dette alvorlig, fordi det å bli sett innebærer å bli synliggjort ved å bli fremhevet og anerkjent som

¹²³ Som tidligere drøftet i 6.2.2.

unik og betydningsfull, noe barn først og fremst erfarer i sosial interaksjon med foreldrene (Honneth, 2003b).

Relasjonen mellom foreldre og barn står i en særstilling. Honneth utdyper foreldres plikt til å gi følelsesmessig omsorg og ivareta barnets individuelle behov.¹²⁴ Det å bli anerkjent og ivaretatt er nødvendig for at vi skal leve og utvikle oss som mennesker (Honneth, 2008a). Foreldreansvaret pålegger foreldre å ivareta barnets interesser og behov, og beskytte barnet mot vold i eget hjem.¹²⁵ Likevel viser empirien at fosterfamiliens barn i særskilte tilfeller utsettes for søskenmishandling. Å anerkjenne barnets behov er å ta foreldreansvaret på alvor. Det motsatte er en krenkelse både for foreldre og barn, for gjennom å sette til side egne barns behov krenker foreldrene også seg selv og foreldre-barn-relasjonen.

I følge Honneth bør samfunnsnormene hele tiden være gjenstand for kritikk, i det vi drøfter normene opp mot den konkrete etiske situasjonen. I de påfølgende punktene utforsker jeg videre hvordan sosialarbeideres profesjonsetikk, yrkesetiske kodekser, retningslinjer, samfunnsmandat og lovverk, kan drøftes opp mot de identifiserte etiske utfordringene. Jeg starter med å se nærmere på generell barnerett med tanke på fosterforeldrenes egne barns rettslige stilling i fosterhjemsomsorgen.

6.3.1 Fosterforeldrenes egne barns rettslige anerkjennelse

Rettslig anerkjennelse handler om det ukrenkelige menneskeverdet, respekten for enkeltindividers lovmessige rettigheter, formell likestilling og likebehandling av individene som det bærende prinsipp (jf 5.4.3). Rettslig anerkjennelse forandrer seg i takt med samfunnsutviklingen. Med henvisning til Hegel, Mead og Marshall hevder Honneth at den sosiale kampen om rettslig anerkjennelse stadig fortsetter, ved kontinuerlig å utvikle nye rettigheter for å sikre at vedtatte rettigheter oppfylles. Honneth skriver at innføring av allmenn skoleplikt for barn ble innført for å sikre at fremtidig voksne personer skulle ha kunnskap og kulturell dannelse for å delta i det politiske samfunnet på en likeveldig måte (Honneth, 2008a, s. 126). For å sikre dette ytterligere er det stadig utviklet nye

¹²⁴ Honneth skriver først og fremst om symbiosen mellom mor og barn, og barnets løsrivelsesprosess (Honneth, 2008a, s. 104-116). Jeg legger til grunn at også fedre er omsorgspersoner.

¹²⁵ Jf Barnelova, 1981 § 30.

rettigheter. Eksempelvis har norske elever i dag krav på videregående opplæring, individuell og tilpasset opplæringsplan, rett til et godt læringsmiljø og en mobbefri skolehverdag.

Slik jeg leser Honneth er forståelsen av barn som selvstendig rettssubjekt i barnevernet eksempel på en slik historisk utvikling. Barnevernloven er på nytt under revidering, der omfanget av barns rettigheter utvides. Forståelsen av hva vi legger i innholdet i rettighetene er i stadig endring (jf 1.7). Dette ser vi tydelig ved at barn i Norge gis innflytelse på stadig flere samfunnsområder (Strandbu & Vis, 2016, s. 146).

Rettslig anerkjennelse innebærer å tildele subjektet universelle rettigheter som medlem av fellesskapet. I følge Honneth (2008) må vi klargjøre hva som kjennetegner den anerkjennelsesformen som gir medlemmer av rettsfellesskapet den samme individuelle autonomien. I vår sammenheng innebærer det at fosterforeldres egne barn har, i likhet med alle andre barn, en særegen rettslig stilling i kraft av sin status som barn. Barndommen som sådan gir en særlig beskyttelse, hvor rettighetene først og fremst er utarbeidet for å ivareta barnets sårbarhet, krav på omsorg og rett til beskyttelse. De demokratiske rettighetene baserer seg på universelle menneskerettigheter der myndighetenes inngripen i barns liv er forankret i prinsippet om barnets beste. Barneperspektivet setter fosterforeldres egne barns sosiale, politiske og juridiske rettigheter, både i hjemmet og i det offentlige rom, i sentrum (jf 1.7).

Min agenda er å identifisere profesjonsetiske utfordringer der slike universelle prinsipper ikke kommer til anvendelse overfor fosterforeldres egne barn.

Barnevernloven gjelder for alle barn under atten år, og kommer til anvendelse når tiltak rettes mot dem (Barnevernloven, 1992). Fosterforeldres egne barn har ikke etter denne loven juridiske partsrettigheter, fordi det ikke er truffet vedtak og tiltak myntet på dem personlig. Myndighetene har gitt barneverntjenesten ansvar for å følge dem opp under en fosterhjems plassering (jf 1.6.1), uten at dette er tydelig regulert i barnevernloven. Det aktualiserer spørsmålet om hvor grensene går mellom det etiske og det juridiske. Profesjonelle kan lett fristes til å avgrense sitt moralske ansvar ved å trekke grensen ved lovens bokstav (Fossestøl, 2016, s. 45). Uklarheter kan føre til at barn blir oversett og ikke får nødvendig hjelp.

Dersom belastningene blir så alvorlige at fosterforeldres egne barn faller inn under bestemmelsen om omsorgssvikt, stiller saken seg annerledes. Ut fra barnevernloven vil saksbehandler da ha et klart mandat om å beskytte barnet mot en skadelig omsorgssituasjon. Denne studien, og den samlede kunnskapsstatusen, tyder på at det kan være grunner for å stille spørsmål om fosterforeldrenes egne barn i særskilte tilfeller selv kommer i situasjoner som er regulert av barnevernloven. Dersom barneverntjenesten kjenner til slike forhold, men ikke viser vilje eller evne til å gripe inn og beskytte barnet, kan vi med utgangspunkt i anerkjennelsesteorien stille spørsmål om det er å forstå som en rettslig krenkelse. Det vil i alle fall være en profesjonsetisk brist.

Fosterforeldrenes egne barn er ikke undratt reglene eller fratatt rettigheter, som er den alvorligste formen for rettslig krenkelse. Selv om reglene i barnevernloven er klare, kan strukturelle og individuelle betingelser likevel føre til at omsorgssvikt ikke avdekkes eller forhindres, slik at barn generelt ikke får nødvendig hjelp. Selv om Honneth ikke eksplisitt skriver om en slik problemstilling, forstår jeg rettighetstapet i denne sammenhengen som at en rettighet ikke blir realisert, ved at loven ikke kommer til anvendelse i situasjoner den burde. Anerkjennelsesteorien er relevant fordi Honneth nettopp bestreber seg på å identifisere strukturer og forhold i samfunnet som hindrer mennesker fullverdig anerkjennelse, som igjen fører til sosiale problemer.

I rekrutterings- og godkjenningsprosessen har barneverntjenesten konkludert med at fosterforeldrene er gode omsorgspersoner, med særlig evne til å gi barn et trygt og godt hjem med mulighet for livsutfoldelse (jf 1.6). Dersom barneverntjenesten tar for gitt at egne barn er ivaretatt per se, og at denne gode omsorgssituasjonen vedvarer uten nevneverdige endringer, kan en ut fra empirien stille spørsmål ved om dette er et velbegrunnet standpunkt. utfordringer som følger med en fosterhjemsplassing kan i særskilte tilfeller gå på bekostning av egne barns beste, hvor de risikerer ulike former for belastning.¹²⁶ Det kan derfor argumenteres for at egne barn har behov for ulik grad av beskyttelse og vern når hjemmet blir et fosterhjem.

Barnevernsarbeideren plikter også å arbeide etter barnekonvensjonen, som er innlemmet i grunnlovens bestemmelse §104 og overordnet barnevernloven. Ut fra universelle prinsipper har fosterforeldres egne barn krav på omsorg,

¹²⁶ Se tidligere drøftinger i 6.2 med underpunkter.

beskyttelse, vern av både fysisk og psykisk integritet, rett til personlig frihet, medvirkning, ikke-diskriminering og selvrealisering. Det empiriske materialet og tidligere forskningsfunn gir grunnlag for å peke på at her er et kritisk punkt hvor universelle rettsprinsipper, og flere lovområder, ikke kommer til anvendelse for denne gruppen barn.

Med utgangspunkt i Honneths teori kan ikke universelle rettigheter som er utformet for å sikre barn generelt forbeholdes barn med en spesiell status. Overført til fosterhjemsomsorgen betyr det at barnerettslige prinsipper ikke bare skal anvendes overfor «barnevernsbarn», «fosterbarn» eller barn med «klientstatus» som er innrullert i barneverntjenestens saksmapper. Fosterforeldres egne barn er selvstendige rettighetsinnehavere. Anerkjennelsesteorien tilsier at alle barna i fosterfamilien må tilkjennes samme rettsstatus.

Honneth skriver om ulike grader av rettslig krenkelse som brudd på likebehandlingsprinsippet og rettslig diskriminering, der grupper eller individer blir sosialt ekskludert (Honneth, 2003a, s. 88). Utsagnet: «*ingen på de åtte årene har spurt oss hvordan vi har det*» kan fortolkes som en mild form for rettighetstap ved brudd på likebehandlingsprinsippet. Når barnevernsarbeideren tilsidesetter fosterforeldres egne barn i sitt profesjonelle arbeid, tilskrives de ikke samme grad av autonomi, ved at de ikke gis mulighet til å ytre sin mening om handlinger som vedrører dem, slik de har krav på. Når egne barn ikke blir lyttet til og beskyttet slik de har behov for, kan det være grunn for å diskutere om de utsettes for en rettslig diskriminering, noe andre forskere også stiller spørsmål ved (Watson & Jones, 2002). Diskrimineringen er i denne sammenhengen en krenkelse, fordi de fratras muligheten for medvirkning i viktige spørsmål som angår dem personlig innenfor et miljø som betyr mye for dem, her forstått som fosterhjemsomsorg.

Fosterforeldres egne barn er avhengig av voksne for å få satt sine rettigheter ut i livet. Barnerettslige prinsipper gjelder for alle barn, men fordi egne barn ikke er en juridisk part ved fosterhjems plassering, blir denne gruppen barns rettigheter i noen tilfeller oversett. Honneths anerkjennelsesteori behandler ikke spørsmålet om rettslig krenkelse av en berørt tredjepart. En måte å tenke videre på i forhold til teorien, er å peke ut områder i barnevernsfeltet der det kan være behov for å utvikle nye rettigheter for å sikre at vedtatte rettigheter oppfylles når det gjelder

barns rettslige beskyttelse. Den kontinuerlige kampen om rettslig anerkjennelse vil i vår sammenheng bety å stadig utvikle og endre regelverket, også ved å utvide innholdet og hva vi legger i forståelsen, slik at vi oppnår en bedre fosterhjemsomsorg.

Individet må også gjøres oppmerksom på at det er urettferdig behandlet for å kreve sosial rettferdighet (Honneth, 2008a). For å gjenetablere krenkede personers verdighet, er det ifølge Honnet viktig å identifisere hva som kan hindre fullverdig anerkjennelse. I de neste punktene vil jeg forsøke å identifisere profesjonsetiske utfordringer som gjør at fosterforeldres egne barn faller utenom barneverntjenestens virke, og dermed ikke blir ivaretatt slik de har krav på ut fra universelle rettigheter. Slik unnlattelse er både rettslig og etisk relevant. For å utforske dette nærmere ser jeg på samfunnsmandatet og forståelsen av berørte parter i sosialt arbeid.

6.3.2 Betydning av samfunnsmandatet og det etiske blikket

Samfunnsmandatet kommer først og fremst til uttrykk gjennom lovgivning, sosialpolitiske føringer og beslutninger blant annet når det gjelder organisatoriske og økonomiske rammer (jf 5.2).

En forklaring på at oppfølging av fosterfamiliens barn synes vilkårlig, kan være at det ikke har vært en eksplisitt lovpålagt arbeidsoppgave. All den tid barnas perspektiv ikke er ivaretatt i offentlig forvaltning og avtaleverk som regulerer fosterhjemsomsorg (jf 1.6.1), er de tilbøyelige til å falle utenfor profesjonelles oppmerksomhet. Utfordringen med å synliggjøre barnas rolle problematiseres også i utenlandske studier (Roche & Noble-Carr, 2016; Serbinski & Brown, 2016; Williams, 2016). Implisitt antydes at barnas behov ikke tas hensyn til i tilstrekkelig grad, fordi de ikke har en klar posisjon i barnevernet. Uten en aktørstatus får de heller ikke en tydelig plass på den politiske arena, på beslutningsnivå og i praksisfeltet.¹²⁷

Samfunnsmandatet gir retning til profesjonelles måte å tenke på. Vetlesen skriver: «ideene former «vår» måte å gi mening til hva som tilkommer hvem, og hvem som fortjener hva; til å plassere hendelser og mennesker innenfor et

¹²⁷ I punkt 6.3.10 drøfter jeg nærmere hva det kan innebære å gi egne barn en slik aktørstatus.

moralsk univers» (Vetlesen, 2007, s. 38). Ifølge Vetlesen er det ikke mulig å unngå forestillinger om *hva* eller *hvem* som overhodet skal betraktes i et moralsk lys. Når fosterforeldrenes egne barn ikke synliggjøres faller de også utenfor den profesjonelles synsfelt. På hvilke måter profesjonen tematiserer fosterforeldrenes egne barn har betydning for hvordan deres perspektiver integreres og anerkjennes. Profesjonelles moralske klima utstyres sosialarbeideren med «begreper og målestokker for å tenke, snakke og føle om alt som anses å ha moralsk relevans» (Vetlesen, 2007, s. 38). Hvilket betyr at profesjonelle har tilbøyelighet til å godta visse måter å tenke på, ut fra samfunnsmandatet og den yrkesetiske kodeksen.

Barnevernsarbeideren er gitt et politisk oppdrag med ansvar for å ivareta fosterbarnets interesser. Kunnskapsutvikling og utforming av regelverk innen fosterhjemsomsorg har naturlig nok dreid seg om fosterbarns behov. Sett fra sosialarbeiderens side er fosterbarn hovedpersonen ved en fosterhjemsplassering. Men dersom den profesjonelles oppmerksomhet utelukkende er rettet mot dette formålet, står man i fare for å overse hvilke konsekvenser tiltaket også kan få for berørte parter:

For jeg fikk mer inntrykk at hvis de kunne plassere henne her, så var jo problemet deres ute av verden, og da var de fornøyd med det.

Informantens moralske respons vekkes fordi hun oppfatter at sosialarbeideren handler etter en standard der problemet anses som løst når samfunnsoppdraget er innfridd, uavhengig av konsekvensene for resten av barneflokket. Ensidig oppmerksomhet på regler knyttet til oppdraget har en tendens til å dreie det etiske blikket bort i fra andre grunnleggende etiske krav i profesjonsetikken (Banks, 2006; Eide, 2016c).

Sosialarbeiderens etiske kodekser forutsetter at profesjonsutøver forsøker å se verden gjennom øynene til de involverte, og gjennom dialog kommer fram til beslutninger som ivaretar verdiene til de ulike berørte, og aksepteres av alle (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 8). En innvending mot den dialogbaserte diskursen er at den kan bidra til å utdype problemene snarere enn å finne praktiske løsninger (Eide, 2013a, s. 142). En for sterk problemorientering kan gjøre profesjonsutøver handlingslammet. Når profesjonelle bes å ta hensyn til fosterforeldres egne barn, ved å introdusere et nytt ansvarsområde, stilles de

overfor et dilemma: nemlig at det alltid er noen andre som også trenger hjelp (Skorstad, 2013, s. 213).

Barnevernsarbeidere oppgir stor saksmengde, utydelige retningslinjer, en presset hverdag og mangel på tid og ressurser, som årsak til at ikke fosterforeldrenes egne barn følges opp og prioriteres i praksis (Revheim - Rafaelsen, 2013). I velferdsyrker der arbeidspresset er høyt med store krav til utøvelse av skjønn, har yrkesutøveren en tendens til å ty til *tommelfingerregler*, nærmest for å overleve eller unngå utbrenthet (Repstad, 2014, s. 190). Med henvisning til Michael Lipskys teorier om *street-level-bureaucrats* (Lipsky, 2010) kan vi forstå barnevernsarbeiderens tendens til å prioritere lovpålagte arbeidsoppgaver, fremfor hensynet til berørte parter. Begrepet «fronlinjebyråkratiet» henspiller til motstridende forventninger og konflikter sosialarbeideren opplever mellom klienters behov på den ene siden, og manglende ressurser og store oppgaver på den andre siden (Skorstad, 2013).

Med utgangspunkt i Foucaults analyse av indirekte makt og begrepet «indirekte styring» (*governmentalité*), drøfter Randi Kroken hvordan maktperspektivet i barnevernet gjør seg gjeldende på indirekte vis (Foucault, 2002; Kroken, 2016). Når avstanden øker mellom styringsnivå og bakkebyråkraten, er maktutøvelse gjerne usynlig og utilgjengelig for dem som bærer ansvaret i sitt daglige virke, nemlig barnevernsarbeideren. Handlingsmulighetene er ofte betinget av forhold som ligger utenfor profesjonsutøvers kontroll. Styringen kan være økonomisk begrunnet der de på toppen i organisasjonen ikke har direkte kontakt med de konkrete barna som rammes av administrative vedtak (Kroken, 2016).

Tiltaksvidningen i barnevernet om å redusere institusjonsplasseringer til fordel for fosterhjems plasseringer, har ført til økt press på fosterhjemsomsorgen (jf 1.5.2). Familiebaserte løsninger er kostnadsbesparende for samfunnet, men fører også til etiske utfordringer både for barnevernsarbeideren, fosterbarnet og fosterfamilien, når problembelastninger fører til fosterhjemsbrudd. Myndighetene som utformer samfunnsmandatet er forskånet fra å se de menneskelige omkostningene i den enkelte fosterfamilie og konsekvensene av sosialpolitiske løsninger. I en presset hverdag kan barnevernsarbeideren ha behov for å beskytte seg. Dette kan føre til at man utvikler normer og verdier som passer til realitetene i praksisfeltet, istedenfor profesjonens verdigrunnlag og overordnede mål. I slike tilfeller kan mestringsmekanismer slå inn, som avgrensning av eget profesjonelt

ansvar (Repstad, 2004, s. 191), hvilket innebærer en tilbøyelighet til å se gjennom fingrene med hensynet til berørte parter for å oppnå målsettingen i samfunnsmandatet.

Uttalelsen: «*hvorfor skal hun være så veldig mye viktigere enn oss på en måte*», avslører opplevelsen av å utsettes for noe urettmessig, nemlig at fosterbarnets velferd betyr mer, eller at en selv reduseres til å bli mindre viktig i profesjonelles øyne. Vetlesen skriver at «krenkelse er en fellesbetegnelse for en persons opplevelse av å være gjenstand for urett: av å utsettes for noe som en ikke burde utsettes for. Det handler om ydmykelse, om at ens verd misaktes i stedet for å anerkjennes, slik at selvfølelsen trues» (Vetlesen, 2007, s. 14). Etikken har sitt arnested i den grunnleggende følelsen av urettferdighet, og dette kommer tydelig til uttrykk i barnets opprørthet når noe fordeles ulikt (Vetlesen, 2007).

Menneskerettighetenes sterke innslag i profesjonsetikken (Wyller, 2010) og barns rett til medvirkning som et grunnleggende etisk prinsipp i all profesjonsutøvelse som angår barn og unge (jf 1.7), påkaller en bevisstgjøring om fosterforeldres egne barn. Habermas fremhever både de moralske og rettslige dimensjonene ved menneskeverdet i den demokratiske rettsstaten (Habermas, 2010). Den rettslige dimensjonen ivaretas og begrunnes i de universelle menneskerettighetenes moralske kraft, nemlig at «alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter».¹²⁸ Denne forståelsen av anerkjennelse innebærer en moralsk plikt om likeverdig behandling av alle barn.

I lys av denne forståelsen blir det interessant å lese grunnlagsdokumentet opp mot disse barnas perspektiv. Profesjonelle plikter å utøve yrket i tråd med de etiske verdiene og normene som profesjonen er tuftet på, samt påse at målstyring og politiske føringer gjenspeiler dette og legge til rette for at mennesker kan leve gode liv. Her kreves at oppdatert og faglig kunnskap veies opp mot etiske vurderinger og utøvelse av det profesjonelle skjønnet. Innledningsvis står det:

Faglige utfordringer lar seg derfor vanskelig skille fra etiske utfordringer på dette feltet. Ettersom all faglig kunnskap bygger på en bestemt virkelighetsforståelse og et bestemt menneskesyn, er ikke kunnskapen verdinøytral. Yrkesutøveren må derfor ha et kritisk blikk på egen fagkunnskap og hvordan den utvikles og brukes (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 3).

¹²⁸ Menneskerettighetserklæringen artikkel 1.

Grunnlagsdokumentet gir en klar oppfordring til at profesjonelle på eget initiativ skal tilegne seg relevant og oppdatert kunnskap innenfor det praksisfeltet man arbeider i. Dette er et argument for at internasjonal forskningslitteratur som presentert i kapittel 2 bør drøftes, kritiseres og implementeres i norsk barnevernslitteratur. I tillegg kreves at profesjonelle har et årvåkent og kritisk blikk på egen praksis:

Samfunnsmandatet til alle disse profesjonene innebærer et kritisk blikk på verdiene og rammene som til enhver tid styrer samfunnet. Yrkesgruppene har også en forpliktelse til å påvirke rammebetingelsene for arbeidet og til å melde fra i tilfeller der tiltak og tjenester får uheldige konsekvenser for grupper eller enkeltpersoner (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 3-4).

Her påpekes sosialarbeiderens moralske plikt til å endre praksis og gjøre offentligheten kjent med forhold som skaper sosiale problemer, dersom de oppdager at barnevernstiltak kan få utilsiktede konsekvenser for grupper av barn. For å skjønne hva prinsippene er til for, skriver Vetlesen og Henriksen (1998) at vi må forstå hva de skal tjene til, og hvilke verdier de skal hegne om:

Prinsippet om rettferdighet sier at alle mennesker har krav på likebehandling, ut fra en forestilling om alle personers likhet i verd. Bare moralsk relevante forskjeller kan rettferdiggjøre forskjellbehandling; dette skal hindre at personlige sympatier og antipatier får bestemme (Henriksen & Vetlesen, 1998, s. 172).

Om fosterbarn og fosterforeldrenes egne barn skal gis ulik behandling ut fra barnerettslige prinsipper, må sosialarbeideren ta stilling til om det finnes moralsk relevante forskjeller mellom dem. Dette er et krevende profesjonsetisk spørsmål. Hva består i så fall forskjellen i, og hvilke fornuftsbaserte argumenter og moralske normer kan legges til grunn for å veie barnas behov ulikt?

Problemstillingen henger sammen med spørsmålet om barna har ulik moralsk status innenfor profesjonens domene. Moralsk status gjør barnet til gjenstand for det profesjonelle arbeidet og avkrever den profesjonelle et profesjonsmorsalsk ansvar. Jeg vil forsøke å nærme meg denne profesjonsetiske utfordringen ved å drøfte hvorvidt fosterforeldres egne barn skal forstås som berørt part, eller berørt tredjepart, og i hvilken grad berørt tredjepart har en annen moralsk status enn berørt part. Spørsmålet om fosterforeldrenes egne barn skal regnes som en berørt part, og dermed ha moralsk relevans for profesjonelle, har betydning for deres posisjon i fosterhjemsomsorgen.

6.3.3 Profesjonsetikken og hensynet til den berørte tredjepart

Diskursetikken har bidratt til å sette fokus på utformingen av yrkesetiske retningslinjer i sosialt arbeid (Lingås, 1993). Målgruppen for de etiske kodeksene er først og fremst profesjonsutøverne, men grunnlagsdokumentet henvender seg også til mottakere av de profesjonelle tjenestene (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 4). Her vil jeg se nærmere på hvordan dette slår ut for fosterforeldrenes egne barn.

Ettersom fosterforeldrenes egne barn ikke er *juridiske parter* i saken,¹²⁹ gis de ikke en tydelig klientstatus. Tiltak, vedtak og planer er rettet mot fosterbarnet, ikke mot fosterforeldrenes egne barn som mottakere av barneverntjenester. En profesjonsetisk utfordring i denne sammenheng er om begrepet berørt part utelukkende skal forstås som en juridisk part, eller om det innebærer å være berørt av et tiltak. I et diskursetisk perspektiv skal den som faktisk er berørt av et spørsmål trekkes inn i diskursen (jf 5.3). For å forstå hvordan fosterfamiliens barn blir berørt, og dermed påvirket, må vi se nærmere på i hvilken grad de er involvert. Slik dette er redegjort for i del 6.2, er det rimelig å konkludere med at fosterfamiliens barn er *moralsk berørt*.

Grunnlagsdokumentet omtaler hvordan profesjonelles handlinger kan «gripe inn i brukernes liv og relasjoner» (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 3), men inneholder ingen formuleringer om hvordan iverksatte tiltak kan få konsekvenser for en berørt tredjepart. Det åpner opp for en diskusjon om *hvem* som er berørt av profesjonelles beslutninger.

Samfunnsmandatet krever at sosialarbeideren skal bistå mennesker som har behov for hjelp, sikre menneskeverdige levekår og livskvalitet, samt vise solidaritet med utsatte grupper og arbeide for sosial rettferdighet (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 3). Et profesjonsetisk spørsmål er hvorvidt fosterfamiliens barn skal forstås som en gruppe med behov for slik bistand, og dermed falle inn under profesjonsutøvers ansvarsområde.

Jeg har tidligere argumentert for at fosterforeldrenes egne barn er i en utsatt posisjon og risikerer særskilte belastninger. Informantene uttrykker selv behov for hjelp, i den forstand at de etterlyser barneverntjenesten som samtalepartner,

¹²⁹ Slik som drøftet i 6.3.1, jf 1.6.1.

behov for støtte og informasjon til å forstå og takle utfordring, samt ønske om profesjonelle som mekler i konflikter.¹³⁰

Dersom en legger til grunn at berørte parter er alle mennesker den profesjonelle er i berøring med, som følge av sitt profesjonelle virke, vil grunnlagsdokumentet også gjøre seg gjeldene for fosterforeldrenes egne barn. De etiske kodeksene lister opp en rekke forpliktende verdier for sosialt arbeid. Under overskriften omsorg og nestekjærlighet står det:

Yrkesutøveren har et særskilt ansvar for å bistå de som ikke selv kan ivareta egne behov og interesser. Yrkesutøverne skal vise omsorg og nestekjærlighet ved å identifisere og møte brukernes udekkede behov på en måte som tar hensyn til den andres ressurser og verdier (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 6).

Et profesjonsetisk spørsmål her er hvorvidt fosterforeldrenes egne barn er i stand til å ivareta egne behov og interesser. Av relasjonelle hensyn kan fosterforeldres barn holde tilbake informasjon, tre til side og holde ut av frykt for å sette fostersøsken i en vanskelig livssituasjon, eller såre og bekymre foreldrene. Hensynet både til taushetsplikten,¹³¹ fostersøsken og foreldrene legger bånd på barnas mulighet og vilje til å dele sine erfaringer med omgivelsene. Jeg vil hevde at det ikke er mulig for fosterforeldres barn å fremsette sine synspunkter i det Habermas (1984) kaller et maktfritt rom.

Odin Lysaker (2011) sammenligner Jürgen Habermas' og Axel Honneths kritiske samfunnsteori knyttet til menneskeverdet. Begge bygger på Kants universalisme, Habermas gjennom en kommunikasjonsteori og Honneth en anerkjennelsesteori. Problemet er, ifølge Lysaker, at begge forutsetter at individet er i stand til å fremsette et ukrenkelighetskrav. Habermas' diskursetikk krever at mennesket har kommunikativ kompetanse, mens Honneth forutsetter at personen har blitt tilstrekkelig sosialisert til å kunne forholde seg til egen krenkelseserfaring på en relevant måte (Lysaker, 2011a, s. 119). Kritikken er særlig relevant med hensyn til fosterforeldrenes egne barn, som lett kan falle igjennom i diskursen, og ha vanskelig med å fremme sine synspunkter.¹³²

¹³⁰ Jf 4.6.3, 4.10.1 og 4.10.2.

¹³¹ Drøftes videre i 6.3.5.

¹³² På hvilke måter fosterforeldres egne barn kan ha behov for profesjonelles hjelp til å hevde seg i kampen om sosial rettferdighet, drøftes nærmere i 6.3.11.

Sosialt arbeid dreier seg om å løse en vanskelig situasjon, både for praksis, enkeltpersoner og for grupper i samfunnet. Siden brukerne ofte har komplekse og mangfoldige behov slår grunnlagsdokumentet fast at yrkesutøverne må utøve skjønn og dømmekraft. Generalisert kunnskap, juridiske regler og moralske normer vil ikke være tilstrekkelige som handlingsgrunnlag. Yrkesutøverne må være bevisste på at makt kan misbrukes, og må derfor være oppmerksomme på hvordan den profesjonelle part kan påvirke relasjonen (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 7-8). Dette er relevant for det profesjonelle møtet mellom barnevernsarbeideren og fosterforeldrenes egne barn.

Sosialarbeideren må også ta i betraktning andre etiske perspektiver, nemlig barns sårbarhet og grunnleggende rettigheter. Det diskursetiske kravet om at alle berørte parter skal delta er knyttet til at de skal høres. Det åpner opp for at egne barns stemmer blir hørt. Dersom vi konkluderer med at fosterforeldres egne barn, som en berørt part, inngår i profesjonens domene, så skal barnet gis mulighet til medvirkning. Dette kan knyttes opp mot begrepet medbestemmelse, som ikke direkte betyr at barnet skal få bestemme selv, men at barnet har rett til å bli hørt og tatt på alvor (Strandbu & Vis, 2016). Med henvisning til Thomas (2002) som viser at barn synes det er viktigst å bli lyttet til, kan mangel på deltagelse utløse en psykologisk belastning for barnet, fordi barnet ikke føler seg sett, forstått og tatt på alvor (Strandbu & Vis, 2016, s. 152). Fosterforeldrenes egne barns deltakelse kan ses på som en mulighet til å avklare hvilke spørsmål barna sitter igjen med, og en mulighet til å uttale seg om sine tanker, følelser, meninger og forventninger. Å legge til rette for slike samtaler ivaretar barnevernsarbeiderens overordnede ansvar for å arbeide ut fra barnerettslige prinsipper, som er i tråd med profesjonsmoralen.

Ideen bak en diskurs er at når alle som er involvert i et spørsmål får delta i dialogen og fremme sine synspunkter gjennom en saklig drøfting, er det i fellesskap mulig å komme frem til gode løsninger som ivaretar hensyn til alle parter (Habermas, 1984). For å stille saklighetskrav til argumentene, må alle relevante sider på bordet gjennom en utvungen drøfting (Eide, 2013a). Dersom ikke alle berørte parter kommer til orde, kan man heller ikke konkludere med at gjeldende praksis er etisk holdbar.

Siden berørte tredjeparter ikke er eksplisitt nevnt i retningslinjene, står spørsmålet ubesvart om hvor grensene går mellom berørt part og berørt

tredjepart, eller hva som skal til for å regnes som en berørt part. I denne sammenheng er den berørte part barn, barn som ikke er en juridisk part, men som følge av profesjonelles handlinger og sosialpolitiske velferdstiltak blir en moralsk berørt tredjepart. I tillegg er den berørte tredjepart barn som innehar rettigheter og krav den profesjonelle plikter å rette seg etter og arbeide utfra. En slik problemstilling er i liten grad tatt høyde for i de yrkesetiske kodeksene. Eide (2013) skriver at yrkesetiske regler er utformet i nær tilknytning til sosialarbeidernes erfaringer. Uforutsette situasjoner kan falle utenfor det som var i fokus, eller oppfattes å være etikken uvedkommende, når de etiske retningslinjene ble utformet (Eide, 2013a, s. 149). Et viktig poeng i denne sammenheng er at en berørt-tredjepart-problematikk har havnet i en etisk blindsoner i det yrkesetiske grunnlagsdokumentet. Et diskursetisk resonnement vil løfte frem denne gruppen barn, og peke på at her er en utsatt part som er oversett.

6.3.4 Profesjonens inngripen i livsverden

Fosterforeldre skal i utgangspunktet ha stabil livsførsel, sosialt nettverk og god økonomi (jf 1.6), hvilket betyr at fosterfamiliens barn er godt ivaretatt gjennom det fysiske oppvekstmiljøet. I mindre grad har profesjonen vært oppmerksom på hvordan en fosterhjems plassering kan påvirke fosterfamiliens moralske miljø. Fosterhjemsomsorgen er styrt av en diskurs, som også legger føringer for barna i fosterfamilien, uten at de involverte partene nødvendigvis er seg dette bevisst. Det er derfor interessant å rette fokus mot normene, verdiene og det moralske miljøet som preger fosterhjemsomsorgen.

Ifølge Blackburn er dette et usynlig miljø, hvilket betyr at det kan være vanskelig å få øye på virkemåtene og effektene (Blackburn, 2003; Vetlesen, 2007).

Fosterforeldres egne barn lærer hva som er moralske handlinger gjennom sine subjektive erfaringer i livsverden. «Erfaringer gjennom vår sosialisering – med omtanke, solidaritet og rettferdighetsans – former våre intuisjoner og lærer oss mer om moral og (særlig) umoral enn alle argumenter er i stand til» (Henriksen & Vetlesen, 1998, s. 171). Fosterhjems erfaring er en sosialiseringsspross.

Verdiene, normene og den etiske standard for oppførsel, hva barna er berettiget til og hva som er påkrevet, vil forme deres tenkning og handlinger og ha betydning for utvikling av deres moralske identitet. Profesjonens inngripen i

barnets livsverden, ved at fosterhjems plassering får følger for barnets moralske miljø, bør således vies oppmerksomhet.

Jeg mener Habermas' advarsler om systemverdens kolonialisering av livsverden kan tilføre viktige perspektiver (Habermas, 1987). En livsverden orientert tilnærming til fosterhjemsomsorg kan åpne blikket for fostersøskenrelasjonen og barnelivet i fosterhjemmet. Gjennom et kritisk blikk på samfunnets politiske og administrative forvaltning av fosterhjemsomsorgen, kan vi få øye på strukturer, sosiale mønstre og prinsipper som legger føringer for fosterforeldres egne barns hverdagsliv.

Når barneverntjenesten oppretter et barnevernstiltak (fosterhjems plassering) i barnets hjem, veves det private og offentlige inn i hverandre på en særegen måte. Fosterhjemsoppdraget reguleres gjennom fosterhjemsavtalen, som er en rettslig kontrakt mellom det private hjemmet og det offentlige; noe som omfattes av offentlig forvaltning. Ved å inngå en slik kontrakt med foreldrene, der foreldrene gis offentlige oppgaver og forpliktelser gjennom et lønnet engasjement, foretar det offentlige en direkte intervensjon i barnets livsverden. I prosessen med å bli et fosterhjem brukes barnets hjem i barneverntjenestens arbeid. Implisitt underlegges fosterfamiliens barn prinsippene, rammene og målstyringen for fosterhjemsomsorg.

Habermas trekker opp et skille mellom livsverden og systemverden (Habermas, 1987). Med utgangspunkt i systembegrepet kan vi studere uintenderte handlinger eller utilsiktede konsekvenser av profesjonelles inngripen i privatlivet (jf 5.6.1). Empirien samsvarer med internasjonal forskning og peker ut noen bekymringsfulle problemområder, som at egne barn mister plass og posisjon i familien, eller at barnets private sone omgjøres fra å være et sted for fritid og hvile, til å bli en sone for omsorgsarbeid preget av en behandlingslogikk, der barnet risikerer å bli et virkemiddel.¹³³ Invadering av privatliv, der barnet risikerer at både egen og andres integritet krenkes, innebærer at systemverden har invadert og fortrenget barnets livsverden.

Ifølge Habermas kan vi gjøres oppmerksomme på slike forhold ut fra et systemperspektiv. Den kommunikative handling gir oss en potensiell refleksiv avstand, som muliggjør en kritisk holdning til etablerte sannheter eller

¹³³ Drøftes videre i 6.3.7.

institusjonelle normer og regler (Aakvaag, 2008, s. 179). Habermas' poeng er at samfunnet i større og større grad styres av ekspertkulturer og målstyring (Habermas, 2015b). Overført til fosterhjemsomsorgen kan vi si at dette på ulike vis er vel og bra. Profesjonelt sosialt arbeid tilføres stadig ny og forskningsbasert kunnskap, og metoder for måloppnåelse, som sikrer bedre kvalitet og effektivisering av velferdstjenestene. Men om dette blir det eneste retningsgivende, så vil det etter hvert overskygge de verdiene som målene er tuftet på. I følge Habermas må verdiene og normene i samfunnet komme fra livsverden, fra menneskers livserfaringer og levde liv. Hvis vi går på akkord med dette i vårt profesjonelle arbeid, så arbeider vi ikke lenger i praksis ut fra de verdiene som danner grunnlaget for profesjonsmoralen.

Habermas' bekymring er at ekspertkulturene har en tendens til å kolonialisere livsverden og isolere seg fra dens egenart. I et demokratisk samfunn hvor alle får komme til orde vil kraften i det bedre argument vinne fram i den offentlige debatten. Habermas advarer mot ekspertkulturer der profesjonelle utarmer livsverden uten å tilføre nødvendige ressurser. Dersom systemverden, gjennom styringsmedier som penger, makt, byråkrati, regelverk og målstyring, fortrenger den kommunikative handling, så settes livsverden i parentes (5.6.1).

Målstyring og politiske føringer må gjenspeile de etiske verdier og normer som profesjonen er tuftet på, og legge til rette for at mennesker kan leve gode liv. Blir systemet for omfattende vil ansatte i mindre grad gjøre det de ikke er formelt forpliktet på, som drøftet i 6.3.2. I de neste punktene drøfter jeg hvordan fosterhjemsomsorgen som system kan trenge inn i fosterforeldrenes egne barns private sfære, gjennom å løfte fram tre eksempler fra empirien jeg finner særlig relevante: hvordan formaliteter som taushetserklæring, krav om politiattest og arbeidskontrakter får innvirkning på egne barns livsverden.

6.3.5 Å bringe barn til taushet

Reglene om taushetsplikt er lovregulert for fosterforeldre, men diffuse med hensyn til fosterfamiliens barn og andre medlemmer av husstanden (jf 1.6.2). Uten helt å vite hva taushetsplikten innebærer for dem, har informantene en forståelse av at det foreligger noen regler de skal følge (jf 4.7). Andre studier beskriver belastningene ved å holde på hemmeligheter eller motta sensitiv informasjon om fostersøsken (Höjer & Nordenfors, 2003, 2004; Williams, 2016).

Noen unngår å søke støtte hos venner, enten fordi det er vanskelig å vite «hvor grensene går» for hva man har lov å si (Nordenfors, 2006), eller av frykt for at man skal røpe «hva som foregår» (Birch, 2016; Noble-Carr et al., 2014).

Egne barn etterlyser hjelp og støtte til hvordan de skal håndtere taushetsbelagt informasjon. De har behov for å snakke om sin egen situasjon både med foreldre og profesjonelle, men først og fremst med venner. I kjølvannet av at det ofte ikke er avklart hva det er greit å fortelle til andre, kommer bekymringer og dårlig samvittighet for at de trosser foreldres formaninger om å ikke dele spesifikke opplysninger med venner.

Empirien viser at fosterforeldres myndige hjemmeboende barn blir avkrevd taushetserklæring i prosessen med å bli et statlig familiehjem. Studien har et begrenset utvalg. Jeg kan ikke slå fast at dette er vanlig praksis, og eksempelet er muligens et engangstilfelle. Likefult tjener det til å reise en profesjonsetisk drøfting av hvordan regelverk utviklet på systemnivå slår ut i fosterforeldrenes egne barns livsverden. Jeg stiller spørsmålet: kan fosterforeldres barn pålegges taushetsplikt, i så fall hva innebærer det? Spørsmålet krever at en tar stilling til fosterforeldrenes egne barns aktørstatus i fosterhjemsomsorgen, noe som reiser en rekke nye spørsmål. Er omsorgsgivernes barn omsorgspersoner og medansvarlige for fosterhjemsoppdraget?¹³⁴ Hvilke juridiske forpliktelser har fosterforeldrenes egne barn, og hvordan skal dette forstås opp mot barnas rettssikkerhet og vern av privatliv?

«Jeg skrev jo under, men jeg visste jo ikke helt hva jeg skrev under på» (jf 4.7). Å skrive under på et offentlig dokument omfattes av forvaltningsrett. Det knytter seg særskilte instruksjoner til taushetsplikten.¹³⁵ Lovverket tilsier at det kun er opplysninger mottatt i forbindelse med tjeneste eller arbeid som er omfattet av taushetsplikten (NOU 2016:16, 2016, s. 124). Det er altså selve fosterhjemsoppdraget og fosterhjemsavtalen som utløser denne bestemmelsen.

I det aktuelle tilfellet er vedkommende datteren til omsorgsgiveren. I denne sammenheng er hun oppdragstakerens slektning, som deler hushold med omsorgsgiverne, og derfor blir en berørte tredje part. En annen tilnærming er å vurdere omsorgsgivernes barn ut fra et pårørende perspektiv, hvilket betyr at hun

¹³⁴ Drøftes nærmere i punkt 6.3.8 og 6.3.10.

¹³⁵ For nærmere redegjørelse, se punkt 1.6.2 om taushetsplikten.

er berørt og involvert i sitt fostersøsken, men uten å ha juridiske forpliktelser. Hun er altså ikke formell oppdragstaker for barnevernstjenesten, og utfører ikke arbeid ut fra forvaltningsloven. Egne barn har med andre ord ikke lovbestemt taushetsplikt. «Private personer, for eksempel naboer, venner og familie, er ikke bundet av regler om taushetsplikt» (NOU 2016:16, 2016, s. 125). Dersom fosterforeldrenes egne barn engasjeres i et selvstendig oppdrag som avlastningshjem, eller annet omsorgsarbeid overfor fosterbarnet, stiller saken seg annerledes.

Profesjonelle har ikke etter loven anledning til å gi taushetsbelagte opplysninger til fosterforeldres barn med pålegg om taushetsplikt. Spørsmålet er om offentlig forvaltning kan pålegge fosterforeldres barn å holde taust om forhold de får kjennskap til, og innsyn i, gjennom fosterhjems plasseringen. Det blir i så fall et privat taushetsløfte som skiller seg markant ut fra den rettslige taushetsplikten.

Informanten er bekymret for at hun har gjort noe ulovlig: «*Man har skrevet under på det og man kan bli straffet for det*». Ut ifra lovverket kan ikke barneverntjenesten legitimere sanksjonsmuligheter overfor fosterforeldres egne barn, dersom de bryter et slikt taushetsløfte. Informanten pålegger seg selv en streng selvjustis av frykt for å bli straffet – en straff hun ut fra juridiske prinsipper ikke kan utsettes for. En kan spørre hva som er hensikten med å be informanten skrive under på et slikt dokument. Foruten å påføre fosterforeldres barn et emosjonelt ansvar, utløses her en type stress som ikke er rotfestet i faktisk ansvar. De kan oppleve at de ikke har et reelt valg, og at noen tar et valg på deres vegne:

Jeg tenkte jo tanken på hva om jeg ikke skriver under her? Betyr det at hun ikke skal flytte inn eller? For de kan jo ikke tvinge meg? Men jeg skrev jo under uten å lage mer styr enn det.

Det reiser også en annen prinsipiell debatt, nemlig hvorvidt barneverntjenesten har anledning til å be noen undertegne en taushetserklæring uten at vedkommendes rettsikkerhet ivaretas ved at det foreligger et informert samtykke. Det er en inngripende handling hvor barneverntjenesten må sikre at fosterforeldres barn forstår hva de skriver under på, og hvilke følger det får for dem. Retningslinjene tilsier at: «Barnevernet har plikt til å sørge for at

taushetsplikten blir kjent for dem den gjelder, jf. fvl. § 13 c første ledd.¹³⁶ Det bør informeres om hva taushetsplikten innebærer» (Barne- og familiedepartementet, 2005, s. 32). I vårt tilfelle hadde barneverntjenesten ingen samtaler med informanten hvor taushetsplikten ble forklart for henne. På egenhånd forsøkte hun å sette seg inn i reglene: «*Så jeg las det, men jeg følte ikke selv at jeg forstod all verdens. Så jeg vet ikke hvor mye jeg har lov til å si til vennene mine*». Her har barneverntjenesten ikke sørget for at nødvendig informasjon er gitt, slik at vedkommende kjenner og vil respektere reglene, slik de har plikt til etter loven. Dermed er grunnleggende profesjonsmoraliske retningslinjer ikke fulgt.

Taushetsløftet sender signal om at barn av fosterforeldre forventes å være lojale mot fosterhjemsoppdraget, gjennom en restriksjon om hva de har lov til å snakke om, som er mye strengere enn andre barn. Vanligvis kan unge mennesker snakke fritt med andre om private forhold, også om søsken og nær familie. Fosterforeldres barn har, i likhet med alle barn og unge, behov for å kunne dele personlige erfaringer om ting som opptar dem, og betro seg til nære venner. På alle andre områder i samfunnet oppfordres barn til å snakke ut om vanskelige forhold som plager dem. Å måtte avklare med foreldre og profesjonelle hva man har lov å snakke med andre om, er en inngripen i myndige menneskers privatliv. I fosterfamilien skjer en form for institusjonalisering av det private hjemmet, hvor omsorgsgivernes familiemedlemmer pålegges å følge avtaleverk utformet for profesjonelle og oppdragstakere. En slik praksis kan bidra til at fosterfamiliens barn legger bånd på seg, der de i motsetning til andre privatpersoner ikke er fristilt til å velge *hvem* de vil snakke med om *hva*.

Her finner vi en profesjonsetisk svikt. På den ene siden har ikke fosterforeldres egne barn juridisk ansvar for fosterhjemsoppdraget. På den andre siden pålegges de likevel juridiske forpliktelser som er forbeholdt profesjonelle og oppdragstakere i barneverntjenesten. Samtidig som fosterhjemsordningen skal være mest mulig som et normalt hjem, viser denne delen av praksisen at man opererer innenfor institusjonelle rammer, der det utarbeides regelverk for familiemedlemmene. Ved å blande familieliv og forvaltning forstyrres relasjonelle prosesser i livsverden. Implisitt medvirker barneverntjenesten til å

¹³⁶ Forvaltningsloven § 13 c. (informasjon om taushetsplikt, oppbevaring av opplysninger undergitt taushetsplikt). Vedkommende forvaltningsorgan skal sørge for at taushetsplikten blir kjent for dem den gjelder, og kan kreve skriftlig erklæring om at de kjenner og vil respektere reglene.

pålegge privatpersoner å holde taust om sine personlige erfaringer, uten å ha hjemmel i lovverket. Det synes å råde en ureflektert praksis hvor omsorgsgivernes barn forventes å følge et regelverk, uten at dette er drøftet ut fra barnerettslige prinsipper, profesjonsetikken eller berørte parterets rettssikkerhet.

Løsningen er ikke at fosterforeldres barn skal snakke fritt og uhemmet til alle og enhver om fostersøskens personlige forhold. Empirien antyder heller ikke at dette er et anliggende. Å kunne betro seg til hverandre, holde på hemmeligheter, stille opp for hverandre og være en støtte, er viktige kvaliteter i fostersøskens relasjon. Fosterfamiliens barn vektlegger samholdet i en familie, der en ikke fremstiller familiemedlemmer i et dårlig lys: *«Jeg tenker jo i forhold til normal folkeskikk at jeg ikke skal gå rundt å snakke drit om henne og hennes bakgrunn, det trenger man ikke å si noe om»*.

Fremfor å fokusere på taushetsplikt, kan sosialarbeideren være en god samtalepartner. Informantene etterlyser å bli lyttet til og tatt på alvor om sine erfaringer med fosterhjemsomsorg. Fosterforeldres barn har ikke egne partsrettigheter og gis ikke samme anledning til å «bestille time» hos saksbehandler eller annen tillitsperson som kan ivareta deres interesser. Når barneverntjenesten ikke er forpliktet til å følge dem opp, får de heller ikke den hjelpen de trenger for å nøste opp i vanskelige forhold, eller overlevere sensitiv informasjon til voksne (Williams, 2016). For at fosterforeldres barn skal kunne bringe til torgs sine utfordringer med fosterhjemsomsorg må det avsettes tid, rom og sted. Profesjonelle kan bidra til at fosterforeldres barn får mer adekvat hjelp, fordi jevnaldrende ofte ikke har samme mulighet til å møte dem med forståelse og innsikt i problematikken. Profesjonelle samtaler kan dermed demme opp for behovet for å snakke med andre om sensitive forhold rundt fostersøskens. Slike samtaler kan også være en gylden mulighet til å fange opp faresignaler der egne barn tar et for stort emosjonelt ansvar, og dermed kunne forebygge konflikter og parentifiserte familiemønstre.

6.3.6 Når fosterbarns rettsvern får følger for egne barns personvern

Informanten måtte også levere politiattest i prosessen med å bli familiehjem (jf 4.7). Krav om å avlevere barneomsorgsattest for alle medlemmer av husstanden over 18 år er del av standardkontrakten for statlige fosterhjem (familiehjem).¹³⁷ Ved andre fosterhjems plasseringer skal det foretas en skjønnsmessig vurdering. I dette avsnittet vil jeg drøfte et profesjonsetisk spørsmål: hvilke implikasjoner kan det få for fosterforeldrenes barn å bli avkrevd en politiattest?

På den ene siden er ordningen innført med tanke på å beskytte fosterbarnet. I forarbeidene presiseres det at fosterbarn er en sårbar gruppe som plasseres i private hjem hvor det offentlige mulighet til innsyn og kontroll er begrenset, og hvor muligheten for overgrep og skadelig innflytelse er stor (Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2011). Kravet om politiattest er rettet mot alle myndige personer i husholdet, som står i en særstilling i forhold til mindreårige fosterbarn. Barneverntjenesten trenger å forsikre seg om at fosterbarnet ikke plasseres inn i en familie hvor det er begått overgrep eller andre lovbrudd.

På den andre siden reiser kravet om uttømmende politiattest en prinsipiell debatt, fordi det rokker ved fosterforeldrenes egne barns personvern. Det ligger i foreldreansvaret å støtte og ivareta egne barn i spørsmål som gjelder personlige forhold frem til myndighetsalder.¹³⁸ Samtidig har personer over 18 år rett til og krav på personvern og råderett over sine egne personopplysninger, også overfor egne foreldre.¹³⁹ Det ligger i barnets integritet, autonomi og råderett over eget liv å velge om en vil dele personlige opplysninger med foreldrene, eller ikke, etter myndighetsalder. Selv om barnet fortsatt bor i hjemmet, har foreldrene ikke innsyn i straffesak dersom egne barn har fylt 18 år. Det er altså ikke en selvfølge at fosterforeldre har innsyn i hvorvidt egne barn har vært innblandet i forhold som kan gi anmerkning i en politiattest.

Når et privat hjem blir et statlig familiehjem får det implikasjoner for alle medlemmene i husstanden. Foreldrene er altså avhengige av at egne barn spiller på lag. Det er hele familien som legges under lupen, og uten en plettfri

¹³⁷ For nærmere redegjørelse av uttømmende politiattest og omsorgsattest, se punkt 1.6.3.

¹³⁸ Lov om barn og foreldre (barneloven), 1981, se punkt 1.7.

¹³⁹ Vergemålsloven (2010) § 2, 3.ledd: Med myndige personer menes personer som har fylt 18 år, og som ikke helt eller delvis er fratatt den rettslige handleevnen.

vandelsattest vil ikke fosterhjemmet kunne godkjennes. Ved å avkreve politiattest settes fosterforeldres barn under press.

En uttømmende politiattest er et forvaltningsmessig forhold mellom personen det gjelder og politiet. Politiet utsteder informasjonen direkte til vedkommende, ikke til barneverntjenesten. Det er opp til fosterforeldres egne barn selv om de vil videreformidle attesten til foreldre og barneverntjenesten.

Kravet om uttømmende politiattest kan bringe for dagen forhold som fosterforeldres egne barn har holdt skjult for familien. En slik tenkt problemstilling reiser igjen et profesjonsetisk spørsmål; hva tenker barneverntjenesten å gjøre dersom de får innsyn i slike forhold, som igjen gjør det nødvendig å avslå forespørsel om å bli familiehjem? I denne sammenheng vil taushetsplikten, som nettopp har til hensikt å verne om folks personvern og integritet, hindre barneverntjenesten å utlevere opplysningene til foreldrene.¹⁴⁰ Fosterforeldres egne barn har etter loven krav på å få sitt privatliv beskyttet, uavhengig av foreldrenes ønske om å utøve fosterhjemsomsorg.

Retningslinjene inneholder ingen instruksjoner om hvordan medlemmer av husstanden skal ivaretas i en slik prosess. Dermed har lovgiver ikke tatt høyde for et profesjonsetisk problem, nemlig at regelverk utformet for å ivareta fosterbarnets rettsvern også kommer i konflikt med prinsipielle rettigheter hos en berørt tredjepart. En slik ureflektert praksis synliggjør hvordan omsorgsgivernes barn blir involvert og ansvarliggjort, uten at deres perspektiver tilsvarende tas hensyn til i praksis, eller i utformingen av regelverk som omhandler fosterhjemsomsorg.

6.3.7 Barn som virkemiddel i profesjonelt arbeid

Barneverntjenesten kan engasjere fosterforeldres egne barn til innsats for fosterbarnet gjennom formaliserte kontrakter og et lønnet engasjement. Ved første øyekast kan det synes fornuftig å engasjere fosterforeldres barn. De kan ha en særlig sensitivitet, evne til å lese situasjonen, roe ned og hjelpe fostersøsken ut av fastlåste situasjoner (jf 4.3). For foreldrene kan det synes enklere å benytte seg

¹⁴⁰ Lov om behandling av opplysninger i politiet og påtalemyndigheten (politiregisterloven) (2010) § 47 Taushetsplikt for mottaker av opplysninger om vandelskontroll. Enhver som mottar opplysninger i vandelskontroll som nevnt i §§ 38 til 45 (§39 om barneomsorgsattest, §41 om uttømmende og utvidet politiattest) skal hindre at uvedkommende får adgang eller kjennskap til opplysninger i vandelskontrollen.

av egne barn, framfor fremmede som ikke kjenner fosterbarnet, til fast avlastning eller sosiale aktiviteter: «*Det var så veldig greit for dem, for hvis de skulle på noe så kunne de spørre meg. Og så at jeg fikk lønn fra barnevernet*».

I et retrospektivt lys tenker informanten at «*det ikke er noe uetisk i å motta lønn*», siden hun også mottok penger fra foreldrene for å passe broren. Slik sett er det ett fett hvor pengene kom fra. Det er likevel vesens forskjellig, noe hennes følelse av ubehag og dårlige samvittighet antyder. At barn hjelper til i hjemmet er del av den vanlige barneoppdragelsen (Haugland, 2006). I vårt samfunn er det vanlig å belønne eller godtgjøre barna for innsatsen gjennom lommepenger. Tanken er at barn skal yte for å nyte, og lære seg å ta ansvar for seg selv og eget liv. Å motta lommepenger fra foreldrene for å passe (foster)søsken, anses som en tjeneste for foreldrene, et forventet bidrag til fellesskapet, ikke en jobb. Omsorgsoppgaver og huslige plikter hører naturlig med til det å vokse opp i en familie. Derfor forventer fosterforeldrenes barn det samme av fostersøsken: «*Liv (fosterbarn) har aldri forstått egentlig det samholdet i en familie med å bidra sånn. Jeg er jo oppvokst med at alle bidrar*» (jf 4.3). Fosterforeldres egne barn reagerer dersom det ikke stilles samme krav til fosterbarnet (Höjer & Nordenfors, 2006). Dersom fostersøsken får andre oppgaver, eller det stilles andre forventninger til deres innsats i familien, får de også en annen rolle og skiller seg ut i søskenflokk.

Når det å hjelpe til og vise omsorg blir et oppdrag, gjør det noe med relasjonen som virker forstyrrende på barns forståelse av familielivet: «*Men jeg protesterte på det, for jeg synes det var veldig rart at jeg skulle være ansatt for å passe på min bror*». Som tidligere beskrevet oppfattes fostersøsken først og fremst som et familiemedlem. Å avtalefeste samværet gjennom å motta lønn fra kommunen innebærer en inngripen i privatlivet på måter som forstyrrer den naturlige søskenrelasjonen. Formaliserte kontrakter blir en påminnelse om det motsatte, nettopp at fosterbroren ikke er naturlig søsken, men et fosterbarn. All den tid hun selv er opptatt av å knytte nære familieband, får hun dårlig samvittighet av å få betalt for å være sammen med fosterbroren: «*Jeg synes jeg burde ha ønsket det av fri vilje*».

Njøs og Seim (2018) gjør tilsvarende funn, og problematiserer hvordan barneverntjenesten gir fosterforeldres egne barn en dobbeltrolle. En av informantene ble tilbudt penger av barneverntjenesten for å være ressursperson for en yngre fosterbror, som han i utgangpunktene hadde stor omsorg for. Med

tiden ble det betalte oppdraget en belastning, fordi han følte seg tvunget til å finne på noe med fosterbroren. En annen informant ble tilbudt penger for å rapportere om bekymringsfulle forhold ved fostersøsteren som hun fikk kjennskap til, penger hun siden ikke så noe til. Ordningen skapte problemer mellom jentene, fordi hun fikk rollen både som søster og kontrollør, ved å røpe ting som var sagt i fortrolighet (Njøs & Seim, 2018).

Ved å lønne fosterforeldres egne barn på oppdrag, dreies fokus bort i fra søskenrelasjonen og over på omsorgsrelasjonen, der det å være fostersøsken fremstilles som en 'jobb'. Det reiser et annet viktig spørsmål, nemlig om fostersøskenrelasjonen i seg selv skal forstås som noe mer og noe annet enn en omsorgsrelasjon? Er det rimelig å forvente at omsorgsgivernes barn skal ta på seg det samme engasjementet som foreldrene, eller skal de først og fremst ha rollen som søsken i familien?

Fostersøskenrelasjoner kan være komplekse. Min informant forteller at hun ble avvist, i tillegg til at fosterbroren tok såpass mye plass og oppmerksomhet at hun i en periode gikk til samtaler hos ABUP. Det er altså ikke snakk om et enkelt 'barnepassoppdrag', men en relasjon som innebærer spesielle utfordringer. Uten tilstrekkelig innsikt i fostersøskenrelasjonen, kan barneverntjenesten overse den emosjonelle belastningen som følger med oppdraget. Når omsorg og forpliktelser overfor fostersøsken reguleres gjennom arbeidskontrakter, står systemet i fare for å fortrenge livsverden.

Barnet har en egenverdi – i kraft av å være barn – og skal ikke gjøres til et objekt eller materiale som kan styres og formes. I en etisk sammenheng vil det være problematisk dersom fosterforeldres barn fratras sin grunnleggende subjektstatus og betraktes som et middel for fellesskapets nytte, ved å oppnå profesjonens instrumentelle mål. Det innebærer en risiko om krenking av menneskeverdet dersom profesjonen begir seg inn på et instrumentelt syn der subjektet gjøres til gjenstand for andres menneskearbeid (Christoffersen et al., 2011). Barndommen er et mål i seg selv, og kan ikke brukes for å oppnå et overordne mål som å hjelpe andre barn. Profesjonelle bør derfor rette sin oppmerksomhet mot relasjonelle prosesser i søskenrelasjonen, framfor å la fosterforeldres egne barn brukes til offentlige omsorgsoppgaver.

Like viktig er det at barneverntjenesten er varsomme med å avfeie eller overse deres omsorgsarbeid. Fosterfamiliens barn anser seg selv for å være omsorgsfulle

og ansvarlige aktører i fosterhjemsomsorgen. I følge Honneth (2008) bedømmes personers ferdigheter og prestasjoner ut i fra hvorvidt de bidrar til å realisere de mål og verdier som fellesskapet enes om. Sosial anerkjennelse er avgjørende for den enkeltes utvikling og selvrealisering. Som jeg drøfter i neste punkt har fosterforeldres egne barn ingen formelt ansvar for fosterhjemsoppdraget. Men å overse strevet, innsatsen og omkostningene av barnas omsorgsarbeid, kan fortolkes som en krenkelse der barna oppfatter seg selv som ikke-eksisterende i sosial betydning. Anerkjennelse innebærer nettopp anseelse der en bekrefter den andres sosiale status og betydning i fellesskapet og det offentlige rom (Honneth, 2003b, s. 104). Mangelen på en artikulert anerkjennelse fra barneverntjenesten innebærer at fosterforeldrenes egne barn ikke innrømmes en moralsk likeverdig status i verdifellesskapet, dermed avfeies de også som kompetente bidragsyttere. Resultatet er tap av sosial anseelse både som søsken og omsorgspersoner.

Å avlønne fosterforeldres egne barn i fosterhjemsoppdraget aktualiserer en etisk utfordring. Dersom sosialarbeideren ikke er på vakt kan det føre til utilsiktede konsekvenser som utvikling av parentifiserte familiemønstre (jf 6.2.7). Barn som i utgangspunktet påtar seg et stort ansvar for fostersøsken, trenger hjelp og støtte til å overlate ansvaret til de voksne. For å avlaste fosterforeldres egne barn kan barneverntjenesten styrke foreldrene mest mulig. Ved å engasjere barna for sterkt i fosterhjemsoppdraget, står man i fare for å gjøre det motsatte, nemlig å sende et signal om at foreldrene trenger hjelp. En forpliktende avtale kan bidra til å forsterke problemet og legge stein til byrden. Istedenfor å hjelpe barna til å gi slipp på ansvaret, drar barneverntjenesten nytte av barnas sterke engasjement og omsorg. Det kan være gode argumenter for at profesjonelle bør være tilbakeholden med å tenke på fosterforeldrenes barn som en ressurs de kan bruke i barneverntjenestens arbeid.

6.3.8 Søskenrelasjoner og det moralske ansvaret

Fosterforeldres egne barn *har* ikke et ansvar (forstått som et formelt ansvar) men de *tar* et ansvar (forstått som et moralsk ansvar). Dermed påtar de seg ansvar og forstår seg selv som medansvarlige for fosterhjemsoppdraget: «*Man føler seg litt ansvarlig, ikke bare litt, men veldig*».

Terje Mesel (2013) forsker på søsken til psykisk syke og drøfter det asymmetriske maktforholdet som eksisterer mellom profesjonelle og pårørende,

med særlig vekt på søskenrelasjoner. Han fremhever et viktig poeng, som er overførbart til mitt prosjekt, ved å vise til at forhandlingen om ansvarsutøvelsen mellom profesjonelle og søsken ikke finner sted mellom likeverdige parter. Det er altså ikke snakk om samme type ansvar overfor fosterbarnet.

Barnevernsarbeideren har et profesjonelt ansvar, mens fosterforeldrene har et formelt ansvar. Det ansvaret søsken har overfor hverandre kan karakteriseres som et *eksistensielt, emosjonelt og relasjonelt* ansvar, en omfattende og vedvarende etisk fordring (Mesel, 2013, s. 35). Et slikt moralsk ansvar er vesens forskjellig fra et profesjonelt eller formelt ansvar. Søsken har alltid en rolle å spille overfor hverandre. Det er selve søskenrelasjonen som konstituerer ansvaret. Relasjonen er ikke valgbar, og dermed kan en ikke «ta fri» eller definere klart hvor ansvaret starter eller slutter (Mesel, 2013). Dersom profesjonelle kun avklarer ansvar innenfor formelle rammer og regelverk, overses det moralske og relasjonelle ansvaret som naturlig oppstår i en familie, og mellom søsken.

Fordi fostersøsken er kastet inn i relasjon med hverandre pågår en stadig kamp om anerkjennelse fra hverandre, men også fra omgivelsene: «*Men så blir mamma og de litt sure, for de vil egentlig ikke at jeg skal blande meg inn, for de vil gjøre det selv*». Dersom foreldrene, som man i utgangspunktet søker støtte og anerkjennelse fra, implisitt erklærer ansvarsutøvelsen som uønsket; ja, da er det ekstra sårende. Når det oppstår et gap mellom den vurderingen en selv gir av sin egen rolle og viktigheten av innsatsen, og den vurderingen og forventningene andre har, skapes skam som virker inn på selvverdsettelsen. Graden av krenkelse øker med graden av sårbarhet i relasjonen, og krenkelse kan være svært krevende for den som er i en sårbar posisjon (Mesel, 2013, s. 37,39).

Frustrasjonen øker når heller ikke det offentlige hjelpeapparatet forstår belastningen av den følelsesmessige investeringen som legges ned i relasjonen. I eksempelet nedenfor har fosterfamilien bedt om bistand fra Bufetat. I møtet med veilederen forklarer informanten hvor sliten hun blir av å ta hensyn til fostersøsteren:

Jeg synes ikke han forstod, jeg ble i grunnen litt lei og irritert og oppgitt. Når han sa det at de ikke hadde noen som helst slags forventinger, for det var ikke jeg som skulle gjøre en jobb for dem.

Informanten har grunnleggende behov for å kjenne seg forstått og ivaretatt gjennom omsorg og omtanke. I stedet for hjelp til å håndtere følelsene opplever informanten at følelsene ikke er berettiget, fordi hun har påtatt seg et ansvar hun

ikke har; det er altså ikke hennes jobb. Responsen oppleves som kritikk av hennes ytelse snarere enn forståelse av en krevende relasjon. Dermed oppfatter hun at innsatsen med å være høflig og snill nedvurderes.

Jeg synes han gjorde det alt for lett på en måte. For det er ikke deres forventninger, men det er mine forventninger.

Informanten snakker her om sine egne forventninger til seg selv og sin egen rolle, et perspektiv hun opplever gikk tapt i samtalen med den profesjonelle. Mangelen på forståelse blir et angrep på eget selvbilde som en høflig og ansvarsfull person, noe som hemmer og begrenser hennes handlingsrom. Sosialarbeideren respekterer fosterforeldres egne barn ved å holde seg til saken og lytte til deres erfaringer og argumenter. Det motsatte hvor man tolker, definerer og analyserer den andre dreier over mot en objektivierende innstilling. Objektivering er problematisk og kan føre til et angrep på den andres frihet som menneske hvor det særegne i relasjonen blir borte (Eide, 2010). En mer åpen, tilbakeholden og undrende tilnærming vil redusere risikoen for objektivering.

Når informanten opplever at betroelsene ikke tas på alvor, kan det medføre at hun føler seg angrepet og fremmedgjort, og inntar en forsvarsholdning. Mona Sandbæk (2004) argumenterer for at voksne hjelpere bør tenke nøye igjennom hva de ønsker å oppnå i samtaler med barn. Både hva slags informasjon som skal gis, og hvordan man tenker å bruke den informasjonen man innhenter. Slik informasjonsutveksling er en komplisert toveis prosess, der profesjonelle lett kan trå feil dersom de ikke lytter og fanger opp barnets egne synspunkter på problemene (Sandbæk, 2004, s. 107). Sandbæk vektlegger betydningen av å utforske barnets egen «dagsorden», og hvordan problemene virker inn på barnets hverdagsliv, interesser, prioriteringer, aktiviteter, og sosiale liv, noe som kan vise seg å være svært forskjellig fra hva voksne legger til grunn. Lettvinte og unyanserte svar skaper mer utrygghet. Det søsken trenger fra profesjonelle aktører er en samtalepartner som kan rydde opp i og beskytte mot utmattende følelser som bekymringer, skyld, skam og ansvar (Mesel, 2013).

En profesjonsetisk utfordring er at dersom profesjonelle ikke har tilstrekkelig kunnskap om fostersøskenrelasjonens kompleksitet, kan de stå i fare for «å ta for lett» på hvor krevende det kan være å stå i en slik relasjon. Når man ikke opplever seg sett, hørt og møtt blir en presset og vanskelig situasjon verre.

Legitimitet fra barneverntjenesten, om at det er greit å ta hensyn til egne behov, kan være nødvendig for å tørre å si nei og lære seg å sette grenser.

6.3.9 Å bli sett og verdsatt i fosterhjemsomsorgen

Honneth bruker kategorien «solidaritet» om den sosiale verdsettelsen som stadfestes innad i en gruppe (Honneth, 2008a, s. 137-138). Individet anerkjennes for sine prestasjoner og ferdigheter som har sosial verdi i gruppen (5.4.4). Han definerer verdifellesskapet som storsamfunnet, arbeidsplassen, interessefellesskap, frivillige organisasjoner og lignende. Jeg vil argumentere for at Honneths teorier også kan anvendes på *fosterhjemsomsorg* som et verdifellesskap. Sosial anerkjennelse forutsetter en intersubjektiv verdihorisont, det vil si en felles orientering mot verdier og mål (Honneth, 2008a, s. 130). Fosterhjemsomsorg er preget av profesjonens målsettinger, hvor særskilte egenskaper, individuelle ferdigheter og prestasjoner verdsettes i utøvelsen av god omsorg. Samfunnet, gjennom sosialpolitiske føringer og regelverk, samt profesjonsetiske verdier og prinsipper, utformer den kulturelle forståelsen og leverer kriteriene for sosial verdsettelse innen fosterhjemsomsorg.

På ulike måter fortolker fosterforeldrenes egne barn og forstår seg selv og sin rolle i forhold til dette verdifellesskapet: «*Spesielt det å være tilstede for andre familier og ta inn barn for folk som ikke kan ta vare på sine egne*». Intuitivt forstår familiens barn hva som kreves og forventes for å innfri målene: «*Det at mamma og de har stått i det og ikke gitt opp. Det har jo på en måte lært oss også at det går fint. Vi må bare stå sammen og støtte hverandre*». Det å gjøre en viktig innsats og lykkes som fosterhjem er knyttet til fosterfamiliens selvbilde (Höjer & Nordenfors, 2003, 2006).

Å gjøre nytte for seg og bidra på måter som andre setter pris på gir mestringsfølelse. Positiv respons gir glede, stolthet og lyst til å utøve *mere* omsorg (jf 4.3.1). I anerkjennelsen finnes en kraft som har direkte innvirkning på selvbildet. Rosende ord gir trygghet på at en er god nok, og at det en gjør er riktig og viktig. Det å bli verdsatt for våre spesielle egenskaper gjør at vi fremstår som unike individer og betydningsfulle i andres liv (Honneth, 2008a). Det er heller ikke så mye som skal til. Informanter påpeker at det ikke trenger å være store taler eller vidløftige ord. Det handler om å bli sett, at innsatsen blir lagt merke til og verdsatt. I følge Honneth innebærer solidaritet innslag av både emosjonelle og

fornuftsbaserte komponenter. Mennesket har behov for både følelsesmessig støtte, kognitiv aktelse eller respekt, og sosial verdsettelse for å utvikle et positivt forhold til seg selv (Honneth, 2003a, s. 18). Det er altså en intern sammenheng mellom utvikling av et normativt selvbilde («meg»), og sosial anerkjennelse (Honneth, 2008a, s. 140).

I likhet med voksne trenger også barn og unge å motta respons på at omsorg, godhet, bekymring og engstelse overfor våre kjære tillegges betydning. Det er når responsen uteblir at utfordringer oppstår: «*Jeg føler ofte at hun ikke ser alt jeg gjør for henne*». Manglende anerkjennelse i nære relasjoner innebærer en sosial nedverdiggelse, og kan forstås som en moralsk urettferdighet. Vi erfarer å bli ydmyket og misaktet når våre evner og ferdigheter ikke nyter anseelse eller verdsettes i et gitt sosialt fellesskap. «Ringeakt» betegner menneskets særegne sårbarhet, hvor ethvert menneske er avhengig av å stadfestes av andre for å opprettholde et positivt selvbilde. Med henvisning til Kant, og at reell autonomi er *sosialt skapt*, skriver Vetlesen at vår opplevelse av egenverd avhenger av at andre anerkjenner oss. Nettopp fordi vi ikke kan gi oss selv dette verdet, kan den positive selvfølelsen og vår moralske status bare bekreftes av andre (Vetlesen, 2007, s. 37). Vetlesens poeng er at andre også kan *avkrefte* opplevelsen av egenverd, fordi andre utgjør et verdigivende eller verdiavkreftende publikum (Vetlesen, 2007). Fosterforeldres egne barn søker ikke bare anerkjennelse for den jobben de gjør fra familien, men også fra samfunnet og profesjonelle aktører (jf 2.8). Mangelen på et slikt verdigivende publikum kan skape usikkerhet og forvirring om egen rolle og verdi.

I eksempelet nedenfor opplever informantene at hennes innsats overfor fostersøsteren verken blir verdsatt eller regnet med. Fosterfamilien gjennomgår en krise, fosterhjems plasseringen står i fare for brudd, og fostersøsteren er midlertidig plassert et annet sted. Informanten, som bor på egen hybel, ønsker å invitere fostersøsteren på overnatting. Hun har behov for å gi trøst og «*vise henne at vi brydde oss veldig og ville hennes beste*».

For jeg har spurt barnevernet om hun kan komme og sove hos meg for eksempel eller noe sånt. Men hun får ikke lov til det. Det er veldig rart, hvis man har et sånt søskenforhold.

Å invitere søsteren på overnatting kan forstås som en investering i relasjonen, et signal om at fostersøsteren er en betydningsfull person. I informantens øyne kan det knytte dem enda tettere sammen som søsken, noe hun anser som svært viktig

siden hun antar at fostersøsteren mest sannsynlig er redd og forvirret i forhold til den uavklarte situasjonen. Hennes intensjon er å gi positive opplevelser som kan lindre angsten for å bli utstøtt fra fosterfamilien. Nå ønsker hun å bidra med sin kompetanse og omsorg som storesøster. Informanten mener hun har «*noe å komme med*». Derfor er hun både forundret, skuffet og såret over at barneverntjenesten ikke inviterer henne inn i samarbeidet, eller lytter til hennes tanker om hva hun har å tilby. Reell anerkjennelse av fosterfamiliens egne barn innebærer både aktelse og verdsettelse, der deres meninger og standpunkt tas seriøst og settes høyt, som noe man kan lære av (Ikäheimo & Laitinen, 2007).

Ifølge Honneth (2008) har vi en forventning om at den kompetansen vi besitter og den rollen vi har påtatt oss å spille blir verdsatt. Anerkjennelse handler om å bli synliggjort gjennom å oppnå en sosial anseelse (Honneth, 2008a). Men å bli tatt på alvor forutsetter også at profesjonelle oppfatter søsken som et anerkjennelsesobjekt (Mesel, 2013). For å bli sett må man være synlig og fremstå som en aktør. I denne sammenhengen blir informanten usynlig, hvor rollen som storesøster ikke tillegges betydning. Synliggjøring av en person går ut over en rent kognitiv handling og erkjennelse av den andres eksistens (jf 5.4.1). Anerkjenneshandlingen bekrefter den andres verdi gjennom handling, fakter og mimikk, ved at personen tas til etterretning på måter som passer til omstendighetene (Honneth, 2003b, s. 103). I samhørighet med det sosiale fellesskapet utvikler fosterforeldrenes egne barn sin selvverdsettelse gjennom å bli anerkjent for sine særegne kvaliteter, handlinger, prestasjoner, deltakelse og positive engasjement i det situerte fellesskapet, her forstått som fosterhjemsomsorgen. Bortfallet av slik bekreftelse er en krenkelse, og kommer til uttrykk gjennom usynliggjøring.

Å bli fratatt en aktørstatus er å bli satt på sidelinjen hvor en ikke blir regnet med. For informanten fremstår det rart at broren får være avlastningshjem, mens hun selv blir nektet å ha fostersøsteren på overnatting, noe som tidligere har vært en selvfølge. I hennes øyne rokker det ved fostersøsterens status i familien. At barneverntjenesten regulerer mulighetene til samvær gjennom kontrakter blir en påminnelse om at hun er fosterbarn, ikke familiens eget barn. Tilsynelatende vektlegger barneverntjenesten prosedyrer og det formelle ansvaret der oppdraget får forrang foran søskenrelasjonen. Retningslinjer er viktig for å regulere fosterhjemsomsorgen. Løsningen er derfor ikke å se bort ifra formaliteter. Men dersom prinsippene får forrang foran dialogen, kan det slå feil ut fordi man ikke

jobber ut fra et søskenperspektiv. Hvis målet er at fosterbarnet blir et fullverdig familiemedlem vil det være hensiktsmessig å styrke relasjoner i fosterfamilien, også fostersøskenrelasjonen. Når fosterforeldrenes egne barn fratras muligheten til å vise omsorg, kan det fortolkes som en nedvurdering av det relasjonelle perspektivet og det moralske ansvaret i en søskenlignende relasjon.

Empirien tyder på at barneverntjenesten har en sprikende og vilkårlig praksis med oppfølging av fosterforeldrenes egne barn i det profesjonelle arbeidet (jf 4.10). Mens noen barnevernsarbeidere tar initiativ til samtaler med barna, gir andre eksplisitt uttrykk for at de ikke tar ansvar for å følge opp fosterforeldrenes egne barn: «*Vi spiste middag med saksbehandler, jeg tror ikke hun så bort på våre barn en gang*». Det er ingen grenser for hva som kan oppleves som en sosial krenkelse, det er et kontinuum fra å ikke bli hilst på til ekstreme former for stigma og diskriminering (Honneth, 2003a). Gjennom kroppsspråk og bevissthet bekrefter vi den andres tilstedeværelse og verdi, som ifølge Honneth utgjør den moralske kjernen i anerkjennelse. Usynliggjøring er en type moralsk forakt og ydmykelse, ved at en forholder seg til folk som om de fysisk ikke var tilstede i rommet (Honneth, 2003b, s. 100). Krenkelsen handler ikke om å *ikke-bli-sett* rent fysisk, men om en måte å se igjennom («*looking-through*») den andre, der den andre bevisst ikke blir regnet med eller tillagt betydning. Når sosialarbeideren overser fosterfamiliens barn kan det fortolkes som at denne gruppen barn ikke fremstår som «synlig», ved at den profesjonelle ikke «ser» og oppfatter det særegne ved deres situasjon i de gitte omstendighetene. Profesjonelle kan ikke la være å ha en interaksjon med andre gjennom å *ikke-kommunisere*, uten å begå en profesjonsmorsk svikt. Når sosialarbeideren fysisk ikke henvender seg til dem, er dette også en respons. Svaret innebærer en ydmykelse gjennom å ignorere barnas sosiale verdi, noe som kan oppleves som en kroppslig, åndelig og etisk avvisning.

For å få tilgang til fosterforeldrenes egne barns erfaringer er det avgjørende at barneverntjenesten vier dem oppmerksomhet: «*Spesielt hun siste som vi har hatt, har jeg følt at har sett meg veldig. Og det var litt uvant, for jeg var veldig vant til at de bare så fosterbarnet da, og så foreldrene*». Ved å sette av tid til å bli kjent og stille åpne spørsmål signaliserer sosialarbeideren at barnets erfaringer og ståsted er av betydning. Det motsatte lukker samtalen og gjør det vanskelig å dele byrden de eventuelt bærer. Støttende samtaler kan bidra til at fosterforeldres egne barn bedre forstår og verdsetter seg selv, og sin rolle i familien.

6.3.10 Er omsorgsgivernes barn likeverdige aktører i fosterhjemmsorgen?

Honneths (2003) forståelse av anerkjennelse innebærer elementer av *anseelse* i betydningen *anbefaling* (5.4.1), der en ekspressivt artikulere verdsettelse av barnas innsats og betydning i fosterhjemmsorgen. Men en ureflektert anerkjennelse av fosterfamiliens barn som omsorgsfulle bidragsytere, er likevel ikke problemfritt ut ifra et profesjonsetisk perspektiv. Å gi fosterforeldrenes barn aktørstatus som *klienter* kan føre til at vi mister av syne at de er barn som vokser opp i sin egen familie. Fordi de er omsorgsgivernes barn kreves en særlig årvåkenhet og bevissthet om deres rolle i familien. Aktørperspektivet er relevant, men må også veies opp mot barns rett til beskyttelse og krav på omsorg. Derfor reises noen profesjonsetiske problemstillinger i tilfeller der fosterforeldres egne barn blir overbelastet.¹⁴¹

For å forstå deres perspektiver må vi se nærmere på fosterhjemmet som en moralsk arena der fosterhjemserfaring får innvirkning for hvordan egne barn lærer empati og forstår seg selv som en omsorgsperson. Å situere fosterforeldrenes egne barn som moralske aktører innebærer å plassere dem i en kontekst og relasjonelt nettverk, der en tar hensyn til at barna har ulike behov, forpliktelser, forventninger og ressurser. De tilhører et bestemt verdifelleskap (Pettersen, 2011b), hvor særskilte ønsker og målsettinger legger føringer for det indre familielivet.

Informantene synes å ha internalisert et krav om å være omtenkssomme, hensynfulle og forståelsesfulle, og at de selv verdsetter slike moralske egenskaper. Egenskapene gjenspeiler i stor grad de forventninger som stilles til fosterforeldre.¹⁴² Selv om fosterforeldres egne barn ikke nevnes i styringsdokumenter, ligger det implisitt en forventning om at også barna skal innfri et krav om god oppførsel, uten at dette er eksplisitt uttalt i politiske dokumenter. Både fosterforeldre og systemet har forventninger om at egne barn skal oppføre seg til det beste for fosterbarnet.

Monica Nordenfors (2015) påpeker at det heller ikke i Sverige finnes retningslinjer for hvordan fosterforeldres egne barn skal forholde seg til fosterhjemmsorg. Barn regnes ikke som aktører på samme måte som voksne,

¹⁴¹ Jf drøfting av parentifiserte familiemønstre og emosjonelt ansvar 6.2.7.

¹⁴² Se 1.6 om retningslinjer for fosterhjem, og 6.3.4 om fosterhjemmets moralske miljø.

og får derfor ikke delta på lik linje som foreldrene på den offentlige arena. Nordenfors konkluderer med at maktrelasjoner mellom voksne og barn står på spill, hvor barn forhandler og redefinerer sine posisjoner. På den ene siden vil det å stille krav til barna være i strid med oppfatningen om at barn ikke skal ha omsorgsansvar (Nordenfors, 2015). På den annen side har barn likevel rett til å medvirke i saker som angår deres eget liv, med henvisning til barnekonvensjonen. Nordenfors (2015) skriver at hvis vi antar at det ikke er bra for barn å ha for mye ansvar, vil det å ekskludere dem fra å delta, med begrunnelse i at de er sårbare og må beskyttes som barn, føre til det motsatte, nemlig økt sårbarhet isteden for beskyttelse. En situasjon der fosterforeldres barn ses som deltakere i fosterhjemsarbeid, kan bidra til at barna får oppfølging på samme måte som foreldrene. Dette kan hindre at de påtar seg et for tungt ansvar eller hjelpe dem til et mer passelig ansvar.

Når familien får status som fosterfamilie, medfører det endringer som også trekker barna inn i det profesjonelle arbeidet. Fosterforeldres egne barn foreslår selv at de får en sentral rolle i beslutningstaking, samt å bli regnet med som likeverdige partnere i fosterhjemsystemet (Williams, 2016). Et slik aktørperspektiv kan også brukes på en destruktiv måte. Barndomssosiologiens forståelse av det «kompetente barnet» kan bidra til at barn forstås som medansvarlige eller medskyldige i sin situasjon, der vi risikerer å pålegge dem et ansvar vi samtidig argumenterer for at de ikke har (Øverlien, 2012, s. 118). Å forstå barn som handlende og kompetente aktører i utsatte situasjoner, innebærer å oppfatte det som skjer og forstå barns handlinger og strategier. Slik adaptiv støtte (Haugland, 2006) er i tråd med Honneths anerkjennelsesteori, som innebærer å lytte til barnet og hjelpe det ut av en vanskelig situasjon.

Mona Sandbæk (2004) drøfter det vanskelige dilemmaet mellom barns rett til deltakelse og retten til beskyttelse. Et for stort fokus på uavhengighet og rettigheter kan tilsløre at barn også er sårbare og avhengig av omsorgspersoner. Med rettigheter følger det ansvar, et ansvar som også dreier over til plikter når barn oppnår en viss alder og modenhet. Tidligere har jeg drøftet hvordan fosterforeldres myndige barn avkreves taushetserklæring og politiattest, til tross for at de ikke er formelt oppdragstaker. Det innebærer å stille oppdragstakernes barn til ansvar som ikke har bedt om en slik rolle. Med henvisning til Jens Qvortrup (1994) stiller Sandbæk spørsmål om alder i noen tilfeller kan gis for stor vekt når vi problematiserer forskjell mellom barn og voksne, eller når vi

utøver makt ved å argumentere for barns beste. Qvortrups poeng er at mennesker er substansielt forskjellige, og at vi skal være varsomme med å la alder, kjønn, rase eller andre kategorier prege hvor mye vi antar å vite om et menneske (Qvortrup, 1994; Sandbæk, 2004).

Overført til fosterhjemsomsorg er dette særlig relevant fordi vi underkommuniserer og skjuler det asymmetriske maktforholdet mellom foreldre og barn ved å trekke en linje ved myndighetsalder. Foreldre-barn-relasjonen er preget av gjensidig avhengighet og vil endres og utvikle seg gjennom hele livet. Ved fylte atten år tildeles barn universelle rettigheter og rett til å bestemme over eget liv. I vårt samfunn er det likevel vanlig at barn fortsatt blir boende i hjemmet til fullført videregående utdanning, eller til barnet er i stand til å forsørge seg selv. Gradvis gis barnet økt ansvar og hjelpes i overgangen til voksenlivet gjennom praktisk hjelp og støtte. Dette synet kommer til uttrykk gjennom barnevernets styrking av ettervern for fosterbarn inntil fylte 23 år (Oterholm, 2016). Behovet for beskyttelse og omsorg innad i familien opphører ikke ved myndighetsalder. Derfor har både fosterbarn og egne barn behov for videre oppfølging, også etter at de selv defineres som voksne ut fra lovens forstand.

Søskenrelasjoner og foreldre-barn-relasjoner spiller en særegen rolle for menneskers velvære. Fosterforeldrenes egne barn er barn av sine foreldre hele livet, og vil til enhver tid være berørt av den gjensidige avhengigheten som oppstår i en familie. Det er nettopp denne relasjonens særegenhet, at de er barna til omsorgsgiverne, som utløser den etisk relevante situasjonen. Jeg vil argumentere for at praksis legger til rette for fosterforeldres egne barns aktørskap på måter som ivaretar deres sårbarhet, behov for tilhørighet og omsorg i forhold til alder og modenhet, også etter fylte atten år. Det innebærer at profesjonelle tilrettelegger og jobber ut fra et familie- og pårørendeperspektiv, framfor å la myndighetsalder avgrense fosterforeldres egne barn fra det profesjonsmoraliske ansvaret.

6.3.11 Hva med oss andre som bor her – om den sosiale kampen for anerkjennelse

Krenkelser i nære relasjoner forekommer i den private sfæren og løses individuelt innenfor primærrelasjonene. Således vil en del av de utfordringer som reises i empirien være private anliggender. Barnevernsarbeideren har en viktig

rolle i å bistå fosterfamilien med veiledning og videre henvisning der individer har behov for profesjonell hjelp og behandling. Det er først når krenkelseserfaringer blir mange og synes å representere en risiko ved en hel gruppe, at det har potensial til å utløse en sosial kamp om rettslig og sosial verdsetting (Honneth, 2008a, s. 170-171). Moralsk motiverte anerkjennelseskamper oppstår som en respons på kollektive krenkelseserfaringer.

Det er bare hvis fosterforeldrenes egne barn kan betraktes som en gruppe at deres individuelle og personlige erfaringer vil kunne tolkes som at det også kan berøre andre subjekter i samme situasjon, og dermed i prinsippet generaliseres (Honneth, 2008a). Ut fra empirien og andre studier (jf kapittel 2) vil jeg argumentere for at det er mulig å identifisere visse fellestrekk ved de utfordringer som kjennetegner barn av fosterforeldre.

Mens krenkelser i privatsfæren ofte forblir i det private og ikke blir et offentlig anliggende, vil tildelte rettigheter og den sosiale verdsettingen ifølge Honneth utgjøre en moralsk ramme for samfunnsmessige konflikter, fordi de springer ut av sosialt generaliserte kriterier. Med denne forståelsen som bakteppe kan vi for eksempel ta utgangspunkt i foreldres moralske ansvar for å ivareta sine barn som et sosialt akseptert og generalisert kriterium. Selv om barn har et lovfestet rettighetskrav på omsorg, ivaretakelse og beskyttelse,¹⁴³ viser studien at denne gruppen barn er i en særlig utsatt posisjon der de risikerer både fysiske, emosjonelle og verbale angrep, og tap av et godt omsorgsmiljø.

Andre sosialt akseptert kriterium er prinsippene om barnets beste og barnets rett til medvirkning. I vurderingen av barnets beste skal blant annet tas hensyn til barnets synspunkter, barnets behov for å ivareta familiemiljøet, barnets behov for omsorg og beskyttelse, barnets sårbarhet, barnets helse, utdanning og utvikling (Gjedrem, 2018, s. 65). At barn skal høres, respekteres og lyttes til i saker som angår deres eget liv, der det offentlige er i kontakt med barn, utgjør en moralsk ramme for barnevernets arbeid. Dersom fosterforeldrenes egne barns perspektiv systematisk utelukkes eller overses i det profesjonelle arbeidet, kan dette ifølge Honneth kobles til følelsen av ikke å bli tildelt samme status som moralsk likestilte.¹⁴⁴

¹⁴³ Lov om barn og foreldre (barnelova), 1981. Barnevernloven, 1992. Barnekonvensjonen, 1989.

¹⁴⁴ Jf 6.3.1 om rettslig anerkjennelse.

Ved å danne fellesskap kan «privat bearbejdede ringeaktserfaringer» danne grunnlaget for en felles moralsk kamp om anerkjennelse (Honneth, 2008a, s. 172). Honneths synspunkter korresponderer med diskursetiske prinsipper om dialogbaserte drøftinger hvor alle berørte parter kommer til orde (jf 5.3). Gjennom solidariske prosesser i det Habermas kaller «det demokratiske kretsløp» kan brukergrupper melde inn sine problemer og synspunkter for myndighetene (Habermas, 1992). I en slik prosess kan fosterforeldrenes egne barns problemstillinger drøftes og implementeres i statsforvaltningen.

At krenkelseserfaringer artikuleres er en forutsetning for at individet skal kunne fremsette krav om sosial anerkjennelse (Honneth, 2008a). Det fordrer at egne barn kan artikulere problemet, peke på urettmessig og moralsk urettferdighet, og fremstille det som typisk for en hel gruppe. En viktig innvending er at barn ikke har samme forutsetning til å nå fram med sine synspunkter, fordi foreldre og profesjonelle har bedre kommunikative evner. De vil i dialogen framstå som en svakere part. Familieband, sårbarhet og emosjonelle aspekter vil påvirke den kommunikative handling. Lojalitet overfor fostersøsken og hensyn til familien begrenser egne barns muligheter til å uttrykke sine behov.

Ulvik (2009) skriver at barn både er avhengige og sosialt interagerende i forhold til foreldre og profesjonelle samtalepartnere. Med det mener hun at barnets meninger skapes og framforhandles gjennom interaksjon med relasjonspartnere, og i konkrete sosiale kontekster. I meningsdanningsprosessen kan barnet ha andre synspunkter enn foreldrene, og trenger derfor støtte og hjelp til å komme fram med sine erfaringer. For at profesjonelle skal kunne gi tilpasset og adekvat støtte, er det en faglig nødvendighet at de har kunnskap om barnets meningsdannelse (Ulvik, 2009).

Fosterforeldres egne barn er avhengige av at noen taler deres sak. For å komme til orde i den offentlige debatten trenger denne gruppen barn talspersoner, som kan hjelpe dem å sammenfatte erfaringene og fremstille krav. De er samtidig prisgitt at voksne legger til rette for samtalen, slik at de får hjelp til å skape mening i sine livserfaringer. Hver for seg, og uten barneverntjenesten som en god samtalepartner, får de heller ikke muligheten til å forstå de individuelle krenkelseserfaringene i en større sammenheng. De er derfor avhengig av at fosterhjemomsorgen legger til rette for at erfaringer kan deles kollektivt.

6.4 Sosialarbeiderens moralske ansvar

Avhandlingens bidrag til etisk arbeid består i å identifisere moralsk krevende situasjoner ved profesjonsutøvelsen, som kan føre til at etiske problemområder ikke fanges opp eller overses i praksis (Banks, 2016). Jeg nærmer meg en forståelse av hvordan en gruppe barn i profesjonens virkefelt langt på vei har gått under radaren. Profesjonsetiske problemstillinger som reiser seg her er at tiltak som har til hensikt å hjelpe ett barn, kan gå på bekostning av andre barns ve og vel, og på den måten være i strid med profesjonenes normer og verdier.

Dersom fosterhjems plassering fører til at noen barn opplever utrygghet, får sin personlige integritet krenket, eller får dårligere omsorg, har vi en praksis som ikke samsvarer med profesjonens overordnede mål eller juridiske rammeverk.¹⁴⁵

Profesjonsmoralen setter standarden for hvordan en god profesjonell skal være og handle for å oppfylle profesjonens mål. En prinsippbasert posisjon innebærer å se om en utøver faget etter angitte retningslinjer (Eide, 2016c). Verken nasjonalt eller internasjonalt er det utformet eget regelverk med hensyn til hvordan fosterforeldres barn skal følges opp i praksis (Nordenfors, 2015; Raineri et al., 2018; Watson & Jones, 2002). Med utgangspunkt i samfunnsmandatet har profesjonelle få eller ingen instruksjoner å følge.

Sosialarbeideren kan likevel ikke fraskrive seg det moralske ansvaret for fosterforeldrenes egne barn ved å henvise til fravær av en profesjonsmoral på den aktuelle tematikken. I møte med etiske utfordringer i fostersøskenrelasjonen trengs både en relasjonsbasert og en prinsippbasert tilnærming. Profesjonsutøver har ifølge Eide en tredobbel forpliktelse, ikke bare overfor samfunnsoppdraget, men også overfor profesjonsetikken og profesjonens egne etiske kodekser, og grunnleggende moralske forpliktelser i allmenn etikk (Eide, 2016c).

Sosialarbeideren kan ikke lene seg på samfunnsmandatet alene, men har en moralsk forpliktelse til å arbeide utfra profesjonen selv. En kontekstuell tilnærming korresponderer med sosialarbeiderens grunnlagsdokument som sier at profesjonelle må vurdere ulike sider ved sammensatte og komplekse situasjoner, hvor utøvelsen av godt faglig skjønn må basere seg på best mulig utforskning av den aktuelle situasjonen og perspektivene til samtlige av de berørte (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 7-8). Når den konkrete etiske utfordringen man

¹⁴⁵ Barnevernloven, 1992, formålsparagrafen §1, jf 1.7.

står overfor i praksis ikke er eksplisitt angitt i prosedyrer, kodekser eller regelverk, plikter den profesjonelle selv å vurdere den aktuelle situasjonen og handle ut fra profesjonens egne verdier og normer. Eksempelvis vil normer knyttet til barns rettigheter og moralske krav ha gyldighet i hele fagfeltet, selv om det ikke er spesifikt formulert i forhold til fosterforeldrenes egne barn.

Regelverk kan være et virkemiddel for å sette barns behov på dagsorden og bidra til bevisstgjøring av profesjonelles ansvar. Det kan være interessant å trekke paralleller til grupper av barn i samme situasjon. Sammenlignet med pårørendearbeid er oppfølging av pasientens barn eller søsken nå en lovpålagt tjeneste. Som følge av en samfunnsutvikling der barn får stadig større medvirkningsrett, er det innført lovendringer som sikrer at helsepersonell identifiserer det informasjons- og oppfølgingsbehovet mindreårige barn kan ha, som pårørende til søsken med alvorlige helseproblem.¹⁴⁶ Regelverk fører til en forpliktelse som dreier det profesjonelle blikket. For at sosialarbeideren skal kunne navigere etter en profesjonsmoralsk standard, må retningslinjer være konkrete nok, relateres til praksis, drøftes og implementeres i utdanning og veiledning (Banks, 2006, s. 98). Den sosiale kampen om rettslig anerkjennelse (6.3.1) indikerer at fosterforeldrenes egne barn konkret må benevnes og inkluderes i fosterhjemomsorgens regelverk.

Men regler og etiske kodekser i seg selv fanger ikke opp kompleksiteten i det sosiale arbeidet, og gir dermed ingen garanti for at barna blir ivaretatt ut fra et sårbarhetskriterium. Profesjonsetikkens relevans kommer til uttrykk i selve situasjonsforståelsen (Wyller, 2010). Sosialarbeideren har et selvstendig ansvar for å se barn som lider samt hjelpe barn som settes under press og befinner seg i en vanskelig situasjon. Barnets sårbarhet påkaller en respons. Vetlesen argumenterer for at «noe vesentlig går tapt dersom vi gir det allmenne, i form av et prinsipp eller en lov, forrang fremfor den konkrete personen vi har foran oss» (Vetlesen, 2007, s. 20). Det er altså den aktuelle situasjonen, i møte med det mennesket som er berørt, at den moralske responsen vekkes (Vetlesen, 2007). Spørsmål om hvordan profesjonelle skal handle i utfordrende situasjoner kan

¹⁴⁶ Barns rettigheter som pårørende er regulert etter Lov om Helsepersonell Kapittel 4 om barn som pårørende til foreldre og søsken. Fra 1.januar 2018 er det innført endringer som gir helsepersonell plikt til å ivareta barn som pårørende til søsken. Fra før har helsepersonell plikt til å ivareta barn som pårørende til foreldre. Nå får de også plikt til å ivareta barn som er søsken til pasienter med alvorlig fysisk og psykisk sykdom, skade eller rusmiddelavhengighet. De får også plikt til å ivareta barn som etterlatte etter foreldre og søsken. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/styrker-barns-rettigheter-som-pasienter/id2581392/>

ikke alltid løses ved å peke på prinsipper, men må også ta i betraktning at den etiske fordring er rotfestet i hverdagslivets erfaring og livsverden.

6.4.1 Nye sosialpolitiske føringer om fosterfamiliens barn

Et viktig moment i denne sammenheng, og som lett kan overses, er det innbyrdes forholdet mellom profesjonsetikken og samfunnsoppdraget. Gjennom samfunnsmandatet staker politikerne ut kursen for hvilke områder det er ønskelig at profesjonen skal forbedre og videreutvikle. Gjennom fosterhjemsmeldingen har myndighetene gitt profesjonen et tydelig mandat hvor de pålegger statlig og kommunalt barnevern å følge opp fosterforeldrenes egne barn (Meld.St.17, 2015 - 2016). Fosterfamiliens barn er fra nå av en uttalt prioritert arbeidsoppgave for barnevernstjenesten, uten at det er angitt hvordan oppfølgingen konkret skal gjennomføres (jf 1.6.1). Når profesjonen er gitt et politisk oppdrag er det i følge Grimen (2010) profesjonsetikkens oppgave å utvikle teorier og angi profesjonsmorske retningslinjer om hvordan oppgaven skal utføres. Dette er et sentralt poeng, fordi oppdragsgiver trenger en garanti for at det man har satt fram krav om blir utført (Grimen, 2010). Det er i kraft av å være profesjonell at barnevernsarbeideren skal bistå fosterfamilien og følge opp egne barn slik stortingsmeldingen pålegger dem. Grimen argumenterer for at oppdraget er gitt til profesjonen. Dermed er det profesjonens ansvar å utvikle en kunnskapsbasert, velbegrunnet og reflektert profesjonsetikk på det angitte området. Mangel på dette er en profesjonsmorsk svikt, der profesjonelle overlates til seg selv å løse etiske utfordringer og finne gode løsninger i praksis.

Eide (2008) problematiserer koblingen mellom profesjonsetikkens basis og rådende politikk. Profesjonsetikken har også et ansvar for å kaste et kritisk lys over sosialpolitikken og utforming av fosterhjemsomsorgen. En kritisk distanse mellom profesjonsetikk og samfunnsmandat er nødvendig, ifølge Eide, for at sosialarbeideren skal kunne ivareta sitt etiske ansvar. Dersom profesjonsutøver opptre som en lojal tilpasningsagent som ukritisk iverksetter myndighetenes sosialpolitikk, utviskes skillet mellom politikk og etikk (Eide, 2008, s. 40).

Sosialarbeideren kan ikke på forhånd forutsi eller definere hva som vil være den beste løsningen. På hvilken måte sosialarbeideren skal følge opp egne barn kan ikke gis i standard prosedyrer, men aktualiserer seg i situasjonen der og da, og varierer fra individ til individ. Å blindt følge nedskrevne prosedyrer innebærer et

reduksjonistisk blikk (Banks, 2004; Eide, 2016c). En åpen og demokratisk samfunnsutvikling, der dynamikken mellom samfunnsoppdraget og profesjonsetikken kaster kritisk lys over hverandre, vil gjøre profesjonelle oppmerksom på udekkede behov og utfordringer i praksis, drive fram gode løsninger og bidra til at alle berørte parter blir ivaretatt.

Det synes å råde normative holdninger i praksisfeltet, hvor det stilles høye krav til hva fosterforeldre og deres egne barn skal håndtere av utfordringer. Jeg vil argumentere for at det ikke i tilstrekkelig grad stilles spørsmål ved hva det er tilregnelig å utsette barn for, i profesjonens tjeneste. Nettopp fordi de er barn, kreves en særlig aktsomhet og stor grad av etisk refleksjon over profesjonenes handlinger overfor dem. Jeg vil gå videre og forsøke å belyse denne utfordringen i lys av ulike etiske perspektiver.

6.4.2 Når ulike interesser står på spill – hensyn til egne barn versus hensyn til fosterbarn

I møte med barneverntjenesten etterspør fosterforeldre kunnskap og veiledning i hvordan de skal balansere behovene og håndtere konflikter mellom egne barn og fosterbarn (jf 4.10). Mens noen fosterforeldre rapporterer om godt samarbeid, opplever andre at saksbehandler mangler både kunnskap og engasjement for deres egne barn: «*for barnevernet tar ikke vare på våres barn*». Når fosterforeldre opplever at «*det er veldig mye fokusering på det ene barnet som har det vanskelig hele tiden, og som krever så mye*», kan egne barn komme mer i bakgrunnen.

Selv om omsorgsetikken ikke har konfliktløsning som sitt hovedanliggende, argumenterer Pettersen (2006) for at omsorgsetikken har ressurser og potensial til løsningsstrategier når ulike interesser står på spill (jf 5.7.5). Hun lanserer et klassisk dilemma: «*problemet oppstår når man ikke klarer å ivareta alle de implisertes interesser, og dilemmaet består i å velge et offer – hvem må forsake sine interesser?*» (Pettersen, 2006, s. 157). Situasjonen er problematisk fordi den moralske aktøren ikke har forhåndsdefinert handlingsalternativer som kan gi retning til valget. Det er ikke gitt hva som er rett å gjøre. Dilemmaet er treffende og overførbart til fosterhjemmene i situasjoner der de ulike omsorgsoppgavene synes uforenlige, og der barnas behov stilles opp mot hverandre. Som Pettersen antyder består dilemmaet i å velge et offer – fosterbarnet eller fosterforeldrenes

egne barn. Jeg vil videre drøfte dette etiske dilemmaet, hensynet til fosterbarn versus hensynet til egne barn, ved å gå veien om ulike etiske perspektiver. En bred vifte av etiske perspektiver er nødvendig for å løse komplekse problemstillinger i sosialt arbeid (Banks, 2006).

Pliktetisk tilnærming legger til grunn at alle mennesker skal behandles likt ut fra universelle prinsipper om rettferdighet, likeverd og likhet for loven. Immanuel Kant (1724-1804) snakker om at mennesker har en ukrenkelig egenverdi. Han har formulert ulike kategoriske imperativ, som at: et menneske kan aldri behandles som et middel for å oppnå et høyere mål, men må alltid behandles som et formål i seg selv. Eller: enhver skal handle slik at handlemåten – maksimen – kan gjøres til en allmenn lov, en lov som vil kunne godtas av alle (Henriksen 1999, Vetlesen 2007). Et pliktetisk resonnement innebærer at regler utformet for å beskytte og ivareta barn i vårt samfunn, gjøres gjeldende for alle barn i enhver situasjon, uavhengig av motiv eller konsekvenser.

Med utgangspunkt i Kants kategoriske imperativ kan vi ikke forsvare å utsette et barn for belastninger og ubehag, i den hensikt å oppnå et høyere mål om å hjelpe et annet barn. Et kantiansk resonnement vil ikke kunne legitimere profesjonens mål om å bedre omsorgen for barn gjennom fosterhjemsplassing, dersom det samtidig krenker andre barn på veien mot målet. Tilnærmingen er i tråd med Honneths teori om rettslig anerkjennelse (jf 5.4.3), og innebærer at alle barn vurderes likt og beskyttes av universelle prinsipper.

Sinnelagsetikken har hatt en innflytelsesrik rolle i sosialfaglig profesjonsutøvelse, og var tidligere koblet opp til kristen nestekjærlighet. Å handle ut fra et godt motiv, anses som tilstrekkelig for å handle rett (Eide og Skorstad 2010). Kritikken til sinnelagsetikken går ut på at motiver som barmhjertighet og medlidenhet kan gjøre den moralske aktøren blind for utilsiktede konsekvenser av handlingen (Wyller, 2011). Svein Aage Christoffersen drøfter hvorvidt *den gode viljen*, og overbevisningen om at man handler til andres beste, kan være en del av problemet, fordi den profesjonelle blir ukritisk til egne valg og virkemidler (Christoffersen, 2011, s. 105). Dersom sosialarbeideren ukritisk drives av instrumentelle mål og dominerende tenkemåter, kan hun overse hvilke utilsiktede konsekvenser handlinger og beslutninger kan få for enkeltindivider og grupper av mennesker, i denne sammenheng andre barn. Selv om de beste hensikter og motiver ligger bak en fosterhjemsplassing, kan profesjonelle løpe en risiko for

å påføre fosterforeldres egne barn belastninger, noe som gir grunn til etisk refleksjon og ettertanke.

Sosialarbeiderens yrkesetiske grunnlagsdokument har tatt høyde for at yrkesutøveren kan komme i en presset situasjon der lojalitetskonflikter kan oppstå. Når ulike behov og interesser står opp imot hverandre, slår grunnlagsdokumentet fast at lojaliteten primært skal være hos den *mest utsatte parten* (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 10). Dette kan være en forklaring på hvorfor fosterfamiliens barn overses eller tilsidesettes i fosterhjemsomsorg, fordi fosterbarnet som oftest oppfattes å være den mest utsatte parten. Et ensidig fokus på den antatt svakeste part kan gjøre sosialarbeideren moralsk blind overfor konkrete problemstillinger som melder seg i møte med mennesker.

For å kunne ha en god situasjonsforståelse må profesjonsutøver kunne skjelle mellom vesentlig og uvesentlig, vurdere ulike sider ved sammensatte og komplekse situasjoner, avveie mellom ulike interesser og hensyn, være oppmerksom på samspillet mellom de involverte partene, og basere faglig skjønn på en best mulig utforskning av den aktuelle situasjonen og perspektivene til samtlige berørte (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 8).

Videre står det at profesjonelle må skille mellom rettigheter og behov der interesser kommer i konflikt: «Mens rettigheter angir det brukerne har krav på, må behov alltid skjønnsvurderes» (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 11). Når barnevernsarbeideren skal avveie hensyn mellom fosterbarn og egne barn, stilles vedkommende overfor en rekke krav og forpliktelser om å vurdere situasjonen ut fra lojalitetskrav, politiske og økonomiske rammebetingelser, lovverket og etisk dømmekraft. Som følge av å være i besittelse av makt og myndighet, må man også være oppmerksom på at man «fatter beslutninger og foretar vurderinger som kan få store konsekvenser for brukernes liv» (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 10). Dette påkaller en konsekvensetisk tilnærming.

En *konsekvensetisk* posisjon legger vekt på hvilke konsekvenser og ønskelige resultater de ulike handlingsalternativene fører til. Når nytten av sosialarbeiderens handlinger skal vurderes, må det tas hensyn til de formulerte målene velferdsstaten har satt, og hvordan velferdstiltak kommer klientene best mulig til nytte. Det gir ingen mening å oppfordre mennesker til å arbeide for det gode, dersom man ikke definerer hva som er godt, eller hvilke verdier som bør vektlegges (Hurka, 2006). Vurderingene må ta utgangspunkt i de verdiene som

profesjonsetikken er tuftet på og målet for handlingen. Barnevernets virksomhet hviler på tre kjerneverdier som må ses i sammenheng; *barnets beste, det biologiske prinsipp* og *mildeste inngreps prinsipp* (Eide, 2018). De formulerte målene er å sikre fosterbarnet forsvarlig og god fosterhjemsomsorg, samt å forhindre at fosterbarn utsettes for omsorgssvikt og overgrep. Men sosialarbeideren er også forpliktet på internasjonale menneskerettigheter som tilsier at alle barn og unge skal gis gode oppvekstvilkår, sosial og helsemessig trygghet, beskyttelse og vern av sin fysiske og psykiske integritet, omsorg, frihet og medvirkning. Prinsippet om mildeste inngrep er bærende for barnevernets arbeid og skal sikre unødvendig inngripen, der tiltak i minst mulig grad skal forstyrre privatlivet. Prinsippets relevans for det dilemmaet som drøftes her, er at sosialarbeideren må vurdere på hvilke måter fosterhjems plassering kan forstyrre familielivet, noe som korresponderer med barns rett til familieliv,¹⁴⁷ og kan knyttes til det biologiske prinsipp som verner om foreldre-barn relasjonen.

Et konsekvensetisk resonnement pålegger barnevernsarbeideren å vurdere hvilke mulige konsekvenser en fosterhjems plassering kan få for egne barn.

Resonnementet innebærer et kritisk blikk på de verdiene og rammene som til enhver tid styrer samfunnet, og må ta utgangspunkt i profesjonens overordnede verdier og et sårbarhetskriterium (jf 5.2.1). Grunnlagsdokumentet pålegger barnevernsarbeideren et selvstendig og moralsk ansvar for å vise solidaritet med utsatte grupper, og melde i fra der tiltak og tjenester får uheldige konsekvenser for grupper eller enkeltpersoners ve og vel (jf 6.3.3).

En *Utilitaristisk*¹⁴⁸ tilnærming finner grunnlaget for sosialarbeiderens moralske handlinger i vår streben etter å maksimere lyst og minimere smerte.

Handlingsvalg rangeres på en verdiskala etter den totalsum av velbehag, eller ubehag, som den enkelte handling forårsaker (Brink, 2006). Gode handlinger balanserer mellom det gode og det onde, og resulterer i størst mulig lykke for det høyeste antall mennesker. Tilnærmingen kan være viktig i et samfunnsøkonomisk perspektiv, for å fordele goder og kostnader, og formulere regler som er nyttige og gir gode resultater.

¹⁴⁷ Utvalget som har utredet forslag til ny barnevernlov har i forståelsen av *barnets beste* konkretisert barnets behov for å bevare familiemiljøet og opprettholde viktige relasjoner, med utgangspunkt i barnekonvensjonen (Barnekonvensjonen, 1989; Gjedrem, 2018; NOU 2016:16, 2016).

¹⁴⁸ Betegnelsen utilitarisme kommer av det engelske ordet utility (nytte).

Et rendyrket utilitaristisk perspektiv innebærer å veie fosterbarns behov opp mot egne barns behov, der målet er best mulig omsorg for flest mulig barn. En kunne tenke seg en argumentasjon der en forsvarer at fosterforeldrenes egne barn får redusert noen goder, for at fosterbarn skal få tilført ressurser og dekket grunnleggende behov. Eller sagt på en annen måte: at egne barn utsettes for noe ubehag for å redusere et større ubehag og lidelser hos fosterbarnet. Faren ved en slik argumentasjon er at fosterforeldrenes egne barn kan komme i en skvis fordi deres problembelastninger ikke veier like tungt på vektskålen. Utilitarisme sier ikke noe om hvem som skal prioriteres, hva tiltakene betyr for den enkelte, eller hvilke konsekvenser det kan få for et sårbart mindretall (Eide, 2013c).

Utilitarismens poeng er størst mulig velferd for flest mulig. Spørsmålet som melder seg er hvor de etiske og moralske grensene skal gå, og hvor mye en kan forvente at fosterforeldrenes egne barn skal tåle.

For å vurdere om handlingen er etisk forsvarlig, må sosialarbeideren beregne både tilsktede og utilsiktede konsekvenser for alle berørte parter. Utilitarisme egner seg derfor ikke like godt for sosialt arbeid, som i stor grad består av relasjonelt arbeid, der omsorg for enkeltpersoner står i sentrum. En streng utilitaristisk posisjon kommer i konflikt med sosialarbeiderens oppgave om vern av sårbare grupper, og ivaretagelse av mennesker som faller utenfor det sosiale fellesskapet (Banks, 2006). Sosialt arbeids profesjonsetikk er preget av en bredere anlagt konsekvensetikk som ikke utelukkende driver med beregninger av nytteverdien for fellesskapet. Utilitaristisk tilnærming kan slå uheldig ut i fosterhjemsomsorg der formålet er at partene skal fungere sammen som en familie. Sosialt arbeid og fosterhjemsomsorg er også forankret i omsorgsetiske og dydsetiske retninger, der målet er å yte hjelp til den andres beste og realisere menneskers muligheter for å leve gode liv, noe som også kommer til uttrykk gjennom det yrkesetiske grunnlagsdokumentet (jf 5.2).

«Det gode liv» er ikke gitt som en standard vi skal leve opp til, men handler om at hver enkelt gis muligheten til å være i stadig bevegelse for å kunne realisere og utvikle sitt fulle potensial som menneske (Wyller, 2011). En dydsetisk tilnærming innebærer at alle deltakerne i det sosiale fellesskapet gis muligheten til å utvikle sine egenskaper gjennom glede og mestring. Fosterhjemsomsorg forstått som sosial praksis, handler om hvordan profesjonelle skal være og handle for å oppfylle profesjonenes overordnede mål om god fosterhjemsomsorg. Hvor vellykket en fosterhjems plassering er handler om de menneskelige egenskapene

og karaktertrekkene hos partene som skal samarbeide. Det er selve samhandlingen og den relasjonelle prosessen som utspiller seg i den sosiale praksisen som MacIntyre (1985) taler for å gi et større fokus (jf 5.5).

Et dydsetisk perspektiv på fosterhjemsomsorg innebærer at barnevernets handlinger og beslutninger bidrar til at *alle* barna i fosterhjemmet kan realisere sin lykke og leve gode liv. Det fordrer at sosialarbeideren har en høy etisk kompetanse og evner å stå opp imot sosialpolitiske løsninger som ikke bidrar til å styrke menneskers livsvilkår og grunnleggende behov.

Det biologiske prinsipp har stått sterkt i barnevernets historie (Eide, 2018) og aktualiserer også et annet spørsmål: har fosterforeldres egne barn en særegen moralsk status i fosterhjemmet? Spørsmålet melder seg fordi fosterhjems plassering kan forrykke den nære bindingen mellom foreldre og barn, der egne barn taper nærhet, tid og oppmerksomhet fra foreldrene (jf 2.4). Hvorvidt foreldreskapet har forrang for fosterforeldreskapet er en komplisert problemstilling som jeg ikke konkluderer med ut fra foreliggende empiri. Mitt anliggende her er å påpeke at egne barn i særskilte tilfeller kan få for lite oppmerksomhet, noe som er etisk problematisk.

Biologiske bånd mellom foreldre og barn har en særegen status som grunnleggende verdi,¹⁴⁹ det betyr at verdien ses på som en kilde til andre iboende, positive og relasjonelle verdier for barnet (Eide, 2016a). Per Nortvedt skriver at det å reise problemstillingen om foreldre skal velge eller bestemme seg for å ta seg av egne barn, i det hele tatt er en grunnleggende moralsk svikt (Vetlesen & Nortvedt, 2000, s. 133). I det ligger en moralsk forpliktelse til å ivareta egne barn (Vetlesen, 2001). Foreldre-barn-relasjonen er også preget av moralske forpliktelser som kjennetegnes av engasjement for den andre gjennom ansvar, omsorg og respekt (Vetlesen, 2007). Relasjonen er vesens forskjellig fra moralske kontrakter, som innebærer frivillig inngåelse, klare forventninger til relasjonen, med et før og et etter, og mulighet for å avvikle relasjonen. Vetlesen skriver at moralske forpliktelser angår oss på et dypere plan, fordi det er en ikke-valgbar, nødvendig og varig etisk relasjon som også former utviklingen av deltakernes personlighet (Vetlesen, 2007, s. 109,111).

¹⁴⁹ Omsorgsrelasjonen som etisk verdi omtales nærmere i punkt 5.7.1.

Honneth drøfter i teksten *Mellem Aristoteles og Kant, en skitse til anerkendelsens moral* at verken kantianisme eller dydsetikk gir tilfredsstillende svar på hvordan den moralske aktøren skal orientere seg når en må velge mellom moralsk konfliktfulle hensyn (Honneth, 2003a). Universelle prinsipper kan være virkningsløse, fordi våre personlige hensikter, følelser, ønsker, forventninger og forpliktelser har en sentral betydning. Aristoteles' søken etter det gode liv gjør det uklart hvilken betydning vårt moralske ansvar og plikt overfor andre skal ha. Dilemmaet består i på den ene siden følelsen av skyld og anger ved forsømmelse av moralsk tvingende forpliktelser, og på den andre siden følelsen av fortvilelse og utilfredshet over å være prisgitt noen betydningsfulle livsmål, som synes å være uforenlige med upartiske prinsipper. Målet er å integrere begge synspunkter slik at vi kan leve mindre splittet (Honneth, 2003a, s. 73-76). Honneth forsøker å vise en sammenheng mellom moral og anerkjennelse, hvor krenkelsens egenart blir gjort fenomenologisk tilgjengelig. Honneths tredimensjonale anerkjennelsesteori tydeliggjør forutsetningen for 'det gode liv', nemlig fullverdig deltakelse i samfunnet gjennom kjærlighet, respekt og anseelse (Honneth, 2003a, 2008a).

Honneth skiller mellom interessekamper, der en konkurrerer om knappe goder, og anerkjennelses kamper der det handler om personlig integritet. Han hevder at studier av sosiale bevegelser i for lang tid har vært styrt av modellen om interesseforfølgelse og utilitaristiske motiver, der en har mistet av syne de sosiale kampenes moralske grammatikk (Honneth, 2008a, s. 174). Inspirert av Honneth kan vi i forståelsen av fostersøskenrelasjonen rette fokus mot de normative konsekvensene og sammenhengen mellom personlig integritet og ringeakt. Istedenfor å forstå fostersøskenrelasjonen som en interessekonflikt, mener jeg praksisfeltet har mer å tjene på å dreie fokus over mot en dypere innsikt i relasjonelle aspekter ved krenkelseserfaringer.

Fostersøsken er forbundet med hverandre gjennom en etisk relasjon. Å stille fosterbarn og egne barn opp imot hverandre som to motstridende interesser byr derfor på problemer. Fosterforeldres egne barn og fosterbarn kan ha svært ulike forutsetninger, sosial fungering og omsorgsbehov. Dersom barnas ulike behov settes opp imot hverandre, fremstilles en dikotomi der ivaretagelse av det ene barnet går på bekostning av det andre barnet. En slik svart-hvitt tenkning gir lite rom for gråtoner og nyanser. Nettopp fordi fosterhjemsomsorgen som system, og

fosterforeldrenes egne barn selv, har forventninger om at barna skal leve sammen i en familie som søsken, er de relasjonelle aspektene av betydning.

Skal fosterhjemmet fungere som en helhetlig familie, må en unngå å opptre på måter som kan få barna til å fremstå som motsetninger, og på den måten avverge en destruktiv kamp om anerkjennelse. En dialogbasert *diskursetisk* tilnærming tilsier at sosialarbeideren må avveie hensynet til fosterbarn og egne barn fra ulike perspektiv. Både prinsipper, verdier, situasjonsbedømmelse og konsekvenser må tillegges vekt, hvor dialogen mellom alle berørte parter spiller en avgjørende rolle (Lingås, 1993). Ved å lytte og sette seg inn i situasjonen, der fosterforeldres egne barns perspektiver tillegges like stor tyngde som fosterbarn og fosterforeldre i diskursen, kan en komme frem til løsninger der alle barna i fosterhjemmet ivaretas (jf 6.3.3).

Fenomenologien kan bidra med å åpne blikket og bli oppmerksom på sider som vekker det etiske engasjementet og uroen, og derigjennom redusere risikoen for å overse viktige problemstillinger. Begreper som *interdependens*, *intersubjektivitet* og *interconnectedness* (jf 5.6) gjør det utenkelig å betrakte fosterfamiliens medlemmer som selvstendige, avgrensede, isolerte eller uavhengige individer. Fosterhjemmet må forstås som et hushold der alle berørte parter virker inn på hverandre i et komplekst samspill. En praksis som ikke ivaretar slike perspektiver, strider mot dypere prinsipper om omsorg og interdependens. Ved å overse de intersubjektive drivkreftene i fosterfamilien står profesjonelle i fare for å underkjenne vitale og grunnleggende trekk ved menneskers liv. Større innsikt i relasjonelle prosesser og den indre mekanismen mellom fostersøsken, som sårbarhet, rivalisering, gjensidig avhengighet og emosjonelt ansvar kan hjelpe fosterfamilien ut av fastlåste og krevende situasjoner.

For å oppnå sosial rettferdighet kan vi søke en tredje vei ut av problemet, slik omsorgsetikken oppfordrer til (jf 5.7.5). Det innebærer at hvert barn tas hensyn til hver især, og får dekket sine individuelle behov for omsorg i hjemmet, slik de har krav på. Ved å anerkjenne begge parter som betydningsfulle, kan profesjonelle legge et positivt grunnlag for fostersøskenrelasjonen. Det motsatte, å utelukke fosterforeldrenes barn fra den profesjonelle praksis, eller å la den ene parten ha forrang for den andre, kan gi grobunn for konflikter, der frustrasjon, urettferdighet og såre følelser får mulighet til å bygge seg opp. Dersom sosialarbeideren har et overdrevent fokus på fosterbarnet framfor andre barn i

fosterfamilien, kan hun implisitt bidra til å øke konfliktnivået. Når fostermor forteller at hun bevisst prioriterer sine egne barn, nettopp fordi barneverntjenesten har formidlet at de *ikke* gjør det (jf 4.10), kan det også 'slå feil ut' for fosterbarnet og gi motsatt virkning av saksbehandlers intensjon. Med utgangspunkt i kontekstuell kunnskap om fostersøskenrelasjonen og prinsippet om konfliktforebygging framfor konfliktløsning, kan barneverntjenesten unngå å sette fosterfamilien i en vanskelig situasjon.

Etikk i moralfilosofi om hvordan vi oppfører oss i familien er mangelfull (Pettersen, 2006, 2007). Dominerende moralteoriens evne til å løse ethvert moralsk problem kommer til kort innenfor familie og nære relasjoner (Held, 2006b, s. 556). De abstrakte idealene tar ikke høyde for den særskilte kompleksiteten som utspiller seg i fostersøskenrelasjonen. Hvordan vi skal forstå og håndtere fenomener som sosial avvisning og krenkelser i omsorgsrelasjonen, synes å være et neglisjert tema. Dette er et underkommunisert problem, en dimensjon ved omsorgsrelasjoner som er aktuelt i barnevernsarbeid generelt, og fosterhjemsomsorg spesielt.

For å ivareta berørte parter og løse etiske dilemmaer legger omsorgsetikken større fokus på den moralske aktørens evne til å innta flere perspektiv. Pettersen (2006) skriver at omsorg og rettigheter ikke må ses på som uforenlige verdier. Poenget er heller ikke en sammenslåing, eller å redusere det ene perspektivet til fordel for det andre (Pettersen, 2006, s. 158). Det vil ødelegge evnen til å skifte synsvinkel, som ifølge Pettersen er nødvendig når man skal løse reelle moralske problemer. Det moralske ansvaret handler om de mellommenneskelige relasjoner hvor beslutninger og handlingsalternativer får konsekvenser for andre. Det fordrer at sosialarbeideren tilegner seg et bredt kunnskapsgrunnlag der både rettslige prinsipper, kontekstuell og erfaringsbasert kunnskap, kognitiv refleksjon og moralsk kompetanse må ligge til grunn for fosterhjemsomsorgens profesjonsetikk.

7 SAMMENFATNING OG REFLEKSJONER

7.1 Innledning

I denne avhandlingen har jeg satt meg fore å undersøke hvilke profesjonsetiske utfordringer fosterhjems plassering kan representere knyttet til fosterforeldres egne barn som berørt tredjepart. Inspirert av Sarah Banks (2016) har jeg gjort et stykke etisk arbeid, ved å peke ut etiske utfordringer og lete etter samsvar og mangler i profesjonsetikken. Jeg ser ikke bare på profesjonsetikk og de etiske kodeksene og samsvar mellom disse, men gjør også noe mer enn dette. Jeg setter fingeren på et etisk sett uopplyst område i praksis.

Omsorgsetikken lanserer enten en empirisk orientert eller en teoretisk orientert tilnærming for å løse etiske utfordringer. Den første tilnærmingen innebærer å innhente mer informasjon om et problemområde for å optimalisere løsningen (Pettersen, 2006). Avhandlingen gir et slik empirisk bidrag gjennom kontekstuell kunnskap og innsikt. Ved å gå tettere på den aktuelle situasjonen, reflektere, utdype og nyansere bildet, kan sosialarbeideren bedre vurdere hva som står på spill for de impliserte parter.

Den andre tilnærmingen er mer teoretisk, hvor den moralske aktøren betrakter problemet på alternative måter og forsøker å forstå saken fra ulike perspektiver og synsvinkler. Det innebærer at en ikke kan ta utgangspunkt i forhåndsbestemte handlingsregler, men må lytte, forsøke å forstå saken fra den andres ståsted, og prøve ut ulike normative perspektiver før man velger den løsningen som synes best, eller som gir minst skade (Pettersen, 2006, s. 158). Avhandling gir også et teoretisk bidrag ved å belyse utfordringene ut fra ulike etiske perspektiver.

Med utgangspunkt i en fenomenologisk «bottom-up» tilnærming er studien empiridrevet framfor teoridrevet. Jeg tar fraspark i problemområdene som springer ut fra informantenes egne fortellinger og erfaringer. Forskningsresultater andre har kommet fram til, men som er relativt ukjent i norsk barnevernlitteratur, er også viet stor plass. Slik sett er avhandlingen et nybrottsarbeid som retter blikket mot en gruppe barn som har falt i skyggen, slik at et nytt felt blir opplyst. Så vidt jeg kjenner til har ingen andre arbeidet etisk med dette temaet.

Utfordringene som avdekkes viser at tematikken har profesjonsetisk relevans. Det etiske arbeidet favner bredden i profesjonsetikken, der både prinsippbaserte og relasjonsbaserte tilnærminger er nødvendige for å svare på komplekse

utfordringer i praksisfeltet. Begge er relevante, men det går fram at jeg mener relasjonsbasert etisk arbeid bør vektlegges i forhold til min problemstilling.

I de neste punktene vil jeg gi en oppsummering og svare på de fire forskningsspørsmålene jeg stilte innledningsvis. Jeg gjør oppmerksom på at den som ønsker eksempler og utdypende nyanser må gå til teksten i kapittel 6.

7.2 Hvordan reflekterer barn av fosterforeldre over egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken? (forskningsspørsmål 1)

Fostersøskenrelasjonen må først og fremst forstås som en søskenlignende relasjon mellom barn som har stor innvirkning på hverandres velbefinnende, fordi de deler livsverden under samme hustak. Fosterforeldres egne barn verdsetter å få et nytt søsken. De blir berørt av, engasjert i, yter omsorg for, og føler ansvar for fostersøsken, både ved å yte konkret hjelp og være en buffer mot omverdenen. Materialet viser et mangesidig og sammensatt bilde av en relasjon i stadig endring som beveger seg langs et kontinuum, der ytterpunktene er en sterk og kjærlighetsfylt søskenrelasjon, på lik linje med biologiske søsken, over til en svak og konfliktfylt relasjon, der fosterbarnet på bakgrunn av ulike omstendigheter ikke oppfattes som et familiemedlem. Materialet er sammenfattet i fire hoved varianter:

- Fosterforeldrenes barn og fosterbarnet utvikler en gjensidig og naturlig søskenrelasjon
- Fosterforeldrenes barn og fosterbarnet utvikler en søskenrelasjon, samtidig som fosterbarnet opprettholder en distanse til ett eller flere medlemmer av fosterfamilien
- Fosterforeldrenes barn streber mot å utvikle en søskenrelasjon samtidig som fosterbarnet avviser og motarbeider relasjonen
- Fosterforeldrenes barn oppfatter fosterbarnet så fremmed og problemfylt at en søskenrelasjon føles unaturlig

Hvordan fosterforeldres barn erfarer det å vokse opp med fostersøsken varierer fra familie til familie og oppleves ulikt innad i en søskenflokk. Studien tar ikke sikte på å slå fast hvordan det *er*, men snarere å presentere et komplekst og

nyansert bilde av mulige utfordringer som periodevis kan oppstå. Hva som oppleves vanskelig her og nå kan over tid endre seg til det bedre. Familieliv og søskenrelasjoner er ikke statiske størrelser, men kontinuerlig i prosess og utvikling. Fostersøskenrelasjonen skapes, begge parter medvirker og påvirkes av en rekke utenforstående forhold som spiller inn. Relasjonen kan være mer krevende enn andre søskenforhold, men ikke nødvendigvis. Det motsatte kan også være tilfelle, der fostersøsken kommer bedre overens enn biologiske søsken.

Ulike faktorer som gjensidig anerkjennelse, fortrolighet og vennskap, lengde på plassering, at fosterbarnet passer inn og blir plassert i tidlig alder, virker positivt og forsterkende på fostersøskenrelasjonen. Høy grad av konflikter, at fosterbarnet distanserer seg og avviser familiemedlemmer, eller har en problemfylt atferd som skiller seg ut fra familieidentiteten, virker negativt inn på fostersøskenrelasjonen. Fosterforeldres egne barn kan raskt knytte sterke bånd til fostersøsken, uavhengig av kulturelle, sosiale og kognitive forskjeller mellom barna. Kvaliteten på søskenrelasjonen synes å være påvirket av emosjonell nærhet, fosterbarnets fungering, og hvilken plass og posisjon barna får i forhold til hverandre. Jentene har særskilte forventninger til storesøsterrollen, med ønske om en nær og varm relasjon, og å være en omsorgsperson og samtalepartner. Guttene i denne studien rapporterer å ha en god relasjon til yngre fosterbrødre gjennom avklarte roller.

Informantene forteller om særskilte utfordringer, slik som å få kjennskap til fostersøskens vanskelige oppvekst, og være vitne til fostersøskens følelsesutbrudd, fysiske utageringer, voldelige handlinger og selvskading. Problemområdene jeg har valgt å utforske nærmere, og som jeg finner mangelfullt belyst i tidligere forskningsarbeider, kan grovt sett sammenfattes i tre områder:

- Fostersøskenrelasjonen – utfordringer i relasjon til fostersøsken
- Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet – utfordringer i relasjon til foreldrene
- Møtet med systemet – utfordringer i relasjon til profesjonelle

Det som utpeker seg som det aller vanskeligste er å bli utsatt for fysiske, verbale og emosjonelle angrep, og sosial avvisning. At fostersøsken trenger ekstra oppmerksomhet kan føre til endringer i familielivet på måter som virker inn på egne barns omsorgssituasjon og velbefinnende. Anerkjennelse fra både

fostersøsken, foreldre og hjelpeapparatet, synes å ha betydning for samspill med fostersøsken og hvordan egne barn takler slike utfordringer.

Informantene kommer selv med forslag til hva som kan forebygge konflikter: tilstrekkelig og passe informasjon, tid til forberedelser og tilvenning, opplæring og kunnskap, mulighet for avlastning og egentid med foreldrene, aktiv veiledning og støtte fra barneverntjenesten, mekling mellom barna i fosterfamilien, mulighet for å bli hørt og involvert, men samtidig skjermet og beskyttet.

7.3 Hvordan reflekterer fosterforeldre over fosterhjems plasseringens innvirkning på egne barn? (forskningsspørsmål 2)

Fosterforeldre i denne studien er stolte og imponerte over egne barns innsats og omsorg for fosterbarnet. Alt i alt mener de at fosterhjemsomsorg gir barna positive erfaringer som gjør barna mer rausere, tålmodige og inkluderende, med større empati og engasjement for andre, noe som i stor grad samsvarer med andre studier (jf 2.2). Samtidig er en del fosterforeldre bekymret for hva de negative erfaringene kan bety for egne barn på sikt. De stiller spørsmål ved hvorfor egne barn synes å tåle så mye, og undrer seg over hvorfor de ikke protesterer i større grad. Eget strev og slitenhet kan medføre at fosterforeldre ikke er så tilstede for egne barn som de selv ønsker, til tross for at de bevisst prioriterer å sette av tid til dem.

Jeg har ikke hatt intensjon om å sammenligne datagrunnlaget mellom foreldre og barn i en og samme fosterfamilie, og kan derfor ikke konkludere med hvorvidt de oppfatter fenomener likt eller ulikt. Det som likevel utpeker seg i mitt materiale, og som viser høyt samsvar mellom hva fosterforeldre og fosterforeldres egne barn rapporterer, er tre ting:

- Egne barn ser på fosterbarnet som et søsken
- Emosjonell avvisning og personangrep fremstår som aller vanskeligst
- Barneverntjenestens involvering har betydning for fostersøskenrelasjonen

Fosterforeldre beskriver hvordan egne barn forsvarer og beskytter fosterbarnet som et søsken. Derfor tar barna sosial avvisning svært tungt og lider under det

fosterforeldrene omtaler som utpsyking, hacking og mobbing fra fosterbarnet. Over tid kan fostersøskenrelasjonen bedre seg til en nær og sterk relasjon.

Fosterforeldre har ulik erfaring med i hvilken grad barnevernstjenesten inkluderer egne barn i veiledning og oppfølging av fosterhjemmet. Om barnevernstjenesten forstår det komplekse samspillet mellom barna, og bidrar med støttesamtaler og mekling, har ifølge fosterforeldrene stor betydning for om fosterhjems plasseringen lykkes eller ei. Fosterforeldre etterspør kunnskap om hvordan de lettere kan forebygge problemer og bedre ivareta alle barna i fosterhjemmet.

7.4 På hvilke måter aktualiserer mine funn profesjonsetiske utfordringer?

(forskningsspørsmål 3)

De profesjonsetiske utfordringene som drøftes i kapittel 6 omhandler hvordan en fosterhjems plassering kan få utilsiktede konsekvenser for en berørt tredjepart. I dette spenningsfeltet mellom systemverden og livsverden avkreves sosialarbeideren et moralsk ansvar for hvordan beslutninger og tiltak som iverksettes kan slå uheldig ut for enkeltindivid og grupper. Jeg har vist at fosterforeldres egne barn i særskilte tilfeller risikerer å utsettes for situasjoner og fenomener som innenfor barnevernets domene vanligvis utløser bekymring, slik som at barns trygghet og personlige integritet krenkes, at barn overbelastes med emosjonelt ansvar og informasjon som går ut over hva de er modne for å takle, eller på annen måte befinner seg i en vanskelig livssituasjon.

Gjennom fosterhjemsoppdraget blir fosterforeldres egne barn berørt av og involvert i barnevernets virksomhet, fordi tiltak og tjenester utøves i barnets private hjem. Dette får implikasjoner for praksis der profesjonelle i møte med fosterforeldres barn må være særlig oppmerksom på to forhold:

- Å ta hensyn til søskenperspektivet
- Å ivareta barn som trenger beskyttelse og hjelp

Barn som lever under samme tak utvikler en søskenlignende relasjon.

Fosterforeldres egne barn søker å knytte seg til fosterbarnet ut fra idealet om den ekte søskenkjærligheten, og forholder seg til fosterbarnet som et familiemedlem.

Å innta barneperspektivet fordrer at sosialarbeideren jobber ut fra et pårørendeperspektiv og viser forståelse for den rollen søsken spiller overfor hverandre. Det innebærer også å forstå hvilke problemer det kan by på når barna ikke går godt overens. En profesjonsetisk utfordring oppstår dersom sosialarbeideren underkjenner eller overser de omkostninger det kan ha å være søsken til et barn med store omsorgsbehov og utfordrende atferd. Med utgangspunkt i et pårørendeperspektiv kan sosialarbeideren lettere bli oppmerksom på fenomener som kan oppstå, som parentifiserte familiemønstre der barn påtar seg for store oppgaver, overkjører seg selv eller skyves ut på sidelinjen i eget hjem. En slik familiesituasjon kan føre til at fosterforeldres egne barn får dårligere omsorg, fordi foreldrene er mentalt slitne og har mindre kapasitet til å følge dem opp. Å være barnet til fosterforeldre er en posisjon som i seg selv kan gjøre dem utsatt for ringeakt, sosial avvisning og ulike former for søskenmishandling. I slike tilfeller begår sosialarbeideren en profesjonsmoralisk svikt, dersom man ikke bistår barn som har behov for beskyttelse og hjelp.

7.5 Hvordan ivaretar retningslinjer, rettsprinsipper og sosialpolitiske føringer hensynet til fosterforeldres egne barn? (forskningsspørsmål 4)

Fosterforeldres egne barn er i vårt samfunn selvstendige rettssubjekter og innehar rettigheter regulert etter internasjonale forpliktelser som er førende for norsk lovgivning (jf 1.7). Fosterforeldres egne barn er i begrenset grad omtalt i fosterhjemsomsorgens retningslinjer, samtidig som nye sosialpolitiske føringer presiserer at oppfølging av denne gruppen barn nå skal være barneverntjenestens og Bufetats ansvar (jf 1.6.1). På hvilken måte oppfølgingen skal gjennomføres er i dagens praksis i støpeskjeen. Sosialarbeideren står overfor fallgruvene mellom å ignorere fosterfamiliens barn, eller å trekke dem for mye inn i formaliserte roller.

Med utgangspunkt i Honneths teori om rettslig anerkjennelse, har jeg identifisert ulike juridiske, forvaltningsmessige og moralske spørsmål knyttet til fosterforeldres egne barn, som synes uavklart eller direkte i strid med barneverntjenestens formål, verdier og lovverk. Gjennom en profesjonsetisk drøfting har jeg vist at følgende rettsprinsipper ikke nødvendigvis kommer til anvendelse overfor fosterforeldres egne barn:

- Prinsippet om barnets beste
- Det mildeste inngreps prinsipp
- Det biologiske prinsipp
- Barns rett til medvirkning
- Barns rett til vern om sin personlige integritet og frihet
- Barns rett til omsorg, kjærighet og trygghet

Dersom fosterforeldres egne barn utsettes for fysiologiske, verbale eller emosjonelle krenkelser, vil det være i strid med prinsipper om barns integritetsvern og krav på beskyttelse. Jeg har drøftet hvordan fosterhjemsplassing forstått som en rettslig og administrativ handling utført av offentlige myndigheter, griper inn i fosterforeldres egne barns hverdagsliv på måter som aktualiserer prinsippet om barnets beste. Som følge av en slik logikk plikter barneverntjenesten å arbeide etter det biologiske prinsipp, det mildeste inngreps prinsipp og barns rett til medvirkning i møte med fosterfamiliens barn. Barneverntjenestens oppfølging av disse barna i det profesjonelle arbeidet synes vilkårlig og personavhengig, hvilket betyr at kjerneverdiene ikke følges tilstrekkelig opp i fosterhjemsomsorgen. En 'blindspot' i profesjonsetiske retningslinjer i forhold til berørt tredjepart, et utydelig utformet samfunnsmandat om hvordan barna skal ivaretas, mangelfull kunnskap om fostersøskenrelasjonen og høyt arbeidspress i barnevernet, kan forklare hvorfor fosterforeldres egne barn overses i det profesjonelle arbeidet.

Et annet moment som synes påtrengende i denne sammenheng er hvilken rolle fosterforeldres egne barn gis i fosterhjemsomsorgen. Dette kan fremstilles som en dimensjon hvor de på den ene siden betraktes ut fra et søskenperspektiv og gis status som pårørende, og på den andre siden betraktes som bidragsytere og samarbeidspartnere. Både i min empiri og i andre forskningsstudier finner vi at fosterforeldres egne barn selv argumenterer for å bli regnet med, tatt på alvor og gitt en aktiv rolle som medspillere i fosterhjemsomsorgen.

Jeg har advart mot en for sterk aktørstatus, fordi dette også kan medføre at oppdragstakernes barn gis roller som er voksnes ansvar, der de oppfatter seg selv som medansvarlige for fosterhjemsoppdraget og medskyldige i egen situasjon. Jeg har drøftet hvordan fosterforeldres egne barn blir ansvarliggjort gjennom avtaleverk og juridiske forpliktelser, uten at de selv er oppdragstakere for barneverntjenesten, en praksis som svekker deres rettsvern. På dette punktet

skiller studien seg fra andre forskningsbidrag ved å vise til et dilemma som ikke så lett lar seg løse. På den ene siden kan juridifisering være nødvendig for å ivareta egne barns interesser. Mangel på retningslinjer kan føre til at fosterforeldres egne barn blir glemt, slik at de ikke følges opp slik de har krav på etter barnerettslige prinsipper. Samtidig har rettsliggjøring av familielivet også problematiske sider, der formaliseringen blir en invasjon av deres livsverden.

Tvetydigheten kan være lettere å leve med hvis den anerkjennes og kommuniseres. På dette punktet har barnevernsarbeideren en viktig oppgave ved å utvise profesjonelt skjønn og ivareta den berørte tredjepart.

Barnevernsarbeiderens innsats handler ikke bare om å ta avgjørelser og fatte vedtak, men også å være en god samtalepartner ved å reflektere og hjelpe til med å nøste opp i vanskelige tanker og følelser.

Jeg vil argumentere for at fostersøskenrelasjonen bør forstås ut fra et pårørende perspektiv, der søskenkjærligheten, den moralske forpliktelsen og omsorgen for et familiemedlem også setter egne barn i en sårbar posisjon. Fostersøsken står i en relasjon til hverandre som kan innebære at de kommer i en skvis, eller settes under press. Søsken har behov for å bli informert og involvert i det som skjer på måter som tar hensyn til deres alder, modenhet og rolle i familien. Pårørende kan også trenge støtte, omsorg, beskyttelse og hjelp til å sette grenser, slik at de ikke sliter seg ut.

For å styrke barns perspektiv må man ta barns perspektiv. Barns rettigheter avhenger av at voksne legger til rette for å realisere rettighetene og sette dem ut i livet. Ellers blir paragrafene bare bokstaver på et papir. Loven i seg selv bidrar ikke til å beskytte barn eller gi barn muligheten til å realisere gode liv. Fosterforeldres egne barn er avhengige av at voksne, og i noen tilfeller profesjonelle, forstår kompleksiteten, leser situasjonen, taler deres sak og sørger for at rettighetene kommer til anvendelse.

7.6 Metodologiske refleksjoner over studiens reliabilitet, validitet og muligheter for generalisering

Reliabilitet er knyttet til gjennomføring av undersøkelsen, og i hvilken grad analysen av materialet er pålitelig (Kvale & Brinkmann, 2009). I en kvalitativ studie av en sosial virkelighet i konstant bevegelse er ikke hensikten å gjøre nøyaktige målinger av data (Marshall & Rossman, 2011). Reliabilitet er knyttet til redelighet i framgangsmåten og min egen rolle som forsker. For å sikre mest mulig nøyaktig reproduksjon av data, har jeg bestrebet meg på å sikre gode prosedyrer for intervjuene og reflektert over intervjuteknikk, spørsmålsstilling og forskningsetikk, noe jeg gir en transparent redegjørelse for i kapittel 3. Bruk av opptaker og transkribering av materialet sikrer at utsagn er gjengitt så nøyaktig som mulig. Det vil alltid være en fare for at meningsytringer gjennom non-verbalt kroppsspråk, stemmeleie, latter, tårer, betoning, nøling, og ironi ikke kommer fram i den transkriberte teksten. Etersom jeg er den som både intervjuer, transkriberer og analyserer skapes en nærhet der slike ting fanges opp.

Intervjuenes reliabilitet har å gjøre med om intervjupersonene ville ha endret sine svar under andre betingelser, eller om en annen forsker som fulgte min metode kom fram til samme resultat (Kvale & Brinkmann, 2009). Dette kravet om at andre forskere skal kunne nå fram til akkurat samme resultat, strengt forstått, er ganske urealistisk å oppfylle i en kvalitativ studie. Kunnskapen som her er produsert er intersubjektivt skapt i en relasjonell kontekst mellom informant og forsker, der ulik kontekst skaper ulik kunnskap (Kvale & Brinkmann, 2009). Min forforståelse, egenerfaring, normative ståsted og valg av etiske perspektiver øver innflytelse på forskningsprosessen.¹⁵⁰ Min forståelseshorisont vil både ha begrensninger og mulighet for utvidelse (Gadamer, 1989; Strydom & Delanty, 2003). Min egen erfaringsbakgrunn har hatt betydning for samtale, derfor har jeg forsøkt å holde en akademisk distanse slik at jeg verken overidentifiserer eller underidentifiserer meg med informantene (Repstad, 2007).

Ut fra valget om en fenomenologisk hermeneutisk tilnærming handler studiens validitetskrav om mine observasjoner reflekterer de fenomenene jeg faktisk ønsker å vite noe om. Siden jeg søker etter utfordrende sider ved praksis, er målet her er å bringe fram subjektive erfaringer i et materiale som er fyldig og variert nok for etiske drøftinger. Validitet dreier seg om gyldighet, troverdighet, om

¹⁵⁰ Forskerrollen og forskningsetiske dilemma utdypes nærmere i punkt 3.7.

materialets kvalitet, relevans og mangfold, og i hvilken grad metoden og empirien fanger opp og belyser problemstillingen (Kvale & Brinkmann, 2009). Det innebærer en kvalitetskontroll i alle stadier av kunnskapsproduksjonen, og en god kobling mellom fortolkning av empiri og de forskningsspørsmål som er stilt.

Avgjørende for kvaliteten i min studie, er om den bringer fram tilstrekkelig og relevant empiri til at man kan få en interessant profesjonsetisk drøfting, noe jeg vil argumentere for at den gjør. Et springende punkt er om intervjuene er gyldige ved at de gir et godt bilde av informantenes reelle følelser, tanker og situasjon. Jeg har tidligere argumentert for det ikke er mulig å fotfølge informantene i familien for å fange opp deres indre liv (jf 3.5). Validiteten er i stedet tilstrebet gjennom grundig og systematisk datainnsamling. Ved å gjennomføre tre samtaler med hver informant har jeg hatt mulighet til å kryssjekke data for å minimalisere feilkilder (jf 3.4.4). Jeg vil argumentere for at framgangsmåten, en metode som ikke tidligere er brukt i tilsvarende studier, styrker studiens troverdighet.

Når informantene får anledning til å tenke og grunne mellom samtalene, får de også mulighet til å bearbeide inntrykk og erfaringer. På den måten åpner prosessen opp for ekstra dybde og nyanser ved at informantene får tid til refleksjon. Med utgangspunkt i en fenomenologisk tilnærming, har jeg forsøkt å komme så tett på informantenes erfaringer som mulig. Med hensyn til konfidensialitet har jeg lagt vekt på å beskrive dem med en viss innlevelse og gjengi deres ytringer i en respektfull og sammenhengende stil i det publiserte materialet.

Gjennom en hermeneutisk fortolkende analyse har jeg forsøkt å komme bakenfor meningsytringene og tilføre et nytt meningsnivå til materialet, ved å belyse hvilke etiske utfordringer vi kan lese ut av empirien. Validering innebærer her et kritisk blikk på egne fortolkninger. Jeg har reflektert over om måten jeg beskriver informantene på i den teoriinformerte analysen, kan tenkes å være fortolket i et for strengt negativt lys, eller fremstilt på en reduksjonistisk måte, slik at det ikke sammenfaller med informantenes selvforståelse. Analysen vil være mindre treffsikker dersom informantenes utsagn psykologiseres i hjel ved å bli for teoritung, noe som vil styre hva jeg ser og hvordan jeg fortolker (Hennum, 2016a, 2016b). Denne kritikken har jeg forsøkt å imøtekomme ved å være åpen

og selvkritisk i mine metodologiske refleksjoner,¹⁵¹ samt å gi leseren bred innsikt i det empiriske materialet. Slik innsikt gir leseren selv muligheten til å vurdere gyldigheten av studien, og om jeg fikk svar på det jeg ønsket å få svar på.

Et annet metodologisk spørsmål er om analysen er god nok, og tykk nok. Smith, Flowers og Larkin (2009) skriver at nybegynnere i IPA gjerne er tilbakeholdne med å være *for* fortolkende, og at man derfor må ha to tanker i hodet samtidig: a) en bevissthet om realistisk slutt punkt og hva som kreves for at analysen skal være god nok, b) åpen for muligheten for å gå dypere i analysen, og anerkjenne at dette ofte er en mulighet heller enn en nødvendighet.

Med utgangspunkt i det rike materialet vil det være mulig å utforske flere dimensjoner ved fostersøskenrelasjonen. Jeg kunne valgt å gi barnas kjønn, alder, plass og posisjon i søskenplassen større plass. Jeg kunne ha utforsket nærmere informantenes utfordringer i møte med profesjonelle, og i større grad kartlagt deres forslag til endringer eller råd til barneverntjenesten. Rammene for et doktorgradsarbeid gjør det også nødvendig å foreta avgrensninger. Hvilke fenomener som er tillagt vekt, og hvilke som ikke er det, er et normativt valg.

Generalisering har i mitt tilfelle å gjøre med om mine funn kan overføres til andre familier med egne barn. Men min hensikt er selvsagt ikke å si noe om hvor utbredt ulike holdninger og erfaringer er. Heller enn å foreta presis generalisering av forekomst, er mitt sikte etiske drøftinger gjennom å brette ut et felt og gå i dybden på komplekse fenomener. Selv om det alltid er mulig å gå videre i analysen, vil jeg argumentere for at utvalget er variert nok, empirien tykk nok, og analysen god nok, til å slutføre det jeg har satt meg fore, nemlig å drøfte hvilke profesjonsetiske utfordringer som aktualiseres i møte med fosterforeldres egne barn.

¹⁵¹ Jf 3.4.3 og 3.4.4 hvor jeg redegjør for betydningen av å gi rom for såre følelser og vanskelige tema, samtidig som forskningsetiske hensyn tilsier at jeg ikke fremstiller informantene og deres familier på en ensidig negativ måte.

7.7 Styrker og svakheter ved en problemdrevet avhandling

Ut fra forskningsetiske hensyn er det relevant å reflektere rundt valget av en problemorientert tilnærming. En side ved problemorientering, og som muligens er den mest risikofylte, er at fosterbarnet implisitt kan framstå som syndebykk. Familieliv er komplekst og studien utforsker ikke hvilke mulige utfordringer som kunne oppstått uten fosterhjems plassering. Avhandlingen tar heller ikke sikte på å forstå fostersøskenrelasjonen ut fra fosterbarnets perspektiv. Jeg har pekt ut aktuell litteratur som kan gi leseren innsikt i fosterbarns emosjonelle, kognitive, fysiologiske og relasjonelle vansker.¹⁵² I arbeid med å følge opp fosterbarn er det en forutsetning at barnevernsarbeideren kjenner til slik kunnskap. Mitt anliggende har ikke vært å problematisere fosterbarnets atferd per se, men å peke på en annen problematisk side ved fosterhjems plassering: fosterbarnets atferd og fungering som følge av tidligere omsorgssvikt, kan også få konsekvenser for andre barn. Avhandlingen skiller seg ut ved å utforske nettopp dette etiske dilemmaet nærmere.

Empirien kan verken tas til inntekt for en svartmaling av fostersøskenrelasjonen, eller en skjønning av vanlige søsken. Også biologiske søsken til barn med funksjonshemninger og alvorlig sykdom (Dyregrov & Hordvik, 1986), atferdsvansker (Lycke, 2010), psykiske lidelser og rusproblematikk (Thorn, 2008) befinner seg i en vanskelig situasjon og strever med følelsesmessig belastning (Revheim, 2018, s. 184-185). Søskenlignende relasjoner, både fostersøsken, biologiske søsken og stesøsken, virker inn på barn og unges livskvalitet, både i positiv og negativ retning (Mainpin et al., 2016; Mosek, 2013).

Informantene forteller ikke bare om vanskelige utfordringer, men uttrykker også glede, stolthet og dyp hengivenhet overfor fostersøsken. Den ekteføyte søskenkjærligheten og responsen fra fostersøsken er en viktig motivasjon som gjør det meningsfylt å engasjere seg i et menneske de er glad i. Å være god mot et annet barn som trenger hjelp, gir fosterforeldres egne barn noe tilbake i form av tilfredsstillelse, fordi det å være en omsorgsfull person er en viktig verdi og en personlig egenskap de verdsetter ved seg selv. Ros og oppmuntring fra foreldre gir mestringsfølelse, som igjen øker lysten til å bidra. Den positive innstillingen samsvarer med annen forskningslitteratur. Med henvisning til Honneth (2008)

¹⁵² Jf 6.2.2 fotnote 114.

har jeg vist at sosial anseelse, gjennom å bidra og yte, har betydning for egne barns selvverd. Dette er dimensjoner ved fosterhjemserfaring informantene selv legger vekt på at kommer fram i forskningen, noe jeg mener jeg har lyktes i å gjøre.

Et annet moment er at problemfokusering kan skape motløshet i praksis ved at en fokuserer i for stor grad på det som ikke fungerer. Barnevernsarbeideren kan miste troen på systemet, eller bli handlingslammet av frykt for å gjøre feil. Da kan 'elendighetsforskning' bidra til en selvoppfyllende profeti. Med henvisning til Banks (2016) vil jeg argumentere for at det er nødvendig å identifisere problemområder, og kartlegge hva det er vi trenger å vite mer om, for å løse ting som ikke fungerer i praksis. «Ethical framing» innebærer kritisk refleksjon og evnen til å stille avgjørende spørsmål om hva som foregår i praksis, særlig med hensyn til rettigheter, plikter og ansvar der vi tilføre noen skade eller fordeler. Det innebærer også å se etisk fremtredende problemstillinger i et annet lys og en større sammenheng, eller få øye på fenomener som er mer skjult i bakgrunnen (Banks, 2016, s. 5-6). Avhandlingens bidrag er verken å lansere løsninger, presentere en uttømmende liste over aktuelle problemer eller gi fullstendige svar, men å utvikle profesjonsetiske refleksjoner knyttet til et komplekst tema i praksis.

Vi må skille mellom idealistiske og realistiske tilnærminger til problemene. En realistisk tilnærming til problemstillingen vil være – hva skal vi gjøre, alt tatt i betraktning? Realiteten barnevernsarbeideren står overfor er samfunnets krav om rekruttering av gode fosterhjem til å ivareta omsorgen for barn og unge, opp mot hensynet til de barna som bor i hjemmene fra før. Når vi i praksisfeltet står overfor kontroversielle tema, må vi bevege oss fram og tilbake mellom de idealistiske normative prinsippene og det realistiske, i et forsøk på å forskyve eller forstyrre overbevisninger på begge nivå (Bauböck, 2008, s. 23). Empirisk forskning kan således bidra til å påpeke avstanden mellom idealistiske prinsipper og realiteter, ved å klargjøre hva som er virkeligheten i den konteksten vi befinner oss i (Engelstad, 2003).

Løsningen er ikke å slutte å plassere fosterbarn i private hjem, men stadig å lete etter hva som kan bidra til vellykkede plasseringer. Hva kan vi gjøre for å forebygge konflikter, hvordan kan vi best mulig integrere fosterbarnet i fosterfamilien og hvilke ordninger skal til for at fosterhjemsomsorgen skal

fungere etter mål og hensikt? I denne debatten har fosterforeldres egne barn en sentral plass.

Viktig for mitt prosjekt er at måten problemene presenteres på har betydning for hvordan de forstås og løses i praksis. Den situerte etikken foregår der mennesker lever sine liv, og kjennetegnes av virkelighetsnære problemstillinger som tar utgangspunkt i hverdagslige utfordringer, framfor hypotetiske situasjoner og abstrakte prinsipper (Banks, 2006; Pettersen, 2006). Det å sette ord på utfordringene setter oss på sporet av hva som etisk står på spill og øker vår oppmerksomhet mot den berørte tredjepart.

Profesjonsetikken skal også bidra til å gjøre det overkommelig for den profesjonelle å stå i en jobb der presset bare øker. Tematikken må dessuten ses i lys av samfunnets utvikling og økte krav om å «levere», der fosterhjemsomsorg er et uttalt satsingsområde (Meld.St.17, 2015 - 2016). Jeg har derfor lagt vekt på å drøfte problemstillingen i lys av de rammene fosterhjemsomsorgen gir. Avhandlingen bidrar til å identifisere problemområder som igjen kan gi innsikt og grunnlag for utvikling av profesjonsetiske teorier og utforming av profesjonsmorske retningslinjer i fosterhjemsomsorgen.

Hvilket syn vi har på barn i det moderne samfunnet vil spille inn på hvordan barns perspektiv ivaretas i den videre utviklingen av fosterhjemsomsorgen. Fra 80-tallet og fram til i dag har barnevernet vært gjennom omstillingsprosesser, modernisering og reformer. Barnevernet har vært en aktiv aktør i det moderne oppvekstprosjektet, der utviklingspsykologiske og pedagogiske kunnskaper har preget barnevernsdiskursen (Clifford et al., 2015, s. 16). Der tradisjoner, dannelse og kultur tidligere stod i sentrum, er samfunnet i dag preget av individfokus i barneoppdragelsen, der barna blir sett på som selvstendige subjekter og rettighetsinnehavere. Oppvekstprosjektet innebærer en tro på at teorier og metoder kan bidra til barn og unges kognitive, emosjonelle og sosiale utvikling. I tillegg til en forventning om at foreldrene skal investere i barnets utvikling, har også oppvekstinstitusjoner som skole, barnehage, barnevern og helsetjenester fått en utvidet rolle i sosialisering av barn og unge (Clifford et al., 2015). Barnevernet har således en dobbeltrolle både gjennom intervensjon og risikovurdering der barn skal sikres god omsorg og beskyttelse. Men også en forebyggende rolle ved å påse at oppvekstfeltet legger til rette for barns utvikling og forhindrer uholdbare situasjoner for barn.

I arbeidet med å bygge fremtidens fosterhjemsomsorg er det viktig å hindre at barn utsettes for skade eller på annen måte lider overlast. Et spørsmål som til nå har stått ubesvart i barnevernets praksis, er hvilket ansvar profesjonelle skal ha overfor fosterforeldres egne barn i denne sammenheng, og i hvilken grad arbeidet skal reguleres gjennom kontroll og rutiner. Jeg har drøftet hvordan rammer og retningslinjer kan øke bevisstheten hos profesjonelle, men også hvordan regler kommer til kort i møtet med profesjonsetiske utfordringer i praksis. I det menneskelige møtet med fosterforeldres egne barn står noe annet på spill, der dialogen spiller en avgjørende rolle. Profesjonsetikk dreier seg ikke bare om refleksjon, men om praktisk handling. Etikken skal fremme dømmekraften, det moralske motet og omsorgen (Banks, 2016).

Profesjonsetisk dømmekraft er noe mer enn teknikk eller teori. Å utvikle seg til kompetente etiske yrkesutøvere handler om å involvere seg og ha en nærhet til de menneskene en arbeider med, for å klare å se hva som står på spill i situasjoner de befinner seg i. Det innebærer både nærhet gjennom et etisk blikk for hva som foregår, og evne til å stille seg på avstand og se ting med distanse (Henriksen & Vetlesen, 1998). For å utøve et kompetent og velbegrunnet skjønn i møte med fosterforeldres egne barn, må barnevernsarbeideren se og oppfatte det etiske ved situasjonen. For å begripe og forstå et fenomen må hun også vite noe om det. Kjennskap til ulike utfordringer som kan oppstå, gjør at man lettere vil kunne kjenne igjen problemene når man står overfor dem. Kunnskap gir muligheter til å sette inn støtet, og raskere identifisere hva fosterfamilien trenger hjelp til. Det gir også håp og muligheter for endring og bedring.

Styrken ved å lete etter utfordringer, er at det retter blikket inn mot områder som trenger å forbedres i praksis, og slik sett har profesjonsetisk relevans. Kunnskap om hvordan velferdstjenester og barnevernstiltak kan få utilsiktede konsekvenser for en berørt tredjepart er viktig i barnevernsfeltets fagutvikling. Skal profesjonelle kunne ta avgjørelser og ivareta alle berørte parter gjennom moralsk kompetanse, må de også ha kjennskap til ulike tilnærminger til etikk. I så måte er avhandlingen et etikkfaglig arbeid, ved å peke ut etiske perspektiver som kan være egnet til å kaste lys over utfordringer og vanskelige spørsmål i fosterhjemsarbeidet.

7.8 Hva er hovedbudskapet mitt og hva bør forskes videre på?

Det som slår meg er i hvor stor grad fosterforeldres egne barn er berørt, kanskje mer berørt enn vi skulle tro. De involveres i fosterhjemsomsorg på mange ulike vis, og tenker mer på disse tingene enn hva både foreldre og barneverntjenesten muligens tar inn over seg. Informantene fremstår som kloke og reflekterte. Ikke bare tenker de på sin egen situasjon, men beskriver også utfordringer fra fostersøskens perspektiv. Det slår meg også at profesjonelle i liten grad snakker med dem og interesserer seg for deres hverdagsliv, eller tar i betraktning deres behov for å bli regnet med og tatt på alvor. Ulike formuleringer signaliserer at de trenger noen som står utenfor familien. Barneverntjenesten kan være en uhildet samtalepartner som kan hjelpe, og ordne opp, ved å ta alles perspektiv. Egne barn kommer i en skvis hvis de bare snakker med foreldrene om det som er vanskelig, fordi de tar hensyn til både foreldre, søsken og fostersøsken. Muligens tør de kanskje si mer til en utenforstående, i håp og tillit til at denne personen kan forklare problemet på måter som gjør at barna slipper å såre eller kritisere egne foreldre, eller fostersøsken. Ifølge barna selv kan en utenforstående være bedre i stand til å mekle og bygge bro mellom fostersøsken, for hvis fosterforeldrene skal gjøre det blir det lett til at de forsvarer den ene eller andre parten.

Avhandlingen utforsker en problematikk som ikke har vært belyst i tilsvarende studier, nemlig hvordan fosterforeldres egne barn tilstreber en søskenrelasjon som fosterbarnet avviser. Informantene forteller om mange ulike utfordringer knyttet til fosterhjemsomsorg. Samtidig beskriver de også hvordan de selv håndterer situasjonen, forstår, reflekterer, skaper mening og forklarer hendelser og fostersøskens atferd. Ett problemområde skiller seg ut som svært vanskelig både å forstå og takle: at fosterbarnet utsetter dem for fysiske, verbale og emosjonelle angrep, og sosial avvisning. Slik atferd sårer dypere og er vanskelig å forsvare seg mot, nettopp fordi den er personlig og rammer selvbildet. Med henvisning til kjærlighetsbegrepet har jeg påpekt at søskenkjærlighet er en viktig dimensjon i barns liv (jf 6.2.1).

Jeg vil løfte fram betydningen av søskenperspektivet som en underkommunisert dimensjon i fosterhjemsarbeidet. Fostersøskenrelasjonen fremstår som et normativt ideal og en buffer mot konflikter og krangling. En sterk søskenrelasjon gjør at egne barn har en høy toleransegrense for fostersøskens atferd, i tillegg til å gi mestringsfølelse og skape mening i forhold til fosterhjemsoppdraget. Når

søskenkjærligheten ikke gjengjeldes eller utvikler seg slik som forventet, ser problemene ut til å tårne seg opp.

Min studie bidrar med et nytt perspektiv som viser at fosterforeldres egne barn kan ha en særlig utsatt posisjon i fosterfamilien som gjør dem sårbare for personangrep. Fenomenet søskenmishandling er underutforsket i barnevernsfeltet generelt og underkommunisert i fosterhjemsomsorg spesielt. Selv om voldelige handlinger og konflikter mellom fostersøsken nevnes implisitt som en utfordring i andre studier (Anderson, 2012; Birch, 2016; Targowska et al., 2016; Watson & Jones, 2002), har ingen satt seg fore å utforske søskenaggresjon i en fosterhjemskontekst. Ut fra forskningsresultater som viser at fosterforeldre avslutter fosterhjems plassering for å hindre at egne barn utsettes for skade og fare (Anderson, 2012), kan vi anta at det finnes mørketall. Dette utpeker seg som et område det er behov for å forske videre på.

En slik målrettet aggresjon kan rette seg mot et av flere barn i søskenflokk. Empirien tilfører noe nytt ved å vise til at det ikke nødvendigvis er eldre fosterbarn som utøver krenkende atferd overfor yngre fostersøsken, slik det fremstilles i litteratur om søskenmishandling. Studien gir eksempler på begge varianter, der også relativt små barn utøver voldelige og sårende handlinger overfor betydelige eldre fostersøsken. Dermed utfordrer empirien det rådende synet hvor det ideelle er at egne barn er eldre enn fosterbarn. Min studie samsvarer i større grad med studien til Bloom (2017) som finner at andre faktorer enn aldersforskjell, slik som emosjonell og fysisk trygghet, familietilhørighet, nærhet og tid sammen med foreldrene, rettferdig og lik behandling mellom barna, intimitet og fortrolighet med fostersøsken og informasjon om fosterbarnets fortid, spiller en større rolle for kvaliteten på fostersøskenrelasjonen.

Til forskjell fra andre studier som også rapporterer at fosterforeldres egne barn taper tid og oppmerksomhet fra foreldrene (jf 2.4), går jeg mer i dybden på fenomenet. Ved å identifisere ulike måter fostersøsken tar plass, gis plass og krever oppmerksomhet har jeg vist at dette er forbundet med både det fysiske rommet, foreldrenes tid og kapasitet, fostermors kropp, barnas posisjon og stemning i hjemmet. Fostersøsken holder på oppmerksomheten ved å lage bråk, tøye regler, ta ordet og iscenesette hendelser som dreier oppmerksomheten bort i fra egne barn, som implisitt taper kampen om oppmerksomhet. Jeg argumenterer for at fostersøskenrelasjonen forstått gjennom et pårørende perspektiv kan åpne

øynene for de omkostninger det kan ha å være søsken til et barn som krever noe ekstra. Gjennom innsikt i hvilken belastning det kan være å bli skjøvet ut på sidelinjen, eller selv tre til side av hensyn til et (foster)søsken som har store omsorgsbehov, kan barnevernsarbeidere opptre som støttespiller, mekler og bidra til å forebygge konflikter.

Det kunne også vært interessant å utforske nærmere hvordan fosterbarn som har vokst opp som en naturlig del av familien opplever det å få et nytt fostersøsken, et perspektiv som denne studien ikke inkluderer.

Avhandlingen retter søkelyset mot en berørt tredjepart, som er langt mer berørt av et offentlig velferdstiltak enn profesjonen hittil har viet oppmerksomhet. Et dilemma som utpeker seg, og som ikke har vært drøftet i andre studier, er tvetydigheten ved formalisering av fosterforeldres egne barns rolle i fosterhjemsomsorg. På den ene siden kan det være argumenter for at retningslinjer og regelverk vil bidra til at egne barn blir synliggjort, slik at deres rettigheter ivaretas. På den andre siden risikerer de å få en aktørstatus som de ikke bør ha. Vetlesen (2001) drøfter forholdet mellom avhengighet og autonomi ved omsorgsrelasjoner, og hevder at vårt vestlige samfunn favoriserer autonomi. Samfunnets individualisering innebærer at individets selvbestemmelse står sterkt, hvor rettighetene skal beskytte individets autonomi. Baksiden ved et for stort fokus på autonomi kan være at det ikke tas høyde for menneskers avhengighet og sårbarhet (Vetlesen, 2001). Vetlesen argumenterer for at avhengighet er et eksistensielt og universelt grunnvilkår, mens autonomi uttrykkes både individuelt, kulturelt og historisk på ulike vis. Relatert til mitt prosjekt kan vi si at barns rettigheter generelt har økt og at barns krav til medvirkning står sterkt i barnevernet. Det er likevel problematisk dersom individuelle rettigheter overskygger den relasjonelle avhengigheten i familielivet og foreldre-barn-relasjonen. Fosterforeldres egne barn bør ikke medvirke på måter som gjør dem medansvarlige for fosterhjemsoppdraget. Vel så viktig som rettigheter er det å bli tatt vare på, anerkjent og beskyttet innenfor familien, der deres rolle som barn av fosterforeldre og søsken til fosterbarn tas på alvor.

LITTERATURLISTE

- Aakvaag, G. C. (2008). Jürgen Habermas: En kommunikasjonsteoretisk syntese. I G. C. Aakvaag (Red.), *Moderne sosiologisk teori* (s. 172-198). Oslo: Abstrakt forlag.
- Aaøyen, J. (2014). "Før var det meg, meg, meg. Nå er det de, de, de. Og litt meg." - En kvalitativ studie av fosteforeldres biologiske barns erfaringer med å leve med fostersøsken. Masteroppgave i psykososialt arbeid, Universitetet i Oslo.
- Abbott, A. (1988). *The system of professions : an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Adams, E., Hassett, A. R., & Lumsden, V. (2018). 'They needed the attention more than I did': How do the birth children of foster carers experience the relationship with their parents? *Adoption & Fostering*, 42(2), 135-150.
- Albæk, A. U., & Albæk, M. (2017). Den skjulte epidemien. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 54(10), 1011-1014.
- Aldridge, J., & Becker, S. (1993). Punishing children for caring: the hidden cost of young carers. *Children & Society*, 7(4), 376-387.
- Alver, B. G., & Øyen, Ø. (1997). *Forskningsetikk i forskerhverdag : vurderinger og praksis*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Alvesson, M., & Sköldberg, K. (2009). *Reflexive methodology : new vistas for qualitative research* (2 utg.). London: Sage.
- Amlund, E. (2015). Søskenmishandling - et skjult problem. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 52(11), 956-966.
- Anderson, E. A. (2012). *The experience of biological children in the foster home*. Doctoral Thesis, John F. Kennedy University.
- Angel, B. Ø., & Blekesaune, M. (2014). *Flyttinger i barnevernet : risikofaktorer, erfaringer og forklaringer*. Kristiansand: Universitetet i Agder, Institutt for sosiologi og sosialt arbeid.
- Annas, J. (2006). Virtue Ethics. I D. Copp (Red.), *The Oxford handbook of ethical theory* (s. 515-536). Oxford: Oxford University Press.
- Aristoteles, Stigen, A., & Rabbås, Ø. (2013). *Den nikomakiske etikk*. Oslo: Vidarforlaget.
- Backe-Hansen, E. (2009). Barn. Hentet fra www.etikkom.no website: <https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Barn/>
- Backe-Hansen, E. (2013). Hvem er fosterbarna? I E. Backe-Hansen, T. Havik & A. B. Grønningsæter (Red.), *Fosterhjem for barns behov : Rapport fra et fireårig forskningsprogram* (s. 47-70). Oslo: NOVA-rapport 16/13. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E., Bakketeig, E., Gautun, H., & Grønningsæter, A. B. (2011). *Institusjonsplassering - siste utvei? Betydningen av barnevernsreformen fra 2004 for institusjonstilbudet*. (NOVA-rapport 21/2011). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E., Christiansen, Ø., & Havik, T. (2012). *Utsiktet flytting fra fosterhjem : en litteratursammenstilling*. (NOVA-rapport 2/13). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E., Havik, T., & Grønningsæter, A. B. (2013). *Fosterhjem for barns behov : rapport fra et fireårig forskningsprogram*. (NOVA rapport nr. 16/13). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Banks, S. (2004). *Ethics, accountability and the social professions*. Basingstoke: Palgrave.
- Banks, S. (2006). *Ethics and values in social work* (3 utg.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Banks, S. (2016). Everyday ethics in professional life: social work as ethics work. *Ethics and Social Welfare*, 1-18. doi: 10.1080/17496535.2015.1126623
- Banks, S., & Williams, R. (2005). Accounting for ethical difficulties in social welfare work: Issues, problems and dilemmas. *British Journal of Social Work*, 35(7), 1005-1022. doi: 10.1093/bjsw/bch199

- Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2011). *Retningslinjer til forskrift om politiattest i henhold til barnevernloven*. (Rundskriv Q-34/2011). Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/rundskriv/2011/q_34_2011_retningslinjer_til_forskrift_om_politiattest_i_henhold_til_barnevernloven.pdf.
- Barne- og familiedepartementet. (2005). *Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten*. (Rundskriv Q-24, mars 2005). Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/rus/2005/0002/ddd/pdfv/243383-q-24_rundskriv_taushetsplikt.pdf.
- Barnekonvensjonen. (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november*.
- Barnelova. (1981). *Lov om barn og foreldre av 8. april nr 7*.
- Barnevernloven. (1992). *Lov om Barneverntjenester av 17. juli nr. 100*.
- Barnevernsprouffene. (2016). Forslag til barnevernlov fra Barnevernsprouffene [Brosjyre]. Oslo: Forandringsfabrikken.
- Barnevernsprouffene. (2017). *Barnevernet - fra oss som kjenner det*. Oslo: Forandringsfabrikken.
- Bath, H. (2008). The three pillars of trauma-informed care. *Reclaiming children and youth*, 17(3), 17-21.
- Bauböck, R. (2008). Normative political theory and empirical research. I D. Della Porta & M. Keating (Red.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences* (s. 40-60). New York: Cambridge University Press.
- Beauvoir, S. (2004). Pyrrhus and Cineas. I M. A. Simons, M. B. Mader & M. Timmermann (Red.), *Simone de Beauvoir: Philosophical Writings*: Urbana: University of Illinois Press.
- Befring, E. (2010). Barnevernet i historisk lys. I M.-A. Sørli, I. Frønes & E. Befring (Red.), *Sårbar unge : nye perspektiver og tilnærminger* (s. 15-31). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Berrick, J. D. (2011). Trends and Issues in the U.S. Child Welfare System. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (Red.), *Child protection systems: international trends and orientations*. New York: Oxford University Press.
- Berridge, D., & Cleaver, H. (1987). *Foster home breakdown*: Basil Blackwell.
- Birch, E. (2016). "You help children and they move on... but it changes everything": *Stress, coping and enjoyment of fostering among sons and daughters of foster carers*. Doctoral Thesis, Cardiff University.
- Blackburn, S. (2003). *Ethics: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Bloom, K. M. (2017). *The Effect of Age and Gender on the Fostering Experience of the Biological Children in the Home*. Doctoral Thesis, Alliant International University.
- Blum, L. A. (1994). *Moral Perception and Particularity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blum, L. A. (2010). *Friendship, altruism and morality*. London: Routledge.
- Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*: Harper & Row.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Volume II: Separation, anxiety and anger*: London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Braarud, H. C., & Nordanger, D. Ø. (2011). Kompleks traumatisering hos barn ; en utviklingspsykologisk forståelse. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 48(10), 968-972.
- Brandt, B. (1996). Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst. I R. Kalleberg & H. Holter (Red.), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Brink, D. O. (2006). Some forms and limits of consequentialism. I D. Copp (Red.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford University Press.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5 utg.). Oxford: Oxford University Press.
- Bunkholdt, V. (1999). *Fosterhjemsarbeid : fra rekruttering til tilbakeføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bunkholdt, V. (2017). *Fosterhjemsarbeid : fra rekruttering til tilbakeføring* (4. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.

- Bunkholdt, V., & Kvaran, I. (2015). *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Carson, N. (2007). Erfaringer og refleksjoner ved bruk av gruppeintervju i kvalitativ forskning. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 91(03).
- Caspi, J. (2012). *Sibling aggression : assessment and treatment*. New York: Springer Publishing Company.
- Cautley, P. W. (1980). *New foster parents: The first experience*. New York: Human Sciences Press.
- Christiansen, Ø. (2012). Hvorfor har barnevernet problemer med å se og behandle barn som aktører? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 89(01-02), 16-30.
- Christiansen, Ø., & Kojan, B. H. (2016a). *Beslutninger i barnevernet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christiansen, Ø., & Kojan, B. H. (2016b). Å fatte beslutninger i barnevernet. I Ø. Christiansen & B. H. Kojan (Red.), *Beslutninger i barnevernet* (s. 19-33). Oslo: Universitetsforlaget.
- Christoffersen, S. A. (2011). Urørlighetssonen - grenser og overgrep. I T. Wyller, K. W. Ruyter & S. A. Christoffersen (Red.), *Profesjonsetikk : om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker* (2. utg., s. 89-108). Oslo: Universitetsforlaget.
- Christoffersen, S. A., Wyller, T., & Ruyter, K. W. (2011). *Profesjonsetikk : om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Clifford, G., Fauske, H., Lichtwarck, W., & Marthinsen, E. (2015). *Minst hjelp til dem som trenger det mest? Sluttrapport fra forsknings- og utviklingsprosjektet "Det nye barnevernet"*. (NF-rapport 6/2015). Bodø: Nordlandsforskning.
- Corbin, J. M., & Strauss, A. L. (2015). *Basics of qualitative research : techniques and procedures for developing grounded theory* (4. utg.). Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Della Porta, D., & Keating, M. (2008). *Approaches and methodologies in the social sciences: a pluralist perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Denuwelaere, M., & Bracke, P. (2007). Support and Conflict in the Foster Family and Children's Well-Being: A Comparison Between Foster and Birth Children. *Family Relations*, 56(1), 67-79.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2000). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. I N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Red.), *Handbook of qualitative research* (2. utg.). Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Diepstra, S. (2007). A qualitative examination of the perceived impact of foster care on biological children of foster parents: An exploratory study *Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses database*.
- Duffy, C. (2013). The impact of fostering on birth children and their involvement in the fostering process: Invisible, vulnerable or valued? *Critical Social Thinking: Policy and Practice*, 5, 150-173.
- Dyregrov, A., & Hordvik, E. (1986). Alvorlig sykdom hos barn: Søskenes reaksjoner. *Tidsskrift for Norsk psykologiforening*, 23, 565-572.
- Eide, S. B. (2003). Den offentlige tjenesteyter som portvokter i forskningsprosessen. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 6(3), 189-195.
- Eide, S. B. (2008). Profesjonsetikkens basis. *Fontene forskning*, 1, 30-52.
- Eide, S. B. (2010). The Professional Conversation and Verbal Annexing. I T. Wyller, H.-G. Heimbrock & K. D. Schultz (Red.), *Perceiving the Other: case studies and theories of respectful action*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Eide, S. B. (2011). Kjennetegn ved en fenomenologisk orientering. I D. G. Aasland, S. B. Eide, H. H. Grelland, A. Kristiansen & H. I. Sævareid (Red.), *Kvalitet og kvalitetsopplevelse : en bok om kvalitet i arbeid med mennesker* (s. 18-26). Bergen: Fagbokforlaget.
- Eide, S. B. (2013a). Diskursetikk. I S. B. Eide & B. Skorstad (Red.), *Etikk : til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utg., s. 137-151). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Eide, S. B. (2013b). En god person. Gode handlinger, også et spørsmål om gode personer. I S. B. Eide & B. Skorstad (Red.), *Etikk : til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utg., s. 118-136). Oslo: Gyldendal akademisk.

- Eide, S. B. (2013c). Plikt eller konsekvens. I S. B. Eide & B. Skorstad (Red.), *Etikk : til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utg., s. 93-117). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Eide, S. B. (2016a). Barnevernets biologiske prinsipp. I P. Leer-Salvesen & T. Mesel (Red.), *Moralske borgere: refleksjoner over etikk og samfunn* (s. 128-147). Kristiansand: Portal akademisk.
- Eide, S. B. (2016b). Etikk i sosialt arbeid. Etikk - en del av det sosiale arbeidets faglige fundament. I S. B. Eide & I. Trysnes (Red.), *Sosionomutdanning på Sørlandet : festskrift ved 25-årsjubileet høsten 2016* (s. 122-134). Kristiansand: Portal.
- Eide, S. B. (2016c). Sosialt arbeid - et normativt fag. I R. Kroken & O. J. Madsen (Red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten : fra sosialt arbeid til "arbeid med deg selv"?* (s. 112-130). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Eide, S. B. (2018). Det biologiske prinsippet. I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper - i bevegelse* (s. 45-62). Oslo: Gyldendal.
- Eide, S. B., & Skorstad, B. (2013). *Etikk : til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ellingsen, I. T., & Øyre, I. (2016). Å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferdserfaringer i et retrospektivt lys. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 92(01), 20-35.
- Ellis, L. (1972). Sharing parents with strangers: the role of the group home foster family's own children. *Child welfare*, 51(3).
- Engelstad, F. (2003). Kunnskap, makt og normer i samfunnsvitenskapene. I K. W. Ruyter (Red.), *Forskningsetikk. Beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn* (s. 215-241). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ericsson, K. (1996). *Barnevern som samfunnsspeil*: Pax Forlag.
- Eriksen, S., & Jensen, V. (2009). A Push or a Punch: Distinguishing the Severity of Sibling Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(1), 183-208. doi: 10.1177/0886260508316298
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Falch-Eriksen, A. (2018). *Barn av fosterforeldre : hva sier forskningen?* (NOVA-rapport 3/2018). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Farmer, E., & Pollock, S. (1999). Sexually abused and abusing children. Their impact on "foster siblings" and other looked after children. I A. Mullender (Red.), *We are family : sibling relationships in placement and beyond*. London: British Agencies for Adoption & Fostering BAAF.
- Fellesorganisasjonen. (2015). Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer, vernepleiere og veldferdsvitere: Stå opp for trygghet. Hentet 24.01.2018, fra https://www.fo.no/getfile.php/1320310/01%20Om%20FO/Hefter%20og%20publikasjoner/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument_2015.pdf
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som utgangspunkt : det kvalitative forskningsinterview* (2. utg.). København: Akademisk Forlag.
- Forente Nasjoner. (2009). *General comment No. 12: The right of the child to be heard, 20 July 2009*. Hentet fra <http://www.refworld.org/docid/4ae562c52.html>
- Forskrift om fosterhjem. (2003). *Forskrift om fosterhjem, fastsatt 18.12.2003*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/forskrift-om-fosterhjem/id92232/>.
- Forvaltningsloven. (1967). *Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10. februar 1967*.
- Fossestøl, B. (2016). Moralsk ansvar - den profesjonelles private dilemma? I R. Kroken & O. J. Madsen (Red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten : fra sosialt arbeid til "arbeid med deg selv"?* (s. 42-63). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Fossheim, H., Hølen, J. C., & Ingierd, H. (2013). *Barn i forskning : etiske dimensjoner*. Oslo: De Nasjonale forskningsetiske komiteene.
- Foucault, M. (1970). *The order of things : an archaeology of the human sciences*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2002). *Forelesninger om regjering og styringskunst* (I. B. Neumann, Trans.). Oslo: Cappelen akademisk.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism : the third logic*. Cambridge, UK: Polity Press.

- Gadamer, H.-G. (1989). *Truth and method* (2. utg.). New York: Continuum.
- Gamst, K. T. (2017). *Profesjonelle barnesamtaler : å ta barn på alvor* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Garsjø, O. (1997). *Sosiologisk tenkemåte : en introduksjon for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gilbert, N., Parton, N., & Skivenes, M. (2011a). Changing Patterns of Response and Emerging Orientations. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (Red.), *Child protection systems : international trends and orientations*. New York: Oxford University Press.
- Gilbert, N., Parton, N., & Skivenes, M. (2011b). *Child protection systems : international trends and orientations*. New York: Oxford University Press.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice*: Harvard University Press.
- Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 235-260. doi: 10.1163/156916297X00103
- Gjedrem, J. (2018). Barnets beste. I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper - i bevegelse* (s. 63-80). Oslo: Gyldendal.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory : strategies for qualitative research*. New York: Aldine de Gruyter.
- Grelland, H. H. (2008). Om følelsene og deres betydning i veiledning. I S. B. Eide, D. G. Aasland, H. H. Grelland & A. Kristiansen (Red.), *Til den andres beste : en bok om veiledningens etikk* (s. 97-114). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Grelland, H. H. (2011). Følelse og medfølelse. I S. B. Eide, H. H. Grelland, A. Kristiansen, H. I. Sævareid & D. G. Aasland (Red.), *Fordi vi er mennesker : en bok om samarbeidets etikk* (2. utg., s. 107-127). Bergen: Fagbokforlaget.
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier. Studier av profesjonell yrkesutøvelse - kompetanseoppbygging i profesjonsforskning* (s. 71-86). Oslo: Universitetsforlaget.
- Grimen, H. (2010). Profesjon og profesjonsmoral. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 144-160). Oslo: Universitetsforlaget.
- Gross, P. S. (2007). *Biological children in therapeutic foster families: A phenomenological study*. Doctoral Thesis, Cappel University, Minneapolis.
- Grunnloven. (1814). *Kongeriket Noregs grunnlov av 17. mai*
- Grønningsæter, A. B. (2014). *Omsorg for traumatiserte barn: rapport fra evaluering av et opplæringsstilbud til fosterforeldre*. (Skriftserien nr. 166). Kristiansand: Universitetet i Agder, Institutt for sosiologi og sosialt arbeid.
- Gulbrandsen, L. M., Seim, S., & Ulvik, O. S. (2012). Barns rett til deltakelse i barnevernet: Samspill og meningsarbeid. *Sosiologi i dag*, 42(3/4), 54-78.
- Gulløv, E., Palludan, C., & Winther, I. W. (2015). Engaging sibblingships. *Childhood*, 22(4), 506-519. doi: 10.1177/0907568214555147
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action : 1 : Reason and the rationalization of society* (Vol. 1). London: Heinemann.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action: 2: Lifeworld and system: A critique of functionalist reason*. Boston Mass: Beacon Press.
- Habermas, J. (1992). *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt aM.
- Habermas, J. (2010). The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights. *Metaphilosophy*, 41(4), 464-480. doi: 10.1111/j.1467-9973.2010.01648.x
- Habermas, J. (2015a). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*: John Wiley & Sons.
- Habermas, J. (2015b). *The philosophical discourse of modernity: Twelve lectures*: John Wiley & Sons.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1996). *Feltmetodikk* (2. utg.). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Haugland, B. S. M. (2006). Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifisering. *Tidsskrift-Norsk Psykologforening*, 43(3), 211.

- Haus, I. (2005). PRIDE : et utvelgelses- og opplæringsprogram for fosterforeldre. I L. E. Schjelderup, Omre, C, Martinsen, E. (Red.), *Nye metoder i et moderne barnevern* (s. 248-267). Bergen: Fagbokforlaget.
- Havik, T. (2007). *Slik fosterforeldrene ser det - II. Resultat fra en kartleggingsstudie i 2005*. Barnevernets utviklingscenter på Vestlandet: Unifob helse.
- Heggdalsvik, I. K. (2007). *Fosterforeldrenes egne barn: et studie av hvordan fosterforeldres egne barn opplever det å vokse opp sammen med fosterbarn*. Hovedoppgave i sosialt arbeid, NTNU, Trondheim.
- Heidegger, M. (1927/1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). New York: Harper.
- Held, V. (1993). *Feminist morality: Transforming culture, society, and politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Held, V. (2006a). Care as practice and value. I V. Held (Red.), *The Ethics of Care : Personal, Political, and Global*. New York: Oxford university Press.
- Held, V. (2006b). The Ethics of Care. I D. Copp (Red.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory* (s. 537-566). New York: Oxford University Press.
- Hennum, N. (2016a). Barnevernsbarn i ekspertisesamfunn: Tid for refleksjoner. I R. Kroken & O. J. Madsen (Red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten : fra sosialt arbeid til "arbeid med deg selv"?* (s. 131-151). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hennum, N. (2016b). Kunnskapens makt i beslutninger. I Ø. Christiansen & B. H. Kojan (Red.), *Beslutninger i barnevernet* (s. 48-61). Oslo: Universitetsforlaget.
- Henriksen, J.-O., & Vetlesen, A. J. (1998). *Nærhet og distanse : grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Héritier, A. (2008). Causal explanation. I D. Della Porta & M. Keating (Red.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences* (s. 61-79). New York: Cambridge University Press.
- Honneth, A. (2003a). Mellem Aristoteles og Kant (C. J. Mogens, Trans.). I R. Willig (Red.), *Axel Honneth. Behovet for anerkendelse : en tekstsamling* (s. 73-96). København: Hans Reitzels Forlag.
- Honneth, A. (2003b). Usynlighed. Om "anerkendelsens" erkendelsesteori (M. C. Jacobsen, Trans.). I R. Willig (Red.), *Axel Honneth. Behovet for anerkendelse : en tekstsamling* (s. 98-117). København: Hans Reitzels Forlag.
- Honneth, A. (2008a). *Kamp om anerkjennelse : om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk* (L. Holm-Hansen, Trans.). Oslo: Pax.
- Honneth, A. (2008b). Reification: A New Look at an Old Idea. I M. Jay (Red.), *Reification: A New Look at an Old Idea* (s. 16-94). Oxford: Oxford University Press.
- Honneth, A. (2014). *Freedom's right : The Social Foundations of Democratic Life* (J. Ganahl, Trans.). Cambridge: Polity.
- Hugman, R. (2005). *New approaches in ethics for the caring professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hurka, T. (2006). Value Theory. I D. Copp (Red.), *The Oxford Handbook of Ethical Theory*: Oxford University Press.
- Höjer, I. (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Avhandling (doktorgrad), Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Höjer, I. (2004). What happens in the foster family? A study of fostering relationships in Sweden. *Adoption & Fostering*, 28(1), 38-48.
- Höjer, I. (2007). Sons and daughters of foster carers and the impact of fostering on their everyday life. *Child & Family Social Work*, 12(1), 73-83. doi: 10.1111/j.1365-2206.2006.00447.x
- Höjer, I., & Nordenfors, M. (2003). Growing up with foster siblings. I I. Höjer, A. Skerfving, J. Brannen & M. Nordenfors (Red.), *Childhoods in late modern society*. Göteborg: Skriftserien Göteborgs universitet 2003/1. Institutionen för socialt arbete.
- Höjer, I., & Nordenfors, M. (2004). Living with Foster Siblings - what Impact has Fostering on the Biological Children of Foster Carers? I T. Tjellflaat & H. G. Eriksson (Red.), *Residential care : horizons for the new century*. Burlington, Ver: Ashgate: Barnevernets

- utviklingssenter i Midt-Norge & European Scientific Association for Residential Foster Care for Children Adolescents.
- Höjer, I., & Nordenfors, M. (2006). *Att leva med fostersyskon*: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Höjer, I., Sebba, J., & Luke, N. (2013). The impact of fostering on foster carers' children. An international literature review. *Rees Centre for Research in Fostering and Education. University of Oxford*.
- Ikäheimo, H., & Laitinen, A. (2007). Analyzing Recognition. Identification, acknowledgement, and recognitive attitudes towards persons. I B. van den Brink & D. Owen (Red.), *Recognition and Power : Axel Honneth and the Tradition of Critical Social Theory* (s. 33-56). Cambridge: Cambridge University Press.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Johansen, K. E., & Vetlesen, A. J. (2000). *Innføring i etikk* (Rev utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Jørgensen, T. W., & Steinkopf, H. (2013). Traumebevisst omsorg, teori og praksis. *Fosterhjemskontakt, 1/13*, 10-17.
- Kalleberg, R. (1996). Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog. I O. Holter & R. Kalleber (Red.), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kaplan, C. P. (1988). The biological children of foster parents in the foster family. *Child & Adolescent Social Work Journal, 5*(4), 281-299. doi: 10.1007/BF00755392
- Karlsen, G. (2011). Merleau-Ponty og kroppen som utgangspunkt for erfaring og eksistens. *Religion og livssyn, 23*(2), 39-43.
- Kirkengen, A. L. (2007). *Forstyrret barn - forstyrret liv*. Oslo: Emilia.
- Kirkengen, A. L. (2009). *Hvordan krenkede barn blir syke voksne* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kittay, E. F. (2013). *Love's labor: Essays on Women, Equality and Dependency*: Routledge.
- Knutsen, J. M. (2013). *De små hjelperne? En kulturpsykologisk studie av fosterforeldrenes barn*. Masteroppgave i Sosialt arbeid, Universitetet i Nordland.
- Knutsen, J. M. (2014). De navnløse hjelperne - om selvoppfatningen til barn av fosterforeldre. *Tidsskriftet Norges barnevern, 91*(1), 23-30.
- Kristoffersen, K. (1998). *Pårørende og søsken i psykisk helsevern : hermeneutisk metode, søskens opplevelse, pårørendesamarbeid*. Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget.
- Kroken, R. (2016). Vilkår for maktkritikk. I R. Kroken & O. J. Madsen (Red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten : fra sosialt arbeid til "arbeid med deg selv"?* (s. 64-85). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (T. M. Anderssen & J. Rygge, Trans. 2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kvillo, Ø. (2008). *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvillo, Ø. (2015). *Barn i risiko : skadelige omsorgssituasjoner* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Larkin, M., Watts, S., & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative research in psychology, 3*(2), 102-120.
- Laursen, B., & Rønlev, C. (1998). *Kærlighed og næstekærlighed : om leveforholdene for plejefamiliers egne børn*. København: Familieplejen i Danmark
- Lehmann, S., Havik, O. E., Havik, T., & Heiervang, E. R. (2013). Mental disorders in foster children: a study of prevalence, comorbidity and risk factors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 7*. doi: <http://dx.doi.org/10.1007/s00127-009-0171-9>
<http://dx.doi.org/10.1186/1753-2000-7-39>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills CA: Sage.
- Lingås, L. G. (1993). *Etikk i sosialt arbeid : fra regler til diskurs*. Avhandling (fil. dr.), Göteborgs Univeristet, Oslo.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy : dilemmas of the individual in public services* (30th anniversary expanded utg.). New York: Russell Sage Foundation.

- Lofland, J., & Lofland, L. H. (2006). *Analyzing social settings : a guide to qualitative observation and analysis* (4. utg.). Belmont, Calif: Wadsworth.
- Lycke, K. H. (2010). *Søsken for livet*. Oslo: Cappelen Damm.
- Lysaker, O. (2011a). Anerkjennelse og menneskeverdets forankring: Henimot en transnasjonal anerkjennelsespolitikk. *Etikk i Praksis : Nordic Journal of Applied Ethics*, 5(2), 101-122. doi: 10.5324/eip.v5i2.1773
- Lysaker, O. (2011b). Demokratisk anerkjennelseskamp ; Axel Honneths radikale demokratiteori. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 46(2), 98-167.
- Løgstrup, K. E. (1956). *Den etiske fordring*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (1996). *Etiske begreber og problemer*. København: Gyldendal.
- Macaskill, C. (1991). *Adopting or fostering a sexually abused child*. London: B.T.Batsford Ltd.
- MacIntyre, A. (1985). *After virtue : a study in moral theory* (2. utg.). London: Duckworth.
- Madsen, O. J. (2016). Psykologiens innflytelse i velferdsstaten. I R. Kroken & O. J. Madsen (Red.), *Forvaltning av makt og moral i velferdsstaten : fra sosialt arbeid til "arbeid med deg selv"?* (s. 86-111). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Mainpin, A. M., Minary, J.-P., & Boutanquoi, M. (2016). Anxiety, Depression and Fraternal Experiences on the Birth Child in a Foster Home. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 33(5), 443-454. doi: 10.1007/s10560-016-0437-5
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2011). *Designing qualitative research* (5. utg.). Los Angeles: Sage.
- Marthinsen, E., Lichtwarck, W., Fauske, H., & Clifford, G. (2013). Hva mener vi med det Det nye barnevernet? I E. Marthinsen & W. Lichtwarck (Red.), *Det Nye barnevernet : fase I - en antologi* (s. 14-35). Oslo: Universitetsforlaget.
- Martin, G. (1993). Foster care: The protection and training of carers' children. *Child Abuse Review*, 2(1), 15-22.
- Martinsen, K. (1989). *Omsorg, sykepleie og medisin: historisk-filosofiske essays*. Oslo: Tano.
- Martinsen, K. (2010). *Fra Marx til Løgstrup*: Munksgaard Danmark.
- Maturana, H., & Verden-Zöller, G. (2012). *The origin of humanness in the biology of love*. Exeter England: Andrews.
- Meld.St.17. (2015 - 2016). *Trygghet og omsorg. Fosterhjem til barns beste*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception*. London: Routledge.
- Mesel, T. (2009). *Legers profesjonsetikk : refleksjon og mestring i en sykehuskultur*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Mesel, T. (2013). "Han er ikke tung. Han er min bror." Om ansvar, anerkjennelse og sårbarhet. I T. Mesel & P. Leer-Salvesen (Red.), *Makt og avmakt : etiske perspektiver på feltet psykisk helse* (s. 30-50). Kristiansand: Portal akademisk.
- Messel, J. (2014). Sosialarbeiderne. I velferdsstatens frontlinje. I J. Messel & R. Slagstad (Red.), *Profesjonshistorier* (s. 526-565). Oslo: Pax.
- Molander, A., & Terum, L. I. (2010). Profesjonsstudier - en introduksjon. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (2. utg., s. 13-27). Oslo: Universitetsforlaget.
- Mosek, A. (2013). The Quality of Sibling Relations Created through Fostering. *Relational Child & Youth Care Practice*, 26(3), 26-41.
- Moslehuddin, M. B. (1999). The impact of fostering on the biological children of foster carers: A review of literature. *Children Australia*, 24(04), 49-54.
- NESH. (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet 11.09.2018, fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora>
- Neumann, C. B., & Neumann, I. B. (2012). *Forskeren i forskningsprosessen: Metodebok om situering*: Cappelen Damm Akademisk.
- Njøs, B. M. (2012). *Fosterfamilier er ikke som andre familier. Ein studie om korleis dei biologiske barna til fosterforeldre opplever kvardagslivet med fostersøsken*. Master i helse- og sosialfaglig arbeid med barn og unge, Høgskolen i Lillehammer.
- Njøs, B. M., & Seim, S. (2018). Biological children as participants in foster families. *Nordic Social Work Research*, 1-12.

- Noble-Carr, D., Farnham, J., & Dean, C. (2014). *Needs and Experiences of Biological Children of Foster Carers: A Scoping Study*. Australian Catholic University: Institute of Child Protection Studies.
- Noddings, N. (2003). *Caring: A feminine approach to ethics and moral education* (2. utg.). Los Angeles: University of California Press.
- Nordenfors, M. (2006). *Ett reflexivt syskonskap. En studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*. Avhandling (doktorgrad), Göteborg Universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Nordenfors, M. (2015). Children's participation in foster care placements. *European Journal of Social Work*, 1-15. doi: 10.1080/13691457.2015.1084493
- Nordstoga, S., & Støkken, A. M. (2008). *Et kontrollregime i endring : sluttrapport*. Kristiansand: Universitetet i Agder.
- Nortvedt, P. (2005, 18.02.15). Profesjonsetikkens grunnlag. Hentet 18.02.15, fra <http://www.hioa.no/content/download/21762/274635/file/7-2005.%20Nortvedt,%20Profesjonsetikkens%20grunnlag.pdf>
- NOU 2016:16. (2016). *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning.
- Nuske, E. (2010). Balancing contradictions: The experiences of biological children of foster families. *Children Australia*, 35(3), 32-37.
- Oterholm, I. (2016). Beslutninger om ettervern. I Ø. Christiansen & B. H. Kojan (Red.), *Beslutninger i barnevernet* (s. 129-143). Oslo: Universitetsforlaget.
- Parker, R. A. (1966). *Decision in Child Care: A Study of Prediction in Fostering*: Allen.
- Parsons, T. (1939). The Professions and Social Structure. *Social Forces*, 17(4), 457-467. doi: 10.2307/2570695
- Part, D. (1993). Fostering as seen by the carers' children. *Adoption & Fostering*, 17(1), 26-31.
- Parton, N., & Berridge, D. (2011). Child Protection in England. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (Red.), *Child protection systems: International trends and orientations* (s. 60-85). New York: Oxford University Press, Inc USA.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3. utg.). Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Perry, B. (2006). Applying principles of neurodevelopment to clinical work with maltreated and traumatized children. I N. B. E. Webb (Red.), *Working with traumatized youth in child welfare* (s. 27-52). New York: Guilford Press.
- Pettersen, T. (2006). Omsorg som etisk teori. *Norsk Filosofisk tidsskrift*, 41(02), 151-161.
- Pettersen, T. (2007). Feministisk etikk. *Norsk Filosofisk tidsskrift*, 42(4), 242-258.
- Pettersen, T. (2008). *Comprehending care : problems and possibilities in the ethics of care*. Lanham, Md: Lexington Books.
- Pettersen, T. (2011a). The Ethics of Care: Normative Structures and Empirical Implications. *An International Journal of Health Care Philosophy and Policy*, 19(1), 51-64. doi: 10.1007/s10728-010-0163-7
- Pettersen, T. (2011b). Kropp, kjønn og moralfilosofi. *Religion og livssyn*, 23(2), 34-38.
- Pettersen, T. (2012). Conceptions of care: Altruism, feminism, and mature care. *Hypatia*, 27(2), 366-389.
- Pettersvold, M. (2016). Å skrive på barns vegne. Skriftlig framstilling av barn - et spørsmål om forskningsetikk. *Tidsskriftet Barn. Forskning om barn og barndom i nordn*, 1, 25-39.
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. *Psychological Journal*, 20(1), 7-14.
- Poland, D. C., & Groze, V. (1993). Effects of foster care placement on biological children in the home. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 10(2), 153-164.
- Pugh, G. (1996). Seen but Bot Heard? Addressing the Needs of Children Who Foster. *Adoption & Fostering*, 20(1), 35-41.
- Qvortrup, J. (1994). Childhood Matters: An Introduction. I J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta & H. Wintersberger (Red.), *Childhood matters: Social theory, practice and politics* (s. 1-23). Aldershot: Avebury.

- Raineri, M. L., Calcaterra, V., & Folgheraiter, F. (2018). "We are caregivers, too": Foster siblings' difficulties, strengths, and needs for support. *Child & Family Social Work*, 1-18.
- Redalen, K., Ellingsen, I. T., Studsrød, I., & Willumsen, E. (2013). Portvakt eller døråpner. Å rekruttere informanter til barnevernsforskning. *Tidsskriftet Norges Barnevern*(01), 19-31.
- Repstad, P. (2004). *Dugnadsånd og forsvarsverker : tverretatlig samarbeid i teori og praksis* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse : kvalitative metoder i samfunnsfag* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Repstad, P. (2014). *Sosiologiske perspektiver for helse- og sosialarbeidere* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Revheim - Rafaelsen, C. (2013). *Sosialarbeiderens etiske blick : en kvalitativ studie av profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldrenes egne barn*. Masteroppgave i sosialt arbeid, Universitet i Agder, Kristiansand.
- Revheim, C. (2018). Fosterforeldrenes egne barn: De glemte barna. I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper - i bevegelse* (s. 179-199). Oslo: Gyldendal.
- Roche, S., & Noble-Carr, D. (2016). Agency and its Constraints among Biological Children of Foster Carers. *Australian Social Work*, 1-12.
- Ruyter, K. W. (2003). *Forskningsetikk: beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ryan, G. W., & Bernard, H. R. (2003). Techniques to identify themes. *Field methods*, 15(1), 85-109.
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Sandbæk, M. (2004). Barn i hjelpeapparatet - kompetente og sårbare aktører. *Nordisk sosialt arbeid*, 24(02), 98-109.
- Schleiermacher, F. (1998). *Hermeneutics and criticism and other writings* (A. Bowie, Trans.): Cambridge University Press.
- Schrumpf, E. (2007). *Barndomshistorie*. Oslo: Samlaget.
- Seim, S. (1983). *Yrkesetikken funksjon i sosialt arbeid*. (Rapport 85:3). Oslo: Norges kommunal- og sosialhøgskole.
- Serbinski, S. (2014). *Growing up in families that foster : Exploring the (e)motions of young adult sons and daughters of foster parents*. Phd Thesis, University of Toronto, Canada.
- Serbinski, S., & Brown, J. (2016). Creating Connections with Child Welfare Workers: Experiences of Foster Parents' Own Children. *British Journal of Social Work*, 1411-1426.
- Serbinski, S., & Shlonsky, A. (2014). Is it that we are afraid to ask? A scoping review about sons and daughters of foster parents. *Children and Youth Services Review*, 36, 101-114. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.10.023>
- Skauge, A. L. (2014). *Biological children in the foster family: relations between official guidelines and everyday family practices*. Masteroppgave, NTNU.
- Skivenes, M. (2011). Norway: Toward a Child-Centric Perspective. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (Red.), *Child protection systems : international trends and orientations*. New York: Oxford University Press.
- Skjervheim, H. (1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays* (Ny utg.). Oslo: Aschehoug.
- Skorstad, B. (2013). Etik, organisasjon og kultur. I S. B. Eide & B. Skorstad (Red.), *Etikk : til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utg., s. 203-225). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Slote, M. (2001). *Morals from motives*: Oxford University Press.
- Slote, M. (2007). *The ethics of care and empathy*: Routledge.
- Smith, J. A. (1996). Beyond the divide between cognition and discourse: Using interpretative phenomenological analysis in health psychology. *Psychology and health*, 11(2), 261-271.

- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative research in psychology*, 1(1), 39-54.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2012). *Interpretative phenomenological analysis : theory, method and research* (2. utg.). Los Angeles: SAGE Publications.
- Solbakk, J. H., Førde, R., & Ruyter, K. W. (2000). *Medisinsk etikk: en problembasert tilnærming*: Gyldendal akademisk.
- Solbakken, J. (2018). *Familie er familie. En kvalitativ studie av fosterforeldres egne barns psykososiale erfaringer med å mestre det å være fostersøsken i slektsfosterhjem*. Masteroppgave, UiT Norges arktiske universitet.
- Spears, W., & Cross, M. (2003). How do 'children who foster' perceive fostering? *Adoption & Fostering Journal*, 27(4), 38-45.
- Spickard, J. V. (2007). Micro Qualitative Approaches to the Sociology of Religion: Phenomenologies, Interviews, Narratives, and Ethnographies. I J. A. Beckford & N. J. Demerath (Red.), *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion* (s. 121-143). Los Angeles: SAGE Publications.
- Stang, E. G. (2017). Forslaget til ny barnevernlov. Rettighetsfesting, strukturendring og språk revisjon. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 15(03), 191-212. doi: 10.18261/issn.0809-9553-2017-03-02
- Strandbu, A. (2011). *Barnets deltakelse : hverdagslige og vanskelige beslutninger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Strandbu, A., & Vis, S. A. (2016). Barnets deltakelse i beslutningene. I Ø. Christiansen & B. H. Kojan (Red.), *Beslutninger i barnevernet* (s. 144-161). Oslo: Universitetsforlaget.
- Strydom, P., & Delanty, G. (2003). *Philosophies of social science: the classic and contemporary readings*. Maidenhead: Open University Press.
- Stutey, D., & Clemens, E. V. (2014). Hidden Abuse Within the Home: Recognizing and Responding to Sibling Abuse. *Professional School Counseling*, 18(1). doi: 10.1177/2156759X0001800119
- Støkken, A. M., & Nylehn, B. (2003). *Et velferdsmarked i vekst : privat barnevern i det offentlige*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Sundt, H. (2016a). *Fosterhjemshåndboka* (7. utg.). Oslo: Kommuneforlaget.
- Sundt, H. (2016b). Å leve med fostersøsken. I H. Sundt (Red.), *Fosterhjemshåndboka* (7. utg., s. 451-468). Oslo: Kommuneforlaget.
- Sutton, L., & Stack, N. (2013). Hearing Quiet Voices: Biological Children's Experiences of Fostering. *British Journal of Social Work*, 43(3), 596-612. doi: 10.1093/bjsw/bct186
- Svenaues, F. (2009). Vad är praktisk kunskap? En inledning till ämnet och boken. I F. Svenaues & J. Bornemark (Red.), *Vad är praktisk kunskap?* (s. 11-34). Huddinge: : Södertörn Studies in Practical Knowledge.
- Swan, T. (2002). The experience of foster caregivers' children. *Canada's Children*, 9(1), 13-17.
- Swan, T., & Twigg, R. (2007). Inside the foster family: What research tells us about the experience of foster carers' children. *Adoption & Fostering*, 31(4), 49-61.
- Swift, K. J. (2011). Canadian Child Welfare: Child Protection and the Status Quo. I N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (Red.), *Child protection systems : international trends and orientations*. New York: Oxford University Press.
- Søftestad, S., & Andersen, I. L. (2014). *Seksuelle overgrep mot barn: traumebevisst tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Targowska, A., Cavazzi, T., & Lund, S. (2016). Fostering together :The why and how of involving and supporting biological children of foster carers. *Children Australia*, 41(01), 29-38.
- Thomas, N. (2000). *Children, family and the state : decision-making and child participation*. Basingstoke: Macmillan.
- Thompson, H., & McPherson, S. (2011). The experience of living with a foster sibling, as described by the birth children of foster carers: A thematic analysis of the literature. *Adoption & Fostering*, 35(2), 49-60.

- Thompson, H., McPherson, S., & Marsland, L. (2014). 'Am I damaging my own family?': Relational changes between foster carers and their birth children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 21(1), 48-65.
- Thoresen, L. (2010). "I rather talk about football" - A Study on Lifeworld in a Hospice Ward. I T. Wyller & H.-G. Heimbrock (Red.), *Perceiving the other: case studies and theories of respectful action* (s. 41-57): Vandenhoeck & Ruprecht.
- Thorn, A. (2008). Søsken til unge mennesker med psykose forteller om sine erfaringer og hvordan de ønsker å bli møtt av helsevesenet. *Fokus på familien*, 01 (36), 19-37.
- Thrana, H. M. (2013). Kjærlighet: en kjernekompetanse i profesjonelt barnevernsarbeid? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 90(1), 4-17.
- Thrana, H. M. (2015). *Kjærlighet og sosialt arbeid : en studie av kjærlighetens betydning i barnevernets praksis*. Doktoravhandling, Høgskolen i Lillehammer, Lillehammer.
- Thrana, H. M. (2016). Kjærlighetens inntreden i barnevernet en utfordring for den profesjonelle relasjon? *Tidsskriftet Norges barnevern*, 93(2), 96-109.
- Thrana, H. M. (2018). Kjærlighet. Et gammelt begrep i framtidens barnevern. I T. A. Ask & S. B. Eide (Red.), *Barnevernets begreper - i bevegelse* (s. 215-232). Oslo: Gyldendal.
- Tjora, A. H. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Triseliotis, J., Borland, M., & Hill, M. (2000). *Delivering foster care: British Agencies for Adoption and Fostering* London.
- Tronto, J. C. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*: Psychology Press.
- Twigg, R. (1994). The Unknown Soldiers of Foster Care : Foster Care as Loss for the Foster Parents Own Children. *Smith College Studies in Social Work*, 64(3), 297-312.
- Twigg, R. (1995). Coping with loss: How foster parents' children cope with foster care. *Community Alternatives: International Journal of Family Care*, 7(1), 1-12.
- Twigg, R., & Swan, T. (2007). Inside the foster family: what research tells us about the experience of foster carers' children. *Adoption & Fostering*, 31(4), 49-61.
- Tønsberg, K. (2009). Etske dilemmaer ved forskning på sine egne kolleger. I A. Halvorsen, H. C. G. Johnsen & P. Repstad (Red.), *Å forske blant sine egne : universitet og region - nærhet og uavhengighet* (s. 268-283). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Ulvik, O. S. (2005). *Fosterfamilie som seinmoderne omsorgsarrangement : en kulturpsykologisk studie av fosterbarn og fosterforeldres fortellinger*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Ulvik, O. S. (2009). Barns rett til deltakelse - teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelperes samarbeid med barn. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 46(12), 1148-1154.
- Van Manen, M. (2002). *Writing in the dark : phenomenological studies in interpretive inquiry*. London, Ont: Althouse.
- Velle, H. K. (2014). *Beredskapshjemets egenfødte barn: hvordan er det å være foreldrenes egenfødte barn i en familie som er beredskapshjem*. Masteroppgave, Universitetet i Agder.
- Vetlesen, A. J. (2001). Omsorg - mellom avhengighet og autonomi. I K. W. Ruyter & A. J. Vetlesen (Red.), *Omsorgens tvetydighet* (s. 27-40). Oslo: Gyldendal akademisk, 2001.
- Vetlesen, A. J. (2007). *Hva er etikk*. Oslo: Universitetsforlag.
- Vetlesen, A. J., Bauman, Z., Nortvedt, P., & Andersen, S. (1996). *Nærhetsetikk*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Vetlesen, A. J., & Nortvedt, P. (2000). *Følelser og moral* (2. utg.). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Walsh, J., & Campbell, H. (2010). *To what extent does current policy and practice pay adequate attention to the needs of the sons and daughters of foster carers, particularly in the context of planned or unplanned placement endings?* : Children's Workforce Development Council.
- Watson, A., & Jones, D. (2002). The impact of fostering on foster carers' own children. *Adoption & Fostering*, 26(1), 49-55.

- Weber, M. (1976). *Wirtschaft und Gesellschaft : Grundriss der verstehenden Soziologie* (5. utg.). Tübingen: Mohr.
- Wiehe, V. R. (1997). *Sibling abuse : hidden physical, emotional, and sexual trauma* (2. utg.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Wilkes, J. R. (1974). The Impact of Fostering on the Foster Family. *Child Welfare*, 53(6).
- Williams, D. (2016). Recognising Birth Children as Social Actors in the Foster-Care Process: Retrospective Accounts from Biological Children of Foster-Carers in Ireland. *British Journal of Social Work*, 47(5), 1394-1410.
- Williams, D. (2017). Grief, loss, and separation: Experiences of birth children of foster carers. *Child & Family Social Work*, 22(4), 1448-1455.
- Winnicott, D. W. (2006). *The family and individual development*. London: Routledge.
- Wyller, T. (2010). A Demanding Practice. I T. Wyller, H.-G. n. Heimbrock & K. D. Schultz (Red.), *Perceiving the other : case studies and theories of respectful action* (s. 11-20). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Wyller, T. (2011). Dydsetikk, medborgerskap og sosial praksis. I S. A. Christoffersen, K. W. Ruyter & T. Wyller (Red.), *Profesjonsetikk : om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker* (2. utg., s. 44-64). Oslo: Universitetsforlaget.
- Wyller, T., & Heimbrock, H.-G. (2010). *Perceiving the Other : case studies and theories of respectful action*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Yilmaz, K. (2013). Comparison of quantitative and qualitative research traditions: Epistemological, theoretical, and methodological differences. *European Journal of Education*, 48(2), 311-325. doi: 10.1111/ejed.12014
- Younes, M. N., & Harp, M. (2007). Addressing the impact of foster care on biological children and their families. *Child Welfare*, 86(4), 21-40.
- Youngson, S. (2016). *Stable Foster Placements-The Weird dance: Experience of natural siblings' relationships and support*. Doctoral Thesis, University of Sheffield.
- Zahavi, D. (2003). *Fænomenologi*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet : barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Øverlien, C. (2013). "Nå følte jeg meg som Jens Stoltenberg, jeg!" Etiske refleksjoner kring två forskningsprosjekt om barn och ungdomar i svåra livssituationer. I H. Fossheim, J. C. Hølen & H. Ingierd (Red.), *Barn i forskning : etiske dimensjoner* (s. 9-44). Oslo: De Nasjonale forskningsetiske komiteene.
- Øyre, I. (2012). *Hvordan opplever biologiske barn det å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd?* . Masteroppgave, Universitetet i Stavanger.

Vedlegg 1 Traume Bevisst Omsorg (TBO)

Modul 1: Introduksjon

- Introduksjon til programmet
- Presentasjon av gruppedeltakerne og kursholdere
- Essensielle elementer i traume bevisst foreldreskap

Modul 2: Traumer

- Traumbegrepet - akutte, kroniske og komplekse traumer
- Reaksjoner på traumatiske hendelser
- Traumetriggere, Posttraumatisk stress syndrom
- Resiliens og motstandskraft

Modul 3: Om å forstå traumenes konsekvenser

- Hvordan traumer påvirker utvikling og fungering
- Hvordan ulike aldersgrupper reagerer på traumer
- Den usynlige kofferten/ryggsekken – hva bærer vi med oss av erfaringer?
- Hvordan kan traumebevisste foreldre hjelpe å «pakke om kofferten»?

Modul 4: Å bygge et trygt sted

- Hvordan fremmer og bekrefter vi barnets trygghet
- Hva er en «trygghetsmelding»
- Hvordan kan vi skape trygge grenser og være en «emosjonell container»
- Hva er «traumetriggere» og hvordan kan vi hjelpe barnet å håndtere triggere

Modul 5: Å håndtere atferd og følelser

- Å se hva som er under overflaten
- Den kognitive triangel – tanker, atferd og følelser
- Hvorfor utagerer barn som har opplevd traumer
- Inntoning, oppmuntring og korrigerende for å fremme positiv atferd.

Modul 6: Relasjoner og heling

- Tilknytning, relasjoner og forbindelseslinjer i barnets liv.
- Hvordan traumer påvirker barnets selvbilde og syn på framtiden
- Hvordan trygge barnet til å snakke om traumene
- Å skape nye forbindelseslinjer

Modul 7: Å være barnets advokat

- Traume-informert foreldreskap
- Å være barnets talsperson i omgivelser og nettverk
- Å arbeide som et team
- Å søke hjelp og ressurser

Modul 8: Å ta vare på deg selv

- Egenomsorg
- Faresignaler på omsorgstretthet og sekundær traumatisering
- Når barnets traumer blir triggere for dine egne traumer
- Mestringsstrategier for å hindre utmattelse og ivareta seg selv

Vedlegg 2 Oversikt over internasjonale forskningsstudier

<u>Forfatter</u>	<u>Land</u>	<u>Utvalg</u>	<u>Alder</u>	<u>Antall informanter</u>	<u>Metode</u>
Adams, Hassett & Lumsden (2018)	Storbritannia	Egenfødte barn	14-16	8	Intervju
Anderson (2012)	USA	Egenfødte barn	18-40	11	Intervju
Birch (2016)	Storbritannia	Egenfødte barn	7-21 16-21	55 8	Spørreundersøkelse Fokusgruppe
Bloom (2017)	USA	Egenfødte barn	18-30	81	Spørreundersøkelse
Denuwelaere & Bracke (2007)	Belgia	Egenfødte barn Fosterforeldre Fosterbarn	10-21 - 10-21	384 96 familier	Spørreundersøkelse
Diepstra (2007)	USA	Egenfødte barn Fosterforeldrepar	7-21 -	22 15	Intervju
Duffy (2013)	Irland	Egenfødte barn	18+	8	Intervju
Familieplejen i Danmark (1998)	Danmark	Egenfødte barn Fosterforeldrepar	9-38 -	9 3	Intervju
Gross (2007)	USA	Egenfødte barn	10-17 voksne	6 3 barn/ unge 3 voksne	Intervju observasjoner
Höjer (2001)	Sverige	Fosterforeldre Fosterforeldrepar	- -	174 17	Spørreundersøkelse Intervju
Kaplan (1988)	USA	Egenfødte barn Fostermødre	6-12 -	15 15	Intervjuer Komparative intervjuer
Mainpin, Minary & Boutanquoi (2016)	Frankrike	Egenfødte barn	11-18	45	Intervju Spørreundersøkelse
Martin (1993)	Storbritannia	Egenfødte barn	10-15	7 1	Longitudinell over 1,5 år Fokusgruppe
Mosek (2013)	Israel	Egenfødte barn Fosterforeldre Sosialarbeidere	7-23	35	Intervju Spørreundersøkelse
Nordenfors & Höjer (2004) Nordenfor (2006) Höjer (2007) Nordenfors (2015)	Sverige	Egenfødte barn	- 9-22 11-23 12-30	684 17 16 20	Spørreundersøkelse Fokusgrupper Diskusjonsgrupper Intervju
Nuske (2010)	Australia	Egenfødte barn	9-32	22	Intervju
Part (1993)	Skottland	Egenfødte barn	3-24	75	Spørreundersøkelse
Poland & Groze (1993)	USA	Egenfødte barn Fosterforeldre	8-32 -	51 52	Spørreundersøkelse
Pugh (1996)	Storbritannia	Egenfødte barn Fosterforeldrepar	-	9 4	Intervju
Raineri, Calcaterra & Folgheraiter (2018)	Italia	Egenfødte barn Fosterforeldre	6-19 -	15 14	Intervju

Roche & Noble-Carr (2016) Noble-Carr, Farnham & Dean (2014)	Australia	Egenfødte barn Fosterforeldre	8-18 -	9 8	Fokusgrupper Fokusgrupper
Serbinski (2014) Serbinski & Brown (2016)	Canada	Egenfødte barn	20-33	15	Intervju
Spears & Cross (2003)	Storbritannia	Egenfødte barn	8-18	20	Intervju Diskusjonsgrupper
Sutton & Stack (2013)	Skottland	Egenfødte barn	12-18	6	Intervju
Swan (2000) Swan (2002)	Canada	Egenfødte barn	19-30	12 19	Intervju Fokusgrupper
Targowska, Cavazzi & Lund (2015)	Australia	Egenfødte barn Fosterforeldre Nøkkelpersoner	6-14 - -	14 6 5	Intervju og fokusgrupper Fokusgrupper Intervju
Thompson, McPherson & Marsland (2014)	Storbritannia	Fosterforeldre	30-60	9	Intervju
Twigg (1994) Twigg (1995)	Canada	Egenfødte barn Fosterfamilier	15-28	8 8	Intervju Familieintervju
Walsh & Campbell (2010)	Storbritannia	Nøkkelpersoner Sekundærdata	-	-	Triangulering, litteraturstudie, statistiske analyser, dokumentanalyse
Watson & Jones (2002)	Storbritannia	Egenfødte barn	7+	6 116	Pilotstudie Spørreundersøkelse
Williams (2016)	Irland	Egenfødte barn	18-28	15	Intervju
Youngson (2016)	Storbritannia	Egenfødte barn	18-25	6	Intervju
Younes & Harp (2007)	USA	Egenfødte barn Fosterforeldre	8-36 -	16 10	Intervju

Vedlegg 3 Mal for introduksjonssamtale

Introduksjonssamtale

Informantnummer:

Dato for samtalen:

Navn:

Alder (fødselsdato):

Adresse:

Telefonnummer:

e-post:

Stilling/ student/ klassetrinn:

Fritidsinteresser:

Bor du hjemme?

Familieforhold/ foreldre/ søsken:

Fostersøsken/Hvor mange/ alder/ varighet på plassering:

Hvor gammel var du ved første plassering:

Bor det fosterbarn i din husstand nå:

Har du spørsmål til studien:

Gjennomgå samtykkeskjema:

Informasjon om båndspiller:

Hva skjer hvis jeg får alvorlig informasjon:

Avtale intervju/ hvor/ når:

Hvordan fikk du informasjon om studien:

Hva var det som gjorde at du ønsket å ta kontakt:

Vedlegg 4 Temaguide for intervju med barn av fosterforeldre

Intervjuene bærer preg av en åpen samtale. Temaguiden følges ikke slavisk, men antyder relevante temaer for samtalen. Spørsmålene tilpasses ulike aldersgrupper, og om informanten har fostersøsken boende hjemme på intervjutidspunktet, eller ikke. Unge voksne som har flyttet ut av hjemmet utfordres mer på sine refleksjoner knyttet til fosterhjemserfaringen.

- **Erfaringer knyttet til at fostersøsken flytter inn:** Hvordan var det for deg å få en fosterbror/søster? Hvordan var den første tiden? Kan du huske om det var noe som ble annerledes etterpå? Ble det slik du hadde tenkt på forhånd?
- **Forberedelser og informasjon om det å få fostersøsken:** Ble du spurt om din mening/ fikk du informasjon da dere skulle bli fosterhjem? Hva vil du si er det viktigste å være forberedt på når man skal få fosterbarn? Hvis du skulle gi et godt råd til andre barn som venter på å få fostersøsken, hva ville det være? Synes du at du får for mye, passelig eller for lite informasjon om din fosterbror/søster? Er det ting du har fått vite som har bekymret deg?
- **Erfaringer knyttet til at hjemmet blir fosterhjem:** Hva er det beste/verste med å være fosterhjem? Er det noe som er annerledes med å ha en fosterbror/søster enn vanlige søsken? Synes du det er noen forskjeller mellom å være fosterhjem og et vanlig hjem? Er det noe som har blitt forandret i hjemmet?
- **Relasjon til fostersøsken:** Hvilke forhold vil du si at du og din fosterbror/søster har til hverandre? Vil du si at du og din fosterbror/søster er som vanlige søsken? Er du glad i fosterbroren/søsteren din? Tror du fosterbror/søster er glad i deg? Hva tror du din fosterbror/søster liker best ved deg? Hva liker du best ved din fosterbror/søster? Hender det at din fosterbror/søster gjør ting mot deg som får deg til å bli sint, såret, redd eller lei deg? Hender det at dere hjelper hverandre?
- **Relasjon til foreldre:** Hvordan tror du det var/er for foreldrene dine å få et fosterbarn? Hvis jeg hadde spurt din mor/far om hvordan de tror det er for deg at fosterbror/søster har flyttet inn, hva tror du de ville ha sagt? Vil du si at foreldrene dine forstår deg og din situasjon? Hender det at du hjelper foreldrene dine med fosterbror/søster? Har foreldrene dine endret seg på noen måte?
- **Relasjon til barneverntjenesten:** Snakker barneverntjenesten noen ganger med deg? Har du lyst til å snakke med barneverntjenesten? Hva er det viktigste du ville fortelle dem? Hva er det viktigste barneverntjenesten bør tenke på når det gjelder fosterforeldrenes egne barn?
- **Generelle refleksjoner:** Hva tror du er viktigste årsak til at noen barn må bo i fosterhjem? Hva ville du si er det viktigste du har lært av å ha fostersøsken? Ville du anbefale andre å bli fosterfamilie? Når du selv blir voksen og får egne barn, ville du selv vurdere å ha fosterbarn?

Vedlegg 5 Temaguide for gruppeintervju med fosterforeldre

Gruppeintervjuet vil bære preg av åpne refleksjoner som utspiller seg mellom deltakerne. Temaguiden antyder relevante samtaletema, og spørsmålene som stilles tar utgangspunkt i problemstillinger som har vært diskutert på kurset "Traumebasert omsorg".

- På hvilke måter kan en fosterhjems plassering ha innvirkning på egne barn? I hvilken grad mener du fosterhjems plassering medfører forandringer i hjemmet? Hvilke utfordringer kan det medføre å ha fostersøsken? Hva kan være positivt/ lærerikt for egne barn? Er du noen ganger bekymret for egne barn? Har egne barn endret seg etter fosterhjems plasseringen? I hvilken grad vil du si at en fosterhjems plassering kan virke inn på relasjonen til egne barn?
- På hvilke måter var familien forberedt på å få fosterbarn? Hva slags innstilling hadde egne barn til å få fostersøsken? Ble det som forventet? Er det noe i forberedelsene av egne barn som kunne vært annerledes?
- Hvordan vil du beskrive relasjonen mellom egne barn og fosterbarn? Hvilken betydning har denne relasjonen for fosterhjems plasseringen? På hvilke måter blir egne barn berørt av fosterhjems oppdraget?
- Hvilken rolle tenker du barneverntjenestens har/ bør ha overfor deres egne barn? Kjenner du til retningslinjer for barneverntjenestens oppfølging av fosterforeldres egne barn? Hva tenker du om at barneverntjenesten kan gjennomføre samtaler med dine egne barn? Hvilke råd vil dere gi fagfeltet om hvordan fosterforeldres egne barn kan ivaretas i fosterhjems omsorgen?
- Hvilke råd ville du gi andre fosterforeldre som har egne barn? Hvis du visste det du nå vet fra starten, ville du fremdeles velge å bli fostermor/far?

Vedlegg 6 Følg brev til barneverntjenesten

Barnevern Sør
Postboks 905
4509 MANDAL

Dato: 06.08.2015
Cecilie Revheim-Rafaelsen
Institutt for sosiologi og
Sosialt arbeid
Universitetet i Agder
Postboks 422
4604 Kristiansand

Besöksadresse: Gimlemoen 25A, Kristiansand
Direkte tlf: 38141997/93062909
e-post: cecilie.revheim-rafaelsen@uia.no

Informasjonsskriv til Barneverntjenesten

Bakgrunn og formål

Dette er et følgebrev som går til barnevernledere i flere kommuner om å bidra til forskningsprosjektet: ”*Den berørte tredjepart – Å vokse opp med fostersøsken.*” Studien handler om fosterforeldres egne barn, og på hvilke måter en fosterhjemsplassing kan virke inn på deres hverdagsliv. Målet er å få en dypere forståelse for hvordan det er å være søsken til fosterbarn. For at barneverntjenesten skal kunne legge til rette for gode fosterhjemsplasseringer, er det viktig å lære mer om barn av fosterforeldres egne erfaringer. Økt kunnskap om dette vil kunne bidra til å styrke sosialt arbeids teori og praksis, samt fagutvikling i fosterhjemsomsorgen. Intensjonen er at forskningen også kan være til praktisk nytte for fagfeltet, barneverntjenesten og fosterhjemmene.

Jeg heter Cecilie Revheim-Rafaelsen og er ansatt ved Universitetet i Agder (UiA). Jeg er utdannet sosionom, med mellomfag i psykologi og master i velferdsstudier, og har mange års erfaring fra arbeid på barnevernsfeltet. Forskningsprosjektet er en del av min doktorgradsutdanning. Mine veiledere ved UiA er professor Pål Repstad og førsteamanuensis Solveig Botnen Eide. Studien er del av et større prosjekt om fagutvikling og tjenesteutvikling i samarbeid med brukere og praksisfeltet, finansiert av Norges Forskningsråd. Prosjektleder er professor Anne Marie Støkken ved UiA.

Hvem kan delta i forskningsprosjektet?

Studien tar utgangspunkt i barn av fosterforeldres egne erfaringer, og denne forespørselen dreier seg om hjelp til å komme i direkte kontakt med aktuelle informanter. Jeg ønsker å samtale med barn av fosterforeldre i alderen 8-23 år, som har/ har hatt ett eller flere fosterbarn boende i hjemmet i kortere eller lengre tid. Det kan også innebære familier som har avsluttet fosterhjemsoppdraget, men som har egne barn med verdifull erfaring om fosterhjemsomsorg. For å ivareta forskningsetiske krav om konfidensialitet henvender jeg meg først til barnevernleder, og ber om at du videreformidler kontakt. Det gjør du ved å sende vedlagte skriv: *Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet* til fosterforeldre med egne barn, og som oppfyller kriteriet for deltakelse i studien. Hva det innebærer å delta i forskningsprosjektet er beskrevet i brevet. For å sikre anonymitet og frivillig deltakelse er det viktig at informantene ikke utsettes for press. Barneverntjenesten vil derfor ikke få informasjon om hvem som velger å delta i studien.

Studien retter seg *ikke* mot barnevernsbarn, og det foretas ikke datainnsamling om konkrete fosterbarn. Det bes *ikke* om innsyn i journaler eller vedtak. Ingen enkeltpersoner, verken barn, fosterbarn, fosterfamilier, barneverntjenester eller kommuner skal kunne gjenkjennes i publisering fra forskningen. Det vurderes derfor at det *ikke* er nødvendig å innhente samtykke fra fosterbarn, eller fosterbarnets biologiske foreldre, for å gjennomføre forskningsprosjektet. Studien krever ikke videre merarbeid eller oppfølging fra barneverntjenesten.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

UNIVERSITETET I AGDER
POSTBOKS 422 4604 KRISTIANSAND
TELEFON 38 14 1000 FAKS 38 14 1001
ORG. NR 970 546 200 MVA post@uia.no www.uia.no

Fakturaadresse:
Universitetet i Agder, Fakturamottak
Postboks 383, Alnabru
0614 Oslo

Ved spørsmål og behov for utfyllende informasjon, nøl ikke med å ta kontakt!

På forhånd, takk for hjelpen!

Med hilsen

Cecilie Revheim-Rafaelsen
Stipendiat
Institutt for sosiologi og sosialt arbeid
Samfunnsvitenskapelig fakultet
Universitetet i Agder
Tlf: 93062909/ 38141997
e-post: cecilie.revheim-rafaelsen@uia.no

UNIVERSITETET I AGDER

POSTBOKS 422

TELEFON 38 14 1000

ORG. NR 970 545 200 MVA

4604 KRISTIANSAND

FAKS 38 14 1001

post@uia.no www.uia.no

Fakturaadresse:

Universitetet i Agder, Fakturamottak

Postboks 383, Alnabru

0514 Oslo

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”DEN BERØRTE TREDJEPART

Å vokse opp med fostersøsken”

Bakgrunn og formål

Dette er en forespørsel til barn av fosterforeldre i alderen 8-23 år om å delta i et forskningsprosjekt. Studien handler om fosterforeldres egne barn. Målet er å få en dypere forståelse for hvordan det er å være søsken til fosterbarn. For at barneverntjenesten skal kunne legge til rette for gode fosterhjemsplasseringer, er det viktig å lære mer om hvordan barn av fosterforeldre tenker om det å være fosterhjem. Jeg håper du vil bidra med dine verdifulle erfaringer om hvordan dette virker inn på ditt hverdagsliv.

Jeg heter Cecilie Revheim-Rafaelsen og er ansatt ved Universitetet i Agder (UiA). Studien er en del av min doktorgradsutdanning, og det første doktorgradsprosjektet i Norge med fosterforeldres egne barn som tema. Mine veiledere ved UiA er professor Pål Repstad og førsteamanuensis Solveig Botnen Eide. Studien er del av et større prosjekt om fagutvikling og tjenesteutvikling i samarbeid med brukere og praksisfeltet, finansiert av Norges Forskningsråd.

Du mottar denne henvendelsen fordi jeg ønsker å invitere deg til å delta i studien. Jeg henvender meg til barnevernledere i mange kommuner, som videresender dette informasjonsbrevet til fosterforeldre med egne barn i alderen 8-23 år. Familien må ha/ ha hatt ett eller flere fosterbarn boende i hjemmet.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Jeg ønsker å møte deg tre ganger; en introduksjonssamtale, en samtale/intervju og en oppfølgingssamtale.

Introduksjonssamtalen skal sikre at du får god informasjon, og at vi blir litt kjent med hverandre på forhånd. Om du ønsker det kan foreldrene dine være med første gangen, og dersom du er under 15 år må de skrive under på at du får lov til å delta i prosjektet. Når vi har funnet et tidspunkt som passer, møtes vi for en samtale på ca 1 time, hvor jeg på en måte *intervjuer* deg om hvordan det er å være en fosterfamilie. *Oppfølgingssamtalen* kommer på et senere tidspunkt, og er viktig for å sikre at jeg har forstått deg riktig. Kanskje er det ting du har tenkt på siden sist, og kanskje har andre fortalt noe som ligner eller er forskjellig fra dine erfaringer, og som jeg synes det er interessant å høre dine meninger om. For at jeg skal kunne klare å huske alt du forteller meg, tas samtalen opp på lydbånd. Etterpå lytter jeg på lydbåndet og skriver ned hele samtalen.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Det nedskrevne intervjuet er datamaterialet i studien, og oppbevares etter forskningsetiske retningslinjer. Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt, det vil si at det kun er jeg som vet hvem som deltar i studien. Ingen enkeltpersoner, verken barn, fosterbarn eller fosterfamilier skal

kunne gjenkjennes fra denne forskningen. Veiledere og rådgivende gruppe i prosjektet vil få tilgang til anonymiserte og bearbejdede deler av materialet underveis. Du kan få lytte på opptaket eller lese utskrift av samtalen om du ønsker det. Foreldrene dine eller barneverntjenesten får ikke lov til å lytte på eller lese noe av det vi har snakket sammen om.

Studien skal etter planen avsluttes 01.05.2018. Resultatene av undersøkelsen presenteres i doktorgradsavhandlingen. Datamaterialet vil oppbevares/ lagres ved UiA en tid etter dette, med formål om å skrive rapporter, artikler og bøker. Ved endelig avslutning av prosjektet vil datamaterialet slettes.

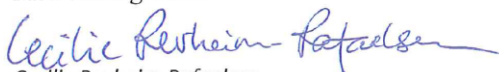
Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg slettes. På forhånd kjenner jeg ikke til hvem som mottar brevet. For å delta må du eller dine foreldre ta direkte kontakt med meg. Barneverntjenesten vil heller ikke få informasjon om hvem som melder sin interesse, så det vil ikke få noen innvirkning på deres forhold til barneverntjenesten om du deltar i studien eller ei.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med **Cecilie Revheim- Rafaelsen** på telefon **93062909/ 38141997** eller e-post: cecilie.revheim-rafaelsen@uia.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Med vennlig hilsen

Cecilie Revheim-Rafaelsen

Doktorgradsstipendiat
Institutt for sosiologi og sosialt arbeid
Universitetet i Agder

Samtykke til deltakelse i studien

Samtykke innhentes skriftlig ved introduksjonssamtalen

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(dato, Signert av prosjektdeltaker)

(signatur foreldre)

Jeg samtykker til å delta i studien

Jeg samtykker til at personopplysninger kan publiseres/ lagres etter prosjektslutt

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”DEN BERØRTE TREDJEPART Å vokse opp med fostersøsken”

Bakgrunn og formål

Dette er en forespørsel til deltakerne på kurset ”Traumebasert Omsorg” hos Barnevern Sør, om å delta i et forskningsprosjekt. Studien handler om fosterforeldres egne barn, og på hvilke måter en fosterhjems plassering kan virke inn på deres hverdagsliv. Målet er å få en dypere forståelse for hvordan det er å være søsken til fosterbarn. For at barneverntjenesten skal kunne legge til rette for gode fosterhjems plasseringer, er det viktig å lære mer om barn av fosterforeldres egne erfaringer med å vokse opp med fostersøsken.

Jeg heter Cecilie Revheim-Rafaelsen og er ansatt ved Universitetet i Agder (UiA). Studien er en del av min doktorgradsutdanning, og det første doktorgradsprosjektet i Norge med fosterforeldres egne barn som tema. Mine veiledere ved UiA er professor Pål Repstad og førsteamanuensis Solveig Botnen Eide. Studien er del av et større prosjekt om fagutvikling og tjenesteutvikling i samarbeid med brukere og praksisfeltet, finansiert av Norges Forskningsråd.

Studien består av flere deler. Du mottar denne henvendelsen fordi jeg ønsker å invitere deg til å bidra med *fosterforeldres* perspektiv på temaet. Kunnskap om dette søker jeg på to måter: deltakende observasjon og gruppeintervju.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakende observasjon: Som observatør vil jeg delta på kursrekken og lytte til diskusjoner og refleksjoner som kommer frem i gruppen. Hensikten er ikke å evaluere innholdet i kurset, eller vurdere deltakernes ytringer, men snarere å fange opp interessante temaer og problemstillinger. Mine notater fra observasjonene vil utgjøre deler av datamateriale i studien.

Gruppeintervju: I gruppeintervjuet inviteres du til i fellesskap å diskutere generelle spørsmål, refleksjoner, synspunkter og erfaringer rundt temaet. Spørsmålene vil omhandle hvordan fosterhjemsomsorg på ulike vis får innvirkning på egne barn. Under intervjuet vil det ikke spørres direkte om 3. personer (konkrete barn/fosterbarn/barnevernssaker/samarbeidspartnere/). Samtalen, som vil utgjøre deler av studiens datamateriale, tas opp på lydbånd og skrives ned.

Hva skjer med informasjonen som samles inn?

Det utskrevne intervjuet og observasjonsnotater utgjør datamaterialet i studien. Dette oppbevares etter forskningsetiske retningslinjer. Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og det er kun undertegnede som kjenner til hvem som deltar i studien. Ingen enkeltpersoner, verken barn, fosterbarn

eller fosterfamilier skal kunne gjenkjennes fra denne forskningen. Veiledere og rådgivende gruppe i prosjektet vil få tilgang til anonymiserte og bearbeidede deler av materialet underveis.

Studien skal etter planen avsluttes 01.05. 2018. Resultatene av undersøkelsen presenteres i doktorgradsavhandlingen. Datamaterialet vil oppbevares/ lagres ved UiA en tid etter dette, med formål om å skrive rapporter, artikler og bøker. Ved endelig avslutning av prosjektet vil datamaterialet slettes.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli slettet. Det vil ikke få noen innvirkning på ditt forhold til barneverntjenesten om du deltar i studien eller ei. Det er også mulig å samtykke til at jeg kan delta som observatør på kurset, uten at du selv ønsker å delta i gruppeintervju.

Ta gjerne kontakt for utfyllende informasjon, dersom det er behov for det.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Med vennlig hilsen

Cecilie Revheim-Rafaelsen

Ph.d stipendiat/ research fellow

Institutt for sosiologi og sosialt arbeid

Universitetet i Agder

Tlf: 38141997/ 93062909

e-post: cecilie.revheim-rafaelsen@uia.no

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Dato, signert av prosjektdeltaker)

- Jeg samtykker til at forskeren kan delta som observatør på kurset Traumebasert omsorg*
- Jeg samtykker til å delta i gruppeintervju*
- Jeg samtykker til at opplysninger kan publiseres/ lagres etter prosjektslutt*

Vedlegg 9 Godkjenning fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr. 985 321 884

Cecilie Revheim-Rafaelsen
Institutt for sosiologi og sosialt arbeid Universitetet i Agder
Serviceboks 422
4604 KRISTIANSAND S

Vår dato: 05.06.2015

Vår ref: 43273 / 3 / AGL

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 27.04.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

43273	<i>Den berørte tredjepart - å vokse opp med fostersøsken. En kvalitativ studie av fosterforeldres egne barn.</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Agder, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Cecilie Revheim-Rafaelsen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.05.2018, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Audun Løvlie

Kontaktperson: Audun Løvlie tlf: 55 58 23 07

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVT, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no